

ORVOSTÖRTÉNETI KÖNYVEK
LIBRI HISTORIAE MEDICAE

679307

WESZPRÉMI ISTVÁN

MAGYARORSZÁG ÉS ERDÉLY
ORVOSAINAK
RÖVID ÉLETRAJZA

ELSŐ SZÁZ

Fordította

KÓVÁRI ALADÁR

**MTA
KIK**

B u d a p e s t , 1 9 6 0

239254

S = 61.3

E BECSES ORVOSTÖRTÉNETI FORRÁSMŰVET, AMELY MAGYAR NYELVEN EDDIG NEM, LATINUL PEDIG ALIG VOLT HOZZÁFÉRHETŐ, AZ ORSZÁGOS ORVOSTÖRTÉNETI KÖNYVTÁR TÁMOGATÁSÁVAL A MEDICINA KÖNYVKIADÓ ADJA KÖZRE, KETTŐS NYELVŰ VÁLTOZATBAN.

AZ I. KÖTET GONDVISELŐ SZERKESZTŐI: VÉRTESSY SÁNDOR ÉS RÓNAI ANDRÁS. A FORDÍTOTT SZÖVEG HŰSÉGÉT DURZSA SÁNDOR ELLENŐRIZTE. DR. SCHULTHEISZ EMIL, PALLA ÁKOS ÉS DR. KULCSÁR ADORJÁN A LATIN ÉS A MAGYAR SZÖVEG GONDOZÁSÁBÓL VÁLLALTAK RÉSZT.

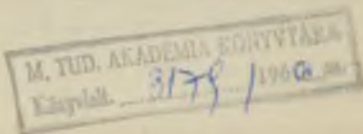
AZ IGÉNYES NYOMDAI MUNKÁLATOKAT RÓZSA ISTVÁN ÉS DÖMÉNY LAJOS IRÁNYÍTÁSA ALATT VÉGEZTÉK. AZ EREDETIHEZ HŰ KÖTÉS ÉS BORÍTÓ PAPP KLÁRA GRAFIKUSMŰVÉSZ TERVEI SZERINT KÉSZÜLT.

A SZEDÉSHEZ A MISZTÓTFALUSI KIS MIKLÓSRÓL ELNEVEZETT BETŰCSALÁDOT HASZNÁLTUK FEL. A SZEDÉST, NYOMATÁST ÉS A KÖTÉST A FRANKLIN NYOMDA VÉGEZTE, VÉRTES FERENC IGAZGATÓ VEZETÉSÉVEL, BABSCH KÁROLY, VÖRÖS LÁSZLÓ ÉS BAKONYI ANTAL FŐMŰVEZETŐK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL.

A KÖTET TERJEDELME 28,5 (A/5) ÍV, 1 DB MELLÉKLETTEL. PÉLDÁNYSZÁM: 1100 DB, AMELYBŐL 250 PÉLDÁNYT FÉLBŐRBE KÖTÖTTÜNK ÉS SORSZÁMOZTUNK.

59/19474 FRANKLIN-NYOMDA.

BUDAPEST, VIII., SZENTKIRÁLYI U. 28.

WESZPRÉMI ISTVÁN
(1723—1799)

A török hódoltság megszűnésekor alig másfélmilliónyi magyar figyelhette a százötven éves éjszaka hanyatló félholdját, hidegen halványuló csillagait. A lelkek dermedtek, az ország pusztaság, s a nemzeti öntudat széttöredezett cserpein látszólag alig van testvéri vonás. A „felszabadító”-nak nevezett háborúból a magyarnak vér-, könny- és anyagi áldozat jut csupán, s csakhamar keserűen kell tapasztalnia, hogy a törökök végleges kiűzése a Habsburgok területszerző hadjárata, amellyel a harminc éves háború nyugati veszteségeit akarják pótolni. A dicsőség a császáré, akinek katonái „bello iure” meghódított földként tekintik hazáját. A háború jogán szerzett föld felégetett falvait korom és pernye borítja, a feldúlt, elnéptelenedett városok, templomok, iskolák és udvarházak felett mély csend, süket hallgatás honol.

A háború az Alföld népét pusztítja legkegyetlenebbül. Nem csoda, ha a diadalmas hadvezér, *Savoyai Eugen*, egyik angol lady ismerősét azzal igyekszik a tervezett magyarországi utazásáról lebeszélni, hogy Buda és Eszék között egyetlen házat sem fog találni. A bátor utazó Bécstől Belgrádig, közel 400 mérföldön át sivár, meg nem szűnő pusztán utazik, amelynek egyhangúságát alig szakítja meg egy-egy silány cserje, amikor a szekere a sötétzöld úttalan talajon száguld vele, a szélben hullámozó fűvel belepert vidék reá a végtelen tó vagy tenger benyomását teszi.

Ahol még élet van, a szemekben elkeseredett lemondás, szenvtelenség, rémület vagy tehetetlen düh honol. Ahol még élet van, ott van mindenütt a császári zsoldos, s amit meghagyott a háború, elviszi ő. . . . a porció elvívén a lakosság élelmét, olyan nagy éhhalált okoz, hogy a nép gyermekeit, feleségét, fiatal leányait eladja az idegen katonáknak, amelyből aztán rengeteg fürtelem származik. . . . sokan lemeszárolják családjukat, azután öngyilkosok lesznek, ezrek kibújdognak” — panaszkodik a császárhoz írt levelében a kor krónikásaként *Esterházy* nádor.

Az elárvult és elfoglalt ország testéből hatalmas latifundiumokat hasít ki hívei számára a bécsi udvar. Az idegen világ új földesurainak legtöbbje nem is tudja, merre terül el a sok ezer holdat számláló birtoka, amelyre nemsokára özönével érkezik a betelepített idegen. A magyarság hazájában százalékos arányszám szerint is kisebbségbe szorul, s Európa összalakosságának egy százalékát sem jelenti már. Nagy Lajos és Hunyadi Mátyás birodalmának nemzete Európa történelmi színjátékának bágyadt fényű, jelentéktelen mozaikja lesz.

A meghódított föld új életének, szellemi berendezkedésének irányelveit a Habsburg-ház érdekei határozzák meg. A soknépű és sokrétű Osztrák Birodalom barokk szelleme a legreakciósabb. Világnézetében mélyen, elfogultan, türelmetlenül katolikus, állameszméjében abszolutista s társadalomfelfogásában hierarchikus-arisztokratikus. Minden, ami nem ez — s ilyen az új országrészben bőven van — a rebellio forrása, s azt kegyetlenül üldözi. E világ nem ismer *embert*, csak *hősöket*, kiknek tulajdonságaik, képességeik és feladataik ember- és természetfeletti. Építőművészete csak templomokban és palotákban látja az alkotás mértékeit, amelyekben az athleta Christi és a pompakedvelő udvari ember kettős szerepében tetszelgő barokk hőst a kor lelkivilágát híven kifejező művészet jellemző környezetben mutatja be. A szen-

vedő, a mindennapi élet számtalan tövisétől megsebzett, kisémmizett, elbukott, elkeseredett, de sorsán mindenképpen segíteni akaró embert figyelemre nem méltatja, s akiket magáénak vall, azok tekintetét is igyekszik elfordítani az élet rideg, reális oldaláról. A jelen helyett az „örökkévalót”, a mindennapi helyett a „soha nem látottat”, a rendkívülit igyekszik bemutatni, s az élet limeseit a ködös misztikum végtelenje felé teregetve a „túlvilágot”, az eget, a mennyországot próbálja feltárni. A külsőségekre hajlamos, szenvedélyes, megjelenésében és mozzanataiban erősen színpadias élet az építőművészet, festészet, szobrászat, színművészet, zene- és kertkultúra méreteiben fenséges alkotásai az ünnepélyességet, túlfűtött érzelmeket és a csodálat lenyűgöző, elragadtató hatását igyeksenek a szemlélőben kiváltani. A templomok és paloták tetőzetének színes világa, gazdag mozgalmasságú, szövevényes fényhatása, bonyolult távlati képe a nézőben azt a csalóka játékot keltik, hogy lebegő szentek társaságában a szabad ég boltozata alatt áll. E világ a magyar néplélek számára idegen, s a magyar paraszt ösztönös biztonsággal, szótlanul, kegyetlenül reális életszemlélettel áll a fenséges, de hazug, s nem az ő fantáziája teremtette díszletek között még akkor is, ha az ő véres veritékével előteremtett drága pénzen a külföldi mester az eget és a földet magyar ruhás szentekkel népesíti be.

A barokk uralomra jutását, igazi elterjedését a katolikus restaurációnak s ennek keretében a jezsuitáknak kell tulajdonítanunk. Az agy és a szív Rómában működik, a kifinomult vagy erőszakos gesztusok Grác és Bécs közvetítésével, a mindenkori habsburgi érdekeket szem előtt tartva jutnak el a sok vért és könnyet látott földre. E kor öntudata e szellemséget magabiztosan változhatatlannak, örökérvényűnek tartja. Nem képes, de nem is akar tudomást venni arról, hogy e díszes, színes, aranyos, plasztikájában fárasztóan mozgalmasságú felszín alatt ott lángolnak és izzanak az emberi élet és társadalom

haladásának legyőzhetetlen, megváltozhatatlan, örökérvényű erői és törvényei.

E kor irodalma nem alkotott s nem is őrzött meg egyetlen maradandó művet. Hitviták mocskolódó hangja, egy-egy külföldi — eredetiben sem nagyigényű — munka fordításának erőtlen szövege nem töri át az évszázadok hallgatásának erdejét. A társadalom életének egészséges mozgató erőit lenyűgöző, gúzsbakötő hatalom az írók nyilvánosan szóhoz jutni nem engedi. Az belső emigrációba kényszerül. Önmagának, legközelebbi hozzátartozóinak s legfeljebb az utókornak mondhatja el lelkiismerete parancsait. Könyvtárak poros polcai, leveles ládák mélye s egy-egy vándorló diák úti tarisznyája őrzi jó másfél évszázadon át e földön a haladó ideológia forrásait.

A sokat szenvedett nép keserűen tapasztalja, hogy a „felszabadítás” nem szabadságot, hanem a rabság újabb, kegyetlenebb alakját jelenti. Beteljesedett *Zrínyi* jóslata: „Magyarországnak nem válik hasznára, ha a német segítségével szabadul meg a törököktől”. Egyik császári tiszt a szemtanú őszinteségével így ír: „Magyarország tele van a német katonaság szörnyű zsarolásával, telhetetlen exactióival, teljes önkénybe menő arcátlanságával, embertelen összeütközésekkel, úgyhogy ily erőszakosságok és barbár könyörtelenségek leírásával könyveket lehetne megtölteni.... A főparancsnokok maguk is a leggonoszabb kihágásokra adnak katonáiknak botrányos példát.” Nem csoda, ha a névtelen költő így kesereg:

Zokogó sírással sírhatsz magyar nemzet,
Mert szemed bekötve idegen nép vezet
Jóakaratedért ládd, gonosszal fizet
Hogy elpusztíthasson, bizony arra siet.

Pusztulás, átok kíséri nyomukát mindenhol. Közeledtük hírére a lakosság erdőkbe, mocsarakba menekül, nádasokban, hegyek barlangjaiban keres menedéket. A gyarmatosító uralmat fel-

tétel nélkül kiszolgálta a főnemesség és a főpapság. A király, egyik korabeli jezsuita író szerint csak katolikus lehet, s csak a főurak tanácsa segítségével uralkodhat. A másik alaptörvény megköveteli a királytól, hogy az országot szabadságban őrizze meg. A rendi világban azonban e szabadság a rendek szabadságának, előjogainak megóvását jelenti.

A történelmet azonban a névtelen milliók írják. A haladás feltételeinek látszólagos hiányában, e reménytelennek látszó helyzetből indul el a számában megfogyatkozott, sokat hibáztott, még többet szenvedett nemzet életének egyik legnehezebb szakaszát jelentő újabb évszázad felé. Törhetetlen életerejének és élni akarásának bizonyítékaként, nem telik el egy nemzedékváltásnyi idő, s már történelmének egyik legragyogóbb fejezetét éli. A tiszaháti jobbágy-mozgolódás szikrája országos lánggá lobbantja az elégedetlenség máglyáját. A nemzetiségi gyűlölködést félredobva magyar, szlovák, kárpát-ukrán és román jobbágykezek emelik magasba a beregszászi vásáron a „Pro patria et libertate” feliratú piros selyem zászlókat, amelyeket büszkén, diadalmasan, fenyegetően lobogtat a Vihorlát, a Gutin és a Rozsály ormain, tisztásain és rengeteg erdeiben a szél, s magával hozza a lelkiismeret hívó és parancsoló szavát: „... minden igaz magyar, hazaszerető és édes országunknak régi dicsőséges szabadságát óhajtó egyházi és világi, nemes és nemtelen, fegyverviselő és otthon lakos igaz magyarokhoz” s fegyverbe szólítja őket a „képtelenül hatalmaskodó, zaklató, porcióztató, adóztató, nemesi szabadságunkat rongáló, igaz régi törvényeinket, jussunkat megvető, jószágainkat hatalmasan fosztogató s fogyató, becsületünket tapodó, sónkat, kenyérünket elevő és életünkön uralkodó s kegyetlenkedő” német uralom ellen. A fejedelmi sarj, az ország leggazdagabb főura osztály- és vallási korlátainak bilincseit letörve a lázadó jobbágyok élére áll. Kiegyenesített kaszájú parasztseregei elől váraikba húzódnak a főurak, s általános felkelést hirdetnek a nemesi vármegyék. Az első

szerencsétlen ütközet után jobbágysai „a távoli völgyekben és rengetegekben lakó elromlott és lenyomorodott falusi szegénység” köröskörül a hegyeken sírva kiáltozza a nevét, s kéri, ne hagyja el őket. Az ügyet, a haladás szent ügyét híven szolgálta jobbágy és nemes, városi polgár, magyar és nem magyar egyaránt. Az eddig reménytelennek látszó élet értelmet nyer, s az öröm derűs, meleg színei termékenyítik meg örökértékű gyöngyszemekkel a magyar és a vele együtt harcoló népek kultúrájának kincseit.

A végső győzelem feltételei azonban hiányoztak. Idegen országok koronás fejei, a belső árulók érdektelen közönye és tevékeny romboló munkájának eredményeként a megcsalatkozott szívek reményei s a zászlók a fáradt kezekből a majtényi mező porába hullanak. Az elárvult hegyek között panaszkodóan visszhangzik még egy ideig a bújdosásra induló kuruc deák éneke:

.....
 Nyerünk, gondoltuk, oly szabadságot,
 Oltalmazzuk,
 S szabadítjuk
 Szegény hazánkot.

Mely dolog bizony meg is lett volna,
 Ha sok fondorkodó urak nem lettek volna,
 Íly romlásban,
 Kárvallásban
 Nem estünk volna.

Majd elhallgat ez is. Mély csend, egészségtelen álmom üli meg az országot. Egy népnek, amelynek „Mohács kell”, amikor a háborúktól megfáradt, kimerült tömegeit még nem hatotta át minden ízében a nemzeti öntudat éltető ereje és biztonsága, a langyos közöny vagy az irányított s az idegen uralkodóház

érdekeit szolgáló nevelőmunka károsabb lehet, mint a fennmaradásáért, szabadságáért folytatott harcok olvasztóvize. A XVIII. század eleje, *III. Károly* uralkodása ezt bizonyítja.

A szatmári béke az uralkodóháznak a Lipót-korabeli vívmányait biztosítja: az örökösödést, az ellenállási jog megszüntését s másrészt a rendiség összes egyéb, a nemzet fejlődése szempontjából annyira káros előjogait. Ez ássa meg kerek két évszázadra társadalmunk egészséges, demokratikus fejlődésének sírját. Ugyanakkor a királyság Lajtán-túli szerepében az európai abszolutizmushoz csatlakozó humanisztikum következtében hatalmas lendülettel készül átvenni a civilizátor feladatát. Amíg Európa nagy részében a társadalom a fejlődés kikerülhetetlen és áthághatatlan törvényei szerint korszerűsödik, és további fejlődés hordozója lesz, a magyar rendiség magára marad. Elméletének fellegvára a *Verbőczy* teremtette, születése pillanatában is halálraítélt törvények szövevénye, amelyben a maga Don Quijote-i fegyvereivel, hamis eszményeivel, hősi voltának hazug tudatában az emberi méltóságot nevetségessé és tragikussá alacsonyító szerepet tölt be. Nemesi érdekek és humanisztikus törekvések éles ellentétben állnak egymással.

A nemzet törhetetlen biológiai erejének s a felvilágosodással járó bizonyos szociális könnyítéseknek tulajdoníthatjuk, hogy az ország lakossága a XVIII. század második felére — a bevándorlásoktól eltekintve is — megkétszereződött. Az állampolgár azonban még nem hazafi, s e szám nem jelenti egyszersmind azt, hogy a halálos benutságából alig éledő nemzet szellem-története megújulást, a jövő szempontjából biztató tüneteket mutat.

E sokat vitatott kor nemzetietlen, veszélyt hordozó voltát csak az értheti meg igazán, aki szellemi arcát műveltségének írott emlékei alapján próbálja megszerkeszteni. A szatmári békét követő ötven év szegényes termésében alig talál eredetit s magyar nyelvűt a kutató. A számára kevés, nyelvében és

szellemében idegen mű nem alakíthatta, nem termékenyíthette, s nem gazdagíthatta a magyar lelkületet. Ez idő műveltsége, szellemisége nélkülözi a sajátos nemzeti jelleget. *Mikes* levelei Rodostóban hányódnak, *Árva Bethlen Kata* önéletrajzával *Faludi Ferenc* „Nemes ember”-e és „*Udvari ember*”-e áll szemben. A dédelgetett veszprémi püspök, *Padányi Bíró Márton* könyvét, az 1750-ben megjelent *Enchiridion*-ját vagy *Damiani* váci főesperes könyvét, a „*Justa religionis coacta*”-t az állam kénytelen elkobozni. Ez utóbbiak azt fejtegették, hogy a katolikus királyok, fejedelmek és hatóságok, valamint a nagyurak a birtokaikon tartózkodó „eretnekeket” erőszakos módon, ha kell a legszélsőségesebb eszközökkel, halálbüntetéssel is kényszeríthetik a katolikus vallás felvételére. Ugyanekkor Európában már korfordulóhoz érkezik a történelem. Gyülekeznek az erők a barokk leküzdésére; ha sok alkalommal még a régi eszközökkel folyik a harc, de az eszmék, a jelszavak már újak. 1750 körül fel-fellobog már a lázadás tüze, s a lelkekben készülődik a Nagy Forradalom, amely lerombolja majd a társadalmi rend korlátait. *Diderot* Encyclopaediájának előszavában többek között arról ír, hogy a világon található összes ismereteket összegyűjtve az utódoknak átadjuk, „s ezáltal unokáink tanultabbak, de egyidejűleg erényesebbek és boldogabbak lesznek, s mi nem hálunk meg anélkül, hogy az emberiségnek ne szolgáltunk, ne használtunk volna.” A képzőművészek háttérbe szorulnak. A késő reneszánsz óriásainak kezéből kihull az ecset, s diadalmasan tör elő két eddig szerényebb művészeti ág, a dráma és a zene. Főként ez utóbbiban hősi kezdetek jelentkeznek. *Bach*, *Händel*, *Corelli* és *Vivaldi* derűs optimizmusa s gyermeki bizodalma, amellyel sorsukat isten kezébe teszik, már nem indítja meg a „fiatalok” lelkét. Ők nem istennek, hanem a hangversenytermekben gyülekező népnek akarnak muzsikálni. Nem az „Örök Harmóniát”, hanem az elemek vitáját, de elsősorban önmagukat, személyiségüket akarják kifejezni.

Hangjuk élményszerű, melegen előtörő, nyugtalan, vállalkozó. Legyen a zene olyan egyszerű, hogy mindenki megértse, érzelmes, mozgékony, kacagó és síró, viharzó és ellágyuló s ha kell, akár disszonáns is. Amíg Európa-szerte a jobb jövő biztató ígéretével vajúdik a világ, az örökös tartományá sülyyedt Pannónia földjén a barokk csalárd, csillogó vakságában néhány magányos lélek józan mértéktartása, messzebbre irányított bátrabb tekintete teremti meg a kapcsolatot a késői humanizmus és a felvilágosodás két távoleső partja között.

A XVIII. század nagy szintézisét a polgári történetírás elvégezte, s írói — világnézeti álláspontjuk szerint — annak barokk koncepcióját elfogadják vagy elvetik. A vitát azonban soha sem alapos részletkutatások eredményeinek bizonyító súlya és ereje indítja el, s egy-egy állásfoglalás megszövegezésében a szubjektív elemek sokszor kiabálóan tódulnak az előtérbe.

Minden tudomány végső célját, az igazságot azonban csak a kutató munka elmélyítésével, a vizsgálódás modern eszközeivel a történelmi materializmus világosságának fényében kereshetjük. A XVII. és XVIII. század magyar művelődéstörténetének számtalan kérdése felderítésre, tisztázásra vár. E világ külföldet járt egyéniségei, papok, orvosok, nyomdászok, természettudósok — akik legtöbbszörre polihisztorok — naplói, levelezése, emlékiratai s egyéb írott munkái együttesen tárják fel a magyar felvilágosodást megelőző időnek csodálatos gazdagságát s ma még alig ismert vagy félreismert alakjait és eseménysorozatát.

E kor legnagyobb jelentőségű, legmaradandóbbat alkotó orvos-írója *Csanádi Wessprémi István*. Életműve jellemzi és képviseli leghívebben a hosszú ideig háborúktól mentes s mégis mozgalmas, ellentmondásokkal teljes, szellemi és művelődéstörténelmi szempontból forradalmi kort. A XVIII. század e nagy tudósának alakját elmélyülőbb tanulmány nem őrizte meg, s neki, aki az előtte élt magyar- és erdély-

országi orvosoknak életét és munkásságát hosszú, küzdelmes fáradozással gyűjtötte össze, arcképét sem ismerjük. Születése évében (1723) iktatja törvénybe a pozsonyi országgyűlés a Pragmatica Sanctiót. A jobbágy földhöz kötöttsége már odáig súlyosbodik, hogy a földesurak már a saját jobbágyaikat sem költöztethetik más megyebeli birtokaikra, s mivel a rendi országgyűlés saját érdekei védelmét látja benne, az idegen, állandó katonaság betelepítését is megszavazza. Ebben az évben *Gyöngyössi Pált*, aki — amint bizonyítottnak látták — egy akkor felállított Mária szoborra gúnyiratot függesztett, halálra ítélték. III. Károly az ítéletet kegyelemből száműzetésre változtatja. Ebben az évben látja meg a napvilágot Veszprémben, vad felekezeti villongások idején a gyermek, akit a szülők, a „hivatalának peres dolgaiban igen elfoglalt” *Nemes Tsanády István* és az édesanya, *Nemes Bíró Susanna Asszony*, hogy a református hit szerint keresztelhessenek meg, elvinni kényszerülnek szülővárosából. A kisdedet, ennek ellenére, a veszprémi katolikus anyakönyvbe jegyzik be. Ez az epizód élénken bizonyítja, miként követ el mindent a császári abszolutizmus és hű szövetségese és kiszolgálója, a klérus annak érdekében, hogy a hazai földön kiirtsa a nyugati fejlettebb, nem katolikus államokból beáramló szellemi fejlődés megértésére és befogadására képes szellemi megrezdülést is. Életének rövid, de hű leírását, nemrégén Angliában előkerült, kéziratos naplójából és utolsó nyomtatásban megjelent munkájából a *Pannoniae Luctus* 1799-ben történt második kiadásából ismerjük. Ez utóbbinak a kor levegőjét árasztó, magával ragadó hangulatú szövege szerzőjében — jogosan — *Weszprémi* vejét, az orvos-író *Földi Jánost* gyanítjuk.

1732-ben Pápán, 1739-ben Sopronban tanulja „szorgalmasan a Deák és Görög nyelveket és az ifjúságot ékesítő tisztességes tudományokat”.

1743-ban rövid ideig Besztercebányán, ez év októberében már Debrecenben találjuk, „holott már két esztendővel

ezelőtt, a szokott kemény vizsgálatással a tanuló deáki ifjúság száma közé bevételre volt. 1741-ben, július másodikán, jellegzetes betűivel ezt írja be a kollégium anyakönyvébe: „Ego Stephanus Weszprémi subscribo legibus Coll. Debreczeniensis . . .” Az ősi iskola, mint a korabeli protestantizmus, a fénynek és árnyak szövevénye. Ekkor már a magyar ugar a reformáció átplántált szellemiségét is merev, az élettől idegen, dogmák és formalista kötöttségek súlyos terheivel nehezített életformává értékteleníti, amely a római egyház orthodoxiájától csak külszíneiben különbözik. Szellemi életének egyhangúan komor, lehangolóan színtelen otthona a kollégium, de a falak közé állandóan besüt a napsugár. Világot járt, széles látókörű, haladó szellemű, tudós tanárai a reménytelennek látszó éjszakákon át is ébren tartják, ápolják, sőt tovább fejlesztik a haladás szent tüzeit. *Weszprémi* tanárai között olyan kiválóságokat találunk, mint *Maróthi György*, a fiatal, ritka képzettségű pedagógus, aki *Szilágyi Sámuellel* együtt rövid működése alatt szellemileg teljesen átalakítja a főiskolát. A *descartes*-i örökséget dúsan kamatoztató elme latin nyelvet, matematikát tanít, az eddig háttérbe szorított reális tantárgyaknak sokkal nagyobb teret enged s a klasszikus irodalom tanítását is rendszeresebbé teszi. „*Meg kellene minden könyvet égetni — írja —, ha azok után a tanuló ember nemcsak tudós, hanem jó és béketűrő is lenni nem akarna.*” A nép szolgálatára induló ifjaknak hosszú, küzdelmes útjokra színpompás, illatos virágcsokrot ad. A francia vallásháborúk véres virágait egyik legszelídebb, nyájas szavú költőnk magyarrá álmodásában — *Szenczi Molnár Albert* zsoldárfordításaiban — négyszólamú énekben zendíti meg az ifjúság ajkain. Egyetlen édesség, amely hosszú időn át e hűvös falak között e szomjazó ajkakra tapad. A főiskola sokáig, a fiatal, kiváló professzor halála után is, az általa kijelölt irányt követi. Tanára a forradalmi szellemű *Szathmári István*, *Tabajdi János* s a legjobban szeretett tudós, *Hatvani István*, aki Erasmus, Paracelsus és

Vesalius városából, Baselből, hozza magával az orvostudomány tanait. Hollandiába tanáruul hívják, de szíve haza hozza. Ő ismerteti és kedvelteti meg az ifjúval a medicinát. Nagyszerű dolgozatai alapján angol, francia, olasz, svájci, holland, német, sőt szentpétervári tudósok is ismerik és tisztelik Debrecent és *Hatvanit*. A „nobilissimus magister” *Weszpréminek* fizikát, matematikát és filozófiát ad elő. Ő az első Debrecenben, aki a fizikát kísérletekkel bizonyítva tanítja, s emiatt a kis diákok és a nép fantáziája s a szellemdús *Kazinczy Sámuel* elmés tréfakedvelő segítségével az ördöggel cimboráló magyar Faust titokzatos varázsának bűvkörét vonja alakja köré. Ez ellentmondásaiban is nagyszerű szellemi közösség hamar felismeri az ifjú rendkívüli tehetségét s adottságai, szorgalma és rendkívül megnyerő modora miatt 1751-ben az öreg fólíánsok szövege szerint „azon Nemes Kollegiumban Seniorságot ért”, jóllehet az iskola rideg szabályaival elég gyakran összeütközésbe kerül. „*Weszprémi*, a diák, gyakran hiányzott az estvéli könyörgésekről, kibújt a kötelező főveg viselése alól, szívesen hordott illetlen színű csizmát, rövid tunikát. Ezekért gyakran kapott intést” — olvashatjuk a sárgult lapokon.

A maga módján demokratikus diákszervezet minden vezetőségi fokozatát eléri; előbb praeceptor oratoriae, majd könyvtáros s végül 1751-ben, amint már említettük, senior lesz. Tanárai közül kétségen kívül *Hatvani* hatott rá leginkább. Egész életműve, egyéniségének fejlődése ezt igazolja. A professzor orvos és filozófus, természettudós és teológus egy személyben. Alakja, megszabadítva a reátapadt hazug misztikum és romantika mázától, vonzó és magávalragadó gazdagságával érthetően irányítja és alakítja a vele naponta érintkező ifjú életútját. *Hatvani* a kollégiumi könyvtár tanári felügyelője, s így *Weszpréminek* közvetlen felettese, de minden nap találkoznak az iskola betegszobáiban is, mert a senior egyik igen fontos kötelessége a beteg diákok gondozása. A nagyszerű orvos nagyszerű emberi értékeinek harmónikus

egyesülése, bámulatos tudása, tapintata, gyöngédsége eredményeként *Weszprémi* debreceni évei „az orvostudomány irányában ösztönzőek” lesznek.

1752. március 18-án a kollégium kiváló fiának hatvan forint ösztöndíjat ad, amelyet három nap múlva a seniori pénztárból hetvenkét magyar forinttal egészítenek ki „in subsidium itineris academici”. Ez év májusában, annyi más társához hasonlóan, a kor szokása és kényszerítő körülményei alatt ő is vándorbotot vesz kezébe, s „szerzett tudományainak nagyobb öregbítésére külső országi felsőbb oskolákba indul”. Útja Pozsonyon át először Bécsbe vezet. A császárvárosban három hónapig tartózkodik.

Hatvani tudományának tekintélye előtt a Burg kapui is megnyílnak. A tervekkel és reménykedéssel teljes ifjú azonban nem a nyalka testőrök, cifra ruhájú kamarások, udvari dámák társaságában található fényes trónusú császárnő elé igyekszik — akit ő még debreceni diák korában istenekhez hasonlított, s édeni vidékre, mitológiai alakok körébe helyezve megénekelte —, az udvari könyvtár csendes dolgozószobájában a Hollandiából Bécsbe került híres orvostanárt, a császárnő bizalmasát, *Van Swieten Gellért*et keresi fel. *Boerhaave* legkedvesebb és legkiválóbb tanítványa csak azért nem lehetett a protestáns Hollandiában a nagy mester utóda, mert katolikus. Már megvalósította az orvosi oktatás reformját s a bécsi iskolát Európa egyik legelső orvosi központjává emeli. A nyugodt, tapasztalt, világot járt tudós alapos körültekintéssel s megértő türelemmel oltja át a nagyszerű fiatal alanyba a születendő és kibontakozásában csodálatos távlatokat sejtető modern orvostudomány csíráit. Sírig tartó baráti szövetség, rendíthetetlen testvéri közös sorsvállalás szövődik közöttük a felvilágosodás orvosi feladatainak hősi megvalósítására. *Hatvani* és *Van Swieten* együtt tanúskodnak, hogy *Weszprémi* orvosi hivatásválasztása az Alföld csendjében, az öreg kollégium falai között már eldőlt. A felvilágosodás

nagy alakjának, *Van Swietennek* azonban még nem sikerült minden vonatkozásban az oktatás terén a jezsuita rend hatalmát megtörnie. Bécs orvosi egyetemén még a XVIII. század második felében sem avatnak protestánsokat orvosdoktorrá, s ezért *Weszprémi* Bajorországon át Helvetiába, Zürichbe megy. Itt másfél évig orvosi tanulmányokat folytat. Elsősorban a nagy *Haller* barátját, az Alpok kutatóját, az ősi zürichi patrícus orvoscsalád kiváló képviselőjét, a sokoldalú *Johann Gesnert* hallgatja. Felejthetetlen a kép, amelyet az első anatómiai leckéjéről fest naplójában. A helvetiai ősz búcsúzó, bágyadt fényei szűrődnek be a boncterem gótikus ablakán, amikor először áll a felbontott holttest mellett. Szokatlan, eddig soha nem tapasztalt élmények, ismeretlen benyomások eleven emlékek hatása alatt így ír: „Húst és csontot tartottam kezemben, testet láttam közvetlen közelről, amelyből elszállt már a lélek. De vajon mikor és hová?” — kérdezi, s egyelőre felelet nélkül marad tépelődése. Később kórházban dolgozik, s boncolásainak, valamint a zürichi kórház beteganyagán végzett megfigyeléseinek eredményeit orvosdoktori értekezésében összegezi.

A gazdag, gondtalan, de idegen világ hideg ege alatt hirtelen magára marad. Fázósan didereg, s elvágynak Helvetiából. A nagy előd, *Apáczai Csere János*, képe merül fel; s leküzdhetetlen vágyat szül benne a holland rend és tisztaság, a liliummezők, a *rembrandti* színek, a biztató, nyugodt, termékeny és felemelő emberi élet után. „Batáviába kívánnék menni” — írja naplójában. Egy évszázad ködös messzeségéből tisztán, bátorítón jelentkezik a meddő küzdelem tragikus hőse, „ki a tudásnak büszke forradalmát alvó szívekbe tűzzel vitte át”. *Apáczai* alakjának idézése ez alkalommal is megdönti a tévhitet, hogy az elődök nélkül érkezett szellemóriás utódok nélkül távozott. *Weszprémi* a nagy tanító szellemi hagyatékához híven elmaradt hazája, elárvult népe kínzó gondjai között a hosszú harchoz fegyverért tovább vándorol. 1753-

ban „a szövetséges Belgák Akadémiáit” látogatta meg. „Hartje van Holland”, Hollandia szívének, Utrechtnek egyetemére iratkozik be.

Itt nem idegen s nem is ritka a magyar diák. Hollandiában „a XVII. század kapitalista mintaállamában”, az akkor haladóknak számító polgárság az anyagi jólét mellé a politikai hatalmat is megszerezte. Egyetemeit — elsősorban Utrechtet — két évszázadon át olyan sűrűn látogatják a magyar hallgatók, hogy itt számuk nem egyszer a többi hallgatóét jóval meghaladja. Nem csupán a németalföldi jótékony szívek anyagi segítsége, nem a már modern értelemben vett városi élet számtalan előnye csábítja őket, hanem elsősorban *Descartes* immár évszázados megállapításának töretlen igazsága: „... olyan ország ez, ahol alig ismerik a méreg, az árulás, a rágalmazás fegyvereit, s ahol nagyatyáink lelki tisztasága még aránylag leginkább megmaradt”. S ez az erkölcsi tisztaságát megőrző világ elfogadja, sajátjának vallja, és pazar kézzel szórja szét a szellemi megújulás forradalmi erőktől duzzadó, új filozófiai rendszerét. Itt élet van, nyugalom, gazdagság és alkotás. Minden bölcső körül bizakodás, a beteljesülés hitében fogant ígélet és reménykedés. Otthon szegénység és sötétség s az élet erőteljes határozott színeit is fakóvá áztatja szét szürke, egyhangú óceánjában az idő.

Amíg odahaza csak *Maróthi*, *Hatvani* és hozzá hasonló kevesek nyújthatták feléje a cartesianismus üdítő italának kelyhét, itt kedvére ihat az éltető forrás dús vizéből. A cartesianismus „csendes nyárutó”-jának derűs melegét, lélektani egyensúly-érzékét, józan, egészséges mértéktartását, a társadalmi fejlődés újabb, soronkövetkező életképes vagy elmúlásra ítélt eszméi teszik próbára vagy erősítik.

Hollandia orvostudományában ebben az időben már *Boerhaave* szelleme diadalmaskodik. A „*Communis Europae sub initio huius saeculi magister*” alakja példa nélküli vonzóerőt gyakorol minden orvosnak készülő ifjúra. A kisszámú, terjedelmére

korlátozott, írott műveiben nem találhatunk semmi forradalmian újat, korszakalkotó felfedezést, semmi eddig nem ismert orvoselméleti irányzatot. *Boerhaave* mégis az orvostudomány történetében eddig egyik legnagyobb tanító. Bámulatraméltó sikerének titka nem tudományos munkásságában, nem elméleti tudásának gazdagságában, hanem páratlan vonzó egyéniségében, a skolasztikának még a gondolatával is szakító, a valóságot, a gyakorlati életet szolgáló, gyógyító, de mindennek felett a szó mai értelmében vett klinikai gondolkodásában keresendő. Tizenkét klinikai ágyon tanítja meg a fél Európát az orvosi hivatás fenséges művészetére. Nagy művét a két legkiválóbb tanítványa, Göttingában *Albrecht von Haller* és Bécsben *Van Swieten* fejlesztik tovább.

Weszprémi elsősorban *Descartes* szellemének varázsa alatt áll. Rövid néhány hónap alatt többször gondosan át tanulmányozza a „*Discours de la Méthode*” és a „*Traité de la lumière*” című műveit. Vizsgálódásainak középpontjában a „homo sapiens” áll, s „az egészség megőrzése — idézi a mestert — a legfőbb jó, s minden egyéb jó alapját képezi, hisz a szellem annyira függ a temperamentumtól s a szervekben rejlő hajlamtól, hogy épp ezért csak az orvostudományban kell keresni azt az eszközt, amely az embereket bölcsibbakké, az életre alkalmasabbakká teheti...” Termő nyugtalansága azonban tovább űzi kora szellemi világának szabadabb és mélyebb vizeire. Árbocán a francia „orvosi-filozófiai” iskola zászlaja leng. A túlzásaiban is következetes, mechanikusan materialista irány, amelynek *Lametrie* (1709—1751) a legjellegzetesebb képviselője „*Homme — machine*”, „Az ember — gép” c. munkájában az életműködésekben, az emberi szervezetben lejátszódó élettani folyamatokat mechanikai törvényszerűségekkel igyekszik magyarázni, s elveti a test és a lélek dualizmusát. Ez a legmagasabb fokát jelenti a XVIII. század közepén a társadalmi létből kialakult természettudományos világnézetnek.

A fizika és kémia, valamint az orvostudomány között megszakad minden bilincs, amely még az előbbieket a filozófiához köti. A modern orvostudomány — amelynek alapjait Bacon és Descartes rakták le — véglegesen elfoglalja a régi, merev, most már életképtelen természettudományok helyét. Egyik angol felvilágosodott így kiált fel: „Isten így szólt, legyen Newton, és lett világosság”. *Lametrie*, *Marx* és *Engels* szerint „központi képviselője” annak az iskolának, amely *Descartes* fizikájához csatlakozott „szemben annak metafizikájával” s 1748-ban tisztán materialista nézeteket fogalmaz meg; az ember — a test, gondolkodás és a lélek csupán a test tevékenysége. *Weszprémi* eredetiben olvassa *Lametrie* művét, s a helvetiai gyötrő kérdésekre most már egyetlen mondattal válaszol: „A lélek, úgy tűnik számunkra, a gyomorban lakik.” Ez a tétel majd egy évszázad múlva *Ludwig Büchner*nek híres szójátékában „Der Mensch ist, was er isst” nyer találó kifejezést.

A gazdag és boldog Hollandiában is elmaradott népének, leigázott hazájának hű fia marad. Már a doktori cím várományosa, s lelkiismerete mégis az otthonról jövő sikoltást hallja meg. 1753-ban a debreceni főiskola számára *Mária Terézia* megtiltja, hogy a város ősi iskoláját segíyezze. A veszélybe került Alma Mater a protestáns Hollandiához, Svájchoz és Angliához fordul segítségért. A könyörgő levelek egyikét *Weszprémi* kapja meg, s emlékezve *Pápai Páriz Ferenc*nek a nagyenyedi kollégium érdekében végzett angliai gyűjtésére, ő is nagyobb méretű angliai gyűjtőkörutat tervez.

Az emberek másutt is elkomorultak az ellenreformáció idején, de amíg másutt csak a barokk egyház úzte el a reneszánsz platonikus Pánjait, Angliában az ország is gazdát cserélt. A főurakat száműzték, s Anglia már a puritán polgáré lett, s ő alaposan megdolgozott érte. A két angol forradalom nemcsak a királyság korlátlan hatalmát semmisítette meg, a rendiséget sem hagyja meg kizárólagos jogain belül; legnagyobb

vívmánya a jogok rendiségen túli kiterjesztése volt. Itt már a véres, ember és ember közötti küzdelmek nem az alkotmányból, hanem anyagi okokból, a vagyon és a munka rossz elosztásából születnek. *Weszprémi* másféléves angliai tartózkodása a felvilágosodás orvostudományának különlegesen értékes idejére esik. A szigetország lakói sajátságos emberek. Nyelvük finomabb fogalmi részét a franciáktól tanulták, az építészetet az olaszoktól, a szöveípart a flamandoktól, a hajózást a franciáktól. Mindez azonban már annyira sajátjuk, hogy a debreceni kollégium öregdiákja szinte lélegzetviesszafojtva hallgatja a számára különös, új világ szívverését. Nemsokára nyelvüket is jól ismeri, s füle megérzi a pásztor és a körorvos, a plébános és a bölcsész ajkain a tetetöltött pompás kifejezéseket s a megtestült alliterációs rímeket.

E világ *Percival Pott* és *William Cheselden*, *John* és *William Hunter* Angliája. *Harvey* már egy évszázada halott, de vetése azóta dús kalásszá érett. Szelleme megmaradt a *St. Bartholomew's Hospital*-ban s lába nyomát őrzí a föld. *Weszprémi* csodálkozó tisztelettel bámulja *Harvey* egyik 1616-ból származó, a *College of Physicians*-ban tartott előadásának elsárgult kéziratát, amelynek szövege szerint a nagy titkot, a „*circulatio sanguinis*”-t megoldotta. Négy év előtt ugyanilyen csendes nyári délután volt, amikor életének első orvosi könyvét: „*Exercitatio anatomica de motu cordis et sanguinis in animalibus*” című munkáját a kollégiumi nagykönyvtárban kezébe vette. Az embryologia is *Harvey* öröksége itt. Nem tudja kivonni magát a nagy tisztelet fényéből, amellyel az akkori világ a jó félévszázada halott *Sydenham*ot illeti. A fiatal *Hunter* anatómiai tanulmányai során most fogalmazza a modern orvostudomány egyik lényeges tételét: „Ha az emberi szerveknek nemcsak a leírását, hanem a működését is meg akarjuk érteni, tekintetünket az emberen kívül a többi élőlényre kell vetítenünk. Csak a szervi működések összehasonlítása útján

lehet az általános életjelenségeket — kórosat és épet — megérteni.”

Weszprémi Angliában az orvostudomány minden ágában tökéletesíteni óhajtja magát. A kor egyik legkiválóbb szülész-mesterétől, *William Smellietől* a szülézmesterséget mind elméletileg, mind a gyakorlatban kitűnően elsajátítja, s erről mestere hivatalos diplomát ad. „...itt tanulta többek között a Bábáskodás tudományát, ditséretes bizonyáglevelet is nyert Anglus nyelven: „These are to certify, That during the time of two Courses Mr. Stephan Weszprémi, Doctor of Physik, hath carefully attended my LECTURES ON MIDWIFERY by which he has had the Opportu nityof being fully instructed all the different Operations and Branches of the Art. Wirnens my Hand this 19 Dy of July 1755. William Smellie, Med. Doct. et teacher of Midwifery in London.

„Bizonyítvány arról, hogy két szemeszteren át *Weszprémi István* úr, az orvostudományok doktora, szorgalmasan hallgatta előadásaimat a nőgyógyászatból, amelynek kapcsán alkalma volt teljesen elsajátítani ennek a művészetnek különböző mütétjeit és ágait. Saját kezű aláírásommal bizonyítom 1755. július 19. napján *William Smelie* az orvostudományok doktora, a nőgyógyászat tanára Londonban”.

Mit adhatott a messzi, idegen, kicsiny ország fáradt vándora a nagy Angliának? 1755-ben Londonban megjelenik „*Tentamen de Inoculanda peste*” című munkája. *Weszprémi* ebben az anti-toxikus terápia magyar előharcosának mutatkozik. *Neuburger* szerint: „Es war zuerst der ungarische *St. Weszprémi*, der in seiner Tentamen den Vorschlag machte, in Pestzeiten das Pestgift künstlich einzuimpfen.” A világviszonylatban is úttörő munka lapjain is a magyar tudós szólal meg a messze idegenben, a latinra, egyesek szerint franciára és angolra is lefordított szövegben: „Ha van ország — olvashatjuk —, úgy elsősorban hazám az, amely inoculatioira szorul. Németországból és Ausztriából úgy özönlének évente sok ezerével a betelepülők Magyar-

országra, mint a terhes trójai falóból. S hogy ezek a ragályt mennyire terjesztik az országban, azt a lakosságuktól megfosztott, elnéptelenedett pusztá helyek bizonyítják.”

Az eljárást csak mintegy 140 év múlva valósítják meg Indiában. *Weszprémi* boldogan állapítja meg műve bevezetésében, hogy amióta a király is beoltatta két unokáját, már igen kevesen tartózkodnak az oltástól, bár található még olyanok, akik az inoculatio ellen izgatnak, sőt a nép között értéktelen cédulákat osztogatnak az eljárás értékét kétségbevonva, vagy a bibliára hivatkozva igyekeznek az inoculatio elfogadását a néppel megakadályoztatni.

Weszprémi angliai tartózkodása alatt Oxfordban, Cambridgeben előadásokat hallgat, egyik Magyarországon járt angol utazó adatai szerint Edinburghban is. Sokat búvárkodik az oxfordi Bodleina könyvtárban. *Szent Ágostont* és *Locke* pedagógiai műveinek legnagyobbikát, a *Treatise of education*-t olvassa.

Négy éve tartó külföldi útjának benyomásait, olvasmányélményeit önálló filozófiai műben foglalja össze: „*The Grand Question debated, or an Essay to prove that the Soul of man is neither can it be immortal*”, azaz „*A megvitatott nagy kérdés: kétsérltet annak bizonyíttására, hogy az ember lelke nem halhatatlan s nem is lehet az.*” A mű Dublinban jelent meg, s valószínűleg 1755-ben. *Weszprémi* életművének egyik nagy jelenete, amelyben a lélek halhatatlanságát nem vallási, hanem filozófiai szempontból elemzi. „Ha a gondolkodás feltétele a testi élet, hogyan létezhetne az test nélkül” kérdezi. Majd az egyházatyákkal szemben így ír: „... a különvált lélek létmódja elképzelhetetlen”.

A fojtogató, sűrű, lélekre telepedő londoni ködben különös módon üzen az otthona. Egyik hideg februári reggelen *Richard Mead*nak, *Newton* barátjának, *II. György* király udvari orvosának, a nagyszerű jellemnek, a tudomány és képzőművészetek barátjának hagyatékát árverezik. A korai nyúlós, párás levegő szegényes világítbáasan a szokott kép látható. Szenv-

telen arcú hivatalnokok, az árverések jellegzetes haszonlesői szürke sorát jól öltözött, gazdag előkelőségek tarkítják. A ritka és drága könyvek között egy érdekes darab kerül eladásra. A kikiáltó egy aszott szőlőfürtöt mutat fel, amely szerinte és a leltár szerint is Magyarországról származik, s amelyen „arany módjára sárgán fénylő morsalékok is bőven találhatóak”. A magyarországi szőlőtőkéken nőtt arany legendája itt is kísért, s a különös terméket drága pénzen egy cifrán öltözött gazdag lord veszi meg. Az új tulajdonos a szerzeményt *Weszprémi* tanárának, *Morris*nak, *Coldings Square* utcai lakására viszi megvizsgálás céljából. A kémiát tanító professzor a szőlőfürtöt a lord és a tanítványok előtt „szoros próbára vonta”, azonban sem a szőlőszemekben levő arany-sárga cseppek, sem az aranyos magvak az arany kémiai próbát nem adták. „... az eleven kénesővel edgy általában nem edgyesíthetett, csak felyül uszkált rajta szüntelen, sem pedig az Ötvösöknek sebessen fuvalló lángját, annyival is inkább a Chemikusoknak kerengő tüzét éppen ki nem állhatták; mind a kétféle aranyból egyenlő nagyságúak a Vizi-mértékben tétetvén, amannak nehézségét, oly kevés volt, hogy az igaz aranyhoz képest még számba sem lehetett venni, és így kevés idő alatt az *Anglus Lordnak* Minden Magyar Országi Szőlő Aranya egészen füstbe ment és hamuvá lett, a sok Font Sterling aranyával edgyetemben”

Morris professzor ezután a tanítványok kedvéért bővebb előadást tartott a kérdéstről, s amint *Weszprémi* írja: „Utolyjára a Magyar Hazát e tekintetben holmi sértegető Igékkal érdeklette”. Az ifjúban megszólal a sértett önérzet, és gazdag ismereteinek tárházából számos, e kérdéssel foglalkozó szerző munkáját idézi. — „Születésemnek Földének némü- s némüképpen lehető mentségére felszólalván kezdeném elő számolni, mely sok nagytekintetü Fejedelmi, Grófi Méltóságok, Nemesek, mely sok mind külföldi s mind Hazánkbeli Tudósok, úgymint *Heldi Máté*, *Franckenstein*, *Paterson Hain*, *Bonanus*,

Köleséri s egyebek kik Természet Vizsgálóknál rendel bőven elő-számláltatnak, miképen tudtanak volna szemlátomást annyira megcsaladni, ha a szőlőkön teremni szokott arany tsupán tsak a bal-vélekedésnek szüleménye volna, ugyan is vagynak, jól tudom olyatén sok Mese-Historiák széllyel az Íróknál, melyek minden előre való illendő próba meg-vizsgálás nélkül, hirtelenkedésből és több e féle hasonló okból balgatagul papirosra le-tétettek. Hord előmbe, ha tetszik minden te Magyar szőlőbeli nötevényes képzelt aranyaidat, és én azontúl azokat, imé amint most láttátok, mindjárt mind füstbe botsátom, és hamuvá tészem szemetek láttára." A közjáték egy életen át elkíséri s azt később a bécsi *Wienerische Anzeigen* című folyóiratban németül, majd a *Magyar Országai Őt Különös Elméllkedések* című gyűjteményében magyarul is részletesen feldolgozza.

Utrechti visszatérése előtt huszonhat kötet könyvét, közöttük egyetemi jegyzeteit is, az oxfordi könyvtárnak ajánlja fel. E könyvek között találták meg külföldi tanulmányútjáról készített naplóját. Ezt *Francis Murray* irodalomtörténész fedezi fel jó állapotban egyik oxfordi levéltárban. A 160 levelet tartalmazó füzetbe *Weszprémi* kezdetben latinul, később angolul írja feljegyzéseit. A rendkívül érdekes művet 1953-ban *David Lofthouse* ismertette az oxfordi egyetem folyóiratának a „*Philosophical Transactions*”-nak 1953. évi 1. számában. Ennek stílusa és nyelvtani követelményei hibátlanok, ami *Weszprémi* kifogástalan angol tudását bizonyítja. Önmagának írja. A mozgalmas, színes, eseménydús napok benyomásai kerülnek esténként a sercegő lúdtoll nyomán a lapokra. Kétszáz esztendő csöndje és érlelő melege annak minden értékét, rejtett szépségét, dús természéssé fejleszti s a késői idők angol tudósa gondos kézzel fújja le róla a feledés porát, „*The road to life*” „*Út az élethez*” címmel ismerteti. A késői utód hálás hangján tolmácsolja a születésekor szerény, két évszázad alatt jelentőségében hatal-

masat nőtt, nyilvánosság után kiáltó egyéni hangú önvallo-
mást. Így fizet évszázadok múlva a nagy elődökhöz, *Misztó-
falusi, Bethlen Miklós, Pápai Páriz Ferenchez* hasonlóan hazá-
jának a bizalomért s vendéglátóinak a hosszú, változatos úton
nyújtottakért. A napló utolsó sorai utrecht-i visszaindulásának
terveiről és a doktori szigorlatra készülődésről beszélnek.

1756-ben Utrechtben avatják orvosdoktorrá. Orvosi érte-
kezésének címlapján ez olvasható: „*Disputatio Inauguralis
sistens Observationes Medicas quam Auctoritate Magnifici Rectoris
Alberti Voget SS. Theol. Doct. & Professoris Ordinarii, Nec non
Amplissimi Senatus Academici Consensu Pro Gradu Doctoratus
Summisque in Medicina Honoribus & Priuilegis rite ac legitime
consequendis, Eruditorum Examine submissit Stephanus Weszprémi
Pannonius. Add. XV. Kal. Julii H. L. Q. S. Trajecti ad Rhe-
num. — Ex officina Joannis Boedelet. Academiae Typographi.
MDCCLVI.*”

Amint említettük, az értekezés a még zürichi és angliai
tartózkodása alatt észlelt és boncolt eseteket tárgyalja 16
oldalon. A művet *Szentgyörgyi János* teológus latin nyelvű
sorai vezetik be. Ezeket ő „az igen tudós és gyakorlott „*Ad
Medicinae Candidatum, amicum optimum*”-hoz intézi. A kor
szokásaihoz híven *Weszprémi* művét tanárainak, elsősorban
az egyetem rectorának ajánlja. Életrajzában azt olvashatjuk,
hogy doktori címet „a szokott kemény vizsgáztatás és *Mustra*
vagy remekírás után” nyerte el. „*Remekírás*”, ez az elfelejtett
szó nagyszerű magyar kifejezése a doktori értekezésnek.

Szíve és kötelességérzete, mint annyi sok más társát, őt
is hazahozza. Hazájában azonban csak akkor folytathat orvosi
gyakorlatot, ha *Mária Terézia* tanügyi reformjának ren-
delkezése értelmében a helytartótanács előtt újból vizsgázik.
A két óra hosszát tartó vizsgát Pozsonyban 1757. április 28-án
kiállított bizonyítvány szerint kitűnő eredménnyel teszi le.

Debrecenben telepszik le, mint gyakorló orvos. „... ked-
ves Hazánkba szabad orvosi gyakorlatot nyervén Nemes

Szabad Királyi Debreczen Városában és annak vidékein, majd 43 esztendeig minémű hasznossággal folytatta légyen, ezen Embertársai javára, önön magától felváltalt kötelességét, sokaknak még ma is sóhajtó emlékezete, és arra szemeikből kicsorduló könyei, elégséges bizonyosságai.”

Hadik András huszárai élén Berlint sarcolja, de az országban csend és béke van. Ez a nyugalom azonban a magyarság szempontjából a hamleti — a lenni vagy nem lenni — kérdést jelenti. *Mária Terézia* érzelmes nőiessége, uralkodói érzéke s az uralkodó ház érdeke a főurakat, de a gazdagabb nemeseket is az udvar körébe, Bécsbe vonzza. A Hofburg és a vidéki kastélyok, Schönbrunn, Laxenburg, Favorita az állami élet színpada. A díszletek aránya s jellege barokk, s a dekorációban hol a spanyol, hol a francia, hol az olasz ég színei az uralkodók. A Bécsben megszokott életmódot a főúr a birodalom egyetlen más városában sem találja. Bécs az ipar, a művészet, a tudomány s a változatos társadalmi élet embereire egyaránt hatalmas vonzóerőt jelent. A császárvárosban szerepet játszó főurak érdeklődési köre teljesen kimerül az udvari életben, s a szűkebb hazájuk keretein belül lejátszódó események is csak az udvari élet szempontjából érdeklik őket. Az udvari szolgálat megköveteli a francia mintára készült díszruhákat, s főuraink, ősi viseletükkel együtt magyar lelkületüket és kötelességérzetüket is levetik. A színes, mozgalmas, külsőségeiben jellegzetesen bécsi barokk kéreg alatt azonban a szellem, a mozgató erő ebben az időben már merőben más. *Mária Terézia* korában és személyével a monarchia — anyagi érdekek parancsoló kényszere alatt — korszerű reformok, sőt a humanisztikus haladás útjára lép. A királynő gondolatkörének kialakítására nagy hatással volt udvari orvosa és tanácsosa *Van Swieten*. Ő a felvilágosodás szellemében már az emberi bajok, műveletlenség és szegénység forrásainak megszüntetésén munkálkodik. *Van Swieten Boerhaave* legkedveltebb és legtehetségesebb tanítványa. A nagy kor-

különbség ellenére is legmelegebb barátság köti egymáshoz a két kiváló férfiút. *Van Swieten* egyetemi karriert nem remélhet Leydenben, mert katolikus. *Mária Terézia* testvéreinek, *Mária Annának* betegága mellett Brüsszelben biztos és tapintatos fellépésével oly nagyszerű bizalmat kelt személye iránt, hogy a császárnő udvari orvosául hívja meg. 1745-ben érkezik Bécsbe. Az udvari könyvtár praefectusa lesz, és ott orvosi előadásokat is tart. Az orvosképzés reformját ő valósítja meg, s ennek eredményeként a bécsi orvosi iskola az elmaradott, egyházi, jelentéktelen és tudománytalan fakultásból Európa egyik legkiemelkedőbb intézményévé válik. A reform az idők parancsa. Az abszolutista állam máshol is áttörte és átvette az egyetemek hatalmát. *Van Swieten*nek új intézményeket és új embereket kellett a nagy cél érdekében munkába állítani. Leyden a mintakép. Egy napon az történt, hogy *Mária Terézia*, aki még 1748-ban aggódva és szemrehányóan kérde, miért megy oly sok hallgató külföldre és doktorál idegenben —, emiatt az egyetem fénye csökken, s az államnak mérhetetlen kára származik —, most az új doktorok avatásán azt állapíthatja meg, hogy az új bécsi orvosi kar egyre nagyobb számban vonzza az idegeneket. A *Van Swieten* ápolta ősi leydeni törzs új virágokat hajtott.

Van Swieten és *Weszprémi* a legmélyebb barátságban élnek. Az udvari könyvtár praefectusi szobájában megkötött szövetség egész életre szól. Az azonos lelkület, gondolkozás és érzések közössége érthetően a felvilágosodás nagy egészségügyi programjának közös szerepvállalásában is megmutatkozik. *Van Swieten*, a mozgalom vezéralakja ismerteti meg vele a természettudományos színezetű bécsi szabadkőművesség eszméit. 1760-tól, mint testvérét kíséri figyelemmel. „Vale et res tuas feliciter age et ego te semper amabo” szavakkal záródnak az egymáshoz intézett levelek.

Hazaérkezése után 1760-ban jelenik meg első nyomtatott munkája. „*A kisdéd gyermekeknek nevelésekről való rövid oktatás,*

melyben előladatik, miképpen kellessék azokkal bánni születésektől fogva három esztendőös korokig. Hozzá adattak végin az Egészségnek fenntartására és a hosszú életnek megnyerésére tartozó szükséges Regulák. Weszprémi István Med. Dr. által. Kolozsvárott Nyomt. Páldi István által 1760 eszt. Szerzője a művet Szalontai Tholdi Ádám grófnak, Nemes Erdély Ország Királyi Tabula Assessorának ajánlja. Bevezető ajánlását 1759-ben Van Swieten írja: „Szívesen megvallom, én még a magyar nyelvet — amelyet bár szeretek — nem értem olyan jól, hogy akadály nélkül mindent megérthetnék. Mégis jól esett nekem fáradozásom, amelyet orvosi könyvednek — amely a gyermekeknek születésektől fogva három éves korokig tartó neveléséről szól — olvasására fordítottam. E kísérlet erősebbé tesz másoknak elolvasására is, e munkácska hasznos volta miatt megérdemli, hogy közreadják. Igaz ugyan, hogy könnyebben kicsavarhatod Hercules dorongját a kezéből, mint az asszonyoktól az előítéletet. Mégis nagy a reményem, hogy az okosabbak legalább felelőznek, és a család atyákat megtanítják azokra figyelni, ami hasznos. Isten Veled. Engem Szeress. Bécs 1759. ápr. 24.”

A mű előszavában három igen fontos, *Weszprémi* egyéniségére rendkívül jellemző vonást találunk. A bevezetésben többek között ezeket olvashatjuk: „...közönségesen csak a kedvező anyákra és a tudatlan dajkákra bízott ezideig e dolog (ti. a gyermeknevelés), azok pedig a csecsemő kisdedekkel okosabban bánni nem tudnak, hanem amint Nagy Anyjoknak régi, megrögzött helytelen rossz szokásokból tanulták; ellenben ritka az, aki értelmes orvos doktornak tanácsával kívánna élni máskor, hanem midőn meg-betegednének, és a nyavalyáktól eleve óltalmaztatnának: innét vagy on már, hogy többen halnak ki az emberek közül öt esztendőn alól, mint akik élteknek ötödik esztendejét elérték volna.” Gyermekhalandóság, betegségmegelőzés, antitoxikus terápia, modern, életerős, követelő eszméi törik meg *Mária Terézia*

korának látszólagos nyugalmaiban az álmos Nagytemplom környezetének ásitó csendjét.

A himlőoltás egyik legkorábbi előharcosának kell őt tartanunk, s joggal írhatja későbben: „hiú a brittek dicsekedése, kik kérkednek, hogy ők tanították Európa többi népeit a himlőoltásra.”

„Igen szeretném, ha Nagyságod maga bölcsessége szerént Én nékem arra utat nyitni méltóztatnék, mimódon lehetne próbát tenni e mi nemzetünkben, hogy midőn a gyermekek életeknek negyedik esztendejét elérték a hólyagos himlőt beléjek olthatnók: bizonyos dolog az sok ezer példából az idegen országokban, hogy aki bé-oltatott, egy is azok közül meg nem holt, azon felyül ábrázattya soha meg nem mocskoltatott: Az orvosló Ispótályokban egynéhány százat oltottunk bé, de nem láttam egyet is, mások sem tapasztalták soha, hogy az egész testen ötvennél, vagy hatvannál több ütötte volna ki magát.”

Majd így ír: „Közönségesen fájlalható dolog, hogy a Bába Mesterségnek vastag tudatlansága miatt, oly sok ezer lelkeknek kell elveszni, valyon nem könnyen lehetne-é arról tenni, minden nevezetes társaságokban az előjáróknak? nem lehetne-é könnyen ezt a Doktorságnak egyik szükségesebb részeit az emberi nemzetnek hasznára mi közöttünk is lábra állítani? meg-untam már hallgatni a szegény asszony népnek sok panasztát, mely nagy és el-felejthetetlen sérelmeket vesznek naponként az oktalan vélek való bánás miatt: abban az országban, ahol mesterségem gyakorlása végett forgottam, sem doktor, sem chirurgus, sem bába, senki nem lehet, míg az említett mesterséget a Bába Doktor Professornak vezérlése alatt fundamentomason meg nem tanulja, és arról realis, manualis operatiókat tevén, arról Tanu bizonyság levelet nem vészen.”

„Ezekből a három feltételekből, mely nagy haszon következne nemzetünkre, ha egyet nem szólok is, ki ki bölcsen által láthatja.”

A grófnak ajánlott munka magyarul íródott s a néphez szól.

„Én ezen elmélkedésemnek rendiben minden Oskolai Igéket és tekervényes Okoskodásokat félre tettem, világosan kívántam szólani azért, hogy innen mindenek épületet vehessenek egyaránt.”

A *Locke* szellemében készült s a nevelés elsődlegességét követelő felvilágosító röpirat „a józan ész” és a test érdekeinek védelmezése. „A Természet a legjobb nevelő Dajka — írja — semmit tselekedni el nem mulaszt, valami az Embernek, ennek a legnemesebb Teremtett állatnak diszire és ékességére tartozhatik; tsak őreá hallgassunk.”

„A rágalmozó nyelvekkel semmit sem gondolok, írjanak jobbat, ha kinek az én írásaim nem tetszenek; — kiáltja bátran — egybevetett válokkal kellene mindannyiunknak az Emberi Nemzet Javának előmozdításában munkálódnunk.”

1760-ban Debrecenben a magyarországi törvényszéki orvostan történetében rendkívül érdekes eset történik. *Weszprémi* és *Csapó* — akivel együtt később hatósági orvos lesz — véleménye a magyar orvos-múlt értékes gyöngyszeme. *Dul Mihály* jómódú debreceni polgárt „egérkövel”, arzénos savval mérgezett főtt kukoricával akarta elpusztítani felesége. A kukorica leve nagyon zavarosnak látszott, s valószínűleg egyéb gyanúokok alapján *Dul* a feleségét feljelentette. *Weszprémiék* a hatóság felkérésére *Kazai Sámuel* patikájában a szükséges vizsgálatokat elvégezték, és a véleményüket rendkívül pontos levélben közölték a debreceni bíróval.

A részleteket fizikai és kémiai vizsgálat után a „sárgáló színű zavaros víz”-ből nyert „fejér és sárga egyveles port confrontáltuk — írják — az Patikában tartott sárga és fejér Arsenikummal.” Majd biológiai próbákat végeztek. „Ezen tengeri főtt vízből azért ablakban egy cserépben fél üveg pohárra valót öntvén egy fertály óra alatt az melly Legyek reá szállottak mind el vesztek, szám szerént száz és harmintz. Az Fazékban, amelyből a tengeri kitöltődött, elvesztenek vala 658 legyek, mintegy fertály óra alatt.” A főtt tengeriből a

patika előtt legelő ludaknak „egy fél csú szemeket” elébe vetettek, amelyeket azok gyorsan felkapkodtak, „de utánna hamar, kevés Minuták alatt ki hányák szerte széllyel... iván szüntelen az vályúból az vizet és fejeket rázván.” A port, azonosnak találták a gyógyszerertárban található sárga- és fehér arsenicummal. Majd tűzre vetvén fehér füstöt láttak és fokhagyma szagot éreztek.

Az orvosi vélemény alapján *Dul Mihály*nét börtönbe vetették. Innen azonban hamarosan kiszabadult, mert ura, a rokonok könyörgésére a vádat visszavonta. Az asszony *coram senatu* megkövette őt. Azonban később sem javult meg. Pár év múlva beléndek magvakkal akarta urát elpusztítani. Ekkor halálra ítélték és lefejezték.

Weszprémi neve ekkor már az orvostudomány világában mindenütt ismert és megbecsült.

1761-ben az orvostudományban új hang jelentkezik. A hang egy nyolcvanéves öreg emberé, de a mondanivalói nem az aggastyán megtört, elkopott erőtlen suttogása, hanem egy, hosszú élet lelkiismeretes vizsgálódásának eredménye. Új, eddig nem ismert igazságok adnak a szövegnek fiatalos lendületet, bátor, türelmetlen időszerűséget. Az egész orvosi világ figyelme újból Páduára — ismét Páduára — irányul. Ekkor jelenik meg *Giovanni Battista Morgagni* „*De sedibus et causis morborum per anatomen indagatis libri V.*” című munkája.

A századforduló idején a régi város régi iskolájának fénye már megkopott. Az idegen diákok hangos, vidám lármája nem hallatszik többé, azok északra, Leyden, Utrecht, Amsterdam felé vették útjokat. *Morgagnira* vár a régi dicsőség visszaszerzésének nehéz feladata. Ő bölcs, türelmes, dolgozik, és vár. Van ideje, egész életét szenteli e célnak. Tudja, hogy a mű a várakozásban, a hallgatásban is óriásivá nőhet. Drámai elemektől mentes, hosszú és termékeny életének tapasztalatait kora híres orvosainak észleléseivel egészíti ki. A hírlapok

ritkák, s ha vannak is, nagy időközökben s kis példányszámban jelennek meg. A posta lassú és bizonytalan, emiatt ritkán értesül egyik tudós a másik munkájának eredményéről. *Morgagni* oktató és fásasztó bonctermi kutatómunkája mellett műve teljességét kartársai közötti levélbeli gondolatkicserélés, személyes közlés vagy levelezés útján véli biztosítani. Ebben az időben ha egy kutató valami eredményt ér el, először barátaival közli. Azok véleményét, kritikáját várja. A baráti körben felolvasott, sokszor igen messziről érkezett levél valóságos közlemény. Vitát indít, újabb kutatásokra, ellenőrző vizsgálatokra ad ösztönzést. A szerző kinyomtatásra csak akkor gondolhat, ha a mű e szűkebb kör kohójának tüzeiben megtisztult, időtállóan bizonyult.

Morgagni könyve a medicinának új ágát, a kórbonctant teremti meg. Az eddigi szörnyek és különlegességek gyűjteménye helyett mindennapi, jelentéktelennek látszó elváltozások kutatásával foglalkozik. Elődei munkáit alaposan ismeri, s részrehajlástól mentesen alkalmazza. Ő mondja ki elsőnek, hogy a betegségnek a szervezetben meghatározott lokalizációja van. E helyek a *szervek*, amelyekben a kórt okozó tényezők hatására anatómiai elváltozások keletkeznek. Ezek az elváltozások nem véletlenek, hanem törvényszerűek, s ezek határozzák meg az egyes betegségek lényegét. *Morgagni* elsősorban a boncolások alkalmával talált elváltozásokat igyekszik az életben észlelt tünetekkel kapcsolatba hozni, hogy ily módon a kórfolyamatoknak teljes, egységes képe alakulhasson ki. Műve nem anatómiai, hanem klinikai szempontból épül fel, s nem mai értelemben vett kórbonctani tankönyv, hanem az orvosi tünettán kórbonctani magyarázata. A nagy mestermunka levelek gyűjteménye, amelyet a szerző kora orvosaihoz intéz. Ily módon véli minden vonatkozásban a kérdéseket legszabadabban megvilágítani. *Morgagni* mondja ki először, hogy a betegség lényege materiális elváltozás. Egészen jelentéktelennek látszó, méreteiben kicsiny

eltérések a szervezet egészére súlyos következményekkel járhatnak. A mester sokat kísérletezik, kóros elváltozásokat eredményező feltételeket igyekszik mesterségesen létrehozni.

A hatalmas, művészi nyomdatechnikával kiállított műben nem tudjuk, mit csodáljunk inkább; a boncolási technika megkapó pontosságát és leleményességét, a másoktól nyert adatok elbírálásának lelkiismeretes igazságosságát, a szerző nagy távlatokba látó és gondolkodó alapos tudását, gazdag klasszikus műveltségét, a használhatóval szembeni biztos, állandóan éber érzékét vagy a tömör, fenségesen egyszerű, kifejező, világos stílusát.

Az orvostudomány e korszakalkotó művében előkelő hely illeti meg *Weszprémi Istvánt*. A munkatársainak elbírálásában könyörtelenül szigorú, de igazságos mester őt a többi nagyok között mindenütt mint „clarus”-t, hírest említi, s rendkívül rokonszenves hangon, nagy elismeréssel idézi. *Morgagni* művében három fejezetben találkozunk *Weszprémi* nevével. A könyv második kötetének 361. oldalán: „Diffectio altera epileptici est, qui in balneum frigidum cum se immersisset, mox in eo suffocatus inventus fuit. In nullis autem hujus visceribus quidquam aquae repertum est a *Cl. Weszpremo (m)*, qui cum Aspera arteria perforata est, aerem in pulmone contentum tum levi quodam sibilo erupisse, audivit: quamobrem non aquam, sed aerem esse, censet, qui repetita antea inspiratione accumulatus, et vesiculas pulmonales distendens, sanguinis per pulmones transitum, et, quod consequitur, per univsum corpus circulationem prohibeat, sicque submersos, forte et strangulatos, interimat. Et quod ad strangulatos quidem spectat, meminisse potes, quid ipse de retento in eorum pulmonibus, et dilatante se aere in illa eadem Epistola (n) sim suspicatus. Attamen, quod ad submersos attinet, eorum memor quae aliter alii, et ego experiendo conspeximus, tanto magis haereo, quanto attentius alteram lego. Observationem (o) quam priori *Cl. idem Vir* continuo subjecit. Cum enim quendam

nautam, in Tamesi fluvio submersum, nec nisi post quadrantem horae cum dimidio inventum, et extractum, in vitam cujus nulla supererant signa, revocare conaretur; non illico Aspersam arteriam, sed hora integra jam in usum caeterorum auciliorum insumpta, tum denique perforavit, nec ullum sibilum, aut aliud erumpentis aeris indicium, quod ajat, animadvertit; imo per illud foramen fistula immissa aerem iteratis vicibus impulit, ut sic inflatis pulmonum vesiculis, aliisque adhibitis (quae omnia haud inutiliter leges) auxiliis haerentem sanguinem promoveret, quod tandem est felicissime consecutus...”

„A másik boncolás egy epilepticusé, aki hideg fürdőben elmerült, később abban megfulladva találtatott. Azonban ennek belső részeiben sehol sem talált vizet *Weszprémi* őkegyelme (m), aki amidőn a gégét átszúrta, hallotta, hogy a tüdőben levő levegő könnyen, mintegy sípolva kitört: ezért úgy véli, hogy nem víz, hanem levegő az, ami a megelőző ismételt légzésektől felgyűlve és a tüdőhólyagocskákat kitérítve a vér átfolyását a tüdőn, és ami ebből következik, keringését az egész testben megakadályozná, és így az alámerülteket és esetleg a megfojtottakat megölné. Ami pedig a megfojtottakat illeti, emlékezhetsz, mit gyanítottam én magam ugyanabban a levélben (n) azok tüdejében visszatartott és kiterjedt levegőről. Mindazonáltal ami az alámerülteket illeti, azokra emlékezve, amiket mások és én kísérletezve másként figyeltünk meg, annál inkább fennakadok, minél figyelmesebben olvasom a másik megfigyelést, amit ugyanaz a kegyes férfiú az előbbi után mindjárt felemlít. Amikor ugyanis egy hajóst, aki a Themse folyóban alámerült s akit csak negyed óra múlva találtak meg, és húztak ki, s aki semmi jelét nem adta az életnek, vissza igyekeztek hozni az életbe, nem azonnal, hanem miután egy egész órán át a többi orvoslást igénybe vették, csak akkor szúrta át végül a gégét és semmi sípolást vagy a kitörő levegőnek más jelét — mint mondta — nem vette észre; sőt azon a nyíláson egy csövet bedugott s a levegőt

újra és újra ráfújta, hogy így a felfújttüdőhólyagocskával és más felhasznált segítségekkel (amelyeket mind nem hiába olvasol) megakadt vért mozgásba hozza, ami végül szerencsésen bekövetkezett.”

A második kötet 369. oldalán ez áll:

„Tumoris autem communis tunica etsi contiguus partibus undique per membranas nectebatur, sanusque erat uterus; tamen cum tumor, ut in vivente inceperat, ita in mortua dicitur peculiariter sub inguine sinistro fuisse conspectus; non averi similitudine procul abibis, si e sinistro ovario ortum existimabis: quanquam fortasse ad Saccatos alios, et aliunde natos hydropes referre males. Qualis certe erat is quem non ita pridem legi inter Observationes Medicas (c) *Cl. Weszpremi* in viri cadavere qui per biennium pro ascitico habitus, graveolentem humorem in quo magnae hydatides natabant, conclusum ostendit intra immanem quasi vesicam, cujus erat collum inter vesicam veram, et Rectum intestinum implantatum, cum pars reliqua per cellulosum tantummodo contextum vicinis partibus annexeretur.

„A daganatnak közös burka pedig, jóllehet az érintkező felületekkel mindenfelől lemezesen volt összekötve, és egészséges volt a méh, mégis — mert a daganat mint az élőben keletkezett, úgy a halottban is — mint mondják — főképpen a bal lágyék alatt tűnt fel. Nem fogsz eltávolodni a valószínűségtől, ha úgy véled, hogy a bal petefészekből indult ki, bár inkább akarnád az ascitest más- és máshonnan származó „sacculusokra” visszavezetni. Milyen biztos volt az, amit nem olyan régen *Weszpremi* őkegyelme Orvosi Megyfigyelései között nem olyan régen olvastam. Ő kimutatta, hogy egy két éven át hasvízkórosnak tartott férfi holttestében talált igen nagy tömlőben — amelynek a kocsánya a húgyhólyag és a végbél között tapadt és többi részén csupán sejtes szövettel kapcsolódott a szomszédos szervekhez, — bezárt, nehéz szagú folyadékban nagy hólyagok úszkáltak.

ritkák, s ha vannak is, nagy időközökben s kis példányszámban jelennek meg. A posta lassú és bizonytalan, emiatt ritkán értesül egyik tudós a másik munkájának eredményéről. *Morgagni* oktató és fárasztó bonctermi kutatómunkája mellett műve teljességét kartársai közötti levélbeli gondolatkicserélés, személyes közlés vagy levelezés útján véli biztosítani. Ebben az időben ha egy kutató valami eredményt ér el, először barátai-val közli. Azok véleményét, kritikáját várja. A baráti körben felolvasott, sokszor igen messziről érkezett levél valóságos közlemény. Vitát indít, újabb kutatásokra, ellenőrző vizsgálatokra ad ösztönzést. A szerző kinyomtatásra csak akkor gondolhat, ha a mű e szűkebb kör kohójának tüzeiben megtisztult, időtállóan bizonyult.

Morgagni könyve a medicinának új ágát, a kórbonctant teremti meg. Az eddigi szörnyek és különlegességek gyűjteménye helyett mindennapi, jelentéktelennek látszó elváltozások kutatásával foglalkozik. Elődei munkáit alaposan ismeri, s részrehajlástól mentesen alkalmazza. Ő mondja ki elsőnek, hogy a betegségnek a szervezetben meghatározott lokalizációja van. E helyek a *szervek*, amelyekben a kórt okozó tényezők hatására anatómiai elváltozások keletkeznek. Ezek az elváltozások nem véletlenek, hanem törvényszerűek, s ezek határozzák meg az egyes betegségek lényegét. *Morgagni* elsősorban a boncolások alkalmával talált elváltozásokat igyekszik az életben észlelt tünetekkel kapcsolatba hozni, hogy ily módon a kórfolyamatoknak teljes, egységes képe alakulhasson ki. Műve nem anatómiai, hanem klinikai szempontból épül fel, s nem mai értelemben vett kórbonctani tankönyv, hanem az orvosi tünettani kórbonctani magyarázata. A nagy mestermunka levelek gyűjteménye, amelyet a szerző kora orvosaihoz intéz. Ily módon véli minden vonatkozásban a kérdéseket legszabadabban megvilágítani. *Morgagni* mondja ki először, hogy a betegség lényege materiális elváltozás. Egészen jelentéktelennek látszó, méreteiben kicsiny

eltérések a szervezet egészére súlyos következményekkel járhatnak. A mester sokat kísérletezik, kóros elváltozásokat eredményező feltételeket igyekszik mesterségesen létrehozni.

A hatalmas, művészi nyomdatechnikával kiállított műben nem tudjuk, mit csodáljunk inkább; a boncolási technika megkapó pontosságát és leleményességét, a másoktól nyert adatok elbírálásának lelkiismeretes igazságosságát, a szerző nagy távlatokba látó és gondolkodó alapos tudását, gazdag klasszikus műveltségét, a használhatóval szembeni biztos, állandóan éber érzékét vagy a tömör, fenségesen egyszerű, kifejező, világos stílusát.

Az orvostudomány e korszakalkotó művében előkelő hely illeti meg *Weszprémi Istvánt*. A munkatársainak elbírálásában könyörtelenül szigorú, de igazságos mester őt a többi nagyok között mindenütt mint „clarus”-t, hírest említi, s rendkívül rokonszenves hangon, nagy elismeréssel idézi. *Morgagni* művében három fejezetben találkozunk *Weszprémi* nevével. A könyv második kötetének 361. oldalán: „Diffectio altera epileptici est, qui in balneum frigidum cum se immersisset, mox in eo suffocatus inventus fuit. In nullis autem hujus visceribus quidquam aquae repertum est a *Cl. Weszpremo (m)*, qui cum Aspera arteria perforata est, aerem in pulmone contentum tum levi quodam sibilo erupisse, audivit: quamobrem non aquam, sed aërem esse, censet, qui repetita antea inspiratione accumulatus, et vesiculas pulmonales distendens, sanguinis per pulmones transitum, et, quod consequitur, per universum corpus circulationem prohibeat, sicque submersos, forte et strangulatos, interimat. Et quod ad strangulatos quidem spectat, meminisse potes, quid ipse de retento in eorum pulmonibus, et dilatante se aere in illa eadem Epistola (n) sim suspicatus. Attamen, quod ad submersos attinet, eorum memoriae aliter alii, et ego experiendo conspeximus, tanto magis haereo, quanto attentius alteram lego. Observationem (o) quam priori *Cl. idem Vir* continuo subjecit. Cum enim quendam

nautam, in Tamesi fluvio submersum, nec nisi post quadrantem horae cum dimidio inventum, et extractum, in vitam cujus nulla supererant signa, revocare conaretur; non illico Aspersam arteriam, sed hora integra jam in usum caeterorum auciliorum insumpta, tum denique perforavit, nec ullum sibilum, aut aliud erumpentis aeris indicium, quod ajat, animadvertit; imo per illud foramen fistula immissa aerem iteratis vicibus impulit, ut sic inflatis pulmonum vesiculis, aliisque adhibitis (quae omnia haud inutiliter leges) auxiliis haerentem sanguinem promoveret, quod tandem est felicissime consecutus..."

„A másik boncolás egy epilepticusé, aki hideg fürdőben elmerült, később abban megfulladva találtatott. Azonban ennek belső részeiben sehol sem talált vizet *Weszprémi* őkegyelme (m), aki amidőn a gégét átszúrta, hallotta, hogy a tüdőben levő levegő könnyen, mintegy sípolva kitört: ezért úgy véli, hogy nem víz, hanem levegő az, ami a megelőző ismételt légzésektől felgyűlve és a tüdőhólyagocskákat kitágítva a vér átfolyását a tüdőn, és ami ebből következik, keringését az egész testben megakadályozná, és így az alámerülteket és esetleg a megfojtottakat megölné. Ami pedig a megfojtottakat illeti, emlékezhetsz, mit gyanítottam én magam ugyanabban a levélben (n) azok tüdejében visszatartott és kiterjedt levegőről. Mindazonáltal ami az alámerülteket illeti, azokra emlékezve, amiket mások és én kísérletezve másként figyeltünk meg, annál inkább fennakadok, minél figyelmesebben olvasom a másik megfigyelést, amit ugyanaz a kegyes férfiú az előbbi után mindjárt felemlít. Amikor ugyanis egy hajóst, aki a Themse folyóban alámerült s akit csak negyed óra múlva találtak meg, és húztak ki, s aki semmi jelét nem adta az életnek, vissza igyekeztek hozni az életbe, nem azonnal, hanem miután egy egész órán át a többi orvoslást igénybe vették, csak akkor szúrta át végül a gégét és semmi sípolást vagy a kitörő levegőnek más jelét — mint mondta — nem vette észre; sőt azon a nyíláson egy csövet bedugott s a levegőt

újra és újra ráfújta, hogy így a felfújttüdőhólyagocskával és más felhasznált segítségekkel (amelyeket mind nem hiába olvasol) megakadt vért mozgásba hozza, ami végül szerencsésen bekövetkezett.”

A második kötet 369. oldalán ez áll:

„Tumoris autem communis tunica etsi contiguis partibus undique per membranas nectebatur, sanusque erat uterus; tamen cum tumor, ut in vivente inceperat, ita in mortua dicitur peculiariter sub inguine sinistro fuisse conspectus; non averi similitudine procul abibis, si e sinistro ovario ortum existimabis: quanquam fortasse ad Saccatos alios, et aliunde natos hydropes referre males. Qualis certe erat is quem non ita pridem legi inter Observationes Medicas (c) *Cl. Weszpremi* in viri cadavere qui per biennium pro ascitico habitus, graveolentem humorem in quo magnae hydatides natabant, conclusum ostendit intra immanem quasi vesicam, cujus erat collum inter vesicam veram, et Rectum intestinum implantatum, cum pars reliqua per cellulosum tantummodo contextum vicinis partibus annexeretur.

„A daganatnak közös burka pedig, jóllehet az érintkező felületekkel mindenfelől lemezesen volt összekötve, és egészséges volt a méh, mégis — mert a daganat mint az élőben keletkezett, úgy a halottban is — mint mondják — főképpen a bal lágyék alatt tűnt fel. Nem fogsz eltávolodni a valószínűségtől, ha úgy véled, hogy a bal petefészekből indult ki, bár inkább akarnád az ascitest más- és máshonnan származó „sacculusokra” visszavezetni. Milyen biztos volt az, amit nem olyan régen *Weszpremi* őkegyelme Orvosi Megyfigyelései között nem olyan régen olvastam. Ő kimutatta, hogy egy két éven át hasvízkórosnak tartott férfi holttestében talált igen nagy tömlőben — amelynek a kocsánya a húgyhólyag és a végbél között tapadt és többi részén csupán sejtes szövettel kapcsolódott a szomszédos szervekhez, — bezárt, nehéz szagú folyadékban nagy hólyagok úszkáltak.

II. kötet 379. oldal:

„Scilicet non tam haec, quam illud quod tunc diximus, attendendum est, an periodice sint febres, id est intermissionem, aut remissionem saltem habere consueverint, ut per tempestivum ac justum usum corticis sperare liceat, ipsas, adjunctamque iis malignitatem abactum iri. Necque enim dumtaxat quod febrile est; sed et illud quod non est, etiamsi absque manifesta febre sit, quamquam tunc non fere semper, abigit cortex, dummode periodice id recurrat: quod cum alias (d) observatum jam esse, scripsimus, tum recentiore, et luculentiore *Stephani Weszprémi* (e) Observatione confirmare nunc possemus eodem remedio pervictae aequae atrocis, ac pertinacia hemicraniae, binas jam hebdomadas quarta quaque hora exacerbatae, nec nisi post horas duas remissae. Quod si haec Observatio ut A. 1756. et habita, et edita est, ita ante hos annos quinquaginta extare potuisset, cum acerbissimam hemicraniam illam (f), quotidie mane hora eadem revertentem, variis, et pluribus praescriptis auxiliis vix tandem profligavi; nullo certe libentius, et felicius quoque fortassis, quam hoc, usus essem, quantumvis rationem qua opitulatur ignorassem.”

„Tudniillik nem annyira ezt kell meghallgatni, mint azt, amit akkor mondtunk, vajon periodikusak-e a hideglelések vagy vannak-é annak menetében intermissiók vagy remissiók, vagy legalább szünetek, hogy a cortex alkalmas időben és helyes használata révén remélni lehessen, hogy azokat és a hozzájuk kapcsolódó szörnyűségeket elháríthassuk. Tehát nemcsak azt, ami hideglelésszerű, hanem azt is, ami nem az, még ha nem is nyilvánvaló a hideglelés, jóllehet, akkor csaknem mindig elűzi a cortex, míg csak periodikusan vissza nem tér, amint már írtuk, másutt megfigyeltek, most *Weszprémi István* megfigyelései alapján újabban és világosabban megerősíthetjük, hogy az egyaránt iszonyú és makacs féloldali fejfájást ugyanazzal az orvossággal legyőzték, bár már két hete minden negyedik órában megkeserítette a beteget és csak két óra múltán hagyott

alább. Ez a megfigyelés, amely 1756-ban történt és kiadatott épp úgy ötven évvel ezelőtt is megtörténhetett volna, amikor azt a minden reggel ugyanazon órában visszatérő igen heves féloldali fejfájást különböző és sokféle előírt orvoslással végül épp hogy elűztem, bizony semmit sem használtam volna szívesebben és boldogabban, mint azt, bármennyire nem ismertem hatásának okát.”

Élettani és kórélettani, klinikai, gyógyszer-tani megfigyelések a zürichi, még inkább angliai tartózkodásának idejéből, amelyek az orvosdoktori értekezésében válnak közkinccsé, amennyire már a disszertációknak a rendszeren korlátolt példányszáma ezt megengedi. *Morgagnin* kívül az élettan megteremtője, *Haller* is igen nagybecsűli a munka értékét, s nagy művében, a nyolckötetes „*Elementa physiologiae corporis humani*” VI. kötetében adatait bőven felhasználja.

1766-ban újabb magyar nyelvű könyve jelenik meg a „Bábamesterségre tanító könyv”. E mű tulajdonképpen *Van Swieten* egyik legkiválóbb tanítványának, *Johann Henrik Crantz*-nak, az első bécsi orvosi iskola szülészstanára könyvének fordítása és a hazai viszonyokra alkalmazása. Önálló alkotásnak kell tekintenünk, s a magyar művelődéstörténet mint az első magyar szüléskönyvet tartja számon. E szakmában első, évszázadok fojtogató babonáinak vigasztalan sivár éjszakáját eloszlatni hivatott fényforrás. Néhány év múlva már kötelezően minden debreceni bábaasszony birtokában van, s működésük irányelveit ez szabja meg.

Előszót *Van Swieten* és *J. H. Crantz* írnak hozzá. *Van Swieten* többek között így ír: „...Néhány esztendővel ezelőtt én voltam a serkentője *Crantz* úrnak, aki a szüléset adta elő, hogy erről a mesterségről egy kicsiny, de mégis komoly, hasznos és elsősorban a szülésetet előadók számára alkalmas munkát írjon. Ő e munkácskát németül megírta, s ha a nyelvekre lefordítanátok, igen hasznos lenne. Isten Veled, Éljen boldogul!” Bécs 1763. II. 18.

Crantz előszavából idézünk: "... *Van Swieten*nek dicsérnie kellett fáradságodat, amelyet a szülészet ügyére akartál fordítani. Én magam is nagyon helyeslem, midőn megtudtam azt, hogy mi volt Nálatok a szülészet helyzete, mielőtt tudatnám, hogy első leszél Magyarországon, aki a fáklyát felemeli, mint ahogy első voltam én Ausztriában."

Az előszót író *Van Swieten*, a régi hű barát a mű egy példányát bemutatja *Mária Teréziának*. Magyarország gyarmati helyzetét a jobbágyságnak nyújtott engedményekkel próbálja az abszolutizmus megszilárdítani. A „*Mater omnium nostrum nuper indulgentissima*” — aki még tíz év előtt rendőri megfigyelés alá helyezteti *Weszprémit* — most gyémántokkal ékesített arany éremmel ajándékozta meg „a nép bajait orvosló könyvéért”.

A konok hajdúsági ég alatt az Alföld ájult tűzű nyarában a biztonságos nyugati életforma, a helvetiai és holland egyetemek, az angol könyvtárak után reménytelenül sivár környezetben találja magát. A Kollégium és a Nagytemplom, ha antipólusa is a bécsi Burgnak, csak száz év múlva képes megszövegezni a szabadság eszméjét és lényegét, s kétszáz esztendő múlva valósul meg az teljes mértékben. *Weszprémi* newton-i, decartes-i, locke-i, lamettrie-i magasságokhoz szokott lelkületét már nem ragadja magával, s nem röpíti a nagy álmos város unalmas pipafüst szagú levegője. Eszmevilágában szükségszerűen törés következik be. Nem tudjuk mi okból, de 1767-ben barátai szemeláttára tűzbe veti a *Grand Question* magyar nyelvű fordítását mint „istentelent és pokolravalót”.

Mégis, a vályogfalak mögött a döngölt padlón járkálva természettudományos világnézete szilárdan materialista. Az ember a „legnemesebb teremtetett állat”, vallja egész életén át. De mint annyi sok más kortársai között, élete végéig felemás deista marad. Népével szemben érzett kínzó felelősségérzete, hallatlan alkotásvágya, orvosi és írói lelkiismerete, töretlen munkakészsége megmentik attól, hogy a nagy elődök,

Apáczai, Misztótfalusi Kiss Miklós, Apáti Miklós teljes tragikumát nyerje osztályrészül. A nagy világ széles dimenziói látszólag az itthoni szegényes környezetre szűkülnek. A külföldet járt fiatal szellemiségek, a magyar művelődés és tudományos élet, az emberi sors évszázados elmaradottságára, nyomorult szegénységére döbbennek. Ez a fájdalmas felfedezés azonban legtöbbjüket írásra ösztönzi. E munkáknak hajtóereje elsősorban a közösségi érzés s az itthoni helyzet reális felmérése, egyszersmind az ismert általános emberi műveltség megközelítésének egy-egy ösvénye.

Életének fő műve, a nagy orvostörténeti munka megírása, már régen foglalkoztatja. A debreceni főiskola legnemesebb hagyományai közé tartozik a múlt tisztelete, s a kor, amelyben *Weszprémi* él, szenvedélyesen kutat a múlt után.

Weszprémi vérbeli író. Ellenállhatatlan belső kényszer hajtja hősiess vállalkozásában, amellyel nyolc évszázad mulasztását igyekszik pótolni. A letűnt századok megszállott szerelmese, a múlt szétszórt, pusztulásnak kitett emlékeit gyűjti és rendezzi szerető gondoskodással és felelősségteljes lelkiismeretességgel.

„Mely nehéz dolog lett légyen — írja — oly számtalan sok régi Leveleket, Diplomákat és egyéb írásokat és könyveket fel hányni- s vetni, míg ezen orvosokat öszve lehetett szedgetni s eképpen a setétségből világosságra általhozni, hogy a feledékenységnek mélységes örvényében örökké ne maradnának, akárki is könnyen által láthatya, ha kiváltképpen meggondolja, hogy azokban a boldogtalan régi időkben, a sok rendbéli hadakozások, viszálykodások, rablások s pusztítások miatt, a mely leveleink és más egyéb írásaink lehetnek is, azok többnyire elszéledtenek, szóródtanak és el is vesztenek; de mégis mind azon által nem kevésbé lehet csudálni, hogy ily számos Orvos Doktorainkat tudhatjuk mutogatni, más egyéb Európai Nemzetek felett . . .”

Ugyanekkor azonban reálisan gondolkodik, a követelménye-

ket és feltételeket józanul mérlegeli. Az ekkor már életképtelené vált polihisztóri tudományosság helyett pontosan körülhatárolja munkássága területét s ő hazájában a Nyugaton már differenciálódott szaktudomány — az orvostörténet — úttörő harcosává lesz. A keretek beszűkítése a munka tudományos értékét növeli, adatainak pontosabb feltárását, rendszerezését megkönnyíti. Annak ellenére, hogy *Weszprémi* tudatosan csak orvos-írók életművét szándékszik tárgyalni, a mű mégis enciklopédikus jellegű, hiszen a letűnt századok orvosai valamennyien polihisztorok. A Nyugat egyetemlein a XVI., XVII. és XVIII. században szorosán együtt él az orvostudomány a filozófia, a matematika, fizika és legtöbbször a teológia is.

Először rendet teremt a romokban, majd a rendteremtés nehéz munkáját jutalmazó édes jóérzés biztonsága tölti el s az összegyűjtött emlékek éltető erejének reménye, a messze jövőre távlatára felé fordítja tekintetét: „Teljes bizodalommal vagyok iránta, — írja — hogy vállalkozni fognak ezután több oly Hazafiak is, akik az itt elő adandó Doktoroknak számjokat idővel még bővebben szaporítani el-nem mulatják.”

Hazájában a rendszeres gyűjtőmunka feltételei hiányoznak. Könyvtárak, levéltárak, rendezett gyűjtemények csak a külföldet járt fiatalok emlékeiben és óhajtaiban élnek. A magyarországi főúri könyvtárak most vannak születőben, s azok közül alig van olyan, amely a szellem kincseit a közönségnek szánja, mint a péceli *Ráday*- és a marosvásárhelyi *Teleki*-könyvtár.

Az olvasás közvetlen varázsa, a kutató és az adat elsődleges találkozásának inspiráló élménye számára csaknem teljesen elmarad.

A XVIII. század adatgyűjtésének szokásos és szinte kizárólagos alakja az egymás közötti levelezés. A lassú és nehézkes posta közvetítette gondolatcserélésben a kérdezett többkevesebb, de elkerülhetetlen módosító, értelmező és sugalmazó hatása érvényesül.

Mindig izgalmas olvasmány egy kor levelezését olvasni. A kor kutatómunkájának műhelytitkaiba ez nyújt legmélyebb és leghívebb eredményeket adó betekintést. A ma már hozzáférhető s részben nyomtatásban is megjelent gazdag levelezési anyagnak köszönhetjük, hogy a XVIII. század tudománytörténelmét jobban ismerjük, mint a többi korokét.

Az adatgyűjtés elkezdésének időpontjáról több biztos jelünk maradt. *Bod Péter*, *Weszprémi* jó barátja, a „*Magyar Athenas*”-ában 1766-ban így ír: „Segélyje az Isten, hogy amint ígérte, a Magyar Nemzetben élt orvos Doktoroknak életeket is kidolgozván, bocsáthassa világra.” 1769. január 22-én *Ráday Gedeon*hoz írott levelében ezt olvashatjuk:

„Tekintetes Nagy érdemű Jó Uram! Bizonyos relatioból úgy értettem, hogy az Úr egyebb foglalatossági között, mostan a' Medicusoknak írási körül szemlélődik: én pedig mint-hogy már egynehány esztendőknék elforgása alatt a' Magyar-és Erdély-Országi orvos Doktoroknak életeket írásival együtt kezdettem edgybe szedegetni, és osztán rövideden in modum Zwitterianum vagy is inkább Boernerianum kidolgozni, egész alázatos obligatioval azon kérem én az Urat, a melyeket ítélt ez én feltett célomnak elérésére tartozandóknak lenni, méltóztassék különös Signaturába tenni: én ha az Urat ezen dologban alázatos de bizodalmas kérésem által megnyerhetem, fogok módot benne keresni, hogy mind azt, valamellyet énvelem communicálni méltóztatik az Úr, kezemhez vehessem! Én pedig magamat az Úrnak Úri Gratiájába egészszzen letészem és maradok Az Úrnak Tekentetes Nagy érdemű Jó Uramnak alázatos szolgája *Weszprémi István* a' N. Varós ordin. Physicus. Debretzenben ad d. 22. Jan. 1769.”

Ráday Gedeon kora szellemi életének egyik halkszavú irányítója. Minden íróat megkeres, részben, hogy írásra buzdítsa őket, részben, hogy segítségükkel a gazdag péceli könyvtárának hiányzó részeit pótolja. Még nincsenek közkönyvtárak, s ő küldözgeti el a tudósoknak a szükséges könyvtári anyagot.

Nincsen közvetlen bizonyítékunk, hogy *Weszprémi* mikor és mennyit kapott *Ráday*tól, de ismerve *Ráday* őszinte segíteni akarását és a szellemi haladás ügye iránti lelkesedését, nem állíthatjuk, hogy éppen a *Weszprémi* kérését ne teljesítette volna.

A hatalmas munkához segítséget kérő levelek másfelé is elmennek. Két nappal a *Ráday*hoz küldött levél előtt *Cornides Dánielt* keresi fel soraival. A felvidéki historikus, *Bél Mátyás* és *Kármán József* tanítványa, már évek óta Erdélyben működik — a Wesselényi és Teleki családoknál nevelő, majd a kolozsvári református kollégium német tanára —, főként az erdélyi vonatkozású anyag feltárásában nyújthat segítséget. „Éremtani, de egész kiváló történelmi képzettséged arra indít — írja első latin nyelvű levelében —, hogy e kis levéllel háborgatni merészeljelek. *Néhány év óta* Magyar- és Erdély-Ország orvosainak történelmén dolgozom . . . kérve kérlek, sőt a tudomány közös szent ügyére hivatkozva könyörögök, sziveskedjél az ügyet közreműködéseddel támogatni, s amit a honi orvosok történetének megvilágításához és teljesebbé tételéhez tartozónak vélsz, velem kellő időben közölni sziveskedjél.”

Nemcsak hazai források után kutat, ha valamely idegen nyelvű munkában magyar vonatkozású adatot talál, azt is felhasználja. Széleskörű műveltsége gazdag nyelvismeretével, e beláthatatlan területen is biztosan tájékozódik.

1774-ben Lipcsében megjelenik a sorozat első kötete: *Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia. Centuria Prima Excerpta Ex Adversariis Auctoris* címmel. Művét a kor szokásától eltérően nem az uralkodónak, nem valamelyik gazdag főúrnak, intézménynek, hanem „*Genio litterarum et patriae*” ajánlja. A címlap ízléses, egyszerű, a betűgrádusok kiválasztása és elrendezésének biztonsága, egészséges arányérzéke, a kor nyugodt derűjét s a munka tudományos komolyságát sugározza. A szöveg, a címlap nyomda-

technikai korfestő és hangulatteremtő hatását a *vergíliusi* idézet: „*Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor*” még fokozza.

A kötet előszavát *Bél Károly András*, a lipcsei egyetem tanára, *Bél Mátyás* fia, filozófus és történész, „az Akademia decemvire és könyvtárosa”, az „*Acta Eruditorum*” főszerkesztője írja. A nagy tekintélyű professzor ajánlása a kor tudományos életében őszinte elismerést jelent. A meglehetősen szövevényes barokk szöveg szóvirágai közül az előszóíró feladatát az alábbi mondat jelöli meg: „Beszélni fogok a könyvről, amely a kezemben van, habár a jó bor nem szorul dicséretre, mégis engedelmeskedem a tudós szerző akaratának — aki felszólított engem —, hogy beszéljek valamit az olvasónak, legfőképpen polgártársaimnak, az irodalmat szerető magyaroknak, hogy mi e mű lényege, s a könyv elolvasásával mit lehet elérni.”

Majd így ír: „A könyvet áthatja a helyesen elgondolt segíteni akarás és a nemzeti feladatok megoldásának szelleme. A tudomány szeretete összekapcsolódva a legizőbb hazaszeretettel segítette *Weszprémit* abban, hogy szinte kézenfogva hívja kutatásra, vizsgálódásra mindazokat, akik az orvosi tudománnyal foglalkoznak, és összegyűjtse azok munkáit, akik ezt a tudományt Magyarországon eddig művelték.”

Amikor az első kötet megjelenik, már újabbak is születőben vannak. „... kívánjuk, hogy tudománya és mestersége tekintetében ne szűnjék meg további érdemeket szerezni, amit a többi centuriák kiadásával ér majd el, amelyet sóvárogva velünk együtt várnak mindazok, akik ezt az első könyvet elolvasták, azaz a világ összes tudósai...”

A szerző a könyv bevezetőjében arra hivatkozik, hogy Európa tudósabb nemzetei dicséretes példákkal arra ösztönzik a hazai tudósokat, hogy irodalmi életükben a kiváló férfiak élettörténetét megírják. A kortársak, *Czwitteringer*, *Rotarides*, *Bod Péter*, *Kaprinay* és mások művei azonban, elsősorban teológusokat, irodalmárokat, bölcsészeket, jogászokat ismertetnek s csak elenyésző számban foglalkoznak orvosokkal, *Weszprémi sze-*

rint a magyar irodalomtörténetnek eme részébe is gondosabban bele kell tekintenünk, és a tudományiak ezt az ágát is, jóllehet nem látszik nagyon termékenynek, *erőnk alapos megfeszítésével állhatatosabban kell művelnünk.* „Ha a háborúk hirhedt vezéreit, akik az emberiség pusztítására születtek, s annak vérével kielégülni nem tudnak, az utókor sohasem szűnt meg határtalan dicshimnuszokkal az istenek sorába emelni, több joggal ünnepeljük Aesculapius hú követőit, az emberek életbe tartóit és védelmezőit, akik annyi érdemes polgárt mentettek meg az életnek.” *Pápai Páriz Ferenc* szellemét idéző fenséges sorok.

Majd így folytatja: „Minden rendű értékes férfiút arra kérünk, sőt az irodalmi közösség minden közös szentségére hivatkozva könyörgünk, hogy a tanulmányokat, amelyről azt véljük, hogy a haza üdvére tartoznak — a legjobb ítéletünk szerint —, velünk közölni senki el ne múlassa.”

A kötetben száz magyar- és erdély-országi orvos életrajzát ismerteti betűrendben. Az orvosok sorát *Adrianus* dobokai főesperes és orvosdoktor, I. János magyar király udvari orvosa (*Johannis I. Regis Hungariae archiater*), nyitja meg. Általában az életrajzi adatok után a személy különös érdemeit, irodalmi munkásságát ismerteti meglepő körültekintéssel és pontossággal. Éles szeme azonnal felfedezi a jellegzetest s nagyszerű érzékkel ábrázolja azt. A stílusa nem száraz, nem egyhangúan lexikonszerű. Egy-egy idézettel s jellemző adattal színes villanást ad az alakról. Egyik-másik fejezetében a történelmi adatok hitelességére kínosan ügyelő tudós adatai és az író leküzdhetetlen belső parancsára, művészi formában kifejezett igazsága együtt már az esszé gazdag, izgalmas, sokatígérő csíráit sejtetik.

Az első kötetben átlag egy-két oldal terjedelemben összesen száz orvosszerzőt ismertet. Közülük: *Apáczai Csere János, Bánfihunyadi János, Bethlen Kata, Blandrata György, Galeotto Marzio, Köleséri Sámuel, Méliusz Juhász Péter, Möller Károly*

Ottó, Pápai Páriz Ferenc, Rayger Károly, Tzanaki Máté a legismertebbek.

Weszprémi e mű megírásával olyat alkotott, amit a következő nemzedékek kutatója a pusztulás és pusztítás elkerülítő légkörében elkerülhetetlen veszteségek miatt már nem végezhett volna el. A magyar orvosi múlt számos alakja az ismeretlenség és a feledés homályában elveszett volna. Így 1675-ben jelenik meg Hannauban *Franciscus de la Boe Sylvius*nak „Praxeos Medicae Idea Nova Libri Tres” című könyve. A szerzőt az orvostörténelem a iatrochemiai iskola fejének, a leydeni egyetemen *Boerhaave* elődjének, a modern klinikai gondoskodás egyik úttörőjének ismeri. *Harvey*nek lelkes híve, rendkívül szellemes, meggyerő modorú s nagyszerű megjelenésű ember. Ő látja meg, és írja le elsőnek a gümőt. A könyv címlapját *molièri* levegőt árasztó rézmetszet díszíti. A jellegzetes öltözetű orvost, aki a mennyezetes ágyban fekvő beteg érverését tapintja, az aggodalmaskodó hozzátartozó figyel. A díszes kandallóban magas lánggal lobog a tűz, előtte kutya hever. Korabeli bútorok s a háttérben levő asztalon jellegzetes edények egészítik ki a hangulatos színpadi képet. A XVII. század derekáról származó s teljes egészében a korabeli holland, francia és németországi orvostudomány levegőjét árasztó könyv töretlen báját a zárófejezete teszi számunkra különösen kedvessé. Ezt „*Index Rerum Locupletissimus á Martino Carcero De Karczagh-Uyszállása, Cuman-Ungaro Collectus*” címmel találjuk a könyvben. Írójáról, a kún-magyar *Carcer Mártonról* *Weszpréminél* — és csak itt — azt olvashatjuk: *Carcerus Martinus* magyar, a Nagykún-ság, Karczagújszállás városában született 1660. évben. Nevét a debreceni tógás diákok sorába jegyezte be, híven követve *Mártonfalvi György* és *Debreceni János* tanárai útmutatásait. Előbb Sárospatakra, majd a szövetséges Belgák akadémiáira ment. 1671-ben elnyerte az orvosdoktori címet, majd nem sokára ugyanott, korán elhalt. Művei: *Kováts Tatai György*

orvostanhallgató számára írott üdvözlő költeményén kívül a *de le Boe* könyv részletét ismerteti. Majd az I. kötet pótlásai között az időközben Carcerusnak megtalált orvosdoktori értekezését is említi: *Additamenta nova ad Biographiam Medicorum Hungariae In centur. I. ad Artic. 15 Operibus Mart. Carcei de Karczagujszállása adnumeratur: 3. (Dissertatio inaug. med. De Haemophthisi Lugd. Batau. an. 1671.)*

Vagy *Kökösi István* erdélyi származású magyar orvostól így ír: „Ki lenne ez, legjobban kitűnik *Tomasinus Jacobus Philippus* 1649. évben kiadott *„Inscriptionibus Urbis Pataviae”* művének 242., 243. oldalán 139. sz. alatt, ahol Sz. Ferenc templomából, vagy inkább zarándokszállásáról ez a sírfelirat olvasható: *„Kökösi Istvánt, erdélyi magyart, a bölcsészet és az orvostudományok doktorát, e zarándokszállás igen ügyes segédorvosát életének 32. évében, miután lelke a megváltás 1628. évének április 23-án éppen húsvét napján az égi közösség soraiba beiratott, igen bánatos honfitársai megadva a végtisztességet, a boldog feltámadás biztos reményében, itt helyezték nyugalomra, majd ezt a kolozsvári Balk Lőrinc pénzén vásárolt sírkövet a magyar Sozanaki Mátyás az alábbi felirattal látta el:*

Hic Juvenis, fortis, medicus iacet; ergo nec aetas,

Nec vis, nec Medicus, vincere fata queunt.”

Sokat ígérő fiatal hajtásai ők a magyar orvosi rend törzsének, akiket idegen világ vihara hervasztott el. Idegen ég alatt halkul el ajkukon a magyar szó, s az elhagyott otthon képe merül fel öntudatukban utoljára, amikor „elvesznek — amint a régi írások beszélnek — a német tengerben”.

A szerencsétlen sorsú „orvos asszony”, *Bethlen Kata* munkásságát így jellemzi. „... Nemét felülmúlóan igen tudós, művelt nő volt... A tudományok istápolója, semmi költséget nem kímélve az itthoni magyar nyelven szerkesztett mindenféle könyvet, amelyek a hazában kaphatók voltak, bármilyen áron lankadatlan szorgalommal összegyűjtötte, s azokat halála előtt néhány évvel maga vitte a nagyenyedi kollégium könyv-

tárába. Az orvostudományokban valamely természetes ösztön-
nel tájékozódott, három híres orvosdoktor, *Köleséri, Simoni*
és *Borosnyai* tanításait híven követve jeles tudásra tett szert
e tudományágban; leginkább a növénytanban vált ki: minden
betegnek, aki az ő segítségét kérte s akikkel udvara mindig
telve volt, orvosi kézzel minden díjazás nélkül leggyorsabban
segített. *Bod Péter*nek a „Tiszta fényes drága bíbor” című
halotti búcsúztatójából idéz:

„Voltak ezek között szép orvos Könyvek is,
Vonta arra magát még a természet is,
Tudta sok jó fünek hasznos erejét is,
Gyógyítást gyakorlott gyakran még maga is.

Kivált szem fájdalmát böltsen orvoslotta,
Hályogot a szemről könnyen el oszlatta,
E hasznos tudományt neki tanította,
Más Doktorok között edgy jó okulista.

Sokszor a betegek sereggel állottak,
Kik hozzája mentek, megorvosoltattak,
Messze földről néha oda hozattattak
Könnyebbülést vévén rá áldást mondtak.”

A halálraítélt s „kegyelemből” száműzött *Gyöngyössi Pál*
fiáról többek között így ír: „. . . amikor az atya a sors igazság-
talansága folytán ősei földjéről elűzetett”, az Odera melletti
Frankfurtban 16 éven át akadémiai tanár lesz, s a 17 éves
fiát a debreceni kollégiumból magához hívja, hogy a nyel-
vek és a magasabb tudományok válogatottabb ismeretére
maga oktassa. Innen idő múltán a fiú apja tanácsára Leydenbe
költözik. *Scultetus* irányítása mellett elsősorban keleti nyelve-
ket tanul, s ezekben annyira járatos lesz, hogy a leydeni
ifjúság most már az ő magánóráin gyönyörködik. Elunván

a nyelvtudományok aprólékos ismereteivel bíbelődni, 1753-ban a hardervijk-i egyetemen az orvosdoktori cím elnyeréséért folyamodik. Ezt elnyeri, s később *Boerhaave*, *Erzsébet* cárnő udvari orvosa ajánlatára a pétervári tengerészeti kórház főorvosa lesz.

Ezután a Nemesek Seregének Akadémiáján (in *Academia Cohortis Nobilium*) (das hochadelische See-Cadetten Corps) találjuk, amelynek tagjait közköltségen tengerésztisztekké képezték ki. 1766-ban az oroszok felséges császárnője elrendeli, hogy évi 1000 arany fizetéssel udvari orvosainak sorai közé választassék. A sok, különösen keleti nyelv ismeretével nagy sikert ért el. *Mivel kissé szabadabb szellemű férfiú volt, sokak féltékenységét felkeltette, ami neki undort s az undor pedig olyan szomorúságot okozott, hogy a búskomorságnak abba a fajába eshetik* (miként nekem ezt C. P. orvosdoktor Pétervárról 1760. nov. 17. napján hozzám barátilag küldött sorai jelentették) — írja *Weszprémi* —, *amely szabad értelmének, tiszta öntudatának többé semmi időközti nem hagy, és így ő most egészen ellankad.*”

A költészetben rendkívüli könnyedségét sok példa bizonyítja. Ezek közül *Szathmári O.*-hoz írott leveléből ezt idézhetjük:

.....
 Nec tamen invidias, lacrymas si interpluo paucas
 Quas renovant patriae tristia fata meae.
 Respice me, sortemque meam, clademque Parentis
 Atque animo genitus experiare meos.
 Vita procul patria peragenda per ultime mundi
 Rura, fatigatos Sol ubi condit equos.
 Angulus Europae iam nos tenet ultimus. Eheu!
 Hungaria iam tellus non salutanda mihi.”

„De ne irigyeld a könnyeket, ha néhányat közbeejtek,
 Amelyeket felidéz hazám szomorú sorsa,

jegyzí: „...inde summa linguae Valachicae cum Latina adfinitas liquido appareat”.

A Biographia második kötete a „centuria altera pars prior” ötven szerzöt ismertet, mindeniket külön „articulus” alatt. Az előző kötethez viszonyítva ennek fejezetei bővebbek, az életrajzok gazdagabbak s az alakok polihisztorikus jellege miatt a szöveg szélesen a testvértudományok tájaira tovább hullámzik. A műnek mégis ez a legarányosabb, szakmai szempontból legszabatosabb, legpontosabb szerkesztett része. A harmadik s még inkább a negyedik kötetben, a szerkezeti váz széthull, s az enciklopédikus anyag sokrétűsége olykor az orvosi vonatkozásokat elfedi, régészeti, biblikus, irodalomtörténeti, éremtani, babonás és misztikus elemek soknyelvű szövetének polifoniája az egyensúlyt gyakran felbontja. Itt igazolódik leginkább *Toldy Ferenc* mondása: „*Weszprémi Istvánnak* a magyar orvosok életeiről szóló munkája (1774—1787) messze túlterjedve címe határain, históriai és archeológiai, nagyobb részben azonban irodalomtörténeti kitéréseivel nagyszerű raktárát képezi szerencsés nyomozásai, számos felfedezéseinek.” Az adatgyűjtés kezdetén már látszik, hogy a tervezett munka méretei egyetlen emberi élet keretébe nem szoríthatók. A tanárok és orvosok, papok és írók, intézmények és magánosok az ország minden részéből felkeresik leveleikkel. *Weszprémi* az ily módon nyert anyagot csak akkor használja fel — s e tekintetben kortársai közül egyedülálló —, ha eredeti dokumentumokra hivatkozhatik, s annak történeti kifogástalan hitelességéről meggyőződött. Az eredetileg egyetlen kötetre tervezett mű két év alatt két kötetté nő, s újabb három év alatt még másik két kötettel gyarapodik. 1778-ban jelenik meg a második, 1781-ben a harmadik és 1787-ben a negyedik kötet

Az első kötet megjelenését mind a szakemberek, mind a nagyközönség örömmel üdvözli. A siker érthetően a szerzöt a munka lelkes folytatására ösztönzi, s a mű második darabját

barátainak s szívéhez közel álló intézményeknek örömmel megküldi. A marosvásárhelyi református kollégium könyvtára számára jellegzetes betűivel a következő ajánlást írja: „*Ill. Collegio Ref. M. Vásárhely, Auctor. m. s.*” A második kötet kiadása előtt *Weszprémi* hazáján kívül is ismert pártfogó támogatását keresi. Célja az, hogy a külfölddel is megismeresse a magyar orvosi múltat. A második kötet előszavát *Van Swieten* utóda, *Störck Antal*, a bécsi egyetem rektora írja. „... nem kevésbé lehet tsudálni, hogy ily számos Orvos Doktorainkat tudhattyuk mütogatni más egyéb Európai Nemzetek felett, kik közül valóban igen kevesen találtnak —, hosszas vizsgálódásom után mondhatom —, hogy a felyebb említett Seculumokban élt Orvos Doktorjaikkal ditsekedhetnének a mi Magyar Hazánk felett.” Az Európában társtalan kis nemzetének nyelve helyett ezért kénytelen kifejezése eszközéül az ekkor még a nemzetek feletti tudományosság erős fegyverét, a latin nyelvet választani. *Weszprémi* korában hivatalos vélemény szerint is a magyar nyelv pallérozatlansága miatt a tudományok művelésére alkalmatlan. Szegénynek, fejlődésre képtelennek, a finomabb árnyalatok, a tudományos gondolkodás kifejezésére elégtelennek tartották. *Révai* szerint még a már magyarországi, de még nem magyar egyetem ellenséges érzületű idegen tanárai is, „in ipsa universitate professores plerisque de varia gente collatos esse linguae patriae osores esse hostes patriae”. *Weszprémit* elsősorban nem ez az érzés vezette. Számos, kora tudományos színvonalán álló értekezést írt, és adott ki magyar nyelven, idegen nyelvű tudományos munkákat fordított, s élete főművét ízes, írói adottságokban bővelkedő, kifejezésteljes prózájával magyarul is megírhatta volna.

A harmadik kötetben *Weszprémi* ezt írja *Störcknek*: „Hogy Magyar- és Erdélyország orvosi karát, méltóságos nevedre hivatkozva és páratlan pártfogásodra támaszkodva nemcsak honfitársaim, hanem a tudomány birodalmában járatos külföldiek

is milyen szívesen fogadták, ennek részletesebb ismertetésétől visszatart szerénységem.”

Az „in modum Czwittingerianum” készült mű előszavában a kritikai szellem jelentkezését így határozza meg: „A haza ezen megművelendő és összegyűjtendő ügyeivel úgy foglalkozunk, hogy az irodalom alapelemein kívül semmi más törvénytől megkötöttek ne tűnjünk fel a jóakarató olvasó előtt, de ha mégis az orvosok írásainak megbírálása közben ítéletet kell mondanunk, az távol minden élességtől, az igazság pontos mértékéhez fog alkalmazkodni.”

A „historico-critica” elve azonban nyugaton is csak most van kialakulóban. *Weszprémi* és kora egy évszázaddal marad még el attól az orvostörténeti irodalomtól, amely kortársának, *Hallernek* munkásságában éri el tetőpontját. Az orvostörténet a XVIII. század második felében lesz önálló tudománnyá. A felvilágosodás korának orvostudománya már annyira gazdag, annyira szabad a különböző filozófiai irányzatok fejlődést gátló bilincseitől, hogy az előző korok orvostudományát a történelemtudomány eszközeivel vizsgálja. E múltat tiszteli vagy derül azon, dicsőséges vagy tragikus hőseinek példáján okul vagy sajnálkozik, de mindenképpen függetlennek érzi magát a *hippokratesi* vagy *galenusi* világtól.

Külföldön már élesen elkülönül az orvostörténelem, orvosi életrajzgyűjtemény, orvosi bibliográfia. *Weszprémi* korszakalkotó műve a hazai viszonyok között ezt a finom differenciálódást még nem képes elvégezni.

Amikor együtt van a nagy mű a hetvenéves szerző reszkető kezében, hiába nyújtja azt korának. A zajos, rohanó nemzedék nem hallja, nem érti a letűnt idő üzenetét. *Weszprémi* alakját, mint a pompéji katonát, fegyverével együtt eltemeti a századvég vulkánikus viharának lávája. Majd egy évszázad múlva, amidőn egy gazdag, világviszonylatban is jelentős orvosi rend megéri arra, hogy az elődök jeltelenné vált sír-

jai után kutasson, a múlt mélyvizeiből e mű csodálatos fénnnyel és meleg biztatással kezd tündökölni.

A modern magyar orvostudományt *Weszprémi* életműve védi meg attól a még ma is szívesen hangoztatott hamis állásponttól, amely bár nemzeti jelleggel átítatott, de mégis csak a második bécsi orvosi iskola oldalágának, mellékhajtásának tartja.

Weszprémi alakjának számos vonását, életének sok részletét ma is sűrű homály fedi. Férfias, nemes tartózkodás, az igazi tudósnak a szellemi aszkézisig fokozódó örök alkotási láza jellemzik egész életén át egyéniségét. Hírnévvel, anyagi javakkal nem törődött. Könyve harmadik kötete már megjelent s a negyedik készülőben, amikor *Corvides*hez írott levelében e lehangoló szavakat olvashatjuk: „Arra határoztam magamat, hogy minden írásról letészek.” Megsebzett lelke hangtalanul, könnyek nélkül siratja élete kiteljesedésének és folytatásának reménységét, nagytehetségű fiát. A hosszú, hideg, őszi éjszakák magányában sóhajtásait elnyomja az elfelejtett századok ködéből megelevenedő elődök üzenete. „Elmém nyugtalansága arra ösztönöz — írja később mégis —, hogy biográfiam negyedik kötetéhez is hozzáfogjak.” 1778-ban megjelenik a negyedik kötet, s a nagy mű számtalan álmatlan éjszaka és küzdelmes nap megfeszített munkájának eredménye. Európa legnagyobb falujának nádfedeles házait, kopár és lelketlen kollégiumának rideg magányát szellemóriások, világotjárt s a kor eszmei küzdelmeinek fényözönében megfürdött és megtisztult alakok, népüket szolgáló szürke, addig nem ismert orvosok s a leküzdhetetlen, belső parancsnak engedelmessékedő írók úzik el.

Ezek az alakok azonban nem a barokk fülledt levegőjének fárasztóan mozgalmas plasztikájában, hamis, irreális dimenzióiban tetszelgő hősök, hanem élni, alkotni, szenvedni tudó emberek. Az élet lényegét kutatják, a bajokkal bátran szembenéznek, s a maguk módján több-kevesebb sikerrel, de egy-

forma lelkesedéssel munkálkodnak az emberiség legnagyobb kincsének, az egészségnek megóvásában vagy az elveszett egészség visszaszerzésében.

Weszprémi ismeretlen, elrejtett arcképét öregkorában, a század utolsó éveiben is csak munkássága színfoltjaiból tudjuk megszerkeszteni. A háttér szomorúan egyhangú és sötét. Betegség, széthulló család s a „morcz öregség” fenyegető reménytelensége övezik alakját. A képet azonban csodálatosan gazdag, meleg, biztató fények világítják meg. Párizs lángjainak villódzásától dereng a látóhatár s még alig issza be a Vérmező földje a mártírok véréét, már piros rózsák nyílnak a vesztőhely tövében. *Weszprémi* munkakedve és alkotóereje töretlen, újból dolgozik. 1795-ben megjelenik a „*Magyar Országi Öt Különös Elmelkedések*” című könyve. E művét is, a Biographiához hasonlóan, „Genio Litterarum et Patriae Sacrum”-nak ajánlja. A könyvben a „Magyar Szent Koronáról” „A Magyar Királyné Vizéről”, „A legrégebb Magyar Grammatikáról”, „Némely régi Magyar Királyoknak ritka Pénzeikről” s végül „A Magyar Országi Szöllő-tőkében nőtt s nevelkedett Aranyról” értekezik. Hosszú életének színes visszaemlékezései ezek s élénken bizonyítják szerzőjük sokrétű érdeklődését, alapos kutató készségét és stílusának meg-elevenítő erejét. E tanulmányokat magyarul írja, válaszul a marosvásárhelyi „Nyelvmívelő Társaság” aggodalmaskodóan panaszos soraira. „Szomorúan tapasztaljuk — mondják Arankáék —, hogy a nemzetben a legtudósabb és érdemesebb urak közül sokan, egy *Pray*, egy *Katona*, egy *Kovachich*, egy *Benkő József*, *Weszprémi*, *Grossinger*, *Engel*, *Éder* inkább szeretnek deákul írni, mint magyarul.“

Az első értekezésben a történelemíró *Katonának* az igazságot megváltoztató, meghamisító magyarázata ellen kel ki bátran. „Kár volt annak okáért a magát fennyen hányató írónak ezért az ártatlan értelmért oly nagy lármát indítani; annyival is inkább, kivált hogy *Turóczi* beszédinek rendes folyamatját

helytelen interpunctio által ravaszul meg-változtatta, midőn ennek az igéit — *clara die vidit* — közbe vetendő szükséges *comm* nélkül öszve-zavarta. — Lehet *Katonán* s furtsán írni, de minden tséltsap vagdalózások nélkül.”

A göttingiai, lipsiai és jénai tudós társaság egymás után tagjai sorába választja „köz-meg-egyezésből s a szokott petsétes Diplomájával meg-tisztelte”. Háza Debrecen szellemi életének központja. *Földi János*, *Fazekas Mihály*, *Csokonai* és *Kazinczy* gyakori vendégei. Az ország legrosszabban fizetett tisztiorvosa, ágrólszakadt tanár, poeta, s a börtönviselt szellemi vezér, a múlt, a jelen és a jövő együtt a magyar művelődéstörténet legizgalmasabb évszázadát képviselik. *Weszprémi* óriási ellentéteket közvetít s ma már tisztán látjuk, hogy munkájában a letűnt századok emlékeinek elevenedő ereje a jövő gazdag, termékeny és boldognak ígérkező horizontja felé mutat. Ha ő nincsen, elmondhatjuk: „Évezred halt meg . . . S benne Szépért kóborló emberek.”

Sírját nem ismerjük. Azt másfél évszázad mindennapi gondja, közönye, megszámlálhatatlan szenvedése a sivár parlaggal tette egyenlővé, de e földön: „Az élet él, újul, győz és szabad.” S e rohanó, új és diadalmas élet másfél évszázaddal halála után megtalálja szellemi hagyatékának legértékesebb darabját. Ez a magyar jakobinusok legmesszebbre jutott szellemi vezérének, *Hajnóczy* eszmevilágának, érzéseinek legforradalmibb megszövegezésének testvér példánya. *Weszprémi* reszkető kezeivel veti a lapok szélére a magyar rendi társadalomtól végleg elszakadó forradalmi lelkiületének végrendeletét: „Ez a nemzet — írja —, mely a természeti jogot és az emberiség jogait nem ismeri, semminek sem mondható kevésbé, mint szabadnak, hacsak a szabadságon . . . a mágnásoknak, és püspököknek azt a szabadságát értik, hogy az alacsonyabb helyzetű nemeseket, polgárokat és parasztokat végsőkéig zaklathatják. Mert Magyarországon nem a törvények, a minden személyes érdem nélkül megszabott címek és pénz ural-

kodnak, következésképpen senki, aki ezzel nem bír, nem mondhatja magát büntetlenül szabadnak. Ez a nemzet csupán Ausztria gyarmata, nemzet, amely a címeket és rangokat bámulja, tarka pompákban és ceremóniákban barbárok módjára gyönyörködik, bálványképeket imád, amelyeket maga alkot magának, prelatusoknak és mágnásoknak, nem a törvényeknek mutat tiszteletet, irigy, állhatatlan, gyáva és nem érdemli meg, hogy valaha is az legyen.”

Ha fiatalabb, azon a májusi hajnalon a Vérmezőn az ő feje is porba hull.

AZ OLVASÓHOZ

A könyv, amelyet az olvasó most kezében tart, az egyébként is kevés számú orvostörténeti forrásirodalom egyik legbecsesebb darabja; mondhatnók, a magyar orvostörténet élő lelkiismerete.

Ebben az előszóban nem Weszprémi művét kívánjuk méltatni, hanem a könyv sajtó alá rendezése során felbukkant és közérdekű kérdésekről kívánunk számot adni.

Weszprémi életrajz-gyűjteményének Magyarországon fellelhető példányai alig egy-két tucatra tehetőek. A régmúlt idők hazai orvosainak másuttal meg nem található életrajzi adatai, dolgozataik, műveik, amelyek a múlt időben túlnyomórészt megsemmisültek — Weszprémi éveken át folytatott, fáradságot és áldozatot nem kímélő gyűjtésének eredményeként mégis fennmaradhattak. Weszprémi nagy művének első kötete 1774-ben jelent meg Lipcsében latin nyelven.

A kiadásban a mű latin szövegét is közöljük. A latin szöveg tipográfiája, tördelése tökéletesen egyezik az eredetivel, s ennek eléréséhez nem kis számú nehézséggel kellett megküzdenünk.

A kor szokásának megfelelően az *u*-betűket sok esetben *v*-nek szedték; szövegünkben ezt meghagytuk. Kijavítottuk azonban a kötet végén található hibajegyzékben felsorolt hibákat és néhány további értelemzavaró szedési hibát.

A fordítás tördelése a latin szöveg szerint történt, mégis azzal a fenn tartással, hogy nem törekedtünk túlzott pontosságra, amelyre egyébként a latin és a magyar mondat szerkezet különbözősége sem ad lehetőséget.

A tájékozódás megkönnyítése érdekében szögletes zárójelek között közöltük a szövegben előforduló dolgozatok, művek, folyóiratok címének *tartalmi* fordítását. E munkában olykor megoldhatatlan problémaként jelent-

kezett a címek ma már megfejthetetlen szimbolizmusa, átvitt értelmezések, a magyarban visszaadhatatlan betűkiforgató játékok. Mindennek ellenére mégis célszerűnek tartottuk, hogy ezeket a címeket tartalmi fordításban közöljük.

A Függelékben bibliográfiai érdekességként közöltük az első kötet eltérő kiadási változatának szövegét. Az erre vonatkozó tájékoztatás a Függelék előszavában található.

Tekintettel a mű iránt mutatkozó nemzetközi érdeklődésre a névmutatót a latin szövegből készítettük.

Hisszük, hogy Weszprémi életrajzgyűjteményének e kétnyelvű kiadása hasznos elősegítője lesz az orvostörténeti forrásirodalom közkinccsé tételének. Szándékunk hogy a következő években a Weszprémi-mű további köteteit is kiadjuk. Kérjük e kötet olvasóit — a következő kötetek jobb előkészítése érdekében —, hogy észrevételeiket, javaslataikat közöljék velünk.

A KIADÓ

S V C C I N C T A
M E D I C O R V M
H V N G A R I A E
E T
T R A N S I L V A N I A E
B I O G R A P H I A
C E N T V R I A P R I M A

E X C E R P T A
E X A D V E R S A R I I S A V C T O R I S

Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor

Dido VIRGIL. Aeneid. IV.

L I P S I A E
E X O F F I C I N A S O M M E R I A
M D C C L X X I V .

MAGYARORSZÁG
ÉS
ERDÉLY
ORVOSAINAK
RÖVID
ÉLETRAJZA
ELSŐ SZÁZ

A SZERZŐ

JEGYZETEIBŐL SZEDVE

Keljen majd ki siromból egy boszut állani kész lény!

Dido Verg. Aen. IV. 625.

LIPCSÉBEN
A SOMMER NYOMDÁBAN

1774

GENIO LITTERARVM

ET

P A T R I A E

S.

ÜDV

A TUDOMÁNY SZELLEMÉNEK

ÉS

HAZÁMNAK

L E C T O R I

S. P. D.

CAROLVS ANDREAS BEL D.

SEREN. SAXON. ELECTOR. CONSIL.
AVLICVS, POES. PROF. PVBL. ORDIN.
NATIONIS BAVAR. FACVLTATIS PHI-
LOS. ET COLLEGII DVICALIS SENIOR,
ACADEMIAE DECEMVIR ET BIBLIO-
THECARIVS, SOCIET. SCIENT. OLOMV-
CENS. ET ROBORETANAE, ELECTORA-
LIS BOICAE, OECONOMICAE LIPSIEN-
SIS, ET INSTITUTI HISTOR. GOETTIN-
GENSIS, SODALIS.

*Quotquot Virorum doctrina et meritis, in ciuili
aeque ac litteraria republica, illustrium, vitas ad
posteritatem transmiserunt, id spectasse inprimis videntur,
non solum ut constaret honos virtuti et litteris,*

K Ö S Z Ö N T I

A Z O L V A S Ó T

BÉL KÁROLY ANDRÁS

A FELSÉGES SZÁSZ VÁLASZTÓFEJEDELEM UDVARI TANÁCSOSA, A BAJOR BÖLCSÉSZETI KAR NYILVÁNOS RENDES KÖLTÉSZETTAN TANÁRA, A FEJEDELMI KOLLÉGIUM SENIORA, AZ ACADEMIA DECEMVIRE ÉS KÖNYVTÁROSA, AZ OLMÜCZI, A ROVEREDÓI ÉS A CSEH VÁLASZTÓFEJEDELMI TUDÓSTÁRSASÁG, A LIPCSEI GAZDASÁGITÁRSASÁG ÉS A GÖTTINGAI TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET TAGJA.

Ahány kiváló tudományú és érdemes közéleti vagy tudós embernek az életrajzát az utókorra hagyták, főleg avégett tették, hogy ne csak megadják a becsületet az érdemnek és a tudománynak (hiszen a dicséret

(alio enim artes, omnesque accenduntur ad studia gloria;) sed ut innitarentur etiam animi legentium, atque traherentur exemplis talibus ad imitandum eos, qui essent praeclare factis, et copia doctrinae, immortalitatem nominis consecuti. In quo illi quidem recte et sapienter egisse existimandi sunt. Non est in praeceptis, certissimis licet et saluberrimis, ea vis, quae in exemplis cernitur. Ad haec totus orbis componitur, neque est facile inter homines, qui non amet intueri exempla, et sequi. Quidni igitur cumulemus laudibus, atque ornemus, eos omnes, quos tali opera aut defunctos olim cognouimus, aut videmus defungi aetate nostra. Nulla est doctrinae pars, nulla ars aut disci-

plina,

szakismeretek szerzésére és tanulmányok végzésére ösztökél mindenkit), hanem, hogy az ilyen példákkal az olvasók kedvét is fölkeltsék azoknak az utánzására, akik dicséretes cselekedeteikkel és tudományuk bőségével halhatatlanságot szereztek nevüknek. Ebben pedig ítéletünk szerint helyesen és okosan jártak el. Még a legvilágosabb és legüdvösebb tanácsoknak sincs ti. olyan erejük, mint a példaképeknek. Ezekhez igazodik az egész világ, és nemigen akad az emberek közt olyan, aki ne szeretne látni és követni mintaképeket. Miért is ne magasztaljuk azokat, akik akár régente, akár a maguk korában végeztek tudunk szerint ilyen munkát! Nincs olyan ága a tudománynak, se olyan művészet vagy mesterség, amely ne termelt volna ki olyan

*plina, quae non tulerit Viros eos, quorum memoria
recolenda non delectentur qui amant litteras, non sentiant
rapi se ad aemulationem, cui affectui, reipublicae littera-
riae vtilissimo, tot magna ingenia, tot praeclara facta
debemus. Non est mei instituti, nec profecto, etiamsi
velim, possim, inire numerum istorum, qui hac via bene
de genere humano meriti sunt. Dicam de Libro, qui
est in manibus. Etsi enim bonum vinum suspensa hedera
non eget, tamen erat obsequendum voluntati Auctoris
doctissimi, qui me iubebat dicere Lectoribus, atque
potissimum ciuibus meis, Hungaris, litterarum amanti-
bus, quae esset instituti huius ratio, et quid libro legendo
possent proficere. Incredibilis atque*

embereket, akiknek a tiszteletében örömiüket ne talál-
nák a tudás barátai, s azt ne éreznék, hogy magával
ragadja őket a versenyvágy, az a tudományos vilóra
oly hasznos érzelem, melynek annyi értékes koponyát
és kiváló cselekedetet köszönhetünk. Nem szándéko-
zom, s még ha szeretném se tudnám elsorolni azokat,
akik ilyen módon érdemelték ki az emberiség háláját.
Inkább hát az előttem levő könyvről beszélek. Ámbár
ugyanis a jó bornak nem kell cégér, mégis engednem kell
a tudós szerző óhajának, aki velem akarja tudtul adatni
az olvasóknak, főleg tudományszomjas magyar honfi-
társaimnak azt, hogy mi a célja ennek a munkának,
s mi hasznát láthatják elolvastának ők maguk. A lán-

pertinax bonarum litterarum amor, cum ardentissimo patriae amore coniunctus, non poterat non Excellentissimum VESZPREMIVM, qui artem medicam sollerter didicisset, et a longo inde tempore exerceret felicissime, manu quasi ducere atque inuitare ad exquirenda ea omnia, et colligenda, quae pertinerent ad artem eam, cuius ipse quasi signifer esset in Hungaria, commendandam atque illustrandam. Enata sunt e tali immensae lectionis copia Aduersaria, in quae Vir doctissimus retulit potissimum, quae ad Medicos Hungariae et Transilvaniae, inde ab antiquissima memoria, ad nostra usque tempora spectarent, quaeque euincerent, ut in reliquis disciplinis omnibus, ita etiam in arte salutari,

goló hazaszeretettel párosult, szerfölött állhatatos tudományszeretet vezette szinte kézenfogva a kitűnő Veszprémit, az orvosi tudomány jeles elsajátítóját és hosszú időn át szerencsés gyakorlóját, és bírta rá mindazon dolgok föl kutatására és összegyűjtésére, amik annak a tudománynak a dicséretére és megismertetésére vonatkoznak, amelynek ő szinte zászlóvivője Magyarországon. Ebből a roppant nagy adatgyűjteményből keletkeztek a Jegyzetek, amelyekbe a tudós férfiú leginkább Magyarország és Erdély orvosaira vonatkozó adatokat iktatta be a legrégibb időktől kezdve napjainkig, annak tanúsítására, hogy voltak Magyarországon emberek, akik

tari, extitisse in Hungaria viros, qui possent, siue doctrinam reputes, siue in exercenda arte dexteritatem, certare de principatu cum exteris. Talium igitur virorum memoriae consulturus, et celebritati, depromsit iam ex *Aduersariis* suis *Centurias aliquot Veszprémus, Vir doctissimus, earumque Primam, ad Alphabeti ordinem exactam, hoc libro proposuit, daturus imposterum plures, si, de quo nullum esse dubium potest, hic quasi προδρομος placuerit ciuibus, sed vero etiam Medicinae cultoribus in universum omnibus, quibus esse despectui insignis haec historiae litterariae Medicinae particula nullo modo potest. Nos profecto vehementer laetamur, surrexisse ciuem, qui patriae, etiam*

szaktudomány és bevált gyakorlat szempontjából egyaránt versenyezhettek az elsőségért a külföldiekkel minden tudományban, köztük az orvoslásban is. Ilyen kiváló emberek emlékezetének és hírének szolgálatában válogatott ki a tudós Veszprémi az ő Jegyzeteiből néhány centuriát, s az elsőt betűrendbe szedve közzétette ebben a könyvben azzal a szándékkal, hogy később többet is közzétesz, ha — amiben nem is lehet kételkedni — ez a mintegy előfutára meg fogja nyerni a tetszését nemcsak honfitársainak, hanem általában az orvostudomány gyakorlóinak is mind, akik sehogy sem kicsinyelhetik le amúgy sem az orvosi irodalom történetének ezt a kitűnő kis darabját. Mi mindenesetre teljes szívből örülünk, hogy akadt egy honfitársunk, aki hazánk

ex arte medica, gloriam, monumentis fide dignissimis innixam, ad posteritatem transmitteret. Tenuit autem rationem hanc, ut vitam cuiusque primum, et quae eo pertinerent omnia, mox scripta, quibus inclaruisset, diserte atque ingenue proponeret, vitaretque ea omnia summo studio, quae possent aut odio tributa, aut gratiae, videri. Vidimus et scriptis Medicorum recensendis ab Auctore crisin saepenumero adhibitam, ad normam veritatis, sine acerbitate tamen; nisi forte hoc ipsum acerbum videatur, reprehensa legere quae scripseris. Veritatem odium parere, vetus verbum est; sed haec odia neque internecina sunt, neque fidei atque dexteritati quidquam detrahunt. Librum, si malus

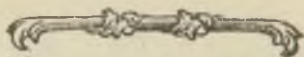
megbízható emlékekre támaszkodó dicsőségét megörökíti orvostudományi tekintetben is. Munkája kivételében azt az elvet követi, hogy először mindegyiknek az életét közli nemes és szabatos fogalmazásban, minden arra vonatkozó adattal együtt, majd meg trásműveit, melyek hírnévhez juttatták, s gondos igyekezettel kerülí mindazt, amit ellen- vagy rokonszenv csatolhatott nevéhez. Az orvosok írásainak ismertetése során szerzőnk gyakran mond ítéletet is, de az igazságnak megfelelően és keserű él nélkül, hacsak az nem keserít el valakit, hogy bírálatot olvas a saját írásairól. Régi mondás, hogy az igazmondás gyűlöletet kelt; de ezek a gyűlölségek nem is halálosak, meg nem is rontják az illetőnek a hitelét és értékét. Rossz munkát derék ember nem-

est, vir bonus non facile laudauerit; laus vero ab assentatoribus cuiuscunque demum generis profecta, quam agnoscere non est difficile, probro est. Et poterat, imo debebat etiam iudicare Auctor doctissimus de rebus iis, quas ipse longo usu, et non interrupta lectione librorum optimorum, optime didicisset, essetque adeo doctrina et arte ad iudicandum factus. Id ni fecisset, deerat eius libro dos magna, quod et nos ipsi eramus reprehensuri. Ceterum gratulamur Hungariae, dulcissimae patriae nostrae, Virum talem, qualem Veszprémium cognouimus, optamusque vehementer, ut ne desinat bene mereri de litteris, deque Arte sua; quod factururus est edendis pluribus Centuriis, quas auide nobis-

igen dicsér; a bármiféle hízelgésből eredő dicséret pedig, amit különben is könnyű felismerni, szégyellni való.

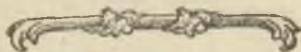
Aztán a tudós szerzőnek képzettsége is megvolt hozzá, meg kötelessége is volt ítéletet mondani azokban a dolgokban, amelyeket hosszú tapasztalás folytán s a legjobb szakmunkák szakadatlan olvasása mellett kitűnően megtanult, sőt elméleti és gyakorlati téren hivatott bírálójukká fejlődött. Ha nem így járt volna el, nagy értékesítést szenvedett volna műve, amit aztán mi letünk volna kénytelenek hibáztatni. Különben örömeinket fejezzük ki, hogy édes magyar hazánknak ilyen kiváló fia van, mint Wesszprémi, és őszinte szívből kívánjuk, hogy folytassa tovább irodalmi és tudományos munkásságát, nevezetesen adja ki a többi centuriát is, amelyet

*cum expectaturi sunt quicumque hanc primam legerint,
hoc est, docti homines in universum omnes. Vale, Lector,
et vna nobiscum Auctorem celeberrimum viuere et valere
iubeto. Scribebam in Studiorum Vniuersitate Lipsiensi
prid. Kal. Dec. MDCCLXXIV.*

velünk együtt türelmetlenül vár majd mindenki, aki
ezt az első centuriát elolvassa, valójában az egész tudós
világ. Búcsúzom tőled, olvasó, s velem együtt éltesd és
üdvözöld a híres szerzőt. Írtam ezt a lipcsei tudomány-
egyetemen 1774. nov. 30-án.

SVCCINCTA MEDICORVM
HVNGARIAE ET TRANSILVANIAE
BIOGRAPHIA.

CENTVRIA I.

1. A D R I A N V S, Archidiaconus Dobocensis, Med. Doctor, et Iohannis I. Regis Hungariae archiater, quum in colloquio an. 1538. Segesvarini instituto acriter de praecipuis Religionis Christianae capitibus disceptaretur, et purior doctrina a Stephano Szántai potissimum defensaretur, Praesidis munia iussu Regis non sine adplausu obiuit, prout rei huius historiam pluribus verbis enarrat auctor anonymus, in libro Hungarico omnium rarissimo, cui titulum *Hispaniai Vadászság**

vene-

* Legitur in *Inquisitione* hac *Hispanica*, praesentem fuisse in eo colloquio alium quoque Medicinae Doctorem, virum prudentem et pium, Iohannem *Rezenei* dictum, qui doctrinam a reuer. Steph. Szántaj propugnatam, a devotissimis autem Romanae sedis asseclis impetitam, sacris litteris consentaneam esse, et ipse validis, argumentis probauerit.

MAGYARORSZÁG ÉS ERDÉLY
ORVOSAINAK
RÖVID ÉLETRAJZA

ELSŐ SZÁZ

1. A D O R J A N, dobokai főesperes, orvosdoktor, I. János magyar király udvari orvosa, mikor 1538-ban a segesvári tárgyaláson heves vita támadt a keresztény vallás főtételeiről, s a tisztultabb tant főleg Szántai István vette védelmébe, nagy helyesléssel töltötte be a királytól rábízott elnöki tisztét, ahogy ennek történetét egy névtelen szerző bőven elbeszéli abban a roppant ritka magyar könyvben, amelyet tiszteletreméltó elődeink *Hispániai Vadászság** címmel ruháztak fel. Az 1543-i kolozsvári

* Ebben a [*Spanyol hitvallás*]-ban olvasható, hogy ezen a bizonyos értekezleten egy *Roxenes János* nevű másik, okos és jámbor orvosdoktor is részt vett, aki a tisztelendő Szántai Istvántól védelmezett, de a római szentszék legelszántabb csatlósaitól támadott tanról a saját érveivel is bizonyította, hogy megegyezik a szentírással.

veneranda fecit antiquitas. In Comitibus vero regni Transilvaniae generalibus, Claudiopolin an. 1543. indictis ea illum vsum fuisse animi moderatione commemorat *Paullus Ember* hist. eccl. Hung. p. 90. ex *Hanero* pag. 199. vt dum dissentientes a Martinusio et plerisque regni Primoribus rogo imponendi censerentur, cum Vrbanus Battyáni et Michaele Csáki, Isabellae reginae consiliariis, restitit, quo minus feralem huiuscemodi experiri cogerentur sententiam.

2. AEMILIVS (IVLIVS) Matthiae Coruini, Regis Hungariae, seculo XV. archiater, de regia valetudine optime semper meritis. Virum hunc, Italico genere non minus, quam doctrina praestantissimum, et poëtam sui temporis sane non contemnendum fuisse, auctor est *Bonfinius* Rer. Hungar. Decad. IV. Lib. 8. pag. 647. edit. Hanou. an. 1606. Idem in Praefatione Philostrato praefixa, ab Illustriss. *Kollario*, in Analect. Vindob. Tom. II. nuper primum edita. Eum eruditae sodalitates litterariae Celtico-Danubianae membrum fuisse, memoriae prodidit *Conradus Celtes*, in episodiis Lucii Apul. Cosmographiae praemissis, Vien. an. 1497. in fol. edit.* vt id do-

* Liceat heic loci, ex rarissima hac Apuleii editione, reliquorum etiam sodalitates litterariae Danubianae Budensis nomina in apricum producere, quandoquidem *P. Wallaszky* V. Cl. in Tentam. hist. litter. sub Matthia Coruino rege pag. 74. altum vbique de iis apud Historicos silentium esse, nuper admodum adseruit. Praemissa Operi episodia docent, praeter Celtem ea aetate sequentia floruisse erudita sodalitatii membra: *Ioannem Graecum Pierium*, Romanor. regi a secretis; *Augustinum Olomucensem*, Pannoniae regi a secretis; *Iulium Aemilium*, Pannoniae regis archiatrium, *Ioh. Cuspinianum*, poëtam laureatum; *Andr. Sisbarium*, theologum et mathematicum; *Ioh. Stabium*, philosophum et mathematicum;

országgyűlésen pedig olyan önmérsékletet tanúsított *Ember Pál* [Magyarország egyháztörténete] c. művének 90. és *Haner* 199. lapja szerint, hogy amikor az ellenvéleményen levőket Martinuzzi és az ország sok főura máglyára ítélte, Batthyány Orbánnal és Csáki Mihállyal, Izabella királyné tanácsosaival együtt ellene mondott annak, hogy ilyesféle halált kelljen elszenvedniök.

2. AEMILIUS JULIUS, Hollós Mátyás magyar király udvari orvosa, nagy érdemet szerzett a király egészségének gondozásával. Erről az olasz eredetéről és tudományáról egyformán híres emberről azt állítja *Bonfinius* a [Magyarok történeté]-nek IV. decasában, a 8. könyv 647. lapján (Hannover, 1606.), hogy nem utolsó költő is volt a maga korában. Ugyanezt mondja a hírneves *Kollár* is Philostratushoz írt előszavában, melyet a [Bécsi Gyűjtemény] II. kötetében nemrég adott ki először. Róla említi *Celtes Konrád* a *Lucius Apuleius* [Földrajz]-ához írt episódiumaiban [jegyzet], Bécs, 1497. 2° kiadás, hogy tagja volt a dunai tudós irodalmi társaságnak*,

* Hadd hozzam itt napfényre Apuleiusnak ezen ritka kiadásával kapcsolatban a budai Dunai Tudós Társaság többi tagjának a nevét is. mivel a hírneves *Wallaszky Pál* a [Dolgozat a dicsőséges Hollós Mátyás király korabeli irodalom történetéről] 74. lapján alig pár éve azt írta, hogy róluk a történetírók mélységesen hallgatnak. E mű előszava tudtul adja, hogy abban az időben Celtesen kívül a következő tudós tagjai voltak a társaságnak: *Joannes Graecus Pierius* császári titkár, *Olmúczy Ágoston* magyar királyi titkár, *Julius Aemilius* magyar királyi udvari orvos, *Johannes Cuspinianus* babérkoszorús költő, *Andreas Stibarius* bölcselelő és matematikus, *Johannes Stabius*

id docet *Schelhornius* amoenit. hist. eccl. et litter. Tom. I. pag. 818. Lubet hic epigramma sequens in gratiam popularium meorum exscribere, quo sodalitium hocce Danubianum, Episcopum Weszprimiensem, principem sodalitatis illa aetate elegit:

*Danubiana cohors, phoebeis digna triumphis
Quam decorat clariis Celtica musa sonis.
Principe te gaudet, concordique eligit ore
Patronum, et nutu statque caditque tuo.*

3. AGNETHLER (MICH. GOTTL.) Eques hic Transiluanus, Cibinii in Transilvania an. 1719. d. 19. Iul. natus est, patre Daniele Agnethler, patrii gymnasii primum Rectore, postea Ecclesiae Gerhardinae ad Alutam concionatore. Cibiniensis scholae coetui adscriptus, fidelissima institutione ad studia academica et theologica, quibus consecratus fuerat, praeparatus est: hinc an. 1742. ad academiam Hallensem accessit, in qua tam diligenter versatus est, vt in Theologum, Philosophum, Mathematicum, et Historicum euaderet, labentibus annis non incelebrem. Valetudinis suasit inconstantia, vt his studiis Medicinam quoque corporis adiungeret, quare mox an. 1751.

A 2

d. 1. Febr.

Christoph. Waitmyl, Praepositum Pragensem; *Sturlinum*, Smalcaldum, eius paedagogum; *Hieron. Balbum* I. V. D. *Barthol. Scipio*, Med. Doct. *Ioh. Slechea*, Pannon. regi a secretis; *Erasmus Viniferum*, Cracouiensem; *Joh. Tolophus*, Ratisbonensem Canonicum *Theodor. Vlsentium*, archiatrum; *Henr. Cuspidium*; *Bonomi* duo, alterum regi Romanor. reginae alterum a secretis; horum denique omnium Praeses electus *Episcopus Weszprimiensis*, cuius vero nomen non legitur additum, neque *Mart. Sz. Iványi* in Dissert. Paralipomen. meminit, neque ipsum venerabile loci eius Capitulum, sciscitanti mihi, deficientibus monumentis, quidquam de eo tradidit.

ahogy *Schelhornius* állítja egyház- és irodalomtörténetének I. kötetében a 818. lapon. Hadd jegyezzem ide honfitársaim kedvéért azt az epigrammát, mellyel ez a Dunai társaság a veszprémi püspököt választotta meg akkoriban elnökének:

*Költőgyözedelemre szülött Duna-menti tudósraj,
melyben a celteszi lant játssza a főszerepet,
téged akar vezetőjének s választ meg e tisztre
egy szívvel s véled dől, avagy áll a tusán.*

3. AGNETHLER MIHÁLY GOTTLIEB, erdélyi lovag, az erdélyi Szebenben született 1719. július 19-én. Apja Agnethler Dániel volt, aki előbb szülővárosa gimnáziumának volt igazgatója, utóbb pedig az Oltmenti Gellért-egyház igehirdetője. Miután beiratkozott a szebeni iskola növendékei közé, buzgó igyekezettel készült az akadémiai és vallástani tudományokra, amelyekre szánták. Innét 1742-ben a hallei akadémiára ment, s ott olyan szorgalmasan képezte magát, hogy évek múltával jelentékeny hittudóssá, bölcselővé, matematikussá és történésszé vált. Egészségi állapotának gyengesége javallotta neki, hogy említett tudományaihoz a test orvoslását is hozzávegye, úgyhogy 1751. február 1-én az orvosi kar

bölcselő és matematikus, *Christophorus Waitmyl* prágai prépost-Smalkaldi *Sturlinus*, az ő tanítója, *Hieronymus Balbus* kétjogdoktor, *Bartholomaeus Scipio* orvosdoktor, *Slechea János* magyar királyi titkár, *Erasmus Vinifer* krakkói, *Johannes Tolophus* regensburgi kanonok, *Theodoricus Ulsenius* udvari orvos, *Henricus Cuspadius*, a két *Bonomi*, a római király, illetve királyné titkára, végül mindvalamennyiük elnöke, a választott *veszprémi püspök*, akinek a neve nincs leírva és *Szentiványi Márton* sem említi [Pótértekezés]-ében, sőt erre vonatkozó adatok híján még a tisztelendő veszprémi káptalan sem tudta velem közölni, mikor ebben az ügyben hozzá fordultam.

d. 1. Febr. ex Decreto Facultatis medicae Medicinae Doctor creatus est, quum prius, anno praecedente, LL. AA. Magistri honoribus mactatus esset. Varia eruditione fautorum animos in se conuertens, academiae Helmstadiensis curatorum suffragiis an. 1751. Eloquentiae, Poëseos, et Antiquitatum Professor publicus denominatus est; quam prouinciam dum vix per annum integrum, lenta tabe impeditus, commode satis administrasset, dies 15. Ianuar. an. 1752. finem vitae adtulit. Laudatorem, iussu Senatus Academici, nactus est venerab. Carpzouium, in Programmate funebri, Helmstad. an. 1752. 4. plag. 4. vid. *Dunckelii Relat. historico-critic. Tom. I. pag. 7.*
8. 329—332.

O P E R A.

1. *Martin. Schmeizels Erläuterung der Gold- und Silber-Münzen von Siebenbürgen*, Halae Magd. an. 1748. in 4. plag. 12. cum tab. aen. Collectionem rerum Hungar. Schmeizelii 200. thaleris coemit, et Schedion hoc postumum inde protraxit, et praefatione auxit.
2. *Syracusanische Könige und Tyrannen aus Griechischen Münzen*, Halae Magd. an 1748. 4. Legitur haec diss. in Additamentis Baumgartenianis ad vniuersalem Orbis Historiam Parte III. n. 3.
3. *Beschreibung des Schultzsichen Münz-Cabinets* ibid. an 1750. 4. IV. Theile.
4. *Laurentius Iohannes Nepomucenus Reen, Med. Doctor, plagii litterarii in regiae Fridericianae Parnasso grauiter accusatus, conuictus, atque Hallensium Musarum decreto condemnatus*, ibid. an. 1750. 4.
5. *Dissert. inaug. med. sine Praeside, de Lauro*, ibid. an. 1751. 4. c. figg. aen. Ob id, quod hic licentius

határozatilag orvosdoktorrá avatta, miután előző évben megszerezte az LL. AA. magisterséget. Sokoldalú tudományával megnyerte pártfogói jóakarátát, s a helmstedti akadémia tanácsosainak szavazata 1751-ben az ékes-szólás, költészet- és régiségtan nyilvános tanárává nevezte ki. Miután ezt a munkakörét hosszas betegségtől gyötörve, de azért megfelelően, alighogy egy évig ellátta, 1752. január 15-én meghalt. Az akadémia senatusának intézkedése folytán tisztelendő Carpzovius méltatta a *Dunckelius [Történeti és kritikai beszámolók] I. kötetének 7., 8. és 329—332. lapjai szerint* a [Gyászjelentés]-ben, Helmstedt, 1752. 4 iv, 4°.

M Ű V E I

1. [*Schmeizel Márton magyarázata Erdély arany- és ezüstpénzeiről*]. Hala Magd. 1748. 4° 12 iv, rézmetszetekkel. Schmeizel magyar tárgyú gyűjteményét 200 tallérért megvette, s ezt az utószülött vázlatát ebből hozta világra és látta el előszóval.
2. [*Szirakúza királyai és kényurái görög pénzek alapján*]. Hala Magd. 1748. 4°. Ez az értekezés Baumgarten [*Egyetemes világtörténet*]-ének függelékében található a III. rész 3. közleményében.
3. [*A Schultz-féle pénzgyűjtemény leírása*]. Uo. 1750. 4°, IV. rész.
4. [*Reen Lőrinc Nepomuki János, orvosdoktor, akit irodalmi plágiumért vádoltak meg a Frigyes egyetem ítélőszéke előtt, elmarasztaltak s a hallei egyetemen elítéltek*]. Uo. 1750. 4°.
5. Orvosavató értekezés elnök nélkül [*A babérról*] címmel. Uo. 1751. 4°, rézmetszetekkel. Mivel ebben kissé szabadabb szájjal nyilatkozott, Boerner meg-

- tius dictum, reprehensus a Boernero Specim. I. Biblioth. libr. rarior. pag. 34.
6. *Numophylacium Schulzianum perpetuo commentario illustratum*, Pars I. *ibid.* an. 1746. 4. c. figg. aen.
  7. *Nachricht von des H. Profess. Schultzens deutschen Uebersetzung Plutarchs Lebensbeschreibungen berühmter Männer.* *ibid.* 1746. 4.
  8. *Zwo kurze Nachrichten vom Schulzischen Müntz-Cabinet*, *ibid.* 1746. et 1750. 4.
  9. *Schreiben des H. Baumgarten, in welchem der H. Profess. Schultze gegen ungegründete Auflagen des berühmten Cantzlers von Ludewig vertheidiget wird.* *ibid.* 1750. 4.
  10. *Commentarius ad Arabicam Inscriptionem, pallio imperiali, Pluuiale dicto, ante sexcentos et octodecim annos filis aureis intextam, Augustissimo Principi Iosepho, Archiduci Austriae, consecratus*, *ibid.* an. 1751. in fol. cum tabb. aen.
  11. *Commentatio de rarioribus thesauri Schulziani numis*, Halae Magd. an. 1751. 4.
  12. *Index bibliothecae Schmeizelianae res Hungar. Transiluan. vicinarumque prouinciarum illustrantis, ab Agnethlero 200. Impertalibus emtae, auctae, metropolitanae urbis Cibiniensis Senatui venditae, et nouissime in Transiluaniam deportatae*, *ibid.* an. 1751. 8. plag. 4.
  13. *Iohan. Frid. Boeckelmanni Medicus Romanus seruus, sexaginta solidis aestimatus.* Lugd. Batau. an. 1671. in 12. *ibid.* an. 1681. in 16. recusus curante Agnethlero, Halae Magd. an. 1746. 8. plag. 3.
  14. *Car. Linnaei systema naturae: Fundamenta botanica: Bibliotheca botanica: Classes plantarum: cura Agnethleri recusa.* Halae Magd. an. 1747. 8.

- rótta a [Ritkább könyvek tára] I. speciménjének 34. lapján.
6. [*A folyamatos jegyzettel ellátott Schultz-féle pénzgyűjtemény*] I. rész. Uo. 1746. 4°, rézmetszetekkel.
  7. [*Híradás Schultz tanár úrnak Plutarchus Híres emberek életrajzai című művének németre való fordításáról*]. Uo. 1746. 4°.
  8. [*Két rövid értesítés a Schultz-féle pénzgyűjteményről*]. Uo. 1746. és 1750. 4°.
  9. [*Baumgarten úr írása, amely a híres Ludewig kancellár alaptalan kijelentései ellen védi meg Schultz tanár urat*]. Uo. 1750. 4°.
  10. [*Az esőköpenynek (pluviale) nevezett császári palástba 618 éve aranyfonállal beleszőtt arab felíratra vonatkozó s József herceg öfelségének, Ausztria főhercegének ajánlott magyarázat*]. Uo. 1751. folióban, rézmetszetű táblákkal.
  11. [*Magyarázat a Schultz-gyűjtemény ritkább érmeiről*]. Halle, 1751. 4°.
  12. [*Az Agnethler által 200 császárforintért vett, meggyarapított, majd Szeben főváros tanácsának eladott és nemrég Erdélybe szállított s Magyarország, Erdély és a szomszédos tartományok történetét tartalmazó Schmeizel-könyvtár katalógusa*]. Uo. 1751. 8°, 4 ív.
  13. [*Boeckelmann János Frigyesnek 60 solidusra becsült Római rabságban élő orvos-a*]. Leyden, 1671. 12°, s uo. 1681. 16°-ben újranyomva Agnethler gondozásában. Hala Magd. 1746. 8°, 3 ív.
  14. [*Linné Károly Természetrendszere: A növénytan alapjai. Növénytani könyvtár. A növények osztályai. Agnethler gondozásában újranyomatra*]. Hala Magd. 1747. 8°.

15. *St. Blancardi Lexicon medicum recognitum, variisque accessionibus locupletatum, per Agnethlerum, cum Praefat. Büchneri, ibid. an. 1748. 8. Sunt praeterea nonnulla opuscula in MSto, typis destinata.*
4. APATZAI (IOH. TSERE) natus in villa Apátza agri Bartziensis, Claudiopoli et Albae Iuliae humaniores edidicit litteras; in academias Batauas emissus, omnium linguarum orientalium notitiam sibi comparauit, per scripta Medicorum omnis aevi longe lateque grassatus est, et adeo inclaruit, vt sumto theologiae Doctoris titulo, prouincia docendi sacras litteras in academia Vltraiectina ei deferretur, quam tamen certis inductus rationibus honeste declinavit. Primum Albae Iuliae ab an. 1653, elapsis paucis post annis Claudiopoli, theologiam, philosophiam, mathesin, iurisprudentiam, publice in scholis professus est, tanto quidem omnium adplausu, vt bonas litteras quasi ex arce sua prolapsas in antiquum nitorem in patria restituere crederetur, nisi inuida tam salutaribus conatibus mors praematura obstitisset. Obiit ex phthisi pulmonali an. 1659.

O P E R A.

1. *Introductio ad Philosophiam sacram.* Vltra. an. 1650.
  2. *Magyar Encyclopaedia, az az: minden igaz és hasznos Böltseségnek szép rendben való foglalása.* Vltra. 1653. in 12. plag. 18. In hac Encyclopaedia vniuersa Medicina, idiomate Hungarico, in compendio pulcre exhibetur capite VII. Physiologia animalium Sect. 17—27. Anthropologia Section. 28. 29. Semeiotica Sect. 30. Hygieine Sect. 31. Pathologia et Therapeutica Sect. 32—37. Zoographia Sect. 38—40. Botanica Sect. 41—44. Reliqua materia medica Sect. 45. 46. et haec omnia ex mente Rhegii, Scribonii, et Alstedii.
3. *Ma-*

15. [*Blancard Istvánnak Agnethlertől átvizsgált és különféle bővítésekkel megtoldott Orvosi lexikona, Büchner előszavával*]. Uo. 1748. 8°. Van még ezeken kívül több kis, kiadásra szánt munkája kéziratban.
4. APÁCZAI CSERE JÁNOS a barcasági Apácán született. Kolozsvárott és Gyulafehérvárott tanulta meg az irodalmi műveltség alapjait, majd a holland akadémiákra küldték ki, s ott az összes keleti nyelvet elsajátítva széleskörű kutatást végzett minden kor orvosi iratai közt, s olyan hírre tett szert, hogy miután megkapta a hittudomány doktori címét, az utrechti akadémia szentírás-magyarázó tanszékét ajánlották fel neki. Ő azonban ezt bizonyos okokból köszönettel elhárította magától. 1653-tól kezdve előbb Gyulafehérvárott, majd pár év múlva Kolozsvárott tanította az iskolában a hittudományt, bölcseletet, szám-
tant és jogtudományt, mégpedig olyan általános elismeréssel, hogy azt hitték róla, hogy a mintegy magas várából lehanyatlott tudományt régi fényéhez fogja visszajuttatni hazájában. Ámde ebben a hasznos igyekezetében a korai halál megakadályozta. Tüdőbajban pusztult el 1659-ben.

M Ű V E I

1. [*Bevezetés a vallásbölcseletbe*]. Utrecht, 1650.
2. *Magyar Encyclopaedia, az az: minden igaz és hasznos Böltsésgnek szép rendben való foglalása*. Utrecht, 1653. 18 ív, 12°. Ennek az enciklopédiának a VII. fejezete szép röviden foglalja össze magyar nyelven az egész orvostudományt: Az állatok fiziológiája, 17.—27. rész. Embertan 28., 29. rész. Kórtünettan 30. rész. Egészségtan 31. rész. Kórtan és gyógytan 32.—37. rész. Állattan 38.—40. rész. Növénytan 41.—44. rész. Végül gyógyszer-tan. 45.—46. rész. Mindezt Rhegius, Scribonius és Alstedius alapján adja elő.

3. *Magyar Logica*. Albae Iuliae an. 1656. 8.
  4. *Oratio de studio sapientiae, in qua artium et scientiarum omnium utilitas, earumque ortus ab Adamo ad Hebraeos, ab his ad Chaldaeos, inde Aegyptios, Graecos, Arabes, et Latinos, progressus et cultura perstringitur, et ob eam causam harum linguarum necessitas probatur. Postremo ostenditur modus, quo gens Hungarica huius sapientiae non tantum particeps fieri, sed breui omnes illas si non superare, aequare saltem possit.* Habita cum Rectori munus in collegio Albensi an. 1653. mense Nou. auspicaretur. Vltrai. an. 1655. in 12. plag. 2.
  5. *Disputatio de politia ecclesiastica.* Claudiop. an. 1658. 8.
  6. *Oratio de summa scholarum necessitate, earumque inter Hungaros barbariei causis, habita cum directionem collegii Claudiopolitani recens erecti, Celsiss. Transilu.* Principe ita iubente, an. 1656. d. 20. Nouembr. susciperet: in Acroaterio academico prima. Est mihi prae manibus MSC. plag. 5. in fol.
  7. *Modus fundandi Academiam in Transilvania,* Sereniss. Principi, Achatio Bartsai, exhibitus, in qua omnium scientiarum Facultates, etiam Medicina, publice docerentur. Mansit in MSto.
5. AVGVSTINI AB HORTIS (CHRIST.) Scepusiensis, natus an. 1598. d. 6. Decembr. patre Georgio Augustini, matre autem Bacharia Debitz, ex nobili stirpe olim in Silesia oriunda, germana sorore Balthasaris Debitz, Med. Doctoris et Rudolphi II. Imp. Medici aulici. Academicorum studiorum causa perlustravit Francofurtum ad Viadrum, Ienam, Lipsiam, Vittebergam; in Heluetiam an. 1619. delatus, Basileae anno sequente d. 6. Aprilis, Rectore Casparo Bauhino, summos a Facultate medica impetruit honores. Redux ad patrios lares, Kesmarkinum, exercendae

3. *Magyar Logica*. Gyulafehérvár, 1656. 8°.
4. [*Beszéd a bölcslelettudományról. Ez érinti valamennyi művészet és tudomány hasznos voltát és eredetét, Ádámtól a zsidókhöz, ezektől a khaldeusokhoz, aztán az egyiptomiakhoz, görögökhöz, arabokhoz és latinokhoz való eljutását és művelését, s ezzel bebizonyítja eme nyelvek tudásának szükségességét. Végül rámutat arra a módszerre, amelynek alkalmazása esetén a magyar nemzet nemcsak részesévé válhat ennek a tudománynak, hanem hamar elérheti, ha ugyan felül nem múlja valamennyit*]. Elmondta a gyulafehérvári kollégiumban való igazgatói hivatalának elfoglalásakor, 1653. november havában. Utrecht, 1655. 12°, 2 ív.
5. [*Értekezés az egyházigazgatásról*]. Kolozsvár, 1658. 8°.
6. [*Beszéde az iskolák igen szükséges voltáról s magyarországi elmaradottságuk okairól. Akkor mondta el az egyetem dísztermében, amikor a nagyságos erdélyi fejedelem rendeletére újonnan elkészült kollégium igazgatását 1656. november 20-án átvette*]. Kéziratban van nálam 5 ívben folió nagyságban.
7. [*Az akadémiaalapítás módja Erdélyben*], a felséges Barcsay Ákos fejedelemhez intézve egy olyan főiskolát illetőleg, amelyben minden tudományágat, köztük az orvoslást is, nyilvánosan tanítanak. Kéziratban maradt.

5. AUGUSTINI AB HORTIS KERESZTÉLY a Szepességben született 1598. december 6-án. Apja Augustini György volt, anyja pedig Debitz Bacharia, egy hajdan Sziléziából ide származott nemes család sarja, édes nővére Debitz Boldizsár orvosdoktornak, II. Rudolf császár udvari orvosának. Egyetemi tanulmányok céljából végigjárta Odera-Frankfurtot, Jenát, Lipschét, Wittenberget; 1618-ban Svájcba jutott, s a következő évben

cendae praxeos sedem elegit, et an. 1622. prouinciam ordinarii Physici a ciuitate obtinuit: vnde an. 1626. inito prius cum Susanna, Balthasaris Székely de Doba, viri nobilis filia, coniugio, Lomnitzium nobile ad Carpathi radices praedium se contulit, ibi postea vitam degit, ibi fatis cessit an. 1650. d. 21. Augusti, et in templo loci illius sepultus est. Inter exercitium artis eam nominis celebritatem consecutus, vt Ferdinandi II. Imp. Medicus et aulae familiaris renunciaretur; et quum labente tempore ex regis mandato Viennae hortum instruxisset botanicum, non modo libertate nobilitari Hungarica d. 6. April. an. 1631. addito gentilitio *Augustini* nomini, honorifico ab Hortis titulo, sed pretiosissimo praeterea torque aureo liberalissime donatus est. Accepit praeterea a suo Musageta peluim argenteam non leuis ponderis, quum ei filia prima nata fuisset, et ob eam causam, suum Vienna ad domesticos discessum, impetrata a Caesare venia, maturaret. Eodem splendido et Archiatri, et aulae familiaris, et consiliarii munere functus est ad dies vitae apud Ferdinandum III. quoque, felicitis recordationis Imperatorem. Aeternam laudem meruit, quod dum an. 1640. summos Carpathi montes ad Kesmarkinum conscenderet, *Oleum* illud, seu *Balsamum polychrestum*, cui *Hungarici* vel *Carpathici* nomen adhaesit, primus omnium ex Libano Carpathica destillauerit, eiusque praeparandi modum, virtutes, et vsum, ciues suos edocuerit; quae singula manu eius signata, ex tabulario officinae pharmaceuticae Kesmarkiensis, vbi hodieum adseruantur, Iohannes postea *Milleter* protraxit, et in sua dissertatione inaugurali de *Csömör* edita, cum vniuerso orbe communicauit, quem mox secutus est *Dan. Fischer* in *Collectan. Vratislauiensibus* an. 1718. et 1719. tan-

dem

április 6-án ott szerezte meg Baselben az orvoskaron a legmagasabb egyetemi fokozatot Bauhinus Gáspár rektor-sága alatt. Hazatérve Késmárkot választotta működése székhelyéül, s 1622-ben meg is kapta a város főorvosi tisztét, majd miután feleségül vette nemes dobai Székely Boldizsár leányát, Zsuzsannát, 1626-ban Lomnicra, a Kárpátok tövében fekvő nemesi birtokukra vonult, s ott élte le hátralevő éveit. Itt is halt meg 1650. aug. 21-én, s az itteni templomban temették el. Foglalkozása folytatása közben olyan hírnévre tett szert, hogy II. Ferdinánd császár orvosává és udvarnokává nevezte ki, sőt mikor királya rendeletére évek múlva létrehozta Bécsben a fűvészkertet, 1631. ápr. 6-án nemcsak magyar nemesi kiváltsággal ruházta fel, s *Augustini* családnevét az ab Hortis kitüntető címmel toldotta meg, hanem királyi bőkezűséggel még egy arany nyaklánccal is megajándékozta. Kapott még ezenkívül pártfogójától egy nehéz ezüsttálat, mikor első leánya születésének hírére a császár engedélyével Bécsből sürgősen hazautazott. Ezt a fényes udvari orvosi, udvarnoki és tanácsosi tisztét a boldogemlékü III. Ferdinánd császár életében is viselte. Örök érdemet szerzett azzal, hogy miután Késmárk mellett a Kárpátok magas bérceit megmászta, a világon elsőnek desztillálta le a Libanus Carpathicá-ból azt a *sokhasznú olajat* vagy *balzsamot*, melyen a *magyar* vagy a *kárpáti* jelző azóta is megmaradt, s honfitársait is megtanította ennek a készítésére, hatására és használatmódjára. Sajat kezével le is írta mindezt, s ott található a késmárki patika levéltárában, ahol mindmáig őrzik. Innen *Milleter* János szedte elő, és közölte az egész világgal a Csömörről szóló doktori értekezésében. Őt követte *Fischer Dániel* a [*Boroszlói Gyűjtemény*]-ben 1718. és 1719-ben, végül

dem *Breynius* in *Ephemer. nat. CC. centur. VII. obs. 2.* *Bruckmannus* in *specim. I. de frutice Koszodrewa, Brunsvigae an. 1727. in 4. Trewius* in *Nou. Act. nat. CC. Tom. III. et alii.* Tractatus duos eum scripsisse constans omnium est traditio: vnum de *Balsamo Hungarico*, alterum de *Gemmis Hungariae*, sed mors vtriusque editionem interceptit; viduam et impuberes liberos Bibliothecam, cum MStis, pecunia emtoribus distribuisse *Sachsus* refert in *Miscellan. Nat. CC. Decur. I. an II. Obs. 28. Musaeum quoque rerum naturalium Hungaricarum* instituere fuisse meditatatum, testis est epistola Ferdinandi III. Imp. ad Georgium Rákótz, Transilvaniae Principem, exarata, quam Caesaris manu et sigillo signatam, cum reliqua proavi sui vita, Rev. *Samuel ab Hortis*, ecclesiastes ad aedem d. Georgii in Scepusio, ditionis nuper Polonicae, quod Szombathely nobis dicitur, ex autographo mecum communicavit:

FERDINANDUS III. DEI GRATIA ELECTUS ROMANORUM IMPERATOR, SEMPER AUGUSTUS, AC GERMANIAE, BOHEMIAE REX. ETC.

Illustrissime Princeps, nobis honorande. Fidelis noster egregius Christianus Augustini ab Hortis, Med. Doctor noster aulicus, sua industria et dexteritate in diuersis locis regni nostri Hungariae, varios lapillos ac varias raritates inuestigauit, ac Maiestati nostrae demisse praesentauit. Quia vero idem Medicus plures eiusmodi curiositates, ex benigna ordinatione vltcrius quoque indagare, de iisque peculiarem libellum conscribere ac edere in animo habeat. Vt tale propositum ac intentio ipsius, commodiorem progressum habere ac consequi valeat, Sinceritatem vestram benigne requirimus, ne patiatur impedi, si in Eiusdem bonis ac territorii quoque similes raritates ipsum

Breynius a [*Természetkutatók Hetilapjai*] VII. centuriájának 2. észleletében, *Bruckmannus* a koszodrewa cserjéről szóló első közleményében (Braunschweig, 1727. 4°), *Trewius* a [*Természetkutatók Új Közleményei*] III. kötetében és még mások. Minden fönnmaradt tudósítás szilárdan állítja, hogy két értekezést írt: [*A magyar balzsamról*] és a [*Magyarország drágaköveiről*] szólót, de halála mindkettőnek a kiadását megakasztotta: azt aztán *Sachsiustól* tudjuk, a [*Természetkutatók Vegyes Közleményei*] I. decuriájának II. évfolyambeli 28. jegyzetéből, hogy könyvtárát és kézirateit özvegye és kiskorú gyerekei pénzes vevők kezére juttatták. Tervezett egy magyar természetrajzi múzeumot is, mint azt III. Ferdinánd császárnak Rákóczi György erdélyi fejedelemhez írt levele tanúsítja, melyet a császár aláírásával és pecsétjével ellátva tisztelendő *ab Hortis Sámuel*, a nemrég még lengyel uralom alatti szepesi Szent György-egyház papja, amelyet mi Szombathelynek nevezünk, közölt velem kéziratból öregapja életének egyéb adataival együtt:

III. FERDINÁND, ISTEN KEGYELMÉBŐL MEGVÁLASZTOTT, MINDENKOR FELSÉGES RÓMAI CSÁSZÁR, NÉMET, MAGYAR, CSEH KIRÁLY STB.

Nagyra becsült, dicső fejedelem! A mi hívünk, a kiváló Augustini ab Hortis Keresztély, udvari orvosdoktorunk, Magyarországunk különféle tájairól mindenféle kődarabokat és ritkaságokat gyűjtött össze magánszorgalomból és saját jóvoltából, s ezt nekünk alázatos tisztelettel bemutatta. Ez az orvos föltette, hogy isteni végzésből továbbra is kutat ilyesféle érdekességeket, s róluk könyvet ír, és ad ki. Hogy az ő ebbeli célját és szándékát könnyebben és sikeresebben elérhesse, tisztelettel arra kérjük Felségedet, ne engedje akadályoztatni abban, ha jószágain vagy területein akar vagy kell neki ilyesmiket

inuestigare contigerit, aut opus habuerit. Factura in eo Sinceritas vestra rem nobis gratam, cui in reliquo vitam longaeuam, et felices rerum successus comprecamur. Datum in ciuitate nostra Vienna, die trigesima mensis Nouembris, Anno Domini 1641.

FERDINANDUS.

Georgius Lippay, Episcopus
Agriensis.

Georgius Orosz.

6. BALSARATI VITUS (IOHAN.) in Dombegyháza, vico inter Chrysium et Marusium fluuios medio, natus est an. 1529. patre Luca Vitus, viro militari, et arcis Nagy-Lakiensis praefecto, qui dum a Turcica barbarie in captiuitatem raptaretur, infans vero trimestris ex mediis flammis mira Dei prouidentia conseruatus, nutrici in praedio Balsarát lactandus educandusque traderetur, nomen Balsaráti in perpetuam rei memoriam Nostro adhaesit. Ob merita patris, Anna, Petri Iaksit vidua, dictae arcis domina, optimam pueri gessit curam, eum in nobiliores ea aetate scholas, Iuliacensem, Erdödiensem, Rivulensem, et S. Patakiensem, ad tractanda studia exmisit, et tam diu liberali in iis aluit stipendio, quoad academicis studiis idoneus haberetur. Annus itaque 1549. agebatur, quum Vittebergensem, rectore Casparo Crucigero, adiit Vniuersitatem: hic per septem annos in studiis moratus, anno aetatis vicesimo quinto Magister in Facultate philosophica publice proclamatus, et nouissime officio Senioris in natione Hungarica defunctus est an. 1556. quo tandem ex Philippi Melanthonis, praeceptoris et fautoris sui optimi, consilio, in Italiam proficisci constituit,

Bono-

keresnie. Nekünk tesz ebben szívességet Felséged, kinek továbbra hosszú életet és jó szerencsét kívánunk. Kelt városunkban, Bécsben, november 30-án, 1641-ben.

FERDINÁND.

Lippay György egri érsek,
Orosz György.

6. BALSARÁTI VITUS JÁNOS Dombegyházán, a Körös és Maros közti községben született 1529-ben. Apja Vitus Lukács vitéz, a nagylaki vár kapitánya volt. Mikor őt a barbár török fogságba hurcolta, háromhónapos kislánya az Isten csodájából megmenekült a lángok közül, aztán Balsarát pusztára került egy dajkához, aki táplálta és föl is nevelte. Ezért ragadt emberünkre örök emlékezetül a Balsaráti név. Apja érdemeire való tekintettel az említett vár úrnője, Anna, Jaksit Péter özvegye, derekasan gondját viselte, a hírnevesebb iskolákba adta, Gyulafehérvárra, Erdődre, Nagybányára és Sárospatakra, és addig támogatta bőkezű ösztöndíjjal, míg meg nem ért az akadémiai tanulmányokra. Így aztán 1549-ben a wittenbergi egyetemre ment, hol akkor Cruciger Gáspár volt a rektor. Itt hét évig foglalkozott a tudományokkal. Huszonötéves korában magisternek hirdették ki a bölcséleti karon. Utolsó évében, 1556-ban a magyar diákság seniora volt. Ekkor tanárának, Melanchton Fülöpnek, legnagyobb jóakarójának tanácsára elhatározta,

Bononiae et Patauii quatuor annis medico studio litauit, in botanicis potissimum excelluit. Nominis celebritate motus *Paullus V.* summus pontifex, in Aulam suam euocatum, eum archiatrum suum constituit; quo dum munere sex iam fungeretur mensibus, Gabriel Perénius, qui omnes sumtus in iter academicum suppeditauerat, ad patrios lares an. 1560 reuocauit, et aulae suae Medicum constituit; mox id commendatione apud Maximilianum regem Hungariae effecit, vt priuilegiorum nobilitarium tabulis donaretur. Mortuo post sexennium hoc summo studiorum altore, Balsaratus, datam olim fidem liberaturus, sacrum quoque ministerium, cui se deuouerat, coepit cum artis medicae exercitio coniungere, quare an. 1570. Liskam ad formandum sacrum coetum digreditur, vnde se S. Patakinum conuertit, ecclesiae et scholae cum adplausu moderator, quoad d. 7. April. an. 1575. atrox dysenteria duodecim horarum interuallo citissime conficeret, aetatis anno 46. Tacendum non erat, eum Synodo quoque Cassouiensi, contra Lucam Agriensem an. 1568. celebrato, interfuisse. Petrus Beregszászi parentauit latino et graeco carmine, Vitteb. an. 1575. in 4. edito. Item David Sigemundus Cassouiensis, Vitteberg. an. 1577. 4. et alii. Basilius Fabritius Szikszai orationem funebrem de vita et morte recitauit, et edidit Vitteb. an. 1576. 4. vnde nunc sequens eius Epitaphium producitur:

*Vitius Apollinea celeberrimus arte Ioannes,
 Ipso qui Phoebos maior in arte fuit,
 Ossa sub hunc tumulum moriens dedit, ista sed amplum
 Nominis eximium non tegit vrna decus.
 Haud contentus erat medicas saluare per artes
 Corpora, morborum dum fugat omne genus:*

Nobilio-

hogy Itáliába utazik. Ott négy évet szentelt Bolognában és Pádovában az orvosi tudományokra. Leginkább a növénytanban tűnt ki. Hírneve arra bírta V. Pál pápát, hogy udvarába hívja s udvari orvosává tegye. Hat hónapig töltötte be ezt a tisztét, s akkor Perényi Gábor, aki külföldi tanulmányainak minden költségét viselte, 1560-ban hazahívta, s udvari orvosává tette, sőt az ő ajánlatára Miksa magyar király nemesi kiváltságlevéllel ajándékozta meg. A tudományok ezen nagy pártfogójának hat év múlva bekövetkezett halála után Balsaráti, hogy beváltsa régi fogadalmát, a papi hivatallal kezdte összekapcsolni orvosi foglalkozását, melynek előbb szentelte volt magát, s ezért 1570-ben Liszkára ment a hitközség megalakítására, onnét pedig Sárospatakra tért, s nagy elismeréssel igazgatta az ottani egyházat és iskolát, míg 1575. április 7-én a gyilkos vérhas 12 óra alatt el nem emésztette 46 éves korában. Meg kell jegyezni róla, hogy 1568-ban részt vett az Egri Lukács ellen összehívott kassai zsinaton is. Beregszászi Péter búcsúztatta el egy latin és egy görög versben, melyet Wittenbergben adtak ki 4° alakban 1575-ben. A kassai Sigemundus Dávid szintén elbúcsúztatta egy 4° alakú megemlékezésben 1577-ben. Mások is búcsúztatták. Gyászbeszédet Szikszai Fabricius Balázs mondott életéről és haláláról, s ezt ki is adta Wittenbergben 1576-ban 4° alakban. Ebből való az ő itt következő sírírata:

*Vitus János, akit tudományában maga Phoebus
sem győzött le sosem, nyugszik e hantok alatt.
Amde ha holttetemét ez a domb betakarta is éppen,
híre dicsőségét nem nyeli el sohasem.
Meg nem elégedvén azzal, hogy a kórfajokat mind
elveri s így gyógyít testeket orvosilag,*

*Nobiliora animis languentibus admouet heros
 Pharmaca, quae succo temperat Ambrosio.
 Sed gemino veterem medicamine sanat Adamum,
 Totus homo vt certam sentiat aeger opem.
 Felix, qui potuit studio peperisse fideli
 Doctrinae tantas interioris opes.
 Sed pietas spectata Viri, sapientia, candor,
 Et morum grauitas, et sine labe fides,
 Officiumque bonis vltro impendisse parata
 Sedulitas, multum, quod celebretur, habet.
 Pannonis ora fleat, viduata ecclesia plangat,
 Pierique gemat moesta caterua chori.
 Occidis heu patriae decus irreparabile terrae!
 Occidis, et tecum commoda quanta rapis!
 Posteritas meritis te semper honoribus aequa
 Condecoret, memori laude per astra vehat.
 Salue, Vite! nihil mors in te iuris habebit:
 Fama tua est obitus nescia. Vite, vale.*

OPERA.

1. A' Keresztyéni Vallás ágazatinak rövid Summáia An. 1571. in 8.
2. De remediis pestis prophylacticis. An. 1564.
3. Magyar Chirurgia, a' seb gyógyulásnak mesterségeröl irt négy Könyvek.
7. BANFI HVNNIADES (IOHANNES) vulgo Hans Hungar dictus, gente Transiluanus Hungarus, ex antiquissima et nobilissima Banfiorum de Hunyad prosapia, Riuulis dominarum genitus an. 1516. In peregrinatione litteraria constitutus, in mediam penetrauit Angliam, Londini potissimum tamdiu se in chemicis exercuit operationibus, vt teste Thoma Smithio, in vitis eruditor. Londini 1707. in 4. edit. in Artic. Ioan. Dee, pag. 55. in famosissimum euaderet chemicum, immo et ipsum decantatum *Adepti* nomen

még nemesebb gyógyszer alkalmaz a kedveszegettnél:
 égi malaszt nedvét önti szívébe a hős.
 Evvel a két gyógyszerrel erősíté fel az embert,
 úgyhogy egészében járta meg orvosi szer.
 Boldog, akit buzgó hite képessé teszen erre
 s ily belső szerrel mentheti meg betegét.
 Még a csodás kegyelet, bölcsesség, lelki nemesség,
 jellemerő és hit, min soha folt nem esett,
 és az a jóakarát, mely mást kiségtteni önként
 kész vala benn, szintén emlegetésre való.
 Strjon a pannon föld, árvulva búsuljon az egyház,
 sóhajtozzon a búbánatos orvosi céh.
 Visszahozathatlan kimúlál diszéke hazánknak,
 Elmultál s roppant rés szakadott teveled!
 Tiszteljen meg ez érdemidért mindig az utókor
 s óvja mulandóság bús doha ellen eged!
 Údv véled, Vitus! Hozzád a halál doha nem fér:
 hitrneved el nem vész, Vitus, az ég teveled!

M Ű V E I

1. *A' Keresztyéni Vallás ágazatinak rövid Summáia.* 1571. 4°.
  2. [*A pestis megelőző szereiről*]. 1564.
  3. *Magyar Chirurgia, a' seb gyógyulásnak mesterségeről irt négy Könyvek.*
7. BÁNFIHUNYADI JÁNOS (BANFI HUNNIADES), akit közönségesen Magyar Jánosnak hívtak, származását tekintve erdélyi magyar a hunyadi Bánfiak régi nemesi ágából, Asszonypatakán született 1516-ban. Diák vándoréveiben eljutott Anglia belsejébe, s főleg Londonban olyan sokáig foglalkozott vegyműveletekkel, hogy Smithius Tamás tudomása szerint igen híres vegyészé lett (Tudósok életrajzai, London, 1707. 4°, a Dee Jánosról szóló fejezetben, az 55. lapon), sőt el-

nomen indipisceretur. Quum ingrauescente aetatate in patriam repedare induceret in animum, atque itineris et artis alchemisticae socium Arthurem Dee, celebrem chrysopoeum, Ioannis magicarum artium iactatoris filium, quocum iam antea an. 1649. Londini societatem ad exercendam alchemiam contraxerat, Amstelodami praestolaretur, ibidem mortuus est. Vid. Anton. Wood in Athen. Oxoniens. Vol. II. pag. 142. edit. 2. Londin. an. 1721. fol. Effigies aeri incisa, quae in archetypo mihi ad manus est, barbatum, et veste Professorum Greshamensium ad umbilicum vsque depictum exhibet, sinistra manu in sinu erectam tenens phialam magnam duplicatam; in circulo, qui imaginem ambit, a dextris ante pectus circinus et astrolabium visitur, cum adiecta epigraphe, *Inuentio-num regula proportio*; interne septem metallorum signa. *Fac fixum volatile, et volatile fixum, et habebis magisterium*; a tergo alembicus, phiala, et retorta. *Est in Mercurio quicquid quaerunt sapientes*; supra verticem Globus coelestis, *Coeli enarrant gloriam Dei fortis, Psal. 19.* Effigies Ioannis Bánfi Hunniadis, Rivulensis Hungari, olim Anglo-Londini in illustri collegio Greshamensi Hermeticae disciplinae Sectatoris et philo-mathematici. aet. 68. an. 1644. Gouzi delineauit, V. Kollar fecit Londini.

8. BEITHE (STEPH.) Hungarus, ex comitatu Castriferrei oriundus, circa finem seculi XVI. in oppido Németh Ujvár, aliter Gissing dicto, atque in aula Illustriss. Comitum Balthasarum de Battyán verbi diuini praeco fuit. Insignem hunc patriae nostrae Botanicum, *Carolus Clusius*, Atrebas, in Praefatione historiae stirpium Pannonicarum praefixa, prolixè admodum laudat; eo enim duce per potiores Hungariae prouincias botanicam instituisse per deambulationem

nyerte a fölmagasztalt *adeptus* címet is. Mikor idős korában hazájába szándékozott visszatérni, s útítársára, a híres aranycsináló alkimista Dee Artúrra, a varázstudomány csodamesterének, Jánosnak a fiára várt, akivel már 1649-ben aranycsinálásra szövetkezett, Amsterdamban meghalt. Lásd Wood Antaltól az [Oxfordi tudományos élet] II. könyvének 142. lapját, a 2. kiadásban, London, 1721. folió. Rézbe metszett képe, mely eredeti példányban van kezeim közt, szakállasnak s a greshami tanárok öltözetében mutatja be mellképben, amint balkezeivel egy nagy kettős csészét tart egyenest ölében. A képet körülvevő keretben jobbról a mell előtt körző és csillagtájoló látható evvel a felirattal: [*A fölfödözések szabálya az arány*]; alul a hét fém névjele. [*Változtasd szilárdá a légneműt és légneművé a szilárdat s lesz mesterremeked*]; a hátlacon lombik, kristálypohár és retorta. [*A higanyban van benne az, amit a bölcsek keresnek*]; feje fölött egy éggömb [*Az ég beszél az erős Isten dicsőségéről 19. zsoltár. Bánfihunyadi János asszonypataki magyar képe, aki annak idején Angol-Londonban a híres greshami kollégiumban művelte a titkos tudományokat és matematikát. 1644-ben 68 éves korában Gouzi rajzolta, és Hollar Vencel készítette Londonban*].

8. BEYTHE ISTVÁN Magyarországon, Vas megyében született, s a XVI. század vége felé Németújvárott, amelyet másképp Gissingnek hívnak, és méltóságos Batthyány Boldizsár gróf udvarában volt igehirdető. Hazánknak ezt a híres növénytudósát a belga *Carolus Clusius* a [Magyar növénytorzsek leírása]-nak előszavában igen dicséri; szavai szerint ugyanis az ő kalauzolása mellett járta be növénygyűjtés végett Magyarország alkalmasabb vidékeit. Ezt

lationem commemorat. Hunc. Cl. Dan. Haynoczius, in epistola sua gratulatoria ad Reu. Io. Sipkovits Tooth, Superattendentem scripta, et Halae Magd. an. 1742. in 4. edita, Superattendentibus ecclesiarum Aug. Confess. transdanubianis adnumerat, sola hac ductus ratione, quod ante an. 1590. non parua inter theologos Helu. et Aug. Confess. vt apud exteros, ita etiam in Hungaria, fuerit confusio: at Paullum Ember certiora docuisse, constat ex Annalibus Eccles. Helv. Confess. transdanubianarum, quos bona fide exscripsit histor. eccl. Hung. pag. 658. Filium reliquit Emericum Bejthe, primo iunioris comitis Francisci Battyáni, filii Balthasaris, studiorum informatorem, postea concionatorem in Gissing aulicum, et nouissime Superattendentem ordine quartum in Ecclesiis Helv. Confess. trans Danubium locatis. Quibus interea naeuis Beithius laborauerit, eos Comitatum Soproniensis, Szaladiensis, Castriferrei Pastores, Superattendenti huic suo exprobrasse legimus in libello quodam, ad modum Formulae Concordiae concinnato, et Kereszturini an. 1598. in 8. edito: quare id factum ita sit, mordacibus, pro more suo, verbis, docet Cardinalis Pazmanus in Hodego, T. I. L. 3. c. 7. pag. 203. et 220. edit. Poson. a. 1613. fol.

OPERA.

1. *Carmen aggratulatorium* Steph. Pathaj, Ecclesiastae Papensi scriptum, cum is librum de Sacramentis in genere typis Papensibus ederet An. 1592. in 8. Alph. I.
2. *Confessio fidei Nemetujuariensis*, certis comprehensa articulis: Nemetujvarini an. 1597. in 4.
3. *Nomenclator stirpium Pannonicus*, annexus historiae stirpium rariorum Pannonicarum *Car. Clusii*

Antw.

a Clusiust Hajnóczy Dániel egy tisztelendő Tóth Sipkovits János egyházfelügyelőhöz intézett szerencsekívánó levelében, melyet Hala Magd.-ban adott ki 1742-ben 4° kiadásban, az ágostai hitvallású hitközségek dunántúli egyházfelügyelői közé sorozza pusztán azért, mert állítólag a helyét és az ágostai hitvallású teológusokat külföldön is, Magyarországon is, alaposan összezavarták 1590 előtt. De hogy Ember Pál jobban tudta ezt, világosan kitűnik a dunántúli helvét hitvallású hitközségek évkönyveiből, melyeket hitelesen írt le a [Magyarország egyházi történeté]-nek 658. lapján. Maradt egy Beythe Imre nevű fia, ki eleinte az ifjabb grófnak, Batthyány Boldizsár Ferenc nevű fiának volt tanulmányi oktatója, később Gissingben udvari predikátor, utoljára pedig negyedik egyházfelügyelője a Dunán túl fekvő helvét hitvallású hitközségeknek. Hogy közben Beythe milyen hibákban leledzett, elolvashatjuk abban a kis iratban, melyet egyezséglevél mintájára szerkesztettek meg, s Keresztúrbán adtak ki 8° alakban 1598-ban: ebben bizony a Sopron, Zala és Vas megyei lelkipásztorok fölhányták neki őket, bár ő volt az egyházfelügyelőjük. Hogy ez miért történt így, azt a maga szokása szerint való maró nyelvén *Pázmány* bíbornok ismerteti a [Kalauz]-ban az I. k. 3. kv. 7. fej. 203. és 220. lapján, Pozsony, 1613. folió alak.

M Ű V E I

1. [*Üdvözlő vers*] Pathai István pápai paphoz, mikor az Pápán könyvet jelentetett meg [a szentségekről általánosságban]. 1592, 8° alak. 1 alfabétum.
2. [*A németújvári hitvallás*] meghatározott cikkelyekbe foglalva. Németújvárott 1597. 4° rét alak.
3. [*A növénytorzsek magyar névjegyzéke*], hozzányomtatva *Carolus Clusius* [Ritkább magyar növénytorzsek le-

Antw. 1583. in 8. repetitus cum interpretatione vocabulorum germanica, in specimine Hung. litter. Czuittingeriano, p. 52. sqq.

4. *Magyar Postilla*, az az: a Vasárnapokra rendeltetett Evangeliomok iratatott Prédikátziok, *Iudicium Alb. Molnár* de hoc libro legitur in *Postilla Scultetica*, *Dedicationis* pag. 8. edit. Oppenheimiae an. 1617. in 4.
5. *A' Keresztyéni tudománynak rövid Summája*, az az: Tíz parantsolatról, Evangeliomról, Imádságról 's a't. Világos-várrott 1582. 8. *Dedicatus est Franc. Battyáni*, *Balthasaris filio*, adiecto hoc tetrasticho:

Haec documenta legas, animo feruente, Puella,

Haec tibi proponent iussa verenda Dei.

Vita bruto est similis, si non his mens decoretur;

Notitiam summi numinis ista dabunt.

6. *Miképpen a' Keresztséget*, Úr vatsoráját, Házások esketését, oldozatot, gyónast, szolgáltassanak az Egyházi Tanítók, arról irott Könyvetske, *Gizzing Varosában* 1582. 8.
7. *Encomion vbiqutisticum contra Brentianos*, *Németujvarini* an. 1597. in 8. typis *Ioannis Manilii*, et sumtibus *Andr. Bejthe*.
8. *Herbarium*, *Hungarico idiomate*, sub titulo: *Füves Könyv, füveknek és fáknak nevekről, természetekről, és hasznokról irattatott és szereztetett Magyar nyelven a' fő Doktorok és természet tudó Orvosoknak, Dioscoridesnek és Matthiolusnak bölts Irásokból*. Német-ujvárott *Manilius Iános* által 1595. 4. *Quandoquidem liber hic omnium sit rarissimus, iuuabit Melissaе descriptionem speciminis loco hic describere, vnde auctoris rei herbariae et Medicinae Galenicae notitia, nec non*

antiquior

írása] c. művéhez, Antwerpen, 1583. 8° alakban, új kiadását a szavak német magyarázatával Czwittinger is közli [A tudós Magyarország tükörképe] c. művében az 52. és a következő lapokon.

4. *Magyar Postilla*, az az: a Vasárnapokra rendeltetett Evangéliumok iratott Prédikátziok. *Molnár Albert*nek erre vonatkozó bírálata a Skultéti-féle Postillában olvasható az Ajánlás 8. lapján. Oppenheim, 1617. 4° alak.
5. *A' Keresztyéni tudományak rövid Summája*, az az: Tiz parantsolatról, Evangéliomról, Imádságról 's a't. Világos-várott, 1582. 8° alakban. Batthyány Ferencnek, Boldizsár fiának ajánlva a következő négy-soros vers kíséretében:

*Vésd elmédbe e tétéleket, míg jellemed érik:
isten szent törvényt tárnak elédbe, fiú.
Életed állatias, ha az elvek nem nemesítik:
isten felségről így szerezel tudomást.*

6. *Miképpen a' Keresztséget*, Úr vatsoráját, Házások esketését, oldozatot, gyónast, szolgáltatassanak az Egyházi Tanítók, arról írott Könyvetske, Gizing Varosában 1582. 8°.
7. [*Gúnyirat Brenz hlvei ellen*], Németújvár 1597. 8°, Manilius János betűivel, Beythe András költségén.
8. *Herbarium*, magyar nyelven, ezzel a címmel: *Füves Könyv, füveknek és fának nevekről, természetekről, és hasznokról, irattatott és szereztetett Magyar nyelven a' fő Doktorok és természet tudó Orvosoknak, Dioscoridesnek és Matthiolusnak bölts Irásokból*. Német-ujvárott Manilius Iános által 1595. 4°. Mivel ez a könyv igen ritka, jónak látom közölni belőle mutatóba a méhfű leírását, amiből majd meg lehet némileg ítélni részint a szerzőnek a növénytanban és a galenusi

antiquior dialectus et orthographia Hungarica quodammodo cognosci poterit:

Meh fivnek Nevezetij: Déiakúl *Melissa*, *Apiastrum*, Magiarúl *Me'h fiju*, mehek zeretö fiju: fejer, viragu, hasonló az pözerczehöz, és az holt chalanhoz: ha ki zakasztod az virágot, edös.

Termeszety: Meleghytö, zarazto, emeztö és gyogito fyu.

Haznay: *Ha borban meg főzöd az Meh fyuet, és gyakran izod, korsagot és fuladast gyógit, mellyet és tidöt tisztit, az ziuet erössiti, mert banatot auag' Melancholiat belöle ki üz, has fajást gyogit, igen io belöle clystert chynalny az Colica ellen. Meteld meg az erdei meh fyuet, egy nap és egy éiel aztasd edös borban, az vitan vöd vizet, mindenfele belsö betegség ellen igen io; Thorokdagadast, nyak tsap le eseset, zent Antal tüzet, és has fajást gyógit, ha minden nap izod, és az fuyet hasadra, torkodra kötöd, söt a chycklast az sok zelletit az hasnak meg allattya, az sok kerödest és bökögest, és tauoztat, szömöt tisztit. Ha szek fyu viragaval egy satskoban kötöd, és vízben avagy borban meg főzöd, tekerö chyömört, has fajást, azzony embör matrajat meg gyogit: söt zömeröm testnek, Majnak, lepnek és vesenek be rekedeset meg nyttya: ha azzony embert partaz vele, az veret meg inditya, köuet ront, minden dagadást, agyeknak fajasat, has tekerest meg gyogit. Ha vizet vezöd, igen jo kigyonak és dihös Ebnek marasat vele mosny. Zavaros borban ha be vetöd az Meh fyuet, szép Zinöue tezi. Ennek az Meh fiju nek az vize, legyet és rothadast el üz, nem had'ya az hust hamar legynek megesny.*

9. BENTZIG (MATTHIAS) fuit Borsodiensis, in eo comitatu natus an. 1697. parentibus honoratori-

bus,

orvostudományban való jártasságát, részint pedig a régi magyar nyelvet és helyesírást:

Meh fivnek Nevezetij: Déiakúl *Melissa*, *Apiastrum*, Magiarúl *Me'h fiju*, mehek zerető fiju: fejér viragu, hasonló az pözerczehöz, és az holt chalanhoz: ha ki zakasztd az virágot, edös.

Termeszety: Meleghytő, zarazto, emeztő és gyogito fyu.

Haznay: Ha borban meg főzöd az Meh fyuet, és gyakran izod, korsagot és fuladast gyógít, mellyet és tidöt tisztít, az ziuet erőssíti, mert banatot auag' *Melancholiat* belöle ki üz, has fajást gyogit, igen io belöle *clystert chynalny* az *Colica* ellen. Meteld meg az erdei meh fyuet, egy nap és egy éiel axtasd edös borban, az vtan vöd vizet, mindenfele belső betegség ellen igen io: *Thorokdagadast*, nyak tsap le eseset, zent *Antal* tüzet, és has fajást gyógít, ha minden nap izod, és az fyuet hasadra, torkodra kötöd, söt a *chyclest* az sok zelletit az hasnak meg allattya, az sok kerödest és bökögest, és tauoztat, szömöt tisztít. Ha szek fyu viragaval egy satskoban kötöd, és vizben avagy borban meg főzöd, tekerő chyömört, has fajást, azzony embör matrajat meg gyógít: söt zömeröm testnek, *Majnak*, lepnek és vesenek be rekedeset meg nyttya: ha azzony embert partaz vele, az veret meg inditya, követ ront, minden dagadást, agyeknak fajasat, has tekerest meg gyogit. Ha vizet vezöd, igen jo kigyonak és dihös, *Ebnek* marasat vele mosny. *Zavaros* borban ha be vetöd az *Meh fyuet*, szép *Zinöue* tezi. Ennek az *Meh fiju*nek az vize, legyet és rothadast el üz, nem had'ya az hust hamar legynek megesny.

9. BENTZIG MÁTYÁS borsodi volt, abban a megyében született 1697-ben honorator szülöktől, aki-

bus, quorum vtrumque puero in tenera aetate mors ante tempus eripuit: prouida amicorum cura in humanioribus studiis adoleuit, et mox in Transilvaniae scholas delatus, filiorum Comitis Iohannis Kemény ephorum egit, et cum iisdem in exterorum academias dimissus, dato lauto a suo Mecaenate annuo stipendio, tantum in medico studio profecit, vt Doctoris Medicinae honoribus in academia Fridericiana d. 21. Mart. an 1731. condecoraretur. In Transilvania post reditum medicam praxin auspicatus est, et mox Debrecinum a Senatu euocatus, ciuitatis ordinarius Physicus constitutus est, cum ducentorum florenorum imperialium honorario: dolendum, quod muneri huic non nisi per quadriennium, fatorum iniquitate praeuentus, praeesse potuerit. Exeunte an. 1739. et incipiente 1740. quibus dira Pestis nostram adflixit ciuitatem, Doctoris pestilentiarii munere, oblato menstruo 40. flor. Rhenens. salario, laudabiliter defunctus est: inter mille mortes pharmaca distribuendo versabatur intrepidus, ob seruatos innumeros ciues, dignus cuius memoriam grata mente sera quoque nostra recolat posteritas. Quem contagiosa lues inficere non potuit, eum lenta tabes an. 1749. d. 3. Dec. sepulcro condidit an. aetat. 52. Ad res domesticas quod attinet, vxorem apud nos duxit viduam Páulli Szentzi, feminam foecundam, septem liberorum matrem, quae ei tres peperit filios, in his duos, Sigismundum et Iohannem, superstites.

OPERA.

1. Dissert. inaug. med. Praes. Fr. Hoffmanno *de dolore cephalico*. Halae Magd. an. 1731. in 4. plag. 3¹/₂.
2. *De remediis pestis prophylacticis*.

B

3. Ge-

ket még zsenge gyermekkorában ragadott el tőle a korai halál. Barátaik buzgó gondoskodása folytán iskolai tanulmányokat végezve nőtt fel, és aztán erdélyi iskolákba jutva Kemény János gróf fiainak lett a nevelője. Velük küldték ki külföldi akadémiákra is dús évi fizetéssel. Annyira vitte az orvostudományban, hogy a Frigyesakadémián 1731-ben orvosdoktorrá avatták. Hazatérése után Erdélyben kezdte orvosi működését, de a városi tanács nemsokára Debrecenbe hívta, s városi főorvossá választotta 200 császárforint fizetéssel. Sajnálatos, hogy ebben az állásában a sors csapása miatt csak négy évig működhetett. 1739 végén, illetve 1740 elején, amikor városunkat a szörnyű pestis sújtotta, dicséretesen végezte a járványorvos feladatát havi negyven rénes forintért, s ezer halálos beteg közt rendületlenül járt-kelt, s adott orvosságot, méltóvá téve magát arra, hogy számtalan polgártársa megmentéséért emlékét a mi késő nemzedékünk is kegyelettel tisztelje. Őt, akit a ragályos nyavalya nem tudott megfertőztetni, lassú sorvadás vitte sírba 52 éves korában, 1749. dec. 3-án. Családi életére vonatkozólag annyit, hogy tőlünk nősült, elvéve Szenczi Pál özvegyét, a hétgyerekes anyát, kitől három gyereke született, s ebből kettő, Zsigmond és János, ma is él.

M Ű V E I

1. Orvosi avató értekezés *[a fejfájásról]* címmel, Hoffmann Ferenc elnöklete alatt. Halle Magd. 1731. 4°, 3¹/₂ ív.
2. *[A pestismegelőző szerekről]*.

3. *Genuina pestis descriptio, quae an. 1739. Debrecini grassata est.* Latet vtrumque in MSto. Quam stragem pestis haec in vrbe hac nostra ediderit, constat ex tabella, quae est in fastis ciuitatis publicis.
10. BETHLEN (CATHARINA). Illustrissimi Comitis, Samuelis Bethlen, supremi in comitatu Küküllövariensi Comitis, et sedis Siculicalis Marusiensis supremi iudicis regii, ex Barbara Nagy Borsaiensi ad d. 25. Nov. an. 1700. nata filia, Iohannis vero Comitis Bethlen, summi regni Transilvaniae Cancellarii, neptis, virgo annorum septendecim, comiti Ladislao Haller elocata est, sed hoc marito anno 1719. peste e viuis sublato, vidua trium annorum cum semisse sacri Rom. Imp. Comiti, Iosepho Teleki de Szék, iuncta est matrimonio, in quo dum decem expleuisset annos integros, et dilectissimum amisisset maritum, non passa est reliquis vitae suae annis a quoquam se amplexari viro imposterum, sed pia morte decessit anno 1759. aetatis 59. Fuit femina supra sexum suum doctissima, multis animi dotibus commendatissima, piensissima, prout id rev. Petrus Bodius, in dedicatione lexicum sui biblici, Hungarico idiomate Claudiopoli an. 1746. in 4. editi, pluribus verbis enumerat. Haec studiorum alitrix nullis pepercit sumtibus, libros vernacula lingua Hungarica exaratos omnis generis, qui in patria haberi poterant, posito quouis pretio, indefesso collegit studio: quorum iam dum ingens esset numerus, paucis ante mortem annis in publicam Collegii, quod ad viam Anniam est, bibliothecam, ipsamet intulit. In medicinae studium naturali quodam ferebatur instinctu, fidelissimis celeberrimorum medicinae Doctorum, Kölesérii, Simonii, et Borosnyaii institutionibus vsa, insignem

3. [*Hiteles letrása annak a pestisnek, amely 1739-ben garázdálkodott Debrecenben*]. Mind a kettő kéziratban lap-pang. Hogy micsoda pusztítást vitt végbe városunkban ez a pestis, kitűnik a városkrónika ide vonatkozó táblázatából.

10. BETHLEN KATA, méltóságos Bethlen Sámuel gróf, küüllőmegyei főispánnak s marosszéki székely fő királybírónak és Nagyborsai Borbálának a lánya, s Bethlen János gróf erdélyi főkancellárnak unokája, 1700-ban született november 25-én. Tizenhétéves korában Haller László grófhhoz ment feleségül, de férjét 1719-ben a pestis elragadta az élők sorából. Hároméves özvegy-ség után széki Teleki József birodalmi grófhhoz ment feleségül fele hozománnyal. Mikor 10 év múlva ezt a kedves férjét is elvesztette, élete hátralevő éveiben özvegyen élt, s így ragadta el a halál 1759-ben 59 éves korában. Női nemét meghaladó nagytudású, sok tehetséggel megáldott, istenfélő asszony volt, ahogy tisztelendő Bod Péter az ő 1746-ban Kolozsvárott 4° alakban kiadott magyar nyelvű bibliai lexikonának ajánlásában hosszan elősorolja. Ez a tudománytámogató asszony mindenféle magyar nyelven írt s megkapható hazai könyvet lankadatlanul s költséget nem kímélve bármi áron megszerzett, s mikor már óriási mennyiségben voltak, halála előtt egypár évvel személyesen a nagyenyedi kollégium könyvtárába juttatott. Az orvostudomány tanulmányozására ösztönös érdeklődése vitte, s három híres orvosdoktornak, Kölesérinek, Simonyinak és Borosnyainak az oktatását véve igénybe, jeles ismeretet szerzett benne. Főleg a

in ea arte sibi comparauit notitiam: in botanicis potissimum excelluit; omnibus aegris, opem suam implorantibus, quibus eius aula semper scatebat, medica manu, absque vilo sostro, citissime subuenit. Quam in medendo promptitudinem, poëta Hungarus, rhythmis parentalibus ad orationem funebrem, *Tiszta fényes drága Bibor* inscriptam, et Claudiopoli an. 1762. in 8. plag. 3. editam, adnexis, sequentem in modum celebrat:

*Voltak ezek között szép orvos Könyvek is,
 Vonta magát arra még a' természet is,
 Tudta sok jó fünek hasznos erejét is,
 Gyogyitást gyakorlott gyakran még maga is.
 Kivált szem fájdalmát böltsen orvoslotta,
 Hályogot a' szemről könnyen el oszlatta,
 E' hasznos tudományt nekj tanította
 Más Doktorok között edgy jó Oculista.
 Sokszor a' betegek sereggel állottak,
 Kik hozzája mentek, megorvosoltattak.
 Meszsze földről néha oda hozattattak,
 Könnyebülést véven rá áldást mondottak.*

OPERA.

1. *Védelmező Pais, mellyel a' Kisérteteknek tüzes nyilai ellen e' világi életben szüntelen fennforgo nehéz Hartzok között nem tsak oltalmazhattya magát, hanem azokat diadalmason meg is győzheti, és a' győzödelmeseknek seregekbe ditsekedve beálhat a Keresztyén Ember. Cibinii an. 1751. 8. plag. 6.*
2. *Curriculum suae vitae, sub titulo: Gróff Bethleni Bethlen Kata Eletének maga által való rövid*

növénytanban tűnt ki. Minden segítséget kérő betegnek, pedig gyakran fordultak meg udvarában betegek, gyors és ingyenes orvosi segítséget nyújtott. Ezen gyógyító készségét a Kolozsvárott 1762-ben 8° alakban 3 íven kiadott *Tiszta fényes drága Bibor* című gyászbeszédhez toldott emlékversében egy magyar költő a következőképpen dicséri:

*Voltak ezek között szép orvos Könyvek is,
 Vonta magát arra még a' természet is,
 Tudta sok jó fünek hasznos erejét is,
 Gyógyítást gyakorlott gyakran még maga is.
 Kivált szem fájdalmát böltsen orvoslotta,
 Hályogot a' szemről könnyen el oszlatta,
 E' hasznos tudományt nekj tanította
 Más Doktorok között edgy jó Oculista,
 Sokszor a' betegek sereggel állottak,
 Kik hozzája mentek, megorvosoltattak,
 Messze földről néha oda hozattattak,
 Könnyebbülést véven rá áldást mondtak.*

M Ű V E I

1. *Védelmező Pais, mellyel a' Kisérteteknek tüzes nyilai ellen e' világi életben szüntelen fennforgo nehéz Hartzok között nem tsak oltalmazhattya magát, hanem azokat diadalmason meg is győzheti, és a' győzödelmeseknek seregébe ditskedve beálhat a Keresztyén ember. Szeben, 1751. 8°, 6 ív.*
2. *Saját életrajza ezen cím alatt: Gróff Bethleni Bethlen Kata Eletének maga által való rövid Leirása. A kiadás*

Leirasa. Sine loco et anno editionis, in 8. plag. 16. Cibinii prodiisse certum est.

11. BLANDRATA (GEORGIVS) fatalis Medicus, gente Italus, patria Pedemontanus Saluciensis, deserta avita religione factus est primum Caluini, postea Serveti, tandem Socini adsecla, vt alibi gentium, in Italia, Helvetia inprimis et Polonia, ita in nostra quoque Transilvania magnas in sanctiore republica excitauit turbas: ex vicina quippe Polonia, quam Ariei venenis iam imbuerat, in Transilvaniam anno 1563. delatus, in aulam Iohannis II. electi Hungarorum regis commigravit, vbi posteaquam Archiatri prouinciam accepisset, vsus ille ministerio Francisci Daudis, antistitis Claudiopolitani, quem prius subdole ad suas partes pertraxerat, breui integram ciuitatem, immo ipsam aulam regiam, opinione diuinam Christi Seruatoris naturam oppugnantium infecerat, regemque iuuenem eo adduxerat, vt non nisi eos sibi ministrare pateretur, et publica quaeuis in regno gerere munia, qui regis et Blandratae placita sequerentur. Anno sequente 1564. in Synodo fratrum generali Enyedinum convocata, plena regis auctoritate missus, praesidis munere functus est. Dogma, quod fouebat, in Albana primum an. 1568. et Magno-Varadina an. 1569. institutis coram ipso rege disputationibus, etsi contra orthodoxae fidei adsertores ex voto regis et reliquorum arbitratorum defendere non potuerit, se non tam Theologum, quam Medicum, toties clamitando, effecit tamen id suis artibus apud Principem, vt publicis regni legibus, vice non simplici sancitis, sub nomine religionis Vnitariae, in hunc vsque diem stabiliretur. Regulum hunc, quum is an. 1566. ad salutandum Solimannum in castra ad

helyének és évének jelzése nélkül, 8°, 16 ív. Bizonyos, hogy Szebenben adták ki.

11. BLANDRATA GYÖRGY, a bajkeverő orvos, származásra olasz, szülőföldje a piemonti Saluzzo. Elhagyva ősei hitét előbb Kálvin, majd Servet, végre Socino követője lett, s mint egyebütt, nevezetesen Itáliában s főleg Svájcban és Lengyelországban, akként nálunk Erdélyben is nagy zavart keltett a szentegyházban. Miután ugyanis Lengyelországból, melyet már átítatott Arius mérgével, 1563-ban Erdélybe került, II. János magyar király udvarába vetődött, s ott udvari orvosi hivatalt kapott Dávid Ferenc kolozsvári püspök támogatásával. Ezt ő ravaszul a maga pártjára vonta, s rá hamar az egész várost, sőt a királyi udvart is megmételtyezte a megváltó Krisztus isteni mivoltát tagadók tévtanával, az ifjú királyt pedig rávette, hogy csak azokat fogadja udvari szolgálatra és bárminemű állami hivatalba, akik a királynak és Blandrátának a fölfogását osztják. A következő évben, 1564-ben, királyi teljhatalommal elnökölt az enyedi általános papzsínaton. Bár kedves hitvallását a király személyes jelenlétében rendezett 1568-i gyulafehérvári és az 1569-i nagyváradai vitatkozásokon, hol többször hangoztatta, hogy ő orvos és nem pap, a királynak és a többi döntőbírónak óhaja ellenére nem tudta megvédelmezni az igaz hit követőivel szemben, mégis kivitte mesterkedéseivel a fejedelemtől, hogy több ízben is szentesített állami törvények alapján mindmáig fennáll ez a hit unitárius vallás néven. Mikor ez az ifjú király 1566-ban Szolimán

Pantsouam posita, cum suis aulae ministris proficisceretur, lateri semper adfixus Blandrata, in medium vsque tentorium secutus est, et mox ab Imperatore Turcico pretiosissima suae gentis veste talari donatus, teste Dauide Rosnyai, interprete Turcico, in vicissitudinibus rerum formidabilium regni Hungar. et Transilu. Mscto. Mortuo isto, an. 1570, rege Zápolya, Stephani et Christophori Bathoriorum, Transilvaniae Principum, immo Stephani ad regnum Poloniae iam eucti, archiatrum et consiliarium egit intimum*, suumque interea, quem in Polonia et Transilvania fundauerat coetum, turpiter deseruit, opera PP. Societatis Iesu Romanae Ecclesiae reconciliatus, et nouissime nulli religioni intime addictus, a filio fratris, quem bonorum ex asse heredem constituerat, in lecto iacens an. 1590. strangulatus est, quum prius cubitum concessurus optimo vino incaluisset. Praeter haec, Vitam eius omnium accuratissimam dedit *Bayle*, in Diction. Histor. crit. suo loco. Librorum catalogum exhibet bibliotheca Antitrinitariorum, cui nos vnum alterumue, qui ibi omissus est, adiicimus: at omnes ac singuli in Ind. Libr. prohibet. Bened. XIV. Clas. I. Append. Trid. atro carbone sunt notati.

B 3

I. Cate-

* Pro praestitis fidelibus seruitiis, excellentissimo Doctori suo medico, Blandratae, regem hunc Stephanum, tres quoque integras possessiones, in Comitatu Colosiensi Transiluanorum sitas, et quinque mille florenis aestimatas, iure perpetuo obtulisse, liquet ex diplomate laudati regis, Martinique Berzevicei, Transilvaniae Cancellarii manu 1581. signato, quod rever. *Steph. Kaprinai*, Societatis suae, (iam extinctae,) iura illustraturus, in Hungaria Diplomatica p. 40. seqq. adduxit, truncatum ramen; nam et Originale, et in Conuentu Lelesziensi apographum adseruatum, Possessionum illarum nomina, *Tyburcz*, *Kayantó*, et *Bogár telke* fuisse, aperte, et totidem verbis indicant.

üdvözlésére a pancsovai táborba ment udvartisztjeivel együtt, a mindig mellette levő Blandrata a szultán sátorának a belsejébe is követte, s visszatérve egy igen drága kelméjű török kaftánt kapott ajándékba a török császártól, mint azt Rosnyai Dávid török tolmács írja [Magyarország és Erdély borzalmas történetének viszontagságai] című kéziratában. Ennek a Zápolya királynak 1570-ben történt halála után Báthori István és Kristóf erdélyi fejedelmeknek, sőt a lengyel trónra való emelkedése után Báthori István királynak lett udvari orvosa és belső tanácsosa*, és a jezsuita rend közreműködésével visszatérve a katolikus vallásra, csúful otthagya a maga által alapított lengyelországi és erdélyi unitárius egyházat, végül pedig szívében egy vallást se követve 1590-ben gyilkosságnak esett áldozatul; ugyanis miután egy este a jó borból jócskán felöntött, testvérének a fia, kit általános örökösévé tett volt, ágyában megfojtotta.

Ezeken kívül igen pontos életrajzot írt róla *Bayle* a [Történeti és kritikai lexikon] megfelelő helyén. Könyvei jegyzékét a [Szentháromságtagadók könyvtára] tartalmazza, s ezt most én kiegészítem egy-két ott kihagyott címmel, de egytől egyig mind tiltott könyvek XIV. Benedek [Tiltott könyvek jegyzéke] c. rendeletének I. osztatában levő tridenti függelék szerint.

* Hű szolgálataiért kiváló orvosának, Blandratának, az említett István király ötezer forint értékben három egész birtokot adott örökbe Erdélyben Kolozs megyében. Kitűnik ez a dicső királynak Berzevicei Márton erdélyi kancellár aláírásával ellátott, 1581-ben kelt okleveléből, melyet — igaz, hogy csonka állapotban — azóta eltörölt rendje jogainak kimutatására *Kaprinai István* közölt az ő [Magyarország története oklevelek alapján című] művének 40. és következő lapjain. Ugyanis az eredeti példány is, meg a leleszi kolostorban őrzött másolata is világosan s ugyanazon szavakkal mondja el, hogy az illető birtokok neve *Tyburcz, Kayanto és Bogár telke* volt.

Pantsouam posita, cum suis aulae ministris proficisceretur, lateri semper adfixus Blandrata, in medium vsque tentorium secutus est, et mox ab Imperatore Turcico pretiosissima suae gentis veste talari donatus, teste Dauide Rosnyai, interprete Turcico, in vicissitudinibus rerum formidabilium regni Hungar. et Transilu. Mscto. Mortuo isto, an. 1570, rege Zápolya, Stephani et Christophori Bathoriorum, Transilvaniae Principum, immo Stephani ad regnum Poloniae iam eucti, archiatrum et consiliarium egit intimum*, suumque interea, quem in Polonia et Transilvania fundauerat coetum, turpiter deseruit, opera PP. Societatis Iesu Romanae Ecclesiae reconciliatus, et nouissime nulli religioni intime addictus, a filio fratris, quem bonorum ex asse heredem constituerat, in lecto iacens an. 1590. strangulatus est, quum prius cubitum concessurus optimo vino incaluisset. Praeter haec, Vitam eius omnium accuratissimam dedit *Bayle*, in Diction. Histor. crit. suo loco. Librorum catalogum exhibet bibliotheca Antitrinitariorum, cui nos vnum alterumue, qui ibi omissus est, adiicimus: at omnes ac singuli in Ind. Libr. prohibet. Bened. XIV. Clas. I. Append. Trid. atro carbone sunt notati.

B 3

I. Cate-

* Pro praestitis fidelibus seruitiis, excellentissimo Doctori suo medico, Blandratae, regem hunc Stephanum, tres quoque integras possessiones, in Comitatu Colosiensi Transiluanorum sitas, et quinque mille florenis aestimatas, iure perpetuo obtulisse, liquet ex diplomate laudati regis, Martinique Berzevicei, Transilvaniae Cancellarii manu 1581. signato, quod rever. *Steph. Kaprinai*, Societatis suae, (iam extinctae,) iura illustraturus, in Hungaria Diplomatica p. 40. seqq. adduxit, truncatum ramen; nam et Originale, et in Conuentu Lelesziensi apographum adseruatum, Possessionum illarum nomina, *Tyburcz*, *Kagyató*, et *Bogár telke* fuisse, aperte, et totidem verbis indicant.

üdvözlésére a pancsovai táborba ment udvartisztjeivel együtt, a mindig mellette levő Blandrata a szultán sátorának a belsejébe is követte, s visszatérve egy igen drága kelméjű török kaftánt kapott ajándékba a török császártól, mint azt Rosnyai Dávid török tolmács írja [Magyarország és Erdély borzalmas történetének viszontagságai] című kéziratában. Ennek a Zápolya királynak 1570-ben történt halála után Báthori István és Kristóf erdélyi fejedelmeknek, sőt a lengyel trónra való emelkedése után Báthori István királynak lett udvari orvosa és belső tanácsosa*, és a jezsuita rend közreműködésével visszatérve a katolikus vallásra, csúful otthagya a maga által alapított lengyelországi és erdélyi unitárius egyházat, végül pedig szívében egy vallást se követve 1590-ben gyilkosságnak esett áldozatul; ugyanis miután egy este a jó borból jócskán felöntött, testvérének a fia, kit általános örökösévé tett volt, ágyában megfojtotta.

Ezekén kívül igen pontos életrajzot írt róla *Bayle* a [Történeti és kritikai lexikon] megfelelő helyén. Könyvei jegyzékét a [Szentháromságtagadók könyvtára] tartalmazza, s ezt most én kiegészítem egy-két ott kihagyott címmel, de egytől egyig mind tiltott könyvek XIV. Benedek [Tiltott könyvek jegyzéke] c. rendeletének I. osztatában levő tridenti függelék szerint.

* Hű szolgálataiért kiváló orvosának, Blandratának, az említett István király ötezer forint értékben három egész birtokot adott örökbe Erdélyben Kolozs megyében. Kitűnik ez a dicső királynak Berzevicei Márton erdélyi kancellár aláírásával ellátott, 1581-ben kelt okleveléből, melyet — igaz, hogy csonka állapotban — azóta eltörölt rendje jogainak kimutatására *Kaprinai István* közölt az ő [Magyarország története oklevelek alapján című] művének 40. és következő lapjain. Ugyanis az eredeti példány is, meg a leleszi kolostorban őrzött másolata is világosan s ugyanazon szavakkal mondja el, hogy az illető birtokok neve *Tyburcz*, *Kayanto* és *Bogár telke* volt.

O P E R A.

1. *Catechismus ecclesiarum Dei in natione Hungarica per Transiluaniam, quae relicto papistico Deo quaterno, verbum Dei de sacrosancta Triade, vno vero Deo patre, et filio eius domino Iesu Christo, ac amborum Spiritu, amplexae sunt, simplicitateque pia ac puritate illud credunt ac profitentur.* Claudiopoli an. 1566. in 8. plag. 5. excusus et publicatus regiae Maiestatis adsensu et voluntate. Liber hic sane rarissimus, Iohanni II. regi, nomine Seniorum ecclesiarum Hungaricarum, inscriptus est, praemissa ampliore dedicatione, non nisi truncata catechesis Palatina est: omissa enim integra prima catecheseos parte, et mediatoris nostri descriptione, incipit ab explicando Symbolo apostolico in quaestione XXIII, et sequentes ad finem vsque quaestiones, nihil immutatis verbis, latino idiomate recitat.
  2. *Sedecim articuli de solo Deo patre inuocando.* Hoc scripto erotematice concinnato, et Francisco Dauidis mala fide supposito, effecit Blandrata, vt ille in Deuenses perpetuos detruderetur carceres eo, quod diuersam a se in inuocando Iesu Christo foueret opinionem, teste *Epistola Paulli Kárádi*, Superintend. Vnitar. Alföldensis d. 9. Nou. an. 1579. Temesvarino data. Scripti huius meminit etiam *I. Hoornbeck*, in Apparatu suo pag. 32. 46. vbi male Francisco Dauidis, vt auctori, adtribuit.
12. BONANVS (PROCOPIVS), Doctor hic medicinae ex illustri Comitum Lippaiorum stemmate natus superiori seculo, camerae regiae archiatrum egit in metallifodinis Hungariae; quod diligentissimus esset

M Ű V E I

1. [*Azon erdélyi magyar hitközségek katekizmusa, amelyek — elvetve a pápista négy istent — elfogadták s istenfélő jámborsággal és tisztasággal hiszik és vallják az Isten igéjét a szentháromságról, mégpedig az Atyaistenről, fiáról, az Úr Jézus Krisztusról s mindkettejük Szentlelkéről*]. Király ő felsége helyeslésével és kívánatára Kolozsvárott kinyomtatva és kiadva 1566-ban 8°, 5 ív. Ez a magyar hitközségek fejeinek neve alatt II. János királynak ajánlott szerfölkött ritka könyv a kissé hosszú lélegzetű ajánlás kivételével nem egyéb, mint a megcsonkított Pfalzi Káté: ha ugyanis elhagyjuk a Káté egész első részét és közbenjárónk leírását, a 23. kérdésnél kezdődik az apostoli hitvallás magyarázatával, a többi kérdést pedig, mit se változtatva a szavakon, véges-végig szóról szóra idézi latinul.

2. [*Tizenhat cikk csupán csak az Atyaistenhez intézendő imádságról*]. Evvel a kérdések formájára szerkesztett és rosszhizeműleg Dávid Ferencre fogott művel, elérte Blandrata, hogy amaz élethossziglan a dévai börtönökbe került, merthogy Jézus Krisztus segítségül hívásában tőle eltérő felfogást vallott, mint ezt *Karádi Pál* alföldi unitárius püspöknek 1579. november 9-én Temesvárott kelt *levele* tanúsítja. *Hoornbeck* is megemlíti ezt az iratot Apparatusának 32. és 46. lapján, de tévesen Dávid Ferencnek tulajdonítja.

12. BONANUS PROKOP orvosdoktor a méltóságos Lippay grófok nemzetségéből származott a múlt században, s ércbánya-főorvosa volt a magyar királyi kamarának. Mivel lelkes természetbúvár volt, Lippay György

rerum naturalium indagator, ab Archi-Episcono Strigoniensi, Georgio Lippai, ad scrutandas naturae dotes, et absconditas montium fluminumque diuitias, in omnes regni partes exmissus est: quo munere dum defungeretur, composuit ingens rerum naturalium volumen, aeneis tabulis plus quam ducentis adornatum, quod *De admirandis Hungariae rebus* inscripsit, iam iam sumtibus Archi-Praesulis, Palatini Hungariae, et Comitum Nadasdy, in lucem publicam proditurum, ni praematura auctoris mors tantos conatus interuertisset. Vbi pretiosissimus iste liber manuscriptus lateat, nescitur; si in Austria, vbi mortuus esse creditur, producat ingentem hunc patriae nostrae thesaurum vicina nobis et amica natio, publico nomine maiorem in modum rogamus, immo per communia reipublica litterariae sacra obtestamur. *Ephemer. Nat. CC. Dec. I. an. I. obs. 131.* item *ibid. an. II. obs. 28. Czuittinger, p. 227.*

13. BREVER (IOHANNES), auspiciato prognatus est Leutschouiae, lib. regiaque ciuitate in Scepusio, patre Laurentio, reipublicae Leutschouiensis primi ordinis Senatore. Primis artium initiis in patria schola perceptis, Vittebergam exmissus, animum ad medicinae studium adplicuit, et an. 1664. d. 11. Octobr. summum in salutari hac arte gradum consecutus est. Post regressum ab oris exteris in patriam, non tam exercendae praxi medicae, quam excolendae augendaeue officinae typographicae, totis intentus fuit viribus. Familia haec Breueriana est, quae ab an. 1630. vltra integrum fere seculum Leutschouiensem typographiam in ingens patriae emolumentum tanta cum laude curauit, vt characterum splendore facile ipsas exterarum nationum officinas, si non superaret, certe aequaret. Noui

esztergomi érsek azzal a megbízatással küldte ki, hogy kutassa ki az ország minden részében a hegyek gyomrában s a vizek mélyében lappangó természeti kincseket. E működése közben hatalmas nagy könyvet írt a természet tárgyairól [*Magyarország csodálatos dolgairól*] címmel, kétszáznál több rézmetszettel, s ezt az érseknek, a nádornak és Nádasdy grófnak a költségén már-már ki is adta, de korai halála megakadályozta benne. Senki se tudja, hol lappang ez a nagyértékű kézirat; ha Ausztriában van, ahol a közhiedelem szerint meghalt, arra kérjük hivatalosan, sőt a tudósvilág szent közérdekében a velünk jóviszonyban élő, szomszéd népet, teremtsen elő hazánknak ezt a roppant kincsét. [*Természetkutatók Hetilapjai*] I. *decuria*, I. év, 131. észlelet, továbbá II. év, 28. észl., Czwitinger 227. lap.

13. BREWER JÁNOS jó órában született Lőcse szabad királyi városában a Szepességen. Apja, Lőrinc, Lőcse városának elsőrendű tanácsosa volt. A tudományok alap-elemeit szülővárosában megszerezve Wittenbergbe ment, s ott az orvostudománynak szentelve magát 1664. október 11-én megszerezte a gyógytudomány legfelső fokozatát. Külföldről hazatérve nem annyira gyógyítással, mint inkább nyomda felállításával és fejlesztésével foglalkozott teljes erővel. Ez a Brewer család 1630-tól majdnem egy századon át üzte szülőföldje nagy hasznára Lőcsén a nyomdászatot, mégpedig olyan sikeresen, hogy ha felül nem is múlta, mindenesetre elérte betűi szépségével a külföldi

Testamenti, immo totius sacri codicis editione a se procurata, sanctiorem rempublicam in sua gente beaut. Notissimae huius typographiae Breuerianae, bis igne exustae, reliquias Michael Lintzing, Samuelis Sárdi, typothetae Cibiniensis, priuignus, vilissimo pretio ab heredibus Waxmannianis nuper admodum coemit, et in Transiluaniam locum habitationis deportauit. *Czuittinger.* suo loco.

OPERA.

1. Disput. Praes. Sam. Hentschel, *de vita hominis*, Vitteb. an. 1661. 4. pl. 3.
  2. Disput. med. Praes. Schneidero, *de arthritide*. ibid. an. 1663. 4.
  3. Disput. inaug. med. Praes. eodem. *de ictero flauo*. ibid. an. 1664. 4. pl. 8.
14. BVZINKAI (GEORGIVS), Patrem sibi cognominem habuit, virum Nobilem, a quo genitus est in ipso plane superioris seculi fine, auum vero Michaellem, in gymnasio S. Patakiensi, inde in Alba-Iuliacensi, multis annis Professorem famigeratissimum. Positis tirociniis triualibus, perrecturus ad altiora, studiis, praeter litteras humaniores, primum theologicas, postea, ita suadente morbosa corporis constitutione, medicis animum addixit. Fundauerat non ita pridem, pro alendis studiosis gente Transiluanis, illustris Comes Franciscus Gyulai, pedestris militiae Hungaricae Colonellus, Bremae stipendium, vt hunc filiorum suorum ephorum tanti beneficii redderet participem, in id an. 1729. ad perficienda coepta studia exmisit Gymnasium: expleto ibi anno altero, noster in oras Batavas transmigravit; Lugduni Batauorum, sed in primis Franeqerae

nyomdákat. Az újszövetségnek, sőt az egész szentírásnak saját maga által gondozott kiadásával vitte előbbre a szentegyház ügyét a maga népe közt. Ennek a kétszer leégett, híres Brewer-nyomdának maradványait Sárdi Sámuel nagyszombati nyomdász mostohafia, Lintzing Mihály, vette meg potom áron nemrégiben a Waxmann örökösöktől, és lakóhelyére szállította Erdélybe. *Czwittinger* a megfelelő helyen.

M Ű V E I

1. Értekezés [*az ember életéről*] címmel, Hentschel Sámuel elnöklete alatt. Wittenberg, 1661. 4° 3 ív.
  2. Orvosi vita [*az izületi gyulladásról*] címmel, Schneider elnöklete alatt. Uo. 1663. 4°.
  3. Orvosavató vitatkozás [*a sárgaságról*] címmel, ua. eln. alatt uo. 1664. 4°, 8 ív.
14. BUZINKAI GYÖRGY, egy ugyanilyen nevű nemesember fia, éppen a múlt század végén született, öregapja pedig, Mihály, a sárospataki, majd a gyulafehérvári gimnázium hírneves tanára volt. Miután magasabbra törve elvégezte triviumi tanulmányait, az irodalmi tanulmányok után előbb a hittudományra, majd betegessége miatt az orvostudományra adta magát. Méltóságos Gyulai Ferenc gróf, a magyar gyaloghad ezredese, akkoriban alapított Brémában erdélyi diákok ellátására ösztöndíjat, s hogy Buzinkait, fiai nevelőjét, ebben részesítse, ide küldte gimnáziumba tanulmányai befejezésére. Két év múlva Hollandiába ment át, s előbb Franekerben, majd Leydenben orvostudományt hallgatott. Itt kapta meg

rae, medica studia persecutus; heic loci an. 1733. d. 27. Febr. laurum doctoralem artis Apollinae obtinuit. Salutaris artis praxin vltra quadriennium Amstelaedami exercuit, inde ad patrios lares reuocatus, anno 1737. d. 8. Apr. Debrecinum adpulit, et prouinciam ordinarii Physici obtinuit, eamque ad dies vitae exornauit. Ad coniugium tardius animum adpulit, annos natus plus 39. duxit virginem, Michaelis Baranyi, ciuitatis nostrae annis plurimis iudicis primarii, filiam natu minimam, Claram, quae ei tres peperit liberos, Claram, viro nobili Stephano Dobozi sexagenario elocatam, Georgium, et Euam, singulos superstites. Triennio ante vitae exitum hemiplexia tactus, et cum marasmo senili conflictatus, die 17. Martii an 1768. diem obiit supremum, cui in exsequiis reuerendiss. D. Samuel Szilágyi, Superattendens Trans-Tibiscanus, ex Lucae IV. 23. 24. facundo ore parentauit.

OPERA.

1. Dissert. historico-medica Praes. Muys *de venenis, eorumque antidotis*. Franequ. an. 1733. 4. pl. 9. Recensetur in Commercio Norico an. 1734. hebdom. 40. p. 318.
2. Theses inaugurales medicae XXXV. varii argumenti, Franequ. an. eod. in 4. plag. 1. Recens. in Commerc. Nor. an. 1734. hebdom. 42. p. 335.
3. *Az elveszett Bűnösnek megkerestetése és megtartatása, és a' Kristusnak barátságos hívogatása*. Amstelodam. 1735. 12. pl. 8.
4. *Rövid Oktatás, miképpen Kellessék magunkat Praeservativák által a' Pestis ellen védelmezni, avagy a' Pestisben lévő Betegeket orvosolni*. Debretzen, 1739. 12. plag. 1.

1733. február 27-én az orvostudomány doktori koszorúját. Négy évnél tovább orvoskodott Amsterdamban. Innen hívták haza, s jutott 1737. április 8-án Debrecenbe, ahol aztán tisztiorvosi hivatalt kapott. Ezt élete végéig viselte. Házasságra későn szánta magát: 39 éves korában vette el városunk sokszoros főbírájának, Baranyi Mihálynak, legfiatalabb s még hajadon lányát, Klárát, kitől aztán három gyereke lett: Klára, a hatvanéves nemes Dobozi István felesége, György és Éva, kik ma is élnek. Három évvel halála előtt féloldali bénulás érte, s öregkori gyengeségbe esett. 1768. március 17-én halt meg. Temetésén tisztelendő Szilágyi Sámuel tiszántúli superattendens úr tartott gyönyörű búcsúztatót Lukács IV. 23., 24. alapján.

M Ű V E I

1. Orvostörténeti értekezés Muys elnöklete alatt [*a mérgekről és ellenszereikről*] címmel, Franeker 1733. 4° 9 ív. Ismertetve a [Noricumi Eszmecseré]-ben 1734, 40. hét, 318. lap.
2. 34⁵ különböző tárgyú orvosavató tétel. Franeker, ua. év, 4°, 1 ív. Ismertetve a [Noricumi Eszmecseré]-ben 1734. 42. hét, 335. lap.
3. *Az elveszett Bünösnek megkerestetése és megtartatása és a' Kristusnak barátságos hivogatása.* Amsterdam, 1735. 12°, 8 ív.
4. *Rövid Oktatás, miképpen Kellessék magunkat Praeservativák által a' Pestis ellen védelmezni, avagy a' Pestisben lévő Betegeket orvosolni.* Debrecen, 1739. 12°, 1 ív.

15. CARCEVS (MARTINVS), Hungarus, in oppido maioris Cumaniae Kartzagujjszállása natus, anno 1660. Albo studiosorum togatorum collegii Debrecinensis nomen inseruit, fidelibus Georgii Martonfalvi, et Iohannis Debretzeni, Professorum, institutionibus vsus, primum S. Patakinum, inde in academias foederatorum Belgarum abiit, Lugduni Batau. substitit, et mox honores medicos an. 1671. obtinuit, breui post ibidem naturae debitum mature persoluit.

OPERA.

1. *Carmen honoribus Georgii Kováts Tatai, Herculem vere cognitum, Lugd. Bat. an. 1761. in 8. edentis, dictum.*
  2. *Index rerum et materiae medicae, in Libr. I. Praxeos medicae Francisci de la Boe Sylvii, Lugd. Bat. an. 1671. in 12. Recusus saepius cum operibus Syluii.*
16. CSVZI CSEH (IOHANNES) Pater ei Iacobus Csuzi Cseh, SS. Theologiae Doctor fuit, primum apud Lossontzienses, et post diuexationes Neapolitanas* Debrecinensium quoque ecclesiastes diser-

tissimus.

* Insignis Confessor hic fuit, vnus e numero Testium Veritatis Hungariae, superiore seculo, qui a Praepotentibus Foederati Belgii Ordinibus, *numum symbolicum*, e duplici lamella argentea arte fabrefactum, vncias duas plus dimidia ciuili pondere pendentem, singuli acceperunt, posteaquam fortissimi *Ruyteri* opera, a triremibus, dira illa seruitute, liberati fuissent. Quod quia numisma, oppido rarissimum, prae manibus est, altumque apud Historiae sacrae scriptores de eo silentium, iuuabit, eius epigraphas duntaxat, batauo sermone expressas, hic adscribere. In eo latere, quo *Ruyteri*, Ar-

15. CARCEUS MÁRTON, a Nagykunságon, Karcag-újszálláson született magyar ifjú. 1660-ban írta be nevét a debreceni kollégium tógás diákjainak albumába, s miután itt Martonfalvi György és Debreczeni János tanárok helyes oktatásait hallgatta, előbb Sárospatakra, majd a Belga Szövetség akadémiáira ment. Leydenben állapodott meg, és ott nemsokára, 1671-ben elnyerte az orvosi rangot, de röviddel rá ugyanott természetes halállal kora sírba szállt.

M Ű V E I

1. [*A Leydenben 1761-ben a Helyesen megismert Herculest (nyavalyatörőst) nyolcadrét alakban kiadó Tatai Kováts György tiszteletére írt vers*].
  2. [*A Franciscus de la Boe Sylvius Praxis medicá-jának I. könyvében található orvosi holmik és gyógyanyagok jegyzéke*]. Leyden, 1671. 12°. Többször újranyomva Sylvius munkáival együtt.
16. CSŰZI CSEH JÁNOS apja Csúzi Cseh Jakab, a szent hittudomány doktora volt, aki előbb Losoncon, majd a nápolyi kínzások után Debreczenben volt ékesszavú pap.* Elvégezve szülőföldjén a triviumi tanfolyamot, a szövet-

* Híres hitvalló volt ez a múlt században, egyike a Magyar Igazság Tanúinak, akik a hatalmas Belga Szövetség rendjeitől egy kettős ezüstlapból ügyesen ötvözött s a rendes mérlegen két és fél unciát nyomó *emlékpénzt* kaptak egyenként, miután abból a rettenetes rabszolgaságból a vitéz Ruyter hadihajóinak segítségével kiszabadultak. Mivel ez a roppant ritka pénz birtokomban van, az egyháztörténetírók pedig némán hallgatnak róla, célszerű lesz legalább a holland feliratait ideírni. Azon a lapján, amelyen Ruyter tenger-

tissimus. Emenso in patria triuiali curriculo, Iohannes foederatorum Belgarum academias salutauit, theologica cum medicis feliciter coniunxit studia: nam postquam anno labentis seculi primo apud Franequeranos doctorali in medicina ornaretur laurea, et anno sequenti redux factus in patriam, Atsini, vico comitatus Comaromiensis non infrequenti, ad sacrum ordinaretur ministerium, in ecclesia Helu. Confess. addictorum Iaurinensi verbum diuinum praedicauit, in tota vero non modo ciuitate, et ea quae circumiacet regione, praxin medicam exercuit, sed ipsas quoque Venetias salutans, multis ibi aegris, in curanda potissimum, in quo excelluit, podagra, praesentissimo fuit solatio. Sed vtroque mox, quo per sexennium fere functus est, munere, semet dedita opera abdicauit, vt per vniuersam fere circumductare posset Europam, notissimum illud in possessione Szöny ad Comaromium an. 1701. natum *Monstrum bicorporeum virgineum Hungaricum*, a parentibus pretio eo fini ad tempus coëmtum; cuius historicam descriptionem dedit *Gerhard. Cornel. Drieschius, historiae magnae legationis caesariae* libro I. pag. 41. seq. Vien. an. 1721. editae, nec non *Ettmüller*, adiecta icone, in dissert. *de monstro Hun-*

garico,

chithalassi efficta ad viuum effigies visitur, haec leguntur: DE RVYTER DIE DEN BRIT SYN MOET GE TE VPELT HEEFT ALDVS DOOR MVLLERS HANDT INT GOVTEN SILVER LEEFT AO. MDCLXXVI, DEN XIV. IVNY. In auersa vero parte, qua triremes Neapolitanae conspiciuntur, sequentia leguntur: HIER STRYCKT HET BRITSCH GEVVELT VOOR NEDERLANDT DE VLAGH DIE ZEE HEEFTNOIT GEWAEGHT VAN ZVILKEEN ZWAEREN SLAGH.

kezett belgák akadémiáira ment, s egyszerre végezte a hit- és az orvostudományi tanulmányokat, úgyhogy, amint a jelen század első évében Franekerben megkapta az orvosdoktori koszorút, a következő évben hazajövén Ácson, a népes komárommegyei községben papi állást kapott. A győri kálvinista híveknek hirdette az Isten igéjét. Azonban nemcsak az egész városban és a körülötte fekvő vidéken űzött orvosi foglalkozást, hanem Velencét is meglátogatta, s ott sok betegnek szerzett kézzelfogható enyhülést főleg a köszvényben, amihez kiválóan értett. De buzgón űzött mindkét munkaköréről lemondott hat év múlva, hogy körülhordozhassa szinte egész Európában azt a Komárom melletti Szőnyben 1701-ben született, s a szüleitől e végett egy időre megvett magyar kettős női csodalényt, akiről *Drieschius Gerhard Kornél* írt történeti ismertetést [*A dicső császári követ-ség története*] I. könyvének a 41.-kel kezdődő lapjain, Bécs, 1721., továbbá Ettmüller az ő képet is melléklő értekezésében [*A magyar szörnyszülöttről*], Lipcse, 1707, 4°

nagy élethű alakja látható, ez olvasható: [RUYTER, AKI AZ ANGOL MERÉSSZÉGET MEGFÉKEZTE, ÍGY ÉL MÜLLER KEZEMUNKÁJA RÉVÉN ARANYEZÜSTBEN. 1676. JŰNIUS 14-ÉN]. A túlsó felén, ahol a nápolyi hadihajók láthatók, ezt olvashatni: [ITT HAJTJA MEG LOBOGÓJÁT HOLLANDIA ELŐTT AZ ANGOL HAJÓHAD: A TENGER MÉG SOHASEM REGÉLT ILYEN KEMÉNY KÜZDELEMRŐI.]

garico, Lips. an. 1707. 4. anatomicam vero descriptionem cum duplici icone *Transaction. Philosoph. Anglic.* Vol. L. part. I. obs. 39. p. 311. Solam icona *Brückmannus* Centur. I. epist. itiner. 99. p. 32. Sed eius omnium accuratissima effigies mihi ad manus est, quam ipse *Csuzius*, summa cum accuratione buxo incidendam curauit, quamque sequenti, prout poëta fuit non incelebris, ingenioso explicuit carmine:

*Corpora binarum sic concreuere sororum,
 Non nisi diuina dissocianda manu.
 Szöny patria est, vicus Comorae conterminus arci,
 Quae numquam Lunae paruit imperio.
 Amplexa est vlnis Helenam Lucina priorem,
 Horis deinde tribus nata Iuditha fuit.
 Exitus vrinae patet vnicus, vnicus aluo,
 Obseruant numerum caetera membra suum.
 Misit ad ignotos tenuis fortuna parentum,
 Neu pereat tantae fama stupenda rei.
 InterIora Latent, neqVeVnt abstrVsa VIDerI,
 EXIGVo totVm CorpVs In aere patet.*

Vbi iam triennii spatio naturae aberrationes in hoc monstro satis superque orbi vniuerso ostentasset, et ingentem vndique conuasasset pecuniae summam, rediit ex circumforanea hac et lucrifica peregrinatione ad priorem, quam ad tempus deseruerat, stationem, et prouinciam vtramque, sacri ministerii scilicet, et medicam, ad dies vitae, non sine laude exornauit. *Alchemiam* multum adamauit, nocturna diurnaue manu, vbi otium ad id suppeteret, sedulo tractauit, immo se vnum ex *Adeptorum* nu-

alakban, bonctani leírást pedig két képpel az [*Angol Tudósok Közleményei*] 50. könyve első részének 39. cikke a 311. lapon. Csupán a képet közli *Brückmannus* [Úti levelek] c. műve első centuriájának 99. levele a 32. lapon. De mindezeknél tökéletesebb az a kezeim közt levő kép, amelyet maga Csúzi vésetett puszpánglapra, s — nem utolsó költő is lévén — a következő verssel toldott meg:

*Ennek a két nővérnek aként nőtt össze a teste,
 hogy csakis isteni kéz értheti metszeni szét.
 Szőny a szülőföldjük, s ennek szomszédja Komárom,
 mellyet sarlóhold meg nem igája soha.
 Elsőnek Lucina Ilonkát vette ölébe
 s óra múlék három, míg kibujék Judit is.
 Hugyra lyukuk közös és ürülékre is egy a nyílásuk,
 minden egyéb részük számra tekintve helyes.
 Messze világba szülőik igen szük sorsa vivé s hogy
 illy anyaszülte csudát el ne feledjen a kor
 Belsejüket nem látni — titoknak leple takarja —,
 egy kicsi rézlap egész testüket őrzí hiven.*

Mikor aztán három év alatt untig eléggé megmutogatta az egész világon a természetnek ebben a csodalényben való megtévelyedését és roppant összeget perselyezett vele össze, visszatért erről a jövedelmes külföldi útjáról ideiglenesen itthagytott előbbi állásába és dícséretesen folytatta élete fogytáig mindkét munkakörét, az istenszolgálatot és a gyógyítást. Igen szerette az *alkémiát*, s éjjelnappal buzgón úzta, ha volt rá ideje, sőt baráti körben nem szégyenlette hangoztatni *adeptus* voltát. Halála nap-

mero esse inter amicos iactare non erubuit. Vltimum vitae diem, qui in annum 1733. incidit, certo praedixit futurum, et ita euenit. Coniugium bis iniuit: primum Franequerae, cum Doctoris cuiuspiam Medici vidua, femina annosa, ast septuaginta mille et amplius florenorum diuite, quae maritum, morti iam iam vicina, omni facultate pecuniaria, nihil tale veritum, clandestino consilio euit; alterum Iaurini, dum iam prouectiori esset aetate, cum virgine annorum fere XVII. Christophori *Ottii*, mercatoris Schaffhusani ex Helvetis filia, et post vota secunda, matre Iosephi Csapó, Med. Doctoris, et Collegae mihi coniunctissimi, ex qua vnicam non nisi filiam, *Deboram* nomine, sed ante pubertatis annos mortuam, suscepit.

OPERA.

1. *Isten eleibe fel-vitetett Lelki Aldozat, avagy áhítatos Könyörgések.* Iaur. an. 1736. 8. alph. 1. plag. 10. Nullus precum liber apud nos est, qui isthoc perfectiores contineat precum formulas.
2. *Tragoedia podagrica. A' Köszvénynek rend szerént való folyásáról irt discursus.* MStum hoc versatur in multorum manibus in 8. plag. 5.
3. *Epimetron ad Stephanum Helmetzi**, dum is dissertat de Miraculis Christi an. 1700. typis Franequeranis in 4. ederet. Propter carminis elegantiam, hic totum adscribimus:

Christe,

* Hic Vir, erudito opere, *Igazság Par'sa* inscripto, clarus fuit apud N. Körösienses V. D. M. et ab an. 1740. ad an. 1753. quo obiit, ecclesiarum Helv. conf. addictarum cis et vltra Danubium Superattendens.

ját, mely 1733-ban következett be, előre megmondta határozottan, s úgy is lett. Kétszer lépett házasságra: először Franekerban egy orvosdoktor idős özvegyével, akinek több mint 70 000 forintnyi pénze volt. Ám ez a nő férjét, akinek esze ágában sem volt ilyesmitől tartani, közvetlen halála előtt alattomosan megfosztotta minden pénzvagyontól; másodszor meg idősebb korában Győrött egy körülbelül 17 éves hajadonnal, a schaffhauseni helvét Ottius Christoph kereskedő lányával kötött házasságot, kitől neki csak egy, még serdülő kora előtt elhalt lánya lett, Debora, de második férjhezmenetele után az özvegy anyja lett kedves kartársamnak, Csapó József orvosdoktornak.

M Ű V E I

1. *Isten eleibe fel-vitetett Lelki Áldozat, avagy áhítatos Könyörgések.* Győr, 1736., 8°, 10 ív, 1 alfabétum, Nincs egy imádságoskönyvünk se, amely ennél tökéletesebb imamintákat foglalna magába.
2. [*Köszvényes kénszenvedés*]. *A' Köszvénynek rend szerént való folyásáról irt discursus.* Ez a kézirat sokak kezében jár 8° alakban, 5 íven.
3. [*Dicsőró ének Helmetzi Istvánnak*]*, mikor az [Krisztus csodáiról szóló értekezés]-ét 1700-ban 4° alakban kiadta Franekerban. Versének csinossága miatt az egészet ideiktatom:

* *Az Igazság Par'isa* című műnek ez a tudós szerzője a nagykőrösiek híres istenige-hirdetője volt, és 1740-től haláláig, 1753-ig, a dunán-inneni és dunántúli helvét vallású egyházak superattendense.

*Christe, Patris Summi Soboles, et Virginis al-
mae*

*Inclita progenies, Te vastae immobile Regem
Agnoscit telluris onus, dum vile Creator
Corpus habes, lapsisque paras solatia rebus.
Te Dominum immanis tremuit Aeolus, ipse se-
cundum*

*Neptunus miratur iter, Tua numina sentit
Liber et alma Ceres, Te tristi lumina nocte
Aeternum damnanda vident; auresque pedesque
Linguaeque, quod debent, faciunt; Te Tartara
viso*

*In Phlegetontaeas properant cim murmure sedes.
Omnia iam fient, iam constantissima leges
Oblita est Natura suas; miracula Vatis
Cedite legiferi, Pharias queis terruit orbes,
Quaeque graues laesi spirastis numinis iras.*

*Aeternaturis monumenta illustria fastis
Helmecius sacrat, et tanti mysteria facti
Eruit audaci calamo; doctissime, coeptis
Euge insiste Tuis, patrii Tibi digna penates
Dona ferent, at nos memori Tua nomina famae
Tradimus, et faustis votis comitamur euntem.*

4. *Praxis medica Csuziana.* Auctoris manuale medicum, in quo vernacula lingua adnotatum est, quomodo selectis medicamentis, a se praeparari et vendi solitis, adiecto vbique vitae regimine, singula morborum genera apte curari debeant. MStum hoc, quod est in priuigni manibus, est plagg. 5. in 8.

*Krisztus, igaz fia Istennek, s boldog Szüzanyának
 nagynevü sarja, tebenned imádja urát, a teremtőt,
 földteke lomha, tömérdek terhe, habár csak a gyarló
 emberi testben jársz megváltani vágyva az embert.
 Reszket tőled a szélisten, Neptunus is ámul,
 mily bizton sétálsz a habon; bámulja hatalmad
 Liber apó s a kenyériszten; rád néz a keservez,
 zord örök éjre itélendő szem; a fül, meg a láb s nyelv
 azt teszi, mit köteles; ha pedig meglát öregördög,
 zúgva-morogva lohol szaporán a pokol fenekére.
 Már minden lehető, már elfeledé, mi szabályos,
 mind e világ; csak bújhatok el Mózes csodatetti,
 mikkel egyiptomi népet ijeszte e normaszabó pap,
 s rálehelődének földjükre a szörnyü csapások.*

*Helmecius művet szentel rá most e csodákra
 — mely örök érték lesz — s bátran boncolja ki belső
 titkaikat. Dolgozzál, nagytudományu barátom,
 láss neki jól s honi istenid érte bizonnal
 áldást adnak rád, mi pedig nevedet kegyelettel
 áthagyományozzuk s üdvözlést zengve kísérünk.*

4. [Csúzi-féle gyógyítás]. A szerző orvosi kézikönyve ez, melyben magyarul van feljegyezve, hogy az általa készített és árult válogatott orvosságokkal, meg a melléjük csatolt életszabályokkal hogyan kell gyógyítani az egyes betegségeket. Ez a 8° nagyságú kézirat mostohafia birtokában van, s 5 ívre terjed.

17. DE DACIA (NICOLAVS) Hungarus, Ord. Praedicat. Theologus, Astronomiae et artis medicae peritus, circa an. 1464. De huius Manuscr. congerie anaglyphorum astronomiae facultatis, Iacobum Quetif, Tom. I. pag. 827. adeundum monet Fabricius bibliothecae med. et infim. aetat. Libr. XIII. pag. 329. Diuersus ab hoc est *Petrus de Dacia*, quem circa annum 1300, imperante Alberto Caesare, librum de calculo seu computo, item Calendarium contexuisse producit ex Trithemio Vossius, de scientiis mathemat. cap. LXVII. §. 23. p. m. 397. Hunc Petrus Bodius, in Athenis Hungaricis in supplement. pag. 349. lingua vernacula *Erdélyi Péter* nominat.
18. DIOSZEGI (STEPHANVS) honestissimis parentibus Debrecini est in lucem editus: emenso studiorum in patrio lycaeō curriculo, anno 1723. d. 26. Apr. vnanimi togatorum commilitonum suffragio, in Seniore societatis scholasticae electus est, quo munere rite defunctus, breui post in Belgicas oras se contulit, ad excolenda studia medica animum adplicuit, et expleto apud Vltraiectinos triennio, die 4. Febr. an. 1727. summos laureae medicae honores consecutus est. Anno dum sequente ad patrios rediret lares, primum in comitatu Maramarosiensi, gymnasii Szigethiensis rectoris munere per biennium, in ecclesia vero Csengerina per nouennium ministerio sacro, functus est: vitam ibidem clausit an. 1749.

OPERA.

1. Disputat. philolog. exegetica, praes. Millio, *de velamine oculorum Sarae*, Gen. 20. 16. Vltraiecti an. 1725. 4. plag. 2.
2. Disp.

17. DE DACIA (ERDÉLYI) MIKLÓS magyar teológus a ferencrendből, ki jártas volt a csillagászatban és orvostudományban, 1464 körül élt. Az ő csillagászati vonatkozású kéziratos rováskéjles jegyzeteinek óriási tömegét illetőleg Fabricius azt ajánlja a [Közép- és új-kori könyvtár] XIII. könyvének 329. lapján, hogy Quetif Jakab I. kötetének 827. lapján nézzünk utána. Nem azonos vele *Petrus de Dacia*, akiről Trithemiusra hivatkozva azt állítja Vossius [A matematikai tudományokról] c. mű LXVII. fejezetének 23. szakaszában a 397. lapon, hogy 1300 táján Albert császár uralkodása alatt könyvet írt [A számról, illetve számvetésről] címmel, s egy nap-tárt szerkesztett. Őt Bod Péter az ő [Magyar Athénás]-ának függelékében a 349. lapon magyarul *Erdélyi Péternek* nevezi.
18. DIÓSZEGI ISTVÁN Debrecenben született tekintélyes szülőktől. Miután elvégezte szülőföldje lyceumában a tudományos tanfolyamot, 1723. április 26-án tógás társainak egyakarató választása alapján az iskolai ifjúság seniorává lett, s ezt a tiszttét annak rendje-módja szerint betöltve kevéssel utóbb Belgiumba ment. Ott figyelmét az orvosi tudomány elsajátítására irányította. Három évet töltve Utrechtben 1727. február 4-én kitüntetéssel kapta meg a legmagasabb egyetemi orvosi fokozatot. Következő évben hazajött, s itt két évig a máramarosszigeti gimnázium igazgatója volt, aztán meg kilenc évig a csengeri egyházközség papja lett. Itt is halt meg 1749-ben.

M Ű V E I

1. Bibliamagyarázó nyelvtudományi vitatkozás Millius elnöklete alatt [*Sára fátyláról*]. *Gen. 20. 16.* címmel Utrecht, 1725. 4° alak, 2 ív.

2. Disp. theolog. mystica, *de velamine oculorum Sarae*, Gen. 22, 16. Vltraï. an. 1726. 4.
  3. Dissert. med. *De hydrope eiusque cura*, ibid. an. 1727. 4. plag. 5.
  4. Diss. inaug. med. *De Causo*, ibid. an. eodem in 4. plag. 2.
  5. *Succincta morbos curandi methodus, recentiorum aequae ac veterum praescriptionibus ac remediorum formulis, atque observationibus rarioribus aucta, suis auditoribus in domesticis scholis dictata*. Vltraïecti an. 1726. et 1727. in 8. alph. 2. Manuscriptum hoc illatum est in bibliothecam Debrecinensem, a morte auctoris, cum aliis nonnullis libris, testamento legatis.
19. DRACO. Hic circa initium seculi XII. fuit Colomani regis Hungariae archiater, exploratae fidei et magnae experientiae medicus, qui regis auribus, in nouissimo languore, tam pertinax admouit cataplasma, vt post reglutinationem ipsum cerebrum eduxisse crederetur. Ni latina gente satum memoriae prodidisset *Bonfinius* rer. Hung. decad. II. lib. V. Hungarum fuisse, et *Sárkány* adpellatum credidissem, quippe qui stilo sibi familiari, singula nomina Hungarica, *Székely, Kiss, Nagy, Vörös*, etc. latino idiomate *Siculus, Paruus, Magnus, Ruber* expressit. Illud *Bonfinius* de Dracone depromsit ex *Chronica Hungarorum Thuróczii* P. II. c. 62. Sed depromsit alia quoque quamplurima, atque anilibus fabulis, et exoticis rebus, veritatem historiae patriae obscurauit, vt loquitur *Ioh. Détsius*, *Barouius*, in *Syntagmate Institutt. Iuris Imperialis et Vngarici*, quatuor perspicuis Quaestionum ac Responzionum Libb. comprehenso, in ad-

2. Misztikus-teológiai vita [*Sára fátyláról*] Gen. 22. 16. címmel. Utrecht. 1726. 4°.
3. Orvosi értekezés [*A vízibetegségről és gyógyításáról*] címmel. Uo. 1727. 4°, 5 ív.
4. Orvosavató értekezés [*A gyújtóványról*] címmel. Uo. ua. év 4°, 2 ív.
5. [*A betegséggyógyításnak az újabb és a régi orvosok előtrásaival, gyógyszerrendelvényeivel és ritkább megfigyeléseivel ellátott s hallgatóinak magánórákon lediktált rövid módszere*]. Utrecht, 1726. és 1727. 8°, 2 alfabétum. Ez a kézirat a szerző halála után egyéb könyvekkel együtt, melyekről végrendeletileg intézkedett, a debreceni könyvtárba került.

19. DRACO a XII. század elején volt Kálmán magyar király udvari orvosa. Kipróbált szaktudású és nagy tapasztalatú orvos volt, aki a király fülére olyan szívós tapaszt tett halálos ágyán, hogy lefejtésekor szinte a velejét is kihúzta. Ha *Bonfini* a [Magyarország története] II. decasának V. könyvében nem olasznak mondaná, bizony azt hinném, hogy magyar volt és *Sárkánynak* hívták, mert az ő szokásos kifejezésmódja szerint a magyar *Székely*, *Kiss*, *Nagy*, *Vörös* stb. neveket latinul *Siculusszal*, *Parvusszal*, *Magnusszal*, *Ruberrel* fejezte ki. Az előbbi adatot Dracóról *Bonfini Thuróczi* [Magyarok krónikájá]-nak II. részéből vette a 62. fejezetből. De vett ő még át sok-sok mást is, s asszonyos pletykáival, meg mesés mondáival hazánk történetének igazságát elhomályosította, mint azt a *Baranyai Detsi János* beszéli a [Kérdések és feleletek négy világos könyvébe foglalt vázlata a császári és

nexa Praefat. edit. Claudiopolit. an. 1593. in 4. Idem in recentissima Bonfinii editione Lipsiensi, an 1771. monuit Editor *Belius*, Prof. Lipsiensis, et iam ante monuerat in dissert. de Maria, Hungariae non rege, sed regina.

20. DV DITH AB HOREHOVITZA (ANDREAS), nobili in Hungaria ortus est genere. Auum habuit Iacobum, Wladislao II. Regi Hungariae a consiliis aulicis, patrem Hieronymum, strenuum martis alumnum, sed praematuris fati, commisso in quodam contra Turcos praelio, ereptum, cuius vxor nobilis femina Veneta, e Sbardellatorum gente orta fuerat. His parentibus natus est Budae an. 1533. d. 16. Febr. in tenera aetate patre suo orbatus. Puerum auunculus, episcopus Vacziensis, postea archiepiscopus Strigoniensis, Augustinus Sbardellat, a quo Sbardellati nomen nostro adhaesit, vtrique Palladi, armatae illi ac litteratae, consecraturus, ex patria, decumanis bellorum fluctibus agitata, Vratislauriam, tranquillam Musarum sedem, subduxit. Hic dum Andreas pueritiae annos suaviter in studiis exegisset, Italiamque an. 1550. adire constituit, Veronae substitit, in cuius agro, ad lacum Benacum, in contubernium et familiaritatem exsulantis Cardinalis Poli peruenit, a quo accuratissima commendatione munitus, labente tempore Venetias, ad audiendum P. Manutium se contulit. Tantus sub illius manuductione euasit Tullianae eloquentiae admirator, vt ter Ciceronem sua manu descripsisse perhibeatur. Ex Italia per Germaniam, Belgium, Galliam, proficiscentem in Angliam Cardinalem per ambages comitatus est: anno 1553. in itinere obuium Carolum V. Imp. Bruxellis salutauit; Elisabetham principem, postea Reginam, eleganti latino sermone adfatus

a magyar jog intézkedéseinek] című 1593-i 4° kolozsvári kiadású művének előszavában. Ugyanerre figyelmeztet Bonfini 1771-i, egészen friss lipcsei kiadásában a kiadó *Bél* lipcsei tanár, ahogy már régebben is rámutatott az [Értekezés Mária magyar királynőről és nem királyról] című művében.

20. HOREHOVITZAI DUDITH ANDRÁS magyarországi születésű nemes ivadék. Öregapja, Jakab, II. Ulászló magyar királynak volt udvari tanácsosa, apja, Jeromos, vitéz, de a törökök ellen vívott ütközetben korán elpusztult katona, kinek felesége a Sbardellati családból származó nemes velencei asszony volt. Ezek-től született Budán 1533. február 16-án. Apját kisedd korában veszttette el. Anyai nagybátyja, Sbardellati Ágoston váci püspök, később esztergomi érsek, akiről a Sbardellati név ragadt rá, vitéz és tudós embert szándékozott belőle nevelni, s ezért a háború vészes hullámaitól ostromolt szülővárosából még gyermekkorában a tudományok békés fészkebe, Boroszlóba vitte. Miután itt András kelleme-sen eltöltötte gyermekéveit a tanulásban, 1550-ben Olaszhonba ment, s Veronában állapodott meg, mely-nek határában, a Garda-tó partján, a száműzött Polus bíbornok udvarába és baráti körébe került. Az ő szívélyes ajánlásával ellátva ment aztán egy idő múlva Velencébe Manutius Pált hallgatni. Az ő vezetése alatt olyan lel-kes csodálója lett Cicero ékesszólásának, hogy Cicero műveit állítólag háromszor leírta. Olaszhonból Német-országgon, Belgiumon és Franciaországgon át girbe-görbe úton kísérté az Angliába tartó bíbornokot. Ütközben 1553-ban meglátogatta az útjába eső V. Károly császár Brüsszelben, Londonban pedig választékos latin nyelven

Londini: post moram anni vnus Parisios ad studia denuo reuertit, ibi Caninio, Mercero, Vicomercato, praeceptoribus vsus est; sed crebris amicorum sollicitationibus exstimulatus, rediit quidem in patriam an. 1557. et illico geminum accepit a rege beneficium ecclesiasticum, Praeposituram scilicet S. Trinitatis Félhéviziensem, Budae vicinam, et canonicatum Strigoniensem, ast vtrumque, impetrata prius Caesaris venia, mox deseruit, et anno sequente ad continuanda coepta studia in Italiam digressus est iterum. Patauii dum aliquamdiu audiendis summis viris, et variis vacasset scriptionibus, ad patrios lares fere inuitus rediit reuocatus, et mox elapso anno altero Imp. et Regis Ferdinandi benignitate in Episcopum Tininiensem eligitur, in Synodo autem Tyrnauensi, iussu Ferdinandi anno 1561. conuocata, Orator venerabilis Cleri Hungarici nomine ad Concilium Tridentinum mittendus decernitur. Hic recitatis in consessu Patrum quinque orationibus se reddidit quam maxime celebrem. An. 1563. vacantem a Kolosvarii, sui muneris collegae, morte, episcopatum Csanadiensem ab suo rege, dum Tridenti adhuc ageret, benignissime obtinuit, quem mox anno eodem, relicto prius, ante solutionem Concilii, Tridento, cum Quinqueecclesiensi infula, Drascovitzio Zagrabiam translocato, ex indulgentia Caesaris commutauit, et simul in Cancellaria regni munus ordinarii Secretarii obtinuit. Hoc dum administrat, a Maximiliano Imp. ad Sigismundum Poloniarum regem mittitur; et dum legationis officio defungetur, mutato vitae genere, anno 1567. init matrimonium cum nobili, ex vetusta Strassiorum gente, virgine, Regina nomine: quo illustri facinore tantam sibi conflauit inuidiam, vt Larua, ipse procul ab igne, manu carnificis Romae in cineres verte-

retur:

üdvözölte Erzsébet hercegnőt, a későbbi királynőt. Egy év múlva tért vissza tanulmányai folytatására, s Párizsban Caniniust, Mercerust és Vicomercatust hallgatta; de barátainak gyakori sürgetésére 1557-ben visszatért ugyan hazájába, s azonnal két egyházi javadalmat kapott a királytól, mégpedig a Szentháromság felhévízi prépostságát Buda szomszédságában és az esztergomi kanonokságot, de a császár előzetes engedelmével hamar otthagya mind a kettőt, s a következő évben visszatért Olaszhonba tanulmányai folytatására. Miután Pádovában egy ideig a legkiválóbb tanárokat hallgatta, és különféle írásművekkel foglalkozott, visszahívták. Szinte akarata ellenére hazatért, s majdnem két év múlva Ferdinánd császár és király jóságából knini püspökké választották. A Ferdinánd rendeletére összehívott nagyszombati zsinaton a „magyar papság tisztelendő szószólója” címmel 1561-ben a tridenti zsinatra küldték ki. Itt aztán az egyházatyák gyűlésén nagy hírnévre tett szert öt beszédével. 1563-ban megkapta királyától még tridenti szereplése alatt a tiszttársának, Kolozsvárinak halálával megüresedett csanádi püspökséget, de ezt Tridentből a zsinat föloslása előtt eltávozva, a császár kegyelméből elcserélte a pécsi püspökséggel, mivel onnét Drascovitzot Zágrábra helyezték volt át, és egyúttal a királyi kancellárián is rendes titkári tiszteletet kapott. Ennek a tiszteben Miksa császár Kis- és Nagy-Lengyelország királyához, Zsigmondhoz küldte követségbe. Ebben a követségben megváltoztatta addigi életformáját, s 1567-ben házasságra lépett egy Regina nevű nemes hajadonnal, aki a Strassiusok régi nemzetségéből származott. Evvel a híres cselekedetével olyan gyűlöletet keltett maga ellen, hogy mivel jómaga nem volt máglyára vethető, képmását égette

retur. In Caesaris tamen gratia dum perseuerat, res Augustae domus Austriacae, sub gemino Poloniae interregno, tanto cum ardore tuitus est, vt post electionem Stephani Báthori factam an. 1576. veritus sibi ab insidiis, toto regno excedere cogeretur; licet ante iam an. 1565. in comitiis Petricouiensibus ius ciuitatis Polonicae acceperat, essetque Smiglae, oppidi aere suo emti in maiori Polonia dominus: Diuenditis his bonis, Bielicii in vicina Silesia primum, vna cum altera coniuge Elisabetha Sborouia, Comitis Tarnouiae vidua, et reliqua sua familia consedit; mox dynastiam Pascouianam soluto pretio coëmit, titulumque et iura Baronum Morauiae, ex indulgentia Caesaris Rudolphi, impetrauit. Sed tutiorem habitationis locum quaesiturus, an. 1579. Vratislauiam commigrauit, vbi in otio tranquillo decem fere annos integros vixit, et vitae scenam clausit d. 23. Febr. an. 1589. aet. 56. quum triduo ante, mortis horam, sanus, certo praedixisset. Sepultus in Basilica S. Elisabethae Vratislauenſi; in excitato ab vxore monumento marmoreo, inscriptio sepulcralis iuxta dexteram altaris summi hodieum ab omnibus publice legi poterit, legi ipse quoque an. 1756. mense exeunte Augusto, optime cum ea conuenientem, quam Czvittinger pag. 130. exhibuit. Vir fuit variarum linguarum, graecae in primis, vt et philologiae, philosophiae, matheseos, astrologiae, genethliacae, iuris ciuilis, rei medicae, verbo, omnis polymathiae notitia clarissimus; in religione ecclcticum se exhibere maluit Theologum. Posteaquam enim se ab ecclesiae Romanae coetu segregasset, licet vnaquaeque pars, prout diuersis imbuta est opinionibus, eum sibi adsociare multis adlaboraret modis, nulli tamen Christianorum sectae ex toto semet addicere voluit, etsi Socinianorum factioni omnium

hamuvá a hóhér Rómában. Mivel mégis megmaradt a császár kegyében, a felséges Osztrák Ház érdekeit a két szeri lengyel királyhiány idejében olyan hévvel képviselte, hogy Báthorinak királlyá választása után 1576-ban, lesvetéstől tartva, az országból távozni kényszerült, bár már ezt megelőzőleg 1565-ben a piatokovi országgyűlésen lengyel polgárjogot kapott, s földesura volt Nagy-Lengyelországban a saját pénzén megvásárolt Smigla városának. Eladva ezt a jószágát először Bielicben, a szomszédos Sziléziában, telepedett le második feleségével, Zborovi Erzsébettel, a tarnovi gróf özvegyével, és többi családtagjával, de nemsokára megvette készpénzen a paskai uradalmat, s Rudolf császár kegyelméből megkapta a morva bárói címet és jogokat. De biztonságosabb lakhelyet keresve 1579-ben Boroszlóba költözött, s ott csendes nyugalomban élt majdnem teljes tíz évig. 1589. február 23-án halt meg 56 éves korában. Halála óráját három nappal előbb ép elmével határozottan megmondta. A boroszlói Szent Erzsébet bazilikában temették el. A felesége által gyorsan elkészített márvány emléktáblán a főoltár mellett jobbra ma is szabadon olvasható sírfelirata. Magam is olvastam 1756-ban augusztus végén, s megegyezőnek találtam azzal, amelyet Czwittinger említ a 130. lapon. Több nyelven beszélt, elsősorban görögül, a nyelvészetben, bölcséletben, mennyiségtanban, csillagjósolásban, polgári jogtudományban, egyszóval a tudomány minden ágában igen híres volt. Vallásilag szabad gondolkodású hittudósnak szerette magát mutatni. Miután ugyanis kilépett a római egyházból, bár az eltérő felfogásoktól átitatott felekezetek mindegyike a maga pártjának igyekezett mindenképpen megnyerni, egyik keresztény felekezethez sem akart csatlakozni teljesen. Bizonyos iratai mégis azt mutatják, hogy leginkább az

fautissimum certis superstitibus documentis seipsum demonstrauerit. Post Spondanum, Simlerum, Reuterum, et infinitos alios, vitam dedit Czvittinger, sed omnium accuratissime Schwartzius, qui scripta quoque, quam potuit diligentissime, recensuit, quorum seriem iam hic adscribere non pigebit:

O P E R A.

1. *Dionysii Halicarnassei de Thucydidis historia iudicium*, ex Graeco latine redditum, et editum Venet. an. 1560. 4. Basil. an. 1579. etc. Plura vid. apud Fabricium Biblioth. Graec. Libr. III. cap. 32. Sect. 14. pag. 786.
2. *Vita Reginaldi Poli, S. R. E. Cardinalis et Archiepiscopi Cantuariensis*, ex Italico Lud. Becatelli in latinum versa, et honoribus Ferdin. I. Imper. inscripta, Venet. an. 1563. 4. plagg. 12. Recusa Londini an. 1690. 8.
3. *Orationes duae in Concilio Tridentino habitae*, altera 6. Apr. altera 16. Iul. an. 1562. Eas Fontidonius Nic. Olaho, archiepiscopo Strigoniensi, dedicauit, et edidit Venet. an. 1562. 4. Recusae Parisiis an. 1563. item a Reutero Offenbachii an. 1610. in 4. Prior exstat etiam in Act. Concil. *Harduin.* Tom. X. et *Philip. Labbei* Tom. XIV. posterior, de Calice laicis permittendo, in collectione Conringiana Helms-tad. an. 1650. num. 14.
4. *Sententia de Calice laicis permittendo, in Concilio Tridentino d. 5. Sept. an. 1562. recitata.* Hanc Ellebodius Nic. Olaho, archiepiscopo Strigoniensi, inscripsit, et edidit Patau. an. 1563. 4.
5. *Oratio panegyrica pro felicissima Sereniss. Maximiliani Bohemiae R. ds Roman. Regem electione et coronatio-*

ronatio-

unitárius felfogással értett egyet. Életrajzát Spondanuson, Simleruson, Reuteruson és még számtalan sokakon kívül Czwittinger írta meg, de valamennyiüknél tökéletesebben rajzolta meg Schwartzius, aki iratait is a lehető leggondosabban átvizsgálta. Ezek jegyzékét itt közlöm.

M Ű V E I

1. [*Halicarnassusi Dionysiusnak Thukydidés történetéről írt bírálata*] görögből latinra fordítva és kiadva Velencében 1560-ban 4°, továbbá Baselben 1579-ben stb. Többet lehet erről olvasni Fabriciusnál [Görög Könyvtár] III. könyv 32. fejezetében, a 14. oszt. 786. lapján.
2. [*Reginaldus Polus római katolikus bíbornok és canterburyi érsek életrajza*]. Az olasz Becatelli Ludovicoból latinra fordítva és I. Ferdinánd császárnak ajánlva. Velence 1563. 4°, 12 ív. Új kiadás London 1690. 8°.
3. [*A tridenti zsinaton mondott két beszéd*], az egyik 1562. ápril 6-án, a másik július 16-án. Fontidonius Oláh Miklós esztergomi érseknek ajánlotta, és Velencében adta ki 1562-ben 4° alakban. Újranyomva Párizsban, 1563, továbbá Offenbachban Reutertől 4°-ben. Az előbbi megvan Harduin [Zsinati jegyzőkönyvek] c. művében is a X. kötetben és *Philippus Labbeus* XIV. kötetében; a második beszéd: [A kehelyhasználatnak a világiak számára való megengedéséről], Helmstedtben a Conring-gyűjteményben található, 1650-ből, a 14-es szám alatt.
4. [*A tridenti zsinaton 1562. szeptember 5-én felolvasott vélemény a kehelyhasználatnak világiak számára való megengedéséről*]. Ezt Ellebodius Oláh Miklós esztergomi érseknek ajánlotta, és Pádovában adta ki 1563-ban 4°.
5. [*Miksa cseh király ő felségének római királlyá való*

- ronatione, habita in Concil. Trident. d. 8. Dec. an. 1562.
6. *Sententia de Residentiae decreto, dicta Tridenti an. 1562. mense Decembr.* Has duas postremas ex MSto in Bibliotheca Leutschouiensi latitante, quod postea ad manus Belianas delatum est, sua manu excscripsit, et nominatas iam quinque Orationes, Tridenti recitatas, iunctim edidit, cum adnexa Praefatione ac Dissertatione de Vita et Scriptis Dudithii historico-critica, Schwartzius, Halae Magd. an. 1743. in 4. plag. 19.
  7. *Excusatio ad Sereniss. Rom. Imp. Maximilianum II. in qua rationes adfert, quam ob rem Episcopatu Quinqueecclesiensi et aliis honoribus abdicatis, uxorem duxerit,* scripta Petricouiae an. 1567.
  8. *Demonstratio pro libertate coniugii, seu Matrimonium omnium hominum ordini sine exceptione diuina lege permissum.*
  9. *Epistolae ad Maximilianum Imp. coniugii causa scriptae.* Hae cum prioribus duobus opusculis leguntur in collectione Reuteri Offenbachiana an. 1610. in 4. quam recenset Schelhornius in Amoenit. Hist. eccl. et litter. T. II. pag. 401.
  10. *Commentariolus de Cometarum significatione.* Opera, et cum dedicatione I. M. Bruti, Cracou. an. 1579. recusus Vratisl. item Basil. an. 1580. 4. Vratislauiae an. 1619. 8. Ienae an. 1665. 4. Vltraiecti an. 1665. 4.
  11. *Epistola de Protestantium dissensione ad I. Wolsium* scripta Cracouiae an. 1569. d. pentecostes. Edita a Lavatero Hannou. an. 1610. 8. Recus. in Biblioth. Fratr. Polonor. Tom. I. p. 515.

üdvös megválasztása és megkoronázása érdekében a tridenti zsinaton 1562. december 8-án mondott beszéd].

6. [A zsinat székhelye ügyében hozott határozatról 1562. decemberében Tridentben elmondott beszéd]. Ezt a két utolsót a lőcsei könyvtárban lappangó kéziratról, amint keze ügyébe került, Bél leírta, a már említett öt trident-i beszédét pedig egy előszóval és Dudith életről és iratairól szóló történetbírálati értekezéssel megtoldva Schwartz adta ki Hala Magdeburgicában, 1743. 4°, 19 ív.
7. [Mentegetődző irat II. Miksa római császár öfelségéhez, amelyben megokolja, miért mondott le pécsi püspökségéről s egyéb tisztségeiről, s miért nősült meg. 1567. Piotrkov.]
8. [Nyilatkozat a házasságkötés szabad voltáról, azaz hogy a házaselet az Isten törvénye alapján mindenféle rendű embernek kivétel nélkül meg van engedve].
9. [Házasságkötése ügyében Miksa császárhoz írt levelei]. Ezek, a két kis előbbi művel együtt, Reuter offenbachi gyűjteményében olvashatók, 1610-ből, 4° alakban, melyről Schelhornius az [Egyház- és tudománytörténeti érdekességek] II. kötetének 401. lapján számol be.
10. [Kis magyarázat az üstökösök jelentéséről], Iohannes Michael Brutus közreműködésével és ajánlásával. Krakkó, 1579.; újra kiadva Pozsonyban, aztán Baselen 1580. 4°, Boroszlóban 1619. 8°, Jénában 1665. 4°, Utrechtben 1665. 4°.
11. [Levél Wolfhoz a protestánsok véleménykülönbségéről]. Krakkó, 1569. pünkösdkor. Kiadta Lavater Hannoverben, 1610. 8°. Újra kiadva a [Lengyel testvérek könyvtára] I. kötetének 515. lapján.

12. *Epistola de Trinitatis dogmate, in qua confessionem suae fidei edit*, scripta an. 1569. edita in Biblioth. Fratr. Polon. Tom. I. p. 523.
13. *Epistola de Protestantium dissidiis ad Theod. Bezam* scripta d. 1. August. an. 1570. Excusa Christlingae an. 1584. 8. Heidelb. an. 1593. 8. in Biblioth. Fratr. Polon. Tom. I. p. 516.
14. *Epist. ad Petr. Melium, pastorem Debrecinensem Cracouiae d. 30. Ian. an. 1571. et altera d. 22. Sept. an. eodem.* Leguntur in Biblioth. Fratr. Polon. Tom. I. pag. 521. seqq.
15. *Epistola ad I. Lasicium de Trinitatis dogmate, scripta Cracouiae d. 9. Iul. an. 1571. edita s. 1. 1590. 4. Groningae a Maresio an. 1647. in 12. In Biblioth. Fratr. Polon. Tom. I. p. 510. Recus. Belgice an. 1668. 4.*
16. *Epist. ad Threcium s. l. et die an. 1571. excusa inter Epistolas Remonstrant. pag. 32. epist. XV.*
17. *Epistola ad Ios. Simlerum et I. Wolfium scripta Cracou. d. 7. Iul. an. 1572. Alia ad Petr. Karoli, pastorem Magno-Varadiensem Cracou. Kal. Sextil. an. 1572. Exstant in Biblioth. Fr. Pol. Tom. I. p. 530. seq.*
18. *Epistola ad Th. Erastum de Cometis, scripta Pascou. Cal. Febr. an. 1579. Legitur excusa in collection. Dissert. de Cometis. Basil. 1580. 4.*
19. *Epistola ad Zach. Vrsinum, Vratislauia 28. Dec. an. 1579. in qua Quirinum Reuterum ad se mitti petit pro filii sui instructore.*
20. *Epistola ad eundem data ibid. 8. Iun. an. 1580. gratias agit pro exmisso Reutero, et de quibusdam rebus negotium S. Coenae concernentibus*

Zach.

12. [*Levél a Szentháromság dogmájáról, melyben vallomást tesz a maga hitéről*], írva 1569-ben, kiadva a [Lengyel testvérek könyvtára] I. kötetének 523. lapján.
13. [*Levél Béza Tivadarhoz a protestánsok véleményeltéréseiről*]. 1570. augusztus 1-én. Nyomtatták Christlingában 1584-ben, 8°, Heidelbergben 1593, 8°; [Lengyel testvérek könyvtára] I. kötet 516. l.
14. [*Levél Melius Péter debreceni lelkészhez Krakkó, 1571. január 30-án, egy második meg ua. év szeptember 22-én*] Megtalálhatók a [Lengyel testvérek könyvtára] I. kötetében az 521. laptól kezdve.
15. [*Levél Lasiciushoz a Szentháromság dogmájáról*], Krakkó, 1571. július 9. Kiadva hely nélkül, 1590. 4°, és Groningában Maresiustól 1647. 12°. Megvan a [Lengyel testvérek könyvtára] I. kötetének 510. lapján. Újra kiadva holland nyelven 1668. 4°.
16. [*Levél Threciushoz*] hely és nap nélkül, 1571. Kinyomtatva a [Remonstránsok levelei]-nek 32. lapján, a 15. levélben.
17. [*Levél Simler Józsefhez és Wolf Johannhoz*], Krakkó, 1572. július 7. Egy másik levél Károli Péter nagyváradai lelkipásztorhoz, Krakkó 1572. augusztus 1. Megtalálhatók a [Lengyel testvérek könyvtára]-nak I. kötetében az 530. laptól kezdve.
18. [*Levél Theodorus Erastushoz az üstökösökről*]. Paskau, 1579. febr. 1. Nyomtatásban olvasható az [Üstökösökről szóló értekezések gyűjteményé]-ben, Basel. 1580. 4°.
19. [*Levél Ursinus Zakariáshoz*], Boroszló, 1579. december 28. Ebben azt kéri, hogy fia házitanítójául Reuter Quirinust küldjék hozzá.
20. [*Levél ugyanahhoz*] 1580. június 8-án, ugyanott. Megköszöni Reuter odaküldését és véleményt kér

Zach. Vrsinum consulit. De his duabus Epistolis vid. Zach. Vrsini Oper. Theolog. Tom. III. pag. 815. seq.

21. Epistolae medici argumenti octo supra triginta, partim Pascouia, partim Vratislauia scriptae; exstant inter Epist. medicinales Cratonis, a Laur. Scholtzio collect. Francof. an 1598. fol. recus. ibid. an. 1671. 8. et quidem ad Wenceslaum Raphanum XIX. in Libr. III. a. pag. 178. ad 222. ad Petrum Monauium XVIII. Libr. VI. a pag. 549. ad 585. ad Laurent. Scholtzium I.
  22. Epistolas reliquas ad amicos et familiares, vtpote Muretum, Camerarium, Metellum, Sequanum, Reineccium, Reuterum, Lipsium, Simonium, Praetorium, Ioachimicum, et alios scriptas, editas non minus quam ineditas, cum adfectis et supposititiis opusculis, operose quantum potuit recensuit, immo accurate haec omnia se aliquando publicaturum promisit *Schwartzius, in Vita et scriptis Dudithii* iam indicatis, dignus qui ex toto legatur.
21. ELISABETHA, Wladislai II. regis Poloniarum filia, in matrimonium Carolo Roberto, gloriosissimo Hungariae regi, an. 1320. collocata, inde Ludovici I. regis Hungariae mater, quum annum aetatis septuagesimum iam supergrederetur, incidit in desperatissimam paralytin, cum pertinacibus podagrae coniunctam insultibus; qui morbus, teste Le Febure, regis Galliae Chemicus, in sua chemia, nullis cessit remediis, quoad aquam ex floribus rorismarini cum spiritu vini alcoholisato digestis, ac ter vel quater, prout ab angelo vel alio quopiam genio edocta fuisse creditur, ipsa ex lege artis Budae in me-

Ursinus Zakariástól a szent eledelre vonatkozó egyes dolgokban. E két levélre nézve lásd Ursinus Zakariás [Vallástudósok művei] c. munkájának II. kötetét a 815. laptól kezdve.

21. Harmincnyolc, részint Paskauban, részint Boroszlóban írt orvosi tartalmú levél. Ezek megtalálhatók Cratónak Scholtz Lőrinctől összegyűjtött orvosi levelei közt, Frankfurt, 1598. folióban; ugyanitt újra kiadva 1671, 8°-ben, mégpedig 19 levél Raphanus Vencelhez a III. könyv 178. lapjától a 222-ig, 18 levél Monavius Péterhez a VI. könyv 549. lapjától az 585-ig, egy meg Scholtz Lőrinchez.
22. Barátaihoz és jóismerőseihez, úgymint Muretushoz, Camerariushoz, Metellushoz, Sequanushoz, Reinecchiushoz, Reuterushoz, Lipsiushoz, Simoniushoz, Praetoriushoz, Ioachimicushoz és másokhoz írt, kiadott és kiadatlan leveleit, a meghamisított és becsempészett kisebb munkáival együtt, nagy fáradsággal *Schwartz* vizsgálta át, amennyire lehetett, sőt azt is kilátásba helyezte, hogy a már bejelentett és teljes átolvasásra méltó művében, a *Dudith élete és irataiban*, egyszer majd az egészet igen gondosan közzéteszi.

1. ERZSÉBET. II. Ulászló lengyel király lánya, 1320 óta a dicső Károly Róbert magyar király felesége, s így I. Lajos királyunk anyja, mikor már elmúlt hetven éves, igen súlyos hűdésbe esett, mely makacs köszvényfájdalmakkal is párosult. Ezt a betegséget a francia király gyógyszerészének, Le Feburenek kémijája szerint mindaddig semmi orvosság sem enyhítette, míg egy angyalnak, vagy másmilyen szellemnek az útmutatásai szerint Budán,

ditullio regni destillaret, eaque languentes corporis articulos ablui iuberet: fecit hoc regina frequenter, et tota quasi viribus renouata, produxit vitam vltra annum aetatis, domesticorum historicorum fide, octuagesimum. Haec est *aqua illa Reginae Hungariae*, per vniuersum qua late patet orbem decantatissima, Gallis Eau de la Reine dicta, cui vires in curandis morbis incredibiles, calidiorum potissimum regionum accolae, adscribunt: eam in tantum *Zapata*, medicus romanus, laudibus extollit, vt pro vniuersali morborum medicina, in secretis medico-chirurgicis cap. II. pag. 56. venditare audeat. Formulam hanc, in qua salutaris isthaec aqua destillari per angelum docetur, aureis characteribus manu reginae Elisabethae propria consignatam, in Augusta bibliotheca* Vindobonensi adseruari, veteri traditioni credit *Iohan. Georg. Hoyerus*, Nat. CC. Apollodorus, in notis ad Blumentrostii Haus- und Reis-Apothecke, cap XVI. pag. 47. edit. Lips. an. 1716. in. 8.

22. ELLEBODIVS (NICASIVS) patria Castelanus Flander, in Vniuersitate Patauina philosophiam et Medicinam magna cum laude docuit, Hungariam vero ingressus, in magna hominum celebritate Posonii Medicinam exercuit, et factus est nouissime ven. capituli Posoniensis Canonicus, ibidem peste sublatus, et in Basilica d. Martini tumulatus:

cui

* Dum haec in MSto opusculo hoc nostro legeret illustris *Kollarus*, Vir laude nostra maior, et illustrandis patriae rebus deditissimus, excussit omnes Bibliothecae Caesareae forulos, etiam abstrusissimos, formulam tamen eam non reperit. Edidit super ea re *dissert. criticam* in *Wienerische real -zeitung* Partic. IV. pag. 51. an. 1770.

az ország fővárosában, annak tudományos rendje-módja szerint három vagy négy ízben vizet nem párolt le alkoholos borszeszbe kevert rozmaringvirágból, s elgyengült testrészeit avval meg nem mosatta. A királyné ezt gyakran megismételte utóbb is, és testi erejében szinte újjászületve nyolcvanadik évén túl nyújtotta vele életét, ahogy udvari történetírói állítják. Ez az a széles földkerekségen magasztalt *magyar királyné vize*, amit a franciák eau de la reine-nek neveznek, s főleg a délibb népeknél rendkívüli gyógyhatásának tartanak a betegségek gyógyításában. *Zapata* római orvos annyira dicséri, hogy az [Orvosi és sebési titkok] második fejezetének 56. lapján mint mindengyógyító szert meri ajánlani. Arról a receptről, amely ezt a gyógyvizet angyalkéz készítette párlatnak mondja, *Hoyer Johann Georg* a [Természettudós Társaság] Apollodorus-a, Blumentrostius [Házi és úti gyógyszertár]-ához írt jegyzeteiben, a XVI. fej. 47. lapján (Lipcse, 1716. 8°) egy régi hagyományra támaszkodva azt közli, hogy Erzsébet királyné sajátkezűleg írt arany betűivel a bécsi császári könyvtárban őrzik.*

22. NICASIVS ELLEBODIVS casteli flamand. A pádo-vai egyetemen bölcseletet és orvostudományt tanított nagy dicsérettel, miután pedig Magyarországra jött, a nagyhírű Pozsonyban orvoskodott, s utoljára pozsonyi kanonok lett. Mint ilyen pusztult el pestisben, s a Szent Márton bazilikában temették el. Halála után nemes

* Miután ezt az én kéziratos munkámban elolvasta a híres és az én dicséretemre nem szoruló *Kollár*, ki teljes szívvel szentelte képességeit hazánk történetének föltárására, a császári könyvtár valamennyi polcát, még a legeldugottabbat is, felforgatta, de ezt a gyógyszer-szöveget, nem találta. Egy bíráló értekezést adott ki aztán erről a [*Bécsi szaklap*]-ban a IV. rész 51. lapján, 1770-ben.

cui defuncto historicus Istvanfius, amicus integerrimus, sequentes adfixit lugubres versiculos, quos ex vita Istvanfii, manu coeua Thomae Balasfi episcopi Bosnensis scripta, prout in codice MSto caesareo class. histor. profan. CCCCLXII. fol. II. reperitur, illustriss. biblioth. Vindobon. Praefectus, *Franc. Ad. Kollár*, eruit, et nuper admodum publicauit in Supplem. ad Lambee. commentar. libr. I. pag. 714.

*Terrarum, oceanique vias, arcanaque coeli,
Et quicquid rerum continet alma parens:
Tum linguas omnes, Nicasi doctissime, noras,
Non minus vt claris editus e Stagyris.
Natura obstupuit, seque vt mage noscere posset,
Te rapuit, sinibus occuluitque suis.
Heu! sic tu raptus, sic nos te flemus ademptum
Belgae, Germani, Pannonnes, Ausonii.*

OPERA.

1. *Oratio de auctoritate et necessitate Conciliorum, in Synodo dioecesana prouinciali Tyrnauensi sub Ferdinando I. rege Hung. et Nic. Olaho, archiepiscopo Strigoniensi mense April. an. 1561. celebrata, recitata. Ex Mscto protraxit Péterfy, et publici iuris fecit Sacror. Concil. Hungariae Part. II. pag. 135. seq.*
2. *Epistolae autographae XX. exstant in Bibliotheca Caesar. Vindob. ad Hugonem Blotium scriptae. Vid. Lambee. Commentar. Libr. I. pag. 117. editionis Kollarianae.*
3. *Epistolae ad Adrianum van der Mylen, consiliarium Regis Catholici, exaratae V. leguntur inter sele-*

barátja, a történetíró Istvánfi, a következő sírverset írta hozzá, amelyet az azonkori Balásfi Tamás boszniai püspök által írt [Istvánfi életrajzá]-ból, ahogy az a 462. világi történet csoportjába osztott kéziratos császári kódexben, a második foliánsban található, a bécsi császári könyvtár hírneves igazgatója, *Kollár Ferenc Ádám*, bányászott ki, és úgyszólván csak a napokban tett közzé Lambeck jegyzeteihez írt toldalékában, az I. k. 714. lapján:

*Szárazföld s ocean utait meg a tiikait égnek
s mind, amiket bent rejt édesanyánk, ez a föld,
Nicasius, te úgy ismerted, meg a nyelveket is mind,
hogy biz Aristoteles sem vala bennük előbb.
Amul-bámul a Természet s elrabla magához,
hogy legyen ott, ki magát megmagyarázza neki.
Így pusztultál el s pusztultodon ó, de kesergünk
hollandok, magyarok, németek és olaszok.*

M Ű V E I

1. [Az I. Ferdinánd magyar király és Oláh Miklós esztergomi érsek idejében 1561. áprilisában Nagyszombatban tartott egyházkerületi zsinaton fölolvastott beszéd a zsinatok tekintélyéről és szükségességéről]. Kéziratból Péterfy hozta nyilvánosságra, s tette közzé a [Magyarországi szent zsinatok] II. részében, a 135. laptól kezdve.
2. [Blotius Hugóhoz írt húsz saját kezével írt levele] található a bécsi császári könyvtárban. Lásd Lambeck [Jegyzetek] c. művének Kollár kiadásában megjelent I. könyvében a 117. lapon.
3. [A katolikus király tanácsosához, Adrianus van der Mylenhez írt 5 levele]. Ezek megtalálhatók a [Híres

ctas Epistolas clarorum Viror. a Belgis vel ad Belgas scriptas, Lugd. Bat. an. 1617. 8. quarum tres Patauii an. 1570. et an. 1571. reliquae duae Posonii an. 1572. datae sunt.

4. *Tractatum de Natura Hominis, Nemesii, antea Gregorio Nysseno attributum, primus Graece edidit e duobus Msctis codicibus, et ad calcem Voluminis latinam versionem adiecit.* Antwerp. an. 1565. 8. Recusus nitidissime, cum eadem versione, in Theatro Scheldoniano, ad duos Msctos libros castigatus, et auctus Praefatione et notis *Ioh. Felli*, Oxon. an. 1671. in 8. Saepius prodiit in Biblioth. Patrum, vt in noua Lugdunensi Tom. VIII. pag. 619. De his et aliis Nemesii editionibus consulendus Fabricius Biblioth. Graec. Vol. VII. p. 551. Bayle Diction. Histor. critico in voce *Nemesius*.
  5. *Orationem Andr. Dudithii de Calice laicis permittendo, in Concil. Trid. d. 5. Sept. an. 1562. dictam, primus in lucem edidit Patau. an. 1563. in 4. quam honoribus Nicolai Olahi, Archiepiscopi Strigoniensis, inscripsit. Hanc cum reliquis Dudithii Orationibus, et adnexa Ellebodii Dedicacione, recusam dedit clariss. Schwartzius, Hungarus Iglouiensis, Halae Magd. an. 1743. 4. pag. 29. seq.*
23. FABVSCHI (GEORGIVS), Med. Doctor, Incl. Comitatus Sarosiensis circa initium Seculi XVII. physicus ordinarius, cum annuo quinquaginta florenorum stipendio, teste epist. autographa ad Generos. D. Sigismund. Kapy, Eperjessino die 5. Apr. an. 1601. scripta; Magnifici vero Domini, Nic. Turzo de Bethlenfalva, Comitis Comitatus Scepusiensis, Lib. Baronis in Bajmotz, Sempte, et Temetvin, Aulae

embereknek Hollandiából vagy Hollandiába írt válogatott levelei] között, Leyden, 1617. 8°.

4. *Nemesiusnak [Az ember természetéről]* című munkáját, melyet azelőtt *Nyssosi Gergelynek tulajdonítottak, ő adta ki elsőnek görögül két kéziratból, s a könyv végéhez ő illesztett latin fordítást.* Antwerpen, 1565. 8°. A munka ragyogó kivitelben újra kiadva, ugyanazzal a fordítással, a két kéziratot szerint kijavítva, s *Fell. John* előszavával és jegyzeteivel bővítve [Sheldon színházá]-ban jelent meg, Oxford., 1671. 8°. Többször is megjelent az [Egyháztudományok könyvtára]-ban, például az új leydeni kiadásban, a VIII. kötet 619. lapján. Nemesiusnak említett és egyéb kiadásaira nézve tanácsos Fabricius [Görög könyvtár]-ának VII. könyvét tanulmányozni az 551. lapon, Bayle [Történeti és kritikai lexikon]-a szerint a *Nemesius* szónál.

5. *Dudith Andrásnak a tridenti zsinaton 1562. szept. 5-én [A kehelyhasználatnak világiak számára való megengedéséről]* című beszédét elsőnek tette közzé Pádovában, 1563. 4° alakban, s ezt Oláh Miklós esztergomi érseknek ajánlotta. Ezt a beszédet Dudith többi beszédével és Ellebodus ajánlásával együtt újra kiadta a hírneves iglói magyar, Schwartz, Hala Magd. 1743. 4°, a 29. laptól kezdve.

23. FABUSCHI GYÖRGY orvosdoktor, nemes Sárosmegyének volt rendes orvosa a XVII. század elején, 50 forint évi fizetéssel — mint azt Eperjesről 1601. április 5-én nemes Kapy Zsigmond úrhoz írt sajátkezű levele tanúsítja — nagyságos bethlenfalvi Thurzó Miklós úrnak, Szepes megye főispánjának, Bajmócz, Sempte és Temetvin szabadbárójának pedig udvari orvosa. Lányát,

Medicus. Huius filiam Susannam, iam an. 1617. orhhanam, Nanticouius, scholae Cremnitziensis Conrector, duxit in matrimonium. Quum Reu. Ezechielem Hebsaccerum, Ecclesiasten Eperiessensem, ex graui quopiam morbo curare inciperet, pulcre laudes eius decantauit Ioan. Bocattius, Hungaridum Libr. V. pag. 425. edit. Bartfens. an 1599. in. 8.

*Conuenero duo Medici, quorum haud tamen vna
 Conditio: ast decus est huius et huius idem.
 Iste animas curare solet, sed corpus hic: ambo
 Dant miseris medica pharmaca certa manu.
 Ille salutaes in templo porrigit escas,
 Hic leuat in variis corpora fracta locis.
 Alter vt est verbis, sic herbis alter in arte
 Poeonia clarus: curat vterque suos.
 Aegrotos prohibent ne fors Charontis ad vnam
 Ad Stygias rapti triste vehantur aquas.
 Restituunt vitam, lassasque in pristina vires,
 Consilium praesens auxiliumque ferunt.
 Sed quoniam gnarus manalcis pellere morbos
 Corpore languorem et morbida fata gerit,
 Corporis atque animae Medicinae, o Christe! repertor,
 Alter vt alterius, da, modo, viuat ope.
 Tu coecis oculus, pes claudis, vita necatis,
 Aegrotis sanum corpus es, ergo faue.
 Sic Hebsacceri verbis, herbisque Fabuschi,
 Flos Ecclesiolae crescat in orbe tuae.
 Mutua et amborum sic ars te, vere Machaon,
 Laude super terras et super astra vehat.*

Zsuzsannát, ki már 1617-ben árva volt, Nanticovius, a körmöci iskola aligazgatója, vette feleségül. Mikor tiszteletes Hebsacker Ezekiel eperjesi lelkészt valami súlyos betegségében gyógyítani kezdte, szép versben énekelte meg tudományát Bocatius János a [Magyarok dicsérete] 5. könyvének 425. lapján, bártfai kiadás, 1599, 8° alak:

Összekerült két orvos, akik hivatása különben
lényegesen más-más, éppcsak a célja közös.
Lelket gyógykezel ez, testet gyógyít amaz: egyképp
adnak a kórosnak biztos íres szereket.
Egyik az egyházban nyújt éltet adó eledelt, míg
másik az itt-ott tört testtagokat kezeli.
Szószerről híres egyik, a másik a fűszeriről az:
gyógyít mindegyik ott, hol neki tárul a tér.
Nem hagyják, hogy elérje betegjük a Styx folyamát és
feljebb töltse Charon pénzre mohó fazekát.
Éltének kimerült erejét rendszerre javítják,
gyorsan döntenek és nyújtanak egybe' segélyt.
Minthogy azonban a lelki bajok gyógymestere testi
kórba esett és hord benne súlyos nyavalyát,
add, Krisztus, ki behoztad a test s lélek kezelését,
hogy most egyik a másat tartsa meg élve tovább.
Vaknak a szem, sántának a láb, megholtnak az élet,
kórságosnak az ép test te vagy, így te segíts.
Így nőhet föl e kis község Hebsacker igéin
és a Fabuschi növénylébeli gyógyszerein.
Kettőtök tudománya pedig kölcsönbe dicsérjen
tégedet, új Machaón, égisz emelve hired.

24. FISCHER (DANIEL), Kesmarkini, patre Michaelae Fischer, Ecclesiae Aug. Confess. pastore primario, an. 1695. d. 9. Nou. genitus. Vnica dum esset parentum cura, rudimenta litterarum in patria edoctus, mature in altiores exterarum nationum scholas, augendae eruditionis caussa, missus est, Medicinae studio consecratus. Ab ea Facultate, cum laude, et patris gaudio, Vittebergae an. 1718. summum gradum accepit in Medicina: patrios lares repetens, et luculentam praxin clinicam exercens, a Primoribus ciuitatis Caesareopolitanae primum, postea vero a Liptouensibus et Scepusiensibus oblatum sibi ordinarii Physici munus, capessiuit, quod vtrobique ad extremos vitae dies cum adplausu gessit. Apud Nicolaum quoque Comitem Csáky, Magno-Varadiensem Episcopum, qui ad Archiepiscopatum Strigoniensem postea translatus est, fidelissimum egit archiatrum. Anno 1719. d. 18. Octobr. in Collegium Academiae Imper. Nat. Cur. adscitus, *Caji* agnomen accepit. Mortuus est an. 1746. ex morbo patriae endemio, *Csömör* dicto, quem ex esu piscium auido Debretzini contraxerat, quum Varadino domum a Praesule dimissus, per vrbem nostram iter faceret. Fuit praeterea Dynastiae quoque Plessenensis, S. R. I. Comitis de Promnitz, Physicus prouincialis. Insignia nobilitatis Hungaricae Fischerianae, aeri incisa, exhibet *Burgstaller*, inter Insignia nobil. familiar. regni Hungar. in Mantissa. num. 16.

OPERA.

1. *Tentamen Pneumatologico-physicum de mancipiis diaboli, seu Sagis.* Vitteb. an. 1716. 4.

2. *Com-*

24. FISCHER DÁNIEL, Fischer Mihály evangélikus főpásztor fia, 1695. november 9-én született Késmárkon. Ámbár csak egyetlen gyereke volt szüleinek, miután a tudományok elemeit szülővárosában elsajátította, tudománya növelése végett fiatalon külföldi népek magasabb iskoláira ment orvosi tanulmányokra. Apja örömeire dicsérettel meg is kapta ebből a szakmából a legmagasabb fokozatot Vittenbergben 1718-ban. Hazatérve, kiváló orvosi működéséért előbb a késmárki vezető emberektől, később meg a liptóiaiktól és szepesiektől följánlott rendes fizikus tisztséget fogadta el, s ezt élte végéig mindkét helyen nagy dicsérettel viselte. Csáky Miklós gróf nagyváradai püspöknek is, a későbbi esztergomi érseknek, kiváló udvari orvosa volt. 1719. október 18-án a [Császári Természettudós Társaság] tagjává vették föl, s *Caius* nevet kapott. 1746-ban halt meg a *csömör* nevű hazai tájbetegségben, amelyet mohó halevéstől kapott Debrecenben, mikor a püspöktől a mi városunkon keresztül tartott haza Váradról. Tartományi orvosa volt ezenkívül a plessi szabaduraságnak, a szent római birodalom promnitzzi grófjának. Fischer magyar nemesi címerét Magyarország nemesi családjainak címerei közt a függelék 16. számában mutatja be rézmetszetben Burgstaller.

M Ű V E I

1. [*Lélektani és természettani dolgozat az ördög rabjairól, azaz a boszorkányokról*]. Wittenberg, 1716. 4°.

2. *Commentationes physicae de calore atmosphaerico non a Sole, sed a pyrite feruente deducendo.* Budissae an. 1722. 4.
3. *De Terra medicinali Tokajiensi, a Chymicis quibusdam pro solari habita, Tractatus medico-chemicus.* Vratislav. an. 1732. 4. plag. 19. Recensetur in Act. erud. Lips. Supplement. Tom. X. pag. 307. In compendio exhibit Bruckman. Epist. 8. Centur. III. pag. 69.
4. *De Remedio rusticano, Variolas per Balneum primo aquae dulcis, post vero seri lactis, feliciter curandi, in Comitatu Hungariae Arvensi cum optimo successu adhibito, Commentatio.* Accedunt I. *Relatio de Variolis annor. 1740. 41. 42. durante grassatione Pestilentiae verae in Hungaria epidemice grassantibus.* II. *Observationes de usu lactis dulcis interno, in Variolis propria experientia notatae.* Erfordiae, sine anno, in 4. plag. 18.
5. *Epistola inuitatoria, Eruditis Pannoniae dicata, qua ad Acta Eruditorum Pannonica, res et euentus naturales, ac morbos patrios exponentia, edenda perhumaniter inuitantur.* Brigae Silesiorum an. 1732. 4. plag. 4. Recensetur in Commercio litter. Norico an. 1732. hebdom. 45. Libelli raritas, et argumenti dignitas, suadet, vt salutare hoc Auctoris institutum Populoribus meis in compendio heic loci exhibeam. Acta haec erudita Pannonica in tres classes erant disponenda: in prima res naturae obuiae historice et physice describendae; in secunda eodem, quo classe prima, modo rerum naturalium euentus tradendi; in tertia morbi epidemici aequae ac endemii et sporadice grassantes consiglandi, ea quidem lege, vt primo historia morborum medica ad eum fere modum traderetur, vt voluit Stahlius in

2. [Természettudományi értekezés arról, hogy a légköri melegség nem a napsütésből, hanem az égő piritből származik]. Budissa, 1722. 4°.
3. [A gyógyító erejű tokaji földről, melyet több vegyész a Nappól származónak tart]. Orvosvegytani munka. Boroszló, 1732. 4°, 19 ív. Ism. a [Lipcsei tudósok közl.]-nek függelékében X. k., 307. l. Kivonatban foglalja össze Bruckmannus 8° Leveleiben III. cent. 69. l.
4. [A himlő szerencsés gyógyításának a magyarországi Árva megyében a legnagyobb sikerrel alkalmazott paraszti gyógyszeréről, az édesvíz-, majd utána savófürdőről szóló értekezés]. Ehhez tartozik még a 1. [Híradás az valódi pestis idején az 1740—1742. évek alatt Magyarországon járványszerűen pusztító himlőről]. 2. [Saját tapasztalatommal szerzett megfigyelések az édestejnek himlő esetében való belső használatáról]. Erfurt, év nélkül, 4°, 18 ív.
5. [Meghívólevél Magyarország tudósaihoz, melyben egy természeti tárgyainkat és jelenségeinket, valamint hazai betegségeinket tárgyaló folyóiratnak, a Magyarországi Tudósok Közleményeinek a kiadására szólítja föl őket igen udvariasan]. Briga, Szilézia, 1732. 4°, 4 ív. Ismertette a [Noricumi Tudományos Eszmecezeré]-ben, 1732. 45. hét. E könyv ritkasága és érdeemes tartalma kívánatossá teszi, hogy a szerzőnek ezt az üdvös tervét honfitársaimmal itt röviden megismeressem. Ezek a tudományos magyar munkálatok három csoportra oszlottak volna: az első az előforduló természeti jelenségek történeti és természettudományi leírását foglalta volna magába; a második az elsőcsoportbeli módon a természeti tárgyak előfordulásának helyeit közölte volna; a harmadik a járványos, a tájkóros és a szórványosan garázdálkodó beteg-

Programmate de histor. medica, diss. de Vena portae porta malorum praemisso, aut Hoffman, in Med. rat. syst. Tom. III. Sect. I. cap. 3. deinde ex ipso huius Historiae fonte Corollaria, consecutaria medico-physica, et cautelae practicae fuissent eliciendae, et postremo loco appendix subiungenda, vt quae dictarum classium ordini adscribi non potuissent singulares rerum medico-physicarum obseruationes, inuenta, simul et anatomicorum chemicorumque, neque non Oeconomiae matheseosque, sed ea tantum, quae viris patria aut natione Hungaris, etsi apud exteros summa cum laude munia gerentibus, ortum et natiuitatem debent, proponerentur. Ad fine fuit illustriss. nostri conterranei, *Fr. Ad. Kollarii*, Vindobonensis Caesarei Bibliothecarii propositum, quod an. 1763. nobiscum quoque scripto tenus communicauerat: inuitauit quippe perhumaniter vir hicce bono publico natus Eruditos patriae, ad ineundam quandam societatem litterariam, quae in Historia Hungariae naturali, oeconomica, et ciuili, illustranda occuparetur. Dolendum est maximopere, viros eruditos Hungariae in huiuscemodi Sodalitium litterarium, ita inuidentibus fatibus, numquam in hunc vsque diem coalescere potuisse.

6. *Descriptio Lapidum granatorum in Carpatho Scepusiensi inuentorum.* Legitur in Magnal. dei in Loc. subter. Part. I. pag. 1003. apud Bruckmannum.
7. *Obseruationes Ephemeridibus Acad. Imp. Nat. Curios. insertae:*
Centur. IX. Observ. 50. Anatomia hydropicae.

Centur.

ségeket ismertette volna olyanféleképpen, hogy először a betegség orvosi történetét írta volna meg úgy, ahogy azt akár Stahlius jelölte meg [A kapuvisszéréről, a bajok kapujáról] című értekezése elé tett [Hirdetmény]-ében a gyógytörténetre vonatkozólag, akár Hoffmann a [Gyógyítás ésszerű rendszere] III. köt., 1. osztály, 3. fejezetében, azután pedig azokat a végkövetkeztetéseket, orvosi és természettudományi igazságokat és működésbeli óvintézkedéseket vezette volna le, amelyek az előbbiből fakadnak, végül egy függelékben csatolta volna azokat a különleges orvosi és természettudományi, bonc- és vegytani, gazdaság- és számtani észleleteket és felfedezéseket, melyek egyik csoportba se lettek volna beoszthatók, persze csak azokat, amelyeket magyarok vagy külföldön dicséretesen működő honfitársaink állapítottak meg szülőföldjük és nemzetük becsületére. Hasonló volt ehhez hírneves honfitársunknak, *Kollár Ferenc Ádám* bécsi császári könyvtárosnak az indítványa, amelyet 1763-ban velem is írásban közölt: ez a kiváló földink ugyanis udvariasan felszólította a hazai tudósokat egy hazánk természetrajzi, gazdasági és polgári történetének megírására szervezendő tudományos társaságba való belépésre. Igen sajnálatos, hogy a magyar tudósokat ilyesféle tudós társulat az idők mostoha-sága miatt mind a mai napig nem foghatta össze.

6. [A szepesi Kárpátokban talált granátkövek leírása]. Megtalálható az [Isten földalatti fönséges alkotásai] I. részének 1003. lapján, Bruckmannál.
7. [A Császári Természettudományi Társulat Hetilapjai]-ba iktatott észrevételek:

A IX. században: 50. észlelet. [Egy vtzkóros nő boncolása].

- Centur. IX. Observ. 51. *Anatomia feminae febrī secundaria laborantis.*
- Observ. 52. *Anatomia pueri Variolis exstincti.*
- Observ. 53. *Lienteria Lunae motibus auscultans.*
- Observ. 54. *Sanguis post partum non per loca solita, sed per vlcus cancrosum mammae fluens.*
- Observ. 55. *Hydrops diureticus curatus.*
- Observ. 56. *Historia partus difficilis, et symptomatum eum comitantium.*
- Observ. 57. *Remedium abortus.*
- Observ. 80. *Anatomia pleuriticæ mulieris.*
- Observ. 81. *Lapis Bezoar in Dama repertus.*
- Observ. 82. *Aquarum petrefactio.*
- Volum. I. Observ. 143. *De sanguine menstruo philtiri loco propinato.*
- Volum. V. Observ. 36. *De rarissimo abscessu sanguineo in sinistro lobo pulmonum.*
- Observ. 37. *De morte subitanea ex ruptura rami arteriarum coronariarum.*
- Volum. VIII. Observ. 31. *Sectio anatomica Iuuenis febre hectica de-*
functi.

- A IX. *centuriában*: 51. észlelet. [*Egy másodlagos lázban szenvedő nő boncolása*].
52. észlelet. [*Egy himlőben elpusztult fiu boncolása*].
53. észlelet. [*A Hold járásától függő hányás*].
54. észlelet. [*A vérnek a szülés után nem a rendes helyeken, hanem a csöcs rákos fekélyén át való kifolyása*].
55. észlelet. [*Egy vízkehajtással gyógyított vízkórság*].
56. észlelet. [*Egy nehéz szülésnek és a vele kapcsolatos tüneteknek a története*].
57. észlelet. [*A magzatelhajtás szere*].
80. észlelet. [*Egy mellhártyagyulladásos nő boncolása*].
81. észlelet. [*Kőszáli kecskében talált bezoárkő*].
82. észlelet. [*A víz megkövesedése*].
- I. k. 143. észlelet. [*A bájitalul megitatott tisztulási vérről*].
- V. k. 36. észlelet. [*A bal tüdőlebenyben talált igen ritka vérző tályogról*].
37. észlelet. [*Egy koszorúérág megrepedése folytán beállott hirtelen halálról*].
- VIII. k. 31. észlelet. [*Egy tüdővészben elhunyt ifjú fölboncolása*].

functi. Laudantur hae Observationes passim a Morgagno, in Causis et sedibus morborum per anatomen indagatis.

8. *Relatio de fulgure, tonitru, et fulmine. De insolito quodam phaenomeno Kesmarkini die 10. Aug. hora noctis 9. an. 1717. viso. De oleo Carpathico. Delineatio Libani Carpathici. Historia V. D. M. Belensis hydropici, ope ligni Koszodrevina in cineres redacti curati, et plures huiuscemodi Observationes leguntur insertae Collect. Vratislaviensibus.*
9. *Tractatus de Diaeta et Morbis Monialium: promissus in Miscell. Med. Phys. Mathem. Büchneri an. 1728. pag. 973. Tractatus tripartitus de renouanda Medicina, et Observationes Clinicae, promissa sunt in Remedio rusticano. Hi libelli, mihi numquam visi, an editi sint, dubito.*
10. *Inuenta Fischeriana in Medicina sunt: 1. Pulvis Bezoardicus Kesmarkiensis. 2. Spiritus Nitri Bezoardicus Fischerianus. 3. Essentia Carpathica. 4. Essentia Ligni Carpathici contra vertiginem. 5. Elixir, antiuenerereum Fischeri. Praeparata haec illata sunt in officinas pharmaceuticas Kesmarkienses, S. Nicolai, et alias in Scepusio.*
25. FROELICH (DAVID). Kesmarkinum, Lib. regiaque ciuitas genuit eximum hunc sui aevi et Medicum et Mathematicum. Patrem suspexit Iohannem Froelich, Philologum et Astrophilum non incelebrem, Ludi litterarii Leibitzensis, in Oppido iuris Polonici Scepusiensi infra Popradum amnem sito, Moderatorem diligentissimum. Eam ille nominis celebritatem vario eruditionis adparatu adsecutus

Ezeket az észleleteket többször dícséri Morgagni [A betegségek okainak és fészkeinek boncolás útján való földerítése] c. művében.

8. [*Híradás a villámról, mennydörgésről és villámcsapásról*]. [*Egy Késmárkon 1717. augusztus 10-én este 9 órakor látott szokatlan tüneményről*]. [*A Kárpáti olajról*]. [*A kárpáti gyalogfenyő letrása*]. [*A Koszodreva fa elhamvasztásával meggyógyított vízkóros béli igehirdető pap története*]. Több efféle észlelet olvasható itt-ott a [Boroszlói Gyűjtemény]-ben.
9. [*Értekezés az apácák értekezéséről és betegségeiről*], előre jelezve Büchner [Orvosi, természettudományi és matematikai vegyes közlemények] c. művében 1728. 973. lap. A [*Három részre osztott értekezés a gyógyításmód megjavításáról*] és a [*Beteggyógyítási észleletek*] a [Paraszti gyógyítás]-ban volt jelezve. Nem hiszem, hogy ezek az általam sohse látott könyvecskék valaha is megjelentek.
10. Fischer orvosi találmányai: 1. *A késmárki bezoárpor*. 2. *Fischer-féle bezoáros salétromszesz* 3. *Kárpáti balzsam*. 4. *A szédülésszünetető kárpáti fabalzsam*. 5. *A Fischer-féle bujakórellenes elixir*. Ezek a készítmények megkaphatók a késmárki, lipótószentmiklósi és más szepesi gyógyszertárakban.

FRÖLICH DÁVID, a maga korában kiváló orvos és matematikus, Késmárk szabad királyi városában született. Apja a nagyrabecsült Frölich János nyelvész és csillagkutató, lelkiismeretes iskolamester volt Leibitzben, a lengyel uralom alá került szepesi községben a Poprád mellett. Frölich Dávid az ő nagy hírnevét sokoldalú tudományával szerezte meg, úgyhogy királyi

est, vt Sa. Caesareae Regiaeque Maiestatis per Regnum Hungariae Mathematicus regio constitueretur stipendio. Elogium, quod Trewius, Altdorfensium Professor, editae illius Bibliothecae peregrinantium praefixit, scite admodum sequenti carmine declarat, fuisse virum omni disciplinarum genere instructissimum:

*Posse Mathematicum non artibus esse peritum
 In reliquis, Momo credula turba putat.
 Tu vero, Lector, praesentem hunc adspice Librum,
 Nam te longe aliud littera quaeque docet.
 Thejologum, Historicum, Linguis catum, et arte
 Sophorum
 Cernes, et Medicum, denique Iuridicum.
 Mutua namque sibi coniungunt brachia Musae
 Nec nisi iuncta aliis aduenit vna viro.
 At tu nunc reliquis etiam artibus esse politum
 Posse Mathematicum, liuida turba nega.*

O P E R A.

1. *Medulla Geographiae practicae, peregrinantium in primis vsui, deinde Historiarum et rerum hoc tempore bellicosissimo gestarum gerendarumque plenariae cognitioni, accomodata.* Bartfae, sumtibus Barthol. Bertram, Apothecarii, et Senatoris Kesmarkiensis, Soceri sui, an. 1639. 8.
2. *Der Uralte Deutsch, Ungarische, Zipserische, und Siebenbürgische Landsmann, das ist: Vorläuffer der neuen Ungarischen Chronic.* Leutschov. an. 1641. 8. Matthias Belius in latinum transtulit, et inseruit Apparatus suo ad Histor. Hungar. Decad. I.

fizetéssel császári és királyi ő szent felségének magyarországi számvetőjévé lett. A dicséret, amelyet Trewius altdorfi tanár írt a [Külföldjárók könyvtára] elejére, a következő szép versben dicséri általános tudományos képzettségét:

*Más tudományokban jártas számmester alig van,
tartja a Mómustól félreeszelt sokaság.
Amde ha megfigyeled, mit mond ez a könyv e tudósról,
látni fogod, mily más kép kerekül ki eléd:
hittudomány, nyelvek, történet mestere és bölcs,
orvos is és végül jogtudományhoz is ért.
Mert biz a szép műzsák egymás karjába fogóznak
s férfihoz egy se közelg egymaga, csak seregest.
Am te, irigy népség, eztán is hidd: a matéta
más tudományokhoz mit se konyít sohasem.*

M Ű V E I

1. [A gyakorlati földrajz veleje, elsősorban az országról országra járók használatára, másodsorban a történetnek s a mostani háborús világban végrehajtott és végrehajtandó hadi tetteknek teljes megismertetésére]. Bártfán, Bertram Bertalan gyógyszerész késmárki tanácsnoknak, apósának a költségén. 1639. 8°.
2. [Az ősi szepesi és erdélyi német, magyar honfi, azaz Az új magyar történelem előfutára]. Lőcse, 1641, 8°. Ezt Bél Mátyás latinra fordítva beiktatta a maga [Előmunka Magyarország történetéhez] c. műve I.

Mon. IX. sub tit: *Prodromus maioris Chronici Hungariae.*

3. *Chronologia Pannoniae.* Huius ipse Auctor meminit in suo Viatorio: in illa continetur accurata, vt loquitur l. c. *Hungariae Descriptio.* Querimur in hunc vsque diem, opus Patriae vtilissimum sub vmbras iuisse cimmerias.
4. *Hemerologium in computum ecclesiasticum, siue Calendarium perpetuum, redactum stilo tam nouo, quam veteri, et coelo ac solo Pannonico accomodatum, principaliter pro priuatis cuiusuis necessitatibus etc.* destinatum. Bartfae an. 1644. 4.
5. *Bibliotheca, seu Cynosura peregrinantium, id est, Viatorium omnium hactenus editorum absolutissimum.* Voll. 2. Vlmae an. 1644. Pars. 1. Alph. 2. pl. 10. Pars II. totidem. Quam Czvittinger l. c. vberius describit.
26. GALEOTVS MARTIVS, Narniae natus in Vmbria Seculo XV. peregrinatus est per Germaniam, Hispaniam, Bohemiam, et Hungariam, neque magnopere certo aliquo loco consedisse dici potest: Bononiae tamen circa an. 1462. longiori tempore docuit bonas litteras, Rhetoricam puta et Poeticen. Idem fecisse scribit *Vossius* de Hist. Lat. Lib. III. p. 660. in priuatis quoque Pannoniae scholis. De Strigoniensi id testatur *Sigism. Torda*, in Epist. nuncupatoria ad Maximil. II. Imp. Libro Galeoti Martii, de dictis et factis Matthiae regis, praemissa. Propter vniuersalem disciplinam, et facundiam lepidam et iocosam, plerisque Principibus, potissimum Regi nostro Matthiae Coruino, acceptissimus fuit, qui eum non modo filii sui Ioannis praeceptorem et ephorum, sed ante Thaddaeum

tholo-

decasának IX. monumentumába [*Magyarország nagyobb történetének előfutára*] címmel.

3. [*Pannónia kronológiája*]. Erről maga a szerző tesz említést a maga [*Ütikönyv*]-ében. Az idézett helyen azt mondja, hogy ebben a kronológiában található *Magyarországnak* egy gondos *letrása*. Mindmáig sajnáljuk, hogy ez a hazánkra oly hasznos mű elpusztult.
  4. [*Új és régi mód szerint meghatározott, a magyar időjáráshoz és földhöz alkalmazott, s főleg az egyesek magánviszonyaihoz stb. szabott egyházi időszámításra való ünneprend, azaz örök naptár*]. Bártfa. 1644. 4°.
  5. [*Külföldjárók könyvtára, azaz útmutatója, vagyis Minden eddig megjelentnél tökéletesebb Ütikönyv*]. 2 könyvben. Ulm, 1644. I. rész, 10 ív. A II. rész ugyanannyi. Ezt Czwittinger az idézett helyen bővebben leírja.
26. GALEOTUS MARTIUS (Galeotto Marzio) az umbriai Narniban született a XV. században. Járt Németországban, Spanyol-, Cseh- és Magyarországon, s nem mondhatjuk el róla, hogy valamely határozott helyen megállapodott. Igaz, hogy 1462 táján Bolognában hosszabb ideig tanította az iskolai tudományokat, értsd: a szónoklást és a költészetet. Ugyanezt végezte Vossius [A latin történetről] c. munkájának III. 660.-ja szerint Magyarország magániskoláiban is. Az esztergomiról *Torda Zsigmond* állítja ezt II. Miksa császárhoz írt ajánlólevelében, melyet Galeotus Martius [Mátyás király mondásairól és tetteiről] című műve elé írt bevezetésül. Egyetemes tudása s szép és tréfás társalgása miatt igen kedves embere volt a legtöbb fejedelennek, főleg a mi Hollós Mátyás királyunknak, aki nemcsak János fiát akarta vele taníttatni és neveltetni, hanem Ugoleto Tádé és Fonte Bertalan előtt

tholomaeum Fontium, Bibliothecae quoque publicae custodem, vt et conscribendarum Epistolarum suarum Magistrum, creberrimumque itineris sui comitem, esse voluit. Vt ab omni doctrinae genere fuit instructissimus, ita rei quoque medicae callentissimus; immo medicinam exercuisse ipse testis est in Libr. de promisc. doctr. cap. 15. pag. 140.* Iani

D 2

nostri

* *Wallaszkius* V. Cl. in tentam. hist. litter. sub *Matthia* Coruino p. 40. candide fatetur, se non plures eruderare potuisse Medicos, qui *Matthiae* regis aetatem ornassent, quam *Iulium Aemilium*, *Christoph. Gallum*, et *Barthol. Montagna*: hos Ianum Pannonium commemorasse. Nos hic quartum adiungimus; etiam quintum protrahemus e latebris, et in sequente Centuria, fide diplomatum, Archiatrum regis docebimus. Alium quoque Medicum versatum in regis aula fuisse, legimus in *Epistolis Matthiae*, Cassoviae an. 1743. in 8. editis Epist. 37. vbi ipse rex Episcopum Casertanum adpellat, quem socero suo, *Ferdinando* regi Siciliae, de meliori nota commendat, eo quod in restituenda sibi sanitate diligentem in sede regis nauarit operam, simul virum probum, et artis medicae, quam professus esset, peritum atque expertum nominando. Sed et septimum *Matthiae* temporibus in Hungaria medicum vixisse, *Michaelem Váradi*, discimus ex *Eggereri* fragmine panis, prout id in hac ipsa Centuria vberius Articulo 96. declarabitur. *Philippum* quoque *Valorem*, hominem medica scientia non leuiter tinctum, his nouissime adiiciendum puto: hunc *Ficinus*, cum libello de vira longa coelitus comparanda, Florentia Budam eo fini miserat an. 1489. Vt regi prosperae valetudinis prolongandaeque vitae praecepta medica, ex siderum in terrestria corpora imperio deriuata, (quam stultitiam nunc merito rident docti homines,) viua quoque voce inculcaret; cuius vberio rem notionem arric. 65. num. 15. suppeditaturus sum. Si *Wladislai* regis tempore an. 1516. praeclarissimos Medicos Budae generali Primatum et Procerum conuentui interfuisse constet, quorum quatuor celebriores *Phrygepanus*, de salute sua consulturus, conuocauit, (vt me-

moriae

őt tette nyilvános könyvtára őrévé, leveleinek íródeákjává és leggyakrabban igénybe vett útitársává. Igen jártas volt a tudomány minden ágában, így az orvostudományban is, sőt [A vegyes tudományról] című műve 15. fejezetének 140. lapja szerint maga beszéli, hogy orvoskodott is.* A mi Janus Pannoniusunknak — hogy legalább

* A hírneves *Wallaszki* a [Dolgozat a Hollós Mátyás korabeli irodalom történetéről] c. művének 40. lapján beismeri, hogy nem tudott több Mátyás király korabeli orvost föl kutatni, mint *Julius Aemiliust*, *Christophorus Gallust* és *Bartholomaeus Montagnát*, Mátyás királynak Bonfinitől és Celtestől dicsért udvari orvosát. Ezeket Janus Pannonius említette ugyanis. Én most itt megtoldom a negyedikkel, míg az ötödiket is előhúzem a rejtekéből, és a következő centuriában oklevelek alapján fogom ismertetni, mint a király udvari orvosát. Azt olvastam *Mátyás*nak Kassán 1743-ban kiadott 8° *levelei* közül a 37.-ben, hogy más ügyes orvos is volt udvarában. Ebben a levélben maga a király említi a casertai püspököt, s dicsérettel ajánlja ipának, Ferdinánd szicíliai királynak, mert egészsége helyreállításában gondos munkát végzett a székesfővárosban. Egyúttal derék és hivatásául vallott orvostudományában jártas és tapasztalt embernek nevezi. De hogy még egy hetedik orvos is élt Magyarországon Mátyás idejében, mégpedig *Várdai Mihály*, azt *Eggerer* [Kenyértörés]-éből tudjuk, ahogy azt még ennek a centuriának 96. életrajzában bővebben is elő fogom adni. Hozzájuk sorozandónak tartom utoljára az orvostudományba beavatott *Philippus Valort*, akit 1489-ben azért küldött Budára Firenzéből *Ficinus* az [A hosszú életnek a csillagok segítségével való megszerzéséről] című irattal, hogy a királynak élszóval kösse a lelkére a jóegészségnek és az élet megnyújtásának a földi testekre gyakorolt csillaghatásból származtatott orvosi szabályait (amely dőreségen ma méltán mosolyognak a tanult emberek; erről különben az 55. életrajz 15. sorától kezdve szándékozom bővebb ismertetést nyújtani). Ha igaz, hogy Ulászló király idejében 1516-ban a leghíresebb orvosok részt vettek a főpapok budai közgyűlésén, és ezek közül négy híresebbet Phrygepanus magához hivatott, hogy egészségi állapotáról véleményt kérjen (ahogy ezt a király udvari orvosa, *Manardus*, jegyezte föl az

nostri Pannonii, vt id saltim commemorate liceat, fuit Ferrariae in Italia syntrophos, studiorumque socius, ac in poëticis institutor, tota vero vita amicus integerrimus, quod Montegna, celebris Pictor, pulcre adumbravit, dum vtrumque in vna effinxit tabula, prout id *Ianus* noster Elegia XVI. Oper. poëticor. edit. Budens. an. 1754. pag. 195. grato commemorat animo:

*Qualem Pellaeo fidum cum Rege sodalem
Pinxit Apelleae gratia mira manus.
Talis cum Iano tabula Galeottus in vna
Spirat inabruptae nodus amicitiae.
Quas Montegna igitur tanto pro munere grates
Quasue tibi laudes nostra Thalia canet?
Tu facis vt nostri viuant in secula vultus,
Quamuis amborum corpora terra tegat.
Tu facis immensus cum nos distermine orbis,
Alter vt alterius possit vt esse sinu.
Nam quantum a veris distant haec ora figuris,
Quod nisi vox istis desit imaginibus? etc.*

Ob dis-

moriae prodidit *Manardus*, regis Archiater, epist. medicinal. L. V. ep. I.) vero simile videtur, longe plures prosecto Matthiae actate Budam, regiam Pannoniarum ciuitatem, et vniuersum regnum, incoluisse Medicos; quandoquidem Manardi tempore, studia litterarum inter Hungaros, regis incuria, fere interciderant, ita vt se quasi veterno obsitum Budae inter Scythas queratur doctissimus hic Medicus, 1. c. L. II. ep. 3. Vnde non vana mihi enascitur suspicio, *eruditum* quoque *sodalitium litterarium Budense*, iam eo tempore, igitur ante cladem adhuc Mohacsianam, dissolutum paene fuisse.

ezt megemlíthessem — Ferrarában kenyeres pajtása, iskola-
társa, sőt a költészettanban oktatója s egész életében igaz
barátja volt, amit azzal fejezett ki Mantegna, a híres
festő, hogy kettejüket egy képen festette le, amint Janusunk
mondja is Budán 1754-ben kiadott költői műveinek 16.
elégiájában, a 195. lapon:

*Mint ahogy Appelles remekelte ki képen Achilles
és Patroklos igaz, ritka baráti hevét,
úgy szerepel Janus s Galeottus e képre lefestve,
mint akiket sohasem téphet a sors szele szét.
Ily nagy ajándékért Thaliám, Montegna, mit adjon
s mint zengjen teneked háladicséreteket?
Néked jár köszönet, mert képünk látja utókor,
hogyha magunkat már sírnak a hantja takar,
Néked jár köszönet: válasszon el ám a világ bár,
egyik a másunkat karja közé veheti.
Mert mi különbség van képünk s igazánda valónk közt?
semmi, csak az, hogy e kép szólni mégsem elég. Stb.*

[Orvosi levelek] V. k.-ének 1. levelében, akkor valószínűnek lát-
szik, hogy Mátyás korában Budán, Magyarország fővárosában és
az egész országban bizonyára jóval több orvos volt, mert Manardus
idejében a király nemtörődömsége miatt Magyarországon a tudó-
mányok művelése majdnem kiveszett, úgyhogy ez a tudós orvos
im. II. k. 3. levelében azt panaszolja, hogy Budán a szittyák közt
szinte beléjeesett a restség. Ezért aztán nem alaptalanul támad ben-
nem az a gyanú, hogy már abban az időben, vagyis még a mohácsi
vész előtt, fölbomlott a *Budai tudós irodalmi társaság* is.

Ob disseminatas, in Libro de Incognitis vulgo, paradoxas in religione opiniones, tantam accusatoris Cleri sibi conflavit inuidiam, vt in tetros Venetiis compingeretur carceres, in praesentissimoque et vitae et bonorum omnium versaretur periculo, et non nisi Xysti, summi Pontificis, Matthiae regis, et Ioannis Vitéz metropolitae Strigoniensis iunctis operis, aegre liberari potuerit. Tam vasto fuisse dicitur corpore, vt rheda curruli vt plurimum vehi debuerit; factumque est dein nouissime, vt ad montem Anianum, circa Ateste, repente suffocaretur, vt vult Iouius, in Elogiis doctor. Viror. suo loco pag. m. 90. Quod Valerianus Libr. I. de Litterat. infelic. refert, eum in itinere ad Lud. XI. Galliarum regem mortem oppetiisse, dum ex equo descenderet, in terram graui lapsu prostratus, id nuperus Auctor, qui sub litteris F. X. S. A. latere voluit, falsum esse dicit, in Dissert. de Biblioth. Budensis Matthiae Coruini, ortu, lapsu, interitu, et reliquiis, Vindob. an. 1766. in 4. Fatendum est, anonymum hunc optime omnium Galeoti vitam contexuisse pag. 17. seqq.

O P E R A.

1. *De egregie, sapienter, et iocose dictis et factis Matthiae Regis, ad Incl. Ducem Ioannem, eius Filium.* Viennae, curante Sigismundo Torda, an. 1563. 8. Recus. ibid. an. 1723. 12. Legitur inter Scriptor. Rer. Hungar. Francof. an. 1600. in. fol. et in collectione Schwandtn. Tom. I. pag. 5. ed. et Cassouiae, cura Ioan. Bocatii an. 1611. 8. sub titulo, *Salomon Hungaricus*, et alias saepius.
2. *De Homine interiore, et eius partibus Libr. II.* sine an. et loco. in fol. putantur tamen Venet. circa an. 1476. editi. Dicati sunt Ioanni, Archiepiscopo

[A közönségesen ismeretlen dolgok] című könyvében elhintett különös vallási tévtanaival olyan gyűlöletet keltett a papságban, hogy azoktól bevádolva a szörnyű velencei börtönbe került, s fenyegető veszélybe jutott volna élete és vagyona is, ha Xystus pápa, Mátyás király és Vitéz János esztergomi érsek egyesült erővel, nagy nehezen ki nem szabadítja. Állítólag olyan kövér volt, hogy rendszerint kocsin kellett mennie, és végül is úgy járt, hogy Ateste körül az Anianus hegynél hirtelen megfulladt, ahogy azt Iovius mondja a [Tudósok dicséreté]-nek megfelelő helyén a 90–91. lapon. Amit Valerianus említ róla a [Szerencsétlen tudósok] I. könyvében, nevezetesen, hogy XI. Lajos francia királyhoz utaztában érte utol a halál, amint lováról leszállva földre zuhant, azt az F. X. S. A. betűnévvel jelölt mai szerző tévesnek mondja [Értekezés Hollós Mátyás budai könyvtárának keletkezéséről, hanyatlásáról, pusztulásáról és maradványairól] című, Bécsben 1766-ban megjelent 4° munkájában. El kell ismerni, hogy ez a névtelen írta meg valamennyi közt a legjobban Galeotus életét a 17. laptól kezdve.

M Ű V E I

1. [*Mátyás király kiváló, bölcs és tréfás mondásairól és tetteiről, fiához, a híres János herceghez intézett irat*]. Bécs, Torda Zsigmond kiadásában, 1563, 8°. Kiadva ugyanott 1723, 12°. Megtalálható a [Magyar történetírók]-ban, Frankfurt, 1600, folióban és a [Schwandtner-féle gyűjtemény] I. kötetének 5. lapján. Bocatius János kiadásában Kassán is megjelent 1611-ben 8°-ben [*A magyar Salamon*] címmel és máshol is többször.
2. [*Az ember belsejéről és részeiről szóló 2 könyv*] év és hely nélkül, folió alakban, de a közvélemény szerint Velencében 1476 táján adták ki János esztergomi

Strigoniensi, Quod Laurentium Vallam acerbe castigauerit, Georgius Merula scripsit *Annotationes in Galeottum*, hae cum illis coniunctim prodierunt, adiecta *Obiectorum Refutatione*, quam Galeottus Merulae opposuit. Mediolan. 1490. in fol. Basil. 1517. 4. Oppenheimii an. 1610. 8. Francof. an. 1619. 8.

3. *Liber de incognitis vulgo Libri III. ad Matthiam Coruinum Regem.* Exemplar Msctum. Oporino quidem sublatum, qui illud edere voluit; at exstant tamen alia exempla in Mscto, in regia Taurinensi, et ciuica Vindobonensi, Bibliothecis.
4. *De Doctrina promiscua Liber, varia multiplicique eruditione refertus.* Florent. an. 1548. in 8. Lugd. Bat. an. 1552. 12. Francof. an. 1602. 12. et Italice Florent. an. 1615. 8.
5. *De Sacra moralique Philosophia, nec non De Astrologia ad latinitatem reuocata, et Commentarios in Virgilium scribere fuisse meditatam, ipse de se testatur in Libr. de Homine, tit. de pectore.*

27. GENSEL (IOAN. AD.) Ortum eius sibi Sempronium vindicat, quod eum an. 1677. d. 26. Oct. in lucem editum excepit. Pater fuit Cornelius Gensel, patricius Sempronienſis, mater vero Iuditha, viri nobilis, et Iudicis vr bani, Georgii Melchioris de Zuanna, filia. Humanioris litteraturae et philosophiae adminiculis in patrio ludo per gradus conquisitis, anno aet. 17. Salanam adiuit Vniuersitatem, in qua animum propius ad S. Theologiae culturam adplicuit, sed ob imbecillem corporis constitutionem, ex suorum concilio, mentis medicinam cum corporis medela commutauit; in quo studio tantas breui fecit progressiones, vt an. 1699. de Ischuria, morbo

érseknek ajánlva. Mivel Valla Lőrincet csípősen megdorgálja, azért Merula György egy [*Megjegyzések Galeottóra*] c. művet írt ellene, s ez amavval együtt jelent meg, de hozzájuk kapcsolódik még [*A vádák megcáfolása*] is, melyben Galeotto felel meg Merulának. Milánó, 1490, folió. Basel, 1517, 4°. Oppenheim 1610, 8°. Frankfurt, 1619. 8°.

3. [*A közönségesen ismeretlen dolgokról szóló könyv*]. Ez 3 könyv Mátyás királyhoz. Kéziratos példány, melyet ugyan elloptak Oporintól, aki ki akarta adni, de vannak még más kéziratos példányai is, például a torinói királyi és a bécsi városi könyvtárban.
4. [*Könyv a vegyes tudományról, sok különféle ismerettel*]. Firenze, 1548, 8°. Leyden, 1552, 12°. Frankfurt, 1602. 12°. Olaszul: Firenze, 1615. 8°.
5. Szándékozott még írni [*a vallás- és erkölcsbölcseletről*], továbbá [*a csillagjóslásnak tiszta latin nyelven való kifejezéséről*] és [*Vergilius-magyarázata*]-on is jártatta az eszét, mint maga írja az [*Az emberről szóló könyvek*]-nek a mellkasról szóló fejezetében.

27. GENSEL JÁNOS ÁDÁM Sopron városában született 1677. október 26-án. Apja Gensel Kornél soproni patrícius volt, anyja pedig nemes Zuanna György Melchior városbírónak a leánya, Judit. Egyenként megszerelve szülővárosának iskolájában az általános műveltséget és a bölcseleti ismereteket, 17 éves korában a jénei egyetemre ment, s ott előbb a szent teológiára irányította figyelmét, de utóbb testi szervezetének gyengesége miatt szülei tanácsára a lélek orvoslását felcserélte a test gyógyításával. Ebben a tudományban rövidesen akkora haladást tett, hogy 1699-ben tudományos értekezést tartott

genitoris emortuali, doctam Praes. Wedelio publicarit Disputationem, Relicta Iena Italiam inuisens, Bononiam, Florentiam, Romam perlustrauit; Patauii per biennium, doctrina, colloquio, et conuersatione virorum ea aetate doctissimorum gauisus est, Consilarii anatomici munere bis defunctus, mox Incl. Nationis Germanicae Artistarum Vice-Syndicus electus, postea ad Aloysium Mocenigum, Venetorum recens constitutum Ducem, delegatus, Nationis Germanicae nomine vota fecit, et honorificum ab eo Equitis d. Marci titulum reportauit. Inde Caesareum Legatum, Comitem de Bercka, Venetias aduentantem, submissa gratulatione excepit. Tulit nouissime praemium suae in arte medica diligentiae an. 1703. quum a Senatu academico Philosophiae et Medicinae Doctor crearetur. Atque ita Purpura Doctorali inuestitus, in patriam tellurem gressus reuocauit, apud Eisenburgenses primum, postea Sempronienses, se in arte clinica exercere coepit, et mox heic loci an. 1709. Poliater, labentibus annis Comitatus Castriferrei Physicus prouincialis, nec non celsiss. S. R. I. Principis Eszterházi personae Medicus constitutus est. Anno currentis seculi duodecimo, die 1. Febr. in Academiam Imper. Nat. CC. sub Diodori I. nomine, singulari suo merito cooptatus, biennio post d. 31. Iul. nominatae statim Academiae Adiunctus Praesidi declaratus, et mox in membrum regiae Societatis Scientiarum Berolinensis electus est. Longa tabe fatigatus, obiit 31. Aug. an. 1720, qui sibi viuus tale posuit Epitaphium:

Wedelius elnöklete alatt a húgydugulásról, amelyben apja elhalt. Jénát elhagyva, Olaszhonba ment, s megjárta Bolognát, Firenzét, Rómát. Pádovában két évig élvezte kora legtudósabb embereinek tanítását és társaságát, mert kétszer viselte a bonctani tanácsos tisztségét, majd pedig a tekintetes német ifjúság bölcsészhallgatóinak helyettes képviselőjévé választották. Aztán Mocenigo Alajoshoz, az új velencei dogéhoz küldték ki, s ott a német egyetemi hallgatóság nevében fogadalmat tett. Ekkor kapta a dogétól a Szent Márk-lovag címet. Később a Velencébe érkező császári követet, Bercka grófot köszöntötte szerényhangú üdvözlő beszéddel. Utoljára az orvostudományban tanusított buzgalmáért 1703-ban az egyetem szenátusa bölcselet- és orvosdoktorrá választotta. Elnyerve a doktori bíbort, hazajött, s előbb Vasvárott, majd Sopronban kezdte gyakorolni a betegági gyógyítást. Ehelyt aztán 1709-ben városi orvossá, évek múltával Vas vármegye physicus provincialisává (megyei orvos) és nagyméltóságú Eszterházi római birodalmi hercegnek személyi orvosává lett. A folyó évszázad tizenkettedik évében február elsején páratlan érdemeiért beválasztották a [Császári Természettudós Társaság]-ba I. Diodorus néven, két év múlva, július 31-én az előbb említett akadémia társelnökévé, nemsokára pedig a berlini királyi tudományos társaság tagjává választották. Hosszas betegeskedés után 1720. augusztus 31-én halt meg. Még életében a következő sírfeliratot készítette magának:

*Multos olim iuandos antidotis iuans
 Fati necessitate nondum occupatos,
 Se vero eadem praeuentum iuare
 Voluit, debuit, non potuit,
 Ortus, moruus, oriturus.*

Quantus Curiosorum Academiae fuerit Patronus, certo id est documento, quod per legem testamentariam constituerit paullo ante obitum, vt quotannis redundantes ex Legato sex mille florenorum imperialium vsurae, in eiusdem impenderentur emolumenta: at pio hoc Genselii Legato quam difficulter, et quam sero, non nisi anno demum praesentis seculi quinquagesimo primo, Societas ista frui potuerit, pluribus verbis enarrat Büchnerus Praeses, in *Histor. Acad. Nat. Curios. Sect. IX. §. 176.* Haec munifica testatoris liberalitas, vt in omne aeuum propagaretur, ex Academiae decreto sacrum Parentale recitauit Ioan. Mauritius Hoffmannus, insertum *Append. Ephem. Nat. CC. Centur. IX. et X. recusum in Bibliotheca Mangeti Scriptor. Medic. Libr. VII.* Büchnerus vero Bibliothecam in vsus Augustae Societatis publicos Erfordiae instauraturus, in eius Inscriptione, quam in superiore vestibuli parte adfixit, Genselianum nomen sequentem in modum immortalitati consecrauit:

Auspi-

*Sok beteget gyógyított hajdan gyógyszerekkel,
halálveszély kiket még nem kapott el éppen.
Mikor rá magára rontott lesből e vész, kivédni
szerette volna, illett volna, mégse tudta;
született, meghalt, föltámad.*

Hogy mennyire szívén viselte a [Természettudós Társaságot], annak az a határozott bizonyítéka, hogy kevéssel halála előtt végrendeletileg úgy intézkedett, hogy hat-ezer császárforintra rúgó hagyatékának minden kamatját évről évre ennek a céljaira fizessék ki; de hogy ez a társaság milyen nehezen, milyen későn, csak a jelen század ötvenegyedik évében juthatott hozzá ennek a Gensel-hagyatékhoz az élvezetéhez, azt elnöke Büchner bővebben mondja el a [Természettudósok akadémiájának története] IX. osztályának 176. §.-ában. Hogy az örökhagyónak ezt a bőkezűségét mindörökre hirdessék, az akadémia utasítására Hoffmann János Móric emlékbeszédet mondott róla, s azt a [Természetkutatók Hetilapjai] IX. és X. centuriájának függelékébe illesztették, amelyet a Manget-féle [Orvosi írók könyvtára]-nak VII. könyvében nyomtattak le újra, Büchner pedig, mikor Erfurtban a császári társaság nyilvános használatára könyvtárat állított, az előcsarnok felső részére erősített feliraton Gensel nevének a következő örök emléket szentelte:

Auspiciis

Augustissimi Romanorum Imperatoris

CAROLI VI.

Pii, clementis, fortis, magnanimi,

Bibliothecam hanc

a Ioan. Iac. Baiero A. S. R. MD CXXI.

inchoatam et fundatam,

ac post eius obitum MD CC XXXVII.

Norimberga huc translata,

aemula

Dnn. Collegarum Acad. Nat. Cur.

aliorumque fautorum liberalitate,

maxime vero redditibus annuis

ex

LEGATO GENSELIANO

auctam, instructam, et exornatam,

publicis vsibus aperuit

Andreas Elias Büchner

A. R. S. MD CC LII.

OPERA.

1. Dissert. Med. Praes. Wedelio, *Aegrum Ischuria laborantem exhibens*. Ienae an. 1699. 4. plag. 2 ¹/₂.
2. *Theses Philosophico-medicae, Sacrae Regiae Maiestati Iosepho I. Romanorum Imp. dicatae*, pro suprema in Philosophia et Medicina Laurea consequenda, imponente eam Excell. Bernardino Ramazzini, Profess. Patavii an. 1703. in folio regali maximo c. fig. aen.

A felséges,
jámbor, szelíd, vitéz és nagylelkű

VI. KAROLY

római császár áldásával

ezt a Baier János Jakabtól

az üdvözülés megszerzésének 1711. évében megkezdett

és alapított

s az ő halála után 1737-ben

Nürnbergből idetelepített

s a [Természettudós Társaság] tagjainak
és más pártfogó uraknak a bőkezűségéből

főleg pedig

a Gensel-hagyaték

évjáradékából

gyarapított, fölszerelt és ellátott

könyvtárat

a közhasználat számára megnyitotta

Büchner András Éliás

az üdvözülés megszerzésének 1752. évében.

M Ű V E I

1. [*Húgydugulásos betegről*] Wedel elnöklete alatt tartott orvosi értekezés. Jena, 1699. 4°, 2¹/₂ ív.
2. [*I. József király ő szent felségének, a római császárnak, ajánlott bölcseleti- és orvostudományi tétélek*] a legmagasabb bölcseleti és orvosi kitüntetés elnyeréséért, amit el is nyert Ramazzini Bernát tanár öméltóságától. Padova, 1703. óriás folió, rézmetszettel.

3. Obseruationes Ephemeridibus Nat. Curiosor. insertae:

Centur. I. et II. Obs. 193. *De procidentia vteri totali quoad fundum, cum febre maligna. Recusa ex toto in Act. Erudit. Lips. an. 1716. mense Maio.*

Obs. 194. *De procidentia oculi dextri quoad totum.*

Obs. 195. *De pica virili, seu inordinato appetitu rerum vitiosarum et a natura humana alienarum, ac inedibilium.*

Centur. III. et IV. Obs. 48. *De Febri maligna summe periculosa, etiam quasi desperata, in qua τὸ Θεῖον emicuit Hippocraticum.*

Obs. 49. *De conceptione in somno.*

Obs. 50. *De Hydrophobia.*

Obs. 51. *De Haemorrhagia penis.*

Obs. 134. *De pilorum defluuio totius corporis.*

Centur. VI. Obs. 84. *De caruncula vrethrae in lue venerea.*

Obs. 85. *Anatomica de Submerso.*

4. *Constitutio epidemica inferioris Hungariae an. 1711. 1712. 1713. cum historicis et meteorologicis obseruationibus. Leg. in append. Ephem. nat. CC. Centur. VII. et VIII. pag. 1. seqq.*

5. *Elo-*

3. A [Természetkutatók Hetilapjai]-ba iktatott észleletek:

I. és II. cent. 193. észl. [A méhnek fenekestül való teljes kicsuszamlásáról s a vele kapcsolatos rosszindulatú lázról]. Teljes egészében megjelent ismét a [Lipcsei Tudósok Közl.]-ben 1716. májusában.

194. észl. [A jobbszem teljes kifordulásáról].

195. észl. [A férfiaknál előforduló szarkatévágyról, azaz romlott, embernek nem való és ehetetlen dolgok rendellenes kívánásáról].

III. és IV. cent. 48. észl. [Egy igen veszélyes, rosszindulatú, sőt szinte reménytelen lázról, amelynek folyamán egyszerre csak föllépett a Hippocratestól említett isteni segítség].

49. észl. [Az alvás közben való fogamzásról].

50. észl. [A viziszonyról].

51. észl. [A himvessző vérfolyásáról].

134. észl. [Az egész test elszórtelenedéséről].

VI. cent. 84. észl. [A húgycsőbibircsről a bujakórban].

85. észl. [Egy vtzbefulladt férfi boncolása].

4. [Alsó-Magyarország járványállapota 1711—1713-ban, történeti és meteorológiai megfigyelésekkel együtt]. Lásd [Természetkutatók Hetilapjai] VII. és VIII. centuriájának függelékében az 1. laptól kezdve.

5. *Elogium Med. Doct. Caroli Raygeri, Acad. Leopoldino Caes. Nat. CC. Collegae et Practici Poseniensis.* In Append. Ephem. Nat. CC. Centur. VII. et VIII. p. 193. seq. Recus. in biblioth. Scriptor. Med. Mangeti Tom. II. part. 2. pag. 37. seqq.
6. *Thea Hungarica, eiusque cultura.* Kundmann Rarior. nat. et art. Sect. II. Artic. 18.
28. GÖRGEI (PAVLLVS) Medicinae Doctor, et felicissimus in partibus superioris Hungariae practicus, in Incl. Comitatu Vnguariensi apud Kaposiensium coetum ab an. 1654., quo ab exteris oris reuertit, sacri concionatoris munere functus est, ad annum vsque 1670. quo factorum iniquitate, prout ea erant tempora, id effectum est, vt ab Hommonnaianis sede sua dimotus in exilium ageretur, teste Delineat. eccl. Hung. MSta Kotsiana Voll. II. Iohannem Dregely Palankium, quum is conciones catecheticas an. 1667. Cassoviensibus typis publicaret, sequenti cohonestauit carmine:

*Vir bonus est commune bonum, namque vsibus omnem
Quam potis est operam patriae communibus aptat.
Sic te posteritas sublimen laudibus omnis
Euehat, et vita te postuma fama beabit.*

Observatio de foetus extra uterum propendentis eiulatu, et reditu in uterum. Legitur in Miscellan. Academ. Nat. Curios. Decur. I. an. I. Obs. 62. pag. 139.

29. GRAEGORY (IACOBVS) Tuxovinus Pannonius, an. 1586. die 19. Nov. Basileae, Praeside D. Stupano, sub decurionatu med. Caspari Bauhini, disputauit pro gradu Doctoris in Medicina, *de Phthisi.* Vid. *Matricula Vniuersitatis Basileensis ad hunc. annum.*

30. GYÖN-

5. [*Rayger Károly orvosdoktornak, a Természettudósok Lipót császár Társasága tagjának és pozsonyi orvosnak dicsérete*]. A [Természetkutatók Hetilapjai] VII. és VIII. centuriájának függelékében a 193. laptól. Újranyomva a Manget-féle [Orvosi írók könyvtára]-ban a II. k., 2. részének 37. lapjától kezdve.

6. [*A magyar tea és termelése*]. Kundmann [Természeti és mesterséges ritkaságok] II. osztály, 18. cikk.

28. GÖRGEI PÁL orvosdoktor, Felső-Magyarország szerencséskezű gyakorló orvosa, nemes Ung vármegye kaposi egyházközségének predikátora volt külföldről való hazatérésétől, 1654-től egészen 1670-ig, amikor a sors azonkori ismeretes mostohasága következtében a Homonnai-pártiak számkivetésbe úzték lakóhelyéről, mint ezt a Kotsi-féle két kötetes kéziratos [A magyar egyház képe] c. mű tanúsítja. Drégelypalánki Jánost, mikor az 1667-ben [Hitoktató gyűlések] c. munkáját Kassán kiadta, a következő verssel köszöntötte:

*Közkincs az, ki derék ember, mert bármihez érhet,
mind a közösségnek fordítja javára magától.
Zengje dicséretedet magas égig ezért az utókor
s élvezd koltod utáni hired boldog tudatát ott.*

[*Orvosi megfigyelés egy méhből kibújó magzatnak a jaggatásáról és a méhbe való visszahúzódásáról*]. Megtalálható a [Természettudós Társaság Vegyes Közleményei]-ben az I. decuria, 1. év, 62. észleletében a 139. lapon.

29. GRAEGORIUS JAKAB taxoviai magyar, 1586. november 19-én tartotta orvosdoktori értekezését Baselen [*A tüdővészről*] címmel Stupan úr elnöklete és Bauhin Gáspár orvoskari decuriósága alatt. Lásd a baseli egyetem ezen évi anyakönyvét.

30. GYÖNGYÖSSI (PAVLLVS) In lucem editus Cassouiae d. 26. Apr. an. 1707. Patrem habuit cognominem Paullum Gyöngyössi de Pettyén, Theologiae Doctorem, et ecclesiae Anglicanae Presbyterum, sacrorum apud Cassouienses Helu. Confess. antistitem, et postea, vbi an. 1724. fatorum iniquitate patrio expelleretur solo, in Academia Francofurtana ad Viadrum S. S. Theologiae annis XVI. Professorem public. ordinarium. Pater filium annos XVII. natum ex Collegio Debrecinensi ad se euocauit, Linguarum et reliquae polymathiae elegantioris notitia a latere suo imbuendum. Vbi labente tempore ex patris consilio Lugdunum Batauorum commigrasset, Albertum Schultensium praeprimis sibi conciliauit, cuius manuductione vsus linguas orientales ea addidit dexteritate, vt eius postea institutionibus priuatis iuuentus Bataua multum delectaretur. Grammaticarum minutiarum per-taesus, an. 1753. summos in medicina, quam etiam cum reliquis disciplinis sibi reddiderat maxime familiarem, ab Academia Harderouicensi sibi deferri honores expetiit: quibus facile impetratis, mox in Russiam, ab Archiatro Imperatricis Elisabethae, Boerhauio, euocatus abiit, atque accepit locum Medici in Nosocomio Petropolitano maritimo primum, postea in Academia Cohortis Nobilium, (das hochadeliche See-Cadetten Corps), qui ad militiam naualem publicis instituuntur sumtibus. Anno dein 1766. Augusta Russorum Imperatrix in numerum Medicorum Aulae suae, cum annuo mille numorum vncialium stipendio, cooptandum decreuit. Multarum linguarum, praecipue orientalium, notitia, magnam laudem adquisiuit. *Vir quod liberalioris paullo exstiterit ingenii, multorum simultates suscepit, quae res ei taedium, taedium vero talem adtulit moerorem, vt in eam*

incide-

30. GYÖNGYÖSSI PÁL 1707. ápril 26-án született Kassán. Apja pettyéni Gyöngyössi Pál hittudománydoktor, az anglikán egyház presbitere, a kassai kálvinisták papja, később pedig, amikor a sors mostohasága folytán 1724-ben hazájából kiűzték, 16 évig az odera-frankfurti egyetem nyilvános rendes teológiai tanára volt. Ide hívta magához fiát a debreceni kollégiumból 17 éves korában, hogy a maga oldala mellett tanuljon nyelveket és sok más szép tudományt. Mikor idő múltával apja tanácsára Leydenbe ment, főleg Schultensius Albert barátságát nyerte meg magának, s az ő irányításával olyan eredményesen sajátította el a keleti nyelveket, hogy később nagy gyönyörűséggel hallgatta magánoktatásait a holland ifjúság. A nyelvtani szőrszálhasogatást megunva a hardewijki egyetemtől orvosdoktorrá való minősítését kérte 1753-ban, amely tudományt annak idején a többivel együtt igen megszeretett. Kérelme könnyen teljesülván hamarosan Oroszországba ment Erzsébet cárnő udvari orvosának, Boerhaviusnak, a hívására s ott előbb a pétervári tengerész-kórházban, később pedig a nemesi gárda főiskoláján (das hochadeliche See-Cadetten Corps) kapott orvosi állást, ahol államköltségen képezik a nemes ifjakat haditengerészeti szolgálatra. Aztán 1766-ban a felséges orosz cárnő a maga udvari orvosai közé vette föl évi 1000 numus uncialis fizetéssel. Nagy, főleg keleti nyelvismeretével sok dicsőséget szerzett. *Mivel kissé szabadelvűbb volt, sokakban keltett haragot, ami aztán benne*

inciderit melancholiae speciem, (prout nunciarent litterae C. P. Med. Doctoris, Petropoli d. 17. Nou. an. 1769. ad me humanissime exmissae,) quae nullum ei amplius liberae mentis relinquat interuallum, et sic ille in praesentiarum totus elanguit. Insignem in pangendis carminibus facilitatem multis comprobauit speciminibus: vnum hic saltim adscribam, quod O. Szathmario, *de usu salis in sacris Israëlitarum, eiusque mysterio*, Ultraiecti an. 1734. bene disputanti, adiecit:

*Accipe Szathmari cura properata recenti
Carmina, nec Paulli despice verba tui.
Plurima deberet, sed vires ferre recusant,
Nam vitium secli posterioris habent.
Crede, animum superi potius quam munera censent;
Cum pretium Paulli mens facit ipsa tui.
Nec tamen inuideas, lacrymas si interpluo paucas,
Quas renouant patriae tristia fata meae.
Respice me, sortemque meam, clademque Parentis,
Atque animo gemitus experire meos.
Vita procul patria peragenda per vltima mundi
Rura, fatigatos Sol vbi condit equos.
Angulus Europae iam nos tenet vltimus. Eheu!
Hungara iam tellus non salutanda mihi.
Quo feror? inuisas modo supprime, Paulle, querelas,
Hungara quem genuit Belgica terra ferat.
Figore non adeo torpent praecordia Belgis,
Quorum coelestis pectora feruor alii.
Vt mihi nunc Leydae post tristia fata moranti
Aëre non liceat liberiore frui.*

Hic

olyan meghasonlást és szomorúságot váltott ki, hogy (C. P. orvosdoktornak 1769. november 17-én nekem Pétervárról írt szíves értesítése szerint) a büskomorságnak abba a fajtájába esett, amely semmi lehetőséget sem hagy neki a nyugodt gondolkodásra, s emiatt jelenleg teljesen közönyös lett. A versírásra való készségét sok példával bizonyította, s ezek közül azt, amelyet Szathmarius O.-nak abból az alkalomból írt Utrechtben 1734-ben, hogy az sikeres értekezést tartott [A sónak a zsidó szertartásokon való használatáról és titkos értelméről] címmel, ide iktatom:

Vedd, Szathmári, barátodtól eme frissibe' készült
verseket és értük Páloedat el ne ítéld.
Jó sokkal tartoztam, erőm ám nem vala hozzá,
mert a letűnt korszak bűne beléje esett.
Szándékunk s nem ajándékunk számít az egekben,
Páloednak szintén érdeme szíve legyen.
Azt se igen ródd föl, hogy emitt-ott könnyeket ejtek:
drága hazám gyászos sorsa bústija szívem.
Vedd figyelembe, mi ért engem, s mi baj érte apámat
s éld bele így magadat abba, mi engem emészt.
Távol kell tengődni hazámtól, földnek a szélén,
hol fáradt lovait vízbe riasztja a Nap.
Európának a legsarkába kerültem el. Ó jaj,
nem látom többé drága magyar honomat!
Mit mondok?! Panaszod fojtsd el, Pál, mert haragot kelt:
Kit Magyarország szült, belga gödör vegye bé.
Holland lélek, amelyet az Isten szent tüze éltet,
bármi nagy erre a fagy, nem lehet annyira vad,
hogy mikor itt Leydenbe' lakom sok bajnak utána,
megtiltná a szabadságnak az élvezetét.

*Hic nobis sedes, statio benefida carinis,
 Exulis ut Paulli tempora belle fluant.
 Exsul erat Christus, comites nos exulis esse
 Nil pudet etc.*

Duplex Gyöngyössi prostat effigies aeri incisa, alteram St. Páldi, chalcographus Hungarus, nuper Claudiopoli mortuus, edidit Lugd. Batauorum an. 1744. sequentem in modum signatam:

*Sic oculos, sic ora gerit, cunabula cuius
 Pannonia, ingenium Belgica laeta fouet.
 Nec mirum: medicas in pectore condidit artes,
 Hellada cum Latio cumque Oriente capit.
 Si valet augurium, si coniectura futuri,
 Mirandas dotes ampla theatra manent.*

*Dit's de edle Schets van dien beroemden Letter' Helt,
 Waar op't Bataafsche Atheen vertheugt met recht
 mag bogen,
 Die door zyn yveruur naar hooger eertrap snelt;
 Die zuivre Taalkunde en haar wonderbaar ver-
 mogen
 In volle kragt bezit: de heilzame Artseny '
 Zet's Mans ervaren Geest ook lof en luister by.*

Alteram C. F. Fritschius ad viuum delineauit, et sculpsit Amstel. an. 1753. Hic vultu satis hilari, et Russica veste circumamictus, in Librum ante se apertum, manu calamus tenente, talia inscribit: אֲשֶׁרֵי תַמִּיטֵי נִנְנֵי Psalm 119. V. 1. Inferius haec leguntur:

Paullus

*Itt a tanyám, sajkámnak e föld nyújt jó menedéket,
számkivetett Pálod sorsa ma rendbe' folyik.*

*Számkivetett volt Krisztus is és nem szégyen a sorsát
osztanom. stb.*

Gyöngyössinek két részbe metszett képe van. Az egyiket a nemrég Kolozsvárott elhalt Páldi István magyar rézmetsző bocsátotta ki Leydenben 1744-ben a következő szöveggel:

*Ekként tartja fejét, ekként néz, kit Magyarország
szült s tudományát most Belgica népe lesi.*

*Nem csoda: elméjébe fogadta a gyógytudományt és
hellén, héber, arab, kháldi, latin szavat ért.*

*Sejtelmem ha helyes, ha lehet jósolni jövendőit,
felleptét telt ház érdeklődve lesi.*

*Ez a képe annak a híres betűhősnek,
akinek a kinevelésével méltán büszkélkedhetik Leyden,*

s aki bugalmában egyre följebb tör a dicsőség felé.

*Teljes mértékben elsajátította ő az igazhit nyelvtudományát
és csodálatos kincsét. Gyógytudomány is
bővíti ismereteit és növeli fényes dicsőségét.*

A másikat C. F. Fritschius rajzolta és metszette élethíven Amsterdamban 1753-ban. Ezen a képen arca elég vidám, ruhája oroszos, kezében tollat tart, és az előtte levő nyitott könyvbe ezt írja: (Ásré szemimé doreh hahaulhim beszaurász Adaunoj = Boldogok, akik az Úr útjain járnak ártatlanul), 119. zsoltár 1. Alatta ez a szöveg van:

*Paullus Gyöngyössi a Pettyén Med. Doct.
Natus Cassouiae in Hungaria an. 1707. 26. April.
Imperatoriae Russicae Maiestatis Sacratissimae
Nosocomii maritimi Petropolitani h. t. Medicus.
Gyöngyösus medicas in pectore condidit artes,
Hellada cum Latio cumque Oriente capit.*

OPERA.

1. *Index Locorum S. Codicis et Vocum Hebraearum, Arabicarum, Aramaearum, itemque Graecarum et Latinarum, in Commentarium Alberti Schultensii, Prouerbia Salomonis explicantis, concinnatus.* Lugd. Bat. an. 1748. in fol.
  2. *Diss. inaug. med. De Remediis empyricis,* Harderov. an. 1753. 4. plag. 5. *Recusa Lausannae* an. 1760. et inserta disputationibus Hallerianis ad Histor morbor. et curat. facientibus. Tom. VII. num. 233. pag. 127. seqq.
  3. *Chorea Castrorum sub tessera Gedeonis militari,* Id. VII. 20. Praeside *Paullo Gyöngyösi,* patre, Theol. Prof. Francof. ad Viadr. 1730. plag. 8.
31. HELLENBACH (IOHAN. GODOFREDVS). Patrem habuit Iohannem Hellenbach, Lib. regiaeque ciuitatis montanae Schemnitziensis primi ordinis Urburarium, qui Vitteb. an. 1656. *Orationem pro Hungaria* recitatam, typis Oelschlegelianis publicauit, et an. 1658. *Logicarum Quaestionum* manipulum, Praes. *Backio* ibidem defendit. Natus est Noster Schemnitzii an. 1659. Doctoris medicinae honores et priuilegia capessiuit an. 1685. et dein ita feliciter praxin exercuit, vt Leopoldum quoque Imp. atroci nephritide calculosa diu multumque diuexatum sanitati restitueret; quare in praemium feliciter saepius in Augusta Aula exercitae suae artis, initio la-
- bentis

*Pettyéni Gyöngyössi Pál orvosdoktor
a magyarországi Kassán született 1707. ápril 26-án
az orosz cárnő ő szent felsége
pétervári tengerész-kórházának ezidőszerinti orvosa.*

*Gyöngyössi elméjébe fogadta a gyógytudományt és
hellén, héber, arab, kháldi, latin szavat ért.*

M Ű V E I

1. [A Szentírás idézett helyeinek s héber, arab, arameus, görög és latin kifejezéseinek a Salamon példabeszédeit fejtegető Schultensius Albert Magyarázatahoz írt jegyzéke]. Leyden, 1748. folió.
2. Orvosavató értekezés [A bevált orvosságokról] címmel, Harderwijk, 1753, 4°, 5 ív. Újra kiadva Lausanneban 1760, beiktatva a [Betegségek és gyógyítások történetére vonatkozó Haller-féle értekezések] közé. VII. k., 233. szám, a 127. laptól kezdve.
3. [A Gedeon vezérsége alatt rendezett katonai haditáncról]. Bírák kv.-e VII. 20. Apjának, Gyöngyössi Pál hittudománytanárnak az elnöklete alatt. Odera-Frankfurt, 1730, 8 ív, 4°.

I. HELLENBACH JÁNOS GOTTFRID-nak Selmec királyi szabad bányaváros elsőrendű bányarésztulajdonosa, Hellenbach János, volt az apja, aki 1656-ban [Magyarországért mondott beszéd]-ét az Oelschlegel-nyomdában adta ki Wittenbergben, 1658-ban pedig ugyanott egy csomó [Logikai tétel]-t vetett föl, és védelmezett meg Backius elnöklete alatt. Emberünk Selmecen született 1659-ben. Orvosdoktori címet és jogokat 1685-ben kapott, s olyan szerencsésen üzte foglalkozását, hogy Lipót császárt kigyógyította kőokoza vesegyulladásából, amely régóta és sokszor gyötörte. A császári udvarban sokszor

bentis seculi, non modo splendido Liberi Baronis de et in Paczolay axiomate liberaliter a munifico Caesare donatus, sed etiam Sacrae Caesareae et Regiae Maiestatis Consiliarii titulo cohonestatus est. In infelici tumultu Rakotziano seditiosi Principis partes secutus, anno 1703. summus rerum Metallicarum Praefectus constitutus est per Bercsénium; ast quadriennio elapso, et seditionis auctore ad Trentsinium profligato, in Poloniam adulto autumnno an. 1708. cum maleferiatis suis sociis aufugit, fortunas omnes, in coecas prius fornices absconditas, ab insecutoribus vero repertas, et in Fiscum relatas, absens a patria amisit; sed pace ad Szathmarinum conclusa, eaque vniuersae Patriae reddita, oblatam regiam gratiam cum sanioribus popularibus amplexus, et in praedia sua restitutus est. Bibliotheca, quam habuit instructissimam, partim direpta, partim in cineres redacta fuit, magno non modo possessoris, sed multorum quoque Hungariae litteratorum damno. In Synodo nationali Euangelicorum, Rosenbergae mense Aprili 1707. in Liptoviensi Comitatu celebrata, designatus fuerat Consistorii, in partibus inferioris Hungariae cis-Danubianae constituti, Praeses ordinarius, testantibus Synodi Actis et Conclusionibus, Zolnae 1708. in 4. plagg. 2 et $\frac{1}{2}$ editis; quas deinceps an. 1715. in Comitibus regni Posonium indictis, Artic. XXXI. publica auctoritate sublatas legimus. Quum dein diuus Carolus VI. Imperator, aequi iustique studiosissimus Rex, an. 1721. ordinatam a se, pro diiudicandis Caussis Religionis, Comissionem Pestinum conuocaret, a parte Euangelicorum, August. Confess. sequentium, delegatus Commissarius renuntiatus est; cui in Anagrammatismis puris, Excelsae Commissioni exhibitis, vt Acta Commiss. docent Vol. II. sequens Anagramma in

és szerencsésen végzett orvosi tevékenysége jutalmául a folyó század elején nemcsak a paczolai előnévvel járó báró rangot kapta a császártól, hanem az a császári és királyi ő szent felsége tanácsosa címmel is megtisztelte. A szerencsétlen Rákóczi-felkelésben a zendülő fejedelem pártjára állott, mire Bercsényi a bányaugy főigazgatójává tette 1703-ban, de négy év múlva a zendülő fejedelem trencsényi veresége után 1708 őszének derekán Lengyelországba szökött mihaszna társaival, és így hazájától távol minden kincsét, amelyet előzőleg vakpincékbe dugott el, de üldözői felkutattak, és a királyi kincstárba vittek, elvesztette. A szatmári békekötés után azonban, mely az egész országnak megbékélést hozott, a felkínált királyi kegyelmet a józanabb eszűekkel együtt megragadta, s birtokait is visszakapta. Gazdag könyvtárát részint szétgurcolták, részint elégették, nemcsak tulajdonosának, hanem sok magyar tudósnak is nagy kárára. Az evangélikusok nemzeti zsinatán, amelyet 1707. áprilisában Rózsahegyen, Liptó megyében tartottak, a Dunán-inneni Alsó-Magyarország egyháztanácsának megválasztott rendes elnöke volt, amint ezt a zsinatnak Zsolnán 1708-ban 2 1/2 negyed-rétű íven kiadott végzései és határozatai tanúsítják. Ezeket aztán 1715-ben a pozsonyi országgyűlés 31. cikkelye megsemmisítette. Mikor később a boldogult VI. Károly császár, méltányos és igazságszerető királyunk, a vallásügyi kérdések eldöntésére 1721-ben maga hívott össze Pestre egy bizottságot, őt küldték oda az augsburgi hitvallást követők részéről megbízottként. Ez alkalommal a [Bizottság Munkálatai]-nak II. kötete szerint egy dologtalan költő, a magas bizottság elé juttatott hibátlan anagrammatizmusban a következő betűkiforgató

area quarta effinxit male sedulus Poëta, qui sub litteris
P. E. L. A. latere voluit:

Programma: *Iohannes Gotefridus ab Hellenbach
Baro.*

Anagramma: *Habes fidem, pro ea bella, dignus
corona.*

Enodatio. *Credo, FIDEM, quae saluat,
HABES, hoc tempore BELLA;
Gnarus EA, PRO DIGNUS eris
rutilante CORONA.*

Obtento semel a Caesare Lib. Baronis titulo, non amplius placuit medicinam facere ambulatoriam, sed metallifodinis potius, quas strenue coluit, curandis maximopere delectabatur. Hunc Brückmannus Epist. Itiner. 74. Centur. I. adpellat virum, qui ingenio, prudentia, comitate, et humanitate, plurimos sui ordinis ac dignitatis longo intervallo praecesserit. Posteaquam florentissimam hodie Lib. Baronum ab Hellenbach familiam sic condidisset, eamque firmasset, obdormiuit placide an. 1728. fere septuagenarius. Ita de hoc *Zabler* in Memoria Medicor. Thorunens. v. 713. seqq.

*Isti omnes Hellenbachio natalibus orto
Magnificis palmas cedunt. Augusta fidelem
Aula illum quoties vidit, celeremque medendo.
Pannonia gens supplex quoties tulit aurea dona,
Vt morbos rabidos patrio depelleret Istro.*

32. HENISCH (GEORGIVS) Hungarus, ex Comitatus Sarossiensi, natus in Lib. regiaque Ciuitate Bartfsensi d. 24. Apr. an. 1549. Basileae an. 1576. postea-

E

quam

szójátékot* gyártotta rá egy negyedréten lapon, de saját nevét a P. E. L. A. betűk alá rejtette:

Kitétel: *Iohannes Godefridus ab Hellenbach*
Baro.

Értelemváltoztató betűkiforgatás: *Habes fidem,*
pro ea bella, dignus corona.

Megfejtés: *Credo FIDEM, quae saluat,*
HABES hoc tempore BELLA;
Gnarus EA, PRO DIGNUS eris
rutilante CORONA.

Mióta megkapta a császártól a báró címet, abbahagyta a beteglátogató orvoslást, de nagy örömét találta az ércbányák gondozásában, amelyeket buzgón felkeresett. Bruckmannus olyan embernek nevezi őt az [Úti levelek] I. centuriájának 74. levelében, aki tehetségben, bölcsességben, nyájasságban, emberségben messze fölülmúlta a magasrendű-rangú embereket. Miután így megállapította és megerősítette a ma igen virágzó Hellenbach báró családot, békességben halt meg 1728-ban, majdnem 70 éves korában. *Zabler* ezt írja róla a [Torunyi orvosok emléké]-ben a 713. verssortól kezdve:

Hellenbach születése után pálmájukat ők mind
átadják neki. Hányszor adott gyorsan sikeres szert
orvosként a magasságos császárpalotában,
hányszor ajándékozta meg őt a magyar, hogy a vészes
népirtő bajokat kergesse odább a Dunától!

32. HENISCH GYÖRGY sárosmegyei magyar, Bártfa szabad királyi városában született 1549. április 24-én. Miután Baselben megkapta az orvostudomány doktori fokozatot

* Tekintve, hogy a dolog természete miatt megfelelően nem fordítható magyarra: fordítását mellőztük. (A szerk.)

quam in doctorem Medicinae promoueretur, Augustae Vindelicorum eodem ipso anno Rhetorices et Matheseos Professor constitutus est, Hieronymo dein Wolfio an 1580. d. 8. Oct. e viuis sublato, Rector Gymnasii Augustani salutatus, et Bibliothecae Ciuicae praefectus, mox Collegii Medici Membrum, et quater postea illius Decanus fuit. Vxorem in matrimonium duxit Christophori Wyrungii, Patricii et Medici Augustani filiam, Reginam. Mortuus est ex febre, nullis vnquam antea morbis tentatus, die 31. Maii An. 1618. vbi vno ante obitum anno, munere scholastico, quod 22. annis integris apud exteros vltra Patriae limites exornauit, se ipsum abdicasset. Post Hoffmannum videatur lac. Bruckeri Ehren-Tempel der deutschen Gelehrsamkeit, Aug. Vindel. 1747. 4.

O P E R A.

1. *Enchiridion Medicinae, medicamentorum tam singularium, quam compositorum, in certos titulos distinctam sylvam continens, quorum in pharmacopoliis et medicinis praecipuus vsus est.* Basileae an. 1573. 8.
2. *Aetiologia, Semejotica, et Therapeutica morborum acutorum et diuturnorum Aretaei Cappadocis, Graece et Latine edita, tribus MSctis codicibus, Veneto, Bauarico, et Augustano, collatis. Cum commentario, quo obscura doctrina de nominibus et parte adfecta morborum singularum cum suis signis perspicua methodo illustratur.* Aug. Vind. an. 1603. in fol. De hoc Commentario, eiusque hac editione, vid. *Histor. medic. Clerici*, pag. 508. *Fabricii Bibl. graec. Lib. IV. cap. 3. §. 8. p. 101. 102.*

3. *Cata-*

1576-ban, még abban az évben szónoklat- és számtantanár lett Augsburgban, majd meg Wolf Jeromosnak 1580. október 8-án bekövetkezett halála után az augsburgi gimnázium igazgatójává s a városi könyvtár vezetőjévé, nemsokára pedig az orvosi kollégium tagjává lett, amelynek később négyszer volt dékánja. Felesége Wyrung Kristóf augsburgi patrícius és orvos leánya, Regina, volt. Sohasem volt beteg. 1618. május 31-én halt meg, miután iskolai hivataláról, melyet hazája határain túl idegenben kerek 22 évig viselt, egy évvel előbb leköszönt. Hoffmann után lásd Brucker Jakabtól [A német tudomány dicsőségcsarnok]-át Augsburg, 1747, 4°.

M Ű V E I

1. [*A gyógyszerárakban és a gyógyításban legkeresettebb egyszerű és összetett orvosságoknak bizonyos csoportokra felosztott seregét tartalmazó gyógytudományi kézikönyv*]. Basel, 1573, 8°.
2. [*A heveny- és tartós betegségek kóroktana, tünettana és gyógyítása Aretaeus Cappadoxtól, a velencei, a bajor és az augsburgi kéziratok kódexek összehasonlítása után görögül és latinul kiadva. Hozzá van csatolva egy jegyzet, mely világosan adja elő jeleikkel együtt az egyes betegségek nevééről és a megtámadott testrészeiről szóló homályos tant.*] Augsburg, 1603. folió. Erre a Magyarázatra és kiadására nézve lásd a Clericus-féle [Orvostörténet] 508. lapját és Fabricius [Görög könyvtár]-a IV. könyvében a 3. fejezet 8. szakaszát, a 101. és 102. lapon.

3. *Catalogus Bibliothecae Augustanae*, editus sine nomine, Anno 1599. in fol. et a Vogtio inter libros rarissimos relatus. Recusus est curante Ehingero an. 1633. in fol. vid. Fabric. Bibl. Graec. XIII. p. 533.
4. *Commentarius in Sphaeram Procli, et de computo ecclesiastico, cum calendario et prognostico temporum, et ortu et occasu stellarum*. An. 1609. 4.
5. *Epitome Geographiae veteris et nouae, item Pomponius Mela de Situ orbis*. Aug. Vind. an. 1577. 8.
6. *Institutionum dialecticarum Libb. VII. et Repetitionum Libri II.* ibid. an 1590.
7. *Praeceptionum Rhetoricarum Libri V. et Exercitationum Libb. II.* ibid. an. 1593.
8. *De numeratione multiplici, vetere ac recenti*. Anno, 1609. 8. ibidem.
9. *Arithmeticae perfectae et demonstratae Libri VII. siue doctrina de numero triplici, vulgari, Cossico, et astronomico*. ibid. an. 1609. Vid. Vossius de Scient. mathemat. cap. 53. §. 6. p. 323.
10. *De asse et partibus eius*. Aug. Vindelic. an. 1616.
11. *Thesaurus linguae et sapientiae Germanicae: oder Deutscher Sprach-Schatz*. Aug. Vind. an. 1616. Ad litteram H. tantum pertinere, et non contemnendi vsus esse, monet Stollus introd. in Hist. Litt. pag. m. 141. ex Polyhistore Morhofii, qui eum maximopere laudat Tom. I. Lib. I. cap. 21. §. 110. p. m. 255. ibidem Lib. IV. cap. 4. §. 8. pag. m. 753.
12. *Iohannis Tzetzis Sholia in opera Hesiodi, cum interpretatione*.

3. [Az augsburgi könyvtár könyvjegyzéke], név nélküli kiadás, 1599, folió. Vogt a legritkább könyvek közé sorozza. Újra kiadta Ehinger, 1633. fol., lásd Fabric. [Görög könyvtár] XIII. 533. lap.
4. [Jegyzet Proclus Égköréhez és az egyházi időszámításról, naptárral, időjóslással s a csillagok keltének és nyugtának feltüntetésével.] 1609. 4°.
5. [A régi és az új földrajz rövid foglalata, továbbá Pomponius Mela műve A föld fekvéséről]. Augsburg, 1577, 8°.
6. [Érvelési oktatások 7 könyve és Ismétlések 2 könyve]. Uo. 1590.
7. [Szónoklattani utasítások 5 könyve és Gyakorlások 2 könyve]. Uo. 1593.
8. [A régi és az új szorzásról]. Uo. 1609, 8°.
9. [A teljes és példával igazolt számtan 7 könyve, vagyis a köbről, a rendes számról, az ismeretlen mennyiségről és a csillagászati számról]. Uo. 1609. Lásd Vossius [A matematika tudományáról] c. művében az 53. fejezet, 6. szakaszát, a 323. lapon.
10. [Az „as”-ról és hányadrészeiről]. Augsburg, 1616.
11. [A német nyelv és tudomány kincstára, azaz Német szókincs]. Augsburg, 1616. Csak a H betűig terjed, és nagy kelendőségnek örvend, mondja Stoll a [Bevezetés az irodalomtörténetbe] c. mű 141. lapjának közepén, Morhof [Polihisztor]-ára hivatkozva, aki őt az I. k. I. kv. 21. fej. 110. §. 255. és a IV. kv. 4. fej. 8. §. 753. lapjának közepén igen magasztalja.
12. [Tzetz János Jegyzetei, Hesiodos műveihez magyarázattal].

13. *Hesiodus Graeco-Latinus cum Commentario.*

33. HERMAN (ANDREAS) Nouisoliensis Hungarus, Pharmacopolae, non incelebris, filius, in ea montana ciuitate Caroli Ottonis Molleri, celebratissimi Practici, institutionibus vsus, tantam rerum medicarum sibi adquisiuit notitiam, vt non nisi mercandorum honorum et titulorum medicorum gratia exterarum regionum academias adire necessum habuerit. Hos dum die 18. Oct. an. 1719. Halenses facile impertirentur, et noster cum impetrato diplomate in patriam breui reuerteret, primum Inclut. Comitatus Neogradiensis curandae sanitatis publicae praesidem constituit, tandem et Mossoniensis: celebritate nominis inductus Cardinalis quoque Eminentissimus, Csáki, personae suae Medicum in aulam adsciuit. Fuit omnium nouissime apud Posonienses Practicus, isque famigeratissimus, ob id potissimum cultioribus Patriae ciuibus gratus, quod cum arte medica egregio nexu spagyricam quoque coniunxit, omniaque ferme Minerarum Hungaricarum genera et species, mira industria collegit; laudes ob id multis celebrat encomiis *Brückmannus* Centur. I. Epistol. itiner. 36. 48. 76. Idem *Magnal. Dei* Part. II. cap. 17. pag. 251. et *Matthias Belius*, affinis eius, in Praefat. ad Prodr. Hung. nou. et antiq. Ex nobili eum ortum fuisse stemmate, docet *Burgstaller*, Consul Posoniensis, in *Insignib. Nob. Famil. R. Hungar.* Dec. II. num. 2. Curriculum vitae exhibet Inscriptio sepulchralis, quae in Coemeterio Aug. Confess. addictorum Posonii visitur:

13. [Görög és latin nyelvű Hesiodus, jegyzettel].

33. HERMAN ANDRÁS besztercebányai magyar, egy jóhírű gyógyszerész fia, Moller Károly Ottó híres gyakorló-orvos oktatása mellett olyan nagy orvosi tudásra tett szert ebben a bányavidéki városban, hogy éppencsak az orvosi fokozat és cím megszerzése végett kellett külföldi főiskolára mennie. Mivel ezt a halleiak 1719. október 18-án könnyen megadták neki, ő pedig oklevelével hamarosan hazatért, először nemes Nógrád megye, később Moson megye is közegészségügyi vezetőjévé választotta, sőt hírnevétől indítva Csáki bíbornok ő magassága is udvarába fogadta személyi orvosául. Legeslegutoljára Pozsonyban volt gyakorló orvos, mégpedig igen jóhírű. Leginkább azért kedvelték műveltebb honfitársai, mert az orvostudománnyal együtt az alkémiát is kiválóan művelte: szinte mindenféle és fajta magyar ásványt szorgalmasan összegyűjtött. Emiatt sok dícsérettel említi meg *Bruckmann* az [Úti levelek] I. centuriájának 36., 48., 76. levelében. Ugyanő az [Isten fönséges alkotásai] II. rész, 17. fej. 251. lapján és sógora *Bél Mátyás* [Az új és a régi Magyarország előfutára]-nak előszavában. Nemes családból származott, mint *Burgstaller* pozsonyi polgármester mondja a [Magyarország nemes családainak címei] II. decuriájának 2. száma alatt. Életrajzát magába foglalja sírfelirata, amely a pozsonyi evangélikus temetőben látható:

D. O. M.
 Andreas Herman
 Med. Doct. Neosoliensis Hungarus,
 Eminentiss. s. R. E. Presbyt. Cardinalis
 Emerici e Comitibus Csáky
 de Keresztszeg
 Archi-Episcopi Colocensis
 Personae Medicus,
 Inclyt. Comit. Neograd. et Mosson.
 Physicus,
 Posonii et per Regnum Hungariae
 Medicinae Practicus.
 Maturus factus,
 Quod mortale erat hic deposuit,
 Atque perrexit eo,
 Vbi alia origo, et nouus rerum status
 Eum expectabant.
 Obiit A. R. S. MDCCLXIV.
 Die XI. Maii
 Aetat. An. LXXI.

1. Dissert, inaug. med. Praes. Alberti, *De fluxus haemorrhoidalis prouocatione*, Hal. Magd. an. 1719. 4. plag. 2.
2. *De natiuo sale cathartico in Fodinis Hungariae recens inuento*, *Dissertatio Epistolica*. Poson. an. 1721. 4. plag. 2. Matth. Belius recudi iussit, et inseri Prodromo Hungar. nou. Lib. III. pag. 198. seqq. Experientia docuit, Salem hunc virtutibus Anglicano Epsomensi aequipollere: vid. Brückman. Cent. I. Ep. it. 76.

A dicsőséges, mindenható Istennek.

Hermann András

besztercebányai magyar orvosdoktor,

a római szentegyház magasságos kardinális püspökének

keresztszegi

gróf Csáki Imre

kalocsai érseknek

személyi orvosa,

nemes Nógrád és Moson vármegye

fizikusa

Pozsonyban és szerte Magyarországon

működő orvos.

Éretté válva

ide tette le, ami benne halandó volt,

és elment oda,

ahol a dolgoknak más oka és új rendje

várta.

Meghalt az üdvözülés megszerzésének

1764. évében május 11-én

71 éves korában.

1. Orvosavató értekezés Alberti elnöklete alatt [*Az aranyeres folyás keletkezéséről*] címmel. Hala Magdeburg, 1719. 4°, 2 ív.
2. [*Levélbeli értekezés a magyarországi bányákban nemrég talált természetes hashajtó sóról*]. Pozsony, 1721. 4°, 2 ív. Bél Mátyás újranyomatta és beleiktattatta [*Az új Magyarország előfutára*]-ba a III. k. 198. lapjától kezdve. A tapasztalat igazolta, hogy ez a só egyetér az epsomi angol sóval. Lásd Bruckmann [*Úti levelek*] I. centuriájának 76. levelét.

3. *De usu et abusu Nitri, Epistola gratulatoria ad St. Andr. Kochlatsch: adhexa est illius dissert. inaug. med. edit. Halae Magd. an. 1721. 4.*
4. *Commentariolus historico-physico-medicus, de Thermis Trenchiniensibus. Lips. an 1726. 4. plag. 8. Tanta cum accuratone scriptus est hicce commentariolus, vt in eo iam ante omnium optime solus auctor satisfacisse videatur Postulato Excelsi Consilii Regii Locumtenent. Posoniensis ad d. 20. Maji an. 1763. per vniuersum Regnum Hungariae publicato, quo singulorum Comitatum ac Ciuitatum Physici ordinarii Fontes medicatos examinare iubentur. Vult quippe Sacratissima sua Maiestas, bono Ciuium consultura, vt*
1. Describatur per Physicos situs fontis vel thermarum, cum adiecta totius vicinitatis geographica et physica descriptione.
  2. Instituatur aquarum chemicum examen, mediante euaporatione, praecipitatione, coctione, variorum liquorum alcalinorum et acidorum admistione, sensuque gustus in subsidium vocato.
  3. Praemisso hoc examine medico, principia aquarum constitutiua euoluantur, et ex principiis chemiae physicis deducantur.
  4. In quibusnam morbis eas potissimum proficuas experti fuerint, sedulo notent, et si quidam morborum casus particulares iis constarent, eos fideliter referant.
  5. An vsus hactenus aquarum solum fuerit externus, an vero internus?
34. HOFSTETER (IO. ADAM.) natus in libera regiaque infer. Hung. ciuitate montana Cremnitzio, d. XVII. Apr. 1660. patre Io. Adamo, ecclesiae Schem-

3. [*A salétrom okos és káros használatáról, üdvözlő levél Kochlatsch István Andrásához*]. Hozzá van kötve az ő orvosdoktori értekezéséhez, Hala Magd. 1721. 4°.
4. [*Történeti, fizikai és orvosi értekezés a trencsényi gyógyvizekről*]. Lipcse, 1726. 4°, 8 ív. Olyan gonddal van ez az [Értekezés] megírva, hogy mindenkinél jobban egyedül tesz benne eleget a szerző már előre a magas pozsonyi Királyi Helytartótanács 1763. május 20-án országszerte közzétett felhívásnak, mely az egyes megyék és városok hivatalos fizikusait a gyógyvizek megvizsgálására szólítja föl. Ő szent felsége ugyanis a honpolgárok javával törődve azt akarja, hogy
  1. a fizikusok írják le a forrás vagy a hévvíz fekvését, s mellékeljék az egész környék földrajzi és természeti leírását;
  2. vizsgálják meg a vizeket vegyileg, elpárologtatás, kicsapás, főzés segítségével, különféle alkális és savas folyadékok beléjük öntésével és ízleléssel;
  3. ennek az orvosi vizsgálatnak a megejtése után fejtsék ki a vizek gyógyhatását és vezessék azt le a vegytan természetes törvényeiből;
  4. gondosan jegyezzék föl, hogy főleg mely betegségekben látták hasznukat, és pontosan számoljanak be arról, ha a betegségek bizonyos esetei továbbra is fönnállanak;
  5. csak külsőleg vagy belsőleg használták-e eddig azokat a vizeket?

34. HOFSTETER JÁNOS ÁDÁM az alsómagyarországi királyi szabad bányavárosban, Körmöcön született 1660. április 17-én. Apja János Ádám, a selmeci egy-

niciensis Diacono, et matre, nobilissima femina, Ioh. Duschkii, Eccles. Nouisoliensis Past. primar. filia, qua defuncta, puer quatuor annorum a parente, Schemnitzii primum, mox, posteaquam hic religionis ergo in exilium actus fuisset, Görlicii Lusatorum educatus fuit, et bonis litteris imbutus; magistris, Schemnitzii quidem Casp. Schönio rectore, et conrectore Parschitio, Görlicii autem Funcchio, Wechnero, Richtero, Schmidio, Gymnasii eius doctoribus laudatissimis. Inde eum pater a. 1680. in Academiam Salanam transtulit, quam post semestre et amplius, philosophiae potissimum deditus, neque tamen Medicina neglecta, cum Lipsiensi commutavit. Hic se totum, integro sexennio, Medicinae studio dicavit, praeceptoribus vsus Welschio, Frisio, Ammanno, Bohnio, viris celeberrimis; quorum ductu tantos fecit in arte salutari progressus, vt etiam Petermanno duce praxin clinicam exerceret feliciter. Excitatus exemplo atavi, abau, aui, qui omnes in Academia Salana studiorum incrementa et honores philisophicos adepti essent, Ienam remigravit, Doctor Medicinae creatus A. 1687. d. 16. Febr. Rectore Academiae Faschio*, Medi-

E 4

co.

* *Faschius* hic, Promotor, Collegi Medici Decanus, Candidati honoribus tale Phalecium dicavit:

*Non natale solum beatiorem
 Vitam reddit, idem nec est patronus
 Fortunae mobilis fauens et aequus.
 Promotor placidus quidem tuorum,
 Sed nunc est fidei speique raptor.
 Hofstetere tibi parens superstes
 Est Pannonia nobilis, fauorem*

Ast non

ház káplánja volt, anyja pedig nemes lány, Duschkius János besztercebányai egyházi főpásztor lánya. Ennek halála után apja a négyéves gyermeket előbb Selmecen, majd meg miután vallása miatt innen száműzték, a luzsácai Görlitzben nevelte és taníttatta, mégpedig Selmecen Schön Gáspár igazgató és Parschitius társigazgató osztályában, Görlitzben pedig Funccius, Wechner, Richter, Schmid odavaló híres gimnáziumi tanárok keze alatt. Innen apja 1680-ban a jénai egyetemre vitte, de ezt, bár belemerült a bölcsélet tanulmányozásába, s az orvostudományt se mellőzte, félévnel valamivel utóbb a lipcseivel cserélte föl. Itt aztán teljes erővel hat kerek éven át az orvostudományra vetette magát, a híres Welsch, Fris, Ammann és Bohn előadásait hallgatva. Az ő vezetésükkel annyira vitte az orvostudományban, hogy Petermann felügyelete alatt sikeres klinikai gyakorlatot is folytatott. Ők-, déd- és öregapja példája, kik mindannyian a jénai egyetemen tanultak, és szereztek oklevelet, arra sarkallta, hogy Jénába térjen vissza. Orvosdoktorrá 1687. február 16-án avatták Fasch orvos rektorsága alatt*. Évek múlva Dániába költözött, és Hafniában tele-

* Rangadója, ez a Fasch, az orvosi kar dékánja, a jelölt tiszteletére a következő phalaecusi verset írta:

*Boldoggá az a föld, ahol születél,
nem térszen soha téged és szerencse
ingóságai elől se védni sorsod.
En is, bár szívesen segítlek, íme
elrablom hited és jogos reményed.
Hofsteter neked él anyád, Magyarhon,
ám véled sohasem gyakorla semmit,*

co. Labentibus annis in Daniam commigrauit, Hafniamque domicilium elegit, vbi paullo post Archiatri regii, nec non Consilarii dignitate cohonestatus est. (Error est Czuittingeri p. 178. scribentis, Halae Magdeburgicae hunc nostrum Doctoratus axioma obtinuisse, quod erat de fratre eius *Io. Cristoph. Hofstettero* scribendum, qui praeside Hofmanno an. 1695. d. 23. Dec. diss. inaugura- lem medicam, *de Somnambulatione*, defendit.)

O P E R A.

1. Diss. inaug. medica, Praes. Aug. Henr. Faschio, *de Anorexia, seu fame abolita*, Ienae 1678. plagg. 3. in 4.
  2. *Kurtze Erläuterung der Frage: ob der natürliche und reingewachsene Zinnober, als eine Artzney in den menschlichen Leib ohne Gefahr gebraucht werden könne*: Lips. 1708. in 8.
  3. *Tractatus de Cinnabari artificiali*, promissus, in priori opusculo.
35. HORTEL (IOHANNES), Medicinae Doctor, gente Transiluanus, Iacobo Antonio Cortuso, Professore Botanicæ Patauino, seni, adiutor adiunctus est an. 1592. teste Iacobo Facciolato, in *Fastis gymnasii Patauini* Tom. II. pag. 402.

36. I N-

*Ast non exhibuit boni parentis.
Hinc quaerens alias benigniores
Terras, inuenis, hem! fauentiorem
Matrem Lipsiacam artium bonarum
Nutricem, studiisque commodatam.
Haec te per medicorum amoena Tempe
Felici omine duxcit, ipsa vero
Nunc doctum Medicum salutat ipsa.
Consentis merito Salana nostra,
Laurum doctoreo parans honori.*

pedett le, ahol aztán hamarosan királyi udvari orvos és tanácsos lett. (Téved *Czwitteringer*, mikor a 178. lapon azt írja, hogy emberünk a magdeburgi Halában szerezte meg a doktorátust: ez ugyanis öccsére, *Hofstetter János Krisztófra* áll, aki 1695. december 23-án tartotta ott orvosavató értekezését Hoffmann elnöklete alatt [*Az alvájárásról*] címmel.)

M Ű V E I

1. Orvosavató értekezés Fasch Ágoston Henrik elnöklete alatt [*Az étvágytalanságról, azaz az éhség elvesztéséről*] címmel, Jéna 1678, 3 iv, 4°.
2. [*Rövid tudóstítás arról, hogy a természetes, tiszta cinóber veszély nélkül használható-e orvosságul az ember testében*]. Lipcse, 1708. 8°.
3. Értekezés [*A mesterséges cinóberről*] címmel, az előbbi műben előre jelezve.

5. HORTEL JÁNOS, az erdélyi származású orvosdoktor Facciolato Jakabnak [A pádovai gimnázium története] c. művében a II. k. 402. lapján olvasható állítása szerint munkatársa volt az öreg Cortuso Jakab Antal pádovai növénytantanárnak 1592-ben.

*mit mindaz, ki szülő, megad fiának.
Nyájasb honterepet keresve jöttél
hát hozzánk s ime itt ehelyt találtál
Lipcseben szivesebb anyát, ki téged
jobban tart s tudományban is kiképez.
Kézen fogva vezérle ő a Tempé
orvosjárta kies virányin által
s kész orvosnak is ez köszönt ma téged.
Méltán érez együtt ma véle Jéna
s fon doktorkoszorút fejedre ékül.*

36. INSTITORIS, aliter MOSSOCZI (MATTHIAS), nobili prosapia natus, in Lib. Reg. ciuitate Neosolii an. 1708. lucem conspexit: patrem habuit Eliam Mossóczi, apud Neosolienses Euangelicorum sacrorum ministrum; matrem vero nobilissimam matronam Mariam Klesen. Absolutis in patriae scholis humaniorum litterarum studiis, se in Saxoniam contulit, atque in Academiis Lipsiensi, Ienensi, Halensi, Philosophiae et reliquis ad medicinam pertinentibus disciplinis per quadriennium operam impendit. Lipsiae, sollemni disputatione instituta, medicinae gradum capessuit an. 1730. In Hungariam rediit an. 1731. Demonstrata morborum curandorum peritia, a Comitatu Scepusiensi in ordinarium Physicum vocatus est. Idem munus eidem, post fata Iohannis Maleter, vrbs Leutschouiensis an. 1756. contulit, vbi simul Monasteriorum RR. PP. Societatis Iesu, minoris ordinis S. Francisci conuentualium, conuictus nobilium Leutschouiensis, conuentus RR. PP. minoris ordinis Quintofoensis, Medicum egit. Eius curae se et illustriss. Familia Csakiana commiserat. Anno 1739. cura lustrandi milites e bello Turcico reduces, et morbis contagiosis infectos, ei concredebatur. Eodem officio an. 1759. penes copias Laudonianas et Saxonicas, Leutschouiam deductas, et morbis lethali- bus obnoxias, defungebatur. Passim celebrata medendi peritia effecit, vt complures Comitatus, Szaboltsiensis, Gömöriensis, Zempliniensis, Vnguariensis, eidem Physici munus deferrent; sed persuasione Scepusiensium omnes has vocationes honeste declinauit. Vita functus est an. 1763. d. 17. Martii.

S C R I P S I T

Dissert. inaug. med. Praes. Alberti, *de Panacaea*,
Halae Magd. an. 1730. 4. plag. 3.

36. **INSTITORIS**, másképp **MOSSÓCZI MATYÁS** nemes családból származott. Besztercebánya szabad királyi városában jött világra 1708-ban. Apja Mossóczi Illés besztercebányai evangélikus pap volt, anyja pedig nemes Klesen Mária. Miután szülővárosa iskoláiban elsajátította a humán tudományokat, Szászországba ment, s ott négy évet fordított a bölcseletre és az orvostudományhoz tartozó többi tantárgyra a lipcsei, jénai és hallei egyetemen. Orvosfokozatot egy ünnepélyes vitaértekezleten kapott Lipcsében 1730-ban. 1731-ben hazajött Magyarországra, s miután bebizonyította a gyógyításban való jártasságát, Szepes vármegye rendes fizikusának hívta meg. Maleter János halála után Lőcse városa is ráruházta ezt a tisztséget 1756-ban, s egyúttal orvosa lett a fő-tisztelendő Jézus-társasági és a minorita atyák kolostorának, a lőcsei nemesi nevelőintézetnek és a quintoforumi minorita kolostornak. Gondjaira bízta magát a méltóságos Csáki család is. 1739-ben rábízták a török háborúból ragályoktól fertőzötten hazatérő katonák fertőtlenítését. Ugyanezt a tisztséget végezte 1759-ben Laudonnak és a szászoknak halálos betegségekre esett csapatainál is, melyeket Lőcsére vontak össze. Országszerte magasztalt gyógyításbeli jártasságával elérte, hogy több megye, Szabolcs, Gömör, Zemplén, Ung fizikusi tisztséget kínált föl neki, de a szepesiek rábeszélésére ezeket a meghívásokat tisztességgel elhárította magától. 1763. március 17-én halt meg.

Í R T

egy orvosavató értekezést Alberti elnöklete alatt [*A panaceáról*] címmel. Halle, 1730. 4°, 3 ív.

37. IORDAN (THOMAS) gente Transiluanus Saxo, est Claudiopoli an. 1539. in lucem editus: adolescens admodum illustriores Galliae et Italiae Academias, Lutetiam, montem Pessulanum, Patauium, Bononiam, Pisas, Romam denique, perlustravit, in iis virorum ea aetate eruditissimorum, Turnebi, Carpentarii, Rondeletii, Trincauelli, Capiuaccii, Cardani, Widii, Eustachii, et aliorum institutionibus et familiaritate delectatus, et tandem Viennam delatus, Doctoris medici honores et iura capessiuit. Toto reliquo vitae suae decursu, apud Archiatros caesareos, Alexandrinum, Cratonem, Pathium, Besium, plurimum gratia valuit; et horum potissimum commendatione effectum est, vt dum Maximilian. II. Imp. et Hungariae Rex an. 1566. contra Turcas Bellum mouisset, in exercitu Caesareo Medicus castrensis constitueretur. Hoc defunctus munere, an. 1570. in Morauiam inuitatus, prouincialis Physici spartam adiit, et Brunae primaria Marchionatus vrbe, consedit, ibique celebrem Iordanorum familiam, quae hodieum superest in Morauia, condidit. Matura morte an. aet. 46. abreptus est anno 1585. Ipse actam vitam in primis paginis dedicationis Luis Morauicae recenset; eam inde Czuittinger descripsit, quem Kaestner et omnes alii secuti sunt.

OPERA.

1. *Pestis phaenomena, seu de iis, quae circa febrim pestilentem apparent, exercitatio, Accedit Lapidis Bezoar descriptio, et eiusdem ad Laurent. Iouberti Paradox. VII. decad. II. responsio.* Francof. an. 1576. 8. Responsio haec recusa est in Oper. Iouberti Tom. II. pag. 30. seqq. edit. Francof. an. 1599. fol.

2. Brun-

37. JORDÁN TAMÁS, erdélyi szász, Kolozsvárott született 1539-ben. Igen fiatal legénykorában megjárta a híresebb francia és olasz egyetemeket: Párizst, Mons Pessulanust, Pádovát, Bolognát, Pisát, végül Rómát, s ott az azonkori legtudósabb embereknek: Turnebusnak, Carpentariusnak, Rondeletiusnak, Trincavellusnak, Capi-vacciusnak, Cardanusnak, Widiusnak, Eustachiusnak tanítását és barátságát élvezve végre Bécsbe jutott, s ott orvosdoktor címet és jogot kapott. Egész hátralevő életében igen nagy befolyása volt a császári udvari orvosokra: Alexandrinusra, Cratóra, Parthiusra, Bessiusra, s főleg az ő ajánlásukkal érte el, hogy amikor II. Miksa császár magyar király 1566-ban hadat indított a török ellen, a császári seregben tábori orvossá nevezték ki. Ez a tisztsége véget érven, 1570-ben Morvaországba kapott meghívást, s ott tartományi fizikus lett. Brünnben, az örgrófság fővárosában telepedett le, s az ott még ma is élő híres Jordán-családot alapította. Korán, 46 éves korában! halt meg 1585-ben. Élettörténetét maga beszéli el [A morvaországi lues] ajánlószövegének első lapjain. Czwittinger ezt innen írta le, Kaestner meg a többiek pedig őt követték.

M Ű V E I

1. [A pestis tünetei, azaz a pestises láz jelenségeivel foglalkozó dolgozat. Ehhez járul [A bezoarok leírása] és a szintén tőle való [Felelet Laurentius Joubertus hetedik paradoxonjának második decasára.] Frankfurt, 1576. 8°. Ez a [Felelet] újranyomatott Frankfurt, 1599, folió, a [Joubertus művei] II. k.-ének 30. lapjától kezdve.

2. *Brunno Gallicus, seu Luis nouae in Morauia exortae descriptio*, Francof. an. 1577. 8. recusa ibid. an. 1583. 8. plag. 6. Crato Iordanum, ob vulgatas in hoc libello hypotheses, et curationem, neruose castigat, et meliora pluribus verbis edocet in adnexa Epistola, quae per Scholtzium quoque publicata Lib. II. epistol. pag. 224. edit. Francof. an. 1674. 8. Iudicium Andreae Dudithii de hoc libello vid. inter Scholtzianas Lib. III. p. m. 161. Schenckius suis obseruationibus inseruit Tom. II. Lib. VI. Obs. 142. p. 666. seqq.
3. *De aquis medicatis Morauiae commentariolus, cum indice copiosissimo*, Francof. an. 1586. 4. In hoc Commentariolo describuntur Thermae quoque Trentschinienses. Idem Libellus prodierat iam Bohemice, Olomucii an. 1580. 4.
4. *Iohan. Dubravii Historia Bohemica, a Thoma Iordano, Medico, Genealogiarum, Episcoporum, Ducum, Catalogis ornata, et necessariis annotationibus illustrata*, Basil. 1575. fol. recusa Francof. 1687. Alph. 2. plagg. 13. in 8. Ioh. Crato trium Imperatorum Archiater, Epistolam dedicatorem praemisit, qua Iordanum dignis celebrat elogiis.
5. Consilia nonnulla medica, exstant inter Epistolas Cratonis, opera Laur. Scholtzii editas.
6. De Aquis medicatis in genere, Commentariolus. Latet in hunc vsque diem in MSto. Ex adnexo I. Burckardi M. D. adgratulatorio carmine elegiaco, sequens hexastichon typis exscripsit Czuittinger, pag. 188.

*Nempe Dei monstrat nobis vestigia, quisquis
Thermarum veram vimque modumque docet.*

Id quod

2. [*Brunno Gallicus, azaz a Morvaországban kitört új lues letrása*], Frankf., 1577, 8°; újra kiadva uo. 1583, 8°, 6 ív. Crato erősen megrója Jordánt az ezen iratban közzétett föltevésai és gyógyítási eljárása miatt, és sok szóval jobb felfogásra oktatja a hozzákötött [Levél]-ben, melyet Scholtz is közzétett a Frankfurtban 1674-ben 8° alakban kiadott [Második leveles könyv] 224. lapján. Dudith Andrásnak erre vonatkozó véleményét l. Scholtz leveleinek III. könyvében a 161—162. lapon. Schenck is bevette a maga észleletei közé a II. k. VI. kv. 142. észl.-be a 666. laptól kezdve.
3. [*Morvaország gyógyvizeiről szóló értekezés bőséges jegyzetekkel*]. Frankfurt, 1586, 4°. Ebben az [Értekezés]-ben a trencsényi hévvizek is le vannak írva. Ez a könyvecske csehül már 1580-ban jelent meg 4°-ben Olmützben.
4. [*Johannes Dubraviusnak Jordán Tamás orvos által a nemes családok, püspökök, hercegek névjegyzékével és a szükséges jegyzetekkel ellátott Cseh történet*]-e. Basel, 1575, fol., újra kiadva Frankfurt, 1687, 2 alfabétum, 13 ív, 8°. Crato Johann, három császár udvari orvosa írt az elejére ajánlólevelet s ebben Jordánt méltó dicsérettel illeti.
5. A [Néhány orvosi tanács] megtalálható Cratónak Scholtz Lőrinc által kiadott levelei között.
6. [Általában vett értekezés a gyógyvizekről]. Ez máig is kéziratban lappang. Burckard Johann orvos köszöntő elégiájából Czwittinger a következő hat sort nyomtatta ki:

*Istennek nyomait mutogatja nekünk bizony az, ki
megmagyarázza; a hévíz hogyan és mire jó.*

*Id quod cum Morauis, Medicos, qui publicus orae est
 Quod Phoenix reliquas vnicus inter aues.
 Iordanus praestet studio per cuncta sagaci:
 Iordanum Clerus, plebs, Baro, Equesque colunt.*

38. AB ITALIA (BENEDICTVS) Hunc Carolus I. Hungariae rex Seculo XIII. circa an. 1294. ex Italia exciuit, vt apud se in sede regia Chirurghi fungeretur munere; quod dum ille munus, vt par erat, administraret, certo prodidit indicio, se ob eximiam doctrinam obeundo quoque sacerdotio futurum esse quam maxime idoneum. Ei mox a Ludouico I. rege Hungariae admotus, breui Praepositus, et anno 1316. creatus est Episcopus Nitriensis, in ordine duodecimus, ita referente Mart. Szentivanio in Paralipomenica dissert. I. pag. 76. Vitam posuit anno 1330. quo Praesuli mortuo, quidam Mesko nomine, successor datus est. Vterini fratres, Bartholomaeus et Nicolaus, hac secunda Praesulis fortuna illecti Hungariam intrarunt, et hic familiam Demendyorum nuper emortuam condiderunt: fide antiquorum diplomatum munitus scribit Matth. Belius Notit. Hungar. Tom. IV. pag. 319.
39. IVNG (ABRAHAMVS) Societ. Iesu Sacerdos, Tyrnauiensis Apothecarius, Medicinae practicus, et in chemia exercitatissimus. Exstat eius apud Spindlerum obseruation. medicinalium Centur. pag. 99. obseruatio 54. *De Gangraena renis et vretheris lethali simul et contagiosa, in Patre Procuratore obseruata.*
40. KASSAI *aliter de* CASCHAV (IOHAN. ANTON.) Cassoviensis Hungarus, Med. Doctor, quem an. 1523. in Album Academiae Tubingensis, Rectore

D. Cun-

*Morvahon orvosi közt olyan az, mint hajdan a főnixsz;
egy példány ha akad többi madár közepett!
Vizsla figyelmével Jordán őrizze a népet;
Jordánt pap, lovag, úr és a paraszt szereti.*

38. **ITÁLIAI BENEDEK** (Benedictus ab Italia). Ezt az embert I. Károly magyar király Olaszhonból hívta ide a XIII. században 1294 táján, hogy királyi udvarában sebézmunkát végezzen. Miközben ezt a munkáját annak rendje-módja szerint végezte, határozott jelét adta annak, hogy kiváló tudománya miatt papi állás betöltésére is igen alkalmas lehet. Ezért később I. Lajos magyar király erre a pályára küldte, s hamarosan préposttá, 1316-ban pedig a sorrendben tizenkettedik nyitrai püspökké választották, mint azt Szentiványi Márton írja a [Pót-értekezés] I. 76. lapján. 1330-ban halt meg, utódja valami Meskó nevű ember lett. Anyai testvérei, Bertalan és Miklós, püspökbátyjuk eme szerencséjétől csábítva Magyarországra jöttek, s megalapították a nemrég kihalt Demendy családot: így írja régi oklevelekre hivatkozva Bél Mátyás a [Magyarország ismertetése] IV. k.-ének 319. lapján.
39. **JUNG ÁBRAHÁM** jezsuita, nagyszombati gyógyszerész és gyakorló orvos, igen jártas vegyész volt. Megvan egy irata Spindler [100 orvosi megfigyelés]-ének 99. lapján, az 54. észleletben [A gondnok atyán észlelt halálos és ragályos vese- és húgyvezetéküszögről] címmel.
40. **KASSAI** (másképp Caschau) **JANOS ANTAL** kassai magyar orvosdoktor, akiről Martinus Crusius a latinul kiadott [Sváb történelem] III. dodec. X. kv.

D. Cunrado Braun, relatum fuisse, meminit Martinus Crusius in Annalib. Sveucis edit lat. Dodec. III. lib. X. pag. 578. edit. German. Tom. III. lib. X. cap. 10. pag. 202.

41. KERESZTESSI (PAVLLVS) Debretzinensis, loci illius Scholae legibus subscripsit d. 6. Iun. an. 1711. Körösinum ad regendum Ludum litterarium abductus, expleto tamen biennii spatio in exteris oras profectus est, et Franequæ ad d. 25. Ian. an. 1725. Doctor bullatus in Medicina creatus. A reditu suo in patriam in ecclesia Debreczinensis Nosocomii exteriori sacri ministerii munere functus est ad d. 26. Ian. an. 1734. vsque, quo vitam posuit. Clinicam quoque medicinae praxin inter suos ciues non sine laude exercuisse certum est.

OPERA.

1. Dissert. inaug. med. *De Somnambulis seu Noctambulis.* Franeq. an. 1725. 4. plag. 2.
  2. Dissert. medico-theolog. Pars. I. *De utilitate et necessitate Medicinæ in S. S. interpretanda, tam in genere, quam in specie, in illustri loco Iobi X. 8—12. explicando.* Franeq. an. 1725. 4. plag. 6.
  3. Dissert. medico-theolog. Pars II. siue *Exegesis vexatissimi loci Eccles. XII. 1—7. ex quo ulterius demonstratur summa Medicinæ utilitas et necessitas in S. S. præcipue in h. l. interpretando in specie.* Ibid. an. eod. in. 4. plag. 5.
42. KIRALY (STEPHANVS) Debreczinensis patria an. 1685. receptus in numerum Togatorum studiosorum Debreczinensium, vbi posteaquam singularia suae eruditionis edidisset specimina, Seniorisque defunctus esset officio, a Senatu ciuico et scholastico in

578., a németül kiadott műnek pedig III. k. X. kv. 10. fejezet 202. lapján azt említi, hogy Braun Konrád úr rektorsága alatt 1523-ban vezették be a tübingeni egyetem albumába.

41. KERESZTESI PÁL debreceni tősfii 1711, VI. 6-án vetette alá magát aláírásával az odavaló iskola törvényeinek. Kőrösre ment iskolaigazgatónak, de két év múlva külföldre utazott, és Franekerben 1725. január 25-én bullás orvosdoktorrá avatták. Hazatértétől fogva 1734. január 26-ig, halála napjáig, a debreceni kórház külső ekléziájában töltött be egyházi tiszteletet, de bizonyos, hogy a maga hívei közt a betegágyi orvoslást is dicséretesen űzte.

M Ű V E I

1. Orvosavató értekezés [*Az alvajáróról, vagy másképp holdkórosokról*] címmel. Franeker, 1725. 4°, 2 ív.
2. Orvosi és teológiai értekezés, I. rész, [*Az orvostudománynak a szentírás magyarázatában való általában vett és sajátlagos hasznosságáról és szükségességéről Jób X. 8—12. híres idézett helyének fejtegetésében*]. Franeker, 1725. 4°, 6 ív.
3. Orvosi és teológiai értekezés, II. rész, azaz az *Ecclesiastes XII. 1—7, igen vitatott helyének magyarázata, amiből kiderül továbbá, hogy az orvostudomány milyen hasznos és szükséges a szentírás éppen ezen helyének megmagyarázásában*. Uo., 1725, 4°, 5 ív.

42. KIRÁLY ISTVÁN debreceni tősfii 1685-ben lett fölvéve a debreceni tógásdiákok közé. Itt kiváló jeleit adta tudásának. öregeküdséget is viselt, úgyhogy a városi és az iskolai tanács a műveltebb népek egyetemreire

Academias cultiorum nationum an. 1692. promotus est. Halae Magd. ad d. 9. Nov. an. 1697. gradu Doctoris in medicina coonestatus, mox an. 1700. ad docendas disciplinas philosophicas in patriam ciuitatem reuocatus est; quo munere dum aliquot annis laudabiliter fungeretur, in aberrationes mentis incidit, et an. 1726. infelicem vitam clausit.

O P E R A.

1. Diss. Philosoph. *De studii mathematici vtilitate, eiusdemque certitudine.* Franeq. an. 1655. 4. plag. 4.
  2. Diss. Theologica *de Paternitate Abrahami vniuersali,* Franeq. an. 1696. 4. pl. 7.
  3. Diss. inaug. Medica, Praes. Frid. Hoffmanno, *De genuino et simplicissimo doloris podagræ remedio.* Halae Magd. an. 1697. 4. pl. 4.
43. KOBER (TOBIAS) Görliciensis est, an. 1590. ad academiam Iuliam Helmstadium profectus, ibidem an. 1594. lauro poetica decoratus, anno vero 1595. Decano Iacobo Horstio, summis in medicina honoribus ornatus, anno sequenti medicus castrensis, cum imperiali stipendio, ad castra ab Serenissimis Archiducibus Austriae ablegatus discessit, et durante bello Hungarico contra Turcas gesto, per septennium et amplius munere illo functus, Magnatibus et ducibus caesareis fuit acceptissimus. Confecto hoc bello, tandem Procerum inferioris Hungariae, vt et reipublicae Sempronensis, Physicus ordinarius constitutus est: vitam reliquit an. 1625.

O P E R A.

1. *De lacte et pultibus, quibus infantes sustentantur,* Görlici an. 1593.

2. *Hospiti-*

küldte ki 1692-ben. Magdeburg-Halléban 1697-ben jutott orvosdoktor-fokozathoz 1700-ban pedig hazahívták a bölcséleti tárgyak tanítására. Néhány évig dícséretesen végezte ezt a munkát, de aztán elmezavarba esett, és 1726-ban befejezte szerencsétlen életét.

M Ű V E I

1. Bölcséleti értekezés [*A matematika tudományának hasznosságáról és bizonyosságáról*] címmel, Franeker, 1695, 4°, 4 ív.
  2. Vallástudományi értekezés [*Ábrahám egyetemes ősapja voltáról*] címmel. Franeker, 1696. 4°, 7 ív.
  3. Orvosdoktori értekezés Hoffmann Frigyes elnöklete alatt [*A köszvényes fájdalom igazi és legegyszerűbb orvosságáról*]. Magd.-Halle, 1697. 4°, 4 ív.
13. K O B E R T Ó B I Á S görlitzi születésű. 1590-ben Helmstedtbe ment az Academia Juliára, s ott aztán 1594-ben költői babérkoszorúval díszítették föl, 1595-ben pedig Horst Jakab dékánása alatt orvosdoktor címet nyert. Következő évben tábori orvos lett császári zsoldon, s a felséges osztrák főhercegektől kiküldve szállt táborba. A magyar—török háború tartama alatt több, mint hét évig töltötte be ezt a tiszteletet, s igen kedves emberük volt főurainknak és a császári vezéreknek. A háború végeztével végre Alsó-Magyarország urainak és Sopron városának rendes fizikusa lett. 1625-ben halt meg.

M Ű V E I

1. [*A csecsemők nevelésére való tejről és kásákról*]. Görlitz, 1593.

2. *Hospitia*. Helmstad. an. 1594, Comoedia est, quam sic inscriptam edidit, quum poëticam laurum sumeret.
3. Disput. inaug. med. *de Paralyti in morbosa constitutione et solutione continui*. Helmstad. an. 1595. in 4.
4. *Historica descriptio rerum circa Budam. metropolin Regni Vngariae mense Octobri an. 1598. gestarum*, Lips. an. 1599. 8. plag. 8. Auctor oppugnationi huic interfuit: multa hic inueniuntur Historiam illorum temporum illustrantia, quae alibi vix inueniuntur.
5. *Observationum medicarum castrensiarum Hungaricarum Decades tres. Franc. an. 1606. 8.* Recusae sunt cum indice et praefatione Henrici Meibomii Helmstad. an. 1658. in 4. alph. I. Vtinam reliquae quoque Decades e latebris iam tandem aliquando protraherentur, et illae, et hae denuo, communibus omnium nostrorum vsibus publicarentur.
6. *Descriptio Budae*. Lips. an. 1606. 8. Hanc videre non licuit: Zvittinger illius meminit, Biblioth. Scriptor. Hungar. pag. 6.
7. *Wratislavia Silesiorum Metropolis, nec non Tragoedia de Anchise exsule*, vtraque versibus expressa.
8. *Ephemerides vnius Trieterides*, id est *historica eorum recensio, quae an. 1596. 1597. et 1598. in exercitu Caesareo in Hungaria euenerunt*. Harum auctor meminit in *historica Descriptione rerum Budensium* pag. 3. et 4. Dolendum est maximopere, haec et talia plurima apud nos intercidissee monumenta, quae si alicubi adhuc gentium supersint, vt ea nobiscum communicentur, viros eruditos omnium nationum maiorem in modum pu-

2. [*Vendégfogadások*]. Helmstedt, 1594. Ez egy színdarab, melyet akkor adott ki evvel a címmel, amikor a költőkoszorút elnyerte.
3. Orvosavató értekezés [*Beteges és elernyedti állapotban létrejött állandó bénulásról*] címmel. Helmstedt, 1595, 4°.
4. [*Magyarország fővárosa, Buda körül 1598. októberében történt hadi események történeti leírása*]. Lipcse, 1599, 8°, 8 ív. A szerző részt vett az ostromban, azért sok, e kor történetére vonatkozó adat található e műben, amit máshol hiába keresnénk.
5. [*Harminc orvosi megfigyelés a magyarországi táborozásból*]. Frankfurt, 1606, 8°. Meibom Heinrich előszavával és tárgymutatójával újra kiadva Helmstedtben, 1658, 4°. Bárcsak a többi decas is előkerülne rejtekéből végre-valahára, s ezeket is, meg amazokat is közzétennék újból mindannyiunk hasznára.
6. [*Buda leírása*]. Lipcse, 1606, 8°. Ezt nem volt módomban látni, de Cwittinger említi a [*Magyar írók könyvtára*]-nak 6. lapján.
7. [*Boroszló, Szilézia fővárosa*], továbbá a [*A büjdosó Anchises tragédiája*] című verses mű.
8. [*Három év naplója, azaz történeti ismertetése a császári hadseregben 1596—1598 közt Magyarországon lejátszódott eseményeknek*]. Erről a szerző tesz említést a [*Budai események leírása*]-nak 3. és 4. lapján. Igen sajnálatos, hogy sok ilyen és ehhez hasonló történeti emlékünkhöz elpusztult nálunk, azért minden nép tudós fiait a közérdekre, sőt az egész művelt világ érdekeire való fokozott hivatkozással arra kér-

blico nomine rogamus, immo per communia Reip. litterariae sacra obtestamur.

44. KOVÁTS TATAI (GEORGIVS) in oppido Tata an. 1645. genitus est, patre Viro nobili, Iohanne Kováts Tatai, Incliti Comitatus Komaromiensis Iurato Assessore, qui eum mature inuenilibus annis studio medico consecrauit. Paulli Görgei, Med. Doctoris, et in superiori Hungaria Practici felicissimi, institutionibus vsus, eas in addiscenda hac salutari arte fecit in Patria progressionem, vt feliciter iam ante praxin auspicaretur, quam in exoticas oras, consummandorum studiorum gratia, proficisceretur. Lugduni Batauorum substitit, ibique titulum Doctoris in Medicina impetrauit an. 1670. aetat. 25.

1. *Carmen in honorem Dan. T. Varsányi compositum*, quum is Compendium analytic. et exegetic. in Libr. V. casuum conscientiae P. Amesii, Franeq. an. 1671. 8. publicaret.
2. *Hercules vere cognitus, certus exul, id est, Epilepsiae vera dignotio, ac eiusdem certa curatio, Libris II. comprehensa*. Lugd. Batau. an. 1670. 12. pl. 6: Opus hoc dedicauit A. Petro Csáki, Comitatus Komaromiensis Supremo Comiti etc. Andr. Drahosoczki, arcis Tatenensis V. Capitaneo; I. Szegio V. Comiti; Franc. Talio, Em. Csontos, Georg. Csapo, I. Kenyeres, Iudicibus Comitatus; I. Kováts Tatai, patri; Blas. Csikio, Fr. Balassa, Iohan. Pécsi, Iuratis Adsectoribus Comitatus; Iacobo Torkos, Notario. Effigies tractatui praefixa hanc gerit Inscriptionem:

*Veste sub Hunniaca vultus depictus amicus,
Nobilis vt genii, nobilis ingenii.*

jük, hogy közöljék velünk, ha ezek az emlékek valahol a földön előbukkannak.

44. TATAI KOVÁTS GYÖRGY Tatán született 1645-ben. Apja nemes Tatai Kováts János nemes Komárom megye táblabírája volt, aki fiát már zsenge ifjú korában orvosi pályára szánta. Görgei Pál orvosdoktor, felsőmagyarországi gyakorló orvos oktatásaiból olyan előmenetelt szerzett már itthon az orvostudományban, hogy előbb kezdett orvosi gyakorlatba, és azután ment külföldre tanulmányai befejezésére. Leydenben állapodott meg, s ott szerezte meg az orvosi címet 1670-ben, 25 éves korában.

1. [*Varsányi T. Dániel tiszteletére írt vers*], melyet akkor írt, amikor az P. Amesius [A tudat botlásai] c. művének V. könyvéhez az [Elemző és magyarázó összefoglalás]-t tette közzé. Franeker, 1671. 8°.
2. [*Az igazán megismert, mindig stró nyavalyatörős, azaz a nyavalyatörés helyes fölismerése és biztos gyógyítása, két könyvben összefoglalva*]. Leyden, 1670. 12°, 6 ív. Ezt a művét Csáki A. Péter komárom megyei főispánnak stb., Drahosoczki András tatai alkapitánynak, Szegedi János alispánnak, Tali Ferenc, Csontos Imre, Csapó György, Kenyeres János megyei bírónak, apjának: Tatai Kováts Jánosnak, Csík Balázs, Balassa Ferenc, Pécsi János megyei táblabírónak, Torkos Jakab jegyzőnek ajánlotta. Az értekezés elején látható képnek ez a felirata:

*Nyájas egyént ábrázol e kép magyaros viseletben,
származatára nemest, jellemerőre is azt.*

Qui patet hoc acies mentis non tota lib . . .

cetera Bibliopoeus resecurit;

sed possunt suppleri e syllabo Iconum Medicorum *Beughemii*, qui integram exhibuit, teste Moehsenio, nupero imaginum clarissimorum Medicorum collectore Berolinensi, P. II. p. 159.

45. KREISEL (IOHAN. SIGISM.) Vitam auspiciatus est in Lib. regiaeque Ciuitate Bartfensi, die 5. Sept. an. 1717. Patrem sortitus est Andream Kreysel, Virum nobilem, matrem vero Annam natam Kehleriam. Iactis in loco natali, Iaurini, Posonii, primis variae eruditionis fundamentis, an. 1736. Thorunense Poloniae Borussicae salutauit gymnasium: expleto annuo in ea Musarum sede spatio, parentum iussu in Salanam se contulit Vniuersitatem, salutaris scientiae particeps futurus, vbi pertinaci in studiis medicis diligentia id consecutus est, vt die 19. Iun. an. 1741. Doctoris Insignia, Brabeuta Teichmeyero, indipisceretur. Artis fundamenta quae iecerat, praxi et experientia vndecim annorum in Comitatu Scepusiensi, et Kesmarkiensi Ciuitate, corroborauit, inde in vicinum nobis Comitatum Szaboltsiensem, honesto stipendio inuitatus, totidem annos ibidem in medica praxi expleuit. Hinc vero iterum in patriam ciuitatem redux, prouinciam ordinarii Physici in Comitatu Scepusiensi denuo adiit, eamque cum Leutschoviensi paucis ante mortem mensibus combinauit, quae in d. 28. Octobr. an. 1768. incidit, an. aetat. 51. Febris acuta, cum inflammatione gutturis coniuncta, eum e medio sustulit. Coniugium an. 1743. d. 19. Febr. cum Maria, Tobiae Mauks relicta vidua, inquit, vno filio, et tribus filiabus, sed duabus tantum superstitibus, fuit foecundum.

Mért hogy e könyv nem tárja elénk elmének az élet . . .

a többit a könyvkötő lemetszette, de kiegészíthető *Beughem* [Orvosok képei] c. művének tartalomjegyzékéből. Ez Moehsenius tanusága szerint, aki nemrég Berlinben összeállította a híres orvosok képeit, az egész feliratot magába foglalta a II. rész 159. lapján.

5. KREISEL JÁNOS ZSIGMOND Bártfa szabad királyi városában született 1717. szeptember 5-én. Apja nemes Kreysel András, anyja Kehler Anna volt. A különféle tudományok alapjait szülővárosában, Győrött és Pozsonyban tanulta, majd 1736-ban a torunyi gimnáziumba ment Porosz-Lengyelországba. Itt egy évet töltve szülei kívánságára a jénai egyetemre ment orvostant hallgatni, s kitartó szorgalmával el is érte, hogy 1741. június 19-én Teichmeyer kezéből megkapta a doktori fokozatot. Megalapozott elméleti tudását Szepes megyében és Késmárk városában tizenegyéves gyakorlattal és tapasztalattal erősítette meg, onnan pedig a velünk szomszédos Szabolcs megyébe hívták szép fizetéssel, s ott is ugyanannyi évet töltött orvosi gyakorlatban. Innét ismét Bártfára ment, s újra rendes fizikus lett Szepes megyében, halála előtt pedig pár hónappal Lőcsén is elvállalta ezt a tiszteletet. 1768. október 28-án halt meg 51 éves korában. Torokgyulladással együtt fellépő magas láz vitte másvilágra. 1743. február 19-én kötött házasságot Mauks Tóbiás özvegyével, Máriával, s ebből egy fia és három lánya született, s a háromból kettő ma is él.

O P E R A.

1. Diss. inaug. med. *de morbo Hungarico, siue Castrensi*, Praef. Teichmeyero. Ienae an. 1741. 4. plag. 4.
  2. *Tractus de Acidulis et Thermis Scepusiensibus, instituta ubique exploratione chemica*, Superiorum iussu conscriptus, et an. 1768. Incl. Comitatu exhibitus, et postea Exc. Consilio Reg. Locumtenent. Pisoniensi submissus.
  3. *Examen chemicum Aquarum Szaboltsiensium.*
46. KÖKÖSI (STEPHANVS). Quis hic sit, optime dignoscitur ex Iac. Philip. Tomasini Inscriptionibus Urbis Patauinae, edit. an. 1649. in 4. pag. 242. 243. n. 139. vbi ex Templo vel potius Xenodochio S. Francisci hocce Monimentum exhibetur: *Stephanum Kökösium, Transilvano Vngarum, Phil. et Med. Doctorem, et in hocce Nosodochio Medicum adsistentem solertissimum, annos XXXII. natum, posteaquam eius anima anno Salutis MDCCXXVIII. XXIII. April. ipso nempe die Paschatis, hora XXI. coelesti consortio adscripta est, populares moestissimi, nouissimum exsecuti officium, sub certa beatissimae resurrectionis spe, in hanc requiem inferri curauerunt, dein Saxum hoc, aere Laurentii Balk, Claudiopolitani, comparatum, Inscriptione ornauit Matthaeus Sozanaki Vng.*

*Hic Iuuenis, fortis, medicus, iacet; ergo nec aetas,
Nec vis, nec Medicus, vincere fata queunt.*

47. KÖLESÉRI DE KERES-E'ER (SAMVEL) natus Szendröviae in Comitatu Borsodiensi die 17. Nou. an. 1663. patre Samuele Köleséri, professore primum Theologiae Varadiensi, postea Ecclesiaste Szendröviensi, inde Tokajiensi, et omnium nouissime Debrecinensi; matre vero Anna Damian, foemina

nobili

M Ű V E I

1. Orvosavató értekezés [*A magyar vagy másképp tábori betegségről*] címmel Teichmeyer elnöklete alatt, Jéna, 1741, 4°, 4 ív.
  2. [*Vegyvizsgálat alapján írt értekezés a szepesi savanyúvizekről és fürdőkről*]. A felső hatóságok rendeletére írta és 1768-ban a nemes vármegyének bemutatta, és aztán a méltóságos pozsonyi helytartótanácsnak fölküldte.
  3. [*A szabolcsi vizek vegyi vizsgálata*].
46. K Ö K Ö S I I S T V Á N. Kilétére vonatkozólag Tomasini Jakab Fülöp 1649-ben kiadott műve, a [Pádova városának föliratai], adja a legjobb útbaigazítást a 242., 243. lapon levő 139. szám alatt, ahol Szent Ferenc templomából, jobban mondva betegfogadójából származó következő emlékfelirat olvasható: *Kökösi István erdélyi magyar bölcsélet- és orvosdoktor, ezen ispita 32 éves, ügyes assistens orvosát, miután lelke a megváltás 1628. évében április 23-án éppen húsvét napján 21 órakor az égi világba költözött, szomorú honfitársai utolsó szolgálatul, a boldog föltámadás biztos reményében ebbe a sírba tétették, azután erre a kolozsvári Balk Lőrinc költségén felállított köre a magyar Sozanaki Mátéval feliratot vésettek:*
- Ifjú, erős orvos pihen itt: nem győzi le így hát
ifjúkor, életerő, gyógytudomány a halált.*
47. K E R E S E E R I K Ö L E S É R I S Á M U E L a Borsod megyei Szendrőn született 1663. november 17-én. Apja Köleséri Sámuel előbb váradi teológiai tanár, utóbb szendrői, majd tokaji, végül debreceni pap volt, anyja pedig a nemes származású Damján Anna. Az ő irányításuk mel-

nobili orta genere: quorum voluntate ab an. 1674. in gymnasio patriae vrbis Debrecinensi adoleuit, idque celeritate ingenii est consecutus, vt an aet. XV. academiae maturus factus, in tenera aetate in oras Belgicas, inde Britannicas, ad perficienda studia, raro exemplo, exmitteretur. Lugduni Batauorum editis primum speciminibus Magister in AA. LL. in Philosophia vero et Theologia Doctor publice proclamatus est. Rediit quidem Debrecinum in patriam an. 1685. at quum ad obeundum sacrum ministerium se minime factum esse a natura ipso opere experiretur, rediit in Lugdunensem Vniuersitatem, vbi breui post supremos in medicina capessiuit honores, tantosque in ea fecit progressus, vt ob medendi dexteritatem, plurimum in Transilvania, vbi sedem a reditu fixerat, inclaresceret. Practicus primum metropolitanus Cibiniensis, postea Sacrae Caesar. Reg. Maiestatis inclyti Gubernii, et Praesidiorum Caesareo-Regiorum in Transilvania, Medicus ordinarius prouincialis, nec non vniuersae rei Metallicae per Transiluaniam Inspector, tandem Gubernialis Secretarius, et nouissime S. Caesar, Regiaeque Maiestatis Consiliarius declaratus est. In Academiam Imperialem Nat. Curiosor. d. 18. Octobr. an. 1719. receptus, et 'Chryssippi I. cognomine cohonestatus fuit. Ter eum matrimonium inire contigit, at totidem vicibus fuit infelix. Id quippe forte fuerat in causa, vt regiam quoque incurreret indignationem, et diutino animi moerore in custodia Cibiniensi maceratus, in lethalem d. 21. Dec. an. 1732. incideret apoplexiam, desperabundus scilicet de futura e carceribus liberatione, dum de inexpectata Principis Eugenii, fautoris optume, de se meriti, morte nuncium, licet is tunc vanus fuerit, circumferri audiret. Non defuerunt tales quoque viri

lett nőtt fel fiuk a debreceni gimnáziumban, s gyors felfogásával elérte, hogy amint 15 éves korában az egyetemre érett lett, ritka kivételképpen egész fiatalon Hollandiába s onnan Britanniába küldték tanulmányai befejezésére. Tudásáról Leydenben téve előbb próbát, tudomány- és irodalomtérre, a bölcseletben és a vallástudományban pedig doktorrá nyilvánították. 1685-ben visszatért ugyan szülőföldjére, Debrecenbe, de mivel saját tapasztalatából észre vette, hogy sehogyse való isteni szolgálatra, visszatért a leydeni egyetemre, s ott nemsokára megszerezte a legmagasabb orvosi képesítést, s annyira vitte, hogy gyógyításbeli sikerei miatt a leghíresebb orvos lett Erdélyben, ahol visszatérte után letelepedett. Először szebenvárosi gyakorló orvos lett, később császári és királyi ő szent felsége nemes kormányzékének és az erdélyi császári és királyi helyőrségeknek rendbeli tartományorvosa, az egész erdélyi bányauzem felügyelője, kormányzékai titkár, legvégül pedig császári és királyi ő szent felségének tanácsosa. A [Császári Természettudós Társaság] 1719. október 18-án vette föl tagjai közé I. Chrysippus tiszteletnévvel. Háromszor nősült, de mindannyiszor sikertelenül. Ennek talán az is volt az oka, hogy a király haragját magára vonta. Mivel szebeni fogságában állandó lelkifájdalom gyötörte, 1732. december 21-én halálos gutaütés érte, amikor nagyérdemű pártfogójának, Jenő hercegnek, váratlan, bár hamis halálhíréről értesült, s egészen reményét vesztette a börtönből való kiszabadulását illetőleg. Vannak, akik sze-

qui sumto veneno eum interiisse crederent. Lugubris in funere ab Oratore sacro dictus est Sermo ex Psalm. XXXIX. v. 6. Diuersa variorum hominum tam in vita, quam in morte, lata de se meruit iudicia; vario carminum genere multi in sepulcrum vsque comitati; sed omnium fidissimus comes, priuignus, Illustrissimus Comes Iohannes Lázár fuit, qui vltra stygiam paludem, ad medios vsque Inferos, Harpyarum satellitio stipatus, vt est poeta satis celebris, vinctum deduxit, et Asclepiadem hunc Dacicum Plutoni, immane quantum dictu et factu! pro tribunali iudicandum tradidit in Ingressu Taenario suo, qui legitur in operibus poëticis comitis Iohannis Lázár pag. 35. seqq. editis Claudiopoli an. 1765. in 8. Ita ferale Carmen incipit:

*Agmen tremendum Taenarii specus!
Et quicquid umbris triste reconditur,
Amanti et irato frequenter
Thessalicas rogatum ad aras!
Adeste votis! at stabili pede etc. etc.*

Non fuit tam crudelis in Köleserianos manes Medicinae Doctor, *Valentinus Gorgius*, Caesareus in Transilvania Physicus, qui Nostri memoriam celebraturus, *Lessum funebrem*, Cibiniensibus typis exscriptum, animo ad luctum debite disposito, composuit. Lapis sepulchralis sequentem hodiedum ostentat Inscriptionem: Epitaphium D. Köleséri d. 24. Dec. an. MDCCXXXII. defuncti, et XXX. eiusdem Cibinii, ad Ecclesiam parochialem Saxoniam, tumulo submissi:

Siste

rint mérget vett be, s úgy pusztult el. Temetésén a pap a 39. zsoltár 6. szakasza alapján mondott gyászbeszédet. Éltemben és holtában sokféle ember különböző ítéletét vonta magára; sokan még temetését is megverselték; de legtovább kísérte mostohafia, méltóságos Lázár János gróf, aki a Styx vizén túl, háрпиák seregétől szorosán kísérve, mint afféle híres költő szokta, a másvilág közepébe vezette le megkötözve, s ott, szörnyűség, átadta megítélni Plutónak ezt az erdélyi Asclepiadest, mint az Lázár János gróf költői művei közt az 1765. évi kolozsvári kiadású 8° [Leszállás az alvilágba] c. műnek a 35.-től kezdődő lapjain olvasható. Ez a halottas vers így kezdődik:

*Ó szörnyű népraj Taenarum odviban
s árnyékba burkolt rémszomorú világ,
melynek szerelmesek dühöngve
áldozatul de sokat vetettek!
Segítsetek most! Ámde szilárd a láb, stb. stb.*

Nem volt ily kegyetlen Köleséri szelleme iránt Gorgius Bálint, az erdélyi császári fizikus orvosdoktor, aki szívét, mint illet, gyászra hangolva, a szebeni nyomdában egy halottsiratót adott ki emberünk tiszteletére. Sírkövén ma is a következő felirat olvasható: Köleséri úr sírfelirata, aki 1732. december 24-én halt meg, és 30-án temették el Szebenben a szász plébániatemplom mellett:

Siste Viator!

Hic iacet

D. SAMVEL KÖLESERI.

Aetatis suae LXXII.

quondam

in Principatu Transilvaniae

Consiliarius Gubernialis,

Vir

Doctus, prudens, et eruditus,

Virtute et nobilitate illustris,

qui

multum coluit Artes Liberales,

et multis lustris Libros

perlustrando

Ciuitatem Cibiniensem

Scientia et consilio illustravit,

Simul Poeta, Historicus, et Medicus,

Cuius elogio

Quid detraxisse, est addidisse.

In illo extinctam intuere Lampadem,

quae non paucos

eleganti doctrina

in vita illuminauit,

et etiamnum,

relictis praeclaris et perclaris

antiquitatum documentis,

post mortem fulgebit,

et velut Lux

in perpetua hominum memoria

lucebit.

Allj meg utas!

A 72 éves

KÖLESÉRI SÁMUEL ÚR

fekszik itt

Erdély fejedelemségének

hajdani

kormányzéki tanácsosa,

tanult, bölcs, tudós,

erőnye és nemessége tekintetében

híres ember,

aki

igen szerette a tudományt

és sok éven át bújva

a könyveket

Szeben városát

tudásával és eszével híressé tette,

egy személyben költő, történetró és orvos,

kinek dicséretéből bármit levonni

annyi, mint hozzátenni.

Tekintsd benne a kialudt lámpát,

mely életében

sok embert világított meg

szép tudományával

és még most is,

hogy itthagyta a régi világ

sok szép és híres emlékét,

ragyogni fog holta után

s mint a napfény,

örökre fog világítani

az emberek emlékében.

OPERA.

1. Disput. inaug. Philosoph. pro gradu Doct. in Philos. et LL. AA. Magisterio, *De Systemate Mundi*. Lugd. Batau. an. 1681. 4 plag. 3.
2. Dissertatio academica *de Sacrificiis*, in qua, expositis primum, origine rituum Hebraicorum, in cultu sacro vsurpatorum; tempore impositionis iugi praeceptorum in placitis, et iure Sacerdotii ante et post illud tempus, aliisque materiis passim insertis, literalis sensus sacrificiorum, holocausti, Mincha, Schelamim, pro peccato et pro reatu, ex scriptis Hebraeorum explanatur, tandemque mysticus ex sacro codice subiungitur: Part. III. Franeq. a. 1683. plagg. 19. in 4.
3. Disp. theolog. inaugur. pro gradu Doctoris in Theologia, *de benedictione gentium* Abrahamo promissa, ex Genes. XXII. 18. Franequ. a. 1684. plag. 4 ¹/₂ in 4.
4. Dissertatio *de Scorbuto mediterraneo*. Cibir. an. 1707-12. pl. 3. Recensetur in Act. Erudit. Lipsiens. Supplement. Tom. VI. pag. 228.
5. *Scrutinium et cura pestis Dacicae*. Cibir. an. 1709. 12. plag. 5. Recens. in Act. Erud. Lipsiens. Supplement. Tom. V. pag. 230.
6. *Monita anti-Loimica, occasione Pestis an. 1719. recrudescentis*. Claudiop. an. 1719. 12. Recusa Hungarice ibid. an. 1738. in 12.
7. *Auraria Romano-Dacica*, Carolo VI. Imperatori inscripta. Cibinii an. 1719. 8. plag. 18. Recensetur in Act. Erudit. Lips. an. 1719. pag. 52. Sub effigie operi praefixa sequens legitur tetrastichon:

M Ű V E I

1. Bölcséleti avató értekezés a bölcsletdoktorságért és a tudománybeli magisterségért [*A világrendről*] címmel. Leyden, 1681, 4°, 3 ív.
2. Egyetemi értekezés [*Az istentiszteletekről*] címmel, amelyben először előadja a leigázás idején és az előtte, meg utána a papok által meghatározott héber istentiszteleti szertartások eredetét, s más egyebet is beleszöveve kifejti az áldozatoknak, a teljes elégetésnek, a délutáni imának, a selamimnak, a bűnfelejtetőnek és a bűnbenfogamzottság átkától megváltó áldozatnak a zsidó iratokból megállapított tudományos értelmét, végül pedig hozzáfűzi a szentírás egyes kifejezéseinek a misztikus értelmezését is. 3 rész. Franeker-1683, 19 ív, 4°.
3. Vallástudományi avató értekezés a vallásdoktor címért [*A népek Ábrahámnak megígért megáldásáról*] címmel, a Genesis XXII. 18. alapján. Franeker, 1684, 4^{1/2} ív, 4°.
4. [*A Földközi tengeri skorbutról*] címmel. Nagyszében, 1707, 12°, 3 ív. Ismertetése a [Lipcsei Tudósok Közleményei] kiegészítő részének VI. k. 228. lapján.
5. [*Az erdélyi pestis vizsgálata és gyógyítása*]. Nagyszében, 1709, 4°, 5 ív. Ismertetése a [Lipcsei Tudósok Közleményei]-nek kiegészítő részében V. k. 230. l.
6. [*Az 1719-ben kiújult pestis alkalmával kiadott pestisellenes figyelmeztetések.*] Kolozsvár, 1719, 12°. Magyarul kiadva uo., 1738, 12°.
7. [*A római—dáciai aranybánya*], VI. Károly császárnak ajánlva. Nagyszében, 1719, 8° 18 ív. Ismertetve a [Lipcsei Tudósok Közl.]-ben, 1719, 52. lap. A mű címlapján levő emberalak alatt a következő négy verssor olvasható:

*Hunnia plantauit, Brito, Belga, et Teuto ri-
gavit,*

Dacia post ciuem ceu proprium coluit.

*Atque auxit Magnus quem Caesar honoribus,
huius*

Effigiem tanta cerne sub effigie.

Franciscus P. Papai, pater, fautori suo p.

8. *Proteus febrilis nouissima Wirmondiana adfligens*, Cibin. an. 1722. 4. plagg. 6. Recens. in Act. Erudit. Lips. an. 1723. pag. 214.
9. *Axiomat. Iuris Naturae, de officiis iusti, honesti, et decori, cum introductione paraenetica*. Cibin. an. 1723. 8. pl. 4. Recens. in Act. Erud. Lips. an. 1723. pag. 536.
10. Excerpta ex Litteris Kölesérii *De Litteratura Tangu-
tana*. Leguntur in Act. Erud. Lips. an. 1726. pag. 327.
11. *Animi grati et ingrati character, e maiori opere Pascha-
liano*. Cibin. an. 1729. 8. plag. 3.
12. *Libri, quorum nouam procurauit editionem*, sequentes sunt: *Tibullus Coruini*, Cibin. an. 1727. recusus, quod ex Bibliotheca Regis Matthiae Coruini Budensi disparuit, ideo ita adpellatus. *Gardenii Theologia pacifica. Summarium philosophiae. Enchiridion mathe-
maticum, protographiam vniuersae Matheseos complectens. Opusculum orthographicum de ratione recte emendateque scribendi. Nouum Testamentum Hungarico idiomate*, sine anno et loco editionis, in frontispicio litteris S. K. notatum; aliunde certo constat, Lipsiae illud editum anno 1717. sumtibus Comitissae Catharinae Bánfi.

*Hun haza szülte, a brit, holland, német nemesíté,
majd később Erdély tősfiaiként becsülé.*

*Megtisztelte a császár is több nagy hivatallal:
képet ilyen rajzról tárj szemed éle elé.*

Idősb Pápai P. Ferenc rajzolta pártfogójának.

8. [*A Wirmondt-féle új halálos váltóláz*]. Nagyszeben, 1722, 4°, 6 ív. Ismertetve a [Lipcsei Tudósok Közleményei]-ben, 1723, a 214. lapon.
9. [*A természetjog alaptételei az igazságosság, a becsületesség és az illendőség köteletségéről, buzdító bevezetéssel*]. Nagyszeben, 1723, 8°, 4 ív. Ismertetve a [Lipcsei Tudósok Közl.]-ben, 1723., 536. lap.
10. Szemelvények Köleséri leveleiből [*A tangut irodalomról*] címmel. Megtalálhatók a [Lipcsei Tudósok Közl.]-ben, 1726, a 327. lapon.
11. [*A hálás és a hálátlan lélek jellemrajza, Pascal nagyobb műve alapján*]. Nagyszeben, 1729, 8°, 3 ív.
12. Másodszor is kiadott művei a következők; [*Hollós Mátyás könyvtárának Tibullusa*]. Nagyszeben, 1727-ben újranyomva. Azért ez a címe, mert Hollós Mátyás király budai könyvtárából tűnt el. [*Gardenius Béke-teremtő teológiája*]. [*A bölcselet rövid foglalata*], [*Az egész mennyiségtan első letrását magába foglaló matematikai kézikönyv*]. [*A helyes és hibátlan trás elvéről szóló helyestráskönyv*]. [*Magyar nyelvű Újtestamentum*] év és kiadáshely nélkül, a címlapján K. S. betűkkel; máshonnet biztosan tudjuk, hogy Lipcsében 1717-ben Bánfi Katalin grófnő költségén adták ki. Tudni való, hogy Köleséri könyvei igen-igen ritkák, ugyanis csak egy pár példányban akarta őket kiadatni, hogy sokaságuk miatt el ne értéktelenedjenek.

Sciendum est, Libros Kölesérianos quam maxime raros esse, singulorum enim aliquot duntaxat edi voluit exemplaria, ne vilescerent prae multitudine.

13. *Observationes Ephemeridibus Academ. Imperial. Nat. Curiosor. insertae:*

Centur. X. Obseru. 88. *De Apostemate Hepatis curato.*

Obs. 89. *De vomica pectoris.*

Obs. 90. *Intestini pars extra abdomen pendulum.*

Obs. 91. *De transmutatione ferri in cuprum.*

Obs. 92. *Achates etc. Transilvaniae.*

Obs. 93. *Mures agrestes.*

14. *Hecathene et Thermocrene Dacica.* Libelli hi duo sunt, quorum posteriorem se aliquando editurum promississe in litteris ad Mich. Schendi, R. C. S. Equitem van der Bech, commemorat Kundman, in rarior. Nat. et Art. pag. 303. vtrumque vero typis publicatum fuisse scribit Auctor Apologiae Schendianae contra Maurocordatum Walachiae principem. Mihi numquam licuit eos videre: an vquam editi?

15. *De Dacia Romana, Hunno-Dacia, ac hodierna Dacia Augusta.* Tale opus composuisse Nostrum, mentio fit in *Empyrica illustri per septem nobilissima euporista familiaria remedia Michaëlis Schendi van der Bech*, edit. Aug. Vindel. an. 1723. 8. quia libellus hic Vogtio, Schelhornio, et Boernero testibus, est omnium rarissimus, placet ex praemissa Apologia sequentia huc exscribere: *Praeclarissimus ac famigeratiss. Köleséri de Keres-ber, Prin-*

cipatus

13. *A [Császári Természettudós Társaság Hetilapjai]-ban közölt észleletei:*

X. centuria: 88. észlelet. [*A májtályog meggyógyításáról*].

89. észlelet. [*A mellkasbeli kelésről*].

90. észlelet. [*A has aljából kilógó bél-rész*].

91. észlelet. [*A vasnak rézzé való átalakulásáról*].

92. észlelet. [*Erdély Achatese stb.*].

93. észlelet. [*A mezei egerek*].

14. [*Az erdélyi Hecathené és Thermocréné*]. Ez két külön könyv, s az utóbbiról Kundmannak a [Természeti és mesterséges ritkaságok] 303. lapján közölt állítása szerint Schendi van der Bech Mihály lovag, királyi titkos tanácsoshoz írt levelében megígérte, hogy egyszer majd kiadja, a [Schendi védőbeszéde Oláhország fejedelme, Maurocordato, ellen] szerzője szerint pedig mind a kettő megjelent nyomtatásban. Nekem sohasem volt módomban látni őket. Ugyan megjelentek-e valaha?

15. [*A római kori, a magyarkori és a mai császári Erdélyről*]. Hogy szerzőnk írt egy ilyen művet, arról említést tesz az Augsburgban 1723-ban 8° alakban kiadott [*Schendi van der Bech Mihály gyógymódja hét híres, úton-útfélen található háziszerral*]. Mivel ez a könyv Vogt, Schelhorn és Boerner megállapítása szerint igen ritka, jónak látom kiírni az előszóbeli [Védőbeszéd]-ből a következőket:

A hírneves Kereszeeri Köleséri, Erdély fejedelemségének titkára, aki [Az erdélyi Abrudbánya] című aranyat

cipatus Transilvaniae Secretarius, suae Aurariae Dacicae aureo plane opusculo, Dacicae Pestis Scrutinio, Febrili Protheo, Hecathene ac Thermocrene Dacica, dudum litterariae reipublicae commendatus, in illustranda Dacia, quam ferme totam variis excursionibus peragratam, diuersorum, quibus semper egregie functus est, munerum occasione, dilucidatam ex Archiuis, Codicibus, Monumentis, Inscriptionibus, aliisque Lapidariae ac Nummariae Historiae subsidiis, longa praxi diuturnisque studiis hauserat indefessus, ante tres annos Doctori van der Bech, Transilvaniam tunc primo inuisenti, mutisque saepius tanti viri colloquiis se recreanti, opus tripartitum, de Dacia Romana, Hunno-Dacia, ac hodierna Dacia Augusta, licet nondum absolutum, ultimamque exspectans manum, communicauit. Idem ipsum hoc opus de antiqua Dacia, Matthiae quoque Belio promissum, in Prodro-mo Hungar. nou. et antiq. pag. 55.*

16. *Rationabilium huius Seculi dubitationum Elenchus.* Vid. Act. Phys. med. Nat. Curiosor. Vol. I. Append. pag. 131.
17. *Recensio Analectorum Antiquitatum Dacicarum.* Vid. Aurar. Rom. Dacica pag. 132.
18. *Commercium litterarium cum Viris eruditissimis Europaeis institutum, et multa alia Köleserianae industriae monumenta, prae manibus habet Clar. Daniel Cornides, Vir rebus Patriae illustrandis deditissimus.*

19. Con-

* Sed de hac Veteri et Noua Kölesérii Dacia conferendus imprimis est I. C. Kundmannus in memorabilib. Nat. et Artis Sect. I. artic. 37. pag. 302. Aurei illius operis argumenta ibi recensentur vberius, et verosimiliter adseritur, illud ad *Sommersbergium* Vratislauriam, et ab hoc ad *Bolium*, Adparatui ad Hist. Hung. inferendum, Posonium missum esse. Iam Belianae Bibliothecae possessores enixe rogantur, faciant, bono publice consulturi, nos quoque latitantis huius thesauri participes.

érő munkájával, [Az erdélyi pestis vizsgálata], a [Láz-átalakulás] s [Az erdélyi Hecathenè és Thermocrénè] című műveivel a tudósvilág előtt már régóta jó nevet szerzett Erdély ismertetésében, amelyet különféle mindig kitűnően végzett megbízatásai alkalmával, szinte teljes egészében bejárt, s a levéltári iratokból, kódexekből, emlékművekből, feliratokból s a kőbevésett vagy pénzeken kivert történelmi forrásokból hosszú működése alatt buzgó tanulmányozással jól megismert. Van der Bech doktornak, aki akkor látogatott el Erdélybe először, és gyakran élvezte ennek a nagy embernek üdítő társaságát, három éve megmutatta a még nem egészen kész, csak az utolsó simítást váró, háromrészes munkáját [A rómaikori, a magyar-kori és a mai császári Erdélyről]. Ugyanezt a munkát [A régi Erdélyről] címmel Bél Mátyásnak is előre jelezte. Ld. [Az új és a régi Magyarország előfutárának 55. lapját.*

16. [A jelen század ésszerű kételkedéseinek jegyzéke]. L. [A Természettudósok fizikai és orvostudományi közleményei]-ben az I. vol. függelékét a 131. lapon.
17. [Erdélyi régiségek gyűjteményének ismertetése]. L. [A római-dáciai aranybánya], 132. lap.
18. Az [Európai tudósokkal folytatott tudományos eszmecsere] Köleséri munkásságának sok egyéb emlékével hírneves Cornides Dániel birtokában van, aki teljes buzgalommal fáradozik hazánk történetének megrajzolásán.

* Kölesérinek ezt [A régi és új Erdély]-ét illetőleg azonban összevetést kell tenni elsősorban Iohannes Christianus Kundmannusnak a [Természeti és mesterséges nevezetességek] I. osztatának 37. cikkében a 302. lapon közölt adataival. Ott ismerteti bővebben ennek az aranyat érő munkának a tárgyát, és elhíhetőség hozzáteszi, hogy Sommersbergnek küldték el Boroszlóba, onnan pedig Bélnek Pozsonyba. hogy iktassa be [Előmunka Magyarország történetéhez] c. művébe, Igen kérjük ezért Bél könyvtárának birtokosát, a közjó érdekében juttassanak hozzá minket is ehhez a lappangó kincshez.

19. *Consiliarius Principe dignus*, in funeralibus exequiis illustris Dom. Samuelis Keresztési de Nagy Megyer, S. C. Regiaeque Maiestatis in incl. Transilvaniae Gubernio regio Consilarii intimi, Comitatus Alba Iuliacensis Comitum supremi, etc. Familiae vltimi, repraesentatus a S. K. d. K. Cibinii 1707. plag. 3. in 4.
20. Disput. theolog. Praes. Georgio Mártonfalvi, Theol. Prof. *de Euangelio*, Debrecini 1674. plagg. 3. in 4. inscripta nominibus Mich. Teleki, Franc. Rhédei, Georgii Bánfi, Fab. Farkas, Pauli Szepesi, Klobusitzki, et Urbisi.
21. Disput. mathematico phys. Praes. Voldero, *de Lumine*, pars. I. et II. Lugd. Batau. 1681. plagg. 3. in 4.
22. Disput. philos. *contra Atheos*, Praes. Voldero, Lugd. Bat. 1681. plagg. 1 1/2. in 4. oblata honoribus Georg. Mártonfalvi, Mart. Szilágyi, Pauli Lisznyai, Professorum Debrecinensium.
23. *A' rendes orvoslásnak Közönséges Reguláii*: sunt rationes medendi apud Hungaros, ad leges artis reuocatae, Calendariis Claudiopolitanis ab a. 1723. ad. 1730. editis, per partes insertae.
48. LANG DE LANGENTHAL (IAC. AMBROS.) Filius Georgii Christophori Langii, Ecclesiastae Norimbergensis, natus Etzelwangae an 1663. Altdorfi anno 1685. d. 28. Iun. in numerum ciuium academicorum cooptatus, Decano Mauritio Hoffmanno, sine praeside, pro gradu Doctoris in Medicina ad d. 29. Iun. an. 1692. disputauit. In Hungariam delatus, primum Neosolii, deinde Schemnitzii, praxi medicae deditus, anno 1695. nobilitatis Regni Hungariae priuilegiis a Rege donatus. mox seditiosi

19. A [*Fejedelméhez méltó tanácsos*]-t méltóságos nagymegyeri Keresztesi Sámuel úrnak, császári és királyi ő szent felsége erdélyi belső kormánytanácsosának, Gyulafehérvár megye főispánjának stb., családja utolsó tagjának a temetése alkalmából írta. Nagyszeben, 1707, 3 ív, 4°.
20. Hittudományi értekezés Martonfalvi György vallás-tantanár elnöklete alatt [*Az evangéliumról*] címmel Teleki Mihálynak, Rhédei Ferencnek, Bánfi Györgynek, Farkas Fábiánnak, Szepesi Pálnak, Klobusitzkinak és Urbisinnak ajánlva. Debrecen, 1674, 3 ív, 4°.
21. Matematikai és fizikai értekezés Volder elnöklete alatt [*A fényről*] címmel, I—II. rész. Leyden, 1681, 3 ív, 4°.
22. Bölcséleti értekezés Volder elnöklete alatt [*Az isten-tagadók ellen*] címmel, Martonfalvi György, Szilágyi Márton és Lisznyai Pál debreceni tanároknak ajánlva. Leyden, 1681. 1 1/2 ív, 4°.
23. *A' rendes orvoslásnak közönséges regulái*: a magyaroknál szokásos gyógyításnak a mesterség törvényei szerinti módjait foglalja magába, részletekben beleszöve a kolozsvári naptárba 1723—1730.
24. LANGENTHALI LANG JAKAB AMBRUS, Lang György Kristóf nürnbergi pap fia, Etselwangban született 1663-ban. 1685. június 28-án iratkozott be Altdorfban az egyetem polgárai közé. Hoffmann Mauritz dékánása alatt 1692. június 29-én elnök nélkül vitázott az orvosdoktor címért. Magyarországra jutva előbb Besztercebányán, majd Selmecen folytatott orvosi gyakorlatot, s 1695-ben a királytól magyar nemességet kapott. Aztán 1703-ban a

Principis Rákótzii Proto-Medicus castrensis et archiater an. 1703. constitutus est, cui adeo reliqua sua vita fuit deuinctus, vt regno pulsum etiam in exilio presso vbique pede sequeretur. In Poloniam cum Hero suo an. 1710. aufugit, Dantisco in Galliam, inde Constantinopolim delatus, vbi inter infideles vitam ponere coactus est miseram: vix scitur. Ita de hoc Zabler, in Memor. Medicor. Thorunens. v. 718. seqq.

*Vnicus infelix hos inter Langius exsul,
Principis extorris quando perdurat Achates
Fidus, Bistonii quem iam fouet aula tyranni.
Quanta illi morum integritas, quanta experientia
rerum!*

*Ast haec Pannoniae quondam clarissima stella,
Threicio coelo, sic volvunt fata, micabit.*

49. LAURENTIUS, Medicinae Doctor, reipublicae Leutschouiensis, et totius terrae Scepus, nec non Venerab. Capituli Collegiatae Ecclesiae Scepusiensis, Medicus Practicus, de quo iuuabit id ex toto hic adpingere, quod ex Matricula Fraternitatis XXIV. Regalium Scepusiensis, hac serie excerptum, Praenobilis ac eruditissimus D. Samuel Székely de Doba, emeritus pedestris militiae Hungaricae Tribunus, qua est in elegantiores litteras et eruditionem variam propensione, mecum nuper admodum communicauit:

Anno 1535. Domini Leutschouienses, cum pro communibus totius terrae Scepusiensis necessitatibus cogitassent Medicum tenere, et quidam egregius magnae experientiae Vir, medicae facultatis videlicet Doctor, Laurentius, Leutschouiae adfuisset, cui propter experientiam omnes fauerent, adirunt Do-

minum

felkelő Rákóczi fejedelemnek lett tábori vezető orvosa és főorvosa, s annyira hozzászegődött hátralevő életében, hogy mikor az országból kiűzték, akkor is nyomon követte a számkivetésbe. 1710-ben Lengyelországba szökött ki urával, Danckából pedig Franciaországba, onnan meg Konstantinápolyba került, s hitetlenek között kellett nyomorultan meghalnia: alig tudnak róla. Zabler a [Torunyi orvosok emléké]-ben a 718. verssortól kezdve így szól róla:

*Köztük egyetlenként a szegény Lang nincs hona földjén,
mert htv Achatesként követé buvó fejedelmét,
kit biz' a türk szultán lát most vendégi körében.
Ó ez a nagy hűség, s ez a nagy tanuság e világról!
Most aztán ragyogó fényét e magyarhoni csillag
türk égről veti ránk: így hozza magával a végzet.*

49. LŐRINC orvosdoktor Lőcse városának, meg az egész Szepességnek és az egyesített szepesi egyház tiszteletreméltó káptalanjának gyakorló orvosa volt. Rá vonatkozólag célszerű lesz teljes egészében ideiktatni azt, amit [A huszonnégy királyi város szepesi papságá]-nak az anyakönyvből nemes és tudós dobai Székely Sámuel úr, a magyar gyaloghad nyugalmazott ezredese írt ki, és juttatott nemrég kezembe a szépirodalom és sokoldalú tudomány iránti érdeklődésből:

„1535. A lőcsei pap-urak, mivel az egész Szepeségre nézve üdvösnek gondolták orvost tartani, és éppen kapóra itt tartózkodott Lőcsén egy nagy tapasztalatú, orvosképeztetésű kiváló ember, Lőrinc orvos, akit jártassága miatt mindannyian pártoltak, tiszte-

minum Reuerendum Praelatum nostrum Iohannem Horváth de Lomnitza, ut si quid in auxilium dare vellet, quod Medicum seruare vellent promisit Dominatio sua Reuerenda duodecim florenos, etiam Capitulum totidem: item Dominus Praelatus voluit, quod et Fratres nostri ex Fraternitate conferrent duodecim florenos: ast Fratres pauperes ex despoliatione et aggrauatione totius terrae Scepus, promiserunt decem florenos singulis annis, quos deponere debent pro festo purificationis Mariae.

An. 1536. *Accepit stipendium a nobis viginti quatuor Regalibus D. Doctor, et obligauit se nobis pro necessitate nostra, si vocabitur, etiam personaliter visitare quemlibet ex nostris, et facere diligentiam.*

An. 1537. *Domino Doctori, Physico Leutschouienti soluti Floreni decem.*

An. 1538. *Fraternitas ex parte Doctoris Medici conclusit: ex quo praeterito anno ei esset solutum pretium, scilicet decem floreni, quod etiam isto anno ei soluetur, et deinceps si quis indigebit, velit eum reddere contentum, sed de communi a Fraternitate nihil amplius dabitur ei.*

50. LASZKY (ALBERT. LEONHART.) Hieronymi Laszky, Palatini Siradiensis, ob rem pro Iohanne Zápolya Rege Hungariae apud Solimannum Turcarum Dominatorem an. 1520. bene gestam, Arcibus Scepusiensi, Kesmarkiensi, Dunavetzensi, nec non perpetui Comitis Scepusiensis dignitate donati, filius. Dum an. 1575. inter Indigenas in publicis Regni Hungariae Comitibus reciperetur, et mox desponsatam quampiam virginem, nobili Italico genere natam, ex aula Regis Galliarum Parisiis adducere vellet,

mutuam

lendő prépost urunkhoz, lomnicai Horváth Jánoshoz fordultak, járuljon hozzá valamivel, hogy az orvost itt tarthassák. Ő tisztelendő urasága meg is ígért 12 forintot, a káptalan is annyit; aztán a prépost úr azt kívánta, hogy a Fraternitas fráterei is adjanak hozzá tizenkét forintot, de az egész Szepesség kifosztottsága és megterhelése miatt szegény fráterek évi tíz forintot ígértek, amit Gyertyaszentelő napjára [febr. 2.] tartoznak leadni.

1536. A doktor úr megkapta tőlünk a 24 forint fizetést, és kötelezte magát, hogy amikor szükség lesz rá, hívásunkra bármelyikünket személyesen meglátogatja, és hivatását teljesíti nála.

1537. A doktor úrnak, a lőcsei fizikusnak kifizettük a tíz forintot.

1538. A Fraternitas az orvosdoktorot illetőleg így határozott: a múlt évben megkapta dtját, a tíz forintot; ezt idén is megkapja, de jövő évtől kezdve az elégtse ki, aki rászorul, de az egyesület semmit sem ad neki ezentúl a közösből."

50. LASZKY ALBERT LÉNÁRD annak a Laszky Jeromos siradii palatinusnak a fia, aki Zápolya János magyar király érdekében Szolimán török uralkodónál 1520-ban kifejtett sikeres működése jutalmául a szepesi örökös ispánságot kapta adományba. Miután 1575-ben a magyar országgyűlés honfiúsította, és nemsokára a francia király udvarából, Párizsból ide akarta hozni jegye-

mutuam a Sebastiano Tökölyi, ditissimo homine, accepit pecuniam, nuptiali expeditioni sufficientem; sed triennium intra soluendam, ni arcium Kesmark, Dunavetz, et Abbatiae Csaunik possessione in perpetuum vellet excidere, aes quippe fuit alienum LXII. millium contractum: cui dissoluendo quum se imparem animaduerneret, bona spe inescatus ad Alchymistas confugere induxit in animum. Londinum ergo in Angliam deproperat, quo iam multis antea annis patruus, Iohannes Laszky, Praepositus Gnasnensis, et postea Episcopus Weszprimiensis, religiosam, fundandae Ecclesiae Presbyterianae causa, susceperat peregrinationem. Iniiit ibidem societatem duorum virorum chrysopoeorum, Edwardi Kelley, et Iohannis Dee anno 1583. Adepti hi duumviri Laszkyo promittunt, eundem propediem integra Polonia, Moldavia, Valachia etc. potiturum, immo ipso Croeso ditiores futurum: ille hos in Patriam inuitat; lubentes aduolant, Iohannes Dee potissimum, qui ante iam an. 1563. in Hungaria artem transmutandi metalla, non sine multorum admiratione diu multumque agitauit, immo Maximiliano quoque Imp. et Reg. Hungariae Monadem suam, hieroglyphice, mathematice, magice, cabbalistiche, anagogice explicatam, Antverp. an. 1564. impressam, inscripsit, et Posonii obtulit. Anno 1584. in Castello Laszkyano Collegium alchemisticum aperitur, in aurea hac arte Laszkyus fidelissime instituitur, regnum minerale vario igne diu satis torquetur, et tandem miser nouissime omnium turpiter, vt fieri adsolet, deluditur. Haec M. Belius in Prodrum. Hungar. pag. 82. 92. 93. item in Not. Hung. Tom. I. Moreri in Diction. in voce Dee, Georgius Matthiae in Consp. Histor. Medic. chronol. pag. 614. et Miscellan. Groning. Tom. III. fasc. I. et alibi.

sét, egy előkelő olasz lányt, a dúsgazdag Thökölyi Sebes-tyéntől vett kölcsönt a menyasszony hazahozatalára azzal a kikötéssel, hogy három éven belül visszafizeti, vagy örökre elveszti Késmárk és Dunavec várát s a csauniki apátbirtokot: a fölvelt kölcsön ugyanis 62 000 forint volt. Mikor aztán rájött, hogy ezt visszafizetni képtelen, jó reménytől lépre csalva alkimistákhoz fordult. Angliába sietett hát, Londonba, ahová már sok évvel előbb nagybátyja, Laszky János gneznói prépost, majd veszprémi püspök is kivándorolt, presbiteriánus hitközség alapítása végett. Ott 1583-ban összefogott két aranycsinálóval, Kelley Edwarddal és Dee Johnnal. Ez a két vegyész-mester megígérte Laszkynak, hogy a közeljövőben meg fogja szerezni egész Lengyelországot, Moldvát és Oláhországot, sőt gazdagabb lesz Croesusnál is. Erre ő meghívta ezeket hazánkba, ezek meg örömmel siettek ide, főleg Dee, aki már előbb is, 1563-ban sokáig és nagyban űzte Magyarországon, sokak bámulatára, a fémátváltoztatás tudományát, sőt Antwerpenben 1564-ben kinyomtatott és a hierogliftudomány, matematika, varázstudomány, kabbalisztika és anagógia segítségével megvilágított „Monas” című könyvét is Miksa császár magyar királynak ajánlotta, s Pozsonyban át is adta. 1584-ben nyílt meg a vegyészeti iskola a Laszky-kastélyban, Laszky alapos képzést nyert az aranygyártó tudományban, az ásványvilágot unos-untig gyötörte mindenféle tűzzel, de szegény feje végül is gyalázatosan fölsült a szokott módon. Ezt I. Bél Mátyás [Magyarország előfutára] c. művének 82., 92., 93. lapján s a [Magyarország ismertetése] I. k.-ében, Morer [Lexikon]-ában a Dee névnel, Georgius Matthiae [Az orvostörténet időrendi áttekintése] c. művének 614. lapján és a [Gröningeni Vegyes Közlemények] III. k.-ének 1. füzetében és egyebütt.

51. LOEW (ANDREAS). Post absoluta in patrio gymnasio Sempronienſi humaniora ſtudia, animum ad medicam artem adplicaturus, primum quidem an. 1677. in Vittebergensem academiam conſeſſit, vbi inprimis institutionibus Strauchii et Schneideri inſignes in ſalutari arte fecit progressus, et mox an. 1679. in AA. LL. et Philoſophiae Doctorem, Walthero Promotore, inauguratus eſt. Interea temporis fatiſ functo Schneidero, ad audiendum Wedelium Ienam proficiſci ſtatuit, vbi poſtquam per integrum triennium ſtudio medico incubuiſſet, an. 1682. d. 31. Iul. ſolemni ritu Doctor in Medicina proclamatus eſt. Hiſ condecoratus honoribus in patriam reuerſus, frequentem non ſolum, ſed etiam felicem vndiquaque nactus eſt praxin clinicam, ita quidem, vt magiſtratus Sempronienſis an. 1693. Phyſicum Ciuitatiſ ordinariuſ declararet; quam publicam ſpartam, per integros XVII. annos pro dignitate ornauit, atque pro virili ad extremum vitae halitum eo munere defunctuſ eſt. Fuiſſe honorarium, eumque laborioſum Academiae Imperial. Nat. Curioſ. Collegam, docent ſeqq. Obſeruatiōnes, Miſcellaneis Acad. Nat. CC. iſertae.

O P E R A.

1. Decur. II. An.VIII. Obſ. 123. *Exanthemata coloris albi in aethiope, febrī petechiali laborante.*
- Obſ. 124. *Febris cardiaca ex flatibus.*
- Obſ. 125. *Vomitus ſanguinis.*
- Obſ. 126. *Paſſio Iliaca ex Hernia inguinali.*
- Obſ. 127. *Oris clauſula cum Tetano.*

Obſ.

51. LOEW ANDRÁS. Szülőhelyén, Sopronban, elvégezve az iskolát, figyelmét az orvostudományra akarta irányítani. Előbb 1677-ben a wittenbergi egyetemre ment, s ott Strauch és Schneider oktatásai alapján jeles előmenetelt tett a gyógytudományban. 1679-ben Walther tudomány-, irodalom- és bölcséletdoktorrá avatta. Mivel közben az előregedett Schneider elhalt, Jénába utazott Wedelt hallgatni, s miután ott három évig merült bele az orvostudomány tanulásába, 1682. július 31-én ünnepélyesen orvosdoktorrá nyilvánították. Ezekkel a minősítésekkel ellátva tért vissza szülőhelyére, és ott kiterjedt, sikeres orvosi gyakorlatra tett szert, úgyhogy a soproni előjáróság 1693-ban a város rendbeli orvosává nyilvánította. Ezt a hivatalos állást 17 éven át becsülettel látta el, és maga részéről utolsó leheletig végezte. Hogy tiszteletbeli, mégpedig dolgos tagja volt a [Császári Természettudós Társaság]-nak, arról a [Természettudós Társaság] vegyes közleményeibe iktatott következő észleletei tanúskodnak.

M Ű V E I

1. II. decuria, 8. év. 123. észl. [*Fehér kiütések egy patécs-lázás szerezsenen*].
124. észl. [*Sztólváz szelektől*].
125. észl. [*A vérhányás*].
126. észl. [*Bélsalakhányás lágyéksérvből kifolyólag*].
127. észl. [*Szájzár merevgörccsel együtt*].

Obs. 128. *Αυτοχειρία ex delirio melancholico.*

An. IX. Obs. 114. *Chlorosis.*

Obs. 115. *Vteri disrupti historia.*

Obs. 116. *Secundinae, per triduum in vtero retentae, felicissime tamen frustulatim exclusae.*

Obs. 117. *Foetus, qua caput, monstrosus.*

Decur. III. An. V. et VI. Obs. 153. *De Fonticulo, aut potius paracentesi abdominis, a natura ascitica instituta.*

Obs. 154. *De Hydrope Pectoris.*

Obs. 155. *De Podagra capitis.*

Obs. 156. *De Arthritide vniuersali saliuatione curata.*

Obs. 157. *De Quadrigeminis vno partu exclusis.*

Obs. 158. *De Excrescentia carnosa in vno et pterygio in altero oculo, ex erysipelate faciei.*

2. Disput. De *Lue venerea.* Ienae an. 1680. 4.

3. Dissert. inaug. medic. Praes. Faschio de *Morbo Hungarico.* Ienae an. 1682. 4. plag. 4.

4. *Historia epidemica Hungariae, in qua plane singularia, cum de aliis, tum de morbis acutis, inprimis vero de febre petechiali, morbillis, variolis, dysenteria etc. recensentur.*
Opera filii, Caroli Friderici,

inserta

128. észl. [*Öngyilkosság búskomorságból származó örületből*].
9. év. 114. észl. [*Sápkór*].
115. észl. [*Egy méh megrepedésének története*].
116. észl. [*A három napig méhben maradt, de mégis darabonként szerencsésen kituszkolt méhlepény*].
117. észl. [*Egy szörnyfejű magzat*].
- III. decuria, 5. és 6. év 153. észl. [*A hasvízkór által szükségessé tett kutacskáról, helyesebben a has megcsapolásáról*].
154. észl. [*A mellvízkőről*].
155. észl. [*A fejköszvényről*].
156. észl. [*Nyálfolyással gyógyított általános izületgyulladásról*].
157. észl. [*Az egyszerre megszült négyes ikrekről*].
158. észl. [*Arcorbáncból származó húskinövésről az egyik szemmen és a másik szemmen támadt szemszárnyacskáról*].
2. [*Értekezés a bujakórrol*], Jéna, 1680. 4°.
3. Orvosavató értekezés Fasch elnöklete alatt [*A magyar betegségről*] címmel. Jéna, 1682. 4°, 4 ív.
4. [*Magyarország járványtörténete, amely világosan ismereti egyenként előbb a többi, aztán a heveny betegségeket, főleg a patécszlázat, a kanyarót, a himlőt, a vérhast stb.*].
Fiának, Károly Frigyesnek az utánjárására közölve

inserta Appendici Act. Nat. CC. Vol. I. a pag. 17. ad 84.

5. *Succincta descriptio duorum Hungariae medicatorum fontium, quorum alter penes lacum Pisonium in Sempronensi Comitatu, ad pagum Wolffs, alter in Castriferrei Comitatu penes Pinkafeld, enascitur.* Legitur in Append. Act. Nat. Cur. Vol. IV. pag. 1. seqq.
  6. *Historia morbi petechialis An. 1683. Posonii epidemice grassantis.* Carolus Frid. Loewius ex patris schedis recensuit, et edidit in Append. Act. Nat. CC. Vol. II. pag. 24. seqq.
  7. *Observationes medicinales Hungariae.* MStum hoc Patris se editurum promisit filius, cum suis adnotationibus, in Commerc. Noric. an. 1736. hebdomadae 39. Meminerunt illius Medici quoque Edinburgenses in medical Essays Vol. VI. pag. 480. Plurium huiuscemodi monumentorum paternae industriae filius meminit in Append. Nat. CC. Vol. II. p. 39. Praematuram mortem optimis docti viri conatibus perpetuum imposuisse silentium hodie dum lugemus.
52. LOEW (CAROLVS FRIDERIC.) Adami Loewii supra laudati filius non degener, natus Sempronii, d. 20. Mart. an. 1699. Etsi vterque parentum praematura morte ereptus esset, in patrio tamen gymnasio, sub doctissimorum virorum institutione, humanioribus in studiis tam feliciter instructus fuit, vt sublimioribus studiis idoneus habitus, anno 1716. post orationem de Temperantia valedictoriam, publice dictam, ab affine suo Windischio, Medico Basingensi et Modrensi ordinario, fundamenta artis salutaris discere optime posset. Ad academica proinde sic probe praeparatus studia, anno 1717. Aca-

demiam

a [Természettudósok Közleményei] I. volumenjének függelékében a 17.-től a 84. lapig.

5. [Rövid leírás Magyarország két gyógyvizéről, melyek közül az egyik a Fertő tó mellett Sopron megyében Balfon, a másik meg Vas megyében Pinkafő mellett fakad]. Megtalálható a [Természettudósok Közl.]-ben a IV. kötet függelékének első lapján.
6. [Az 1683-ban Pozsonyban ragályszerűen pusztító patécs-ről]. Loew Károly Frigyes ismertette apja jegyzetei alapján, és adta ki a [Természettudósok Közl.]-nek II. vol.-ében a 24. laptól kezdve.
7. [Magyarországi orvosi megfigyelések]. Apja ezen kéziratának a maga jegyzeteivel ellátott kiadását fia ígérte meg az 1736-i [Noricumi Eszmecsere] 39. hetében. Edinburghi orvosok is említik az [Orvosi Értekezések] VI. k.-ének 480. lapján. Apja munkásságának több efféle tanúbizonyosságáról fia ír a [Természettudósok] függelékében, a II. k. 39. lapján. Ma is sajnáljuk, hogy a korai halál e tudós ember jószándékát örök hallgatásra kárhoztatta.

52. LOEW KÁROLY FRIGYES, az előbb ismertetett Loew Ádám méltó fia, 1699. március 20-án született Sopronban. Bár szüleitől korán fosztotta meg a halál, szülővárosa gimnáziumában tudós emberek tanítása következtében olyan sikeres oktatásban részesült, hogy magasabb tanulmányokra alkalmasnak ítélték, és így 1716-ban [A mértékletességről] a nyilvánosság előtt mondott búcsúbeszéde után jól elsajátíthatta a gyógyítás alapismereteit sógorától, Windisch bazini és modori rendes orvostól. Így aztán az egyetemre alaposan előkészítve 1717-ben Jénába ment, s apja dicséretes példája szerint

demiam Salanam adiuit, laudabili parentis exemplo prae omnibus animo ad medicinam adplicato. Inter reliquos doctores academicos vtrumque Wedelium primarios duces elegit, reliquos praeceptores Fickium, Teichmeyerum, Hilscherum, Sleuogtium, alios, nactus est, tam felici cum successu, vt post exhibita specimina, doctorali purpura an. 1721. dignissimus haberetur. Doctoris Medici honoribus sic condecoratus, rediit anno eodem Sempronium, verum breui post Vindobonam est euocatus. In ea Metropoli per XVI. annos non solum in Aula caesarea commorantibus Regum Principumque legatis, sed ipsis etiam Sereniss. S. R. I. Principibus plurimis regnantibus, aequae ac aliis, artis salutaris opera praesto fuit; a nonnullis etiam Consilarii et archiatri dignitate ornatus. An. 1738. in Hungariam reuersus, sedem fixam sibi delegit patriam urbem Sempronium, vbi, vt erat rei botanicae amantissimus et peritissimus, ita promptior ad Floram Semproniensem, cuius conscribendae initium ante complures annos iam fecerat, continuandam accessit. Hoc nobile studium indefessa vrgebat opera ad annum vsque 1741. quo mors praematura, laudabilibus eiusdem conatibus interueniens, finem erudito quoque operi imposuit. Id singulari suo merito ab Academia Imper. Nat. Cur. consecutus est, vt eruditae illius Societatis non modo Collega die 18. Oct. an. 1724. cum Pittali nomine salutaretur, sed Praesidi quoque Adiunctus d. 19. Aug. an. 1728. denominaretur. Nec tamen haec vltima fuit honoris accessio, nam Societas scientiarum regia Borussica Beroliensis, misso ne opinanti quidem auctoritatis fideique regiae diplomate, in consortium Collegarum eum recepit.

mindenekelőtt az orvostudományra irányította figyelmét. Egyetemi tanárai közül a két Wedelt választotta fő útmutatójának. Többi tanára Fick, Teichmeyer, Hilscher, Slevogt volt, és még mások, s olyan szépen haladt, hogy vizsgadolgozatai bemutatása után 1721-ben méltónak ítélték a doktorbíborra. Orvostdoktor címet szerezve tért vissza Sopronba még azon évben, de rövid idő múlva Bécsbe hívták. Ebben a fővárosban 16 éven át nemcsak a császári udvarban tartózkodó királyi és fejedelmi követeknek nyújtott készségesen orvosi segílyt, hanem a Római Szent Birodalom sok uralkodó fejedelmének és másoknak is. Némelyik tanácsosává és udvari orvosává nevezte ki. 1738-ban visszatért Magyarországra, s állandó tartózkodó helyül szülővárosát, Sopront választotta, ahol, mivel igen szerette és ismerte a növénytant, könnyebben látott neki a már évekkal előbb elkezdett [A soproni növényvilág] c. műve folytatásának. Ezt a szép foglalkozást fáradhatatlanul végezte 1741-ig, amikor dicséretes szándékát elgáncsoló korai halála tudományos munkájának is véget vetett. Páratlan érdemessége miatt a [Császári Természettudós Társaság] nemcsak tagjává avatta Pittalus néven 1724. október 18-án, hanem társelnökévé is kinevezte 1728. augusztus 19-én. Még ez sem volt utolsó kitüntetése: a [Berlini Porosz Királyi Tudományos Társaság] ugyanis anélkül, hogy neki magának csak sejtelve is lett volna róla, tagjai közé választotta, s pecsétes levélben értesítette a király hozzájárulásáról és bizalmáról.

O P E R A.

1. Dissert. inaug. med. Praes. Wedelio, *de Polypodio*. Ienae an. 1721. 4.
2. *Historia epidemica Hungariae* etc. E patris MSto eruit, et Append. Nat. Cur. Vol. I. inseruit. Vid. praeced. artic. num. 4.
3. *Epistola ad Pium Nicol. de Garelli, Equit. Lusitan. S. C. et Reg. Maiest. Consiliar. et Proto-Medicum, Bibliothec. Caesar. praefectum, de morbo complicatissimo paucissimis medicamentis sublato*. Legitur in Append. Act. Nat. Cur. Vol. II. pag. 1—24.
4. *Epistola ad Franc. Frider. Possinger, S. R. I. Equit. Consiliar. atque archiatrum Caesareum, de morbo petechiali, qui an. 1683. epidemice Posonii grassatus est*. Vid. praec. art. num. 6.
5. *Historia febris catharrhalis, quae an. 1729. mens. Nou. et Decembr. per Europam epidemice grassata est. Accedit constitutio epidemica an. 1730*. Prostat in Append. Nat. Cur. Vol. III. pag. 77.—120. Recusa Viennae an. 1730. in 4. Germanice sub tit: Kurtze Untersuchung vom Anfang, Fortgang, und Ende des durch gantz Europa an. 1729. im Monath Nou. und Dec. grassirenden und contagieusen Catharr-Fiebers etc.
6. *Succincta duorum Hungariae medicatorum fontium descriptio*. Vid. praec. art. num. 5.
7. *Epistola ad celeberrimos omnium regionum Botanicos, qua de Flora Pannonica conscribenda consilium cum ipsis communicatur, et singuli ad commercium botanicum, mutuaque rariorum plantarum seminumque communicationem inuitantur*. Sempron. an. 1739. 4. plag. I. Recusa in Append. Nat. Cur. Vol. V.

M Ű V E I

1. Orvosavató értekezés Wedel elnöklete alatt [*A páfrányról*] címmel. Jéna, 1721. 4.º
2. [*Magyarország járványtörténete* stb.]. Apja kéziratából közölte a [Természettudósok] I. volumenjének függelékében. L. előző fejezet 4. sz.
3. *Levél De Garelli Pius Miklós portugál lovag, császári és királyi ő szent felsége tanácsosához és főorvosához, a császári könyvtár igazgatójához [Igen kevés orvossággal való meggyógyításáról egy igen bonyolult betegségnek]* címmel. Megtalálható a [Természettudósok Közl.]-ben a II. vol. függelékének 1—24. lapján.
4. *Levél Possinger Franz Friedrich római szentbirodalmi lovag, császári tanácsos udvari orvoshoz [A patécsról, amely 1683-ban járványosan pusztított Pozsonyban]*. L. előző fejezet 6. sz.
5. [*A hurutos láz története, amely 1729. november és december havában járványosan pusztított szerte Európában. Hozzájárul az 1730-as év járványállapotrajza*]. Megtalálható a [Természettudósok] III. vol.-jének függelékében a 77—120. lapon. Újra kiadva Bécsben 1730. 4° alakban németül: [Az 1729. november—decemberében egész Európában garázdálkodó ragályos hurutláz kezdetéről, folytatásáról és végéről szóló rövid vizsgálódás stb.].
6. [*Magyarország két gyógyforrásának rövid leírása*]. L. előző cikk 5. számát.
7. [*Levél valamennyi ország leghitesebb botanikusaihoz, mely őket a Magyar növényvilág megírásának tervéről értesíti, s mindegyiket fölkéri növénytani eszmecsere folytatására s a ritkább növények és magvak kölcsönös eljuttatására*]. Sopron, 1739, 4°, 1 ív. Újra kiadva a [Ter-

- pag. 145. seqq. item in Act. Erudit. Lipsiens. an. 1739. pag. 665. Recensetur in Commercio Litter. Noric. an. 1739. hebd. 41.
8. *Observatio de muliere hydropica, grauida credita, sed natura paracentesin sub umbilico faciente, feliciter restituta.* Bruckman Epistol. Itiner. 45. Centur. III. pag. 512.
  9. *Dissertatio epistolica ad Martin. Schmeizelium, in qua continetur Catalogus Scriptorum Rer. Hungar. varii singillatim vero medici et physici argumenti, quos ille vel possedit, vel quorum notitiam habuit.* MSctum hoc, cum reliqua supellectili libraria in Bibliothecam Cibiniensem illatum est.
  10. *Flora Pannonica, s. Semproniensis.* Labor plurium annorum. Herbarium hoc viuum Tomis V. comprehensum in fol. cum adnotationibus, iure emtionis peruenit in Bibliothecam Kastenholtzii, Medici Posoniensis ditissimi, qui vtinam opus interruptum continuet, et vltima manu addita, bono patriae publico consulturus, in litterariam lucem aliquando edat. Ipsam vero laudatae Florae Semproniensis descriptionem, Ruppiana methodo digestam, et ordine alphabetico ab Auctore adornatam, doctissimis suis animaduersionibus, praecipue vbi aliqua officinalis occurrit, locupletare studet experientissimus h. t. Semproniensium Medicus, I. Guil. Deccardus, amicus integerrimus, qui locupletando huic operi plurimum impendit operae.
  11. *Historia Regni Hungariae naturalis, cum descriptione cimeliorum Regni eiusdem.* Opus promissum in Flora Semproniensi.

- mészettudósok] V. vol.-jének függelékében a 145. laptól kezdve, továbbá az 1739. évi [Lipcsei Tudósok Közleményei]-nek 665. lapján. Beszámol róla az 1739-i [Noricumi Tudományos Eszmecsere] 41. heti füzete.
8. [Megfigyelés egy viselősnak tartott vízkóros asszonyról, aki a köldöke alatt természetes úton keletkezett átfúródás következtében szerencsésen meggyógyult]. Bruckman [Üti levelei]-nek 45. levelében a III. cent. 512. lapján.
9. [Levélbeli értekezés Schmeizel Mártonhoz, amely magyar történetírók különféle, mégpedig orvosi és fizikai tartalmú műveinek a jegyzékét tartalmazza, melyek vagy az övéi voltak, vagy tudott róluk]. Ez a kézirat a többi könyvfélével együtt a nagyszzebeni könyvtárba került.
10. [A magyarországi növényvilág] vagy [A soproni növényvilág]. Ez a többéves munkával készült s 5 folio kötetbe foglalt élethű növénygyűjtemény a jegyzetekkel együtt vétel jogán a dúsgazdag Kastenholtz pozsonyi orvos könyvtárába jutott. Bárcsak folytatná ő a félbeszakadt munkát, és a haza javára gondolva adná meg neki a végső simítást és hozná valahára az irodalom napvilágára! A soproni növényvilág méltatott leírását, melyet a szerző Rupp módszerével készített, és betűrend szerint csoportosított, a soproniaknak ez idő szerinti nagytapasztalatú orvosa, Deccard János Vilmos, nemes barátom, igyekszik gazdagítani tudós észrevételeivel, főleg ha valami gyógyhatás tűnik szemébe. Igen nagy fáradságot fordít ennek a műnek gazdagítására.
11. [Magyarország élővilágának és ásványkincseinek leírása]. Ezt a művet [A soproni növényvilág]-ban jelezte.

53. MADAI (DANIEL) Nobilis Hungarus Schemnitzien-
sis, cui, dum Regiomonti an. 1699. Philosophiae et Medici-
nae Doctor crearetur, inter reliquos fautores amicosue,
Iohannes Zabanius, Hungarus, in exsuperatis post stre-
num studiorum certamen trophaeis, ibidem typo datis,
ita gratulabundus accinit:

*Iam luctus procul est, rident, Vir Clare, penates,
Causa est quod cuncti tutius arua colant.
Mercurius virga Martem obmutescere iussit,
Bella tacent, pacis fusus ubique sonus.
Extra Pannoniam posset tibi Patria dici
Larga satis, sed iam Pannona chara magis.
I, felix igitur! postquam mactatus honore,
Quem studiis posuit docta Minerua tuis.*

ANTITHETICON.

*Perde tuam patriam, certamque immitte ruinam
Morbos diligit fer opem nullam patienti.*

Inde in Daniam traiecit, et posteaquam in sede regia,
Haffniae, aliquam moram traxisset, in patriam reuertit,
fuitque pluribus annis primum apud Schemnitzien-
ses, postea in Comitatibus Hontensi et Barsiensi Physicus
prouincialis.

54. MADAI (DAVID SAMVEL). Hunc superius statim
nominatus Daniel Madai, pater, ex Maria Armbrusteria
suscepit Schemnitzii d. 4. Ian. an. 1709. In patrio gymna-
sio litteris primum eruditus, in chemicis simul et metallur-
gicis operationibus, manufactore Carolo Ottone Mollero,
celebrato Neosoliensium Medico, exercitatus, ad perci-
piendas altioris indaginis disciplinas, an. 1729. iter Vitteber-

gam

53. MADAI DÁNIEL selmeci magyar nemes volt, akinek tiszteletére, mikor 1699-ben Königsbergben bölcselet- és orvosdoktorrá nyilvánították, a többi pártolói és barátai közül a magyar Zabanius János, a kemény versenyzisgán kivívott címek kihirdetése és nyomdába küldése alkalmával, öröme kifejezéséül ezt a verset írta:

*Távol a vész már, híres uram, mosolyognak a házak,
mert bizton mehet im' minden a dolga után.
Mercurius pálcája magával csalta Hadistent,
elnémult csatazaj, béke vigad szanaszét.
Túl a magyar földön mondhatnák dúsnak e hont itt,
néked azért mégis szebb a magyarhoni táj.
Menj hát, üdv utadon, miután elnyerted a díjat,
mit Tudományisten célul eledbe tűzött.*

ANTITHETICON.

*Irtsd ki hazád népét, biztos romlást eregess rá:
lásd a betegséget szívesen s ne segíts a betegnek.*

Innen Dániába vitorlázott, és egy kis ideig a királyi székhelyen, Koppenhágában tartózkodott, de aztán hazatért, s előbb Selmecen, utóbb meg Hont- és Bars-megyében volt több éven át megyei fizikus.

54. MADAI DAVID SAMUEL, az éppen előbb említett Madai Dánielnek Armbruster Máriától való fia, Selmecen született 1709. január 4-én. Miután szülőföldjén kijárta a gimnáziumot s Moller Károly Ottó híres beszercebányai orvos vezetésével begyakorolta magát a vegyészeti és ércolvasztási műveletekbe, nagyobb elmélyülést kívánó tudományok elsajátítására Wittenbergbe, s kevés-

gam suscepit, paulloque post illud direxit Halam Magdeb. vbi d. 2. Oct. an. 1732. Doctor medicinae creatus est; anno sequenti matrimonio sibi iunxit Mariam Margaretham, filiam Christophori Sigism. Richteri, Orphanotropei Hallensis Practici, quo, anno 1739. mortuo, socero in munere successit. Dictus est Serenissimi Ducis Saxo-Martisburgensis nec non Principis Anhaltino-Cöthensis archiater et Consiliarius Aulicus, in Güsten vero et Seeburg dominus hereditarius. In Academiam Imperialem Nat. Cur. d. 24. Aug. an. 1745. cum honorifico Hermetis V. titulo publice receptus est. *Boernerus* vitam eius dedit in Nachrichten von ietzt lebend. Aertzten etc. Tom. II. pag. 363.

O P E R A.

1. Disput. inaug. med. Praes. Alberti, *de morbis occultis*. Halae Magd. an. 1732. 4. pl. 6.
2. *Szükséges oktatás, miképpen kiki a' Döghalálban és elragadó betegségekben magát örizheti s' orvosolhattya*. Halae Magd. an. 1738. 8. pl. 7. Tractatum hunc Christiani Frid. Richteri an. 1709. de Peste germanice scriptum, in idioma Hungaricum hic transfudit, et additamentis quibusdam eapropter auxit, vt Essentiae dulci Halensi inter Populares suos pretium faceret, interspersis passim non paucis eiusdem Essentiae laudibus.
3. *Abhandlung von dem sogenannten Kalten oder Wechsel-Fiebern*. Halae Magd. an. 1747. 8. pl. 16. Recensetur a Boernerio loc. cit. pag. 368. seq.
4. In Actis Acad. Imperial. Nat. Cur. Vol. X.

Obs. 93. *De variorum symptomatum
et excretionum concursu,
ex plethora,*

sel utóbb Hala Magdeburgicába ment, ahol aztán 1732. október 2-án orvosdoktorrá avatták. Következő évben elvette Richter Kristóf Zsigmondnak, a hallei árvaház intézeti orvosának lányát, Mária Margitot, s ipának 1739-ben történt halála után annak hivatalába lépett. Megkapta a szászmerseburgi fejedelem ő felségének és az anhalt-cötheni herceg udvari orvosának és tanácsosának s Güsten és Seeburg örökös urának címét. A [Természettudósok Császári Társaságá]-ba 1745. augusztus 24-én vették fel közgyűlésileg a megtisztelő V. Hermes címmel. Életét Boerner írta meg a [Tudósítás a most élő orvosokról stb.] II. k.-ének 363. lapján.

M Ű V E I

1. Orvosavató értekezés Alberti elnöklete alatt [*A titkos betegségekről*] címmel. Halle, 1732. 4°, 6 ív.
2. *Szükséges oktatás, miképpen kiki a' Döghalálban és elragadó betegségeken magát őrizheti s' orvosolhattya.* Halle, 1738, 8°, 7 ív. Richter Keresztély Frigyesnek ezt a pestisről 1709-ben írt német nyelvű munkáját ő fordította magyarra, s el is látta néhány hozzátoldással, hogy a hallei esszenciának becsületet szerezzen honfitársai közt, itt-ott elszórva benne ennek a pálinkának a dicséretét.
3. [*Értekezés az úgynevezett hideg- vagy váltólázakról*]. Halle, 1747, 8°, 16 ív. Boerner im. 368. lapjától kezdve ismerteti.
4. A [Császári Természettudós Társaság Közleményei]-nek X. vol.-jében:

93. észl. [*A senyvedés kezdete alatt támadt heves és végül halálos vértolulásból származó*

in cachexia incipiente vehementer commota, exorta, funesto tandem exitu terminante.

Obs. 94. *De Scabie ferina in grauidis feliciter curata.*

Obs. 95. *De morbo ex polypo aortae descendentis, cum asthmate spastico, et hydrope complicato, eoque funesto.*

5. *Vollständiges Thaler Cabinet*, P. I. II. III. Koenigsberg, 1765. 66. 67. P. IV. 1774. Voll. IV. in 8. Non est facile inter priuatos, qui tam copiosa atque exquisita Thalerorum collectione gaudeat, quam nemo certe curiosior inuisam praetermittit.

55. MANARDVS (IOHAN. IACOBVS) Natus est Ferrariae in Italis an. 1462. domi in addiscenda Medicina tam feliciter versatus, vt in famigeratissimum sui seculi Medicum euaderet. Hac nominis celebritate allectus Wladislaus II. Rex Hungariae, an. 1513. Budam euocauit, et suum constituit archiatrum: illo an. 1516. 13. Mart. mortuo, eandem apud filium quoque Ludouicum II. Regem iuuenem cum laude administravit prouinciam, quoad post quinquennii in Aula regia moram, ex his oris, impetrata prius venia, Ferrariam anno 1519. reuocatus, rediret ad docendam publice in Scholis medicinam, ea quidem cum doctrinae gloria, vt eam quasi ex arce bonarum litterarum prolapsam, in antiquum nitorem restituisse diceretur. Prolis educandae cupidior factus, senex, et articulorum doloribus distor-

tus,

különféle tünetek és váladékok sereges föllépéséről].

94. észl. *[A terheseken szerencsésen meggyógyított rühről].*

95. észl. *[A lehágó főverőér polipjából származó s görcsös asztmával és vízkórral párosult halálos betegségről].*

5. *[Teljes tallergyűjtemény]* I—III. rész, Königsberg, 1765—1767., IV. rész, 1774. 4 k. 8°. Magánemberek közt nemigen akad, aki ilyen dús és válogatott tallergyűjteménnyel rendelkezne, amelyet bizonyára megtekint minden érdeklődő ember.

55. JOHANNES JACOBUS MANARDUS Olaszországban született Ferrarában 1462-ben. A gyógyítás tudományának elsajátításában olyan sikert ért el otthon, hogy korának leghíresebb orvosa lett. Hírneve arra készítette II. Ulászló magyar királyt, hogy 1513-ban Budára hívja s udvari orvosává tegye. Mikor Ulászló 1516. március 13-án meghalt, fiánál, a fiatal II. Lajosnál, is ugyanezt a hivatalt töltötte be dicséretesen, míg ötéves itt-tartózkodás után 1519-ben vissza nem hívták Ferrarába. Engedélyt kapva a távozásra hazatért, hogy nyilvánosan tanítsa az iskolákban a gyógyítást. Olyan dicsőséget szerzett tudományának, mely szinte lehanyaglott a műveltség magas fokáról, hogy visszajuttatta régi fényes híréhez. Gyerek után vágyódva, bár ízületi fájdalmak is gyötörték, öreg fejjel feleségül vett egy hajadon leányt, de az

tus, Virginem duxit vxorem, sed prima nuptiali nocte, desideratis intentus amoribus, an. 1536. d. 8. Mart. aetat. 74. suauis morte extinctus, in genitali, vt Astrologus praedixerat, fouea; quod pulcre Latomus sequenti expressit disticho:

*In fouea qui te periturum dixit haruspex,
Non est mentitus, coniugis illa fuit.*

Paullus Cursius tale posuit Epitaphium:

*Dum Manarde vigil cum prole coronidis esses,
Vidisti vitam perpetuam esse tuam.
At cum formosa cum coniuge Pallade dormis.
Sensisti mortem curuus adesse senex.
Hic nunc clare iaces, et quem Podalirion esse
Vidimus, annosum sustulit ipsa Venus.*

Icona cum Elogio exhibet P. Iouius in Elogiis doctor, viror. edit. Basiliens. p. 152. Vitam scripsit Petr. Castellanus in Vitis illustr. Medic. Antw. an. 1618. 4. p. 391. Gesner in Bibliotheca sua: Bayle Diction. histor. critic. tandemque Stollus, et infiniti alii. Opera recenset Lindenius pag. 288. item. Mercklinus in renou. Lindenio, cum praefixa vita, pag. 632. nec. non Manget in Biblioth. Scriptor. medic. suo loco.

OPERA.

1. *Medicinales Epistolae, recentiorum errata et antiquiorum decreta, penitissime reserantes.* Paris. an. 1528. 8. Argentor. 1529. 8. Basil. 1540. Lugd. 1549. 8. Venet. 1557. 4. Hannov. 1611. fol.
2. *Epistolarum medicinalium Libri XX. eiusdem in Iohan. Mesuae Simplicia et Composita annotationes et*

áhitott szeretkezésbe merülve mindjárt a nászéjszakán kellemes halállal múlt ki 1536. március 8-án 74 éves korában, mint azt a csillagjós előre megmondta: a nemzőveremben. Találónan fejezte ki ezt Latomus a következő distichonnal:

*Nem hazudott a jövendőjós, mikor azt fejezé ki:
lyukban pusztulsz el: nőd lyuka volt az a lyuka.*

Paulus Cursius így búcsúztatja:

*Míg, Mánard, Asclépius isten hált veled együtt,
úgy láthattad; örök lészen az életed itt.
Am a csinos Pallasszal amint nászágyba feküdtél,
téveteleg agg, mindjárt észrevedd a halált.
Itt fekszel, híres ember, akit Podaliriusának
hitt a világ: aggul vitt el a strba Venus.*

Képét és dicséretét P. Jovius a Baselben kiadott [Tudósok dicsérete] c. művének 152. lapján mutatja be. Életét Petrus Castellanus írta le az Antwerpenben 1618-ban kiadott 4°-ú [Híres orvosok életrajzai]-nak 391. lapján, Gesner a maga [Könyvtár]-ában, Bayle a [Történeti és kritikai lexikon]-ban, végül Stoll és mások is sokan. Műveit Lindenius a 288. lapon, Mercklin az átdolgozott Lindeniusban ismerteti eléje illesztve életrajzát, a 632. lapon, Manget pedig az [Orvosi írók könyvtára]-ban a megfelelő helyen.

M Ű V E I

1. [Az újabb orvosok tévedéseit és a régebbiek utastításait a legbehatóbban megmagyarázó orvosi levelek]. Párizs, 1528, 8°. Strassburg, 1529, 8°, Basel 1540, Lyon 1549, 8°, Velence 1557, 4°, Hannover 1611, fol.
2. [Húsz könyv orvosi levél. Minden orvosi működést végzőnek szükséges jegyzetek és bírálatok Johannes Mesua^o

censurae*, omnibus practicae studiosis necessariae. Basil. an. 1540. fol. ibid. an. 1549. fol. alph. I. tripl. plag. 12. Venet. an. 1611. fol. Speciosiori *ιατρολογιας* titulo, s. Curia Medica etc. Hannou. an. 1611. fol. Epistolarum harum nonnullae scriptae sunt in Hungaria, quae Historiam quoque illorum temporum quodammodo illustrare videntur: laudantur illae plurimum a viris eruditis; iudicium de illis Conr. Gesneri exstat in Commentar. Bibliothec. Vindobon. Lambecii Libr. II. edit. Kollarianae pag. 282.

3. *In artem Galeni medicinalem luculenta expositio*. Hanc Manardus, dum Budae regis sanitati consuleret, A. 1515. Timotheo, filio suo, inscripsit, quam deinceps Leennius, cum Psello de victus ratione, et Raze de pestilentia, iunctim edidit, Basil. 1529. in 8. plagg. 5 1/2. Edita iterum ibidem 1536. in 4.

4. *De Morbo Gallico* Epistolae duae, et de ligno Indico totidem. Exstant Operis Veneti pag. 516. fol.

56. MELIVS IVHASZ (PETRVS) natus in praedio Horhi Incl. Comitatus Simeghiensis, ex nobili ac praecleara

* Plerasque Manardi de simplicibus medicamentis censuras, etiam Otto Brunfelsius inseruit Noui sui Herbarii. Tomo II. in Appendice, de vera Herbarum cognitione a p. 31. ad 94. edit. Argentin. 1532. fol. Huius. quod ego possideo, margini, tale adscr. anecdoton *Labelius*, non incelebris per Hung. et Transilu. Seculo 16. medio peripateticus medicus, quod Manardus hic fuerit Archiater et Io. Augusti Goszton, Eppi Iaurin. in articulis Dietae a. 1514. notati, quem dein ad Episcopatum Albensem Transilu. translatum, et a Io. de Zápolia, rege, Colosvarii misere trucidatum esse, ibidem ille commemorat.

Egyszerű és összetett szerek című művéhez]. Basel, 1540, fol., uo. 1549, fol., 1 hármás alfabétum, 12 iv, Velence, 1611. Tetszetősebb [Orvoslástan, azaz orvosi tanácsház stb.] címmel Hannover, 1611. fol. E levelek egyik-másikát Magyarországon írták, s éppen ezért valamiképp leírják azon idők történetét: dicsérik is érte a tudósok; Gesner Konrád rájuk vonatkozó véleménye megtalálható Lambeck [A bécsi könyvtár katalógusá]-nak Kollár által kiadott II. könyvében a 282. lapon.*

3. [*Világos fejtegetés Galenus orvosi tudományáról*]. Ezt a művét Manardus 1515-ben, mikor Budán a király egészségére viselt gondot, fiának, Timótnak ajánlotta, s Leennius később Psellusnak [Az életmódról] c. művével és Razenak [A pestisről] c. munkájával együtt adta ki Baselben, 1529. 8°, 5¹/₂ íven. Másodszor kiadva uo. 1536, 4° alakban.

4. Két levele [*a francia betegségről*] és ugyanannyi a guajakfáról a folió alakú velencei mű 516. lapján található.

6. MÉLIUSZ JUHÁSZ PÉTER Horhi pusztán született nemes Somogy megyében jóhírű nemes családból.

* Manardusnak az egyszerű orvosságokról szóló legtöbb bírálatát *Otto Brunfels* is bevette [Új növénygyűjtemény]-e II. kötetének függelékébe [A növények helyes fölismeréséről] címmel a 31.—94. lapon, Strassburg, 1532. fol. A birtokomban levő példány lapszélére *Lebelius* a 16. század közepén Magyarországon és Erdélyben jól ismert peripatetikus orvos, egy kiadatlan adatot jegyzett föl, amely szerint Manardus itt volt udvari orvos, továbbá említést tesz Goszton János Ágost győri püspökről, akit az 1514-i országgyűlésen hazaárulónak bélyegeztek meg, majd meg áthelyezték a gyulafehérvári püspökségbe, Zápolyai János király pedig Kolozsvárott nyomorultul fölkoncoltatta.

clara familia. Debrecini posuit prima litterarum fundamenta, et emenso triuiali stadio, in Vittebergensem an. 1556. se contulit Academiam, vbi in studiis altioris indaginis semet exercuit, et coetui Hungarico, vt Senior, aliquamdiu praefuit. Vix expleto biennii spatio Debrecinum reuocatus, moderandae et scholae et Ecclesiae hujati admotus est. Ob raram docendi dicendiuue peritiam, in sanctiore suorum republica plurimum inclaruit, ita vt primum an. 1560. in tractu Debrecinensi Senior, in Dioecesi vero Transtibiscana an. 1562. vnanimi omnium consensione Superattendens crearetur. Primaeuam Ecclesiae catholicae de diuina Christi Seruatoris natura, sententiam, in Albana an. 1568.* et in sequente

G 5

Magno-

- * *Disputationis huius Albanae Acta* collegit Melius noster, et *Casp. Heltaj*, Ecclesiastae et typographo Claudiopolitano, praemisso Prooemio, obtulit, qui illa deinceps Claudiopoli a. 1568. Alph. 1. plagg. 12. excudit hoc titulo: *Disputatio in caussa SS. et semper benedictae Trinitatis, indictione Seren. Principis etc. inter Nouatores, D. Georg. Blandratam, Franc. Daudis, eorumque asseclas, et Pastores Ministrosque Eccl. Dei catholicae ex Hung. et Transilu. qui diuinam veritatem ex scriptis propheticis et apostolicis, iuxta continuum ecclesiae sanctae catholicae consensum defendendam susceperunt, per decem dies Albae Iuliae habita. Repetita est haec editio per eundem Casp. Heltaj, posteaquam in Vnitariorum Francisco-Blandratoitarum, vt iam vocabantur, opinionibus velificari coepisset. — Eundem Petrum Melium agnoscit auctorem *Confessio* quoque *Csengeriana*, Debrecini 1570. in 4. plagg. 4. edita, hoc titulo: *Confessio vera, ex verbo Dei sumta, et in Synodo Czengeriana vno consensu exhibita et declarata, per Petrum Melium Horhinum. Illata est haec confessio in Corpus et syntagma confessionum fidei publicarum* p. 186. seqq. edit. Geneu. an. 1612. in 4. Notandum, quod confessionum harum compilator, ex originali editione Debrecinensi sequentia editioni suae inserere neglexerit: 1. *Epist. Petri Melii ad Iohan-**

Tudományának alapjait Debrecenben vetette meg, s miután a rendes iskolai pályát megfutotta, 1556-ban a wittenbergi egyetemre ment, hogy a nagyobb elmélyedést kívánó tanulmányokban nyerjen kiképzést. Itt egy ideig öregesküdtje volt a magyar ifjúságnak. Alig töltött el itt két évet, visszahívták Debrecenbe, s az odavaló iskola és egyház vezetésével bízták meg. Ritka tanítás- és szónoklásbeli jártassága miatt igen nagy hírre tett szert hitfeleinek egyházi körében, úgyhogy 1560-ban a debreceni egyházmegye szeniorává, 1562-ben pedig egyhangúlag a tiszántúli kerület püspökévé választották. A katolikus egyháznak a megváltó Krisztus isteni természetéről vallott ősi fölfogását 1568-ban* a gyulafehérvári és rákövetkező

* Ennek a [Gyulafehérvári vitatkozás]-nak a végzéseit a mi Méliuszunk összegyűjtötte, és bevezetést téve eléje átadta *Heltai Gáspár* kolozsvári betűnyomtató papnak, aki aztán ezeket 1568-ban Kolozsvárott 12 íven kinyomtatta a következő címmel: [A felséges fejedelem stb. parancsára az örökké áldott szentháromság ügyében tartott tíznapos gyulafehérvári vitatkozás a hitújító Blandrata György úr, Dávid Ferenc és követőik, meg az Isten magyarországi és erdélyi katolikus egyházainak azon fő- és közpapjai között, akik az isteni igazságnak a próféták és apostolok iratai alapján s a katolikus szentegyház szakadatlan meggyőződése szerint való megvédelmézésére vállalkoztak]. Ismét kiadta ugyanaz a Heltai Gáspár, mivel a Dávid Ferenc-Blandrata-követő unitáriusoknak — mint már akkor hívták őket — egyes tévtanaikban kedvezni kezdett. — Ugyancsak Méliusz Pétert vallja szerzőjének a Debrecenben 1570-ben kiadott negyedréti négyíves [*Csengeri hitvallás*] is a következő címmel: [Az Isten igéjéből vett s a csengeri zsinaton egyértelműleg kifejezett és Horhi Méliusz Pétertől kinyilatkoztatott igaz hitvallás]. Ez a hitvallás belekerült a Genfben 1612-ben kiadott, negyedréti [*A nyilvános hitvallások gyűjteménye*] c. műbe a 186. laptól kezdve. Megjegyzendő, hogy ezeknek a hitvallásoknak az összefoglalója az eredeti debreceni kiadásból nem vette át a következőket: 1. *Méliusz Péter levele János királyhoz*, Debrecen, 1570. aug. 10., 2. *Beza Tivadar*

Magno Varadina Synodo, contra blateronem Medicum Blandratam, et Franciscus Daudis, haeresiarchas, egregie tuitus est, vt ne ipsi quidem electo regi Iohanni II. illorum labe infecto parceret. Vir hic editis scriptis clarissimus fuit: praeter Latinam, Hebraicae et Graecae linguae callentissimus, Arabicae vero, Turcicae, et Germanicae, non prorsus ignarus. Obiit in paroecia Debrecinensi an. 1572. et in coemeterio suburbano extra portam Czegledinam tumulatum fuisse, monstrat lapis sepulchralis hodieum superstes. Ob id potissimum Melius hicce nobis commemorandus erat, quod insignem rei herbariae notitiam sibi adquisiuerit, et, edito scripto publico non paruae molis, primus omnium Medicinam Galenicam, et studium Botanicum, vernacula lingua suis tradiderit popularibus. Libri titulus hic est:

OPERA.

nem Regem scriptam Debrecini d. 10. Aug. 1570. 2.) *Litteras Theod. Bezae ad P. Melium*, Geneua. 1570. 7. Id. Mart. 3.) *Epist. Melii ad Reuerendiss. ac Magnif. D. Mich. Czákium*, summum Consiliarium et Archicancellarium regiae maiestatis in Transilvania, Debrecin. 1570. d. 15. Aug. 4.) *Principia in Theologia et Philosophia immota XXIV.* auctore P. Melio. Singula haec et dogma de SS. Trinitate catholicum confirmant, et historiam illorum temporum magnopere illustrant. Prostat apud nos Csengerina hac, immo et ipsa Heluetica, prior tempore *Confessio*, quae *Tarczaliensis* et *Thordensis* vocatur, tali titulo: Compendium doctrinae Christianae, quam omnes Pastores et Ministri Ecclesiarum Dei in tota Hungaria et Transilvania, quae incorruptum Iesu Christi Euangelium amplexae sunt, docent ac profitentur: In publicis Synodis Tarczaliensi ac Thordensi editum et publicatum, annis Domini 1562. et 1563. Exemplum, quod tenemus, intersertam habet vbique interpretationem Hungaricam: Sz. Patakini 1655. alph. 1. plag. II. in 8.

nagyváradi zsinaton remekül megvédte a két eretnekvezérel, a fecsegő orvossal, Blandrátával, és Dávid Ferencsel szemben, de úgy, hogy még az ő tévhitüktől megfertőztetett II. János választott királyt se kímélte. Igen híres volt kiadott iratairól, a latinon kívül jól értette a zsidó és a görög nyelvet, de az arabban, törökben és németben sem volt járatlan. A debreceni lelkészlakban halt meg 1572-ben és a ceglédi kapun túl a külvárosi temetőben hantolták el, mint azt ma is meglévő sírköve mutatja. Ez a Méliusz főleg amiatt nevezetes előttünk, mert jeles fűvészeti ismerettel rendelkezett, és kiadott egy igen jelentős magyar iratot, mellyel elsőnek adta honfitársai kezébe magyar nyelven Galenus gyógytanát és a növénytant. E könyvének címe:

levele Méliusz Péterhez, Genf, 1570. márc. 8., 3. *Méliusz levele* főtisztelendő és nagyságos Csáki Mihály úrhoz, király ő felsége erdélyi főtanácsosához és főkancellárjához, Debrecen, 1570, aug. 15., 4. [A teológia és bölcsélet 24 változatlan alaptételle Melius Péter szerkesztésében]. Ezek mind részint az ókeresztény hittételt támogatják a szentháromságot illetőleg, részint azon idők történetét jellemzik erősen. Van nálunk egy ennél a csengerinél, sőt magánál a *helvét* hitvallásnál is régebbi *hitvallás*, melyet *tarcalinak* és *tordainak* is neveznek, s a címe: [A tarcali és tordai általános zsinatokon az Úr 1562. és 1563. évében közzétett rövid kivonata annak a keresztény tannak, amelyet a Jézus Krisztus evangéliumát elfogadó hitközségek fő- és közpapai egész Magyarországon és Erdélyben mindannyian hirdetnek és vallanak]. A birtokomban levő példány mindenütt magyar nyelvű értelmező bejegyzéseket tartalmaz: Sárospatak, 1655, 1 alfabétum, 11 ív, 8°.

O P E R A.

1. *Herbarium, az Fáknek, Fűeknek, nevekről, természetekről, és hasznakról, Galenusból, Pliniusból, és Adamus Lonicerusból szedéttettek ki.*

Item in sequente pagina:

Herbarium, az fáknek, fűeknek, nevekről, természetekről, és hasznairól, Magyar nyelvre és az rendre hozta az Doctorok Könyvekből, az Horhi Melius Péter. Nyomtatott Kolosvárat Heltai Gáspárné Mühellyében 1578. esztendőben, in 4. praeter triplicem, latinum, Hungaricum, et Germanicum Indicem, continet folia 188. Prout saeuientis subinde Bellonae furor reliquos quoque Patriae libros interuertit, ita huius quoque exemplaria adeo effecit rariora, vt vix vnum alterumue, quantum quidem scire licet, iam hodie prostet in tota Hungaria. Quare speciminis loco, in gratiam carissimorum popularium meorum, ex eo itidem Melissam hic describam, prout in artic. Bejthe factum est, vt pateat hoc exemplo eulentissime, quae inter antiquos duos hos Patriae Botanicos intercedat differentia.

DE MELLISSOPHYLO.

Melissa. Méhfű. Mellissen.

Mellisophylon, az az, Méhec szerető fű, eszt hiyác édes Mézelkénec, feyér az virága, hasonló a' Peszertzéhez, az holt czallyánhoz.

Ha ki szakasztod a' virágát édes, eszt hiyác Meliphyllonnac, Méhec szerető fűnec hiyác Apiastromnac: Hiyác Mellissánac: Hiyác Citrago, Melitheum, Melithoena, az az, Méhcartó fűnec. Ez két féle: Egyiknec egy szál Koroja, széles levele vagyon, a'

szárából,

M Ű V E I

1. *Herbarium, az Fáknek, Fűeknek, nevekről, természetekről és hasznairól, Galenusból, Pliniusból, és Adamus Lonicerusból szedéttettek ki.*

Aztán a következő lapon:

Herbarium, az fáknek, fűeknek, nevekről, természetekről, és hasznairól, Magyar nyelvre és az rendre hozta az Doctorok Könyvekből, az Horhi Melius Péter. Nyomtatott Kolosvárat Heltai Gáspárné Mühellyében 1578. esztendőben, 4° alak. A háromnyelvű: latin, magyar, német névmutatón kívül 108 lapra terjed. Ahogy az időközben dühöngő Hadistennő mérge hazánk más könyveit is elpusztította, ennek a példányait is úgy megritkította, hogy amennyire tudni lehet, ma már alig egy-kettő van meg belőle egész Magyarországon. Azért kedves honfitársaim kedvéért mutatványul ide fogom írni belőle megint a méhfüvet, amint azt a Bejthe-cikkben tettem, hogy ebből a példából világosan kitűnjön, mi különbség van hazánknak e két régi növénytudósa közt:

DE MELLISSOPHYLO.

Melissa. Méhfű. Mellissen.

Mellisophylon, az az, Méhec szerető fű, eszt hiyác édes Mézelkénec, feyér az virága, hasonló a' Peszertzéhez az holt czallyánhoz.

Ha ki szakasztod a' virágát édes, eszt hiyác Meliphyllonnac, Méhec szerető fűnec hiyác Apiastromnac; Hiyác Mellissánac; Hiyác Citrago, Melitheum, Melithoena, az az, Méhectartó fűnec. Ez két féle; Egyiknec egy szál Koroja, széles levele vagyon, a' szárából, a levele tö-

szárából, a levele tövéből, veres és feyér virág iö ki, édes:
Ez a ió és igaz Mézelke.

A másic magas mint a Peszertze, sárga virága vagyon:
A másic erdön fán alat hegyeken terem, igen jó szagu
mint a Czytrom. De im ez kertekben fác alat is nö, de
eszi nem igen szeretic á Méhec.

Ez érdeit, é szeles levelüt alaczont hiyác *Apiastrum*, *Melisso-*
phylon, *Melitoeon*, *Melissa*, Méhec szerető jó fü.

TERMESZETI.

Melegítő, szárasztó, emésztő, és gyógyító fü.

BELSŐ HASZNAI.

Ha borban meg főzed a *Melissát* az érdeit, gyakran iszod,
Korságot gyógyit, Mellyet, Tüdöt, tisztit, fuladast gyógyit,
á szüvet erősiti, a *Melancholiat*, bánatot, ki üzi a' szüből:
Hasfayást gyógyit. Igen jó ebből *Clystert* czinálni *Colica*
ellen.

Ha penig meg metéled az erdei Mézellkét, egy nap és egy
éyel édes borban áztatod: Azután *Alembicomban* vizét
vészed, minden féle belső betegség ellen jó: Toroc dagadást,
Nyelw csap le esését, Antal tüzét, has fayást, gyógyit.
Ha minden nap iszod, á fűvét hasadra, torkodra kötöd:
Söt a *Czoklást*, á soc hasnac szelit, fingást meg állattya,
á soc kerödést, á ki Retket eszic és bögöc, megállattya,
szemet tisztit.

KÜLSŐ HASZNAI.

Ha a szekfü virágával egy száczkóban kötöd, vízben vagy
borban megfőzed, tekerő Czömört, has fayást, az *Aszszony-*
ember matrayát, meg gyógyittya. Söt szemérem testnec,
Maynac, *Lépnec*, *Vesénec* bereckedessét meg nyittya.

Ha par-

véből, veres és feyér virág öö ki édes: Ez a ió és igaz Mézelke.

A másic magas mint a Peszertze, sárga virága vagyon: A másic erdön fán alatt hegyeken terem, igen jó szagu mint a Czitrom. De im ez keriben fác alatt is nö, de eszt nem igen szeretic a Méhec.

Ez érdeit, é szeles levelüt alaczont hiyác *Apiastrum*, *Melisso-phylon*, *Melitoeon*, *Melissa*, Méhec szerető jó fü.

TERMESZETI.

Melegítő, szárasztó, emésztő, és gyógyító fü.

BELSŐ HASZNAI.

Ha borban megfőzed a Melissát az érdeit, gyakran iszod' Korságot gyógyit, Mellyet, Tüdöt, tisztit, fuladast gyógyit, á szüvet erősiti, a Melancholiat, bánatot ki üzi a' szüből: Hasfayást gyógyit. Igen jó ebből Clistert czinálni Colyca ellen.

Ha pedig meg metéled az erdei Mézellkét, egy nap és egy éyel édes borban áztatod: Azután Alembicomban vizét vészted, minden féle belső betegség ellen jó Toroc dagadást, Nyelvo csap le essését, Antal tüzet, has fayást, gyógyit. Ha minden nap iszod, á fűvét hasadra, torkodra kötöd: Söt a Czoklást, á soc hasnac szelit, fingást meg állattya, á soc kerödést, á ki Retket eszic és bögöc, megállattya szemet tisztit.

KÜLSŐ HASZNAI.

Ha a szekfü viragával egy száczkóban kötöd, vizben vagy borban megfőzed, tekerő Czömört, has fayást, az Asszony-ember matrayát, meg gyógyittya. Söt szemérem testnec, Maynac, Lépnec, Vesénec bereckedessét meg nyittya.,

Ha parlod vele az Asszonyembert, veret meg inditta, Követ ront, minden dagadást, ágyeknac fayássat, has tekerést, meg gyógyít.

Ha vizét vészted igen jó Kigyo, dühös Eb marasát vele mosni.

Ha á Zavaros borban bele veted á Melissát, szép színüe teszi.

Ennec a vize Legyet, és rothadást el üz, nem hadgy a hust hamar Légy nec megesni. Famosissimus in patria Medicaster, Mich. Váli, homo omnium litterarum experts, iisdem et verbis, et ordine, exscriptum hoc Melii Herbarium, suo nomine typis edendum obtulit an. 1755. Excellentissimo Comiti D. Georgio Erdödi, Curiae Iudici, cuius tunc Aulae egit Medicum; iusseratque liberalissimus hicce Maecenas typhotetae pecuniam praenumerari: et fuisset editus Liber bonae frugis, ni Iustus Ioan. Torkos, Medicus Posoniensis, manifestum tempestiue detexisset plagium.

2. *Catholica Confessio Vallis Agrinae.* Debrecin. an. 1562. 4. Libellus idiomate, Hungarico scriptus sub tit: *Eger Völgyi Nemesség és fegyveres Nép, vallástétele.*

3. *Magyar Predikatioc, a Prophetác és Apostoloc irásából a' régi Doctoroknak, Origenes, Chrysostomus, Theophylactus, Sz. Ambrus, Sz. Hieronymus, Sz. Agoston, Magiarázások szerint.* Debrecz. 1563. 4. alph. 3. pl. 5. Sunt explicationes Epist. Paulli ad Romanos.

4. *Válogatott Predikatioc mind egész Esztendő által való fő Innepekre.* Debrecz. 1563. 4. alph. 2. pl. 9. De hoc vid. Timonis Epitom. Chronol. pag. 406. sequ.

5. *Refu-*

Ha parlod vele az Asszonyembert, veret meg inditta, Követ ront, minden dagadást, ágyeknac fayássat, has tekerést, meg gyógyit.

Ha vizét vészted igen jó Kigyo, dühös Eb marasát vele mosni.

Ha á Zavaros borban bele veted á Melissát, szép színüe teszi.

Ennec a vize Legyet, és rothadást el üz, nem hadgy a hust hamar Légy nec megesni. Egy országszerte hirhedt, teljesen képzetlen kuruzsló, Váli Mihály, méltóságos gróf Erdődi György országbíró úr udvari orvosa, Méliusznak ezt a füveskönyvét eredeti rendjében szóról szóra leírta, s 1755-ben átadta a grófnak, hogy az ő neve alatt nyomassa ki. Ez a bőkezű mecénás ki is fizettette az árát a nyomdásznak, s a hasznos könyvet ki is adta volna, ha Torkos Jusztusz János pozsonyi orvos idejében le nem leplezte volna a nyilvánvaló plágiumot.

2. [*Az egervölgyi katolikus hitvallás*]. Debrecen, 1562. 4°. Magyarul írt könyv, címe: *Eger Völgyi Nemesség és fegyveres Nép, vallás-tétele*.
3. *Magyar Predikatioc, a Prophetác és Apostoloc irásából a' régi Doctoroknak, Origenes, Chrysostomus Theophylactus, Sz. Ambrus, Sz. Hieronymus, Sz. Agoston, Magiárázások szerint*. Debrecen, 1563, 4° 3 alfabétum, 5 ív. Pál rómaiakhoz intézett leveleinek fejtegetései ezek.
4. *Válogatott Predikatioc mind egész Esztendő által való fő Innepekre*. Debrecen, 1563, 4°, 2 alfabétum, 9 ív. Erre nézve l. Timon [Időrendi kivonat]-át a 406. laptól kezdve.

5. *Refutatio Confessionis, de Coena Domini Matth. Hebler etc. cum iudicio quatuor Academicarum, Vittebergensis, Lipsiens. Rostochiens. et Francofurt. etc. Debrecini an. 1564. 8. plag. 11.*
6. *Apologia et abstersio Ecclesiae Debrecinensis a calumniis, quibus temere apud Academias et Principes accusatur. Debrec. an. 1564. 8. pl. 4 1/2.*
7. *Samuel és Királyok két Könyveinek Sidó nyelvből Magyarra lett fordítások. Debrecz. an. 1565. in fol. alph. 5.*
8. *Breuis Confessio Pastorum ad Synodum Debrecin. pro dieb. 24. 25. 26. Febr. an. 1567. conuocatorum. Debrec. an. 1567. 4.*
9. *Propositiones de Iah et Iehoua, s. de unitate et trinitate in Deo vero. Item de vera Christi generatione etc. die 2. Augusti disputandae. Varad. anno 1568. 4.*
10. *A' Sz. Iánosnak tett Ielenésnek igaz és Irás szerént való Magyarázása Predikátziok szerént. Várad, an. 1568. 4. alph. 3. plag. 2.*
11. *Az igaz Keresztyénségnek rövid fundamentoma. Debrecz. 1569. 4.*
12. *Nouum Testamentum in idioma Hungaricum translatum, et typis Szegedinis editum. Item Catechismus Ecclesiarum etc. Horum meminit P. Ember, in Histor. Ecclesiast. Hung. pagg. 128. et 728. Sed omnia iam interciderunt exemplaria.**

13. *Tsu-*

* Nisi hanc Noui Testamenti editionem dictus auctor A. 1703. alicubi a se perfunctorie visam, l. c. litteris vulgasset, ipsa quoque illius memoria in sanctiore nostra republica iam prorsus esset oblitterata; si modo *Meliana* haec fuerit Translatio, et non *Silvesteriana* illa potius,

5. [*Cáfolata Hebler Mátyás stb. hitvallásának az úrvacsorát illetőleg, a wittenbergi, lipcsei, rostocki és frankfurti négy egyetem bírálóival együtt stb.*]. Debrecen, 1564, 8°, 11 ív.
6. [*A debreceni egyházközség megvédése és tisztára törlése azon rágalmakat illetőleg, amelyekkel alaptalanul vádolják egyetemek és fejedelmek előtt*]. Debrecen, 1564, 8°, 4¹/₂ ív.
7. *Samuel és Királyok két Könyveinek Sidó nyelvből Magyarra lett fordítások*. Debrecen, 1565, fol. 5 alfabétum.
8. [*Az 1567. február 24—26-ára összehívott lelkipásztorok rövid vallástétele a debreceni zsinaton*]. Debrecen, 1567, 4°.
9. [*Az augusztus 2-án megvitandó tételek Jähról és Jehováról, azaz az igaz istenben levő egységről és háromságról, továbbá Krisztus igaz származásáról*]. Várad, 1568, 4°.
10. *A' Sz. Iánosnak tett Ielenésnek igaz és Irás szerént való Magyarázása Predikátziok szerént*. Várad, 1568, 4°, 3 alfabétum, 2 ív.
11. *Az igaz Keresztyénségnek rövid fundamentoma*. Debrecen, 1569, 4°.
12. [*Magyarra fordított és Szegeden kinyomtatott újtestamentum*] továbbá [*Az egyházközségek katekizmusai stb.*]. Ezekről Ember Pál emlékezik meg a [Magyarország egyháztörténeté]-nek 128. és 728. lapján. Minden példánya elpusztult.*

* Ha az említett szerző az Új testamentumnak erről a kiadásáról az idézett helyen írásban el nem terjesztette volna, hogy ő azt valahol 1703-ban felületesen látta, még az emléke is teljesen feledésbe ment volna a mi szentegyházunkban, ha ugyan Méliusz és nem

13. *Tsudálatos nagy böltéség, hogy Isten az emberekben etc.*
Hymnus est, in feriis Passionis Christi publice decantari
solitus.

14. *Epi-*

quae translate *Iohanne Siluestro Kolosvarino*, Episcopo Csanadiensi, Ferdinandi Imper. deinceps ad Concilium Tridentinum Legato, (*Thoma autem Nádasti*, regni Palatino, sumtus impendente, Maece-
nate,) *Vj-Szigethini*, oppido Comitatus Simeghiensis, a. 1541. in
4. Alfab. 2. plag. 4. litteris Benedicti Abady, typographi, publicata
est, et Ferdinandi I. ex Anna sorore Ludouici Mohaciensis, filiis,
Maximiliano atque Ferdinando, dedicata; cuius dein editio repetita
est ab *Stainhofero*, Viennae a. 1574. alph. 3. plagg. 16. quaternis,
inscriptaque Maximiliani II. filiis, Rudolpho regi Hungariae, et Ernesto,
Archiducibus Austriae. Sed vidit Patria anteriorem quoque Noui
Testamenti editionem Hungaricam, quam *Gabriel Pesti*, venerab.
Capituli Albensis Canonicus, et Archidiaconus Ugostsensis, a se
Hungarica ciuitate donatam, cum gratia et priuilegio Romanae
regiae Maiestatis, Vienn. an. 1536. octonis vulgauit. Turpiter igitur
falli, solo hoc duntaxat argumento, *Andream Felkerum*, e. S. I. aperte
constat, dum in *re sua litteraria Hungariae* p. 30. phaleratis verbis
adserere non erubuit: *Artem typographicam non nisi sub finem Saeculi*
XVI. aut initium sequentis, in Hungariam esse delatam, Haereticorum
(si dis placet) forte opera, (beneficio dicere debebar,) qui vt plures
errorum suorum libros commodius in populum spargerent, hac arte utebantur.
At scire oportebat acutissimum virum, esse in Augusta Bibliotheca,
Vindobonensi, item in Bibliotheca Academiae Lipsiensis publica,
Chronicon Anonymi Hungarorum, impressum *Budae* 1473. in 4. maiore,
per *Andream Hess*, typographum regium, quem iussu Matthiae Coruini,
ex Italia, ad instruendam in sede regia officinam typographicam,
euocauerat *Ladislaus Gereb*, regi ab epistolis, et apostolicae sedis
tunc Legatus, dein Albensis in Transilvania Episcopus, quem haereti-
cum fuisse non est credibile. (Hanc ipsam *Chronicam Hungarorum*
depraedatus est, et paene ad verbum descripsit *Turocius*, in suo *Chro-*
nico, quem deinceps, etiam errantem, fidelissime secutus est *Bonfi-*

13. *Tsudálatos nagy böltseség, hogy Isten az embereken stb.*
Ez egy himnusz, melyet Krisztus szenvedésének ünnepein szoktak a templomban énekelni.

Sylvesterdé volt inkább ez a fordítás, amely *Kolozsvári Sylvester János* csanádi püspöknek, a tridenti zsinaton Ferdinánd császárt képviselő követnek a tollából (de az irodalom pártoló *Nádasdy Tamás* nádor költségén) a somogy megyei *Újszigeten*, Abádi Benedek nyomdájában, 4 alakban, 2 alfabétum, 4 íven jelent meg 1541-ben s I. Ferdinánd Mohácsi Lajos király Anna nővérétől született fiainak, Miksának és Ferdinándnak van ajánlva. Később *Stainhofer* adta ki újra Bécsben 1574-ben, 3 alfabétum, 16 íven négyrét lapokon és II. Miksa két fiának, Rudolf magyar királynak és Ernőnek, Ausztria főhercegeinek ajánlotta. Láttá hazánk az új testamentumnak ennél is régibb magyar kiadását, melyet *Pesti Gábor* gyulafehérvári kanonok ugocsai esperes fordított magyarra, s a római király ő felségének kegyes engedélyével 1536-ban tett közzé Bécsben nyolcadrét íven. Ma ez az egy bizonyíték is világosan mutatja, milyen csúful téved *Felker András* jezsuita pap, mikor [*Magyarország irodalomtörténete*] c. munkájának 30. lapján sallangos szóval azt merte állítani, hogy *Magyarországra a könyvnyomtatás csak a XVI. század vége felé, vagy a következőnek az elején került, éppen az eretnekek* (ha az istenek helyeslik e szót) *közreműködésével* (helyesebben: jótéteményéből), *akik ehhez a módszerhez nyúltak, hogy tévhitük több könyvöt könnyebben terjeszthessék a nép között.* Pedig tudhatta volna az árguszemű ember, hogy a bécsi császári és a lipcsei egyetemi nyilvános könyvtárban ott van Anonymus [*Magyarok története*] c. műve, melyet 1473-ban Budán nagy negyedréttben *Hess András* királyi nyomdász készített el, akit Hollós Mátyás király utasítására az eretnekséggel semmi valószínűség szerint sem vádolható *Geréb László* királyi titkár, akkor szentszéki követ, később gyulafehérvári püspök, a király szék városában létesítendő nyomda felállítására hívott ide Olaszhonból. (Ezt a [*Magyarok története*] c. művet lopta el majdnem szó szerint *Turóczi* a maga krónikájába, őt meg aztán tévedéseiben is híven követte

14. *Epistolae duae leguntur in Bibliotheca Fratrum Polonorum Tom. I. pag. 522. ad Dudithium scriptae, dum is desertorem Praesulem, Socinianismi suspectum, exmissis suis ad illum contra Antitrinitarios Transiluanos scriptis Disputationibus, erroris conuincere, et suo coetui adgregare studet. Vehementius commouit Dudithii animum ea potissimum Epistola, quae 16. Aug. an. 1517. Debrecino scripta est. Huius rei historiam pluribus enarrat Auctor Vitae et scriptorum Dudithii pag. 109. seq.*
15. *Epistola ad Magnif. Caspar. Mágoci, Comitem Comitatus Tornensis, scripta Debrecino d. 19. Iun. an. 1572. Sunt prae manibus aliae quoque huiusmodi Epistolae autographae.*
16. *Vt Alcoranum in linguam Hungaricam verteret, voluit Mamhut Begius, Praefectus Quinqueecclesiensis, at ille insidiosi huius Dynastae Turcici strata-*

gema

nus, vt adeo primus fons historiae Hungaricae domesticus, neque Bonfinius sit, neque Turocius, sed ista ipsa Anonymi Hungarorum Chronica.) — Nouimus praeterea, exstare Cassoviae Missale diuinorum officiorum Ecclesiae Strigoniensis, ex consensu Capituli 1484. Norimbergae editum, sed idem secundum chorum quoque Ecclesiae Quinqueecclesiensis, Iohannis Paep, Librarii Budensis, impensis, an. 1499. Budae impressum. Quam inepte igitur Felkerus, typographicas in Hungaria origines ad haereticos referat, etiam me non monente quiuis intelligit. Longe certiora, clarissimus eiusdem ordinis socius, Stephanus Kaprinay, historiographus, Vir laude nostra maior, Hungariae diplomaticae p. 70. edoctus est. Scimus, Casparem Heltai, et Iohannem Honter, Claudiopoli illum, hunc Coronae, iam ante medium Saec. XVI. vtilis sacrae et ciuili reipublicae libros, ex erectis a se officinis typographicis, vulgasse plurimos, quorum exempla adhucdum sunt in manibus multorum.

14. *A Dudithhoz írt két levele olvasható a [Lengyel testvérek könyvtára] I. k.-ének 522. lapján, amelyekben a socinianizmussal gyanúsított hitehagyott püspököt az erdélyi háromságtagadók ellen írt vitairataival tévedéséről meggyőzni és a maga felekezetének megnyerni igyekszik. Dudithot leginkább az 1571. aug. 16-án Debrecenből írt levele indította meg. Erről a [Dudith élete és iratai] szerzője bővebben szól a 109. laptól kezdve.*
15. *[Nagyságos Mágocsi Gáspár Torna megyei főispánhoz 1572. június 19-én Debrecenből írt levél]. Még más efféle kéziratok levelei is vannak kezeim közt.*
16. *Mamhut bég pécsi kapitány azt akarta, hogy fordítsa le magyarra a Koránt, de ő, a csalfa török nagyúr kelepccéjét okosan kikerülte, mint az Szegedi István-*

Bonfini, úgyhogy a magyar történelem első hazai forrása se Bonfini, se Turóczi, hanem Anonymus [Magyarok története] c. műve. Tudunk arról is, hogy van Kassán az esztergomi egyházmegyének egy *mise-könyve*, amelyet a káptalan megbízásából Nürnbergben adtak ki 1484-ben, de azt a pécsi egyház káptalanja szerint is, Budán nyomtatták ki *Paep János* budai könyvkereskedő költségén 1499-ben. Hogy tehát milyen helytelenül keni rá *Folker* a nyomdászat magyarországi megindulását az *eretnekekre*, azt figyelmeztetésem nélkül is mindenki beláthatja. Sokkal jobb értesülésekről számol be a [Magyarország oklevelekben] 70. lapján az ugyancsak jezsuita *Kaprinay István* történetíró, akit nem kell külön méltatnom. Tudjuk, hogy *Heltai Gáspár* és *Honter János*, amaz Kolozsvárott, emez Brassóban, már a XVI. század közepe előtt igen sok egyházi és világi célú könyvet bocsátott ki a maga erejéből létesített nyomdából, s ezek közül még most is sok példány van az egyesek birtokában.

gema praeuie elusit, vt videre licet in vita Steph. Szegedi, ad an. 1562. eiusdem locis communibus praefixa, recusa a Melch. Adami in Vitis Eruditor. pag. 66.

57. MILLETER, aliter MALETER (IOAN.) Igloviae, oppido ex XIII. Polonicis in Comitatu Scepusiensi amplissimo, an. 1691. in lucem editus patre perillustri Georgio Milleter, matre nobilissima, Susanna Lanyia. Filium egregiis animi dotibus praeditum, primum quidem in variis Patriae scholis humanioribus disciplinis imbuendum curarunt; ortis autem in Hungaria bellicis seditionibus, ad Gedanense Gymnasium expediuerunt. Exactis ibidem aliquot annis in Academiam Ienensem concessit, vbi praeter reliquas Philosophiae partes, Chemiam, Physicam, Medicam scientiam, et Anatomicam, duce Wedelio potissimum coluit; inde Geram, oppidum Comitum Ruthenicorum, migravit, vbi monstrante viam D. Zopffio, prima morbos curandi edidit specimina. Anno 1716. Incl. Vniuersitatem Lugduno Batauam salutavit, vbi praeter alios Ruischium audiuit, cui in colligendo rerum naturalium rariorum et curiosarum adparatu, quem Petrus I. magnus Russorum Imperator mercatus in Moscouiam deportauit, cum duobus Medicinae studiosis auxilio fuit. In eadem Academia an. 1717. disputauit pro obtinendo gradu Doctoris in Medicina, et anno sequenti primo Ianuarii die Igloviam rediit, tantam breui consecutus medendi dexteritate celebritatem, vt Princeps Theodorus Lubomirsky, Starosta XIII. oppidorum, suum constitueret archiatrum; anno demum 1722. mortuo Ioachimo Schwabio, Comitatus Scepusiensis, nec non Lib. Regiaque vrbs Leutschoviensis, suum ordinarium denominarent Physicum. At

nak az ő [Közszájon forgó mondások] c. műve elé tett életrajzából, az 1562. évnél kiviláglik; újra kiadva Adami Melchiortól a [Tudósok életrajzai]-nak 66. lapján.

57. MILLETER vagy MALETER JÁNOS Iglón, a 13 szepesi lengyel város legnagyobbikában született 1691-ben. Apja a nagyhírű Milleter György, anyja nemes Lányi Zsuzsanna volt. Kiváló szellemi kincsekkel megáldott fiukat eleinte több hazai iskolában tanították humán tudományokra, mikor azonban Magyarországon fegyveres felkelések támadtak, a danckai gimnáziumba küldték. Néhány évet töltve ott a jénai egyetemre ment, s a bölcelet többi része mellett főleg vegytant, természetant, gyógytant és bonctant tanult, főleg Wedeltől. Aztán a rutén grófok városába, Gerába költözött, s ott Zopff úr útmutatása mellett végezte első beteggyógyító próbáit. 1716-ban a híres leydeni egyetemet kereste föl, s ott a többiek mellett Ruischot hallgatta, akinek aztán két orvostanhallgatóval együtt segített összegyűjteni azt a ritka és érdekes természettudományi gyűjteményt, amelyet Péter, a nagy orosz cár vásárolt meg aztán, s Moszkvába vitetett. Ezen az egyetemen szerezte meg az orvosdoktor címet 1717-ben. Következő év január elsején tért vissza Iglóra, s ott szerencsés gyógyító tevékenységével hamarosan akkora hírré tett szert, hogy Lubomirszky Tivadar herceg, a 13 város sztarosztája, udvari orvosává tette, 1722-ben pedig Schwab Joákim halála után, Szepes megye és Lőcse szabad királyi városa, a maga rendes fizikusává nevezte ki. Mivel azonban később a Lubo-

quum mox, ob frequentes ad Principem Lubomirszkium, et alios Magnates in vicinam Poloniam, excursions, muneri publico aequae vacare non posset, id Incl. Comitatu resignavit, retento tamen ad extremum vsque vitae tempus poliatri Leutschouiensis titulo. Coluit etiam fodinas aeris Cyprii, et officinam ferrariam in territorio Igloviensi ad fluuium Gölnitz, perpetuum limitem terrae Scepusiensis et Comitatus Gömöriensis, sitam. Vita ex tumore pedum functus est an. 1755. d. 8. Mart. aet. 64.

O P E R A.

1. Dissert. inaug. med. *de morbo Csömör, Hungaris endemicio*. Lugd. Bat. an. 1717. 4. plag. 6. Recusa Lausan. an. 1760. et inserta disputat. Hallerianis ad histor. morbor. et curat. facient. Tom. VII. part. II. n. 260.
2. *Höchstnöthige Erinnerung, wie sowohl die Bewahrung, als auch die Cur selbst, bey besorgender Contagions-Zeit, anzustellen sey*. Leutschov. anno 1739. 4. plag. 2^{1/2}.

58. MISKOLTZI (FRANCISC.) celebris Chirurgus Iaurinensis, vir senatorii ordinis; quum iam octogesimum fere aetatis annum numeraret, haud ita pridem viuere desiit. In linguam vernaculam ex Germanica transtulit Erhardi Norr Institutiones chirurgicas, et publicauit sub titulo:

O P E R A.

Manuale chirurgicum: avagy chirurgiai Uti-társ, mellyben az egész anatomia, égi jegyeknek ereje, a' testi tagokon külsöképen megeshető nyavalyáknak orvoslása, a' Flastro-moknak és Vngventumoknak készi-

tésével

mirszky herceghez és más lengyelországi főurakhoz való gyakori kiutazása miatt nem bírt eleget tenni hivatalos kötelességének, a nemes vármegyénél leköszönt, de Lőcse város orvosának a címét élete végéig megtartotta. Gondját viselte a rézbányáknak, meg az iglói vashámornak is, a Gölnic vize mellett, mely szakadatlan határt képez Szepes és Gömör megye közt. Lábdagadásban halt el 1755. március 8-án, 64 éves korában.

M Ű V E I

1. Orvosavató értekezés [*A csömörről, mely Magyarországon honos.*] címmel. Leyden, 1717. 4°, 6 ív. Újra kiadva Lausanne, 1760, de betéve a [*Betegségek és gyógyításaik történetére vonatkozó Haller-féle értekezések*] közé, VII. k., II. rész, 260. szám.
2. [*Igen fontos intelem arra nézve, hogy aggasztó ragály idején micsoda óvintézkedést és gyógyítást kell alkalmazni*]. Lőcse, 1739, 4°, 2¹/₂ ív.

58. MISKOLCZI FERENC híres győri sebész, városi tanácsos, nemrégén halt meg körülbelül 80 éves korában. Németről magyarra fordította Norr Erhard [*Sebészeti oktatások*] c. munkáját a következő címmel:

M Ű V E I

[*Sebész kézikönyv*] avagy *chirurgiai Uti-társ, mellyben az egész anatomia, égi jegyeknek ereje, a' testi tagokon külsőképen megeshető nyavalyáknak orvoslása, a' Flastro-moknak és Vngventumoknak készi-*

*tésével együtt, rövid Kérdésekben és feleletekben elől
adatik. Iaurini 1742. 8. alph. 1. plag. 7.*

59. MOLLER (CAROLVS OTTO) Posonii in lucem editus est die 10. Ian. an. 1670. et absoluto in patriis scholis, quantum per dissidia Tökölyana licuit, studiorum humaniorum cursu, anno 1686. Altdorffium, a patruo suo Dan. Guilielmo Mollero inuitatus, profectus est, ad hauriendas sublimioris indaginis disciplinas. Quatuor heic loci annorum intervallo tantam rei medicae, Hoffmannis et Brunone potissimum manufactoribus, sibi adquisiuit notitiam, vt anno 1696. dignus haberetur, cui summi in arte medica honores deferrentur, et priuilegia. Redux in patriam, Posonii praxin medicam bono auspiciatus est omine, ibique an. 1702. duxit in matrimonium honestam virginem, Catharinam Fiebingeriam quam mox anno subsequente Neosolium, futuram habitationis sedem, deduxit. Cum Franc. Rakótzius Hungariae-pacem an. 1703. turbasset, eum seditiosi Principis archiater, Langius, ita suadente lib. Bar. et Med. Doctore Hellenbachio, in exercitu tumultuantium castrensem denominauit medicum: ibi stipendium dum septem annis mereret integris, tantam medendi dexteritate in vniuerso regno consecutus est nominis celebritatem, vt sedato nouennali illo infausto tumultu, solus fere Mollerus diu rem sanitatis inter Magnates administraret, et illius in curandis morbis solius expeteretur consilium, quoad labente tempore plures ex eius scholis priuatis prodirent iuuenes Medicinae Doctores, publicis patriae vsibus profuturi. Hos non modo consiliis et adsiduis institutionibus medicis domi iuuit, sed ad altiores quoque exterarum nationum scholas, dato stipendio, promouit, illos domi

*tésével együtt, rövid Kérdésekben és feleletekben elől
adatik.* Győr, 1742, 8°, 1 alfabétum, 7 ív.

59. MOLLER KÁROLY OTTÓ Pozsonyban született 1670. január 10-én. Miután — amennyire a Thökölyi-zavargásoktól lehetett — elvégezte szülővárosa iskolájában a humanista osztályokat, 1686-ban nagybátyjának, Moller Dániel Vilmosnak a hívására Altdorfba ment a magasabb képességet igénylő tantárgyak elsajátítására. Itt főleg Hoffmann és Bruno vezetésével, négy év alatt annyi orvosi ismeretre tett szert, hogy 1696-ban méltónak találták a legmagasabb orvosi kitüntetésekre és előjogokra. Hazatérve Pozsonyban kezdte meg sokatígérő orvosi tevékenységét, és ott vette feleségül 1702-ben a tisztos Fiebinger Katalin hajadont, akit aztán a következő évben új lakóhelyére, Besztercebányára vitt. Mikor Rákóczi Ferenc 1703-ban az ország békéjét fölbolygatta, a lázadó fejedelem udvari orvosa, Lang, báró Hellenbach orvosdoktor javaslatára a felkelő had táborigorvosává nevezte ki. Mialatt itt teljes hét esztendő t szolgált, olyan nagy hírnévre tett szert szerencsés gyógyításai-
val az egész országban, hogy ennek az áldatlan kilencéves háborúnak az elmúltával sokáig jóformán Moller végezte a mágnáscsaládok gyógykezelését, és egyedül tőle kértek orvosi tanácsot, míg aztán évek múlva több fiatal orvosdoktor került ki az ő magániskolájából a hazai szükséglet kielégítésére. Ezeket nemcsak itthon támogatta tanácsaival és állandó orvosi oktatással, hanem pénzbeli támogatást adva nekik, a külföldi magasabb

forisque non modo liberaliter aluit, sed illustribus quoque collocavit locis. Huius rei testes sunt locupletes viri in vtraque sanctiori et ciuili republica notissimi, Matthias Belius, Hermann, Knogler, Institoris, Simonides, Seuerini, Haynótzi, Perlitzi, et alii beneficentiae Mollerianae alumni quamplurimi. Bis Noster quotannis, mensibus Majo et Junio, Septembri et Octobre, ad aquas Soterias Comitatum Honth, Turocz, Bars, Nitra, Trenchin, Szepes, Gömör, Nográd, Borsod, Pesth, Bihar, itinera suscepit medica: plurimum vbique locorum, in frequentibus illis totius regni ciuium omnis generis concursibus, medendi promittitudine et facilitate inclaruit, adeo quidem, vt Hungaricus hicce Hippocrates oraculi instar ab omnibus coleretur. Licuit illi tam esse felici, vt in notitiam quoque Imperatoris Caroli VI. piae recordationis, perueniret, et ab eo tabulas quoque nobilitatis Hungaricae acciperet, cuius insignia depicta visuntur apud *Burgstallerum* Poseniensem, inter Insign. Nobil. Famil. R. Hungar. decad. II. num. 5. Hac nominis celebritate factum est, vt Viennam, in Augustam quoque inuitaretur aulam, vbi in restituenda Imperatricis Elisabethae labascente sanitate consilium poscebatur medicum. Talia in archiducali illa ciuitate aliquot hebdomadarum spatio edidit clara facinora, quae facile archiattrorum Caesareorum inuidiam excitare poterant. Quum data quauis occasione ad dispendium vsque facultatum esset liberalis; aerarium quoque regium locupletaturus, plus quam sexaginta millia Imperialium in excitandas et colendas metallifodinas, absque subsecuto vlllo fructu, impendit. Auxit eam infelicitatem ferale illud d. 4. Aug. an. 1761. Neosolii exortum incendium, quod trecentas et amplius domos vertit in

cineres.

iskolákra is kiségitette. És nemcsak eltartotta őket itthon és künn, hanem jó családokhoz szállásolta is. Tanúi ennek az egyházi és világi élet tekintélyes emberei: Bél Mátyás, Hermann, Knogler, Institoris, Simonides, Severini, Hajnóczi, Perliczi és Moller jótékonyágának igen sok más gyámoltja. Emberünk évenként kétszer: május—júniusban és szeptember—októberben ellátogatott a honti, turóci, barsi, nyitrai, trencsényi, szepesi, gömöri, nógrádi, borsodi, pesti és bihari gyógyfürdőkkbe, és ott az egész ország minden rendű-rangú polgárainak népes tömegében olyan híressé vált gyors és egyszerű gyógyításaival, hogy ennek a magyar Hippocratesnek a szavát mindenki szentírásnak vette. Módja volt boldogemlékű VI. Károly császárral is megismerkedni, és tőle magyar nemességet is nyert. Címere ott látható a pozsonyi *Burgstaller* [Magyarország nemescsaládainak címerei] c. művében a II. decas 5. számában. Nagy híre miatt hívták meg Bécsbe is a császári udvarba, hogy Erzsébet császárné egészségének helyreállítására tanácsát kérjék. Ebben a főhercegi városban néhány hét alatt olyan híres gyógyításokat végzett, hogy velük a császári udvari orvosok irigységét könnyen fölkelthette. Mivel bármi jelentéktelen esetben túlságos bőkezűséggel bánt pénzével, több mint 60 000 császárforintot fordított minden haszon nélkül bányák fellendítésére és művelésére, hogy a királyi kincstárt gazdagítsa. (Növelte ezt a balfogást az 1761. aug. 4-én Besztercebányán kitört gyászos tűz, mely háromezernél több házat

cineres, et centum quinquaginta exussit tristissimo exemplo homines; tum Nostri quoque et domesticae, et librariae supellectilis partem maiorem, ignis consumpsit. Postremis vitae annis, dum ex anomaliis haemorrhoidum laborare inciperet, primum in frequentem Colicam, deinde in nephritidem calculosam incidit, et mox per vices, quod mirere, aliquot calculorum libras per urethram excreuit; idem quoque vesicae calculus, sed maximae molis, prout ex retracto praeputio conici potuit, adtulit nouissime febrim inflammatoriam, cum subsequuta gangraena et sphacelo vicinarum partium, qui mox finem quoque vitae imposuit anno aetatis 77. Quinque liberis superstitibus, vbi salutaribus prius eos instruxisset monitis, supremum vale dixit d. 9. Apr. 1747. Fuit is ad mortem vsque Lib. Regiaeque Ciuitatis Neosol. Physicus ordinarius, ante etiam Senator, et Consul aliquoties, Incl. vero Comitatum Zoliensis et Turocziensis Medicus prouincialis; de quo viro *Zabler* in Memor. Medicor. Thorunens. vers. 710. seqq. ita cecinit:

*Ac ne Cassouiae laudes pulcricque Posoni
Accumulem, queis magna etiam sua nomina crescunt,
Casibus et morbis Mollerum mille probatum
(Quid non docta potest pietas?) stupet accola Grani.*

OPERA.

1. *Positiones de Arnaldia, peculiari morbi specie.* Praes. Dan. Wilh. Mollero, patruo. Altdorfii an. 1694. in 4.
2. *Disputatio inaug. med. sine Praes. De diuino in Medicina.* Altdorff. an. 1696. 4.

hamvasztott el, és százötven embert égetett agyon szomorú emlékül: ekkor az ő bútora és könyvtára is nagyobb-részt elégett.) Élete utolsó éveiben, mikor aranyérrendellenesség kezdte bántani, előbb gyakori bélgörcsökbe, aztán köves vesegyulladásba esett, majd meg apránként néhány font vesekövet ürített ki a húgycsővé, amin méltán lehetett csodálkozni; egy ilyen roppant nagy hólyagkő, ahogy a fityma felhúzóadásából következethető volt, lobos lázat okozott utoljára, követve a szomszédos részek elfekélyesedésétől és élüszkösödésétől, ami aztán életének is végét vetett 77 éves korában. Öt gyermekétől, miután üdvös tanácsokkal látta el őket, 1747. április 9-én vett végső búcsút. Haláláig rendes fizikusa s előbb tanácsosa, utóbb meg néhányszor bírója volt Besztercebánya szab. kir. városának, nemes Zólyom és Turóc megyének megyeorvosa. *Zabler* a [Torunyi orvosok emléké]-nek 710. és következő soraiban így énekelte meg:

*Kassa s a szép Pozsony ügyis elég neves önmaga révén,
mit szaporítsam a szót róluk, hírük ügyis elég nagy,
ám a Garam mentén Mollerről szól a dicséret,
mert sokezer bajban vált bé hite és tudománya.*

M Ű V E I

1. [Tételek az arnaldiáról, erről a hazai kórfajtáról], nagybátyjának, Moller Dániel Vilmosnak az elnöklése alatt, Altdorf, 1694. 4°.
2. Orvosavató értekezés elnök nélkül [A gyógyításbeli isteni segítségéről] címmel. Altdorf, 1696, 4°.

3. *Consilium medicum de curanda Peste, cum praeseruatuiis.* Scriptum est hoc Germanice an. 1710. quum vero Pestis an. 1739. recrudesceret, Posonii typis excusum. Hoc Ioannes Perlitzi, Med. Doct. et Molleri gener, in idioma Hungaricum transtulit, et adnotationibus auxit, Budae an. 1740. 4. plag. 7.
  4. *Mollers Observationes sonderbahrer durch die Essentiam dulcem zu Neusohl in Vngarn geschehener Curen.* Has Frider. Christian. Richter, praefatione et adnotationibus adauctas, edidit Halae Magd. an. 1706. 8. pleraeque recusae in Merckwürdigen Exempeln sonderbarer durch die Essent. dulc. von an. 1701. bis 1708. geschehener Curen, ibid. an. 1708. Cap. VI. §. 10. pag. 137. seqq. et Cap. VII. §. 3. pag. 148. seqq.
  5. Observationes plures exstant in denen Breslauer Natur- und Kunst-Geschichten.
  6. *Thermarum Sklenensium et Vihnensium, in Comitatu Scepusiensi scaturientium, descriptio historico-physico-medica.* Ex vernacula auctoris lingua Matth. Belius vertit in latinam, et inseruit cum additamentis quibusdam, Prodromo Hungariae Ant. et Nouae Lib. III. pag. 128. seqq.
  7. *Belitzensium, Bajmotziensium, Pöstheniensium, Rajzensium, Ribariens. Trentschin. Stubnensium Thermarum, item complurium Acidularum, descriptiones,* in Praefatione Prodr. Hungar. ant. et nov. promissae, haerent in MSto.
60. MVTINIVS Venerabilis Capituli Scepusiensis Seculo XIII. Praepositus, Vir medica scientia inclitus. Is a Stephano V. rege Hungariae, Ducis Ladislai, filii sui, Doctor (Medicus) nuncupatur in illo

3. [*Orvosi tanács a pestis gyógyításáról és megelőzéséről*]. Ezt németül írta 1740-ban, amikor az előző évi pestis újra kitört. Pozsonyban nyomtatták ki. Veje, Perliczi János orvosdoktor, magyarra fordította, s jegyzetekkel látta el. Buda, 1740, 4°, 7 ív.
4. [*Moller megfigyelései csodás gyógyulásokról, melyek a magyarországi Besztercebányán történtek esszenciától*]. Richter Frigyes Keresztély adta ki előszóval és jegyzetekkel ellátva Halléban, 1706-ban, 8° alakban. A legtöbbjét újra kinyomtatták [Az esszencia következtében 1701-től 1708-ig történt csodás gyógyulások nevezetes példái] c. műben, uo. 1708, VI. fej., 10. cikk, a 137. laptól kezdve és a VII. fej., 3. cikkében a 148. laptól.
5. Több észlelete található a [Boroszlói rajzok a természet és művészet világából] c. műben.
6. [*A Szepes megyei Szklenón és Vihnyén fakadó hévvizek történeti, fizikai és orvosi leírása*]. A szerző magyar nyelvű kéziratából Bél Mátyás fordította latinra, s adta ki némi hozzátoldásokkal [A régi és az új Magyarország előfutára] III. könyvének 128. lapjától kezdve.
7. [A bélici, bajmóci, pöstyéni, rajeci, szliácsi, trencsényi és stubnyai hőfürdőknek, továbbá több savanyúvíz forrásnak leírása]. Előre jelezve [A régi és az új Magyarország előfutára]-nak előszavában, de még kéziratban lappang.

60 MUTINIUS, a tisztelendő szepesi káptalan prépostja a XIII. században orvostudományáról híres ember volt. V. István magyar király fia, László herceg orvosának nevezi abban az oklevélben, amelyben bizonyos szepesi

Diplomate, quo Rex Mutinio Praeposito firmat donationem certarum terrarum in Scepusio; ita hoc ad calcem signatum est: *Datum per manus M. Benedicti, Orodienſis Eccleſiae Praepoſiti, Aulae noſtrae Vice-Cancellarii, Anno Domini MCCLXXII. V. Kal. Martii, Indictione XV. regni noſtri anno ſecundo.* Habet hoc Diploma in originali ad manus *Reuerendiſſ. Wagner*, Cibinienſis ex Saroſſienſi Comitatu, Pater e Soc. I. doctiſſimus; ſed apud animum firmiter ſtatuit, diligenter cauere, ne huiuſcemodi Inſtrumenta litteraria ex toto cum Publico communicentur, in *Analectis ſuis Saroſſienſibus et Scepuſienſibus, ſacris et profanis*, propediem Tomis III. edendis, quibus Bonorum Collationes indigitantur: veritus, ne Iurium alienorum proditor apud ſuos ciues olim audiat.

61. NEVHOLD (IOAN. IACOBVS), honeſtiſſimis parentibus, Sempronii in hanc lucem editus eſt d. 28. Apr. an. 1700, lactis in patrio gymnaſio iis fundamentis, quae ad altiora praeparant ſtudia, anno 1717. mense Aprili Vitebergam Saxonum ſe contulit, et in alma hac Leucorea primum ſtudium theologicum tractare coepit, mutato vero poſt tum loco, tum conſilio, anno poſtero ſtudio artis ſalutaris totum ſe conſecrauit. Ienenſem dein et Lipſienſem Academiſ ſtudiorum ſuorum ſedem delegit: ita expletis ſex annis integris, quos arti apollineae addiſcendae impendit, iuſtum diligentiae, praemium, Medicos honores, conſecutus eſt. Quemadmodum vero honor eſt praemium laboris, ita etiam Noſter a reditu in patriam huius ex aſſe particeps factus eſt, comitatus enim Neogradienſis dignum eum iudicauit, cui ordinarii Phyſici prouinciam publice tuendam concrederet. Eam dum aliquot annos ornaret, ac-

földeket adományoz Mutinius prépostnak. Az irat aláírása a következő: *Benedek tudománymester, aradi prépost, udvari alkancellárunk tette írásba az Úr 1272. évében február 25-én, a 15. indictióban, uralkodásunk második évében.* Ez az oklevél eredetiben van tisztelendő tudós Wagner sároszebeni jezsuita pap birtokában, aki szilárdan eltökélte magát, hogy a jószágadományozásokat tartalmazó s nem-sokára három kötetben kiadandó munkájában, az [Egyházi és világi adatgyűjtemény Sárosból és Szepesből]-ben gondosan óvakodni fog az efféle adománylevelek teljes egészében való közlésétől. Attól tart ugyanis, hogy mások jussának kikürtöléséért lesz mit hallania rendtársaitól.

51. NEUHOLD JÁNOS JAKAB tisztos szülők fiaként 1700. április 28-án született Sopronban. Miután szülővárosa gimnáziumában megszerezte a magasabb tudományok alapjait, 1717. áprilisában a szászországi Wittenbergbe ment. Ebben a nyájas Leucoreában eleinte hit-tudománnyal foglalkozott, de később helyét és szándékát megváltoztatva a következő évben teljesen az orvostudományra adta magát, s előbb a jénai, majd a lipcsei egyetemet választotta tanulmányai színhelyévé. Hat teljes évet fordított az orvostudomány elsajátítására, s akkor megkapta szorgalma jutalmát, az orvosi fokozatot. Mivel pedig a munka jutalma a megtisztelés, Neuhold is teljes mértékben részesült belőle hazaérkeztétől fogva: Nógrád megye ugyanis méltónak találta megyeorvosi

cessit altera demum dignitas, vt an. 1730. in Comitatum Komaromiensem, ad Physici non tantum, sed etiam praesidii bellici illius propugnaculi, Medici ordinarii spartam ornandam accerseretur: quo gemino officio publico ad an. vsque 1738. pro virili defunctus est. Hoc ipso autem anno paullulum ante Sempronium redux, morbo correptus lethali, die 24. Martii diem obiit supremum. Imperialis Nat. Curiosor. Academia d. 24. Martii an. 1729. suum denominauerat Collegam, quem Apollophanem II. nuncupauit; sed id quoque datum postea est ei honoris ab ea selectissimorum virorum Societate, vt d. 10. Dec. an. 1735. Praesidi Adiunctus salutaretur.

O P E R A.

1. Dissert. inaug. med. Praes. Aug. Quirin. Riuino, *de Lienis genuino vsu*. Lipsiae an. 1722. 4. pl. 5.
2. *Exercitatio clinica, de inundatione capitis a sufflaminato refluxu maris microcosmici*, Iaurini an. 1730. 4. plag. 8. Recensetur in Act. Erudit. Lipsiens. an. 1731. pag. 164. item in Commerc. Litter. Noric. an. 1731. Specim. 22. pag. 174. Exercitationis huius limatiorem editionem in Commerc. Norico an. 1734. hebdom. I. ab auctore promissam videre non licuit; forte nec prodiit.
3. *Fundamentomos Oktatás, miképpen kellessék a' Gyermekkel és más felnevelkedett személyekkel a' Himlö és Kanyaro előtt, benne és utánna bänni*. Libellus hic de curandis variolis et morbillis Germanice primum conscriptus, tandem a quopiam in Hungaricum, auctore consultore, traductus, exiit Sempron. an. 1736. 8. plag. 5. Amplissimus Ciuitatis huius Magistratus eum nuper publicis vsibus recudi voluit, sed Collegium nostrum
Medi-

állásra, pár év múlva pedig 1730-ban Komárom megyébe hívták meg megyeorvosnak és a várórség rendes orvosának. Ezt a két állást becsülettel töltötte be 1738-ig. Ebben az évben rövid időre Sopronba ment, de visszatérve halálos betegség fogta el, s március 24-én elhunyt. A [Császári Természettudós Társaság] 1729. március 24-én fogadta tagjai közé II. Apollophanes néven, de később abban a megtiszteltetésben is részesült ettől a kitűnő emberekből álló társaságtól, hogy 1735. december 10-én társelnökévé választották.

M Ű V E I

1. Orvosavató értekezés Rivinus Aug. Quirinus elnöklete alatt [*A lép igazi hasznáról*] címmel. Lipcse, 1722, 4°, 5 ív.
2. [*Orvosi értekezés a testi férfiasság visszafojtása következtében beállott megkopaszodásról*]. Győr, 1730, 4°, 8 ív. Ismerteti a [Lipcsei Tudósok Közleményei] 1731, 164. lap, továbbá a [Noricumi Tudományos Eszmecsere] 1731, 22. specimen. 174. lap. Ennek az Exercitationak javított kiadását, amit a szerző a [Noricumi Eszmecsere] 1734-i első hetifüzetében jelzett, nem volt módomban megszerezni, talán meg sem jelent.
3. *Fundamentomos Oktatás, miképpen kellessék a' Gyermekkel és más felnevelkedett személyekkel a' Himlő és Kanyaró előtt, benne és utánna bánni.* Ez a himlő és kanyaró kezeléséről németül írt, de utóbb a szerző útmutatása szerint valakitől magyarra fordított mű Sopronban jelent meg 1736-ban, 8°-ben, 5 íven. E város nagyérdemű előljárósága ezt a füzetet nemrégiben közhasználatra újra ki akarta nyomtatni, de a mi orvoskollégiumunk úgy döntött, hogy a szerző gyógymódszere

Medicum iudicavit, nostro climati, et teneriori infantum aetati, vbique accommodatam non esse medendi istam rationem, quam A. sequitur; sed nec translationem, delicatae cultiorum in his oris Hungarorum aures, sine molestia ferre potuissent.

4. *Observationum pathologico-therapeuticarum Decas prima*, inserta est Appendici Act. Nat. CC. Vol. III. a pag. 145. ad 184. Observationum illarum series haec est:

- Obs. 1. *De noxiis Cannabis atque Lini, herbarum, nondum exsiccatarum, effluviis.*
- Obs. 2. *De damnis ex Plica abscissa.*
- Obs. 3. *De inexstirpabili latorum vermium progenie.*
- Obs. 4. *De febribus omnis generis, expulsi-
sione vermium finitis.*
- Obs. 5. *De immani dolore dentium, vomitu
superueniente, momento citius sedato.*
- Obs. 6. *De Hemiplegia, cum aphonia,
hirudinibus et vesicatoriis curata.*
- Obs. 7. *De Essentia dulci' Hallensium,
tamquam certissimo naturae motus
moderante remedio.*
- Obs. 8. *De Motione mensium periodica ad
mammas.*
- Obs. 9. *De Haemorrhagia narium menstrua,
in puella sexenni.*
- Obs. 10. *De Puella itidem sexenni, mani-
festa luis venereae signa ostendente.*

sem a mi éghajlatunknak, sem a bárhol lakó zsengebb gyerekeknek nem felel meg; de az arrafelé lakó műveltebb magyarok finom füle sem bírta volna ki a fordítást bosszúság nélkül.

4. A [*Körtani és gyógyászati megfigyelések első decasa*] a [*Természettudósok Közleményei*] III. vol.-jának a függelékébe van beiktatva a 145—184. lapokon. Ez a sorozat észlelet a következő:

1. észl. [*A még ki nem száradt kender és len ártalmas kipárolgásáról*].
2. észl. [*Egy redő lemetzésének káros következményeiről*].
3. észl. [*A széles giliszta kiirthatatlanságáról*].
4. észl. [*A giliszták kiűzésével megszüntetett mindenféle lázról*].
5. észl. [*Egy hányással súlyosbított kegyetlen fogfájásról, amelyet egy pillanatnál hamarabb lecsillapítottam*].
6. észl. [*Egy hangvesztéssel párosult féloldali gutaütésről, melyet piócákkal és hólyaghúzókkal gyógyítottam meg*].
7. észl. [*A hallei esszenciáról, mint a szervezet mozgásait legbiztosabban szabályozó orvosságról*].
8. észl. [*A havivérzésnek az emlőkre gyakorolt időszakos hatásáról*].
9. észl. [*Egy tizenhatéves lányon észlelt havi orrvérzésről*].
10. észl. [*Egy szintén tizenhat éves lányról, akin határozottan látszottak a bujagör jelei*].

- Appendix 1. *Sectio militis per longum tempus melancholici, tandem tabe exstincti.*
- — 2. *Illustria noxarum, per curas sic dictas heroicas illatarum, exempla.*
5. *Observationes medicae duae leguntur in Commercio Litter. Noric. an. 1734. Hebdom. I. pag. 2. 3. 4.*
- Obs. 1. *De Femina immodico mensium fluxu cum fluore albo laborante, quae lac nigerrimum, quoties voluit, e mammis suis expressit.*
- Obs. 2. *De Muliere grauida, cum veris grauiditatis signis, Molam in vtero gestante.*

Opera inedita, in superioribus opusculis passim indicata:

1. *Schediasma de aëris Semproniensis constitutione, respectu sanitatis et inualetudinis. Opus Germanico sermone exaratum.*
2. *Medicus Hungaricus, seu Tractatus medicus, de morbis Hungarorum patriis, eorumque cura genuina, aliis vero falso imputatis.*
3. *Schediasma de Sale cathartico Semproniensi.*
4. *Dissertatio de noua Purpurae specie, febribus malignis exanthematicis constanter fere superueniente.*
5. *Observationes rerum naturalium, quas Hungaria prae aliis regionibus tamquam sibi proprias possidet.*
6. *Observationum pathologico-therapeuticarum Decas altera et tertia.*

Függelék: 1. [*Egy hosszú ideje búskomor, végül sorvadásban elpusztult katona fölboncolása*].

— — 2. [*Nevezetes példák az ún. heroikus gyógyszerektől okozott károokra*].

5. Két orvosi észlelete olvasható a [Noricumi Tudományos Eszmecsere] 1734-i első hetifüzetének 2—4. lapján.

1. észl. [*Egy szertelen havivérzésben és fehér-folyásban szenvedő nőről, aki — ahányszor akarta — egészen fekete tejet nyomott ki emlőiből*].

2. észl. [*A terhesség szabályos jeleit mutató viselős asszonyról, aki üszögterhességben szenvedett*].

Fenti műveiben itt-ott említett kiadatlan művei:

1. [*Rövid értekezés a soproni levegőnek egészség és betegség tekintetében való állapotáról*]. Német nyelvű munka.

2. [*A magyar orvos, azaz Orvosi értekezés a magyarok hazai betegségeiről — melyeket azonban helytelenül tartanak másokéinak — s ezek szakavatott gyógyításáról*].

3. [*Rövid értekezés a soproni hashajtó sőről*].

4. [*Értekezés a purpurának egy új fajtájáról, amely szinte rendszerint a rosszindulatú kiütéses lázak után áll be*].

5. [*Megfigyelések olyan természettárgyakról, amelyeket a magyarok inkább tekintenek hazájukbelinek, mint más ország termékének*].

6. [*Kórtani és gyógyászati megfigyelések második és harmadik decasa*].

7. *Arnicae laudes et virtutes, nouis plane et peculiaribus exemplis corroboratae.*

8. *Introductio ad iurisprudentiam medicam, az az: Az orvosló törvényes, úgymint a' mi Hazánkban igen szükséges tudományra való rövid Vezetés, a' mellyben megmutattatik, miképpen az ujj Medicusok, avagy ahol azok nintsenek a' Chirurgusok, az halálos Sebekről és más efféle orvosló törvényes Kérdésekről való ítéletben magokat okossan viselylyék, hogy se magoknak, se a' Biráknak Lelkek-esmérttyeket meg ne sértsék.*

62. P A E K E N (CHRISTIANVS) natus est in Borussiae ciuitate Mariae-Insulana (Marienwerder) anno 1694. Patre, viro militari, matura morte erepto, missus fuit Regiomontum, vbi primis litteris imbutus, tandem animum ad rem medicam adiecit: sub praesidio Ehwaldi Professoris medici an. 1717. Disputationem sollemnem habuit *de Venenis*, mox in eadem Academia gradum Licentiati Medici accepit. Anno 1721. ab Incl. Comitatu Gömöriensi prouinciam ordinarii Physici impetrauit, in qua an. 1747. d. 14. Aug. decessit. Id sua eruditione, singulari probitate, et medendi dexteritate effecit, vt ingens in omnium animis sui reliquerit desiderium. Dedit nobis filium sibi cognominem, *Christianum Paecken*, Rosnauiae an. 1730. in lucem editum, et ibi in bonis moribus et artibus educatum. Finitis an. 1751. studiis academicis, anno aetatis XXI. Doctoris medici titulum accepit Vittebergae. Redux in Hungariam, ambiit locum ordinarii Physici a patre olim occupatum; qui dum ex auctoritate Illustriss. Comitis Balassa, Iohanni Theophilo Belio, Matthiae filio, traderetur, constituit relicta patria sub aliud migrare coelum. Fecit id. an. 1755. in Moscouiam quippe

7. [Az árniká jó tulajdonságainak hazai új példákról vett megerősítése].
8. [Bevezetés az orvosi törvénytánba], az az: Az orvosló törvényes, úgymint a' mi Hazánkban igen szükséges tudományra való rövid Vezetés, a' mellyben megmutattatik, miképpen az ujj Medicusok, avagy ahol azok nintsenek a' Chirurgusok, az halálos Sebekről és más efféle orvosló törvényes Kérdésekről való ítéletben magokat okossan viselylyék, hogy se magoknak, se a' Biráknak Lelkek-esmérettyeket meg ne sértsék.
62. P A E K E N K E R E S Z T É L Y a porosz Máriaszigeten (Marienwerder) született 1694-ben. Apját, mint katonát, korai halál ragadta el, őt pedig Königsbergbe küldték. Miután az alapismereteket elsajátította, az orvostudomány-nak szentelte magát, s 1717-ben Ehwald orvostanár elnökléte alatt ünnepélyes vitatkozást tartott [a mérgekről], később pedig ugyanazon egyetemen licenciátusi fokozatot szerzett. 1721-ben nemes Gömör vármegyétől rendes fizikusi állást kapott, s e tisztét 1747. augusztus 14-én bekövetkezett haláláig viselte. Tudása, páratlan derekassága és gyógyításbeli sikerei miatt mindenkiben roppant hiányérzetet hagyott hátra maga után. Fia, a hasonló nevű *Paecten Keresztély*, Rozsnyón született 1730-ban, s ott is nevelkedett jó erkölcsökben és tudományokban. Egyetemi tanulmányait 1751-ben fejezte be, s így 21 éves korában orvosdoktor címet kapott Wittenbergben. Hazatérése után megpróbálta elnyerni a hajdan apjától betöltött rendes fizikusi állást, mikor azonban ezt méltóságos Balassa főispán támogatása Bél János Teofilnak, Bél Mátyás fiának szerezte meg, elhatározta, hogy hazáját elhagyva külföldre költözik. Ezt 1755-

euocatus, primum in exercitu Caesareo Russico stipendia fecit, Medicique fungebatur ad an. 1760. munere; tum obtinuit locum primarii Medici in magno militari Nosocomio Petropolitano, quod simul scholam continet chirurgicam, in qua ii formantur Iuuenes, qui deinde in varias legiones missi, Chirurgorum castrensium loca obtinent. Anatomiae et chirurgiae hic Professor, postea an. 1763. Collegii medici Russici membrum constitutus est, et an. 1764. edicto Imperiali datus ei est titulus Consilarii Summorum Imperii tribunalium, oblataque simul ea sparta, vt res actas gerendasue supremi Collegii medici in litteras referret, adeoque Secretarii fungeretur munere, adiecto simul pro nouis his laboribus peculiari stipendio, et conseruatis omnibus reliquis, quibus ante praefuerat, muneribus. Omnem hanc prouinciam laudabiliter in hunc vsque diem administrare Paectenium, ex litteris d. 10. Ianuar. anno 1770. Petropoli acceptis, intelleximus.

O P E R A.

Diss. inaug. med. Praes. Vatero, *de Caussis et effectis Plethorae*. Vitteb. an. 1751. in 4.

63. PÁRIZ PÁPAI (FRANCISCVS). Avum nactus est Franciscum Páriz, honestum ciuem et mercatorem Papensem, Patrem vero Emericum Páriz, a loco natiuitatis Pápai nuncupatum, Principis Georgii Rákótzii II. Concionatorem aulicum primum, et Albae Iuliae, sede Principum Transilvaniae olim ordinaria, Sacrorum Antistitem; matrem nobili ortam stemmate, Christinam Kávási: a quibus anno 1649. Desini, oppido Comitatus Transilvaniae Szolnok interioris, genitus est. Licet patrem annos

natus

ban váltotta be, amikor is Moszkvába kapott meghívást, Ott előbb a cár hadseregében szolgált 1760-ig mint orvosi aztán a petrográdi nagy katonakórházban kapott főorvosi beosztást, ahol egy sebésziskola is van, amelyben azokat az ifjakat képezik ki, akik majd az egyes ezredekhez kerülnek tábori sebészek. Itt anatómiát és sebészetet tanított. 1763-ban az orosz orvoskollégium tagja lett, 1764-ben pedig cári rendelet főtörvényszéki tanácsossá nevezte ki, s egyúttal megbízta, hogy tegye írásba az orvoskollégium határozatait és terveit, sőt legyen annak titkára. Ezekért az új feladataiért külön fizetést rendelt s mellettük megtarthatta valamennyi előbbi állását is. Egy Petrográdból 1770. január 10-én kapott levele szerint minde hivatalát mindmáig dícséretesen látja el.

M Ű V E

Orvosavató értekezés Vater elnöklete alatt [*A vértolulás okairól és következményeiről*] címmel. Wittenberg, 1751, 4°.

3. PÁPAI PÁRIZ FERENC öregapja Páriz Ferenc tisztes pápai kereskedő volt, apja pedig a szülőhelyéről Pápainak nevezett Páriz Imre, II. Rákóczi György fejedelem udvari főprédikátora, Gyulafehérvárnak, az erdélyi fejedelmek hajdani rendes székhelyének püspöke, anyja meg a nemes származású Kávási Krisztina. Tőlük született 1649-ben Erdélyben, a belsőszolnokmegyei Désen. Bár

natus XI. in tenera amitteret aetate, prouida tamen amicorum cura, ex gymnasio Marus-Vásárheliensi, vbi litterarum tirocinia susceperat, in Collegium Bethlenianum, quod hodiedum ad Viam Anniam floret, studiorum persequendorum gratia ablegatus est. Ibi vix dum quintum decimum numeraret aetatis annum, iam studiosorum Toga-torum coetui adgregatus est: sub manu-ductione celebrium eo tempore Professorum Paulli Tsernatonii, Ioan. Nadányi, Steph. Tsengeri, Sam. Enyedi, tantas fecit in bonis artibus progressiones, vt, variis prius scholasticis laudabiliter defunctus officiis, primo supra vicesimum aetatis anno in iter se daret academicum, Lipsiensem reliquasque Saxoniae vtriusque Vniuersitates perlustraturus. Franco-furti ad Viadrum plurimum commoratus, inde per Mar-purgum facto itinere, Heidelbergam commigrauit, vbi oblatam sibi in ea Academia philosophicas disciplinas docendi prouinciam honeste declinauit. Heluetios dein inuisit, Basileae tandem, dum duobus annis Glaseri, Gem-leri, Zvingeri, Wettstenii, Bauhini, Hoffmanni institutioni-bus et familiaritate vteretur, non modo Doctor Medicinae ad d. 20. Oct. an. 1674. solemniter renuntiatus, sed titulo quoque Adessoris Facultatis Medicae Basileensis cohonestatus est. Non prius reliquit Heluetiam, quam Turici cum Hottingero Theologo, et Muralto Med. Doctore, et Schaff-husae cum Conr. Pejero itidem Medico, arctiorem iniisset familiaritatem. Superatis anno 1675. Patriae limitibus, nostram quoque dum hanc ingrederetur Ciuitatem, magistra-tus eius inuitauit ad ornandam ordinarii Physici prouin-ciam, sed neque oblato honestissimo annuo stipendio detineri potuit. Datam Transiluanis fidem liberaturus, in Athenaeo N. Enyediensi, ita volente Mich. Apafio Principe, Profes-

sionem

apját zsenge 11 éves korában elvesztette, a marosvásárhelyi gimnáziumból, hol elemi tanulmányait végezte, barátai segítségével a ma is virágzó nagyenyedi Bethlenkollégiumba jutott tanulmányai folytatására. Ott alig-hogy betöltötte 15. évét, tógás diákká lett, s az akkori idők híres tanárainak, Csernátonyi Pálnak, Nadányi Jánosnak, Csengeri Istvánnak és Enyedi Sámuelnek vezetésével olyan eredményt ért el a tudományokban, hogy dicséretesen viselt különböző iskolai tisztségeinek végére érve, 21. évében főiskolai útra indult Lipcsébe és a két Szászország többi egyetemére. Legtovább Odera-Frankfurtban tartózkodott, s innen Marburgon keresztül Heidelbergbe ment, ahol az egyetemen bölcselettanári állást kínáltak föl neki, de köszönettel elutasította. Aztán Svájcba látogatott át, és ott végre Baselben, miután 2 évig részesült Glaser, Gernler, Zvinger, Wettstenius, Bauhin és Hoffmann oktatásaiban és barátságában, 1674. október 20-án nemcsak orvosdoktorrá nyilvánították ünnepélyesen, hanem a baseli orvoskar ülnöki címével is megtisztelték. Mielőtt elhagyta Svájcot, szoros barátságot kötött Zürichben Hottinger teológussal és Muraltus orvosdoktorral, Schaffhausenben pedig Pejer Konrád orvossal. Visszajövet 1675-ben lépte át hazánk határát. Mikor a mi városunkba érkezett, az elüljáróság orvosi állással kínálta meg, de még a megajánlott szép évi fizetéssel sem lehetett ott tartani. Hogy az erdélyieknek tett ígéretét beváltsa, Apafi Mihály fejedelem kívánságára görög, természetan

sionem linguae Graecae, Physicae, et Logicae, anno 1675. in se suscepit, eamque prouinciam indefesso studio, inter continuas patriae strages, bella varia, hostium irruptiones, regnorum aliquot vicibus euersiones, vrbiumque mortes, ipsamque etiam ciuitatis Enyediensis motu Hungariae vltimo lanienam, Templorum et Collegii direptionem, iuuentutis scholasticae armis hostium factam dispersionem, pro virili XL. annis integris varie exornauit. Vir hic latine, graece, et hebraice doctissimus, Philosophus et Theologus, consummatissimus, Historicus promptissimus, Medicus experientissimus, forti tactus apoplexia d. 10. Sept. an. 1716. ingenti totius Daciae damno exspirauit. Tale ipse sibi posuisse dicitur Epitaphium:

*! Pacis amans Pacem docui: coluique professus
 Ipso opere, et veri non semel indicio.
 Intentus Paci, proprium ius saepe remisi,
 Et potius duxi Pacis honore nihil.
 Nec potui tamen hic solida umquam pace fruisi,
 Pace ita defecto spes erat vna super.
 Optima nunc rerum peto Pax te, Pacis oliua,
 Tegmen sub tutum me quia Christe vocas.*

Coniugium, quod illi contigit duplex, vtrumque felix exstitit; quatuor a morte reliquit superstites liberos, Franciscum, celebrem postea apud Transilvanos Medicum, quem d. 1 Maii an. 1689. ex vxore Anna, Andreae Székalmi, Ministri Principis Apafi aulici, et ad portam Ottomannicam legati, filia, susceperat; Christinam, Petro Nádudvari, Ecclesiae Saxopolitanae in Transilvania Plebano, et Ven. Capituli ibidem Decano, elocatam; Emericum et

Andre-

és logika tanári állást vállalt 1675-ben a nagyenyedi kollégiumban, s ezt a munkakörét 40 évig lankadatlan buzgalommal derekasan látta el a hazát sújtó állandó csapások, változó szerencsével folyó háborúk, ellenséges betörések, a két ország néhányszori földülése, városaik végromlása, magának Enyed lakosságának az utolsó magyar fölkelés alkalmával történt lemészárlása, templomainak és kollégiumának kifosztása, diákságának ellenséges hadak által való szétzavarása közepett. Ez a latinul, görögül és zsidóul kitűnően tudó, kiválóan képzett bölcselő és teológus, biztos történetismerő, igen tapasztalt orvos 1716. szeptember 10-én erős gutaütésben halt meg egész Erdély roppant kárára. Állítólag maga írta magáról ezt a sírverset:

*Békét hirdettem s gyakoroltam az iskolaszékből
példával, szóval; béke, miért epedék.*

*Elhanyagoltam a jussomat is békémre ügyelve,
békénél jobbnak mit se talált a szívem.*

*Amde nyugodt békét itt mégsem tudtam elérni,
békereményem hát egy lehetőre fogyott.*

*Béke jutalma, te béke, tehozzád tartok ezúttal,
mert engem Krisztus vesz maga pajzsa alá.*

Kétszer nősült, s mind a kétszer szerencsésen: 4 élő gyereket hagyott hátra maga után: Ferencet, a később híres erdélyi orvost, Apafi fejedelem udvari tisztviselőjének s a török udvar előtti követének, Székalmi Andrásnak lányától, Annától, született fiát, aztán Krisztinát, Nádudvari Péter szászvárosi plebánosnak, az odavaló tiszteendő káptalan dékánjának, feleségét; Imrét és Andrást,

Andream, omnes ex insigni matrona, Iuditha Nyirő, progenitos. Hunc natu minimum, itidem Medicum, illum vero Theologorum ordini adscriptum, qui Patris vitam, dum apud Heluetios studiorum causa ageret, pulcre concinnavit, et *Miscellaneis Tigurinis Parte secunda pag. 186. seqq.* inseruit; eam Hungarice descriptam exhibuit Petrus Bodius in Athenis Hungaricis suo loco.

O P E R A.

1. Disputatio inaug. med. Decurione I. Casparo Bauhino, *de tribus consiliis medicis*, Basil. an. 1674. 4. Dum a designato Brabeuta, I. Henr. Glasero, medici hi Nostro deferrentur honores, Praeceptores, Fautores, amici, in *Votis sollemnibus Candidati honoribus nuncupatis*, et Basileensibus typis vulgatis, vario carminum genere eum prosecuti sunt: placet omnium maxime, ob insignem raritatem, Epigramma Valachicum inde describere, quod condiscipulus Theologus, gente Valachus, *Mich. Halicius*, nobilis Romanus cuius de Karansebes, occinuit:

*Kent szenetate, szerund la voj, Rumanus Apollo,
La totz, ketzszvente'n Emperecie Sedetz.
De unde cunostince asteptem, si stince: fericse
De Amstelodam, pren chetz szte'n omenie typar.
Lepse derapte an dat frumosze csetate Geneva.
Ecz vine Franciscus, cinete Leyda, Paris!
Prindetz maene Sorory, cu czestz nou oszpe: nainte
Fratzi, Fretaczi, Nymphele, pasze curund.*

Domny

nemzetes Nyírő Judittól való gyerekeit. A legfiatalabbik szintén orvos lett, a másik meg a papi rendbe került, s mikor tanulmányait végezte Svájcban, szépen összeállította apja életrajzát s a [Zürichi Vegyes Közlemények] II. részének 186. lapjától kezdve közölte. Ezt Bod Péter magyarul tette közzé a Magyar Athénás megfelelő helyén.

M Ű V E I

1. Orvosavató értekezés Bauhin Johannes Casparus elnök jelenlétében [*Három orvosi tanácsról*] címmel, Basel, 1674, 4°. Mikor Glaser Johann Heinrich, a kiküldött vizsgabiztos, az orvosi diplomát átadta, tanárai, jóakarói és barátai *a jelölt tiszteletére nyilvánított* s Baselben kinyomtatott *ünnepi kívánságokban* többféle költeménnyel köszöntötték. Ezek közül, különös ritkasága miatt, egy román epigrammát iktatok ide, melyet egy román nemzetiségű hittantanoló iskolatársa, karánsebesi nemes román honfitársa, Halicsi Mihály, szerzett:

*Légyen egészségtek kitűnő, ezt kéri tinektek
mind a rumán daltró, szentbirodalmi lakók,
hisz tudomány s vallás egyformán töletek árad:
Amszterdámnak a szép könyvbetű adja hírét,
jóhitű vallástant meg a szép Genf hirdet a földnek.
Páris, Leyda! Ferenc városotokba megy im',
új vendégeket kezinel fogjátok, elejbe
járuljon kartárs, ifjú, leány szaporán.*

*Domny buny, Mary Doctory, Daszkely, 's bunele
Domnae,*

Cu patse ej fitz, cu paenye, si szare, rugem*.

2. *Lessus funebris I. Henrico Glasero, Phil. et Med. Doctori, Anatom. et Botan. Professori P. O. die 5. Febr. an. 1675. mortuo, in academica panegyri iussu Magistratus recitata, Basileae.*
3. *Pax animae. A' Lélek békességéről- és elme gyönyörűségéről való Trakta. Claudiop. 1680. 8. alph. 1. plag. 19. Est translatio vtilissimi Operis Petri Molinaei iunioris, sub tit. La paix de l'ame.*
4. *Rudus rediuiuum, seu breues rerum ecclesiasticarum Hungar. et Transilu. inde a prima Reformatione Commentarii. Cibin. 1684. 12. Recus. in Miscellaneis Tigurinis Parte II.*

5. Rom-

- * Carminis huius Valachici facta ad verbum interpretatio talis est vt inde summa linguae Valachicae cum Latina adfinitas liquido appareat.

*Canto sanitatem, saliendo ad vos, Valachus Poeta,
Ad totos (Vos omnes,) quotquot sancto in Imperio
sedetis,*

*Vnde cognitionem expectamus, et scientiam: felicitas
Amstelaedami propter chartas stat in omni typo.*

Legem directam dedit formosa ciuitas Geneva:

*Ecce venit Franciscus ad vos, excipite eum Leyda, Paris!
Prehendite manum Sorores cum nouo hoc hospite: in ante
(obuiam)*

*Fratres, Fratricii, Nymphulae, pergite (passiren)
currendo.*

*Domini boni, magni doctores, didascalii, et bonulae do-
minae,*

Cum pace ei fiat, cum pane, cum sale, rogamus.

*Jó urak, asszonykák, fő doktorok és ti tanárok,
jó szót, sót, kenyeret kér neki versem ehelyt.**

2. [Az egyetemi díszgyűlésen Baselben az 1675. február 5-én elhalt Johannes Henricus Glaserus bölcsélet- és orvosdoktor, nyilvános rendes bonc- és növénytantanár fölött az egyetem vezetőségének megbízásából elmondott gyászbeszéd].
3. [A lélek békéje]. A' Lélek békességéről- és elme gyönyörűségéről való Trakta. Kolozsvár, 1680, 8°, 1 alfabétum, 19 ív. Ez a mű ifjabb Molinaeus Péter igen hasznos [A lélek békéje] című munkájának fordítása.
4. [Újraéledt rom, azaz Magyarország és Erdély egyházközségeinek a reformáció elejétől való rövid története] Nagyszeben, 1684, 12°. Újra kiadva a [Zürichi Vegyes Közlemények] II. részében.

* Ennek a román versnek van egy olyan szó szerinti fordítása, amelyből világosan kitűnik a román nyelvnek a latinnal való közeli rokonsága:

*En, a rumán költő, az egészségeket dalolom, hozzátok szólva
mindetekhez, akik csak a Szentbirodalomban laktok,
ahonnan az Isten-ismeretet és a tudományt várjuk.*

*Amszterdám jóhtre könyvei miatt áll fenn valamennyi betűben.
Igaz törvényt a szép Genf városa adott.*

*Ime, hozzátok meggy Ferenc, fogadd őt vendégül, Leyda
és Párizs!*

*Fogjatok kezet, testvérvárosok, ezzel az új vendégekkel! Eléje
menjetez sietve, kartársak, jóbarátok, szép lányok.*

*Jó urak, nagytekintetű doktorok, tanárok és jó kisasszonyok,
fogadjátok kéresemre jó szóval, kenyérrel és sóval.*

5. *Romlott fal felépülése, avagy a' Magyar Országi és Erdélyi Ekleziáknak Historiája.* Est prioris interpretatio Hungarica, multis nominibus auctior, at per temporum illorum iniuriam lucem videre non potuit publicam: Iohannis Bernárd, Senatoris Debrecinensis, honoribus est inscripta.
6. *Pax Corporis, Az Emberi Test nyavalyáinak okairól, fészkeiről, és azoknak orvoslásáról való Trakta.* Claudio-pol. 1690. in 8. Leutschov. 1701. 8. plag. 23. Recusa alias saepius, et nouissime curante filio Andrea, Med. Doct. Claudio-p. 1756. in 8. alph. 1. plag. 3. Sunt institutiones medicinae practicae systematicae.
7. *Pax Aulae. A' bölts Salomon egynehány válogatott reguláinak rövideden való előladása, mellyek az Embernek itt az életben való bölts maga viselésére, kiváltképpen a' Méltóságban és Méltóságok előtt szükségesképpen megkivántatnak.* Claudio-p. 1696. in 12. plag. 12.
8. *Pax Sepulchri. Idvességes és igen szükséges Elmélkedés arrol, miképpen kellessék embernek mind Keresztyénül élni, mind pedig idvességessen meghalni.* Claudio-p. 1698. 12. Recus. ibid. 1760. 8. plag. 11.
9. *Pax Crucis. Sz. David Királynak és Profétának CL. Soltári, mellyek a' Szent Lélek izéllya szerént száz ötven Könyörgésekben ki magyaráztattak,* Claudio-p. 1710. 12.
10. *Ars Heraldica, seu consuetudinum Heraldicarum, quarum crebrior passim vsus, et in Historiis Europaeis mentio, Synopsis,* Claudio-p. 1695. 12. pl. 10.
11. *Dictionarium Latino-Hungaricum et Hungarico-Latinum,* Leutschov. an. 1710. in 8. maj. alph. 3.

5. *Romlott fal felépülése, avagy a' Magyar Országi és Erdélyi Ekleziáknak Historiája.* Ez az előbbinek sok tekintetben bővebb magyar tolmácsolása, amely azonban az akkori idők igazságtalansága miatt nyilvánosság elé nem kerülhetett. Bernárd János debreceni tanácsosnak ajánlva.
6. [*A test békéje*], *Az Emberi Test nyavalyáinak okairól, fészkeiről, és azoknak orvoslásáról való Trakta.* Kolozsvár, 1690, 8°. Lőcse, 1701, 8°, 23 ív. Több ízben újranyomták, legutóbb fiának, András orvosdoktornak a kiadásában Kolozsvárott, 1756, 8°, 1 alfabétum, 3 ív. Ez rendszeres oktatást ad a gyakorlati orvoslásra.
7. [*Az Udvar békéje*]. *A' bölts Salomon egynehány válogatott reguláinak rövideden való előadása, mellyek az Embernek itt az életben való bölts maga viselésére, kiváltképpen a' Méltóságban és Méltóságok előtt szükségesképpen megkívántatnak.* Kolozsvár, 1696, 12°, 12 ív.
8. [*A sár békéje*]. *Idvességés és igen szükséges Elmélkedés arról, miképpen kellessék embernek mind Keresztyénül élni, mind pedig idvességessen meghalni.* Kolozsvár 1698, 12°. Újra kiadva uo. 1760, 8°, 11 ív.
9. [*A kereszt békéje*]. *Sz. David Királynak és Profétának CL. Soltári, mellyek a' Szent Lélek tizéllya szerént száz ötven Könyörgésekben ki magyaráztattak,* Kolozsvár, 1710, 12°.
10. [*Címertan, azaz az itt-ott gyakoribb s az európai népek történetében többször megemlített címertani szokások összefoglalása*]. Kolozsvár, 1695, 12°, 10 ív.
11. [*Latin—magyar és magyar—latin szótár*]. Lőcse, 1710, nagy 8°, 3 alfabétum, Újra nyomva Nagyszombat, 1

Recusum Tyrnav. an. 1762. item Cibinii an. 1768. cum additamentis necessariis Rev. Petri Bod, et interpretatione vocum Germanica Felmeri, concionatoris Cibiniensis. Translatum in linguam Valachicam vnum, quod prostat in MSto, exemplum, haud ita pridem Monasterio SS. Trinitatis Basilatarum Balásfalvensi ter centum florenis Rhemensibus venditum est.

12. *Isák és Rebeka Házassága, Magyar Verseken foglalva.* Claud. 1703. 8. Recus. ibid. an. 1767. 8. plag. 3.
13. *Könyv nyomtatás Mesterségének tanulásáról és folytatásáról, T. Kis Miklós emlékezetire írott Versek.* Clar. Petrus Bod cum adnotationibus ex MSto edidit sub tit. *Erdélyi Feniks*, id est, *Phoenix Daciens*. Cibin. an. 1767. 8. plag. 3. Continentur hic Annales typographici Hungariae; eruderauit, quanta potuit diligentia, et officinas typographicas Hungariae, et typothetas singulos, aliis tamen spicilegium reliquit.
14. *Tristium leuamina*, impetrata a Musis suppetias venientibus, et directa ad expressum earundem Natum, Celsiss. Mich. Apaffi II. electum Transilvaniae Principem, Claudiop. 1694. plagg. 4. in 4. In hoc libello continentur: 1. *Monodia Apafiana*, vitam, et obitum Principis Apaffii I. complexa: 2. *Eiusdem Epitaphium*: 3. *Soliloquium* emortuale Celsiss. Transilu. Principissae, *Annae Bornemissza*, in castro Ebesfalva defunctae an. 1688. Omnia haec heroico carmine expressa sunt: 4. *Carmen Seculare*, Seculo XVI. sub XIII. continuis Principibus orthodoxis decurrente, et iam exeunte, dictum decimo quarto, Michaeli Apaffi II. Principi Transilvaniae: 5. *Ad Celsiss. Princip. Apaffi II.*

1762, továbbá Nagyszeben, 1768, tisztelendő Bod Péter szükséges toldalékaival és Felméri nagyszebeni lelkész német szójelentéseivel. Egy román nyelvre fordított kéziratot példányát a baziliták balázsfalvi Szentháromság monostorának nem olyan régen 300 rénes forintért adták el.

12. *Isák és Rebeka Házassága, Magyar Versekben foglalva.* Kolozsvár, 1703, 8°. Újra ny. uo. 1767, 8°, 3 ív.
13. *Könyv nyomtatás Mesterségének tanulásáról és folytatásáról, T. Kis Miklós emlékezetire írott Versek.* Hírneves Bod Péter kéziratból adta ki jegyzeteivel *Erdélyi Feniks*, azaz *Phoenix Daciens.* címmel, Nagyszeben, 1767, 8°, 3 ív. Ez Magyarország nyomdászattörténetét foglalja magába. A tőle telhető legnagyobb igyekezettel javította ki a magyar nyomdákra és a nyomdászokra vonatkozó adatokat, mégis hagyott tallóznivalót másoknak.
14. A segítő múzsáktól kieszközölt és az ő világosan fölismerhető fiúkhöz, II. Apafi Mihály választott erdélyi fejedelem ő magasságához, intézett [*Szomorúak vigasza*] c. mű, Kolozsvár, 1694, 4 ív, 4°. Tartalma: 1. Az I. Apafi fejedelem életét és halálát megéneklő [*Apafi sirató éneke*]. 2. Az ő sírverse, 3. Az ebesfalvi kastélyban 1688-ban elhunyt Bornemissza Anna erdélyi fejedelemné ő magasságának halotti [*Vigasztaló*]-ja. Mindezek hexameterben vannak írva. 4. A [*Századévi dal*], melyet II. Apafi Mihály erdélyi fejedelemnek abból az alkalomból írt, hogy köszöntse mint tizennegyediket a szakadatlan sorban következő, 13 törvényes fejedelem után, kik Erdélyben a XVI. század folyamán s a XVII.-nek a végéig uralkodtak. 5. [*II. Apafi fejedelem ő magasságának*],

Ode Iohannis Iacobi Hofmanni, Histor. Prof. Basileens. missa an. 1689. 23. Aug. etc.

15. *Paterna Instructio ad filium, Franciscum*, comparandae eruditionis caussa ad exterar Academias anno 1710. contendentem. Prostant huiuscemodi opuscula in MSto varii argumenti alia quoque quamplurima.
16. *Epitaphia varia, diuersa carminum genere viris egregiis scripta, typis excusa*: leguntur apud Petr. Bod in Hungaro Tymbaule, edit. an. 1764. pag. 51. 52. 88. 89. 93. 95. etc.
17. *Naeniae lugubres in exsequiis. V. Cl. D. Iohannis Bekes Horváti*, Bernae Heluetiorum denati, Basil. 1674. in 4. Graecum carmen est, quale saepius composuit. Initium tale est:

Ἄργαλέη ὡς μοῖρα Θεοῦ σάφα λοξὰ τίταινε
 Ὀμματα, πημάτων πλήθος ποταμός τε διδάσκει
 Φλοῖβος ἐναλλοῦ πάντη καὶ πάντα κιχάνει
 Περίτομος γονέων πολυειδέα πέντεα τρίκτων
 etc.

64. PATERSON HAIN (IOHANNES) Med. Doctor, gente Borussus, in vicina Polonia primum aliquamdiu factitauit Medicinam, postea in Hungariam delatus, Eperjesiensium fuit superiore Seculo plurimis annis poliater, ibi vita functus. Laudes eius Zabler, poëta Hungarus, ita decantat in Memoria Medic. Thorunens. v. 696. seq.

*Hocque Patersennus senior compendia quaerens
 Saepe flagellauit morbos, quippe arte secandi
 Emicuit, non secta illi suspectior umquam,
 Non liuor nocuit. Viuit post fata superstes
 Fama Viri.*

Hoffmann János Jakab baseli történelemtanárnak 1689. aug. 23-án küldött ódája stb.

15. [*Apai oktatás Ferenc fiamhoz*] mikor az 1710-ben külföldi egyetemekre indult tudományos ismereteket szerezni. Sok ilyen különböző tartalmú művecskéje van kéziratban.
16. [*Kiváló emberek halálára írt, más-más verselésű, kinyomtatott, különféle strfeliratok*]. Megtalálhatók Bod Péternek 1764-ben kiadott [*Magyar sírdalnok*] c. művében az 51., 52., 88., 89., 93., 95. stb. lapon.
17. A svájci Bernben elhalt [*hírneves Horváti Bekes János úr temetésén elmondott gyászvers*]. Basel, 1674, 4°. Ez görög vers, amilyent többet is írt. Kezdeté így van:

*Hogyha szemét Istennek a Sors elvéteti rólunk
— tengersok fene kín tanusítja igaznak e tételt —,
mindenképpen elér minden örvénye a vésznek
s forgatagában ezerszín gyászt zúdít a szülőkre stb.*

64. PATERSON HAIN JÁNOS porosz származású orvosdoktor eleinte egy darabig a szomszéd Lengyelországban orvoskodott, utóbb azonban Magyarországra vetődve, Eperjesen volt sok-sok éven át városi orvos a múlt században, s ott is halt meg. Zabler magyar költő így dicséri a [*Torunyi orvosok emléké*]-ben a 695. versortól kezdve:

*Ezzel üzé el a bajt az öreg Pattersen elégszer,
hogyha hamar gyógyszert keresett, hisz a késkezelésben
senki felül nem múlta: irigység s orvosi szekta
meg sohasem marhatta. Halála után híre méltán
él örökön.*

O P E R A.

1. Obseruationes in Ephemeridibus, Academ. Imper. Nat. Curiosor. exstant:

Decur. I. An. I. Obs. 62. *De foetus extra vterum propendentis ejulatu, et reditu in vterum.*

Obs. 63. *De Hypochondriaci excretis omnibus nigris.*

Obs. 150. *De Tinctura Coralliorum.*

An. II. Obs. 27. *De Experimentis microscopicis.*

Obs. 28. *De Morbis Hungariae endemiis, et mineralibus quibusdam Hungariae.*

Obs. 29. *De Vtero dehiscente in grauida.*

Obs. 113. *De Auro vegetabili, te vitibus Hungariae aureis.*

Obs. 114. *De Diarrhaea maligna.*

Obs. 115. *De Cochlea in Lucii capite reperta.*

Obs. 116. *In Onyche Helix.*

Obs. 117. *De Experimentis quibusdam chemicis.*

Obs. 118. *De Antipathia ad Mercurium.*

An. III. Obs. 139. *De Draconibus Carpathicis.*

An. III.

M Ű V E I

1. Észleletei vannak a [Császári Természettudós Társaság Hetilapjai]-ban az I. decuriában:

- I. év 62. észl. [*Egy méhből kilógó magzat jajgatásáról és a méhbe való visszabújásáról*].
63. észl. [*Egy kedélykóros férfi kizárólag fekete ürülékeiről*].
150. észl. [*A koralltinktúráról*].
- II. év 27. észl. [*A mikroszkópos ktsérletekről*].
28. észl. [*A Magyarországon tájkóros betegségekről és Magyarország néhány ásványáról*].
29. észl. [*Egy viselős asszony méhének szétnyílásáról*].
113. észl. [*Magyarország növényi aranyáról és arany szőlőveszszeiről*].
114. észl. [*A rosszindulatú hasmenésről*].
115. észl. [*Egy csuka fejében talált csigáról*].
116. észl. [*A köröm alakú borostyánról*].
117. észl. [*Néhány vegyészeti tapasztalatról*].
118. észl. [*A higany iránti ellen-szenvről*].
- III. év 139. észl. [*A kárpáti sárkányokról*].

An. III. Obs. 194. *De Draconum Carpathicorum cauernis.*

Obs. 220. *De Plica pudendorum muliebrum.*

Obs. 221. *De enematum vtilitate, et facili applicatione.*

Obs. 222. *De Lappae maioris experimento.*

Obs. 223. *De Napello.*

Annotatio ad Anni II. obseruationem 28. pag. 55. exstat ibidem pag. 480.

An. IV. et V. Obs. 80. *De Vermibus e stomacho reiectis.*

An. VI. et VII. Obs. 175. *De Vermibus in aceto pomaceo.*

Obs. 176. *De argento viuo, in maiori quantumuis quantitate assumpto sex diebus in corpore retento.*

Obs. 177. *De anatome epileptici.*

Obs. 239. num. 2. et 12. *De Tithymalo, Cyparissia, et Silice ramoso.*

2. *Singularia et curiosa Hungariae.* Opus in his Ephemeridib. Nat. CC. Obs. 194. An. III. Decur. I. promissum, an lucem litterariam adspexerit, dubito.

65. PERLITZI (IOHANNES DAN.) Natus in Scepusio, patre Elia Perlitzio, Ecclesiae Kesmarkiensis pastore primario, matre vero Anna Barbara Büschelia, Vratislaviensi, die 29. Oct. an. 1705. Domi in

III. év 194. észl. [*A kárpáti sárkányok oduiról*].

220. észl. [*A női szeméremrész redőjéről*].

221. észl. [*A beöntés hasznosságáról és könnyű alkalmazásáról*].

222. észl. [*A bojtorjással végzett kétsérletről*].

223. észl. [*A sisakvirágról*].

A II. év 28. észleletéhez az 55. lapon közölt megjegyzés a 480. lapon is megvan.

IV. és V. év 80. észl. [*A gyomorgiliszták kiűzéséről*].

VI. és VII. év 175. észl. [*Az almaecetben tartott bégilisztákról*].

176. észl. [*A kelletténél nagyobb mennyiségben bevett s hat napig a testben maradt higanyról*].

177. észl. [*Egy nyavalyatörős fölboncolásáról*].

239. észl. 2. és 12. szám. [*A fűtejről, a farkastejfüről és az ágas-bogas kovakőről*].

2. [*Magyarország páratlan érdekességei*]. Ez a [Természetudósok Hetilapjai]-ban a III. év I. decuriájának 194. észleletében jelzett mű, amelynek nyomtatásos megjelenésében azonban kételkedem.

65. PERLICZI JÁNOS DÁNIEL a Szepességben született 1705. okt. 29-én. Apja Perlitzi Illés késmárki főlelkész volt, anyja a boroszlói Büschel Anna Borbála. Miután az itthoni gimnáziumokban megtanulta az ifjú

artibus et disciplinis, quae doceri solent iuuentutem, eruditus, ex patriis gymnasiis an. 1723. in exterarum nationum Academias se contulit, nobiliores earum in Germania, Belgio, et Gallia peragrauit, rem medicam atque mathematicum studia laudabiliter cum Philosophia coniunxit, Vittebergae an. 1727. d. 17. Octobr. Magistri titulum in Philosophia impertrauit, domesticas scholas aperuit, viam sibi ad exornandam cathedram philosophicam publice praelegendo et disputando pulcre aperuit, dein sibi oblatam mutato consilio honeste declinauit. Vltraiecti anno 1728. d. 19. Nov. supremos in salutari arte honores promeruit, et posteaquam anno sequenti Kesmarkinum rediret, et heic loci, et Schemnitzii medicinam faceret, eam nominis celebritatem indeptus est, vt an. 1731. in Comitatum Neogradiensem, ad exornandam ordinarii Physici prouinciam, euocaretur, et anno eodem in consortium Collegarum regiae Borussicae Societatis Scientiarum Berolinensis in classe mathematica reciperetur: eodem ab Academia quoque Imperiali Nat. Curios. honore mactatus est, cum eum anno 1742. die 20. Dec. suum diceret socium, et honorifico Archimedis IV. cohonestaret agnomine. In Comitibus regni an. 1741. indictis, ab Augusta matre, Maria Theresia, nobilitaribus donatus est priuilegiis. Anno 1754. quo publico muneri valedixit, in praedium Apatfalvense, proprio aere redemptum, quod Lossontzino vicinum est, se contulit, et priuatis nonnisi ab eo tempore vnice iamiam litat musis.

O P E R A.

1. Dissert. meteorologica *de Hyetoscopio, Instrumento mensurandae pluuiæ*, Vitteb. an. 1727. 4. plag. 3 ¹/₂.

2. Dis-

nép szokásos tudnivalóit, 1723-ban külföldi egyetemekre ment, s bejárta a nevezetesebbeket Németországban, Hollandiában és Franciaországban. Az orvostudományt és mennyiségtant éppúgy tanulta, mint a bölceletet. 1727. okt. 17-én Wittenbergben megkapta a bölceletmester címet, aztán házi iskolát nyitott, s nyilvános előadásaival és vitatkozásaival szépszerével utat tört magának a bölceleti tanszék elnyeréséhez, de mikor aztán följárlották neki, szándékát megváltoztatta, és udvariasan elutasította. 1728. nov. 19-én nyerte el Utrechtben a legmagasabb orvosi fokozatot. A következő évben hazatért, és Késmárkon meg Selmecen nyitott rendelőt, s olyan hírnévre tett szert, hogy 1731-ben Nógrád megyébe hívták hivatalos fizikusnak, s a [Berlini Porosz Királyi Tudományos Társaság] matematikai osztálya is tagjai közé fogadta. Ugyanez a tisztesség érte a [Császári Természettudós Társaság] részéről is, amikor 1742. dec. 20-án IV. Archimedes néven tagjai sorába iktatta. Az 1741-i országgyűlésen Mária Terézia fölséges asszony nemesi kiváltságokkal ajándékozta meg. 1754-ben megvált a közszolgálatról, s a Losonc mellett fekvő, saját pénzén vett apátfalvi birtokára vonult, és azóta szinte csak magánkedvteléseinek él.

M Ű V E I

1. Időjárástani értekezés [*Az eső mérésére szolgáló hyetoscopiumról*] címmel. Wittenberg, 1727, 4°, 3 1/2 ív.

2. Dissert. *de Drososio pio, Instrumento mensurando rori apto*, Vitteb. an. 1727. 4. plag. 2. tab. aen. 1.
3. *Specimen Astronomiae Iouialis, sistens formam coeli iouialis, eiusdemque colores*, Vitteb. an. 1727. 4. plag. 2.
4. *Theoria caloris mathematica, noua methodo Medicinae adplicata*, Vitteb. an. 1728. 4. plag. 9. tab. aen. 1. Recensetur in Actis Erudit. Lipsiens. an. 1729. mens. April. pag. 113. In hoc opere auctor multa contra Hambergeri Physicam, eiusque adhaesionis potissimum regulam, adtulit, quam cum attractionis principiiis minime cohaerere docuit, vnde non leuia illi cum hoc Professore Ienensi intercesserunt vitilitigia.
5. Dissert. inaug. med. *de naturarum diuersarum indagine medica, sub schemate systematis diuersarum machinarum inter se connexarum, feliciter instituenda*. Lugd. Batav. an. 1728. 4.
6. *Orvosi Oktatás a' Pestis és egyéb mérgek nyavalyk ellen való Praeservatorúl*. Sub hoc titulo Consilium medicum de curanda Peste, Caroli Ottonis Molleri, ex Germanico idiomate in Hungaricum transtulit, et adnotationibus auxit, Budae an. 1740. 4. plag. 7.
7. *Testi békességre vezérlő Uti-társ*, Budae an. 1740. 4. plag. 6.
8. *Medicina Pauperum. Szegények számára való házi orvosságok*, Budae an. 1740. 4. plag. 4.
9. *Sacra Themidos Hungaricae ex Medicina illustrata, siue de ratione decidendi casus forenses dubiis physicis et medicis obnoxios, Manuctio, Iuri Hungarico, iudiciisque prouincialibus, comitatensibus, et ci-*

2. Értekezés [*A harmatmérő drososcopiumról*] címmel, Wittenberg, 1727, 4°, 2 ív, 1 rézmetszet.
3. [*Az égbolt alakját és színeit tárgyaló csillagászati értekezés*]. Wittenberg, 1727. 4°, 2 ív.
4. [*Az orvostudomány új módszerével alkalmazott matematikai hőelmélet*]. Wittenberg, 1728, 4°, 9 ív, 1 rézmetszet. Ismerteti a [Lipcsei Tudósok Közleményei]-nek 1729. áprilisi száma a 113. lapon. Ebben a művében a szerző sok olyasmivel hozakodott elő, ami ellentmond Hamberger természettanának, főleg a tapadásra vonatkozó törvényének, amelyről azt állította, hogy legkevésbé sem függ össze a vonzással. Ebből aztán súlyos összetűzése is támadtak ezzel a jénai tanárral.
5. Orvosavató értekezés [*A különböző természetek orvosi kikutatásának az egymással összekapcsolt különböző gépek rendszere alapján való sikeres elvégzéséről*]. Leyden 1728, 4°.
6. Orvosi Oktatás a' Pestis és egyéb mérges nyavalyák ellen való Praeservatorúl. Ezen a címen Moller Károly Ottó [Orvosi tanács a pestis gyógyítására] c. munkáját fordította németről magyarra, s bővítette ki a maga jegyzeteivel. Buda, 1740, 4°, 7 ív.
7. Testi békességre vezérlő Uti-társ, Buda, 1740, 4°, 6 ív.
8. [*Szegények orvoslása*]. Szegények számára való házi orvosságok, Buda, 1740, 4°, 4 ív.
9. [*A magyar igazságszolgáltatásnak az orvostudomány szempontjából való megrajzolása, azaz a fizikai és orvostudományi kétségeknek kitett pöresetek eldöntésének elvéről szóló s a magyar joghoz, a tartományi, megyei és városi*

vitatensibus, praecipue vero Actionibus Fiscalibus accommodata. Opus hoc typis Budensibus exscribi coeptum, an. 1750. in fol. et compleuisset alph. 3. sed temporum iniuria editio interrupta est.

10. Regiae Borussicae Scientiarum Societati Berolinensi exhibiti Tractatus: a. *De machinis nouis architectonicis:* b. *De Moetrina noua militari, expeditionibus bellicis accommodata:* c. *De machina noua contusoria, comminuentis metallorum mineris apta, etc.*
11. *Casus et curationes medicae selectae ex praxi 40. annorum, et Actorum praxeos Hungaricae, Tomis XX. erutae et excerptae.* Opus hoc, vt et sequentia singula prelum exspectant, si quando patronum in infelici hac Patria inueniant.
12. *Miscellanea physico-medico-curiosa:* a. *Thermographia Hungariae comparatiua:* b. *de Aëre, aquis, et locis Neogradiensibus:* c. *de curis morborum sympatheticis:* d. *de thermis artificialibus, vaporariis:* e. *de medicina vinorum:* f. *de rei medicae, pharmaceuticae, et chirurgicae, in Hungaria in melius formatione, consilium.*
13. *Miscellanea Physico-mathematica:* a. *Hyetometria et Drosometria curiosa, cum appendice machinarum et aquaeductuum hyetotechnicorum:* b. *Pyrometria physico-mechanica, cum appendice de machinis pyro-aëro-stathmicis:* c. *de noua machina pneumatico-hydraulica:* d. *Meteorologia medica, fundamentis recentioribus astronomicis superstructa.*
14. *Filum Ariadnaeum praxeos medicae, seu Problemata practica, ad historias morborum et subiectorum feliciter concinnandas necessaria.*
15. *Marsilii Ficini, Medici et Philosophi Florentini, opusculum, de vita valida et longa coelitus*

compa-

ttéletekhez, kiváltképpen pedig az ügyvédi jogszokásokhoz alkalmazkodó útmutatás]. Ezt a művét már nyomtatni kezdték Budán 1750-ben folió-alakban, s kitett volna 3 alfabétumot, de a viszonyok kellemetlensége miatt a kiadás abbamaradt.

10. A [Berlini Porosz Királyi Tudományos Társaság]-nak benyújtott dolgozatai: a) [Az építőművészet új gépeiről], b) [A hadi célokra készített új hadimalomról]. c) [A fémcsékek összetörésére való új zúzógépről] stb.
11. [Negyven évi működéséből és a Magyar Orvosi Munkálatok 20 kötetéből kiböngészett és kitrt válogatott orvosi esetek és gyógyítások]. Ez a mű is és a következők csak sajtóra várnak, ha egyszer majd pártfogóra talál-
nak ebben a szerencsétlen hazában.
12. Mindenféle természettani és orvosi érdekesség: a) [Magyarország összehasonlító fürdőrajza]. b) [A nőg-rádi levegőről, vizekről és tájakról]. c) [A betegségek rokonszenvi gyógyításáról]. d) [A mesterséges gőzfürdők, ről]. e) [A borral való gyógyításról]. f) [Az orvoslás, gyógyszerkészítés és sebészet Magyarországon való meg-javítására vonatkozó terv].
13. Természet- és mennyiségtani mindenféle: a) [Érdekes eső- és harmatmérés, a vízierővel hajtott gépekről és a vízvezetékekről szóló függelékekkel]. b) [Természettani és gépészeti hőmérés, a hőlégmérő gépekről szóló függe-lékekkel]. c) [Az új lég- és víznyomásos gépről]. d) [Új, csillagászati alapokra épített orvosi meteorológia].
14. [Az orvosi működés Ariadne-fonala, azaz a betegségek és betegek történetének helyes megírásához szükséges orvos-gyakorlati problémák].
15. Marsilius Ficinus firenzei orvosnak és bölcselőnek [Az egészséges és hosszú életnek a csillagok segít-

comparanda inscriptum, et Sereniss. Pannoniae regi, Matthiae Coruino, an. 1489. oblatum*: praefatione de attractionibus et repulsionibus astrorum in natura non impossibilibus, vt et notis perpetuis ad idem opusculum, ex modernis principiis textui accommodatis, auxit *Perlicius*.

16. *Christiani Kortholti, Chemici Dantiscani, Epistolae chemicae ineditae, notis illustratae.*
17. *De differentia climatis terrestri a coelesti, fundamento tam morborum endemiorum, quam et variae diuersorum regnorum, sub eodem climate coelesti existentium, fertilitatis.*
18. *Medicina comparatiua, seu de indagine naturarum humanarum in statu tam sano, quam morbosos, ad praxin accommodanda.*
19. *La Balance de la raison avec la folie, ou Combats des foiblesses de l'Ame, tirés des devoirs envers Dieu,*

* *Ficinus*, in adnexo prooemio, audacter afferere non est veritus, vitam non modo prosperam, sed longaeuam quoque, regi Coruino, a felicibus sideribus eam esse decretam, quam olim Pythagoras et Democritus, Apolloniusque Tyanaeus, ex coelestium motu influxuque diligenter obseruato, consecuti sunt. Vt prosperae igitur valetudini et longaeuitati regiae, scripto hoc libello, auctor eo validius prodesset, *Philippum Valorem*, scientissimum praeceptorum astrologiae medicae interpretem, ad Matthiam misit, qui praeter solidiora studia, huiusmodi quoque minutiis medico-astrologicis, genethliacis, physiognomicis, magicis, necromanticisque, Bonfinio et Galeoto testibus, plurimum delectabatur. At sublimis illa astrorum scientia medica vtrumque vehementer fefellit; rex enim mox secuto an. 1490. apoplexia tactus interiit, neque ipse ille celebris astralis medicinae turgidus iactator, vitam vltra, annum aetatis 66. producere potuit.

ségével való megszerzéséről]. c. s 1489-ben Hollós Mátyás magyar király ő kegyelmességének ajánlott művecskéjét* a csillagoknak a nagy természetben lehetséges vonzásairól és taszításairól szóló előszóval s a műhöz a modern elvek szerint illesztett folyamatos jegyzetekkel Perliczi látta el.

16. [*Kortholt Keresztély danckai vegyész kiadatlan vegyészeti levelei, jegyzetekkel ellátva.*]
17. [*A szárazföldi éghajlatnak az égtáji éghajlattól való különbségéről, mely alapja annak, hogy vannak tájbetegségek, és hogy ugyanazon égtáji éghajlat alatti országoknak más és más a növényzete.*]
18. [*Összehasonlító gyógytudomány, azaz az emberi természetek egészséges és beteg állapotban való kutatásának az orvosi tapasztalatok alapján való végzéséről.*]
19. [*A józan ész és az örültség hintajátéka, azaz a lélek gyöngeségének az Isten, magunk és felebarátaink iránti*

* *Ficinus* a bevezetésben nem átalta merészen kifejteni, hogy Hollós Mátyásnak nemcsak szerencsés, hanem olyan hosszú életet is szántak a szerencsecsillagok, mint amilyent Pythagoras, Democritus és tyánai Apollonius nyert az égitestek mozgásának és befolyásának gondos megfigyelése folytán. Hogy a király egészségét és hosszú életét még jobban előmozdítsa, ennek a művének a megírása után *Valor Fülöpöt*, az orvosi csillagtan utasításainak legtudósabb magyarázóját, Mátyáshoz küldte a szerző, aki az alaposabb tudományokon kívül Bonfini és Galeotti szerint az ilyesféle orvoscsillag-tani, születéscsillagzati, küllemjóslati, varázstudományi és holttest-jósi apróságokban igen nagy kedvét lelte. De mind a ketten fölcsőfolódtak azzal a nagy orvosi csillagtudománnyal: a király ugyanis már a következő évben, 1490-ben meghalt gutaütésben, de maga a híres fölfuvalkodott csillagjós sem élt tovább 66 évnél.

soi meme, et la prochain, pour mettre en effet les principes de la morale, par la destruction des mauvaises coutumes, et la resuscitation de la Vertu.

20. *Introductio in praecognita eruditionis vniuersae, tribus sectionibus comprehensa: 1. de linguis et earum cultura: 2. de prudentia recte discendi et docendi: 3. de prudentia studiorum realium recte instituenda. Appendix adiecta est, de instituenda ex omnibus Bibliotheca compendiosa, Politico Hungaro conueniente.*
21. *Conspectus Iurisprudentiae Hungaricae, methodo mathematica elaboratae, et in duos Tomos, theoreticum et practicum, divisae, praemissis praecognitis Iuris ex philosophia rationali et morali.*
22. *Tractus iuridicus, de collatione, abalienatione, et acquisitione bonorum pro fidelibus seruitiis facta, methodo per axiomata, scholia, theoremata et problemata, mathematicis familiari, elaborata.*
23. *De instituenda in Hungaria societate litteraria erudita, et conferendis ad illustrationem rerum patriae symbolis.*

Insignis hic Hungariae nostro aevo vir polymathes habet plura etiam huiusmodi opera manu scripta, prelo destinata, quae iam taedet recensere.

66. P E T R V S, Hungarus, Comitum Kitilen Hungari filius, fuit primum Episcopus Narniensis in Umbria: post infelicia Rayneri a Slavis Maharensibus an. 1180. lapidatus, anno sequente eum Bela III. Hungariae rex, frustra renitentibus, et priuilegia sua de eligendo nouo Archipraesule iactantibus Spalatensibus, ad Metropolitanam vrbe illius dignitatem, apostolica vsus auctoritate, transtulit. Hunc Alexander III. Romanus Pontifex, cuius electionem

kötelességeink tekintetében való küzdelme az erkölcsi törvényeknek a rossz szokások legyőzésével és az erény életre keltésével való érvényesüléséért].

20. *[Három részbe foglalt bevezetés az általános tudomány előismereteibe; 1. a nyelvekről és művelésükről, 2. a helyes tanulásban és tanításban való okosságról, 3. a szak-tudományok helyes oktatásában való okosságról]. Függelékben: [Egy közéleti magyarnak szánt általános tartalmú rövid könyvtár összeállításáról].*
21. *[A matematikai módszerrel kidolgozott és két kötetbe, az elméletibe és a gyakorlatiba osztott magyar jogtudomány vázlatára, elébe téve az ésszerű és az erkölcsi bölcselet jogi előismereteit].*
22. *[Jogi értekezés a javaknak hű szolgálatok fejében való elajándékozásáról, másra ruházásról és megszerzéséről, a matematikában használatos módszerrel alapigazságok (axioma), rövid magyarázatok (scholion), tantételek (theorema) és megoldani valók (problema) szerint rendezve].*
23. *[Egy magyarországi tudós irodalmi társaság létesítéséről és a hazai történet megírására vonatkozó kérdések megvitatásáról].*

Ennek a mi korunkban élő, sokoldalú jeles tudós-
nak még több ilyen kinyomtatni való kéziratosa-
munkája van, amelyeket azonban már nem kívánok ismer-
tetni.

66. PETRUS HUNGARUS, Kitilen magyar várispán fia, előbb az umbriai Narnában volt püspök, de a szegény Raynerus halálát követő évben, akit a maharai szlávok 1180-ban agyonköveztek, III. Béla magyar király apostoli rendelkezésére, a spalatói érseki székhelybe került, bár a spalatóiak ugyancsak tiltakoztak ellene, s haszta-

noua confirmauit Bulla, *Virum litteratum, honestum, prouidum, ac discretum* adpellat. Petrus hic IX. et in ordine reliquorum Archiepiscoporum Spalatensium LXXXIV-tus, primo pontificatus sui anno, Episcopatum Corbauiensem fundauit, in Synodo illa prouinciali conuocata, cuius Statuta recenset *Lucius de regno Dalmatiae et Croatiae* Libr. III. cap. 13. edit. Schwandtnerianae Scriptor. rer. Hung. Tom. III. pag. 237. seqq. quae Vrbanum III. Summum Pontificem an. 1185. confirmasse ibidem docetur. Id nouissime singulari suo merito apud Belam regem consecutus est, vt infulis Colocensibus in patria admoueretur, idque anno seculi duodecimi octogesimo quinto aut sexto, prout Rev. P. *Nic. Schmith*, e Soc. Iesu, in *Episcopis Agriens.* Tom. I. pag. 97. opinatur; licet *Thom. Archidiaconus*, duobus duntaxat annis ecclesiae Spalatinae praefuisse memoriae prodiderit *Histor. Salonitanae* cap. 23. pag. 566. Ex eodem edocemur Archidiacono ibid. cap. 19. pag. 559. de Petri, Archiepiscopi huius Colocensis, illius nominis primi, gente, moribus, doctrina, eruditione medica, et aduentu in Hungariam hoc modo: Abrogato Gaudio per Pontificem Archiepiscopatu, *tertius quoque substitutus est Archiepiscopus, Petrus Lombardus*, (apud Timonem in *Epitome chronolog. rer. Hungar.* pag. 21. publico Instrumento Hungarus dictus,) *qui dum ad eundem Gaudium gratia visitationis accederet, vidit adhuc episcopalem annulum gestare in digito: quamobrem vehementer eum redarguens, extraxit annulum de eius digito, et abscessit. Fuit autem Petrus iste primo Episcopus Narniensis, vir magnae scientiae, et bonorum morum actibus decoratus. Erat autem praecipue eruditus in scientia physicali, ita vt, respiciendo in faciem sani hominis, praenosceret, quo acgritudinis genere, et quo foret tem-*

lanul hivatkoztak szabad érsekválasztó jogukra. III. Sándor római pápa új bullával erősítette meg megválasztását, s ebben *tudós, tisztos, előrelátó és bölcs embernek* nevezi. Ez a spalatói érsekek sorában 84., egyébként pedig IX. Péter alapította főpapsága első évében a krbavai püspökséget azon a tartományi zsinaton, melynek határozatait *Lucius* a Schwandtnertől kiadott [A magyar történet kútfői] III. kötetének 237. lapjától kezdve közölt [*Dalmácia és Horvátország királyságáról*] c. mű III. könyvének 13. fejezetében ismerteti. Ugyanitt értesülünk arról, hogy ezeket a határozatokat III. Orbán pápa 1185-ben jóváhagyta. Ritka érdemességéért Béla király utoljára kalocsai érsekké tette, mégpedig 1185-ben vagy 1186-ban, ahogy azt tisztelendő *Schmith Miklós* jézustársasági atya mondja, az [*Egri püspökök*] I. k.-ének 97. lapján, ámbár *Tamás főesperes* [Salona történeté] nek 23. fejezetében az 566. lapon azt állítja, hogy csak két évig volt spalatói érsek. Ugyanez a főesperes idézett műve 19. fejezetének 559. lapján értesít ennek az első Péter kalocsai érseknek a nemzetségéről, erkölcseiről, tudományáról, orvosi ismereteiről és Magyarországra érkezéséről, mondván: *Miután a pápa letette az érsekségből Gaudiust, harmadik érseket is ültetett az érseki székre, Lombard* (de Timonnál [A magyar történelem időrendi kivonatá]nak 21. lapján oklevél alapján Magyar) *Pétert, aki mikor látogatásra Gaudiushoz érkezett, meglátta ujján a még akkor is viselt püspökgyűrűt, s ezért keményen megdorgálva lehúzta ujjáról a gyűrűt, s eltávozott. Ez a Péter pedig először narniai püspök volt, nagy tudományú és jó erkölcsök szerint cselekvő ember. Főleg a természettudományhoz értett, úgyhogy ha rá nézett egy egészséges emberre, előre felismerte, milyen beteg-*

pore inuadendus, quoue medelae antidoto posset languoris euitare discrimen. Hic itaque cum aliquot annorum curriculis Salonitanae feliciter praefuisset ecclesiae, profectus in Hungariam, mortis debitum soluit, sepultusque est in ecclesia S. Mariae in Alba: ob eius laudabilis vitae conuersationem in magna veneratione ab incolis regionis illius eius tumulus habebatur. Vide de hoc Petro Hungaro, Narniensi Episcopo, *Ferdin. Vghelli Italiae Sacrae* Tom. I. item nuperi scriptoris, Rev. *Michaelis a SS. Trinitate e Schol. Pii Natales Archiepiscopatus Colocensis et Batsiensis vnit.* pag. 30. seqq. Iuuabit verbo monuisse, quandoquidem Noster hicce Petrus in ecclesia Spalatensi sibi cognominem, eumque natione Hungarum, nactus est, a discessu successorem, istos duos Petros ab omnibus fere confundi historicis.

67. PIPERELL (EZECHIEL) Med. Doctor, felix apud Sarossienses exeunte Seculo XVI. Medicus practicus. Huic, dum Helenam Zarram in matrimonium duceret, Hymenaeum cecinit Caesareus Laureatus Poeta, et Rector Cassouiensis, Iohannes Bocatius, *Hungaridum Libro III.* pag. 317. 318. edit. Bartens. an. 1599.

*Certe ego faeminei si par essem aemula sexus,
Sique alicui vellem nubere sponsa viro:
Nemo meus fieret vir, quam qui pharmaca doctus,
Ipse Machaonia nobilis arte foret. etc. etc.
Ergo Piper Piperelle Lini dulcedine misce
Ambrosiam et nectar funde suave thoro. etc. etc.
Quem velut Hippocratem haec suspicit Hungara
tellus,
Quem Proceres et quem subdita turba colunt.*

Et cur

ség és mikor fogja meglepni és milyen orvossággal eshet át a halálos válságon. Miután néhány évig szerencsésen vezette a salonai egyházkerületet, Magyarországra jött, itt is halt meg, és a Sancta Maria in Alba templomában temették el. Strját dicséretes életmódja miatt nagy tiszteletben tartja annak a vidéknek a népe. Petrus Hungarus narniai püspökre nézve I. Ughelli Ferdinánd [Szent Olaszhoz]-ának első kötetét, továbbá egy nemrég írónak, tisztelendő kegyesrendi Mihály Szent Háromság templomi plébánosnak [A kalocsai és bácsi egyesített érsekség története] c. művét a 30. laptól kezdve. Utalnom kell arra, hogy mivel ennek a mi Péterünknek egy hasonló nevű magyar lett az utódja a spalatói érseki székhelyben, ezt a két Pétert szinte valamennyi történetíró összetéveszti.

67. P I P E R E L L E Z E K I E L orvosdoktor Sáros megyében volt szerencsés kezű gyakorlóorvos a XVI. század végén. Mikor Zarra Ilonát feleségül vette, tiszteletére Bocatius János kassai iskolaigazgató, császári koszorús költő nász-dalt írt, amely a Bártfán 1599-ben kiadott [Magyar nők] III. k.-ének 317. és 318. lapján található:

*Hogyha leány volnék és férjhez menni akarnék
 lánytársaim hadival vitt sűrű harcok után,
 leghamarabb kezem az kapná, aki érti a gyógyszer
 elkészíteni s olyan jókezű, mint Machaón stb. stb.
 Hát, Borsszem Piperell, zeneszó szép hangjai mellett
 jó peccenyét, jó bort adj föl a nászslakomán stb. stb.
 Úgy néz rá a magyar nép, mint néz Hippocratesre:
 úr s az alárendelt nép egyaránt szereti.*

*Et cur non? medicas felix curando per artes
 Cum sibi propitium cernat adesse Deum.
 Quod reor, exemplis clarat, duce Christo, et in omnes
 Se fama spargit nobiliore viros. etc. etc.*

Ibidem pag. 501.

*Te Piperellus adit, Phoebi perlustris ab arte,
 Notus Hyperboreis, Hesperisque plagis. etc.*

68. PREYSIVS (CHRISTOPHORVS). Virum hunc latine potissimum egregie doctum, Philippus Melanchton in suis Epistolis, quarum LIV. numero ad Nostrum scriptae leguntur Libro V. Epistolarum edit. Norimb. an. 1646. 8. constanter, pro more illius seculi, a patria *Pannonium* adpellat. Petrus vero Monedulatus Lascouius, Hungarus, in Praefatione, de Homine, magno illo in natura miraculo, Posonii natum dicit, Vittebergam an. 1536. Iusto Iona Academiae fascis tenente, tractandorum studiorum caussa fuisse profectum: ibidem accepisse Artium et Medicinae titulos. Poeseos fuit Professor et Eloquentiae, et Rector Academiae annis 1543. et 1553. Francofurti ad Viadrum, nec non Electoralis Secretarius. Plura de eo videri possunt in Notit. Academ. Francof. Becmanni, et Czuitting. Specim. Hung. Litter. pag. 286. et 308.

OPERA.

1. *Elegia ad D. Nicolaum Perenottum a Granuella.* Basil. an. 1549. excusa, cum Guil. Paradini, de antiquo Burgundiae statu, Libello: Vid. Simler in Epitom. Biblioth. Gesneri fol. 123.

2. M. T.

*Mértne, hiszen jól látja, hogy Isten van keze mellett
gyógyítván beteget gyógytudománya szerint:
Úgyhiszem, ezt Krisztus mutatása szerint igazolni
tudja a példákkal népnek egésze előtt stb. stb.*

Uo. az 501. lapon:

*Hozzád jár, Piperell, a Nyugat, hozzád jön az Észak
phoebusi tanba' tudós nagyhirű orvos elé.*

68. PREYSIUS KRISTÓF. Ezt a főleg latin nyelvben tudós embert Melanchton Fülöp az ő leveleiben, melyekből 54 Preyshez van intézve Levelei-nek Nürnbergben, 1646-ban kiadott 8° V. könyvében a század szokása szerint szülőföldjéről állandóan magyarnak nevezi. A magyar eredetű laskói Tsókás Péter pedig az [Az emberről, a természet nagy csodájáról] c. műve előszavában azt mondja, hogy Pozsonyban született, s 1536-ban, Jonas Justus rektorsága idejében Wittenbergbe ment tanulmányai folytatására, s ott szerezte meg minősítő fokozatát az irodalomtudományból és az orvostudományból. Költészet- és ékesszólástanár volt Odera-Frankfurtban, 1543-ban és 1553-ban egyetemi rektor és választófejedelmi titkár. Bővebbet Beckmann-nak az [A frankfurti egyetem ismertetése] c. művében és Czvittinger [A tudós Magyarország tükörképe] c. művének 286. és 308. lapján található róla.

M Ű V E I

1. [*Elégia Nicolaus Perenottus a Granvella úrhoz*], mely Guillelmus Paradinusnak [Burgundia ősi állapotáról] c. művével együtt jelent meg. Basel, 1549.: l.: Simler [Gesner könyvtárának kivonatá]-ban a 123. folió lapon.

2. *M. T. Ciceronis Vita, studiorum et rerum gestarum historia, ex eius ipsis Libris testimoniisque potissimum obseruata atque conscripta.*
3. *Oratio de imitatione Ciceroniana.* Vtrumque hoc opusculum coniunctim prodiit Basil an. 1555. 8. Quibus Caspar Peucerus Elegiam gratulatoriam praemisit, cuius postrema disticha sequentem in modum Auctoris facundiam et doctrinam exprimunt:

*Ergo Viri docti merito nos Scripta probamus,
 Nobile cui nomen Pannonis ora dedit.
 In quibus eloquii commendat diuite vena
 Hunc, qui dicendi fons et origo fuit.
 Ipse suae seriem si vellet scribere vitae
 Tullius, aut Latio commemorare foro:
 Tali forte stilo, verbis vel talibus vsus,
 Posset cum rigida plebe mouere patres.
 Aemula tam tenet hunc Ciceronis cura sequendi,
 Cuius quod cernis dextera scripsit opus!*

Huius filius fuit *Valentinus Pannonius*, aliter *Preisz de Springenberg*, Francofurti ad Oderam genitus die 29. Apr. an. 1553. Posteaquam varias diuersarum prouinciarum perlustrasset Academias, Valentiae Gallorum an. 1584. mense Septembre Medicinae Doctor dictus est. Elbingam profectus clinicam aliquamdiu exercuit, et vbi Regiomontum accessit an. 1588. in Professorem Medicinae primarium et Physices inauguratus est, functus eo munere ad annum vsque 1594. Sexies fasces Rectoris tenuit in ea Academia anno 1588. 1589. et quatuor deinde vicibus. Obiit d. 28. Nou. an. 1601. Vid. *Arnoldi Historiam Vniuersitatis Regio-*

2. [*Marcus Tullius Cicerónak főleg saját könyvei és ki-jelentései alapján összeállított és megírt életrajza s tudománycsás és politikai működésének története*].
3. [*Beszéd Cicero utánzásáról*]. E két kis mű közösen jelent meg Baselben, 1555, 8°. Elejükre Peucer Gáspár írt egy köszöntő dalt, melynek utolsó distichonai következőképpen fejezik ki a szerző ékesszólását és tudományát:

*Mink e tudós művét eszerint joggal helyeseljük,
 kit Magyarország szült és nevezett vala el.
 Ebben a művében gyönyörű nyelven kidicséri
 azt, ki a szónoklás ókori kútfeje volt.
 Hogyha az élte sorát Cicero vázolni akarná
 önmaga, — írva avagy szólva a nagy piacon —
 ily stílussal, ilyen szókkal meg tudna ragadni
 városatyát, népet, bármi hideg legyen az.
 Így ég abban a vágy Cicerót stílusban elérni,
 tollával ki e szép itteni művet ír.*

Az ő fia volt az Odera-Frankfurtban 1553. április 29-én született Magyar vagy másképp Preisz de Springenberg Bálint, aki miután több tartomány egyetemét végiglátogatta, 1584 szeptemberében orvosdoktor címet kapott a franciaországi Valenceban. Innen Elbingbe ment, s valameddig ott orvoskodott, de amikor Königsbergbe érkezett 1588-ban, első professzorrá nevezték ki az orvostudomány és természet-tan tanszékére, s ebben a hivatalban maradt 1594-ig. Hatszor volt rektora ennek az egyetemnek: 1588-ban és 1589-ben és még négy ízben. 1601. nov. 28-án halt meg. L.: Arnold németül írt [*A königsbergi egye-*

montanae, Germanice conscriptam, Part. II. pag. 300. et 406.

69. RAYGER (WILHELMVS) S. R. I. Eques, et Statuum inferioris Austriae Physicus ordinarius, et Practicus Viennensis, vt celeberrimus, ita etiam felicissimus: natus est Vindobonae an. 1600. Tubingae d. 27. Oct. an. 1624. edita Dissertatione *de Gastrologia*, Praeside Moeglingio defensa, in Doctorem Medicinae promotus. Is ob disturbia Religionis an. 1636. in Hungariam migravit, et Posonii sedem figens, ibique felicissimam praxin exercens, ex commendatione Palfiorum aliorumque Magnatum, Nobilitate quoque Hungarica a Ferdinando II. Imper. donari meruit, cuius insigne aeri incisum exhibetur in Insignibus Nobil. Familiar. R. Hung. in Mantissa num. 5. In hunc vsque diem celebres sunt eius Pulueres contra arenam et calculum renum, quibus Imperatores plures vsi sunt, nunc quoque Principes Germani et Itali, bono cum successu, vtuntur. Proneptis Susanna Catharina Raygeria, Iusti Ioannis Torkos, Medici Posoniensis vidua, religioni sibi duxit, secreta huius* nephritici pulueris prodere. Fatis concessit Raygerus Posonii anno 1653. sed ante triennium iam sibi posterisque suis locum humationis in Dormitorio Euangelicorum Aug. Confess. selegerat, sequente Inscriptione ornatum:

A. D. O. M.

* At puluerem hunc mysticum nonnisi ex lapidibus cancrorum, testis ouorum, et clausura limacum componi ab amico integerrimo, Medico, cui sub sacra silentii fide detectus fuit, nuper admodum, mortua vidua, edoctus sum certissime; igitur a Zwelferi, vel aliorum pulueribus nephriticis, parum oppido differre, iam intelligitur.

tem története] c. művének II. részében a 300. és 406. lapot.

69. RAYGER VILMOS római szentbirodalmi lovag. Alsó-Ausztria főurainak hivatalos fizikusa, híres és szerencsés kezű bécsi magánorvos, Bécsben született 1600-ban. Miután Tübingenben 1624. okt. 27-én kiadta Moegling elnöklete alatt megvédett értekezését [*a gyomortanról*], orvosdoktorrá avatták. A vallásüldözések miatt 1636-ban Magyarországra költözött, Pozsonyban telepedett le, ott sikeres magángyakorlatot folytatott, s a Pálfiak és más főurak ajánlatára II. Ferdinánd császártól magyar nemességet kapott. Rézbe véselt címerét a [Magyarország nemes családainak címerei] toldalékában az 5. szám alatt láthatni. Mindmáig híresek vesehomok- és vesekőellenes porai, melyeket több császár használt, s német és olasz fejedelmek ma is sikeresen használnak. Dédunokája, Rayger Zsuzsanna Katalin, Torkos Jusztusz János pozsonyi orvos özvegye, lelkiismereti kötelességének tartotta elárulni ennek a vesepornak a titkát.* Rayger 1653-ban halt meg Pozsonyban, de három évvel előbb magának és utódainak az augsburgi vallású evangélikusok temetőjében választott sírhelyet. Kövén a következő felirat olvasható:

* De egy derék, becsületes orvosbarátoztól, kinek szent titok terhe alatt árulta el, úgy értesültem nemrég, az özvegyasszony halála után, hogy ez a titkos gyógypor rákkőből, tojáshejéből és csigaházból készül, tehát világos, hogy igen kevésbé különbözik Zwelfernek és másoknak a vesegyógyporától.

A. D. O. M.

WILHELMVS RAYGER

Philosophiae et Medicinae Doctor
ac Illustr. P. P. infra Onasum Physicus
Mortalitatis memor

Hunc locum sibi suisque

Quo corpora animabus in aeternitatem
auolantibusHumentur delegit et aere suo
comparauit

Anno MDCL.

70. RAYGER (CAROLVS) prioris filius, ex Anna Maria Knogleria, Posonii an. 1641. d. 22. Sept. susceptus. Postquam liberalis doctrinae elementa domi arripuisset, anno 1659. Altdorfinam academiam adiit, anno 1661. Vittebergam, et sequente Argentoratum: hic praeceptoribus in Medicina Melchiore et Alberto Sebiziis, patre et filio, vsus, Anno 1665. Lugdunum Batau. sedem studiorum elegit, et Syluii potissimum institutionibus delectatus est; inde Parisios, anatomicis et chirurgicis litaturus, excurrit; Montem pessulanum digressus, in Horto Dei dicto Botanicis incubuit. Elapso semestri spatio Argentoratum reuersus, Doctoris in Medicina gradu ornatus est anno 1667. Hinc tota fere peragrata Italia, anno 1668. Posonium reuersus, praxin per XXXIX. annos exercuit, diuersorum Regni Hungariae Statuum archiater, adeo clarus, vt archiatria quoque apud Leopoldum Imperat. ei oblata fuerit. Anno 1694. d. 24. Dec. titulo Philonis II. in Societatem Academ. Imper. Nat. Cur. receptus est. Annis quinque maior sexagenario diem obiit supremum

Posonii,

RAYGER VILMOS

bölcselet- és orvosdoktor

az alsóausztriai rendek fizikusa

halandósága tudatában

magának és utódainak

ezt a helyet választotta ki és vette meg

saját pénzén,

hogy lelküknek az örökkévalóságba való elröppenése után

testüket ide temessék.

A fölséges mindenható Isten

1650. évében.

70. RAYGER KÁROLY az előzőnek fia Knogler Anna Máriától, Pozsonyban született 1641. szept. 22-én. Miután a tudományok elemeit otthon megszerezte, 1659-ben az altdorfi egyetemre ment, 1661-ben pedig Wittenbergbe, a következő évben meg Strassburgba. Ez utóbbin Sebiz Melchiornak és Albertnak, az apának és fiának, orvostani előadásait hallgatta. 1665-ben Leydenbe tette tanulmányi székhelyét, s főleg Sylvius oktatásait élvezte. Aztán Párizsba rándult ki bonctant és sebészetet tanulni, majd Mons Pessulanusba távozva az ún. Isten kertjében a növénytantannak feküdt neki. Fél év múlva Strassburgba tért vissza, s 1667-ben orvosdoktori fokozatot nyert. Aztán majdnem egész Olaszhont bejárva 1668-ban hazatért Pozsonyba, s 39 éven át folytatott orvosi működést mint Magyarország különféle nagyurainak udvari orvosa. Ezzel olyan nagy hírnévre tett szert, hogy Lipót császár is udvari orvosává tette. 1694. dec. 24-én a [Császári Természettudós Társaság] II. Philo néven tagjai közé fogadta. 65 éves korában halt meg Pozsonyban, 1707

Posonii d. 14. Ian. an. 1707. cui Sacrum parentale loci
 Concionator Aulberus recitauit. Elogium Genselius scripsit,
 insertum Ephemer. Nat. Curiosor. Centur. VII. et VIII.
 appendici pag. 190. seqq. Tale, quod sequitur, adpensum
 est Epitaphium:

Siste gradum Viator!

Hic iacet

Vir magni nominis,

Carolus Raygerus D. Physicus Posoniensis,

Academia Caesareo-Leopoldinae Collega,

Qui omnia quieti momenta surripiens,

Vitam propemodum omnem studiis fecerat vectigalem,

Philtro quodam Palladis deliciarum delibutus,

Foeminas Pindo sacras deperiens,

illisque se totum mancipans;

Vtilissimum vitae socialis et Patriae euasit Membrum,

Multos olim iuuandos antidotis iuuans,

Fati necessitate nondum occupatos,

Se vero eadem praeuentum iuuare

Voluit, debuit, haud potuit.

Ortus, mortuus, oriturus.

Fata, eheu Fatal

Summorum fatorum arbiter Deus,

Qui eum tot peragrantem regna et prouincias,

totque fatorum discriminibus expositum, iuuit,

aeternum iuuabit.

Interim

Monumentum aere perennius posuit duraturus

in marmore

K

Amor

január 14-én. A helybeli predikátor, Aulber mondott fölötte búcsúbeszédet. Méltatását Gensel írta a [Természet-tudósok Hetilapjai]-nak VII. és VIII. centuriájába, a függelék 190. lapjától kezdve. Sírfelirata ez:

Állj meg, utas!

Itt a nagynevű

Rayger Károly néhai pozsonyi fizikus
fekszik

a Lipót Császár Akadémia tagja,
aki a pihenéstől lopva el minden pillanatot
szinte egész életét a tudományoknak szentelte,
Pallasnak valamely bájitalától megbabonázva
halálosan beleszeretve a múzsákba
és teljesen nekik szentelve magát.

Igen hasznos tagjává lett a társas életnek és a hazának,
mert sok beteget gyógyított meg gyógyszerével,
kiket a kikerülhetetlen halál még nem foglalt le magának,
ámde mikor ez őt rohanta meg lesből,
nem bírt vele, bár szerette és illett volna is.

Született, meghalt, újraéled.

Ó, te kegyetlen halál!

Isten, a halál ura,

aki őt világmentésben annyi országon és tartományon át-
segítette

a sors annyi veszélye között,
mindörökké segíteni fogja.

Közben

bronznál maradandóbb emléket állított neki
márványból

Amor
Iohannis Adami Genselii,
qui
Collegae vitam gratae posterorum, qua potuit, pietatis
significatione,
memoriae insculpere voluit.

Abi Viator!
Cogita, pondera tenue momentum inter omnia
et nihil!
Vale.

O P E R A.

1. Dissert. med. Praes. I. Alb. Sebizio *de inedia*. Argentor. an. 1664. 4.
2. Diss. inaug. med. sine. Praes. *de Saliuae natura et vitiis*. Argent. an. 1667. 4.
3. *Observationum medicinalium Centuria a D. Paulo Spindlero Posonii consignata, studio et opera Carroli Raygeri collecta, in ordinem redacta, Scholiis, propriisque observationibus aucta. Accessit D. Mart. Rulandi Sen. Thesaurus medicus, continens aurea medicamenta, pro omni aetate et sexu, contra omnes morbos etc.* Francofurti, an. 1691. 4. alph. I. plag. 20. Recensetur in Act. Erudit. Lipsiens. an. 1691. pag. 31.
4. *Iacobi Rolandi de Belebad Aglossostomographia, siue Descriptio oris sine lingua quod perfecte loquitur, et reliquas suas functiones naturaliter exercet: e Gallico in Latinum conuersa, et adnotationibus illustrata. Exstat in Ephemer. Nat. Curios. Decur. I. an. III. appendice pag. 481. seqq.*

5. Consti-

Gensel János Ádám
 tartós szeretete,
 aki pályatársa életét
 az ittmaradtak kedves kegyeletének jeléül
 emlékezetbe akarta vésni.

Menj tovább, utas!

Gondolkodj és elmélkedj a csekély különbségről,
 ami a minden, meg a semmi közt van!

Isten veled!

M Ű V E I

1. Orvosi értekezés Sebiz J. Albert elnöklete alatt [*Az étvágytalanságról*] címmel. Strassburg, 1664. 4°.
2. Orvosavató értekezés, elnök nélkül [*A nyál természete-ről és hibáiról*] címmel. Strassburg, 1664. 4°.
3. [*A Spindler Pál úr által Pozsonyban írt s Rayger Károly buzgalmából és fáradságával összegyűjtött, rendbeszedett s a saját magyarázataival és megfigyeléseivel kiegészített száz orvosi megfigyelés. Hozzá van téve id. Ruland Márton úrnak minden korú és nemű ember számára minden betegségben hasznos aranyorvosságokat tartalmazó Orvosi Kincstára stb.*]. Frankfurt, 1691. 4°, 1 alfabétum, 20 ív. Ismertetése a [Lipcsei Tudósok Közleményei]-ben, 1691., a 31. lapon.
4. [*Jacobus Rolandus de Belebad Nyelvetlen-száj-rajza, azaz egy nyelvnélküli szájról szóló letrása, amely tökéletesen beszél és természetesen végzi többi műveletét*]. Franciáról latinra fordítva és jegyzetekkel ellátva. Megtalálható a [Természettudósok Hetilapjai]-nak I. decuriájában, a III. év függelékében, a 481. laptól kezdve.

5. *Constitutio epidemica Pisoniensis annorum 1695. 1696. 1697.* Inserta legitur Appendici Ephemerid. Nat. Cur. Decur. III. An. V. et VI. pag. 174.

6. *Observationes medicae Ephemeridibus Nat. Curiosor. insertae:*

Decur. I. An. I. Obseru. 7. *De Anatomia Monstri bicipitis.*

Obs. 278. *De periculosis Capitis vulneribus.*

Obs. 279. *De maxilla inferiore tota ore cadente.*

Obs. 280. *De capite monstroso sine cranio et cerebro.*

Obs. 281. *De febre maligna cum exanthematibus miliaribus.*

Obs. 282. *De Valuulis cordis osseis.*

Obs. 283. *De Calculo in vesicula fellea humana.*

Obs. 284. *De mictione materiae albae, crassae, viscidae, Acidulis Egranis curata.*

Obs. 285. *De calculo adnato grumo sanguinis.*

Obs. 286. *De Volatica.*

Obs. 287. *De abscessu infimi ventris per umbilicum euacuato.*

An. IV. et V. Obs. 1. *De defectu arteriarum spermaticarum.*

5. [Az 1695—1697 évek pozsonyi járványállapota]. A [Természettudósok Hetilapjai]-nak III. decuriájában olvasható az V. és VI. év függelékének 174. lapján.

6. A [Természettudósok Hetilapjai]-ban közölt orvosi észleletei:

I. decuria, I. év: 7. észl. [Egy kétfejű szörnyszülött fölboncolása].

278. észl. [A veszélyes fejszebekről]

279. észl. [Az alsó állkapocsnak a szájról való teljes leeséséről].

280. észl. [Egy koponya és agyvelő nélküli szörnyeteg fejről].

281. észl. [Egy rosszindulatú köleskiütéses lázról].

282. észl. [A szív elcsontosodott billentyűiről].

283. észl. [Az epehólyagban talált kőről].

284. észl. [A sűrű, fehér, ragadós vizeletről, melyet égeri savanyúvízzel gyógyítottam meg].

285. észl. [Egy vérröghöz nőtt kőről].

286. észl. [A dabroncról].

287. észl. [Egy alhastályognak a köldökön át való kiürtéséről].

IV. és V. év: 1. észl. [Az ondóér hiányáról].

- An. IV et V.   Obs.   2. *De Lapide serpentis pileati.*
- Obs.   3. *De paracentesi ascitici, et de femina anasarca laborante, aperta.*
- Obs.   4. *De Parotidibus.*
- Obs.   5. *De aurium vermibus.*
- Obs.   6. *De repentina, morte cum tota corporis inflatione.*
- Obs.   7. *De pleuritide post morbillos sine venae sectione curata.*
- Obs.   8. *De pleuritico curato, cui ex assumpto incaute vomitorio varia symptomata.*
- Obs.   9. *De paralyti vniuersali post variolas.*
- Obs.   10. *De Cardialgia miris symptomatibus stipata, tandem lethali.*
- Obs.   11. *De asthmatica aperta.*
- Obs.   12. *De Abscessu abdominis ingenti, et rarae magnitudinis, feliciter curato.*
- Obs.   89. *De Vermibus cum niue cadentibus.*
- Obs.   90. *De Fungis monstrosis et insolitae formae.*

- IV. és V. év: 2. észl. [*A kigyókőről*].
3. észl. [*Egy hasvízkóros férfi megcsapolásáról és egy bőrvizenyőben szenvedő nő fölmetszéséről*].
4. észl. [*A fültőmirigyekről*].
5. észl. [*A fülférgекről*].
6. észl. [*A test teljes felpuffadásával bekövetkezett hirtelen halálról*].
7. észl. [*Egy kanyaró utáni mellhártyagyulladásnak érvágás nélkül való meggyógyításáról*].
8. észl. [*Egy mellhártyalobos férfi meggyógyításáról, akin a hánytatószer vigyázatlan bevétele következtében különféle tünetek mutatkoztak*].
9. észl. [*Egy himlő utáni általános bénulásról*].
10. észl. [*Egy csodálatos tünetekkel kísért, végül halálos gyomorfájdalomról*].
11. észl. [*Egy nehézlégzéses nő bemutatásáról*].
12. észl. [*Egy ritka nagyságú óriási alhastályog sikeres meggyógyításáról*].
89. észl. [*A hóval hullott férgекről*].
90. észl. [*Csodaszámba menő szokatlan alakú gombákról*].

- An. VI. et VII. Obs. 200. *De Lacrymis sanguineis.*
- Obs. 201. *De epilepsia infantum.*
- Obs. 202. *De quibusdam in dissectione recens natorum obseruatis.*
- Obs. 203. *De malignitate occulta, catarrhum in pectore mentita.*
- Obs. 204. *De abortu bis venae sectione impedito.*
- Obs. 205. *De obseruatis quibusdam in icteri curatione.*
- Obs. 206. *De calculo per scrotum excreto.*
- Obs. 207. *De alapa lethali.*
- Obs. 208. *De gangraena spontanea tali, cum asthmate.*
- Obs. 209. *De oleo lini cum haemoptysi.*
- Obs. 210. *De phthisi et morte ex potu frigido.*
- Obs. 211. *De Visus priuatione omniumque membrorum tremore, ex totius corporis refrigeratione.*
- Obs. 212. *De epilepsia, apoplexiae superueniente, lethali.*

- VI. és VII. év: 200. észl. [*A vérkönyvekről*].
201. észl. [*A csecsemők nyavalyatöréséről*].
202. észl. [*Az újszülöttek szétvágása közben nemrég tapasztalt néhány megfigyelésről*].
203. észl. [*Egy rosszindulatú, hurutos rejtett mellbetegségről*].
204. észl. [*A koraszülésnek kétszeri érvágással való megakadályozásáról*].
205. észl. [*A sárgaság gyógyítása közben tapasztalt néhány megfigyelésről*].
206. észl. [*A vesekőnek a herezacskón át való távozásáról*].
207. észl. [*Egy halálos pofonról*].
208. észl. [*Egy asztmával együtt támadt bokaüszögről*].
209. észl. [*A lenolajról és a vérköpésről*].
210. észl. [*Hidegvíz-ivástól kapott tüdővészről*].
211. észl. [*A látásnak az egész test átfázása következtében beállott elvesztéséről és valamennyi tag reszketéséről*].
212. észl. [*Egy gutaütésre következő halálos nyavalyatörésről*].

An. VI. et VII. Obs. 213. *De catarrhis an. 1675. per autumnum grassantibus.*

Obs. 214. *De sero lacteo venae sectione extracto.*

Obs. 215. *De serpente ex homine post mortem prorupente.*

An. VIII. Obs. 57. *De Hippomane.*

Obs. 58. *De foetu canino a puero per aluum excreto.*

Obs. 59. *De Morphaea nigra.*

Obs. 60. *De utero putrefacto, illaeso foetu.*

Obs. 61. *De Phthisi, et morte ex vulnere pulmonum.*

Obs. 62. *De mirabili quadam odontalgia, et innoxia opiatorum continuatione.*

Obs. 63. *De quibusdam in Dysenteria obseruatis!*

Obs. 64. *De Puella sine cerebro vitali.*

An. IX. et X. Obs. 109. *De innoxie deglutitis.*

Obs. 110. *De hemiplexia ex ischuria.*

Obs. 111. *De Livore totius corporis periodice recurrente.*

Obs. 112. *De sera dentitione.*

Decur.

- VI. és VII. év: 213. észl. [Az 1675. őszén átvonult hurutokról].
214. észl. [A tejsavónak érvágással való kivonásáról].
215. észl. [Egy emberről, akiből holtá után egy kígyó mászott ki].
- VIII. év: 57. észl. [Az emelkedett kedélyállapotról].
58. észl. [A kutyakölyökről, amely egy fiúból az ürülékkel vált ki.]
59. észl. [A fekete leprafoltról].
60. észl. [A megrohadt méhről, melyben a magzat épen maradt].
61. észl. [A tüdő megsebesüléséből származott tüdővészről és halálról].
62. észl. [Egy csodálatos fogfájásról és az ópiumos szerek folytatólagos használatának ártalmatlanságáról].
63. észl. [Egy pár megfigyelésről vérhas esetén].
64. észl. [Egy agyvelő nélkül is életképes lányról].
- IX. és X. év: 109. észl. [A bántalom nélkül lenyelt tárgyakról].
110. észl. [A húgydugulásból származó féloldali gutaütésről].
111. észl. [Az egész test időszakosan visszatérő elkéküléséről].
112. észl. [A késő fogzásról].

Decur III. An. II. Obs. 21. *De Formicis volantibus.*

Obs. 22. *De Locustis volantibus.*

Obs. 23. *De Nadragulya anti-
podagrigo remedio.*

Obs. 24. *De Liene rupto.*

Obs. 25. *De ore sine palato.*

Obs. 26. *De pinguedine in ab-
domine tumorem tym-
panitico similem effi-
ciente.*

Obs. 27. *De trigeminis successiuo
editis.*

Obs. 28. *De Pusione Empusa.*

An. III. Obs. 134. *De Nasturtio albo
antiarthritico.*

Obs. 135. *De enormi haemorrhagia
uteri saluo foetu.*

Obs. 136. *De hydrope ex catarrho
salutari.*

Obs. 137. *De Asthmate ex hydrope
pectoris.*

Obs. 138. *De Febre tertiana in-
termittente oedematosa.*

Obs. 139. *De Mesenterio abscessi-
bus scatente.*

7. *Observatio de Puella sine cerebro nata.* Exstat
in Bibliotheca Dan. Clerici et I. Iac. Mangeti anatomi-
ca, edit. Geneu. an. 1685. in fol. Libr. II.

- III. decuria, II. év: 21. észl. [A röpülő hangyákról].
 22. észl. [A röpülő sáskákról].
 23. észl. [A köszvénygyógyító nadragulyáról].
 24. észl. [A lép megrepedéséről].
 25. észl. [A szájpádlás nélküli szájról].
 26. észl. [Az alhas kövérségéről, mely a dobos daganathoz hasonló daganatot idézett elő].
 27. észl. [Hármasikrek egymás után való világrahozataláról].
 28. észl. [Egy tündér fiúcskáról].
- III. év: 134. észl. [Az izületlob-gyógyító fehér zszászáról].
 135. észl. [A méh rendkívül bő vérzéséről, mely a magzatnak nem ártott].
 136. észl. [A hurut következtében támadt vtzkór hasznosságáról].
 137. észl. [A vtzkórból támadt asztmáról].
 138. észl. [A vizenyővel járó harmad-napi váltólázzról].
 139. észl. [Egy tályogoktól tátongó bél-fodorról].
7. Orvosi megfigyelés [egy agyvelő nélkül született lányról]. Megtalálható Clericus Dániel és Manget J. Jakab [Bonctani Könyvtár]-ában, Genf, 1685, folió, II. k

8. Opera, quae in MScto reliquit, haerent hodie in scriniis haeredum: a. *Diarium Observationibus prope trecentis refertum*: b. *Responsa et consilia medica*: c. *Constitutiones aëris ab an. 1647. ad an. 1705.* d. *Ephemerides de endemiis et epidemicis Hungariae*: e. *Commentarius in Wernherum de admirandis Hungariae Aquis.* Huius editionem se procuraturum non vice simplici promisit I. Iustus Torkos, Poseniensium Medicus celeberrimus, at cum ille nuper admodum e viuis excesserit, filius non degener, Iohannes, Medicus practicus in patria ciuitate, stabit forte patris promissis.

71. RAYGER (CAROLVS) Wilhelmi nepos, prioris Caroli filius, anno 1675. ex Iuditha Catharina, Matthiae Bohaim, Leopoldi Imperatoris summi aerarii bellici Praefecti, filia, Posonii natus. Hic an. 1693. Altdorffium missus est, vbi per tres annos, deinde in Italia et Belgio per biennium, medico studio litauit, et anno dein 1698. Altdorffii Doctoris gradum in Medicina obtinuit. A reditu in patriam amplissimam exercuit praxin medicam, fuit Excellentissimi quoque Regni Hung. Palatini, Nicolai Pálfi, et plurium Magnatum archiater. Hic magna industria Aduersaria Patris in ordinem redegit, simulque Observationibus practicis exornauit; multa consignare meditatus; sed praecox fatum filii praecocis ingenii eum adeo adtriuuit, vt plura scribere fastidierit. Mortuus est die 5. Febr. an. 1731.

OPERA.

1. Disput. med. Praes. I. Maurit. Hoffmanno, *De Fluidorum catholicorum foetus motu.* Altdorf. an. 1695. 4.
2. Dis-

8. Örökösei szekrényeiben lappangó kéziratok művei:
 a) [*Majdnem 300 megfigyelést tartalmazó napló*].
 b) [*Orvosi feleletek és tanácsok*]. c) [*A levegő állapota 1647-től 1705-ig*]. d) [*A Hetilapok Magyarország tájbetegségeiről és járványairól*]. e) [*Jegyzetek Wernhernek Magyarország csodálatos gyógyvizeiről szóló munkájához*]. Ennek a kiadását nemegyszer ígérte meg Torkos J. Jusztusz, a híres pozsonyi orvos, de mivel nemrég meghalt, talán nevéhez méltó fia, János, pozsonyi gyakorló orvos, váltja majd be apja ígérését.

71. RAYGER KÁROLY, Vilmos unokája, az előző Károlynak fia, 1675-ben született Pozsonyban. Anyja Bohaim Mátyásnak, Lipót császár fő hadipénztára elnökének a lánya, Judit Katalin volt. 1693-ban Altdorfba küldték ki. Ott három évig, Olaszthonban és Hollandiában pedig 2 évig tanulta az orvostudományt, majd végre 1698-ban Altdorfban szerezte meg az orvosdoktorságot. Hazaérkeztétől kezdve fényes orvosi gyakorlatot folytatott: udvari orvosa volt Pálfi Miklós nádornak és sokmágnásnak. Nagy szorgalommal rendbe szedte apja jegyzeteit, s gyakorlati észleletekkel látta el. Sok mindenről szándékozott írni, de koraérett fiának idő előtti halála annyira megtörte, hogy elvesztette kedvét az írástól. 1731. február 5-én halt meg.

M Ű V E I

1. Orvosi értekezés Hoffmann J. Móric elnöklete alatt [*A magzat egyetemes folyadékainak mozgásáról*] címmel. Altdorf, 1695, 4°.

2. Dissert. inaug. med. sine Praes. *De Labrisulcio, seu Cheilocace*. Altd. an. 1698. 4.
3. *Observationes anatomico-medicae de Monstro bicorporeo virgineo an. 1701. d. 26. Oct. in Pannonia, in possessione Szöny, ad Comaromium, edito, atque an. 1723. d. 13. Febr. Posonii, in Coenobio Monialium S. Vrsulae vita functo, et ibidem sepulto*. Has ex Ephemeridibus Car. Raygeri collegit, descripsit, et Transactionibus Philosophicis Anglic. Vol. L. Part. I. anni 1757. pag. 311. inseruit I. I. Torkos, Med. Posoniensis. Iuuabit, hic monstri illius Hungarici bicorporei anatomicam dissectionem, in gratiam Popularium meorum, exhibere, prout eam Eruditi Lipsienses, ex Actis memoratis excerptam, in Comment. de Reb. in Scient. nat. et med. gest. Vol. IX. Part. IV. pag. 686. in compendio descripserunt. *Corpora ad nates tantum coalita erant, et effectus imaginationi matris, quae canes coeuntes cohaerere viderat, tribuitur. In partu, primum Helenae corpus ad umbilicum vsque, post tres horas pedes cum annexo corpore sororis Iudith, prodire. Ambae, licet infra lumbos coalitae, ita tamen dispositae erant, vt sedere, et lento gressu procedere et recedere potuerint. Vnus communis anus exitus inter dextrum femur Helenae et sinistrum Iudithae collocatus, cunnus vnicus intra quatuor pedes, ita, vt in situ corporum erecto non conspici potuerit; vna itaque excretionem alui moliente, altera nisum egerendi simul sensit. Vrinae viae duplices, hinc stimuli diuersi. Anno sexto Iuditha paralyti lateris sinistri laborauit, et conualuit quidem, sed semper tardior et stupidior fuit quam Helena. Variolas et morbillos communes habuerunt, reliquos morbos non aequae: v. c. Helena pleuritica erat, Iudi-*

2. Orvosavató értekezés, elnök nélkül [Az ajakhasadék-ról] címmel. Altdorf, 1698, 4°.
3. [Bonctani és orvosi megfigyelések az 1701. október 26-án Magyarországon, Komárom közelében, Szőny pusztán született és 1723. február 13-án a pozsonyi orsolyita kolostorban elhalt és ugyanott eltemetett kéttestű leányszörnyszülőtről]. Ezeket az észleleteket Rayger Károly napijegyzeteiből Torkos J. Jusztusz pozsonyi orvos szedte össze, írta le, és tette közzé az [Angol Tudósok Közléményei] 50. vol.-jének I. részében a 311. lapon 1757-ben. Honfitársaim kedvéért örömmel írom le ezúttal ennek a kéttestű magyar csodaszülöttnek a tudományos szétboncolását, ahogy azt a lipcsei tudósok az említett akták alapján a [Jegyzetek a természet- és orvostudományban történt dolgokról]. c. mű IX. vol.-jének IV. részében a 686. lapon, röviden leírták. Testük csak a faruknál volt összenöve s annak tulajdonítják létrejöttét, hogy anyjuk ráfeledkezett a párzás folyamán összeragadt kutyákra. Szüléskor előbb Ilonka teste bújt elő köldökig, három óra múlva lábai is előkerültek Judit nővérének odanőtt testrészeivel együtt. Bár faruk alatt össze voltak növe, mégis képesek voltak ülni, s lassan előre és hátra menni. Egy közös végbélnyílásuk volt Ilonka jobb combja és Judit bal combja közt, egyetlen szeméremlyukuk a négy láb között, de úgy, hogy állóhelyzetben nem volt látható. Ha tehát egyikük bélürítést végzett, másikuk is érezte a velejáráó erőlködést. Húgyvezetékük kettő volt, s ezért külön-külön jött rájuk az inger. Hatodik évében Judit baloldali idegbenulásba esett, de kigyógyult, mégis egész életén át lassúbb mozgású és tompább eszű lett, mint Ilonka. Himlőben és kanyaróban egyformán voltak, egyéb betegségben nem. Például, amikor Ilonka mellhártyagyulladásban volt,

tha mitiore febre interea laborauit. Anno decimo sexto menstrua comparuerunt; quae per reliquum vitae tempus successerunt, sed nec aequali tempore, nec similibus incommodis; Iuditha enim hystericis affectionibus laborabat. Anno aetatis vicesimo secundo d. 28. Febr. Iuditha conuulsa comatosa mansit vsque ad mortem, quae non diu post contigit. Helena interea febricula laborauit, cum lypothimiis, tridus tamen horae minutis citius obiit quam Iuditha. Dissectio post mortem sequentia ostendit: In Helenae corpore omnia viscera sana erant, in Iuditha cor magnum denso pericardio obuelatum, pulmo dexter putridus. Omnia viscera in utroque corpore distincta erant, et aorta et vena caua utriusque corporis, antequam iliacos ramos exhiberent, in vnum canalem coaluerant, vaginae duae, et recta intestina duo, in fine coaluerant in communem canalem, externa tamen pudenda omnes partes distinctas referebant. Ossa sacra in vnum corpus coaluerant.

NB. Hos duos Carolos Raygeros vniuersale Basileense Iselii Lexicon male confundit.

72. RAYMAN (IOHAN. ADAM*) Natus an. 1690. Eperjessini, postquam prima studiorum rudimenta in patriis scholis rite hauserat, abiit in Germanorum, deinde in foederatorum Belgarum Academias;

nouis-

* Pater huius, Adamus Rayman fuerat, quem Comitatus Trenschiniensis ad Synodum, Rosenbergae a. 1707. coactam, plena auctoritate ablegauit, estque ibidem, vnanimi consensu *Consistorii*, in partibus inferioribus Hungariae cis Danubium situs erecti, *Assessor* constitutus, simul et *Notarius*, aperte id testantibus Actis dictae Synodi Rosenbergensis, Solnensibus typis a. 1708. in 4. exscriptis, et adiectis ad Acta et conclusiones Synodorum Solnae a. 1610. et Szepesvárallyae a. 1614. celebratarum.

Judit csak könnyebb lázban szenvedett. Tizenhatodik évükben jött meg a havibajuk, s ez életük végéig rendszeresen bedőlött náluk, de nem egyszerre és nem egyenlő kellemetlenségek kíséretében: Judit ugyanis hisztérikus bántalmakban szenvedett ilyenkor. Huszonkettedik évében, február 28-án Judit a görcsöktől elájult, s így is maradt rövid idő múlva bekövetkezett haláláig. Ezalatt Ilonka kis lázban szenvedett, s el-elvesztette öntudatát, de mégis három perccel hamarabb múlt ki, mint Judit. Holtuk utáni felboncolásuk a következő állapotokat tüntette föl: Ilonka testének zsigerei egészségesek voltak, Juditnak nagy volt a szíve és sűrű burok fődte, jobb tüdeje elrohadt. Mindegyik testben külön zsigerek voltak: a külön törzsér és üreges visszér egyetlen csatornába nőtt össze, mielőtt a zsigerágakat összefoglalták volna: a két hüvely meg a két végbél közös csatornává nőtt össze a végén, a külső szeméremrészek azonban minden részletükben megvoltak rajtuk. Keresztcsontjuk egybeforradt.

Megjegyzendő, hogy a két Rayger Károlyt Iselius egyetlen baseli lexikonja helytelenül összezavarja.

72. RAYMAN JÁNOS ÁDÁM 1690-ben született Eperjesen.* Miután a tudományok alapelemeit az itthoni iskolákban magába szívta, német, aztán holland egyetemekre ment. Utoljára Leydenben állapodott meg, s

* Apja az a *Rayman Ádám* volt, akit Trencsén megye teljhatalommal küldött 1707-ben a rózsahegyí zsinatra, és akit ott teljes egyetértéssel Alsó-Magyarország Dunán-inneni szentszékednek ülnökévé és jegyzőjévé választottak, ahogy ezt világosan kifejezik az említett rózsahegyí zsinat végzeményei, melyeket Zsolnán 1708-ban nyomtattak ki 4° alakban és hozzácsaptak az 1610-i zsolnai és az 1614-i szepesvárallyai zsinatok végzeményeihez és határozataihoz.

nouissime Lugduni Batauor. substitit, et in ea Vniuersitate ab Ordine Medicorum, Supremo Doctoris medicinae axiomate, die 16. Decembr. anno 1712. condecoratus est. Breui post regressum ad patrios lares, non modo ciuitas Eperjessiensis, sed integer quoque Comitatus Sárossiensis; suum ordinarium nuncupauit Physicum; in quo munere per tot annorum decursum, ad annum vsque 1770. d. 23. April. quo mortuus est, perstitit, laudabiliter exornando. Sed postremis vitae suae annis ita fuit infelix nationis hic nostrae Hippocrates, vt et rerum memoriam, et auditum omnem amitteret, vitio senectutis. Insignem in eo eruditionem, ingenii acumen, animi dexteritatem, et singularem in medendo experientiam, quibus pollebat singulis, omnes admirati sunt*. Ex quo tempore Academia Imper. Nat. Cur. in quam d. 18. Oct. an. 1719. receptus erat, eum honesto Aristophanis I. agnomine dignata est, non fuit membrum eruditae illius Societatis inutile. Vir hic praenobili ortus genere, coniugem egregiam duxerat domum, Sophiam, Sigismundi Vaxman, Medicinae Doctoris filiam, quae ei duas filias, alteram Mariam, alteram dictam Charitas, illam Eliae Trangus, Me-

lyti

* Antequam *Milady Worthley Montague*, cum suo sponso, Legato, Londinum in Angliam Constantinopoli reuerteret, et methodum transplantandi variolas, Byzantii a Graecis acceptam, (Chinensibus multo ante usurpatam,) experimento in suo ipsius filiolo capto, insulanos populares suos edoceret: iam antea *Raymannum* nostrum variolarum insitionem, opera Graecorum et Armeniorum, cum quibus perpetua nobis est et conuersatio, et commercium, probe edoctum fuisse, indubio Eperjesiensium hodiedum superstitum, immo ipso suo ipsius publico testimonio euincitur; quippe qui tentamen inoculationis iam ante an. 1721. instituerat: vnde vana apparet ea Brittonum gloriatio, dum reliquos eam se artem Europaeos docuisse iactitant.

annak egyetemén tüntette ki 1712. dec. 16-án az Orvosok Rendje a magas orvosdoktor címmel. Hazatérte után hamarosan nemcsak Eperjes városa nevezte ki rendes fizikusává, hanem egész Sáros megye is, s ebben a hivatalában dicséretes eredménnyel tartott ki 1770. ápr. 23-án bekövetkezett haláláig. De élete utolsó éveiben ez a mi nemzeti Hippocratesunk olyan szerencsétlenül járt, hogy öregsége miatt elvesztette emlékezőképességét és egész hallását. Tudását, éles elméjét, jólelkűségét és gyógyításbeli tapasztaltságát, miknek bővében volt, mindenki csodálta.* Mióta a [Császári Természet-tudós Társaság] 1719. okt. 18-án I. Aristophanes dísznéven tagjai közé fogadta, nem volt haszontalan tagja ennek a tudós társaságnak. Ez az igen előkelő családból származott ember feleséget is kiválót szerzett Vaxman Zsigmond orvosdoktor leányában, Zsófiában, kitől két lánya lett, Mária és Charitas, az első Trang Illésnek, nemes

* Még mielőtt *Worthley-Montagund*, akinek a férje Konstantinápolyban volt követségben, visszatért volna vele Londonba és a himlőátültetésnek, a bizánci görögöktől elsajátított (de a kínaiaknál régóta ismeretes) módjára, egy saját fián végrehajtott kísérlettel, szigetlakó honfitársait kitanította volna, a mi *Raymann* honfitársunk régóta jól ismerte a himlőoltást, mert értesült róla görögöktől és örményektől, akikkel mi állandó érintkezésben vagyunk a kereskedelem révén, ami kétségtelenül megállapítható ma is élő eperjesieknek a tanúskodásából, meg az ő saját szavaiból, melyek szerint ő az oltáspróbát már 1721 előtt megcsinálta. Így aztán alaptalannak tűnik a britek ama dicsekvése, hogy Európa többi népét ők tanították meg erre a mesterfogásra.

lyti Comitatus Borsodiensis Physico ordinario, hanc vero Viro nobili, Samueli Pulszky, elocatas, et totidem filios, Samuelem et Iohan. Adamum, vtrosque non infimi subsellii Medicos, sed omnes absque haeredibus mortuos, peperit. Ita de hoc *Zabler* in Memor. Medic. Thorunens. verbo duntaxat meminit vers. 708.

Laetaque Raymannum miratur patria ciuem.

OPERA.

1. Dissert. inaug. med. *De praecipuis diuersitatis morborum fundamentis, et curatione diuersa.* Lugduni Batau. an. 1712. 4. plag. 3.
2. Obseruationes medicae Commercio Litterario Norico insertae sunt sequentes:
  1. Obs. *De specifico Gentianellae, seu Gentianae cruciatae, vsu.* Hebdom. 46. An. 1733. pag. 363.
  2. Obs. *De dubia Essentiae dulcis Halensis efficacia.* Hebdom. 28. An. 1734. pag. 222.
3. *Bericht von Entzündung. des Berg-wetters in Soovár in Ober-Ungarn.* Vid. Magnal. Dei in loc. subterrann. Brückmanni, Part. I. pag. 1006.
4. Obseruationes, quas Ephemerides Acad. Imp. Nat. Cur. continent, plerasque a Morgagno in Causis et sedib. morbor. per. anat. indagat. laudatas, hae sunt:

Centur. IX. Obs. 45. *De dubia auri vuarum vegetabilis existentia.*

Obs. 46. *De Medicina efficaci, in ophthalmia non semper aequaliter efficaci.*

Obs. 79. *De Rheumatismo coxendicis muliebri.*

Volum.

Borsod vármegye rendes fizikusának, a második meg Pulszky Sámuel nemesnek a felesége, s ugyancsak két fia, Sámuel és János Ádám, mindegyik szép állásban levő orvos, akik azonban mind utód nélkül haltak el. Zabler a [Torunyi orvosok emléké]-ben csak szóval említi a 708. sorban:

Raymann polgárát ámulva csodálja hazája.

M Ű V E I

1. Orvosavató értekezés [*A betegségek különbözőségének fő okairól és eltérő gyógyításukról*] címmel. Leyden, 1712, 4°, 3 ív.
2. A [Noricumi Tudományos Eszmecezeré]-ben megjelent észleletei:
  1. észl. [*A kis tárnics vagy másképp Szent László füve sajátságos használatáról*]. 1733, 46. hét, 363. l.
  2. észl. [*A hallei esszencia hatásosságának kétes voltáról*]. 1734, 28. hét, 222. lap.
3. [*Közlemény a felsőmagyarországi Sáváron történt bányalégrobbanásról*]. L. Bruckmann [Isten földalatti fönséges alkotásai] című munkájának I. részében az 1006. lapon.
4. A [Természettudós Társaság Hetilapjai]-ban megjelent s Morgagnitól [A betegségek okainak és helyeinek boncolás útján való földerítése] c. művében nagyrészt megdicséret észleletei a következők:

IX. centuria: 45. észl. [*A szőlőfürtbeli növényi arany kétes voltáról*].

46. észl. [*A „hatásos gyógyszer”-nek a szemgyulladás esetében nem mindig egyformán hatásos voltáról*].

79. észl. [*Az asszonyi csípőcsontizület reumájáról*].

- Volum. I. Obs. 170. *De dubia Hydropis pectoris et pericardii diagnosi.*
- Volum. II. Obs. 130. *De patologica Stranguriae in grauidis.*
- Volum. III. Obs. 128. *De Vomitus sebacei origine.*
- Vol. IV. Obs. 8. *De Artemisia alba fomitis loco optime adhibenda.*
 Obs. 9. *Abscessus omenti historia et diagnosi.*
 Obs. 10. *De enormi haemorrhagia, leuem linguae laesionem excipiente.*
 Obs. 11. *Historia Febris continentis, haemorrhagia narium et sudore indicatae.*
- Vol. V. Obs. 41. *De Morosi paralyti linguae familiari.*
- Vol. VI. Obs. 1. *De aphonia ebriorum.*
 Obs. 2. *De subsidiaria, eaque tutissima Lochiorum per aluum euacuatione.*
 Obs. 3. *De Haemorrhagia penis periodica.*
 Obs. 129. *Fallacia Auri vuarum vegetabilis vltius demonstrata.*
- Vol. VIII. Obs. 40. *De Lochiorum absoluta necessitate, et emanentium salutari terminatione.*
 Obs. 87. *De Lochiis in vtero suppuratis, et per hypogastrium demum expurgatis.*
- Vol. IX. Obs. 21. *Petechiarum mendacium historia, earumque a sinceris differentia.*
- Vol.

- I. vol. 170. észl. [*Egy mell- és szivburokvizskór kétes megállapításáról*].
- II. vol. 130. észl. [*Viselősök nehézkes vizelésének kórtanáról*].
- III. vol. 128. észl. [*A faggyas hányadék eredetéről*].
- IV. vol. 8. észl. [*A fehér ürömnök gyújtószereül való alkalmazásáról*].
9. észl. [*Egy cseplesztályog története és megállapítása*].
10. észl. [*Egy könnyű nyelvsérülésből származó rendkívül erős vérzésről*].
11. észl. [*Egy orrvérzésben és izzadásban mutatkozó tartós láz története*].
- V. vol. 41. észl. [*Egy morc családbeli férfi nyelvbénulásáról*].
- VI. vol. 1. észl. [*A részegek hangtalanságról*].
2. észl. [*A gyerekági tisztulatnak az ürülék útján való segédleges és biztonságos eltávolításáról*].
3. észl. [*A himvessző időszakos vérzéséről*].
129. észl. [*A szőlőfürtbeli növényi arany hamisságának további bizonyítása*].
- VIII. vol. 40. észl. [*A gyerekági tisztulások teljes szükségességéről és megszűnésük egészséges voltáról*].
87. észl. [*A gyerekági tisztulatoknak a méhben való elgennyedéséről és végül az alhason keresztül való eltakartásáról*].
- IX. vol. 21. észl. [*A csalóka patécsok esete és az igaziaktól való különbsége*].

Vol. IX. Obs. 22. *De Anginae in pulmonum inflammationem metaptosi.*

Obs. 76. *De vteri ascite in grauidis minus, ac extra impraegnationem, noxio.*

Nov. Act. Acad. Imper. Nat. Cur. Tom. III.

Obs. 52. *Specimen generale examinis et scrutini praecipuarum in Incl. Comitatu Sárossiensi scaturientium Acidularum.*

5. *Tractatus de Succino Carpathico vegetabili*, in Actis Vratislaviensibus Nat. et Art. promissus, et multum ab Eruditis expetitus, num prodierit in lucem litterariam vehementer ambigo.

6. Observaciones Collectaneis Vratislaviensibus insertae multae sunt.

73. RVLAND (IOHAN. DAVID.) Martini iunioris Ratisbonensis poliatri filius, gradum Doctor. in Philosophia et Medicina Vittebergae impetrauit, et apud Posenienses poliatri munere functus est: Illustriss. Comes, Stephanus Bethlen de Iktár Medicum Aulae suae delegit, idque apud Ferdinandum II. Imp. effecit, vt is de meliori nota Regi commendatus, anno 1622. axiomate Nobilitatis Hungaricae donaretur. Obiit diem supremum Posenii XII. Kal. Nou. An. 1648. aetat. 63. In Coemeterio Poseniensium August. Confess. addictorum, tale illius prostat Lapidis incisum Epitaphium:

Vides

22. észl. [*A torokgyulladás tüdőgyulladássá való átváltozásáról*].

76. észl. [*A méhvtzkórnak a viselőskénél való kevésbé ártalmas voltáról, mint terhesség nélküli állapotban*].

A [Császári Természettudós Társaság Új Közleményei]-nek III. k.-ében:

52. észl. [*A nemes Sáros vármegyében fakadó fő savanyúvízforrások megvizsgálásának általános képe*].

5. [*Értekezés a növényi eredetű kárpáti borostyánkőről*].

Ezt a [Természeti és Tudományos Boroszlói Közlemények]-ben jelezte s a tudósok sokszor kérték tőle. Én igen kételkedem abban, hogy sajtó alá került.

6. Sok észlelete található a [Boroszlói Gyűjtemény]-ben.

73. R U L A N D J Á N O S D Á V I D, ifj. R. Márton regensburgi városi orvos fia, Wittenbergben nyerte el a bölcselet- és orvosdoktor címet. Aztán Pozsonyban lett városi orvos, méltóságos iktári Bethlen István gróf pedig udvari orvosává fogadta, s igen meleg ajánlatára II. Ferdinánd magyar nemességgel adományozta meg 1622-ben. Pozsonyban halt meg 1648. október 21-én 63 éves korában. A pozsonyi evangélikus temetőben ez a kőbe vésett sírfelirat olvasható róla:

Vides Viator
 IOHANNIS RVLANDI
 Medici felicissimi
 Ex nobilissima hac prosapia Quarti
 Hic sepositum
 Quicquid mortale fuit,
 Sed immortales animi dotes
 Haec lapidis angustia non capit.
 Vixit annos LXIII.
 Obiit xvi. Kal. Nouembr.
 CIOICXXXXVIII.

*Deuici mortem, dum vixi pharmaca dando,
 Nec iam succumbo, mors mihi namque salus.*

OPERA.

1. Diss. med. Praes. Sennerto, *de Vrinis, earumque differentiiis*: Vittebergae.
2. *Pharmacopoea noua, in qua reposita sunt stercora et vrinae, ta euporista pro omnibus totius corporis morbis internis et externis, perfacile ac optime curandis: edita pro pauperibus, militantibus, et omnibus, quibus in militia, itineribus, venationibus, rure, solitudine, vel alibi, alia medi.amenta non suppetunt.* Norimbergae an. 1644.
 12. plag. 11. Libellum hunc, eiusque auctorem, sequenti prosecutus est epigrammate Poeta Hungarus:

*Arbor, vt exiguo de semine surgit, et artus
 Explicat umbrosis frondibus ampla suos:
 Sic tua de paruis paullatim tollitur orsis
 Gloria, perpetuum mox habitura decus.*

Etsi

Itt a
 nemes családjából már negyedik
 szerencséskezű orvosnak,
 RULAND JÁNOSNAK,
 eltemetett halandó részeit
 látod, járókelő.

De e szűk kő sírban nincsenek benn
 halhatatlan lelki képességei
 63 évet élt.

Okt. 17-én halt meg
 1648-ban.

*Míg éltem, legyűrém a halált: gyógyszert adogattam;
 most se került fölibém: így létszen éltem örök.*

M Ű V E I

1. Orvosi értekezés Senner elnöklete alatt [A húgyokról és különbségükről] címmel. Wittenberg.
2. [Új gyógyszerkönyv, amelyben újra helyet foglalnak a bélsalakok, a húgyok, az egész test valamennyi külső és belső betegségének igen könnyű és igen sikeres gyógyítására való háziszerek, szegényeknek, katonáknak s mindazoknak a számára, akiknek hadiszolgálat, utazás, vadászat alkalmával, falun, pusztaságban vagy máshol egyéb orvosság nem áll rendelkezésükre]. Nürnberg, 1644, 12°, 11 ív. Ezt a kis könyvet és íróját egy magyar költő a következő epigrammával tisztelte meg:

*Mint amiként a fa is kicsi magból kél, de hatalmas
 ágakat és árnyas lombkoronát kereklt,
 így nő fel s terjed ki dicsőséged csemetéje,
 hogy hordozza örök, fényugarazta neved.*

*Etsi clarus auo niteas, clarusque parente,
 Attamen et propria surgere laude cupis.
 Hinc quas vrinae teneant et stercora vires,
 Doctus apollinea fusius arte probas.
 Sordida res, fateor: morbis tamen omnibus aptam
 Praestat opem, quam vel Moschus et Ambra
 potest.*

*Zoile, qui nulli parcis, passim omnia carpis,
 Carpe tibi ex olidis stercora prisca capris.*

3. *Empyrologiam* Patris Martini incoeptam continuauit, et absoluit, eamque in Manuscripto reliquit. Vid. Mart. Rulandi Thesaurus medic. a Raygero editus pag. 4.

74. SCALICH (PAVLVS), dictus de *Lika*, (vico Incl. Comitatus Turoczensis in superiore Hungaria, Commilito et princeps regni Hungariae, magni principatus vtriusque terrae Hunnorum Dynasta, Baro Zkradinus, Cruciburgi Dominus, Marchio Veronae etc. natus circa an. 1531. Viennae adolescens admodum AA. LL. et philosophiae Doctor creatus est, et mox publice eam ibi docuit. Bononiae an. 1552. Theses centum mascule defendit, et gradum Doctoris in Theologia capessiuit. Quod vero Romae conclusiones suas mille quingentas quinquaginta tres ventilari, ob suspicionem heterodoxiae, Clerus non pateretur, Viennam Austriae reuertit. Anno 1555. ab Imperatore Ferdinando, cui a Sacrificiis Missae esse coepit, dato prius per manus Nicolai Olahi, Archiepiscopi Strigoniensis, nouo diplomate regio, in omnibus suis priuilegiis nobilitari-bus Hungaricis confirmatus est, quibus maiores eius, Philippum et

Bartho-

*Bár nevedet beragyogja apád s nagyapád híre, mégis
önmagad érdemivel vágyol emelni hied.*

*Hogy mi hatása vagon hugynak és bélbeli salaknak
gyógyítás vonalán, erre a célra irod.*

*Ronda бүдös biz'e szer, de segélyt nyújt minden
esetben,*

mintha bizony mósusz volna, vagy ámbra akár.

*Zóilus, ó szigorú kritikus, ki letéped, amit tudsz,
téphedd most a бүдös bakra tapadt ragacsot.*

3. Folytatta, befejezte és kéziratban hátrahagyta apjának, Mártonnak [*Tapasztalati orvos*]-át. Lásd Ruland Márton Raygertől kiadott [Orvosi kincstár]-ának 4. lapján.

74. SCALICH PÁL, kit *likainak* neveznek a Felső-Magyarországon levő Turóc vármegye egyik falváról, Magyarország bajtársa és hercege, mindkét Hunföld nagyhercegségének ura, zkradi báró, Cruciburg földesura, veronai őrgróf stb., 1531 táján született. Bécsben egész fiatalon a szabad művészetek és a bölcselet doktorává avatták, s az utóbbit nemsokára tanította is ott. Bolognában 1552-ben védte meg derekasán 100 tételét, s ezzel elnyerte a teológiai doktor címet, mivel azonban 1553 következtetését eretnekség gyanúja miatt Rómában a papság nem engedte nyilvánosságra hozni, visszatért Bécsbe. 1555-ben Ferdinánd császár, akinek akkoriban lett miséző papja, miután előbb új királyi oklevelet állított ki neki Oláh Miklós esztergomi érsek, mindazon magyar nemesi kiváltságokban megerősítette, melyekkel a törökök ellen viselt háborúban tanúsított vitézségükért néhai Béla magyar király adományozta meg őseit, Scalich

Bartholomaeum Scalich, ob virtutem militarem, in bello contra Turcas viriliter gesto, Bela Hungariae Rex olim. an. 1263. donauerat, Castellumque Zkrad situm in Croatia, et terram totam ex vtraque parte Hun, obtulerat. In Vniuersitate Vindobonensi an. 1557. Epistolam d. Pauli ad Ephesios scriptam, ex mente recentiorum sacrae Scripturae interpretum explicare, et de vera Christi doctrina, et sola fide iustificante, ausus est disputare non minus publice, quam coram ipso quoque Maximiliano, eo tempore Bohemiae rege, priuatim; quare ab ipso Imperatore loco motus, Tubingae substitit ad an. 1562. vsque, quo in aulam Alberti Brandenburgici, primi Borussiae Ducis, per varios casus delatus, et Consiliariorum primus salutatus est. Sed an. 1566. Sigismundi Regis Poloniarum decreto, ob polypragmatiam tota Polonia et Borussia proscriptus, iterum Pontificiis, quos antea acriter insectatus est, se associauit, et Ecclesiae Monasteriensis Canonici titulum obtinuit, ante dicta reuocauit, strenue pro sede Romana militauit, infelix mortuus tandem Dantisci, anno 1575. aetat. 44. Nicolaus Reusner in *Imagin. Viror. illustr. Litter. Argent.* an. 1590. in 8. edit. pag. 306. Iconi sequens distichon adiecit:

*Regulus Hunnorum, Scalae haeres gloriior esse
Gentis: Sacrificus Caesaris, inde Papae.*

SCRIPTVM.

Encomion Medicinae*. Exstat Encyclopaediae p. 725. edit. Basileens. an. 1559. 4. alph. 3. pl. 8. Vitam ex scri-

* Hoc solo forte Opusculo Scalichius meruit, vt a *Lindenio*, de scriptis medicis, et postea *Merkliino*, in *Lindenio* renouato, Medicorum catalogo insereretur.

Fülöpöt és Bertalant 1263-ban, nekik adva a Horvátországban fekvő Zkrad várát és a Hun mindkét oldalán elterülő egész földet. 1557-ben Szent Pálnak az ephesusiakhoz írt levelét fejtegette merészen a szentírás új magyarázóinak fölfogása szerint, s vitát mert indítani Krisztus igaz tanításáról és az egymagában is üdvözítő hitről, nemcsak a nyilvánosság előtt, hanem Miksa akkori cseh király otthonában is. Ezért a császár elmozdította állásából. 1562-ig Tübingenben húzta meg magát. Akkor aztán veszélyes kalandok után Brandenburi Albertnek, Poroszország első hercegének az udvarába került, és annak első tanácsosa lett. De 1566-ban, mikor Zsigmond lengyel király sokszínűség címén egész Lengyel- és Poroszországban elrendelte elfogatását, újra a pápásokhoz csatlakozott, akiket azelőtt tüzesen támadott, kolostori kanonok címet kapott, előbbi kijelentéseit visszavonta, buzgón harcolt a római pápaság érdekében, s végül szerencsétlenül halt meg Danckában 1575-ben, 44 éves korában. Reusner Miklós a [Híres tudós emberek képei]-nek 366. lapján (Strassburg, 1590. 8°) a következő distichont írta arcképe mellé:

*Hun törzs/ő vagyok, ezt hírlem, Scálák jogutóda:
császár papja valék, majd meg a pápa híve.*

IRÁSA

[Az orvostudomány dicsérete]* Megtalálható a Baselben 1559-ben kiadott 4°-ú, 3 alfabétum, 8 íves enciklo-

* Scalichius jóformán ezzel az egyetlen kis művével érte el, hogy *Lindon* az orvosi iratokról összeállított művében, majd utóbb ennek új kiadásában *Merklin* bevette az [Orvosok névjegyzéké]-be.

ex scriptis eruderauit, et reliqua scripta, quae iam taedet referre, ex Boissardo et Czuittingero enumerauit, Schelhornius in Biblioth. Bremens. Class. VII. Fascic. VI. pag. 1010. Idem Amoenit. Litter. Tom. IX. pag. 691. Brucker Histor. Philos. Tom. VI. pag. 1283. Morhof. Polyhist. Tom. I. Lib. I. cap. XI. §. 4. pag. 97. item Tom. I. Libr. II. cap. V. §. 28. p. 355. etc.

75. SCHOLTZ (IEREM.) Philosophiae et Medicinae Doctor, lib. regiaeque ciuitatis Sempronensis Physicus ordinarius, exhibuit *descriptionem Thermarum, quae ignis tantum beneficio calefiunt, Wolffsensium ad Sempronium*. Prodiit hic libellus primum latine, post conuersus in linguam Hungaricam, impressus est Csepregini an. 1631. in 4. plag. 1¹/₂. sub titulo: *A' Sopronyi birodalomban lévő Balffi Feredő mértékletes állapatu természetinek, munkalodó erejének és hasznátosságának magyarázó megirasa.*

76. SCVLTVS (N. N*.) Med. Doctor, vir eruditione non minus, quam eloquentia et pietate clarissimus, Principis Transilvaniae Gabrielis Bethlen archiater felicissimus: anno 1625. cum Stephano Kovaszotzio, supremo regni Cancellario, Francisco Miko, Aulae Ministro, Vindobonam missus, in Au-

gusta

* Hunc Caspar. Cunradi, Theatri symbolici Centur. IX. pag. 408. *Weighardum Scultetum a Schulz*, Philos. ac Medic. Doct. Seren. Princ. Transil. Gabr. Bethlen, Consil. et Archiatrum adpellat. Suspicari licet, nostrum hunc proxima cognatione coniunctum fuisse cum Ioh. Schulzio, alias Sculteto, quem *Pantke*, in Pastoribus Eccles. Vratislaviensis Elisabethanae, ex Phil. Melanthonis consilio, adulto Saec. XVI. orandae cathedrae ecclesiae Bartfensis, in Hungariam venisse scribit.

pédia 725. lapján. Életrajzát Schelhorn böngészte ki irataiból, s ugyancsak ő sorolta föl Boissard és Czwittinger művéből többi iratát — melyekről azonban nem kívánok beszámolni — a [Brémai Könyvtár] VII. osztatában, a VI. füzet 1010. lapján. Ugyancsak ő említi az [Egyház- és tud. tört. gyönyörúségek] IX. k.-ének 691. lapján, Brucker a [Bölcselők története] VI. k.-ének 1283. lapján, Morhof a [Polihistor] I. k. I. kv. XI. fej., 4. §. 97. lapján és az I. k. II. kv. V. fej. 28. §. 355. lapján stb.

75. SCHOLTZ JEREMIÁS bölcselet- és orvosdoktor, Sopron szabad királyi városának hivatalos fizikusa írta [*A Sopron mellett levő balfi hőfürdő leírása, mely csak a tűz jóvoltából lehet meleg*] c. művet. Ez a könyvecske először latinul jelent meg, de később magyarra fordították s Csepregen nyomtatták ki 1631-ben 4°-ű 1 1/2 íven az alábbi címmel: *A' Sopronyi Birodalomban levő Balffi Feredő mértékeletes állapotú természetinek, munkalodó erejének és használhatosságának magyarázó megírása.*
76. SCULTETUS N. N.* orvosdoktor, tudományáról, ékesszólásáról és vallásosságáról híres ember, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem szerencséskezű udvari orvosa volt, 1625-ben Kovasóczi István főkancellárral és Mikó Ferenc udvartiszttal kérőben járt Bécsben II. Ferdinánd császár

* *Cunradi Gáspár* a [Jelképes színház] IX. centuriájának 408. lapján *Scultetus Schultz Weighard* bölcselet- és orvosdoktornak, Bethlen Gábor erdélyi fejedelem 8 kegyelmessége tanácsosának és udvari orvosának nevezi. Azt lehet gyanítani, hogy emberünk igen közeli vérrokonságban állott Schulzius, másképp Scultetus Jánossal, akiről *Pantke* az [A boroszlói Erzsébet egyház lelkipásztorai]-ban azt írja, hogy Melancthon Fülöp tanácsára a XVI. század közepén jött Magyarországra a bártfai egyház papi székének a betöltésére.

gusta Imperatoris Ferdinandi II. Aula Proci munere functus est, at minus prospero ob id potissimum successu, quod neglecta annosa Caesaris filia virgine, quam nec prouectior aetas, nec forma commendauerat, natu minorem, Wladislao, Sigismundi regis Poloniarum principi filio, postea elocatam, Heri sui nomine ambiuerit. Non consentiente in haec sponsalia Caesare, recta Berolinum, vt edoctus erat, deproperauit Scultetus: ibi multo exstitit felicior, nam voto ex toto potitus, Principis Transsilvaniae Gabrielis annulum pronubum Catharinae virgini, Electoris Brandenburgici, Georgii Wilhelmi, sorori, sollemniter arrhae loco exhibuit. Mortuo anno 1629. Gabriele Bethlenio principe, fratris germani Comitis Stephani Bethlen, aulicus medicus et consiliarius intimus constitutus est. Catharina Brandenburgica de throno deturbata, aliis Georgium Rákótzí, aliis vero Stephanum Bethlen in locum surrogare volentibus, ad Portam Ottomannicam a recens electo suo Principe Stephano, consentientibus in id eius factionis hominibus, exmissus est. Re Constantinopoli feliciter confecta, dum a Sultano rediret, occurrit ei ad Albam Iuliam Comes Ioannes Kemény, qui partes viduae Principis, et cum ea Principis Georgii Rákótzí partes sustentare adlaborauit, Scultetum ad viduam Principem recto itinere Porumbachium deducit, litteras gratiae et fauoris Turcici ditissimas Legato adimit, iussu Herae suae in artissimos compedes constringit, et dum in carceres Fogarasios custodiendum dimittit, non procul Porumbachio, ab adornatis latronibus, noctu ille in via gladio transfoditur, et corpus exanime, in minutissima frustra concisum, in medias Alutae fluminis aquas, impiis Stephani Szaniszló, caedis ministri, manibus abiicitur. Tanti sceleris architectus Kemé-

felséges udvarában, de sikertelenül, főleg amiatt, mert mellőzve a császárnak idős hajadon lányát, aki azonkívül szép sem volt, a fiatalabbikat kérte meg ura nevében. Ez aztán Ulászló hercegnek, Zsigmond lengyel király fiának, lett a felesége. Mivel a császár nem egyezett bele az eljegyzésbe, Scultetus egyenest Berlinbe sietett, előre megadott utasítása szerint, s ott sokkal szerencsésebben járt: miután ugyanis célját teljesen elérte, ünnepélyesen átadta jegyzőlogul Gábor erdélyi fejedelem jegygyűrűjét a hajadon Katalinnak, György Vilmos brandenburgi választó nővérének. Mikor aztán Bethlen Gábor fejedelem 1629-ben meghalt, az ő édestestvérének, Bethlen István grófnak lett udvari orvosa és belső tanácsosa. Mikor pedig Brandenburgi Katalint a trónról letaszították, s egyesek Rákóczi Györgyöt, mások meg Bethlen Istvánt akarták helyébe ültetni, István fejedelem, mindjárt a megválasztása után őt küldte ki párthívei beleegyezésével a török udvarhoz. El is intézte ügyét Konstantinápolyban szerencsésen, de mikor a szultántól visszatért, Gyulafehérvár mellett rája bukkant Kemény János gróf, aki a fejedelem özvegyének s vele együtt Rákóczi György fejedelemnek a pártját támogatta, Scultetust egyenest Porumbákra vitte az özvegy fejedelemnéhez, a török jóindulatról és barátságáról szóló iratait elvette, úrnője parancsára a legszorosabb gúzsba köttette és aztán a fogarasi börtönbe küldötte. Azonban nem messze Porumbáktól fegyveres zsiványok támadtak rájuk éjjel, őt karddal agyonszúrták, felszabdalt holttestét pedig gyilkosa, Szaniszló István, az Olt közepébe dobta. Kemény, aki ezt

nyius conscientiae stimulis exstimulatus, nefandum facinus celare non potuit, sed in Historia sui temporis MSta, ad annum 1630. ipse confitetur, tamen non sine ingenti poenitentis, et veniam a Deo deprecantis, animi moerore.

O P E R A.

Discursus de Acidularum et Thermarum usu in Hydrope.

In prolixo hoc Manuscripto, contra Caesareum quempiam ex indulgentia Imperatoris e Moravia euocatum Medicum, demonstrat, Principem Gabrielem, hoc morbo laborantem, Acidulis salutariter vti non potuisse; idem cum Sculteto et Ribezio, Med. Doctore, gente Hebraeo, reliquis quoque Aulae Medicis adfirmantibus. Euentus docuit, nec Acidulas Száldobosienses, tanto minus thermas Gyogyienses et Magno-Varadienses, ex praescripto emeriti cuiusdam lictoris, Leutschoviensis medicastri, adhibitas, hydropisin tollere potuisse; etsi hic in vtraque tibia supra talos facta incisione, vulnus quoque ad eliminandam aquam intercutem excitauerit.

77. SEGNER (IOAN. ANDREAS). Edidit magnum hoc Matheseos lumen Lib. Regiaque Ciuitas Posonium d. 4. Oct. an. 1704. parentibus Michaële Segner, viro patricio, quaestore vrbano, et Christina Fischeria. Necessariis ad eruditionem primis principiis rite in patriis scholis, Posoniensi, Iaurinensi, Debrecinensi institutus, studio Matheseos et Medicinae dicatus Ienensem an. 1725. adiit Academiam, quae quinquennio post debitos eruditioni eius honores in Medicina contulit. Posonium hinc redux, an. 1730. praxin medicam domi vix auspicatus, anni sequentis mense Decembre vrbem nostram vo-

a gazzettet kieszelte, a lelkiismerettől furdalva nem tudta titokban tartani istentelen bűnét, hanem a maga koráról szóló kéziratos történeti művében maga vallja be az 1630. évnél, s roppant szánom-bánommal kér érte bocsánatot Istentől.

M Ű V E I

[*Eszmefuttatás a savanyú- és hévvizek hasznosságáról vízkór esetében*]. Ebben a terjedelmes kéziratban egy, a császár engedelmével Morvaországból meghívott orvossal szemben azt bizonyítja, hogy Gábor fejedelem, aki ebben a bajban szenvedett, orvosságul nem használhatta a savanyúvizeket. Ezt vele együtt tanúsítja a zsidó orvosdoktor, Ribez meg az udvar többi orvosa is. Az eredmény bebizonyította, hogy sem a száldobosi savanyúvíz, sem a gyógyi és nagyváradai hévvíz, amelyeket egy kiszolgált hajdúból lett löcsei kuruzslónak az utasítására használt, nem tudta megszüntetni a vizenyőt, pedig a boka fölött mind a két lábszáron bevágást csinált, hogy a seb is elősegítse a bőralatti víz eltávolodását.

77. SEGNER JÁNOS ANDRÁS, ez a kiváló matematikus Pozsony szabad királyi városában született 1704. okt. 4-én. Apja Segner Mihály tanácsbeli ember, városi pénztáros volt, anyja Fischer Krisztina. A műveltséghez szükséges alapismereteket a pozsonyi, győri, debreceni iskolákban sajátította el, s aztán 1725-ben a jénai egyetemre ment a matematika és orvostudomány művelésére szánva magát. Itt öt év múlva meg is kapta a tudományát megillető kitüntetést az orvoslás terén. Innen Pozsonyba tért vissza, de alig kezdte meg otthoni orvosi működését, 1730-ban, debreceni meghívásra már a következő év decemberében a mi városunkba jött, s az itteni előljáró-

catus intrauit, eique mox prouinciam ordinarii Physici Magistratus huius detulit, et maiorem in modum doluit, quod, dum non nisi vnum fere annum in eo cum laude expleuisset munere, Teichmeyeria Virgo, Maria Carolina Sophia, optumae indolis virum iuuenem blandis suis pollicitationibus hac sede exciuerit, totique regno nostro eriperit, eo quod ante illi Noster tacite fidem coniugii, etsi parentibus insciis, dederat. Vnde clarissime perspicitur, vix illam discessus eius rationem vero videri similem, quam a Boernero in *Vitis Medicorum nostri temporis* Tom. I. pag. 816. non sine graui Debrecinensium, immo totius reipublicae Hungaricae laesione, in vulgus impudenti calamo publicatam legimus. Ienensibus hac factorum necessitate redditus, accepit illico ab Academia loci illius, philosophicas disciplinas primum in priuatis scholis, postea publicis quoque, praelegendi facultatem: eam exornauit cum adplausu tam diu, quoad an. 1735. Goettingam, ad docendam Physicam, Mathesin, et Chemiam, auocaretur. Annus deinde labebatur Seculi quinquagesimus quintus, quo Rex Borussiae Halam Magdeburgicam accitum, Physices et Matheseos Professore publicum constituit, Consiliarium suum intimum denominauit, confirmauitque eum, cum posteris, in omnibus pristinis iuribus, et priuilegiis nobilitatis Hungaricae, cuius insigne aeri incisum exhibuit Burgstaller Poseniensis, inter Insignia nobil. familiar. R. Hung. Decad. I. num. 6. Sed et aliis idem Rex ad inuidiam vsque honoribus eum mactauit liberalissime. Id praeterea non hominum, sed folius eruditionis commendatione indeptus est, vt in eruditas scientiarum Societates, Imperialem Petropolitanam, et Regias Londinensem, Goettingensem, et Berolinensem cooptaretur. Vniuersa sibi maximo-

ságtól nemsokára hivatalos fizikusi megbízást kapott. Sajnos azonban, csak körülbelül egy évet töltött ebben a dicséretesen viselt hivatalban, mert Teichmeyer Mária Karolina Zsófia hajadon lány ezt a nagytehetségű fiatal-embert kicsalta erről a helyéről csábító ígéretekkel, s elrabolta egész országunktól azon a címen, hogy előzőleg titokban házassági ígéretet tett neki szülei tudta nélkül. Ebből világosan kitűnik, hogy alig valószínű távozásának az a magyarázata, amelyet Boerner orcátlan tolla terjesztett el a debreceniek, sőt az egész Magyarország súlyos sérelmére, a [Korunkbeli orvosok életrajzai] I. kötetének 816. lapján. Ilyen végzetes kényszerből került hát vissza Jénába, s az ottani egyetemtől rögtön megkapta a bölcséleti tantárgyaknak előbb magán-, később nyilvános iskolákban való előadási jogát, s ezt addig gyakorolta nagy sikerrel, míg 1735-ben Göttingenbe nem hívták a természettan, matematika és vegytan tanítására. A század 55. évében a porosz király Halleba hívta, s nyilvános természettan- és matematikatanárrá nevezte ki, belső tanácsosává tette, s utódait is beleértve, megerősítette magyar nemességének minden régi jogában. Címerét a pozsonyi Burgstaller a [Magyarország nemes családainak címerei] I. decasának 6. számában közölte. Ugyanez a király más kitüntetésekben is bőven részesítette, úgyhogy irigyelték érte. Azt azonban nem az embereknek, hanem csupán tudományos érdemeinek köszönhetette, hogy beválasztották a pétervári cári, a londoni, göttingeni és berlini királyi tudományos társaságba.

pere gratulari potest Germania, quod in Populari hocce nostro immortalem hac aetate sibi reuixisse Newtonum certis experitur documentis. Biographiam dedit Boernerus l. c. Scriptorum quoque seriem in illo et sequentibus Tomis collegit idem et publicauit; quia vero ingens eorum est numerus, chartarum nostrarum angustia non patitur omnia illa huc iam exscribere.

78. SILVANVS (GEORGIVS), Hungarus ex Siluania oriundus, Med. Doctor, in Comitatu Middelsexiae prope Londinum. In Scholis triualibus publice docuit: separatim ab eo edita sunt cum scholiis:

OPERA.

1. *Isocratis* orationes ad Demonicum et Nicoclem; *Plutarchi* Liber de educatione Liberorum; *Aesopi* fabulae sexaginta; *Luciani* dialogi selecti*; *Isocratis* Epistolae, quae exstant; *Theocriti* Idyllia selecta: Londini an. 1684. et 1685. in 12. Recensentur coniunctim Actis Erudit. Lipsiens. an. 1686. pag. 259.
2. *Homeri* Iliados Liber primus. In quo singularum vocum significationes, compositiones, ac deriuationes annotantur; dialecti clare et distincte ex-

ponun-

* Horum Luciani dialogorum selectorum, noua per metaphrasin et periphrasin interpretatione latina donatorum; notis, varios ac elegantes particularum in lingua graeca vsus demonstrantibus, illustratorum; Graecismis, phrasibus, loquendique formulis ac sententiis locupletatorum; ab omni denique obscuritate ac difficultate liberatorum, alteram quoque *Sxilagyus* noster auctam emendatamque adornauit editionem. Londini 1684. plagg. 6. in 12.

Örvendhet egész Németország, hogy minden bizonnal a halhatatlan Newton támadt most föl, neki ebben a mi honfitársunkban. Életrajzát Boerner írta meg i.m.-ben. Ugyancsak ő szedte össze iratai hosszú sorát, s adta ki ugyanabban a kötetben és a következőkben. Mivel számuk óriási, könyvem szűk keretei miatt ezeket itt mind nem közölhetem.

78. SZILÁGYI (SILVANUS) GYÖRGY, a Szilágy-ságból való magyar orvosdoktor, London közelében, Middlesexben tanított nyilvánosan a gimnáziumokban. Magyarázatos műveit maga adta ki külön-külön.

M Ű V E I

1. *Isocrates* beszédei Demonicushoz és Nicocleshez. *Plutarchus* könyve a gyerekek neveléséről. *Aesopus* 60 meséje. *Lucianus* válogatott párbeszédei.* *Isocrates* fennmaradt levelei. *Theocritus* válogatott Idylliumai. London, 1684 és 1685, 12°. Közös ismertetésük a [Lipcsei Tudósok Közleményei]-ben, 1686, a 259. lapon.
2. *Homeros* Iliasának első könyve. Ez megmagyarázza az egyes szavak jelentését, összetételét, eredetét, világosan és határozottan ismerteti a tájszólásokat;

* *Lucianus* ezen válogatott, más szavak és körülírások segítségével új latin magyarázattal ellátott, a mondatszólamoknak a görög nyelvben való különféle szép használatait bemutató jegyzetekkel díszített, görögösségekkel, kifejezésekkel, szólásformákkal és híres mondásokkal dúsan fölszerelt, végül minden homályosságtól és nehézségtől megszabadított párbeszédeinek második, bővített és javított kiadását is a mi *Szilágyiánk* végezte el Londonban, 1684, 6 ív, 12° alakban.

ponuntur; Synonyma multis locis adiiciuntur; particularum varii ac elegantes vsus demonstrantur; phrases ac sententiae ex ipso textu deliguntur; Graecismi passim occurrentes explanantur; fabulae et historiae nominum priorum enarrantur; omnia denique, quae huc pertinere videbantur, ita continentur, vt is facile a quouis intelligatur, methodusque vera linguam graecam tam docendi, quam discendi, habeatur. Londin. an. 1686. plag. 11. in 8. Inscriptus est Illustri ac Nobili Viro D. D. Iac. Langhamo. Equiti aurato et Baronetto etc.

79. SIMONIDES (SIMON), Patria Ronenbergensis fuit poliater Eperjessiensium Seculo XVI. vt testes sunt Litterae manu eius ad Nobil. ac Generos. D. Alexandrum Kapi, aurium tinnitu laborantem, Eperjessino d. 27. Febr. an. 1588. exaratae: *Caueat dominatio vestra generosa ab omnibus cibus salsis, fumigatis, a piscibus, a carne porcina, bouina, caseo, lacticiniiisque, fructibus crudis, pisis, caulibus, et id genus aliis: viatur autem caponibus, perdicibus, ouis recentibus, pultibus hordeaceis, carne vitulina, haedis, agnis, et similibus bonae digestionis cibus: vtatur vino tenui bene defaecato, et non austero. Quod ad vsum medicamentorum attinet, habebit propter illum tinnitum aurium herbas pro fomento in quatuor scartecis: hoc, quod in vna scarteca fuerit, accipiat, id in vino leniter decoquatur, postea adimatur, (vnam horam,) et ita ascendens vapor per infundibulum in aurem immittatur per vnam horam: quum autem non possit tantum durare calor vnica facta calefactione, in eamdem aquam imponantur lapilli candentes. Absoluto iam fomento immittatur gutta vna atque altera olei in aurem, et circumquaque liniatur auris eodem oleo: hocque fiat mane et ves-*

sok helyen közli a rokonszavakat; bemutatja a szép és változatos mondatszerkesztést, magából a szövegből választja ki a szép kifejezéseket és mondásokat, föltárja az itt-ott előbukkanó görögösségeket, elmondja a tulajdonfőnevekkel kapcsolatos mondákat és történeteket, végül minden idesorolható dolgot olyan módon foglal magába, hogy mindenki könnyen megértheti, és elsajátíthatja belőle a görög nyelv tanításának és tanulásának helyes módszerét. London, 1686, 11 ív 8°. Nagyságos nemes, tudós Langham Jakab aranygyapjas lovag báró stb. úrnak ajánlva.

79. SIMONIDES SIMON Rózsahegyen született. Eperjesi orvos volt a XVI. században, mint a fülcsengésben szenvedő nemes és nemzeti Kapi Sándor úrhoz 1588. febr. 27-én sajátkezűleg írt levele tanúsítja: *„Óvakodjon nemzeti uraságod minden sós és füstölt ételtől, haltól, disznó- és marhahústól, sajttól, tojásos tejhabtól, nyersgyümölcsötől, borsótól, káposztától és egyéb ilyenféléltől, de fogyasszon kappant, foglyot, friss tojást, árpakását, borjúhúst, kecskegidát, bárányt és hozzájuk hasonló, könnyen emészthető eledeleket, igyon kevés jól megszürt, nem savanyú bort. Ami az orvosságok használatát illeti, négy zacskó füvet küldök melengetőszernek a fülcsengésre: azt, ami az egyikben lesz, főzesse meg lassú tűzön borban, aztán vetesse le (egy órára), felszálló gőzét egy tölcséren engedje a fülébe egy óra hosszat, de ha a meleg nem tart el benne egy melegítéstől ennyi ideig, tegyenek forró köveket ugyanabba a vízbe. Ha vége a párlásnak, egy-két csöpp olajat kell a fülbe önteni, s meg kell vele mindenhol kenni. Ezt a gőzölést reggel és este lefekvés*

spere, eundo cubitum. Habebit praeterea morsillos confortantes, et catarrhum exsiccantes, ex quibus utatur quotidie duobus, mane ante prandium vno, et ante coenam altero. Dum autem voluerit lauare caput, habebit herbas pro tribus vicibus ad lixiuium, imponantur in sacculum, et cum hoc lixiuium lauabitur caput.

80. SINAPI, aliter SENFF (MICH. ALOYSIVS), Nobilis Hungarus, patria Scaliszensis, Phil. et Med. Doctor, sub exitum superioris Seculi, peripateticus per vniuersam Germaniam, Poloniam, Hungariam, aliasque Europae prouincias. Practicus magnus, vt Theophrasti Paracelsi admirator, ita Hippocratis et Galeni obtrectator summus.

OPERA.

1. Dissert. inaug. med. Rectore Gerard. Wynen, *De Mania*. Harderouici in 4. annus editionis a bibliopoeo resectus.
2. *Absurda vera, siue paradoxa medica*, quorum Pars I. *theoremata et quaestiones controuersas varias, quae hodie neotericis cum Galenicis intercedunt, proponit*, cum Dissertatione noua Cap. V. *De spirituum effluuiis, et animae communis transmigracione iuxta modernos Pythagoricos*. Pars II. *Occasione morborum certorum septentrionalium, easdem quaestiones controuersas continuat*, cum Dissertatione *de falso titulo, siue de falsa existentia Morbi Gallici*. Pars III. *continet Tractatum de Vanitate, falsitate, et incertitudine Aphorismorum Hippocratis*. Geneuae an. 1697. in 8. alph. 1.
3. *Tractatus de Remedio doloris, siue materia anodynorum, nec non opii, caussa criminali in foro medico*. Accessit *Visio Alethophili aduocati, de secta et re-*

ligione

előtt kell csinálni. Küldök aztán erősítő és huruttisztító gyomor-tablettákat is. Ezekből vegyen be egyet reggel étkezés előtt, egyet meg ebéd előtt. Ha pedig fejet akar mosni, küldök három használatra elegendő füvet hajmosóléhez, tegye egy zacskóba és ezzel a lével mossa a fejét.”

80. SINAPI (másképp SENFF) MIHÁLY ALAJOS, nemes származású magyar, szakolcai születésű bölcsélet- és orvosdoktor, egész Németországban, Lengyelországban és Magyarországon s Európa egyéb országaiban működött a múlt század végén, ide-oda vándorolva. Híres gyakorló orvos volt, nagy csodálója Paracelsus Theophrastusnak s nagy ócsárolója Hippocratesnek és Galenusnak.

M Ű V E I

1. Orvosavató értekezés WYENEN Gerhard rektorsága alatt [*Az örültségről*] címmel. Harderwijk, 4°, a kiadás évét a könyvkötő lemetszette.
2. [*Valódi valótlanságok, azaz orvosi paradoxonok*]. Ennek első része azokat az elméleteket és különféle vitatott kérdéseket tárgyalja, amelyek ma vetődnek fel az újkori orvosok és Galenus követői közt. Az V. fejezetben egy új értekezés található: [*A lélek eltávozásáról és a közös életerőnek a modern pythagorikusok szerinti átvándorlásáról*] címmel. A II. rész bizonyos északi betegségekkel kapcsolatban ugyanezen ellentétes vitakérdéseket folytatja, s hozzá van kapcsolva egy értekezés: [*A francia betegség helytelen nevről, azaz létezésének hamis voltáról*]. A III. rész egy dolgozatot foglal magába [*Hippocrates aphorismusainak haszontalanságáról, hamiságáról és bizonytalanságáról*] címmel, Genf, 1697, 8°, 1 alfabétum.
3. [*Értekezés a fájdalom orvosságáról, azaz a fájdalomcsillapító szerek és az ópium gyógyanyagáról, mint az*

spere, eundo cubitum. Habebit praeterea morsillos confortantes, et catarrhum exsiccantes, ex quibus vtatur quotidie duobus, mane ante prandium vno, et ante coenam altero. Dum autem voluerit lauare caput, habebit herbas pro tribus vicibus ad lixiuium, imponantur in sacculum, et cum hoc lixiuio lauabitur caput.

80. SINAPI, aliter SENFF (MICH. ALOYSIVS), Nobilis Hungarus, patria Scalizensis, Phil. et Med. Doctor, sub exitum superioris Seculi, peripateticus per vniuersam Germaniam, Poloniam, Hungariam, aliasque Europae prouincias. Practicus magnus, vt Theophrasti Paracelsi admirator, ita Hippocratis et Galeni obtrectator summus.

OPERA.

1. Dissert. inaug. med. Rectore Gerard. Wynen, *De Mania*. Harderouici in 4. annus editionis a bibliopoego resectus.
2. *Absurda vera, siue paradoxa medica*, quorum Pars I. *theoremata et quaestiones controuersas varias, quae hodie neotericis cum Galenicis intercedunt, proponit*, cum Dissertatione noua Cap. V. *De spirituum effluuiis, et animae communis transmigratiōe iuxta modernos Pythagoricos*. Pars II. *Occasione morborum certorum septentrionalium, easdem quaestiones controuersas continuat*, cum Dissertatione *de falso titulo, siue de falsa existentia Morbi Gallici*. Pars III. *continet Tractatum de Vanitate, falsitate, et incertitudine Aphorismorum Hippocratis*. Genevae an. 1697. in 8. alph. 1.
3. *Tractatus de Remedio doloris, siue materia anodynorum, nec non opii, caussa criminali in foro medico*. Accessit *Visio Alethophili aduocati, de secta et re-*

ligione

előtt kell csinálni. Küldök aztán erősítő és huruttisztító gyomor-tablettákat is. Ezekből vegyen be egyet reggel étkezés előtt, egyet meg ebéd előtt. Ha pedig fejet akar mosni, küldök három használatra elegendő füvet hajmosóléhez, tegye egy zacskóba és evvel a lével mossa a fejét."

80. SINAPI (másképp SENFF) MIHÁLY ALAJOS, nemes származású magyar, szakolcai születésű bölcsélet- és orvosdoktor, egész Németországban, Lengyelországban és Magyarországon s Európa egyéb országaiban működött a múlt század végén, ide-oda vándorolva. Híres gyakorló orvos volt, nagy csodálója Paracelsus Theophrastusnak s nagy ócsárolója Hippocratesnek és Galenusnak.

M Ű V E I

1. Orvosavató értekezés Wynen Gerhard rektorsága alatt [*Az őrületségről*] címmel. Harderwijk, 4°, a kiadás évét a könyvkötő lemetszette.
2. [*Valódi valótlanóságok, azaz orvosi paradoxonok*]. Ennek első része azokat az elméleteket és különféle vitatott kérdéseket tárgyalja, amelyek ma vetődnek fel az újkori orvosok és Galenus követői közt. Az V. fejezetben egy új értekezés található: [*A lélek eltávozásáról és a közös életerőnek a modern pythagorikusok szerinti átvándorlásáról*] címmel. A II. rész bizonyos északi betegségekkel kapcsolatban ugyanezen ellentétes vitakérdéseket folytatja, s hozzá van kapcsolva egy értekezés: [*A francia betegség helytelen nevéről, azaz létezésének hamis voltáról*]. A III. rész egy dolgozatot foglal magába [*Hippocrates aphorismusainak haszontalanságáról, hamiságáról és bizonytalanságáról*] címmel, Genf, 1697, 8°, 1 alfabétum.
3. [*Értekezés a fájdalom orvosságáról, azaz a fájdalomcsillapító szerek és az ópium gyógyanyagáról, mint az*

ligione empiricorum panacaeistarum. Amstelod. an. 1699. 8. plag. 11. Recensetur in Act. Erudit. Lipsiens. Supplement. Tom. III. pag. 500.

81. SPAENHOLTZ (N. N.) Hunc Brucker in Historia Vitae Oeconum pag. 66. seqq. Societati Iesu primum nomen dedisse, sed postea vergente ad finem superiore Seculo, in Praesidio Iaurinensi status militaris Medicum egisse ordinarium, testatur. Vir fuit polemicis scriptis medicis clarissimus, quae tamen omnia, partim Friderici Mülleri a Loewenstein, pharmacopolae Viennensis; partim vero ficto Philonis Nasturtii nomine publicata sunt.

OPERA.

1. *Lexicon Medico-Galeno-chymico-pharmaceuticum.* Francof. an. 1661. in fol.
  2. *Vmbra rediuiui Zwelferi, seu, extemporaneum Responsum ad extrauagans Apologema cuiusdam Raphaëlis Schmuzen contra D. Zwelferum, Augustani Dispensatorii correctorem.* ibid. an. 1671. 8.
  3. *Postscriptum apologeticum.* Prodiit sub Philonis Nasturtii nomine an. 1673. in 8. cui respondit Lucas Schroeckius, filius, in *Defensione Pharmacopoeiae Augustanae restituae*, edit. August. Vindel. an. 1675. in 4.
82. SPILENBERGER (SAM.) filius Daudis Spilenbergeri, qui, teste *Diario domestico Leibitzeriano Mscto* ad an. 1595. fuit sacrorum antistes in oppido dominationis Poloniae Comitatus Scepusiensis Vallendorfensi. Ea Samuel bonae mentis iam adolescens edidit specimina, vt Leutschouiensis respublica, dato sufficienti stipendio, eum in Academiam Vittebergen-

orvosi titélészek elé került bűnvád okáról]. Ehhez járul az [*Alethophilus ügyvéd látomása a szent panaceában hívő kuruzslók hitfelekezetéről és vallásáról*]. Amsterdam, 1699, 8°, 11 ív. Ismerteti a [Lipcsei Tudósok Közleményei]-nek III. pótkötete az 500. lapon.

81. SPAENHOLTZ N. N.-ről Brucker az [Az Occók élettörténeté]-ben a 66. lappal kezdve azt állítja, hogy eleinte jezsuita volt, de a múlt század végén a katonaság győri helyőrségében teljesített hivatalos orvosi szolgálatot. Híres orvosi vitairatokat adott ki, de vagy Loewensteini Müller Frigyes bécsi gyógyszerész neve alatt, vagy Philo Nasturtius álnéven.

M Ű V E I

1. [*Orvosi, galenusi, vegyészeti és gyógyszerészeti lexikon*]. Frankfurt, 1661. folió.
  2. [*A föltámadt Zwelfer árnyalakja, azaz rögtönzött felelet egy bizonyos Schmuzen Ráfaelnek az Augsburgi gyógyszerkönyvet kijavító Zwelfer úr ellen írt különös Védiratára.*] Uo. 1671, 8°.
  3. [*Védekező utóirat*]. Ez Philo Nasturtius neve alatt jelent meg 1673-ban 8° alakban. Erre az ifj. Schroeck Lukács felelt meg a [*A helyrehozott Augsburgi gyógyszerkönyv megvédelmezése*] című művében. Augsburg, 1675, 4°.
82. SPILENBERGER SÁMUEL Spilenberger Dávid fia volt, aki a [Leibitser kéziratos házi naplójá]-nak 1595-beli adatai szerint lelkész volt Vallendorfban, Szepesség lengyel uralom alá került városában. Sámuel már serdülő korában olyan jeleit adta eszességének, hogy Lőcse városa elegendő ösztöndíjjal a wittenbergi egye-

sem, acquirendae eruditionis medicae gratia, expediuerit, de quo Stephanus Xylander, aliter Holtzman, illius ab incunabilis familiaris, et studiorum domi forisque commilito, tandem Leutschouiensium concionator, et Fraternitatis Scepusiensis XXIV. Regalium Senior, in Matricula eiusdem Fraternitatis sequentia adnotata reliquit: Anno 1613. *primus in hoc Hungariae Scepusio, immo in tota Hungaria nostra, officinam chartariam exstruxit et erexit Clarissimus et Excellentissimus dominus Samuel Spilenbergerus, Artis medicae Doctor, eiusdemque in patria et Comitatu Scepusiensi alibique locorum Practicus felicissimus, in pago Leutschouiensium Teplicza. Largiatur Deus, ut hoc singulari studiorum adminiculo, patria nostra et posteritas quam diutissime utatur.* Hodiedum superest in eodem loco haec papyracea mola. Non modo Ciuitatis Leutschouiensis, et integri Comitatus Scepusiensis ordinarius fuit Physicus, sed Illustriss. quoque Comitum Georgii Turzo, regni Hungar. Palatini, Archiater*. Quum Albertus Molnár Georgii Tzig-

* In Bibliotheca perillustris Domini Székely de Doba, Viri apud Eperiesienses longe doctissimi, latet Diarium MStum, in quo ad an. 1648. haec leguntur: *Christophoro Schlegelio, Pastori Leutschouiensi, vocorem ducenti, die 25. Oct. inter reliquos adplaudebatur etiam Samuel Spillenberger, Doctior, ciuitatis Leutschouiensis per L. annos Medicus ordinarius. Hunc Casparus Cunradi, Prosopographiae Melicae Millenar. II. p. 185. edit. Francofurt. anni 1615. Georgii Turzo, Palatini, Medicum nominat, et tale adiicit Epigramma:*

*Panno Getas, morbos ego profligo, Pannonis hostes,
Turcarum potior disc oter hostis eris?*

Plura de hoc Spilenbergero videantur in eiusdem Caspari Cunradi Theatri symbolici Centur. IV. pag. 164. vbi anno 1614. vocatur quoque Archiater Bethlenianus.

temre küldte az orvostudomány elsajátítására. Erről Xylander (másképpen Holtzman) István, aki neki kised korától kedves pajtása, itthon és külföldön iskolatársa volt, végre lőcsei pap s a Huszonnégy Szepesi Város Papi közösségének szeniora lett, a közösség anyakönyvébe ezt írta: *1613-ban ebben a magyar Szepességben, sőt egész Magyarországon elsőnek az igen híres és kitűnő Spilenberger Sámuel orvosdoktor úr, a Lőcsón, Szepes megyében és másfelé is működő szerencséskezű orvos épített elsőnek papírmalmot a lőcsei Teplicán. Adja Isten, hogy a tudománynak ezt a páratlan segítőszert szülővárosunk és utódaink minél tovább használhassák.* Ez a papírmalom ma is megvan eredeti helyén. De nemcsak Lőcsének és az egész Szepes megyének volt rendes fizikusa, hanem kegyelmes gróf Thurzó György magyarországi nádornak is udvari orvosa.*

* Az eperjesiek közt igen nagy tudományú hírneves *dobai Székely* úrnak a könyvtárában rejtőzködik egy kéziratos napló, amelyben az 1648. évnél ez olvasható: *Schlegel Kristóf lőcsei lelkesznek, mikor okt. 25-én megnősült, többek között Spillenberger Sámuel, 50 éve lőcsei hivatalos orvos is szerencsét kívánt. Cunradi Gáspár a Frankfurtban 1615-ben kiadott [Verses dicséreték] II. ezrének 185. lapján Thurzó György nádor orvosának nevezi, és a következő epigrammát közli hozzá:*

*Ozmánt irt a magyar, bajból én ezt kikupálom
vaj' melyik árt többet türkenek a kard, avagy én;*

Aki erről a Spilenbergerről többet akar megtudni, olvassa el ugyancsak Cunradi Gáspártól a [Jelképes színház] IV. centuriájában a 164. lapot, amely az 1614. évnél *Boihlen udvari orvosának* is nevezi.

Tzigleri *Discursum de incertitudine rerum humanarum theologicum, ethicum, et historicum*, Hungarica donasset ciuitate, et *Summi Boni titulo* vulgasset typis Leutschoviensibus an. 1630. in 4. sequenti cohonestauit tetrasticho:

*Magnus Alexander, totum qui vicerat orbem,
Letho victus humi vermibus esca iacet.
Hae sunt diuitiae nostrae, hic honor, haecque voluptas,
Quae tria pro trino numine mundus habet,
Summum, crede, Bonum, vita si quaeris in ista,
In scirpo nodum, quaeris, in igne gelu.
Vnum fac, moriari pie, vel sponte sequetur
Summum, quod quaeris nocte dieque, Bonum.*

Eodem defunctus Poetae munere dum Bartholomaeus Bertram, Apothecarius Kesmarkiensis et Senator, generi sui Davidis Froelichii, Regii Mathematici, Medullam Geographiae practicae suis ederet sumtibus Bartfae an. 1639. in 8. Digna est, quae repetitis vicibus relegatur Elegia. Senio confectum obiuisse diem supremum Leutschoviae, docet Observatio XL. in *Ephemer. Nat. Curios. Decur. I. an. II. pag. 72.* Ibidem exstat eiusdem Observatio anatomica, *de Effigie humana in ossiculo cordis humani.* De utroque Spilenbergero, patre hoc, et qui sequitur filio, ita Poeta Hungarus cecinit in *Memor. Medicor. Thorunens.* vers. 687. seqq.

*Carpathus acrius nam qua se ad sidera tollit,
Spillenbergiades aeternum nomen adepti
Leucopoli, morbos persanavere malignos.*

83. SPILENBERGER (DAVID), Samuelis filius, posteaquam Medicum studium Lugduni Batauorum,

Basi-

Mikor Molnár Albert Czigler György [*Teológiai, erkölcs-tani és történeti eszmefuttatás az emberi dolgok bizonytalanságáról*] c. művét magyarra fordította, és 1630-ban [*A legfőbb jó cimmel*] 4° alakban Lőcsén kinyomatta, ezzel a tetrastichonnal tisztelte meg:

*Nagy Sándor, ki egész földrészt hódította magának,
mehódolt a halálnak s nyüvek étele lett.
Kincs, rang és a gyönyör szentháromsága csak ezt ér,
isteneként e világ mit leborulva imád.
Mind, ki a legfőbb jót e világon véli elérni,
kákán vél göcsöt és tűzbe' keres jeget az.
Istenesen halj meg, törekedjél erre s eléred
menten a legfőbb jót, mit szanaszét keresél.*

Ugyanilyen költői munkát végzett akkor is, amikor Bertram Bertalan, késmárki gyógyszerész és szenátor, vejének, Frölich Dávid királyi matematikusnak az [*A gyakorlati földrajz veleje*] c. munkáját adta ki Bártfán 1639-ben 8° alakban, saját költségén. Ez az elégia többszöri elolvasásra méltó. Öregkori végelgyengülésben halt meg Lőcsén, amint erről a [*Természettudósok Hetilapjai*] I. dec. II. év 40. észlelete a 72. lapon tudósít. Ugyanott található egy anatómiai észlelete [*A sztv csontocskáján levő emberalokról*] címmel. A két Spilenbergerről, apáról és fiáról, így emlékezik meg a magyar költő a [*Torunyi orvosok emléké*]-nek 687. verssorától kezdve:

*Ott, hol a Kárpátok magas ormai nyúlnak az égis
Leucopolis mellett, a gonosz bajokat kikezelvén,
Két Spilenberger neve él a szivekben örökké.*

83. SPILENBERGER DÁVID, Sámuel fia, miután az orvostudományt Leydenben, Baselben, Pádovában ki-

Basileae, Patauii excoluisset, et multis encomiis testimoniisque non vulgaribus ornatus ab exteris oris rediisset, et Leutschoviae patria ciuitate clinicam exercuisset, labentibus annis mortuo Patri in ordinario physicatus munere suffectus est: sed cum Reginam Reuteriam, Schemnitziensem, feminam opulentam, duxisset in matrimonium, praxin medicam parum, metallifodinas vero plurimum curauit, vnde ingentes labente tempore sibi posterisque suis hodie dum superstitibus corrasit opes. Chronica Leutschoviensis Mscta docet, duobus annis 1670. et 1671. Iudicis quoque primarii munere laudabiliter fuisse defunctum. Duos ille reliquit superstites filios, Davidem et Ioannem: ille Euphrosinam Radvánszky, hic Catharinam Lehotzky, duxerunt in matrimonium. Sed non contenti suo axiomate, ante quadraginta, et quod excurrit, annos, a Carolo VI. Imperatore nouum impetrauerunt regium Priuilegium, vt, immutato cognomine, de Spilenberg, et aulae regiae Familiares, et scriberentur, et dicerentur, ob praeclara antecessorum suorum merita, in cultura fodinarum Schemnitzii praestita, et quod se ex Westphalia ortos, atque a Comite Palatino axiomate nobilitari ibi olim donatos fuisse, testarentur. Filia vero vnica, Susanna dicta, quae ante annos aliquot aetatis 85. vitam reliquit, Nobilissimo Viro, Ioanni Ujházi fuit elocata, quae Wilhelmum Ujházi, filium dedit patriae bene educatum, vnus postea Legionis equestris ordinis militiae Colonellum; et Danielem Ujházi, qui non poenitendum nunc inter doctos Hungariae nomen habet.

O P E R A.

1. *Carmen adgratulatorium Honoribus Ioannis Weberi, Pharmacopoei, in alterum annum electi Ludicis Eperjessien-*

tanulta, sok dicsérettel és kiváló bizonyítványokkal hazakerkezett és gyógyításba fogott szülővárosában, Lőcsén. Évek múltával apja helyébe lépett hivatalos orvosi állásba. Mióta azonban feleségül vette a gazdag selmeci Reuter Reginát, nem annyira a gyógyítással, mint inkább a bányászattal foglalkozott, amiből idő múltával óriási vagyont gyűjtött magának, és ma is élő utódainak. A kézzel írt lőcsei krónika szerint 1670-ben és 1671-ben dicséretesen töltötte be a főbírói tisztséget is. Két élő fia maradt, Dávid és János; amaz Radvánszky Euphrosinát, emez meg Lehotzky Katalint vette feleségül. De méltóságukkal nem voltak megelégedve, s ezért jó negyven éve új kiváltságot szereztek VI. Károly császártól arra, hogy vezetéknévüket megtartva Spielenbergernek s a királyi udvar bizalmas embereinek írassák és mondassák magukat, merthogy őseik kiváló érdemeket szereztek a selmeci bányák művelésében, és beigazolták, hogy westphaliai eredetűek, s a rajnai választó nekik ott annak idején nemességet adott. Egyetlen lánya, Zsuzsanna, aki néhány éve halt meg 85 éves korában, nemes Újházi Jánosnak lett a neje, s a jónevelésű Újházi Vilmos anyja, aki később az egyik huszárezred ezredese lett; ő volt az anyja Újházi Dánielnek is, akinek igen jó neve van Magyarország tudósai közt.

M Ű V E I

1. *[Köszöntő vers Weber János gyógyszerész tiszteletére, akit az eperjesiek a következő évre is bírájuknak választ-*

rjessiensis, et Ianum bifrontem an. 1662. in fol. Leutschoviae publicantis, scriptum.

2. Observationes medicae, Ephemeridibus Nat. Curiosor. insertae:

Decur. I. An. I. Obs. 133. *De Cantharidibus innoxie sumtis.* Adnotata ad hanc Observationem vide ibidem in Appendice p. 31.

An. II. Obs. 70. *De Cancro latente, coecitatis caussa.*

Obs. 71. *Post purgans medicamentum priapismus.*

An. III. Obs. 107. *De abscessu flatuoso.*

Obs. 108. *De duobus Monstris.*

An. VI. Obs. 239. num. 1. *De Pilosella fasciata.*

An. IX. et X. Obs. 12. *De Capillo prodigioso, ut et pilorum caninorum mictione.*

Decur. II. An. II. Obs. 110. *De Vermibus niualibus.*

84. SPINDLER (PAVLLVS), Viennae natus, Patre consulari Andrea Spindlero, Vittebergae studiis operam nauavit, Sennertum in primis praeceptorem veneratus, ac tandem Basileae an. 1634. edita Dissertatione inaugurali, *de Angina*, in Doctorem Medicinae promotus est. Eruditus et felix primum Posonii, deinde Ratisbonae Practicus, post praxin vicennalem utrobique exercitam, mortuus est Ratisbonae. Ob id potissimum orbi medico innotuit, quod decantati *Pulueris Pannonici rubri* auctor fuisse perhibetur. Manuale eius, Ionstoni *Idea Medicinae practicae*

tottak, s 1662-ben a *Kétarcú Ianust adta ki Lőcsén*].

2. [Természettudósok Hetilapjai]-ban megjelent orvosi észleletei:

I. decuria. I. év 133. észl. [*A kőrishogárpor bevétele-
nek ártalmatlanságáról*]. Az
idevonatkozó jegyzeteket
l. uo. a függelék 31. lap-
ján.

II. év 70. észl. [*Egy rejtett rákról, amely
vakságot okozott*].

71. észl. [*Hashajtószer hatására tá-
madt priapizmus*].

III. év 107. észl. [*Egy gázos tályogról*].

108. észl. [*Két szörnyszülöttről*].

VI. év 239. észl. 1. szám. [*A csikolt holgyo-
málról*].

IX. X. év 12. észl. [*A csodálatos hajról és a
szőrszálvizelésről*].

II. decuria. II. év 110. észl. [*A hóval esett férgekről*].

84. SPINDLER PÁL Bécsben született, hol apja, Spindler András, polgármester volt. Wittenbergben tanult, s leg-
jobban Sennertet tisztelte tanárai közül, végül pedig 1634-
ben Baselben adott ki orvosavató értekezést *De angina*
címmel, s orvosdoktorrá avatták. Jól képzett és szerencsés-
kező gyakorló orvos volt előbb Pozsonyban, utóbb Regens-
burgban, s e két helyen végzett húszéves gyakorlat után
Regensburgban halt meg. Orvosi körökben főleg arról
ismerték, hogy állítólag ő találta ki az agyondícsért [*magyar
vörösport.*] Kézikönyve Jonstonnak szolgált mintául [Gya-

cae fuit: in eum Librum multa lectu et obseruatu digna congererat, sed liber is deperiit; superest hodie dum prae manibus in Mscto alter, cui titulum fecit, *Pharmacopeia Medico-chemica*. Eumden, quem hic, obseruauit postea ordinem Schroederus, in concinnando suo Thesauro pharmacologico. Quam colicam in suis Obseruationibus 17. 27. 28. 42. 43. 50. nostratem adpellat, ob eam forte caussam, quod tunc endemia illa in Hungaria fuerit, in dicto Mscto dolores mesenterii, et intestinorum, ex adfectu hypochondriaco ortos, adserit. Quantam subsecuto tempore celebritatem indeptum sit Spindlerorum nomen Pisonii, docet ex Fastis ciuitatis Matthias Belius, Not. Hungar. nov. Tom. I. pag. 667.

OPERA.

Obseruationum medicinalium Centuria, a Paul. Spindlero Pisonii potissimum ab an. 1630. ad an. 1664. factarum, quas postea Carolus Rayger, Pisoniensis, collegit, in ordinem redegit, scholiis propriisque Obseruationibus auxit, Francof. an. 1691. in 4 alph. 1. Recensetur in Actis Eruditor. Lipsiens. an. 1691. pag. 31. seqq.

- 85 SQVARCIALVPVS (MARCELLVS CAMILLVS), Thuscus Plumbinensis, Monachus ex Italia profugus, Reformatorum coetui Basileae se adglutinavit, inde per varios errores in Transiluaniam delatus, ibi Blandratae Medici fauore a Principe Transilvaniae stipendium nactus, Socinianis, vt fuit in religione versatilis, adhaesit: sed spretis illorum quoque opinionibus, Romanae iterum Ecclesiae nouissime opera PP. Soc. Iesu reconciliatus est. Postquam annis pluribus in Transilvania Medicinam exercisset, et scripta

varia

korlati gyógyítás]-ához. Sok érdeemes olvasni- és megfigyelni-ért gyűjtött össze ebbe a könyvbe, de ez elvesztett. Megvan azonban nálam még ma is egy másik kézirat, az [*Orvosvegyészeti gyógyszerkönyv*]. Ugyanezt a sorrendet, ami ebben van, tartotta meg Schröder is az ő [Gyógyszertani kincstár]-ának beosztásában. Amit 17., 27., 28., 42., 43. és 50. észleletében honi kólikának nevez talán amiatt, mert akkoriban az a tájkóróság járta Magyarországon, az említett kéziratban hipochondriás állapotból származó bélfodor- és bélfájdalomnak mondja. Hogy a következő korban mekkora hírt szerzett Pozsonyban a Spindler név, arról a városi évkönyvek alapján Bél Mátyás tesz említést az [Az új Magyarország ismertetése] I. k.-ének 667. lapján.

M Ű V E I

[A Spindler Páltól 1630—1664-ig főleg Pozsonyban tapasztalt száz orvosi megfigyelés, melyet később Rayger Károly pozsonyi orvos gyűjtött össze, szedett rendbe, látott el magyarázatokkal és egészített ki magaszerezte megfigyelésekkel]. Frankfurt, 1691, 4°. A [Lipcsei Tudósok Közleményei] számol be róluk 1691-ben a 31. laptól kezdve.

85. MARCELLUS CAMILLUS SQUARCIALUPUS piombinói toszkán szerzetes volt, aki Olaszhonból menekülve a baseli református gyülekezetbe állt be. Innen kalandos utakon Erdélybe sodródott, ahol Blandrata orvos támogatásával az erdélyi fejedelemtől fizetést kapott, s amilyen ingatag hitű volt, az unitáriusokhoz csatlakozott, de ezek hitét is otthagya, s legutoljára megint a római egyházba tért vissza a jézustársasági atyák közreműködésével. Miután több éven át orvoskodott Erdély-

varia eristica publicasset, accepto a Blandrata abeundi consilio, an. 1585. in vicinam Poloniam e Transilvania discessit. Hunc Andreas Dudith, in quadam Epistola, quae inter Scholtzianas edit. Francof. an. 1671. in 8. Libr. III. pag. 197. legitur, *hominem laboriosum, pauci somni, ingenio bono, et sciendi cupidissimum* adpellat. Plura videri possunt apud Schwartzium, Iglouiensem, in vita et scriptis Dudithii, pag 80. seqq.

O P E R A.

1. *Tractatus de Cometa*, Andreae Dudithio, in Pascoviano agro commoranti, an. 1578. inscriptus, in quo Commentariolus Erasti, Cometas ex mente Aristotelis explicantis, refutatur. Legitur in Collectione Dissertationum de Cometis edit. Basil. an. 1580. in 4.
2. *Theses Medicae, Simonio, Stephani Bathori Regis Polonorum Medico, propositae, Bucella et Blandrata iudicibus discutiendae.*
3. *Liber de aereo phasmate, et de amygdalarum amararum vi contra ebrietatem*, Stephano Bathori Regi oblatus.
4. *Triumphus.* Claudiopoli typis excusus an. 1584.
4. Libellus contra Simonium scriptus, quo suas de amygdalis adsertiones tuetur.
5. *Simonis Simonii Lucensis, primum Romani, tum Caluiniani, deinde Lutherani, denuo Romani, semper autem Athei, summa Religio. Authore D. M. S. P. Cracouiae* an. 1588. 4. pagg. 20. id est, Doctore Marcello Squarcialupo Plumbinensi.
6. *Epistola ad Socinum vna*, exstat in Bibliotheca Fratrum Polonorum. Tom. I.

ben, és különféle vitairatokat tett közzé, Blandrata tanácsára 1585-ben a szomszédos Lengyelországba távozott. Dudith András egyik levelében, mely a Frankfurtban 1671-ben 8° alakban kiadott Scholtz-féle levelek III. k.-ének 197. lapján olvasható, dolgos, keveset alvó, jótehetségű és tudományszomjas embernek mondja. Többet az iglói Schwartznál lehet róla találni a [Dudith élete és iratai]-ban a 80. laptól kezdve.

M Ű V E I

1. [*Értekezés egy üstökösről*]. Ez a paszkovi birtokán tartózkodó Dudith Andrásnak van ajánlva 1578-ból, s Erastus [Tudósítás]-át cáfolja, aki az üstökösöket Aristoteles felfogása szerint magyarázta. Megtalálható az [Értekezésgyűjtemény az üstökösökről] c. műben, Basel, 1580, 4°.
2. [*Bucella és Blandrata bírói döntésére hagyott orvostudományi tétélek, Báthori István lengyel király orvosa, Simonius, elé tűzve*].
3. [*Könyv a délibábról és a keserű mandulának kijózanító hatásáról*]. Báthori István királynak ajánlva.
4. [*Diadal*]. Kolozsvár, 1584, 4°. Ez egy Simonius ellen készült irat, amelyben a manduláról közölt állításait védelmezi.
5. [*A lucai Simonfi Simon fő vallása, aki eleinte római, aztán kálvinista, majd luteránus, végül újra római keresztény lett, de valójában mindig istentagadó volt. Írta D. M. S. P., azaz a piombinói Marcellus Squarcialupus doktor*]. Krakkó, 1588, 4°, 20 ív.
6. [*Levél Socinushoz*]. Megtalálható a [Lengyel testvérek könyvtára]-nak I. k.-ében.

7. *De Cauteriis. De Gutturis Hernia, s. Bronchocele. De Fontium et fluiorum origine. De opportuna purgatione. Hippocratis opera methodice tractata cum annotationibus. Galenus ad mentem Avicennae reuocatus.* Horum tractatum meminit in suis Epistolis medicis Andr. Dudithius, inter Epistolas medicinal. Cratonis, a Scholtzio Francof. an. 1671. in 8. edit. Libr. III. pag. 190. seqq.
8. Wolfgangi Kovászotzii, Regni Transilvaniae summi Cancellarii, *Dialogus de Administratione.* Librum hunc de regunda Transilvania scriptum, Marcel. Squarcialupus Martino Berzevitio inscripsit, et inscio fere auctore typis edidit Claudiopoli an. 1584.
86. STOCK (IOANNES), Med. Doctor, Praepositus Ven. Capituli Ecclesiae Collegiatae S. Martini de Scepus Strigoniensis Dioecesis, Sigismundi et Alberti Regum Hungariae Archiater. Quum ab initio fere Seculi XIII. circa potestatem Praepositi Scepusiensis varie quaesitum esset, an praeter Synodorum indictionem maiora etiam iura, et honores Episcopi ei competere, sepositis omnibus in hanc rem sonantibus summorum Pontificum Bullis, ita Sigismundus Rex, in gratiam sui Archiatri, agitatae controuersiae finem imposuit, Apostolica vsus auctoritate, prout sequens hic ex toto adscriptum Regium monstrat Diploma:
- Nos Sigismundus Dei gratia Romanorum Imp. semper Augustus, ac Hungar. Bohem. Dalmat. etc. Rex. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes, quibus expedit vniuersis. Quod Nos attentis et consideratis constanti meditatione virtutibus eximiis, sinceritate fidei, fidelibus obsequiis, excellentibusque donis scien-*

tiarum,

7. [A marószerekről. A toroksérvről, azaz hörgősérvről. A források és folyók eredetéről. A jókor alkalmazott hashajtásról. Hippocrates módszeresen tárgyalt művei; jegyzetekkel. Az Avicenna fölfogásához idomított Gale-nus]. Ezekről a munkákról Dudith András emlé-kezik meg orvosi leveleiben Cratónak Scholtztól Frankfurtban 1671-ben 8° alakban kiadott [Orvosi levelei] közt a III. k. 190. lapjától kezdve.

8. Kovasóczi Farkas Erdélyország főkancellárjának [Párbeszéd a kormányzásról] c. munkája. Ezt az Erdély kormányzásáról írt művet Marcellus Squarcialupus Berzeviczi Mártonnak ajánlotta, és szinte a szerző tudtán kívül nyomatta ki Kolozsvárott, 1584-ben.

86. STOCK JÁNOS orvosdoktor, az esztergomi egyház-megyéhez tartozó szepesi Szent Márton egyház tisztelendő társas káptalanjának prépostja, Zsigmond és Albert magyar király udvari orvosa volt. Mivel körülbelül a XIII. század eleje óta ellenkező felfogások alakultak ki a szepesi prépost hatalmáról, vajon a zsinatok kihirdetésén kívül nem illetik-e meg magasabb jogok és püspöki méltóság, Zsigmond király, félretéve minden erre vonatkozó pápai bullát, udvari orvosa kedvéért, igénybe véve apostoli hatáskörét véget vetett a kérdéses ellentéteknek, ahogy ezt a teljes egészében ideiktatott királyi oklevél igazolja:

Mi, Zsigmond, Isten kegyelméből örökfelségű császára a rómaiaknak, királya a magyaroknak, cseheknek, dalmatáknak stb. Jelen írásunkkal mindenkinek, akit illet, figyelmébe ajánljuk,

tiarum Venerabilis Magistri Iohannis Stock, Medicinae Doctoris, Praepositi Ecclesiae S. Martini Scepusiensis, Nostrae Maiestatis Physici, et Consilarii fidelis dilecti, quibus idem Nostrae Maiestati sub diuersitate locorum et temporum, non parcendo rebus neque personae, complacere studuit, seque gratum reddere et acceptum. Volentes ipsum vberiori Nostrae Maiestatis dono prosequi gratiose, eidem vigore praesentium plenariam et omnimodam damus et attribuimus auctoritatem, vt ipse Magister Iohannes Stock, Praepositus in dicta sua Ecclesia Scepusiensi, tamdiu, quoad ipse ipsius Praepositurae fungetur titulo et possessione, omnia et singula beneficia ac quaslibet dignitates, videlicet Lectoratum, Cantoratum, et Custodiatum, nec non Canonicatus et Praebendas, aliaque singula beneficia in ipsa Ecclesia S. Martini, a modo in antea vacatura, auctoritate nostra iuris Patronatus, quam in eundem Magistrum Iohannem, Praepositum, ex nunc in antea de certa nostra scientia et plenitudine potestatis praesentibus transferimus, quibuscumque personis ad id idoneis et bene meritis, de quorum vita, moribus, scientia, et conuersatione se tenebitur semper diligenti experientia mediante informare, in quo conscientiam suam oneramus, maluerit, conferendi, et de eisdem ac quolibet eorum prouidendi, in eiusdemque nostra regia, et sua ordinaria auctoritatibus, easdem personas idoneas instituendi, ac confirmandi, locaque, titulos, fructus, redditus, ac vtilitates quaslibet, eorundem eis, et eorum cuilibet assignandi, et per alios, quorum interfuerit, pleno cum effectu administrandi, et administrari faciendi, mandandi, committendi, et faciendi, plenam, omnimodam, et liberam in effectu habeat facultatem, atque auctoritatis nostrae omnimodam potestatem, praesentium nostrarum Litterarum vigore, et testimonio mediante. Datum Posonii octauo die Epiphaniarum Domini, Anno

hogy tisztelendő Stock János tudós orvosdoktorinak, a szepesi Szent Márton egyház prépostjának, felségünk fizikusának s kedvelt hű tanácsadójának, figyelembe véve s állandó gondolkodással fontolgatva az ő nagy érdemeit, hiibeli tisztaságát, jószolgálatait és kiváló tudományát, amikkel — nem kímélve költséget és személyét — felségünknek a távolság és a politikai viszonyok ellenére kedveskedni és velünk magát megkedveltetni igyekezett, Felségünk dúsabb ajándékával akarván kegyesen jutalmat adni, jelen iratunk erejével teljes és mindennemű hatalmat adunk arra, hogy amíg Stock János tudós e prépostság címét viseli, és birtokjogával rendelkezik, kegyúri jogunk erejénél fogva — amit ugyanezen János mester prépostnak mostantól fogva, hatalmunk biztos tudatában és teljességében, jelen írásunkkal átadunk —, átadjuk a prépostság javadalmait és méltóságait, egyenként és összesen, nevezetesen a lektorságot, kántorságot, kincstárnokságot, kanonokságokat és a természetbeli járandóságokat, meg a többi mostantól kezdve megürülő szolgálati birtokot abban a Szent Márton egyházban és jelen írásunk erejével és bizonyosságával teljes hatalmat adunk neki arra, hogy tetszése szerint adja őket olyan alkalmas és érdemes embereknek, akiknek az életéről, jelleméről, tudományáról és nyelvtudásáról előzetesen meggyőződni tartsa mindig lelkiismereti kötelességének, gondoskodjék róluk és övéikről, s a mi királyi akaratumk meg az ő saját tisztbeli hatalma alapján állítsa be helyükre ezeket az alkalmas embereket, és erősítse meg benne, jelölje ki maguk és hozzátartozóik lakását, állását, termény- és pénzjövedelmeit és mindennemű haszonélvezetét, intézze és intéztesse ügyeit más érdekeltekkel, adjon ki parancsokat, megbízásokat és tennivalókat. Kelt

eiusdem MCCCCXXXV. Regnorum nostrorum Hungariae etc. XLVIII. Romanorum XXV. Bohemiae XV. Imperii vero Secundo. Anno hoc Magistrum Ioannem Stock a Veteris Budae Praepositura Scepusium translatum esse, Peterfii coniectura est: ast id certius est, eundem crebris sollicitationibus id apud Matthiam Coruinum Regem effecisse, vt idem Praepositurae priuilegium an. 1458. regio confirmaretur Diplomate; Pium quoque Secundum in id induxisse, vt noua Bulla Pontificali an. 1459. XV. Kal. Dec. Mantuae signata, stabiliretur. Synodum Scepusiensem dioecesanam sub Matthia I. rege, et Dionysio S. R. E. Cardinali, publicis litteris Leutschouiam conuocauit an. 1460. cuius conditi Canones XLVI. leguntur apud Peterfium Sacror. Concilior. Hungar. Part. I. pag. 202. seqq. Mortuus est anno 1472. teste Catalogo compendiario Dominorum Praepositorum Mscto. Non paruam lucem prioribus foenerabuntur binae Regiae Litterae hic commemorandae, quarum alias Albertus Rex dedit ad Comitatum Scepusiensem, alteras Elisabetha Regina ad ipsum Ven. Capitulum, exscriptas ex Matricula Molleriana Fraternitatis XXIV. Regalium Scepusiensis Mspta:

- I. *Albertus Dei gratia Romanorum Rex, semper Augustus, ac Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae etc. Rex, Archidux Austriae etc. Fidelibus nostris Comiti et Vice-Comiti ac Iudicibus Nobilium Comitatus Scepusiensis. Item Magnifico Iohanni de Peren, Magistro Thavernicorum nostrae Maiestatis salutem et gratiam. Cum Nos venerabilem magistrum Iohannem Stock, Med. Doctorem, Praepositum Ecclesiae S. Martini Scepusiensis, nostrae Maiestatis Physicum, et Consiliarium fidelem dilectum, simul cum vniuersis possessionibus, et iuribus posses-*

sionari-

Pozsonyban Vizkereszt után nyolcadnap, 1435-ben, magyar királyságunk 48., római királyságunk 25., cseh királyságunk 15. és császárságunk 2. évében. Hogy Stock János mestert ebben az évben helyezték át az óbudai prépostságból Szepesbe, azt Péterfi következteti; az azonban biztosabb, hogy sűrű utánjárással kieszközölte Hollós Mátyás királytól, hogy 1458-ban királyi oklevéllel erősítse meg prépostságának ezt a kiváltságát. II. Piust is rávette, hogy egy 1459. nov. 17-én Mantuában kelt új pápai bullával ezt elismerje. A szepesi egyházkerület zsinatját I. Mátyás király és Dénes bíbornok idejében 1460-ban hívta össze Lőcsére, s az itt hozott 46 törvényt Péterfinél lehet olvasni a [Magyarországi szent zsinatok] I. részének a 202.-kel kezdődő lapjain. A kéziratot [Prépost urak rövid névjegyzéke] szerint 1472-ben halt meg. Nem csekély világosságot vet az előbbiekre két itt megemlített királyi levél, melyek közül az egyiket Albert király írta Szepes megyének, a másikat meg Erzsébet királyné a tisztelendő káptalannak. Ezeket a 24 szepesi helység papi közösségének Moller-féle kéziratot anyakönyvből közlöm:

- I. *Albert, Isten kegyelméből örökké felséges római király, Magyar-, Cseh-, Dalmát-, Horvátország stb. királya, Ausztria főhercege stb. Híveinknek, Szepes megye főispánjának, alispánjának és szolgabíráinak, továbbá nagy ságos Perényi Jánosnak, Felségünk tárnokmesterének, kegyes üdvözlötünket. Mivel mi tisztelendő Stock János tudós orvosdoktori, a szepesi Szt. Márton egyházkerület prépostját, felségünk fizikusát s hű és kedves tanácsó-*

sionariis dictae Ecclesiae Scepusiensis, nec non rebus et bonis suis quibuslibet, iustis utpote, et legitimis, in nostram regiam recepimus protecturam et tutelam specialem, viceque nostrae Maiestatis personae, vestrae commiserimus tuitioni. Igitur fidelitati vestrae firmiter praecipimus, et mandamus, quatenus a modo in antea annotatum Magistrum Ioannem Stock, in praedictis possessionibus et iuribus possessionariis, rebusque et bonis suis quibusuis iustis, ut praefertur, et legitimis, contra quosuis illegitimos impetitores, et aduersarios eius, Benedictum de Scepus, et Georgium de Marias, nec non Ladislaum de Rakoltz, qui eidem Magistro Iohanni Stock diuersas minas et iniurias, variaque damna et nocumenta minus iuste, et indebite intulisse asseruntur, inferreque et irrogare machinantur, in futuro protegere, tueri, et defensare debeatis nostrae Maiestatis in persona et autoritate, vobis in hac parte specialiter attributa, et iustitia mediante. Praesentibus perlectis, exhibenti restitutus. Datum Budae festo natiuitatis Beati Iohannis Baptistae, Anno Domini Millesimo quadringentesimo trigesimo nono.

II. Elisabetha Dei gratia Regina Hungariae, Dalmatiae, Croatiae, Austriaeque et Styriae Ducissa, Marchionissa Moraviae, Fidelibus nostris Capitulo Ecclesiae S. Martini Scepusiensis salutem et gratiam. Displicenter admodum audiuius, quod de voluntate Regis Poloniae, Episcopus Segniensis Praeposituram dictae Ecclesiae S. Martini, et eiusdem Bona vniuersa ac dotes, Venerabili Iohanni Stock, Praeposito nostro ac hominibus ipsius abinde eiectis et expulsis, pro se ipso in suae salutis dispendium fecisset occupari, occupatosque eiusdem homines prae manibus teneret de praesenti. Et quod etiam vos ab obedientia dicti vestri Praepositi valde inconsulte apostatando, manda-

sát, az említett szepesi egyházkerület minden birtokával, birtokjogával, jogos és törvényes tulajdonával és javával együtt külön királyi védelmünk és oltalmunk alá fogadtuk, s felségünk személyének képében a ti oltalmatok alá helyeztük. Azért hűségességeteknek szigorúan megszabjuk és megparancsoljuk, hogy a megnevezett Stock János mestert az ő említett birtokaiban, birtokjogaiban s előbb kifejezett mindenféle jogos és törvényes tulajdonában és javában bármely törvénytelen támadójával és ellenségével, Szepesi Benedekkel, Máriási Györggyel és Rakoltzi Lászlóval szemben, akik állítólag Stock János mesternek sok igazságtalan és jogosulatlan fenyegetést, sérelmet, kárt és bántalmat okoztak, és szándékoznak okozni, ezentúl megsegítségtek, megoltalmaztatok és megvédelmezétek felségünk képviseletében és tekintélyével, amit ebben az ügyben különösképpen bizunk rátok az igazság nevében. Iratunk felolvastatván és a kézbesítőnek átadatván. Kelt Budán, Keresztelő Szt. János születésnapján, az Úr 1439. évében.

- II. Erzsébet, Isten kegyelméből Magyar-, Dalmát- és Horvátország királynéja, Ausztria és Stájerország hercegnéje, Morvaország örgrófnéja, kegyelmes üdvözlét küldi híveinek, a szepesi Szt. Márton egyházkerület káptalanjának. Igen megütközve hallottuk, hogy a lengyel király utastására a zenggi püspök az említett Szt. Márton egyházkerület prépostságát s annak minden javát és jövedelmét, üdvössége kárára, magának foglaltatta le tisztelendő Stock János prépostunktól és az ő innen kivetett és elűzött embereitől, akiket jelenleg magánál tart vissza. És hogy ti is igen meggondolatlanul, letérve a prépostotok iránti engedelmisség útjáról, azt határozátok, hogy az

tis praefati Segniensis Episcopi gaudenter tanquam vestro Praeposito parere de:reuissetis, omnemque obedientiam praestaretis eidem de praesenti. Et quia praeter id, quod praeuie ex ratione a Praelato vestro maiori, Archiepiscopo videlicet Strigoniensi, dignam excessus vestri poenam recipere meremini, et debeatis, nostrae interest Maiestati vos redarguere de praemissis. Ideo vobis sub infidelitatis nota mandantes, praesentibus committimus, quatenus illam, quam debetis et tenemini obedientiam, non Segniensi dicto Episcopo, aut alteri cuicumque, sed praelibato domino Iohanni Stock, vero vestro Praeposito, exhibere, et suis hominibus, in occurrentis negotiis iustis scilicet et legitimis possetenus succurrere, auxiliumque impendere modis omnibus debeatis. Et secus sub obtentu gratiae nostrae facere non ausuri. Datum Iaurini feria sexta proxima post octauas Corporis Christi, Anno eiusdem Millesimo quadringentesimo quadragesimo.

Nec ea hic omittenda fuit Inscriptio, quae in Propylaeo Templi Praepositurae Scepusiensis Gothicis characteribus adpicta hodie dum visitur: *Anno MCCCCLXII. inceptum est hoc opus Praepositi Domini Iohannis Stock.*

87. STOCKER (LAVRENT.) Philos. et Med. Doctor, in exordio labentis Seculi Caesareo-Regiae Maiestatis status militaris, nec non Lib. Regiaeque metropolitanae ciuitatis Budensis, Physicus ordinarius.

OPERA.

1. *Ofnerischer Pest-Schild; oder gründlich kurtz verfasste Deduction von Beschaffenheit der Anno 1709. und 1710. fast durch das ganze Königreich Ungarn grassirenden pestilenzialischen Seuche etc.* Vien. an. 1711. 8 plag. 6. Libellus hicce est compen-

dium

említett zenggi püspök parancsait, mintha csak a magatok prépostja volna, szíves-örömezt teljesítitek, és jelen viszonyok szerint teljes engedelmességgel álltok rendelkezésére. És mivel azért, hogy felsőbb egyházi hatóságoknak, az esztergomi érseknek a jóváhagyását mellőzve kihágásokért méltó büntetést kell kapnotok, Felségünk feladata a történekekért benneteket tenni felelőssé. Azért hűtlenség büntetének terhe alatt megparancsoljuk nektek jelen levelünkkel, hogy köteles engedelmességteket ne az említett zenggi püspöknek vagy más valakinek mutassátok meg, hanem a ti saját prépostotoknak, az előbb említett Stock János úrnak, s az ő embereinek siessetek erőtöktől telhetőleg mindenképpen segíteni, igazságos és törvényes dolgaik elvégzésében. És kegyelmünk megvonásának terhe alatt ne próbáljatok másképp cselekedni. Kelt Győrött Krisztus testének nyolcadja után következő vasárnap, 1440-ben.

Nem hagyhatom itt említetlenül azt a feliratot, amely a szepesi prépostság templomának előcsarnokában gót betűkkel írva ma is olvasható: 1462-ben kezdődött építése Stock János prépost úr idejében.

87. STOCKER LŐRINC bölcsélet- és orvosdoktor a folyó század elején ő császári és királyi felsége katonaságának és Buda szabad királyi fővárosának volt rendes fizikusa.

M Ű V E I

1. [Budai pestispajzs, azaz alapos rövidséggel fogalmazott következtetés az 1709—1710-ben szinte egész Magyarországon pusztító járványos ragály mivoltáról stb]. Bécs, 1711, 8°, 6 ív. Ez az irat egy nagyobb műnek a ki-vo-nata, amelynek a címe [Pestispajzs]. Mielőtt ugyanis

dium maioris operis, cui titulum fecit, *Scutum de Peste*, quod antequam typis edendi sese commodior offerret occasio, huncce publicavit in compendio Germanice: illud vero numquam in lucem prodiisse meminerim.

2. *Thermographia Budensis, seu Scrutinium Physico-medicum Aquarum mineralium Budae scaturientium*. Viennae 1721. 4. Recusa Budae an. 1729. 4. plag. 18. In compendio idiomate Germanico exhibita est in Libello, quem Consul, Iudex, et Senatus Budensis ediderunt sub hoc titulo: *Neu aus seinem Stein-Haufen wiederum aufwachsendes Ofen*. Budae an. 1733. 8. plag. 6.

88. SZENT-KERESZTI, aliter SANCTA-CRUCIVS (DANIEL). Posteaquam Hafniae, sede Regis Daniae, pro obtinendo gradu in Medicina an. 1694. Praes. D. Oligero Iacobaei, Phil. et Med. Doctore, *de Aquis mineralibus salutaribus*, disputasset, et in patriam, vnde exierat, reuertisset, non modo Lib. Regiaeque ciuitatis Eperiessiensis, sed Incl. quoque Comitatus Sárossiensis ordinarius inauguratus est Physicus: eam prouinciam cum laude obiuit, vsque ad annum. 1710. quo aetatis XLIV. peste extinctus fato cedere cogebatur. Eum chemicis potissimum operationibus fuisse delectatum, fida multorum constat traditione: idem testantur nuper quoque admodum effossa Eperjessini in aedibus Pulszkianis Laboratorii chemici Sz. Keresztiani rudera; inuenta quippe sunt in cellario lapideo subterraneo vasa et instrumenta varii generis plurima, chymicis olim vsibus inseruentia. Hanc laudem ei adtribuit Poeta quoque Zablerus, in Memor. Medicor. Thorunens. vers. 700 seqq.

jobb alkalma kínálkozik ennek a kiadására, amazt tette közzé rövidítve németül. De nem emlékszem, hogy ez valaha is megjelent.

2. [*Budai fürdőrajz, azaz a Budán fakadó ásványvizek természet- és orvostudományi vizsgálata*]. Bécs, 1721, 4°. Újra kiadva Budán, 1729, 4°, 18 ív. Rövidített formában németül jelent meg abban a könyvecskében, amelyet a budai polgármester, főbíró és tanács adott ki ezzel a címmel: [Az ő romhalmazából manapság újraéledő Buda]. Buda, 1733, 8°, 6 ív.

88. SZENTKERESZTI (másképp SANCTACRUCIUS) DÁNIEL. Miután Koppenhágában, a dán király székhelyén, Jacobaeus Oliger bölcselet- és orvosdoktor elnöklete alatt 1694-ben [*Az ásványos gyógyvizekről*] c. orvosdoktori disszertációját megvédte, és hazatért szülőhelyére, honnét külföldre ment volt, nemcsak Eperjes szabad királyi városának, hanem nemes Sáros megyének is fizikusává avatták. Ezt a hivatalát dícséretesen látta el 1710-ig, amikor is 44 éves korában pestis áldozata lett. Sokan jól emlékeznek rá, hogy legszívesebben vegyészkedésben lelte örömét. Ugyanerről tanúskodnak Szentkeresztii vegyi műhelyének az eperjesi Pulszky-házban nemrég kiásott romjai is: a földalatti kőpincében ugyanis igen sok különféle ódivatú vegyészeti edényt és műszert találtak itt. Ezt dícséri benne Zabler költő is a [Torunyi orvosok emléké]-nek 700. sorától kezdve:

— *Sanctacrucii sollertia quanta*

Exstiterit, chemici testantur nempe lobores:

Ille Metallorum norat quia semina, summum

Arte apicem tenuit, Panacaeaque munere diuum

Ignis ope emersit, gemma pretiosior omni.

89. SZENT-PÉTERI (IONAS HODOR), Lossontzini in lucem edidit mater Sophia Repetzki anno labentis seculi secundo. Patrem habuit Ioannem Hodor Sz. Péteri, dicti oppidi primo Scholarcham, postea in eadem Ecclesia V. D. M. disertissimum. Ex patrio gymnasio ab his parentibus ad continuanda studia Claudiopolim Transiluanorum exmissus est: ibi Ill. Comitis Danielis Vass stipendio adiutus, tantum in bonis litteris profecit, vt mox augendis scientiae thesauris in exterarum regiones sese reciperet, Traiecti ad Rhenum in Philosophia, Halae vero Magdeburgicae in Medicina capessuit summos honores et priuilegia: post peractam decennem peregrinationem litterariam, rediit ad patrios lares, Lossontzini, Rimaszombatini, sed Tokajini fuit plurimum praxi deditus. Vitam coelibem in Possessione Báj clausit d. 29. Iun. an. 1759.

OPERA.

1. *Carmen aeterno honori Hieronymi van Alphen, Theol. Doctoris et Professoris, nuncupatum*, quum is octauam S. Codicis editionem Hungaricam procuraret. Vltrajecti an. 1736. in fol.
2. *Disput. inaug. philosoph. de Adtractione corporum.* Vltraj. an. 1739. 4. plag. 3.
3. *Disput. inaug. Physico-medica, de conditione Corporum.* Halae Magdeb. an. 1741. 4. plag. 5.
4. *Arith-*

... *Hogy milyen ügyes vala Sanctacrucinus,
 azt biz' az ő vegyi műveiről könnyű megítélni:
 jól gyártotta a fémmagokat — mester vala ebben —,
 sokravaló gyógylét forralt ki a tűz erejével
 — isteni kegyképpen —, mi becsesb valamennyi rubintnál.*

89. SZENTPÉTERI (HODOR) JÓNÁS-t Losoncon szülte anyja, Repeczki Zsófia 1702-ben. Apja Szentpéteri Hodor János losonci iskolaigazgató, majd utóbb ugyanott ékes szavú lelkész. Az otthoni gimnáziumból szülei Kolozsvárra küldték tanulmányai folytatására, s itt méltóságos Vass Dániel gróf ösztöndíjával annyira haladt, hogy nemsokára külföldre kellett mennie tudománya gyarapítására. Utrechtben szerezte meg bölcseletből, Magdeburg-Halléban pedig az orvostudományból a legmagasabb fokozatot és kiváltságot. Tíz évig tartó tudománygyűjtő vándorlás után hazatért s Losoncon, Rimaszombaton, de főleg Tokajon orvoskodott. Nőtlen életét Báj-pusztán fejezte be 1759. június 29-én.

M Ű V E I

1. [*Van Alphen Jeromos teológiadoktor és tanár örök tiszteletére írt vers*]. Abból az alkalomból készült ez, hogy Van Alphen akkor adta ki a szentírás nyolcadik magyar fordítását. Utrecht, 1736, folió.
2. Bölcseletdoktori értekezés [*A testek szilárdságáról*] címmel. Utrecht, 1739, 4°, 3 ív.
3. Orvostermészettudományi avató értekezés [*A testek állapotáról*] címmel Halle, 1741, 4°, 5 ív.

4. *Ariithmetica, Geometria, Mathesis, faciliori methodo seorsim singula elaborata. De Cura grauidarum et infantum. In Epictetum et Pythagorae symbola Commentatio critica*, etc. Prelo destinata haerent nunc in scriniis fratris germani, Iosephi concionatoris Vágasiensis.

90. TORKOS (IVSTVS IOANNES), natus est Iaurini An. 1699. d. 17. Dec. Patre ex antiquissima inter Iaurinenses familia, Andrea Torkos, pastore Euangelico-August. Confess. matre Sophia Catharina Pecz, Halberstadiensis gemmarii filia. Tempore reuolutionis Rakotzianae Iaurino arctius custodito in litteris priuatas habuit institutiones. Anno 1710. peste Iaurini grassante, carbunculo pestilentiali correptum pater sanitati restituit: anno sequente in Nouisoliense gymnasium exmissus, ibidem per triennium Matthiam Belium Rectorem docentem audiuit, eum etiam an. 1714. Posonium ad docendas litteras euocatum presso pede secutus est. Hinc anno postero Halas Saxonum a Patris amico, Franckio, theologiae Professore exoratus, semet contulit, et ibi postquam in scholis orphanotrophei triennium expleuisset, reuocatus in patriam, Nouisoli in officina pharmaceutica Medici Caroli Ottonis Molleri, viam praeuntibus Andrea Hermanno, Medicinae Practico, et August. Rostio, pharmacopoeae Mollerianae administratore, artem pharmaceuticam, et metallurgiam pyrotechnicam, apprime sibi cognitas reddidit. Exacto trium annorum spatio, anno 1720. Halas repetiit, vbi in philosophicis studiis Wolfium potissimum, in medicis vero Bassium, Coschwitzium, Albertium, Hoffmannum, praeceptores nactus, tandem an. 1724. d. 1. Iun. Doctoris Medici honores et iura ab Academia ibidem con-

4. [Könnyebb módszerrel külön-külön kidolgozott számtan, mértan és mennyiségtan. A viselősök és csecsemők gondozásáról. Bíráló értekezés Epictetus ellen és Pythagoras számértelmezése ellen stb.] c. művei kinyomatására várva édestestvérének, Józsefnek, a vágási lelkésznek a szekrényében hevernek.

90. TORKOS JUSZTUSZ JÁNOS Győrött született 1699. dec. 17-én. Apja, Torkos András, a legrégebb győri családok egyikének származéka, ágostai evangélikus hitvallású lelkipásztor volt, anyja Peecz Zsófia Katalin, egy halberstadti ékszeráros leánya. Mivel a Rákóczi-forradalom idején Győrt szorosán őrizték, magánoktatásban részesült. 1710-ben, mikor Győrött a halálos járvány dühöngött, elkapta a pokolvart, de apja meggyógyította. Következő évben Besztercebányára küldték, s ott három évig hallgatta Bél Mátyás rektor tanítását, akit aztán 1714-ben, mikor Pozsonyba hívták meg tanítani, maga is nyomon követett. Innen a következő évben apja barátjának, Francke hittantanárnak a hívására a szászországi Halleba ment, s az árvaház iskolájában töltött három évet. Mikor innen hazahívták, Besztercebányára ment, s ott Moller Károly Ottó orvos gyógyszerműhelyében Hermann András gyakorló orvosnak és Rost Ágostonnak, a Moller-patika üzletvezetőjének az útmutatása mellett a gyógyszerfőzést és a fémolvasztást tanulta meg alaposan. Három év múlva visszatért Halléba, s ott a bölcséleti tantárgyakban főleg Wolfot, az orvosiakban pedig Coschwitzot, Albertit és Hoffmant hallgatva 1724. június 1-én végre megszerezte az orvosdoktor címét és

stituta promeruit. Eodem mense simulac Patriae limites attingit, recto itinere Ill. Colonelli Babotsai filium, in equestri patris militia centurionem, Albam Graecorum comitatus est. Heic loci praeunte Ludovico Hackio, Serviae Proto-medico, praxin auspiciatus, eam deinde Posonii, mox Iaurini, egregie firmavit, quoad an. 1726. in Comaromiensi, et sequenti in Strigoniensi quoque Comitatu, ordinarii Physici spartam adiret. Dum in gremio horum Comitatum diuersaretur, anno 1731. Comes Nicol. Pálffi, Regni Palatinus, Posonium accersitum, suum personae Medicum dixit, cui mox an. 1740. Lib. Regiaeque eadem ciuitas, ob praestita singularia in variis casibus officia, ex Regii Consilii Locumtenentialis consensione, munus ordinarii Physici detulit; quam prouinciam omnium cum adplausu pulcre satis exornavit, ad d. 7. Aprilis anni 1770. quo vitam reliquit. Datum id est ei honoris, vt an. 1751. in Societatem Botanicam Florentinam susciperetur, et misso postea publicae fidei Diplomate, Laur. Marchionis de Albizis, et Petri Comititis de Pieruccy a secretis, manu signato confirmaretur. Noua ea fuit honoris accessio, dum anno 1752. regia quoque Scientiarum Societas Londinensis, dum erudito huic Concilio Mart. Folkes, Eques auratus, praesset, suum sodalem honorarium denominavit. Antiquissimae Nobilitatis Torkosianae Insigne aeri insculptum exhibuit Burgstaller, Consul Posoniensis, inter Insign. Nobil. Famil. R. Hungar. Decad. I. num. 9.

O P E R A.

1. Dissert. inaug. med. Praes. Alberti, *De Febre Petechiali*. Halae Magd. an. 1724. 4. plag. 5.

2. *Taxa*

jogait az ottani egyetemen. Még abban a hónapban, amint hazaért, egyenest Belgrádba kísérte méltóságos Babotsai ezredes fiát, aki apja huszárseregében volt kapitány. Itt kezdte orvosi működését Szerbia főorvosának, Hack Lajosnak az útmutatása mellett, s ezt aztán Pozsonyban, majd Győrött folytatta kiváló eredménnyel. 1726-ban Komárom megyei orvos lett, a következő évben pedig Esztergom megyei is. Ezen megyékben tartózkodott, mikor 1731-ben Pálffy Miklós gróf nádor Pozsonyba hívta, és a maga orvosává nevezte ki, 1740-ben pedig különféle alkalmakkor teljesített kiváló szolgálataiért a Helytartótanács javaslatára Pozsony szabad királyi városa kínálta meg orvosi állással. Ezt a hivatalát általános megelégedésre töltötte be 1770. április 7-éig, halála napjáig. Abban a megtiszteltetésben részesült, hogy 1751-ben fölvevették a firenzei növényzeti társaságba, amit később Albizzi Lőrinc őrgróf és Pierucci Péter gróf titkárok aláírásával ellátott hiteles okirattal erősítettek meg. Újabb megtiszteltetés érte akkor, mikor 1752-ben a Folkes Márton nemes lovag elnöklete alatt álló londoni királyi tudományos társaság is tiszteletbeli tagjává nyilvánította. A Torkosok régi nemességének címerét rézmetszetben mutatta be Burgstaller pozsonyi polgármester a [Magyarország nemescsaládainak címerei] I. decasának 9. számában.

M Ű V E I

1. Orvosavató értekezés Alberti elnöklete alatt [*A patécs-lázzról*] címmel. Magd. Halle, 1724, 4°, 5 ív.

2. *Taxa Pharmaceutica Poseniensis, cum Instructionibus Pharmacopoeorum, Chirurgorum, et Obstetricum, iussu Excelsi Consilii Regii Locumtenentialis quatuor linguis, latina, Hungarica, Germanica, et Slauica, elaborata.* Poson. an. 1745. in fol. alph. 1. plag. 3.
3. *Schediasma de Thermis Pöstheniensibus.* Poson. an. 1745. 8. pl. 4.
4. *Thermae Almasienses, iussu Excelsae Camerae regiae descriptae;* Poson. 1746. plag. 5. in 8.
5. *Polychrestus Liquorrol való Tudositás.* Poson. an. 1756. 4.
6. *Observationes anatomico-medicae de Monstro bicorporeo virgineo, an. 1701. d. 26. Oct. in Pannonia infra Comaromium, in Possessione Szöny, quondam Quiritum Bregectione, in lucem edito, atque an. 1723. d. 13. Febr. Posonii in Coenobio S. Ursulae fato functo, ibidemque sepulto. Ex Ephemeridibus Car. Raygeri collectae et descriptae, per I. Iustum Torkos, Med. Doct. tandem insertae Transaction. Philosophic. Anglicanis Vol. L. part 1. §. 39. Harum compendium legis in Commentar. Lipsiens. de reb. in Scient, nat. ac medic. gestis Vol. IX. part. IV. pag. 686.*
7. *Sal minerale alcalicum natiuum Pannonicum, et ex eodem parata remedia: liquor polychrestus alcalicus: et Sal polychrestum alcalicum.* Poson. 1763. pl. 1.
8. *De Aere, Aquis, et Locis Poseniensibus.* Germanice, Poson, an. 1764. 8. pl. 4.
9. *Balneum aquae dulcis, oder Bericht vom Nutzen und Gebrauch des Donau-Bades,* Poson. an. 1765. 8. pl. 2.
10. *Bericht von dem natürlichen alcalischen Hungarischen Mineral-Saltz, und von denen aus demselben bereiteten Liquor alcalicus polychrestus, oder alcali-*

2. [A magas helytartótanács rendeletére négy nyelven: latinul, magyarul, németül, és szlovákul kidolgozott s a gyógyszerészeknek, sebészeknek és bábasszonyoknak szóló utasításokkal ellátott Pozsonyi gyógyszerárjegyzék.] Pozsony, 1745, fol., 1 alfabétum, 3 ív.
3. [Rövid értekezés a pöstyényi fürdőről] Pozsony, 1745, 8°, 4 ív.
4. [Az almási fürdőnek a magas királyi kamara rendeletére készült leírása]. Pozsony, 1746, 5 ív, 8°.
5. [Sokrajó léről] való Tudositás. Pozsony, 1756, 4°.
6. [Bonctani és orvosi megfigyelések az 1701. október 26-án Magyarországon, a Komáromon alul levő Szöny pusztán, a hajdani római Brigetióban született és 1723. február 13-án a pozsonyi orsolyita kolostorban elhalt és ugyanott eltemetett kéttestű lányszörnyszülőtről]. Ifj. Rayger Károly heti följegyzéseiből Torkos János Jusztusz orvosdoktor szedte össze, és írta le, aztán közzétette az [Angol Tudósok Közleményei] 50. volumenjének, I. részében a 39. §-ban. Ezek kivonata megtalálható a [Lipcsei jegyzetek a természet- és orvostudomány körében történt dolgokról] IX. vol.-je IV. részének 686. lapján.
7. [A természetes pannóniai alkáli tartalmú ásványi só és a belőle készült orvosságok: az alkális sokrajó lé és az alkális sokrajó só]. Pozsony, 1763, 8°, 1 ív.
8. [A Pozsony megyei levegőről, vizekről és vidékekről]. Németül, Pozsony, 1764, 8°, 4 ív.
9. [Az édesvízfürdő, azaz a dunai fürdő hasznos voltáról és használatáról]. Pozsony, 1765, 8°, 2 ív.
10. [Tudóstítás a természetes magyar alkális ásványi sőről s a belőle készülő alkális sokrajó léről, azaz alkális

schen polychrest-tinctur etc. Posen. an. 1766. 8. pl.
1 $\frac{1}{2}$.

OPERA INEDITA.

1. *Diacrisis medica curationum sympathicarum, opposita Tractatulis tribus Caroli Iosephi S. R. I. Equitis de Bukisch et Loevenfels, Medici artis Sympatheticae, Practici Poseniensis, anno 1737. Posenii typis editis, Primus est: Tractatus curiosus sympathicus, actiones magneticas, et curae sympathicae observationes complectens. Alterius titulus est: Sympathisches Tractätlein, worinnen die wahrhaftige Approbation sympathischer Kunst in Curirung und Heilung aller innerlichen Gebrechen und Zuständen der Menschen vorgestellt wird. Augustae Imperatrici Elisabethae Christinae dedicatus est. Tertius titulum habet: Theses sympathico-medicae, Dominis Galenicis Medicis ad discutiendum expositae, gratia experiundi eorum contra artem sympathicam difficultates. De hoc artis sympathicae Practico et impostore Medico, qui, curationibus suis euilescentibus, clam se Posenio subduxit, plura videri possunt in Commerc. Litterar. Noric. anno 1744. hebdom. 1. pag. 3.*
2. *Descriptio Acidularum Incl. Comitatus Zoliensis, et nonnullarum aliarum, iunctim quadragenarum, in IV. ordines dispositarum, I. Minimum aut vix vitriolico-martialium, alcalico-salinarum, exhibentium sal alcalicum minerale, et terram spatiosam alcalicam, similium Aquae Selteranae. II. Magis vitriolico-martialium, alcalico-acidarum, praeualente acido, exhibentium Sal minerale mediae naturae, et terram Seleniticam, aequalium acidulis Spaldanis. III. Maxime vitriolico-martialium, acido-alcalicarum, praevalente*

sokrajó oldatról stb.]. Pozsony, 1766, 8°, 1 1/2 ív.

KIADATLAN MŰVEI

1. [A rokonszenvi gyógyítás orvostudományi bírálata, szembeállítva Bukischi és Loevenfelsi Károly József szentbirodalmi lovag rokonszenvileg gyógyító pozsonyi orvos három kis értekezésével, 1737-ben Pozsonyban kiadva]. Az első közülük a [Delejes eljárásokat és rokonszenvi gyógyításbeli megfigyeléseket tartalmazó érdekes rokonszenvelvi értekezés]. A másodiknak a címe: [Rövid rokonszenvelvi értekezés, amely előadja a rokonszenvtudománynak az emberek valamennyi belső meghibásodásában és állapotában előadódó kezelésére és meggyógyítására vonatkozó igazi bizonyosságát]. Ő felsége Erzsébet Krisztina császárnénak ajánlva. A harmadiknak a következő címe van: [Rokonszenvelvi orvostudományi tételék a galénista orvos urak elé tűzve, a rokonszenvelvi gyógyítás ellen emelt kifogásaik kipróbálására]. Erről az egymáshatással gyógyító csaló orvosról, aki sikertelen gyógyításai miatt Pozsonyból titkon szökött meg, a [Noricumi Tudományos Eszmecsere] 1744-i 1. heti füzetének 3. lapján lehet többet találni.
2. [Tekintetes Zólyom és még egynehány megye négy csoportba osztott, együttvéve negyven savanyúvízének leírása; 1. az igen kevésbé vagy alig vitriolos és vasas, alkális ásványi só és alkális terra spatosát tartalmazó Seltervíz-szerű vizek; 2. a vitriolosabb és vasasabb alkális savanyúvizek, melyekben a savanyúság van többségben s fele erejű ásványi só és terra seleniticát tartalmaznak, s a spaai savanyúvízhez hasonlítanak; 3. az igen vitriolos és vasas,

valente alcali, exhibentium Sal minerale, partim mediae naturae, partim alcalicum, et terram alcalicam selenitico-spatosam, similibus acidulis Pyrmontanis, Egranis, Royschensibus. IV. Tepidarum vitriolico-martialium, sale alcalico et medio dotatarum, crassaue ochrea ea et tophacea terra aggrauatarum, balneo deseruientium.

3. Relationes Posenienses in casibus medico-forensibus, Quaestiones Iuris ciuilibus, criminalis, et ecclesiastici definientes; ac praeterea curam sanitatis publicam aequae rerum et personarum concernentes.
4. Observationes clinicae, ostendentes, quam difficile iudicium sit, partim circa diagnosin, partim methodum therapeuticae, partim denique experimentum pharmaceuticum.
5. Reflexiones Medicae circa curaturam pecorum, vigore Extractus summarii Reflexionis adiunctae et emaratae an. 1768. mense Maio, Exc. Cons. Loc. Regii Intimati, eidem Exc. Cons. Loc. Regio, an. 1768. m. Iunio, et an. 1769. m. Maio submissae.
6. Historia Exmissionis iussu regio M. Aug. An. 1742. Brunam Morauiae, ad Luem intra septem hebdomadarum spatium 800. milites praesidiarios Hungaros enecantem cognoscendam, et auertendam, ac intra triduum integre sopitam.
7. Miscellae Observationes et Epistolae varii argumenti quamplurimae.
8. Descriptio singularis speciei Cicutae, quae in Comitatu Iaurinensi, in palude ad pagum Kony reperitur, communicata cum Illustr. Macclesfield, Reg. Societ. Scientiar. Londin. Praeside.
9. Specimen Descriptionis Lacus Peysonis, Exc. Cons. Reg. Locumtenent. exhibitum, adprobatum, et suae

Maie-

alkális savanyúvizek, melyekben az alkáli van többségben és részint fele erejű ásványi só, részint alkális só és alkális terra selenitico-spatosát tartalmaznak, s a pyrmontri, égeri és rohicsi vízhez hasonló; 4. a fürdésre használt langyos, vitriolos és vasas, alkális és feles só, vagy sűrű, okker- és tufaföldet tartalmazó savanyúvizek].

3. [Pozsonyi jelentések törvényszéki orvosi ügyekben, melyek a polgári, bűnügyi és egyházi jog egyes kérdéseit világítják meg, azonkívül pedig tárgyak és személyek tekintetében egyaránt érintik a közegészségügyet].
4. [Beteglátogatási megfigyelések, amelyek rámutatnak arra, hogy milyen nehéz az átélet a kórmegállapítás, a gyógy mód és végül a gyógyszergyártó kísérlet tekintetében].
5. [A magas királyi helytartótanács rendeletéhez csatolt és 1768. májusában kibocsátott Megjegyzés rövid kivonatának értelmében a magas királyi helytartótanácsnak 1768. júniusában fölküldött megjegyzéseim az állatorvoslás tekintetében.].
6. [A morvaországi Brünnben 7 hét alatt 800 magyar helyőrségi katonát elpusztító ragály kivizsgálására és megfékezésére 1742. augusztusában királyi parancsra történt kiküldetésemnek s a ragály 3 nap alatt való tökéletes elfojtásának leírása].
7. [Vegyes megfigyelések és nagy sereg különféle tartalmú levél].
8. [Egy különleges fajtájú csomorika leírása, mely a Győr megyei Kóny falu közelében levő mocsárban található, s tudára lett adva méltóságos Macclesfieldnek, a londoni királyi tudóstársaság elnökének].
9. [A magas királyi helytartótanácsnak bemutatott, tőle jóváhagyott és szentséges ő felségének fölküldött ismertető]

Maiestati Sacratissimae submissae. Dum in ipsam dicti Lacus descriptionem se totum quantum sollertissimus hic Naturae indagator immergeret, vtilissimo huic operi immortuus est, magno reip. nostrae litterariae detrimento.

91. TSEH (MARTINVS), Hungarus natione, celebris in aulis Magnatum patriae Hippiter, a Turcis ad Agriam grassantibus captus, Constantinopolim in captiuitatem abductus, inde vero mox liberatus, apud varios Germaniae Principes, Magnates, curandis equis admotus, ordinarius Electoris Brandenburgici supremus Agazonum Magister omnium nouissime constitutus, multa edoctus experientia scripsit *Tractatum de cura equorum*, qui primum prodiit idiomate Germanico, post conuersus in vernaculam, dedit ei Titulum:

Lovak orvosságos szép ujj Könyvetskéje, melyben sokféle próbált experimentumok, és orvosságok találtak, kiket Török, Magyar, és Német országokban lakó Fejedelmeknek és nagy Uraknak Udvarokban edgyben szedégetett a' Brandenburgiai Herczeg fő-Lovász Mestere, Tseh Márton. Leutschov. an. 1656. 8. Recusus ibidem apud Samuelem Breuer an. 1676. 8. plag., 7.

92. TSOKAS, aliter MONEDULATVS (PETRVS), patria Lascouius e Comitatu Baroviensi, ex Scholis Transiluanorum, in quibus eruditus est, liberali Magnifici Alexandri Kendi, summi Regni Cancellarii, adiutus munificentia, an. 1578. Vittebergam ad excolenda altiora studia exmissus, et instituta per Heluetiam, Italiam, Galliam, duplici peregrinatione litteraria, a Patronis, Regni Transilvaniae Prae-

sidibus,

munka a Fertő tőről]. Miközben ez a buzgó természetkutató éppen ennek a tónak a leírásába mélyedt el, hasznos munkája mellől ragadta el a halál, tudósvilágunk nagy kárára.

91. TSEH MÁRTON híres, magyar származású lódoctor volt főuraink udvarában. Mikor egyszer a törökök Eger környét dúlták, fogságba esett, és Konstantinápolyba került, de onnét nemsokára megszabadult, s több német hercegnél és főúrnál végzett lógyógyítást, míg végül a brandenburgi választónál lett tiszti főlovászmester. Nagy tapasztalat alapján írta a [Lóápolásról szóló értekezés]-t, amely először németül jelent meg, de utóbb magyar nyelvre fordította a következő címmel:

Lovak orvosságos szép ujj Könyvetskéje, melyben sokféle próbált experimentumok és orvosságok találtak, kiket Török, Magyar és Német országokban lakó Fejedelmeknek és nagy Uraknak Udvarokban edgyben szedégetett a' Brandenburgiai Herczeg fő-Lovász Mestere, Tseh Márton. Lőcse, 1656, 8°. Újra kiadva ugyanott Brewer Sámuelnél 1676, 8°, 7 iv.

92. TSÓKAS (másképp: MONEDULATUS) PÉTER Laskón született Baranya megyében. Az erdélyi iskolákból, ahol tanult, nagyságos Kendi Sándor főkancellár dús bőkezűségének segítségével 1578-ban Wittenbergbe ment a magasabb tudományok elsajátítására. Miután két tanulmányutat tett Svájcban, Olaszhonon és Franciaországon

sidibus, an. 1582. domum reuocatus est, primum scholae Vásarhelyinae Ludi rector constitutus, mox Ecclesiae Fogarasinae Ecclesiastes designatus: at, prout ea suadebant tempora, tertium quoque in Italiam iter suscepit, Bononiam, Romam, cum nobilioribus Galliae et Germaniae vtriusque Vniuersitatibus visitauit, tantumque per octennium illud, quod apud externos expleuit, in omni disciplinarum genere profecit, vt Linguarum, orientalium in primis, Historiarum cognitione, Patrum lectione, verbo, varia eaque solida eruditione alios suo aeuo in Patria multis parasangis facile superarit. Hunc Theod. Beza in vna suarum Epistolarum, Geneuae anno 1585. data, multis celebrauit encomiis. Egregium sane eruditionis suae monumentum edidit apud Claudiopolitanos quoque anno 1581. quod ex *Archiuo Capituli Mediensis* produxit *Paul. Ember*, in *Histor. eccl. Hung. et Trans.* pag. 690.

OPERA.

1. *Speculum exilii et indigentiae nostrae, libellus, in quo utilis et diuina verum Deum vere inuocandi modus traditur, breuibus quidem, sed planissimis explicationibus, in gratiam aeternum Iehouam, Patrem, Filium, et Spiritum. S. in Spiritu et veritate inuocantium, exponitur.* Coronae an. 1581. 8. alph. 2. plag. 9. Dedicatus est Magnif. Casimiro Horvátli Petrytwnicz, Principis Transilvaniae Consiliario, et Stephani I. Regis Poloniae in arce Fogarasiensi Capitaneo etc.
2. *Nablium praecanum, in quo illustrium aliquot Transilvaniae Heroum, scilicet Sigismundi Bathori, Principis Transilvaniae; Magnificorum DD. Wolffgangi Kouászolczki, summi R. Cancellarii; Ale-*

xandri

keresztül, 1582-ben pártfogói, Erdélyország főemberei, hazahívták, s előbb a vásárhelyi iskolába tették igazgatónak, de nemsokára a fogarasi egyház papjává választották. Azonban, ahogy a körülmények tanácsolták, harmadszor is útra kelt Olaszországba, s megjárta Bolognát, Rómát, Francia- és Németország nevezetesebb egyetemeit. Az alatt a nyolc év alatt, amit külföldön töltött, minden tantárgyban annyira haladt, hogy a nyelvekben, főleg a keletiekben, az egyes népek történetében, az egyházatyák olvasásában, szóval sokoldalú és szilárd tudásával más azonkORBELI honfitársait sok mérfölddel könnyen megelőzte. Egy Genfben 1585-ben kelt levelében Beza Tivadar sok dicsérettel halmozta el. A kolozsváriak előtt is kiváló tanújelét adta tudásának 1581-ben, amit Ember Pál a megyesi káptalan levéltárából szedett elő, és mutatott be a [Magyarország és Erdély egyháztörténeté]-nek 690. lapján.

M Ű V E I

1. [*Száműzöttségünk és nyomorúságunk tükre, azaz az örök Jehovához, az Atyához, a Fiúhoz és a Szentlélekhez lélekben és igazságban imádkozók könyve, amely rövid, de igen világos magyarázatokkal adja elő az igaz isten helyes segítségül hívásának hasznos és isteni módját*]. Brassó, 1581, 8°, 2 alfabétum, 9 ív. Nagyságos Horvátli Petrytwnitz Kázmér erdélyi fejedelmi tanácsosnak, I. István lengyel király fogarasi várkapitányának, stb. ajánlva.
2. [*Énekmondók lantja, mely néhány erdélyi hősnek, úgy mint Báthori Zsigmond erdélyi fejedelemnek, nagyságos Kovacsolczki Farkas országos főkancellárnak, Kendi*

- xandri, Kendi, Stephani Báthori de Somlió, iunioris; Iohannis Iffju; Iohan. Gálffy; Casimir. Horvátli Petrit-wnicz, Franc. Kendi, Franc. Gezzi, laudes, partim Graecis, partim Latinis decantantur carminibus. Coronae an. 1581. 8. plag. 2.*
3. *Theorematum, de puro et expresso Dei verbo, tam scriptis, quam viua voce tradito, et pari vtriusque auctoritate, an. 1581. in Gymnasio Claudiopolitano in Transilvania, a nouis Societatis Iudae monachis propositorum, examen et refutatio. Accedunt orthodoxae assertiones, de auctoritate et necessitate ac fine sacrarum litterarum, certissimis Scripturarum testimoniis, et sacris antiquorum Patrum scriptis comprobatae: Geneuae 1584. in 8. Alph. 1. plagg. 2. Nuncupatum est opus hoc Spectab. ac Magnif. Regni Transilvaniae Gubernatoribus et Consiliariis, Alexandro Kendi, Wolf. Kovaszoci, Ladisl. Sombori, Dionys. Tsáky, Ioh. Gálfi.*
  4. *Pigmentum originis Sectae Iesuiticae, quo vita, doctrina, et mores Iesuitarum, in primo nouae huius Sectae magistro repraesentati, depinguntur. Geneuae 1584. in 8. plagg. 2 1/2. Oblatum est M. Benedicto Ilosvano, Ecclesiae Albanae doctori, et generali Paroeciae Albanae Decano.*
  5. *Ode protreptice ad Magnific. D. Stephanum de Báthori, Comitem Comitatus Zathmár et Sabolch etc. scripta, et praefixa Enchiridio locorum communium Fegyvernekii edito Basil. an 1586. in 8. et alias saepius recuso.*
  6. *De Homine, magno illo in rerum natura Miraculo, et partibus eius essentialibus Libri II. Vitteb. an. 1585. 8. alph. 1. plag. 5. Georgius Matthiae, celebris Goettingensium in Medic. Professor, candi-*

de ipse

Sándornak, ifj. somlyói Báthori Istvánnak, Iffju Jánosnak, Gálfy Jánosnak, Horváti Petritwnitz Kázmérnak, Kendi Ferencnek és Gezti Ferencnek a dicséretét zengi meg részint görög, részint latin versekben]. Brassó, 1581, 8°, 2 ív.

3. [*Az Isten írásban vagy előszóval ránk hagyott tiszta és világos szaváról* vallott s 1581-ben mindkettejük tekintélye alapján a Júdás-társaság újféle szerzeteseitől Erdélyben a kolozsvári gimnáziumban vitára tűzött *tantételek megvizsgálása és megcáfolása*. Ezután a szent iratok tekintélyéről, szükségességéről és céljáról a szentírás hiteles bizonyítékaival és a régi egyházatyák szent irataival igazolt igazhitű nyilatkozatok következnek]. Genf, 1584, 8°, 1 alfabétum, 2 ív. Ez a mű Erdélyország tekintetes és nagyságos kormányzóinak és tanácsosainak: Kendi Sándornak, Kovasóczi Farkasnak, Sombori Lászlónak, Csáky Dénesnek és Gálfi Jánosnak van ajánlva.
4. [A jezsuita felekezet eredetének képe, amely a jezsuiták életét, tanítását és erkölceit ezen új felekezet első mesteréről festi meg]. Genf, 1584, 8°, 2 1/2 ív. Ilosvai Benedek mesternek a fehérvári egyház tanárának és a fehérvári lelkész hivatal általános dékánjának ajánlva.
5. [*Nagyságos Báthori István Szatmár és Szabolcs megyék főispán urához stb. írt buzdító óda*], mely Fegyverneki Baselben 1586-ban 8°-en kiadott és máshol is többször kinyomtatott [Közhely-kézikönyv]-ének az előszavát alkotja.
6. [*Az emberről, a természet ezen nagy csodájáról és lényeges részeiről szóló két könyv*]. Wittenberg, 1585, 8°, 1 alfabétum, 5 ív. *Matthiae Georg*, a híres göttingeni orvostanár, hozzám írt levelében szépen beismerte,

de ipse mihi in litteris suis confessus est, se solo huius libri titulo alicubi, forte apud Lindenium et Merklinum, viso, fuisse inductum, vt nostrum in *Conspectu suo Historiae Medicorum chronologico* pag. 365. in Catalogum Medicorum orbis vniuersi inscriberet: etsi is professione minime fuerit Medicus, et argumentum suum theologice potius fit persecutus: ego tamen ex tam honorifica sede exturbare nolens, dedi hic ei locum, quippe qui Cap. III. et IV. Libr. II. hominem physice quoque pro more suo satis erudite descripsit a pag. 403. ad finem. *Rotarides* in *Lineament. Histor. Litterar. Hungaricae* pag. 43. ita rarum hunc dicit esse librum, vt non facile conspici, nedum haberi possit, ob id tamen potissimum pretio dignissimum, quod in Epistola nuncupatoria omnes Hungari, inde ab initio Reformationis, vsque ad eius tempora, Vittebergae in litteras incumbentes, serie chronologica, cum nonnullis memorabilibus recensentur*. *Boernerus*, nuperus Vittebergen-

sium

* MARTINVS CZYRIAKI, *Leutschoviensis*, fuit omnium primus, qui ex Hungaria ad videndum et audiendum Lutherum an. 1522. Vittebergam se contulit: plures a Monedulato enumerantur in hoc Catalogo, quam 455. Hungari, qui subsecutis annis, ad an. 1585. vsque, quo desiit, in Vittebergensem studiorum caussa excurrerunt Vniuersitatem. Prostat in publica Collegii Claudiopolitani Bibliotheca tale huius libri exemplum, in quo interruptam hanc Hungarorum, suorum Popularium, seriem, *Ieremias Liponius*, *Barouius patria*, ad modum Monedulati collectam, produxit ad an. 1597. vsque, et manu sua ad d. III. Non. Octobr. anno eodem illuc inscripsit: quae quia nullibi gentium, quam ibi existit, iuuabit heic loci ex toto referre:

Andreas Carolinus, 36. Senior, An. 1585. a quo sequentes sunt cooptati:
Nicolaus Ianko Debrecinus, *Balthasar Miscolcinus*.

hogy őt pusztán ennek a könyvnek talán Lindennél vagy Merklinnél látott címe indította arra, hogy Tsókást az *[Orvosok történetének időrendi áttekintése]* c. művének 365. lapján az egész világ orvosainak lajstromába beírja, bár foglalkozását tekintve egyáltalán nem volt orvos, és címét inkább vallástani téren szerzte. Én azonban mégsem akarom őt letaszítani erről a megtisztelő helyről, s helyet adok neki itt, mert II. könyvének 3. és 4. fejezetében az embert testileg is a nála megszokott tudományossággal írta le a 403. laptól a könyv végéig. Rotarides *[A magyar irodalomtörténet vázolata]* c. művének 43. lapján olyan ritkának mondja ezt a könyvet, hogy még látni is nehéz, nemhogy megszerezni, de legnagyobb értékét az adja mégis, hogy ajánlólevele a Wittenbergben tanuló magyarokat a reformáció elejétől a maga koráig több emlékezetre méltó eseménnyel együtt évsorrendben ismerteti. * *Boerner*, aki nemrégiben lett wittenbergi orvos

* A *lőcsői CZYRIÁKI MÁRTON* volt a legelső azok között, akik Magyarországról 1522-ben Wittenbergbe mentek, hogy Luthert lássák és hallgassák. Ebben a lajstromban Monedulatus több mint 455 magyart említ meg, akik az egymást követő években 1585-ig, amikor a jegyzék véget ér, a wittenbergi egyetemen tanultak. A kolozsvári kollégium közkönyvtárában megvan egy olyan példánya ennek a könyvnek, amelyben a *baranyai Lippai Jeremiás* magyar honfitársainak ezt a félbeszakadt névjegyzékét Monedulatus módszere szerint 1597-ig folytatta, és annak az évnek október 30-áig sajátkezűleg beírta. Mivel ez sehol másutt meg nem található, teljes egészében idejegyzem:

Károlyi András, 36. öregeküdt, 1585-ben a következőket vette fel: a debreceni Jankó Miklóst és Miskolci Boldizsárt.

sium Professor Medicinæ, scripsit Epistolam ad Paul.

Lucas Kotsky, Sen. 37. an. 1586. a quo sequentes excepti: Ioan. Tsaholinus, Mich. Börveinus, Mich. Cibrádi, St. A. Tholnensis, Ioh. S. Tholnensis, Steph. Felegyházi, Alex. Szamosközi, Andr. Mohinus, Nic. B. Debrecinus.

Ioh. Csanádius, Sen. 38. an. 1587. sub quo accesserunt: Mart. Thuri, Dem. Liscensis, Franc. Nemethinus, Petr. Litterati Szent-Peterinus, Franc. Bánfi Lossontzi Baro et Comes, Ioh. C. Decius Barouius, qui post Italicas, Gallicas, et Germanicas peregrinationes, Claudio-poli, intra anni spatium commoratus, scripsit Syntagma Iuris Imperialis et Hungarici IV. perspicuis Quaestionum et Responzionum libellis comprehensum, Illustrissimo Principi Transilvaniae dedicatum, ac postmodum in Gymnasium Szekely-Vásárhelyiense vocatus, annis non paucis magna cum laude docuit. Mich. Forgách de Gyemes Baro, Demetr. Karkovius, Transilvanus, qui post institutas in Italia, Germania, aliisque regnis ac ditionibus peregrinationes, scholae Patakinae gymnasiarcha sactus, laudabiliter iuuentuti praefuit, Sigism. Mariasi Nobilis, Demetr. Szkarinus, Valent, Sárközinus, Ioh. Lentulus Szepsius, Franc. N. Debrecinus, Franc. Tholnaeus, Ioh. Garai Tholnensis, Mich. Thasnádius, Georg. Zilagi Udvarhelinus.

Ioh. Czaholinus, Sen. 39. an. 1588. a quo sequentes cooptati: Thom. Cusalinus, Basil. Ketskemetinus, Ioh. Past Szegedinus, Mart. Thallyacinus, Georg. Békesinus, Casp. Herczeg-Szölösinus, Georg. Szikszoviensis, Greg. Inantzinus, St. Ujhellyinus, Ioh. Cs. Ungvarinus, qui post felicem scholae Varadinae gubernationem, a regni Transilv. Proceribus mox Albam Iuliam introductus, primariam ministerii ecclesiastici functionem subiuit. Ioh. Soos Debrecinus, Ioh. Taraczk Debrecinus, Bened. Nagy Thallyai, Ioh. Börveus, Ioh. Thoronaeus, Sigism. Czáki Nobilis.

Mart. Thurius, Sen. 40. an. 1589. a quo excepti: Ioh. S. Czegledius, qui itinere Germanico confecto in patriam reuersus, mox Italicam quoque peregrinationem suscepit. Mich. Varadinus ex hac Academia Vittembergensi, in coelestem requiem euocatus est. Andr.

Ungva-

professzor, levelet írt Fábri Pál besztercebányai magyar-

Kotsky Lukács, 37. öregeküdt, 1586-ban a következőket fogadta be: Tsaholi János, Börvei Mihály, Cibárdi Mihály, Tolnai A. István, Tolnai S. János, Félegyházi István, Szamosközi Sándor, Mohi András, Debreceni B. Miklós.

Csanádi János, 38. öregeküdt, 1587-ben; az ő idejében érkezett: Thuri Márton, Liszikai Demeter, Némethi Ferenc, Szentpéteri Litteráti Péter, báró és gróf Lossontzi Bánfi Ferenc, Baranyai Decsi C. János, aki Olaszhont, Franciaországot és Németországot megjárta, majd egyéves kolozsvári tartózkodása alatt írta a [Kérdések és feleletek négy világos könyvébe foglalt vázlata a császári és a magyar jognak, Erdély nagyságos fejedelmének ajánlva] c. művét, aztán meg a székelyvásárhelyi gimnáziumhoz hivatva ott tanított sok éven át dicséretesen; báró gyimesi Forgách Mihály, az erdélyi Karkovai Demeter, aki Olaszhonban, Németországban s más országokban és vidékeken végzett tudományos vándorlás után pataki iskolaigazgató lett, s dicséretesen vezette az ifjúságot. Nemes Máriási Zsigmond, Szkarinus Demeter, Sárközi Bálint, Szepsi Rest János, Debreceni N. Ferenc, Tholnai Ferenc, Garai János Tolnából, Thasnádi Mihály, Szilágyi György Udvarhelyről.

Czaholi János, 39. öregeküdt, 1588-ban a következőket vette föl: Cusalinus Tamás, Ketskeméti Vazul, Pást János Szegedről, Thallyacinus Márton, Békési György, Herczegszőlősi Gáspár, Szikszai György, Ináncsi Gergely, Újhelyi István, Ungvári Cs. János, akit, miután sikeresen igazgatta a váradi iskolát, Erdélyország kormányzó nemsokára Gyulafehérvárra vittek s vezető pappá tettek; Soós János Debrecenből, Taraczk János Debrecenből, Nagythállyai Benedek, Börvei János, Thoronyi János, nemes Czáki Zsigmond.

Thuri Márton, 40. öregeküdt, 1589-ben ezeket vette föl: S. János Ceglédről, aki németországi útjáról hazatérve hamarosan olaszországi tanulmányútra ment; Váradi Mihály a wittenbergi

Paul. Fabri, Neosoliensem Hungarum, directam, *de Hungarorum atque Hungaricae gentis ad ornandam Academiam Vittebergensem studio*, ibid. anno 1756. 4. pl. 2. editam. In ea Vir iste eruditissi-

mus

Ungvarinus, Petr. Bakai, Matthaeus Dobrai, Thom. Esterhas Galanthis Nobilis, Georg. Comarominus, Laurent. Thurius, Iohan. Tántzos Debrecinus.

Ioh. Ungvári, Sen. 41. an. 1591. a quo sequentes cooptati: Ioh. Vari, St. Szeredaheli, Thom. Vári, Greg. Váczi, David Agriensis, Em. A. Ujfalvinus, post longissimas in Anglia, Dania, ac Gallia peregrinationes, tandem scholae Debrecinae in Vngaria Praeses factus, non sine laude suos docuit, Thom. Babarci, Ioh. Vasarheli, Ioh. Nögerinus, Ioh. Regius Szegedinus, Andr. Mednicenus, Christophorus Czegledi, qui Vitteb. an. 1593. Kal. Decemb. obiit, Mich. Szinervarali, Nic. Haynicenus, Mich. Lossonczy, Mich. K. Tholnensis.

And. Ungvári, Sen. 42. an. 1592. a quo exceptus est Moses Callai.

Emer. A. Ujfalvinus, Sen. 43. an. 1593. sub quo sequentes accesserunt: Ios. Göntzinus, Ioh. Baltha Beöltzeliensis.

Ioh. R. Szegedinus, Sen. 44. an. 1594. a quo hi sunt cooptati: Nic. Nemethi, Ioh. Szikszai, Andr. Szepsinus, Ioh. Rettégi Transilvanus, Ioh. Thuri, Ioh. P. Belvari, Alex. Laskai.

Ioh. Thuri, Sen. 45. an. 1595. a quo seqq. excepti: Balth. Z. Baboltsai, Ieremias Past Lipoinus Barouius, 14. Aug. an. 1595. St. Thelegdi, Thom. Szeli, Ioh. Békési, Balthas. G. Miscolcinus, Em. K. Ujfalvinus, Isaac Retfalvinus, Ioh. G. Bekesinus, Balth. C. Debrecinus, Ioh. A. Ketskemetinus, Petr. L. Margitai, Alb. Károli, Mich. Ovári.

Ioh. P. Belvari, Sen. 46. an. 1596. d. 17. Oct. sub quo sequentes accesserunt: St. K. Szikszovinus, St. N. Decius, Georg. Thurius, Petr. S. Debrecinus, St. P. Ricculinus, Bened. P. Szegedinus.

Thom. Szeli, Sen. 47. An. 1597. a quo hi cooptati: Mich. Visolinus, Petr. H. Zomborinus.

nak, egy 1756-ban Wittenbergben kiadott 4° alakú, 2 íves művéről, melynek címe: [*A magyarországiaknak és magyaroknak a wittenbergi egyetem látogatásában való buzgalmáról*]. Ez a tudós ember nekifogott egy névjegy-

akadémiáról a mennyei nyugalomra tért; Ungvári András, Bakai Péter, Dobrai Máté, nemes galánthai Esterhas Tamás, Komáromi György, Thuri Lőrinc, Tántzos János Debrecenből.

Ungvári János, 41. öregeküdt, 1591-ben a következőket vette föl: Vari János, Szeredaheli István, Vári Tamás, Váczi Gergely, Egri Dávid, Újfalvi A. Imre hosszú angliai, dániai és franciaországi tanulmányútjai után végre iskolaigazgató lett Debrecenben, s ott dicséretesen tanította diákjait; Babarci Tamás, Vásárheli János, Nyögéri (Nögerinus) János, Szegedi Király János, Mednicenus András, Czeglédi Kristóf, aki 1593. december 1-én Wittenbergben halt meg; Szinervárali Mihály, Haynicenus Miklós, Lossonczy Mihály, Tholnai K. Mihály.

Ungvári András, 42. öregeküdt, 1592-ben Kállai Mózeset vette föl.

Újfalvi A. Imre, 43. öregeküdt alatt 1593-ban a következők érkeztek: Göntzi József, Beöltzeli Baltha János.

Szegedi Király János, 44. öregeküdt, 1594-ben a következőket vette föl: Némethi Miklós, Szikszai János, Szepsi András, Rettégi János Erdélyből, Thuri János, Belvári P. János, Laskai Sándor.

Thuri János, 45. öregeküdt, 1595-ben a következőket fogadta be: Baboltsai Z. Boldizsár, Pást Jeremiás a baranyai Lippórról, 1595. aug. 14-én Telegdi István, Szeli Tamás, Békési János, Miskolci G. Boldizsár, Újfalvi K. Imre, Rétfalvi Izsák, Békési G. János, Debreceni C. Boldizsár, Ketskeméti A. János, Margitai L. Péter, Károli Albert, Óvári Mihály.

Belvári P. János, 46. öregeküdt lett 1596. okt. 17-én. Ő alatta jött: Szikszói K. István, Decsi N. István, Thuri György, Debreceni S. Péter, Ricculinus P. István, Szegedi P. Benedek.

Szeli Tamás, 47. öregeküdt, 1597-ben ezeket vette föl: Visoli Mihály, Zombori H. Péter.

mus Catalogum ciuium Hungaricorum, qui illic bonis artibus ab hominum memoria studuerunt, contexere adgressus est; ac vtinam in hunc Monedulati nostri librum, quem citat, curatius introspexisset, et inueniretur quispiam, qui, Historiae Litterariae Hungaricae commodo consulturus, hanc ita, vt par est, pro rei dignitate persequeretur materiam!

93. T Z A N A K I (M A T T H A E V S), Parentes, nobili in Hungaria ortos stemmate, dum altero aetatis anno amitteret, datus est an. 1595. in tutelam comitis Stephani Báthori, Iudicis Curiae regiae, et Euphrosinae Homonnai, optimae matronae, orphanus, in splendida horum aula bonis moribus educandus; sed iis mortalitati subtractis, anno 1611. sui iuris factus est. Primo Tyrnauiam ad tractanda studia commigravit, inde Posonium excurrit; spretis postea domesticorum gymnasiorum exercitiis, eruditionem in Austria et Morauia venatus est, vnde, post triennem apud exteros peregrinationem, in qua omne decoxerat patrimonium, Gönczinum reuertit, et an. 1614. Sáros Patakinum, litterarum regni nostri ea aetate theatrum, recto peruenit itinere. Hic per quinquennium doctissimorum loci illius Professorum, Stephani Siderii, Georgii Lövei, Ioan. Szentzi, et Ioan. Filitzki, institutionibus vsus, ita exterarum nationum, Germanorum puta, Belgarum, Anglorum, Gallorum, Helvetiorum Academias salutavit, singulari prius Georgii Rákotzi, Comitis, Maecenatis sui, adiutus patrocínio, vt post decennem in illis oris moram, varia excultus eruditione, titulos quoque Doctoris Medicinae impetratos reportaret in Patriam. Eum moderandae scholae S. Patakiensi fuisse admotum, credit Petrus Bod

in Athe-

zék összeállításának azokról a honfitársainkról, akik ott emberemlékezet óta tanulmányokat folytattak. Bárcsak nézett volna bele alaposan ebbe a mi Monedulatusunknak általa idézett könyvébe, és akadna valaki, aki a magyar irodalomtörténet javára gondolva ezt az anyagot a tárgy méltóságához illő módon dolgozná föl!

93. TZANAKI MÁTÉ két éves korában elvesztette magyar nemesi származású szüleit, s elárvulva 1595-ben gróf Báthori István országbírónak és a derék Homonnai Eufrozinának a gyámsága alá került, hogy az ő fényes udvarukban kapjon jó nevelést, mikor azonban elhaltak, 1611-ben maga ura lett. Először Nagyszombatba ment tanulni, onnan meg Pozsonyba rándult, de aztán lebecsülve a hazai gimnáziumok nyelvtani gyakorlatait, Ausztriában és Morvában igyekezett elsajátítani a tudományokat. Innen aztán három év múlva, mialatt apai örökségét teljesen elköltötte, hazatért Göncre, s 1614-ben egyenest Sárospatakra, országunk tudományának akkori színhelyére ment. Itt öt éven át hallgatta az ottani nagytudományú tanárokat, Siderius Istvánt, Lövei Györgyöt, Szentz Jánost és Filitzki Jánost, úgyhogy mikor mecénásának, gróf Rákóczi Györgynek páratlan bőkezű segítségével külföldi, mégpedig német, holland, angol, francia és svájci egyetemekre került, 10 évi ott-tartózkodás után, több tudományágban kiképezve orvosdoktor címet is hozott haza. Bod Péter a Magyar Athénás megfelelő helyén annak a véleményének ad kifejezést, hogy a sárospataki iskolába tették igazgatónak, de Tsétsi János, ezen líceum érdemes

in Athenis Hungar. suo loco; quod emeritus Lycaeii illius Professor, Ioannes Tsétsi, in litteris d. 3. Febr. an. 1769. ad me datis, vero minime esse simile certis euicit documentis: at Medicinam fecisse, eamque in Aula quoque Principis Georgii Rakotzii I. exercuisse, nullum superest dubium.

O P E R A.

1. *Controuersiae partim Logicae, et Philosophicae, partim etiam Theologicae, quas per vniuersam Keckermanni Logicam auctori mouit Iacobus Martinius, ubi praeter ducenta fere et quinquaginta problemata, plurimis locis textus sensusque Keckermanni explicantur et vindicantur.* Lugd. Batau. an. 1625. 8. alph. 1. plag. 15. Adiecta hic ad calcem est *Oratio funebris, in obitum fratris Germani, Andreae Tzanaki ad Ecclesiam Vngvarinam, in qua orphanorum in Aulis Magnatum educatio, viuus, iisque nigris depingitur coloribus.* Tale fratri suo positum prostat ibi Epitaphium:

*Hospes, quid spectas? busto iacet hospes in isto,
 Tam graue qui felix iam superauit iter.
 Qui potuit? pietate, fide: quibus omne viarum
 Se sciat instructum vincere posse malum.
 Si potes, ista tibi fac sint adiuncta, Viator,
 Tuque tuum felix sic superabis iter.*

2. *Logica et Metaphysica, Authore Matthaео Mant. Tzanaki.*
3. *Scabiei Encomium, ad nobilissimos Scabianae Reipublicae Scabios apud Leopardum an. 1627. in 12. vid. Linden. renouat. pag. 792.*
4. *A' Döghalálrol való rövid elmélkedés, mellyben a' döghalálnak mivolta, eredeti, okai, eszközei, tulajdonsági, orvossági, a' Szent Irásból, természet folyásából, historiák-ból, világossan megmutogattatik.*

tanára, egy 1769. február 3-án hozzám írt levelében határozott bizonyítékokkal ennek teljes valószínűtlenségéről győzött meg. Abban azonban nincs kétség, hogy orvosi gyakorlatot folytatott, még hozzá I. Rákóczi György fejedelem udvarában is.

M Ű V E I

1. [Logikai és bölcseleti, sőt részben teológiai vitás kérdések, amelyeket Jacobus Martinius keltett a szerzőben Keckermann egész logika könyvével kapcsolatban. Ebben a műben körülbelül 250 megoldandó kérdésen kívül igen sok helyen kerülnek fejtegetés és megítélés alá Keckermann szövegrészei és megállapításai]. Leyden, 1625, 8°, 1 alfabétum, 15 ív. Ehhez csatlakozik az [Édes testvére, Tzanaki András elhunytá alkalmából az ungvári egyházhhoz írt gyászbeszéd], melyben az árváknak a főurak udvarában való nevelését eleven, de sötét színekkel rajzolja. Ebben testvéréről a következő sírfelirat olvasható:

*Vendég, mit nézel? Vendégtárs fekszik e sírban,
már ki szerencsésen járta meg ezt az utat.*

*Hogy lehetett, kérded: szeretettel s hittel, amikkel
minden úton minden bajt leszerelni lehet.*

*Hogyha tudod, lásd el magad útra e két nagy erénnyel
s akkor utad, vendég, néked is így sikerül.*

2. [Logika és metafizika.] Írta Tzanaki Mant. Máté.
3. [A durvaság dicsérete a durvavilág legelőkelőbb ülnökeihez intézve a Leopárdnál] 1627. 12°. L. az újra kiadott Linden 792. lapját.
4. A' Dögihalálról való rövid elmélkedés, mellyben a' dögihalálnak mivolta, eredeti, okai, eszközei, tulajdonsági, orvossági a' Szent Írásból, természet folyásából, historiák-ból világossan megmutogattatik. 1634, 8°. Rákóczi

An. 1634. 8. Principi Georgio Rákotzi et Susannae Lorándfi dedicatus.

5. *Vngarus, hoc est, de natura verorum Vngarorum, eorum item, qui se Vngaros mentientes per diuersa regna mendicando vagantur.* Reipublicae Helvetiorum Magistratibus oblatus est legendus.
94. VALERIUS (DAVID). De hoc Medicinae Doctore, gente Iudaeo, educatione vero Italo, non plus scire datum est, quam quod Paullus Ember in Hist. eccl. Hung. et Trans. pag. 596. memoriae prodidit: *David Valerius, Med. Doct. vir in omni Scientiarum genere exercitissimus, qui cursum studiorum in Academia Salmantica, toto orbe celeberrima, absoluens, praecipuas Hispaniae, Galliae, Italiaeque Academias perlustrans, diuina tandem prouidentia Albam Iuliam Transiluanorum delatus, per crebram conuersationem excellentissimorum virorum, D. Ioannis Henrici Alstedii, D. Ioan. Henr. Bisterfeldii, et D. M. Ludovici Piscatoris, Illustr. Gymnasii Albensis Professorum, ex Iudaismo conuersus, ad Professionem Theologiae et Philosophicam in Illustri schola Patakina obeundam, extraordinario stipendio ab Ill. Principe Rakotzio I. locatus fuerat.*
95. VANGIO FRANCUS (IOAN.) Vir admodum eruditus, et Transilvanicarum gentium Saetulo XV. Medicus, qui numismate Imp. Trajani apud Albam Iuliam inuento; Aventinum, quum ad illum Abusinam natale solum petens diuerteret, donauit, ipso teste in Annalibus Bojorum pag. 102. edit. Basil. an. 1580.
96. VÁRADI, aliter de VARADINO (MICHAEL), a patria ita cognominatus, religiosus Ordinis S. Paulli I. Eremitae in Hungaria professus, floruit singulari pietatis elogio ad an. Christi 1484. sub Generalatu secundo b. Thomae de Sabaria, regnante in

György fejedelemnek és Lorántffy Zsuzsannának ajánlva.

5. [*A magyar ember, azaz az igazi és azon magyarok természetéről, akik magukat magyarnak hazudják, s koldulva csavarognak a világban*]. A svájci köztársaság elüljáróságainak ajánlott olvasmány.

94. VALERIUS DÁVID orvosdoktorról, aki zsidó származású volt, de Olaszthonban nevelkedett, nem tudunk többet, mint amit Ember Pál jegyzett föl róla a [Magyarország és Erdély egyháztörténete] c. művének 596. lapján: *Valerius Dávid orvosdoktor a tudományok minden fajtájában igen jártas ember volt. Tanulmányait az egész világ leg-híresebb egyetemén, Salamancában befejezve Spanyolország, Franciaország, Olaszthon fő egyetemeit végiglátogatta, s isteni gondviselésből végre az erdélyi Gyulafehérvárra került. Ott sokszor beszélgetve a gimnázium híres tanáraival, Alsted János Henrik úrral, Bisterfeld János Henrik úrral és Piscator M. Lajos úrral, a zsidó hitről áttért s I. Rákóczi fejedelem ökegyelmétől rendkívüli fizetéssel a híres pataki iskolában nyert elhelyezést a teológiai és bölcséleti tanszéken.*
95. VANGIO FRANCUS JÁNOS igen tudós ember volt, s az erdélyi népeket gyógyította a XV. században. Ez Aventinusnak, mikor egyszer hazatartva szülőföldjére, Abensbergbe, hozzá tért be szállásra, Traianus császárnak egy Gyulafehérvár mellett talált pénzét adta ajándékba, mint azt maga írja az 1580-ban Baselben kiadott Annales Boiorum 102. lapján.
96. VÁRADI (másképp: DE VARADINO) MIHÁLY, akit szülőhelyéről neveznek így, Szent Pál első remete szerzetrendjének hitbuzgó magyar tagja híres volt jámborságáról, 1484 táján a szombathelyi Szent Tamás második rendfőnöksége és győzedelmes Hollós Mátyás magyar

Hungaria inuictissimo Rege, Matthia Corvino, fuitque Varadini populo a concionibus sacris, et Medices peritissimus; haec ita referente *Andrea Eggerero*, Ordin. eiusdem Sacerdote, in *Fragmine Panis*, s. *reliquiis Annalium Eremiticorum Ord. S. P. Pr. Erem.* Lib. I. cap. 30. pag. 251.

97. WALLASZKAI (IOAN.). Natus in Villa Atsa Incl. Comitatus Pestiensis d. 14. Sept. an. 1709. Ad externos iter suscepturus, Halam Magdeburgicam abiens, Friderici Hoffmanni potissimum manuactione plurimis annis vsus est, eodem Praeside Doctoris Medici iura et honores consecutus d. 3. Maii an. 1734. In Academiam Imperial. Nat. Curios. sub nomine *Columbi*, vt Socius d. 21. Febr. an. 1736. receptus est. Primis annis XV. Viennae, postea Posonii, et omnium nouissime Pestini, praxin medicam in magna hominum celebritate exercuit. Apoplexia tactus obiit d. 15. September. an. 1767. et quia omnem vitam coelebs traduxerat, superstites facultates, quae facile ultra centum millia florenorum in parato aere accreuerant, vna cum instructissima Bibliotheca, in Fiscum regium relatae sunt. Constans fuit amicorum opinio, eum in Sodaliatio cum Fratibus Roseae Crucis vixisse; ad id tamen certius est, Alchemiae praeprimis fuisse amantissimum.

OPERA.

- Dissert. inaug. med. Praes. Hoffmanno, *de morbis Peregrinantium*. Halae Magd. an. 1734. 4. plag. 7.
98. WEBER (IOANNES), Vitae curriculum an. 1612. ingressus est Eperjessini. In ea ciuitate publicus Pharmacopoeus fuit, et Gymnasii Euangelicorum Scholarcha, mox vrbs, pluribus annis, Iudex primarius, et tandem S. Caesareae Regiaeque Maiestatis per Hungariam, superiorem Pharmacopola perpe-

király uralkodása alatt. Várad népének volt predikáló papja, s igen értett a gyógyításhoz, mint azt rendtársa, *Eggerer András* írja a [*Kenyértörés, azaz Szent Pál első remete pusztai remetéi történetének maradványai*], I. könyv, 30. fejj., 251. lapján:

97. WALLASZKAI JÁNOS Acsán, Pest megyében született 1709. szept. 14-én. Külföldi útján Halléba ment, s ott számos éven át vette hasznát Hoffmann Frigyes útmutatásainak. Az ő elnöklete alatt szerezte meg az orvosdoktor címet és jogot is 1734. május 13-án. A [Császári Természettudós Társaság]-nak 1736. február 21-én Columbus néven lett tagja. Az első 15 évben Bécsben, majd utóbb Pozsonyban, végül Pesten volt igen keresett orvos. Gutaütésben halt meg 1767. szeptember 15-én. Mivel egész életében nőtlen volt, fennmaradt vagyona, amely készpénzben jócskán meghaladta a százezer forintot, igen jól felszerelt könyvtárával együtt a királyi kincstárra szállt. Barátai közt állandóan az a vélemény járta, hogy a rózsakeresztesek társaságába tartozik, az azonban megalapozottabb, hogy elsősorban az alkímiával foglalkozott igen szívesen.

M Ű V E

Orvosavató értekezés Hoffmann elnöklete alatt [*A külföldjárók betegségeiről*] címmel. Halle, 1734, 4°, 7 iv.

98. WEBER JÁNOS 1612-ben kezdte életpályáját Eperjesen. Községi gyógyszerész és az evangélikus gimnázium igazgatója volt ebben a városban, utóbb több éven át főbíró, végül pedig császári és királyi ő felségének felsőmagyarországi örökös gyógyszerárusa és orvosa. Abban,

tuus et Med'cus ordinarius. Hunc an. 1686. ferali gladio percussum fuisse, ob crimen laesae Maiestatis, dum scribit, vehementer fallitur *Czuittinger* in *Histor. Hung. Litter. Nam.* auctor Theatri *Eperiessensis*, coaeuus Scriptor*, *Tragoed. III. §. VI. et VII. Fridericum et Danielem Weberos*, Ioannis huius filios, docet fuisse criminis laesae Maiestatis postulatos, et sedente pro tribunali Antonio, Comite Caraffa, reos iudicatos, et amputatis prius vtrique viuo manibus, dein capitibus, an. 1687. d. 9. Maii quadripartitos, et sic de infelici ligno suspensos. Patrem vero Ioannem, aliquot iam antea annis, non violentam, sed naturalem oppetiisse mortem, idem testatur *Historicus*, in eodem MScto; qui nihil quidquam illius parcat honori, hominem ventosum, ambitiosum, in religione versatilem, fuisse commemorat, et digniorem ob polypragmatiam, qui filiorum loco infelix illud fatum subiisset. Icon, quae mihi ad manus est, hanc gerit Inscriptionem:

*Ioannes Weber, R. Lib. reg. C. Eperjes p. 1.
Iudex Primarius, S. C. R. que Mai.
Part. R. Hung. Sup. ordinarius ac per-
petuus Pharmacopoeus, Anno Domini
MDCLXII. aetat. suae 50.*

Pro Deo, Caesare, et patria.

Iudicis ac Medici facies hic nuda refulget,

Enthea sed virtus hic cooperta latet.

Subli-

* *Iohannes Rezikus*, florentissimi Collegii *Eperiessensis* Professor is est, qui alio quoque opere historico MScto celebrem se reddidit, *Gymnasiologia* nimirum *Euangelica Hungariae*, quae deinceps a *M. Samuele Mathaeide*, eius Collega, supplementis aucta est. Queri tamdiu numquam desinemus, quoad vtilis huiusmodi Codices MSti munifica Maecenatum liberalitate, in lucem protrahantur.

hogy őt 1686-ban felségsértésért lefejezték volna, igen téved [A tudós Magyarország történeté]-ben Czwittinger, mert az [Eperjesi színpad] szerzője, aki pedig azonkori író volt,* a 3. tragédia 6. és 7. szakaszában azt írja, hogy ennek a Jánosnak a fiait, *Weber Frigyes* és *Dánielt* vonták felségsértés vádja alá, marasztalták el benne gróf Caraffa Antal elnöklete alatt, s miután előbb mindegyiknek még élve levágták a kezét, majd a fejét, 1687. május 9-én négy darabba vágták őket, s így akasztották föl a bitófára. Azonban ugyanez a történetíró mondja ugyanabban a kéziratban, hogy apjuk, János már néhány évvel előbb halt el, de nem erőszakos, hanem természetes módon, pedig különben csöppet sem kíméli hírnevét, s állhatatlan, nagyravágyó, hitben ingatag embernek állítja, aki sokszínűsége miatt fiainál méltóbb volt azok szomorú sorsára. Birtokomban levő képén ez a fölírat olvasható:

Weber János, Eperjes szabad királyi városának teljes című főbírája, császári és királyi ő szent felségének orvosa és örökös gyógyszerésze a felsőmagyarországi Részekben. Az Úr 1662., saját életének pedig 50. évében.

Istenért, a császáráért és a hazáért.

Bíró és orvos ez itt, arcát ez a kép hiven őrzi,

csak hogy erényeit ez mégsem idézi elénk.

* *Rezik János* ez, a híres eperjesi kollégium tanára, aki másik kéziratban levő történeti művéről a [*Magyarország evangélikus gimnáziumainak története*]-ről is nevezetes, amelyet aztán pályatársa *Mathaeis Sámuel*, tudománymester látott el kiegészítésekkel. Sohasem szűnök meg panaszkodni, míg az efféle hasznos kéziratok könyvek mecénások bőkezű támogatásával napvilágra nem kerülnek.

*Sublimis vertex sublimia quaeque loquentis
Index est: veluti plurima facta probant. M. Iz. Z.*

O P E R A.

1. *Amuletum*, az az: *Rövid és Szükséges oktatás a' Dög-halálrol.* Bartfae. an. 1645. 12. plag. 7. Libellus iste de Peste scriptus, Germanico quoque et Slavico idiomate impressus legitur.
  2. *Ianus Bifrons*, seu *Speculum physico-politicum*, das ist, *Natürlicher Regenten-Spiegel.* Leutschov. an. 1662. in fol. alph. 1. plag. 2. Dum alterum Consul ciuitatis eligeretur, distribuit exemplaria inter ciues; Georgio Szeleptséni, electo Archiepiscopo Colocensi, et Aulae Hungar. Cancellario, obtulit.
  3. *Lectio principum, hoc est, politica manuductio, quo pacto iuueni Gubernatori Christiano verae iuxta pietatis ac virtuosae vitae, laudabilisque regiminis ratio, praemonstrari commode queat.* Leutschov. an. 1665. in fol. mai.
  4. *Historische Beschreibung des Wappens der königlichen freyen Stadt Eperies in Ober-Ungarn,* Leutschou. an. 1668. 8.
99. WERNHER (GEORGIVS), fuit vnus e numero Consiliariorum Incl. Regiae Camerae Hungaricae, quorum industria Regis aerarium seruari consueuerat, ita docente Matth. Belio, Notit. Hungar. Tom. 1. pag. 455. Anno 1539. obeundo huic muneri, Ferdinando I. Imper. regni habenas moderante, admotus est, cuius singularem praeterea non modo in conferendis Bonis expertus gratiam, sed Arci quoque Sárossiensi ad Eperiessinum sitae tutandae praefectus est, quam contra factiosos Zapolyianos egregie quoque tuitus est. Vir fuit singulari praeditus doctrina, etiam Medicinae peritia non leuiter tinctus; quod docet Epistola ad Gen. D. Georgium

*Fölmagasult homlok fennkölt elmék jele mégis,
mintahogy ezt itt is tény bizonyítja elég. M. Iz. Z.*

M Ű V E I

1. [*Amulett*] az az: *Rövid és szükséges oktatás a' Dög-halálról.* Bártfa, 1645, 12°, 7 ív. Ez a kis könyv a pestisről szól. Német és szlovák nyelven is kiadták.
2. [*Kétarcú Janus, azaz orvosi-politikai tükör, vagyis természetes kormányzási tükör*]. Lőcse, 1662, folió, 1 alfabétum, 2 ív. Mikor másodszor választották városbíróvá, akkor osztotta szét e mű példányait polgártársai közt. Szelepcsényi György választott kalocsai érseknek és magyar királyi udvari kancellárnak ajánlva.
3. [*Fejedelmek leckéje, azaz politikai kézvezetés arra nézve, hogy hogyan igazolható az ifjú keresztény kormányzó előtt az igazi vallásosság, az erényes élet és a dicséret-érdemlő kormányzás elve*]. Lőcse, 1665, nagy folio.
4. [*A felsőmagyarországi Eperjes királyi szabadváros címerének hiteles letrása*]. Lőcse, 1668, 8°.

99. WERNHER GYÖRGY a Magyar Királyi Kamara tanácsosainak egyike volt, akiknek a szorgoskodása szokta megőrizni a királyi kincstárt, ahogy Bél Mátyás írja a [Magyarország ismertetése] I. k.-ének 455. lapján. 1539-ben, I. Ferdinánd császár uralkodása alatt került ebbe a hivatalba. Az ő nagy jóindulatát nemcsak javak adományozásában élvezte, hanem az Eperjes melletti Sárosvár védelmezését is feladatul kapta tőle, amit a Zápolyapártiak ellen kiválóan teljesített is. Tudománya igen nagy volt, s az orvoslásban is alapos gyakorlattal rendelkezett. Ezt tanúsítja a szembajban szenvedő nemzetes Kapi

Kapi, ophthalmia laborantem, Eperjessino an. 1538. scripta, quam hic ex autographo protrahimus: *Egregia Dominatio vestra a me scire petit de remedio oculorum, hoc modo faciendum est: egregia Dominatio vestra curet calefieri fornacem, siue in balneo, siue in alia Stuba, curet a summo capite deorsum per collum fieri frictiones, sinat poni ventosas in scapulis et summitate dorsi. Nihil autem curet Dominatio effectum, siue sit, siue non, caueat tantum ne fiat in coniunctione Lunae, et eius Quartis. Caeterum, quod rogat E. Dominatio vestra, vt laborem apud Dominos Capitaneos, ne Huszarones in eius possessiones mittantur, id ego diligenter et sedulo faciam etc. Datum in Eperjes in vigilia Corporis Christi anno Domini 1538. Accedit id etiam, Fraternitatem XXIV. Regalium, in litteris ad Wernherum an. 1539. datis, sic sua subscripsisse nomina: *Egregiae vestrae Excellentiae humiles XXIV. parochialium Ecclesiarum Rectores; qui honorificus Excellentiae titulus ea aetate non nisi solis Medicis fuit proprius. Historiam rerum Hungaricarum conscribere fuisse meditatam, docet Epistola Paulli Bornemisza, Episcopi Transilvaniae, an. 1555. ad Ven. Capitulum Albense directa, quae ex autographo MSto excerpta ita legitur: Venerabiles Domini et Fratres nobis honorandi, Salutem. Perscripsit ad nos Vir eruditus, Georgius Wernherus, habere in animo, immo pro velle, vt gesta rerum Hungaricarum per publicam editionem suae lucubrationis memoriae consecret perpetuae. Cumque nos iam pridem ad eam rem promouendam, atque illustrandam, tum etiam locupletandam, quaedam de exordio ac fundatione Ecclesiae Wespsemiensis illi ipsi suggererimus, habeatque iam aliarum Metropolitanarum Ecclesiarum Regni Vngariae, praeter Albensem, originis cognitionem, petit nunc a nobis, vt idem ipsum de Ecclesia Albensi faceremus, inprimis-**

que

György úrhoz 1538-ban Eperjesről küldött levele, amelyet itt az eredeti alapján közlünk: *Tekintetes Uraságod a szemére szeretne tőlem orvosságot kapni. A következőképpen járjon el: fűtessen be a kemencébe Uraságod, akár a fürdőszobában, akár egy másikban, dörzsöltesse meg magát feje tetejétől a nyakáig, tetessen köpölyöket a vállaira és a háta felső részére, de a hatással ne törődjön Uraságod, lesz vagy se, csak arra vigyázzon, hogy ne a hold együttállásakor, vagy negyedjein csinálja. Ami Uraságodnak azt a kérelmét illeti, hogy a kapitány uraknál járjak közbe, hogy ne küldjenek a birtokaira huszárokat, majd rendesen és gyorsan elintézem, stb. Kelt Eperjesen Úrnapja előtti napon az Úr 1538. évében.* Az is idevonatkozik, hogy a 24 szepesi város testvéri papközössége így írta alá egy 1539-ben Wernherhez intézett levelét: *Tekintetes Kitűnőségednek a 24 paplakos hitközség alázatos vezetői.* Ez a megtisztelő cím, Kitűnőség (Excellentia vestra) abban az időben csak orvosoknak járt ki. Tervbe vette Magyarország történetének a megírását is, amit Bornemissza Pál erdélyi püspöknek a tisztelendő gyulafehérvári káptalanhoz 1555-ben intézett sajátkezű levele tanúsít: *Altalunk becsülendő tiszteletes Urak és Testvérek, köszöntünk Benneteket. Azt írta nekünk a tudós Wernher György, hogy elméjében, sőt szándékában van a magyar történet eseményeit a maga munkájának közzétételével az örök emlékezetnek szentelni. Mivel mi ennek a támogatására, földertésére és gazdagítására már régebben is szolgáltatunk neki egyes adatokat a veszprémi egyház kezdetéről és alapításáról, és a gyulafehérvárin kívül Magyarország többi püspöki templomának az eredetét már ismeri, arra kér minket, hogy csináljuk meg ezt a gyulafehérvári székesegyházról is, s különösen azt*

que adnotaremus, quae eius sit origo, fundatio, a quibus suscepit incrementa, ornamenta, opulentiam, idque genus reliqua. Denique, si quae existerent antiqua Diplomata, ex quibus id ipsum, de quo fit mentio, accuratius intelligi posset, ut ea omnia transcripta, et in vnum digesta, ad se transmitteremus. Quare hortamur Fraternitates vestras, et nihilominus etiam vobis praecipimus, ut quamprimum praefatum negotium foundationis ipsius Ecclesiae Albenensis, deputatis ad id idoneis personis, ut sunt Magister Matthaeus Bathay, Magister Ambrosius Mosdossy, Magister Albertus Custos, et aliis etiam, qui ad id obeundum apti esse videbuntur, nobis diligenter, nec non summa cura ac sollicitudine, prout se res habuerit, perscribatis, idque ex priuilegiis vetustissimis istius Ecclesiae bona ex parte colligere poteritis, addentes peristases, quo tempore, et sub quo Rege, et a quibus, et propt. r quam caussam, ista Ecclesia fuerit combusta, et qui Capitulares Canonici fuerint tunc exusti. Id autem erit pulcherrimum, ut posteritas sciat: proinde etiam atque etiam mandamus, sine vlla dilatione hanc rem perficiatis. Eisdem feliciter valere optamus. Datum ex arce nostra Gyalu 23. Augusti MDLV.

PAVLVS BORNEMISZA
Episcopus Transilvaniae. M. S.

OPERA.

1. *Hypomnematicum, de admirandis Hungariae Aquis.* Basil. an. 1549. fol. Recusum Vien. an. 1551. 4. Item Germanice ibidem in fol. Item in Commentariis Rerum Moscoviticarum L. B. Sigism. Herbersteinii, Antverp. an. 1557. 8. et cum Antonii Possevini Moscovia, Colon. Agrip. an. 1563. in fol. Ibidem cum addita tabula lacus mirabilis ad Csirknitz an. 1591. in fol. Ibidem submittitur

trjuk meg, mikor és mekkora birtokkal alapították, kiktől kapott újabb gyarapítványokat, fölszerelési tárgyakat, gazdagságot és efféléket. Végül ha vannak régi oklevelek, amikből pontosan megérthető az, amiről szó van, azokat mind lemásolva s egyberakva küldjük hozzá. Azért arra szólítjuk föl, sőt utastjuk Testvérségeteket, hogy a gyulafehérvári főegyház alapításának említett dolgát, arravaló egyéneket bízva meg vele, mint Bathay Máté mester, Mosdossy Ambrus mester, Kustos Albert mester és mások is, akik ennek elvégzésére alkalmasaknak látszanak, nekünk minél előbb szorgalmasan, gondosan és lelkiismeretesen, a tényállás szerint megírjátok, amit annak az egyháznak a régi okirataiból nagyrészt össze is szedhettek. De tegyétek hozzá a bajeseteket is, hogy mikor, melyik király alatt, kik és mért gyűjtötték föl azt a templomot, s mely káptalani kanonokok holmija égett oda. Igen szép dolog lesz, ha erről az utókor tudomást szerez. Azért nyomatékosan meghagyjuk, hogy ezt a dolgot haladék nélkül elvégezzétek. Jó erőt, egészséget kívánunk Nektek. Kelt várunkban, Gyalun, 1555. aug. 23-án

BORNEMISSZA PÁL
erdélyi püspök s. k.

M Ű V E I

1. [Rövid ismertetés Magyarország csodálatos vizeiről] Basel, 1549, fol. Újra nyomva Bécs, 1551, 4°. Uo. németül fol. Továbbá báró Herberstein Zsigmond [Jegyzetek a moszkvai birodalomról] c. művében, Antwerpen, 1557, 8° és Possevini Antal [Moszkvai birodalom]-ával együtt, Köln, 1563. fol. Uo. a csodálatos csirknitzi tó táblaképével, 1591, fol. Uo. végére

etiam Martini Broniovii descriptioni Tartariae an. 1595. fol. Recus. in Collectione Scriptor. Rer. Hungar. Bongarsii, Francof. an. 1600. in fol. Item nouissime in Collectione Scriptor. Rer. Hung. Schwandtneri Tom. I. Vindob. an. 1746. in fol. Multum dolet Matthias Belius, in Praefatione huius Tomi primi, adnotationes MStas Caroli Raygeri, senioris, famosissimi Medici Posoniensis, se adiicere non potuisse. Recudit praeterea Wernherum Stephanus Csiba, e Soc. I. sub. titulo: *Dissertatio historico-phystca de admirandis Hungariae Aquis*, Tyrnav. an. 1713. in 12. Sinistrum de hoc rev. Patris opere iudicium, vid. apud Brückmannum Epistol. itiner. 98. Centur. I. et Magnal. De in locis subterranean. Part. II. cap. 17. p. 267.

100. WESZPRÉMI (STEPHANVS*). In hanc mundi lucem an. 1723. d. 13. Aug. hora tertia pomeridiana in oppido Weszprém prodiit, natus optimis Parentibus, patre nimirum Stephano Tsanádi, Weszpremiensi, honesto ciue oppidano, ante triennium aetatis anno XCV. mortalitati subtracto; ma-

tre

* Magnus *Hippocrates*, et filius eius *Thessalus*, in suis orationibus ille ad aram, hic ad viros Athenienses, habitis, multa de se ipsis et familia sua commemorarunt: multa *Galenus* passim in operibus de sua vita disseruit; *Hieron*, quoque *Cardanus* prolixè de vita sua commentatus est; idem fecit *Carolus Patinus* in Lyceo Patauino, idem *Marquardus Slegelius*, idem *Io. Iac. Baierus*, nec non *Steph. Scheffelius*, et alii, non modo medicae, sed et alterius professionis viri eruditi quamplurimi. Horum itaque exemplis adductus Auctor, adiecit hunc de rebus suis titulum vltimum, nullius vel ambitionis, vel iactantiae sibi conscius. Nuntiatum est per Epistolam, celebrem nuper Ienensium, nunc Goettingensium Medicinae Professorem, Imper. Nat. Cur. Academiae Praesidi adiunctum, *Ernestum Gottofredum Baldingerum*, articulum hunc Particulae IV. Biographiae a se editae nuper admodum inseruisse.

téve Broniovius Márton Tatárországról szóló leírásának, 1595, fol. Újra kiadva Bongarsius [A magyar történet íróinak gyűjtemény]-ében, Frankfurt, 1600. fol. Továbbá legújabban Schwandtner [A magyar történet íróinak gyűjteménye] c. folió alakú művének Bécsben 1746-ban kiadott első kötetében. Ezen első kötet előszavában Bél Mátyás nagy sajnálattal jelenti, hogy nem tudta ehhez csatolni idősb Rayger Károly nagyírú pozsonyi orvos kéziratban maradt jegyzeteit. Még újra kinyomatta Wernher Csiba István jezsuita is ezzel a címmel: [Történeti és természettudományi értekezés Magyarország csodálatos vizeiről]. Nagyszombat, 1713, 12°. Ennek a tisztelendő atyának erről a művéről írt kedvezőtlen bírálatot l. Bruckmannál az [Úti levelek] I. centuriájának 98. levelében és az [Isten földalatti fönséges alkotásai]-nak II. részében a 17. fej. 267. lapján.

100. W E S Z P R É M I I S T V Á N 1723. aug. 13-án délután 3 óra tájban jött világra Veszprém városában*. Derék szülők gyermeke volt, ugyanis apja, a veszprémi Tsanádi István, ki most három éve halt meg 95 éves korában,

* A nagy Hippocrates és fia, Thessalus, amaz az oltár előtt, emez az athéni népgyűlésen mondott beszédében sok mindent mond el magáról és családjáról; sok mindent iktatott be műveibe itt-ott Galenus is a maga életéről; Hieronymus Cardanus is bőven jegyzett föl adatokat életéről; ugyanezt tette Carolus Patinus az [A pádovai líceum]-ban, ugyanezt Marquardus Slegelius, Johannes Iacobus Baeerus, nem különben Stephanus Scheffelius és mások is igen sokan, nemcsak orvosok, hanem más foglalkozást űző tudósok is. Az ő példájukat követve mellékelte ide a szerző is ezt az utolsó fejezetet a maga élettörténetéről minden nagyralátó és kérkedő szándék nélkül. Levélben értesültem arról, hogy a híres, nemrég még jénai, most meg göttingai orvostanár, a [Természettudós Társaság] társelnöke, Baldinger Ernő Gottfrid, minapában adta ki ezt a cikkelyt az általa kiadott [Életrajz] IV. részében.

tre vero, virtutibus sexui suo congruis ornatissima femina, Nobili Susanna Biró, nunc octuagenaria, hodiedum superstita. Pietatis, aliarumque virtutum lineamenta menti inscribere sedula mox parentum cura adlaboravit, qui eum labentis Seculi anno tricesimo secundo in scholam Papensem, inde tricesimo nono Sempronensem, ad tractanda studia exmiserunt: ibi linguae latinae ac graecae, et reliqua humanioris litteraturae principia, sedulo hausit. Relicto Sempronio, Danielis Haynoczii, Rectoris Gymnasii, testimonio munitus, ineunte an. 1743. ad Neosolienses Musas digressus, Weigelium scholae Rectorem docentem ad Octobrem vsque diligenter audiuit; hoc mense Debrecinensium Musarum palaestram ingressus est, quum iam ante biennium nomen in Album studiosorum Collegii, praemisso seueriori examine, insereretur. Heic loci celeberrimum ea aetate Professorum, Martini, Stephani, Samuelis Szilágyiorum, Ioan. Tabajdi, Georgii Marothi, Stephani Szathmári, et St. Hatvani institutionibus tam diu vsus, quoad an. 1751. medio Septembre, unanimi ciuium scholasticorum consensione, *Senior* proclamaretur; hoc defunctus munere, ineunte subsequenti anni vere, idoneis munitus subsidiis, exterarum nationum Academias visitare constituit apud animum. Primum igitur Turicum in Heluetia adiit, vbi Ioanne Gesnero, Medico, potissimum duce, in salutari arte apollinea se plurimum profecisse gratus agnoscit. Expleto in ea vrbe anno integro cum dimidio, Foederatorum Belgarum Academias salutavit; inde in Angliam bis transfretavit, Oxonium et Cantabrigiam visitavit, publicas harum Vniuersitatum, vt et priuatas singulorum Collegiorum Bibliothecas perlustravit, Londinum sedem regiam per annum integrum cum dimidio inhabitavit, omnes

in ea

tisztos városi polgár volt, anyja pedig a maga neméhez illő erényekkel ékes Nemes Bíró Zsuzsanna, ki jelenleg 80 éves. Szülei azon voltak, hogy istenfélelmet és más erényes vonásokat véssenek a szívébe, s ezért a jelen század harminckettedik évében a pápai, majd meg a harminckilencedikben a soproni iskolába küldték tanulni. Ott buzgón magába szívta a latin és görög nyelvnek s a humán tudományoknak az alapelemeit. Sopronból Hajnóczi Dániel gimnáziumi igazgató bizonyítványával 1743 elején a besztercebányai iskolába ment, s ott októberig szorgalmasan hallgatta Weigel iskolaigazgató előadásait. Még ebben a hónapban átment a debreceni iskolába, hova szigorú fölvételi vizsga után már két évvel előbb beiratkozott. Itt addig hallgatta azon kor híres tanárainak, Szilágyi Mártonnak, Istvánnak, Sámuelnek, Tabajdi Jánosnak, Maróthi Györgynek, Szathmári Istvánnak és Hatvani Istvánnak a tanítását, míg 1751 szeptember derekán iskolatársai egyhangúlag *seniorra* nem választották. Amint tisztsége letelt, a következő év tavaszának elején, útravalóval jól ellátva külföldi egyetemek fölkeresésére határozta el magát. Így aztán először Svájcba ment Zürichbe, ahol főleg Gesner János orvos útmutatása mellett, hálás szívvel vette észre az orvostudományban való nagy haladását. Másfél évet töltve itt, holland egyetemekre köszöntött be. Innen kétszer vitorlázott át Angolországba, meglátogatta Oxfordot és Cambridget, s jól átböngészte az itteni egyetemek nyilvános könyvtárait és a kollégiumok magánkönyvtárait. Másfél évig lakott Londonban, a

in ea Medicinae partes, anatomiam, chirurgiam, chemiam, botanicam etc. degustavit, artem obstetriciam theoretice non minus, quam practice tractavit, publica aegrotantium Xenodochia, D. Thomae, S. Georgii, Ducis Cumberlandiae, Infirmary dictum Londinense, domum inoculatoriam, sedulo frequentavit, gradum Doctoris demum in Medicina d. 15. Jul. an. 1756. Trajecti ad Rhenum obtinuit. Post absolutam peregrinationem litterariam Patriae redditus, rigorosum examen Excelsi Consilii Reg. Locumt. iussu, censore Ios. Carolo Perbegg de Thaafield, Consiliario et Aulae Medico, d. 27. Apr. an. 1757. Poonii sustinuit: post indeptam sic libere praxin clinicam in Hungaria exercendi facultatem, quo successu Medicinam in hunc vsque diem in Libera ac Reg. hac ciuitate Debrecinensi, et ea quae circumiacet regione fecerit, verecundia ebuccinare eum prohibet. Id e contrario subtercere sibi religioni ducit, quanta, eaque prorsus quam singulari Caesareo-Regia et Apostolica sua Maiestas, benignissima illa bonarum mentium Altrix, Maria Theresia, se infimum, deuotissimum tamen ad cineres vsque clientem suum, complexa sit gratia, quum scilicet an. 1767. Augusto illo et symbolico, pretiosissimis circum adamantibus, et corona regia in vertice affabre ornato, Numismate aureo, quod bis mille florenorum imperialium pretium facile excurrit, liberalissime donare dignata est. Amplissimus vero ciuitatis Debrecinensis Magistratus, quod d. 4. Apr. elapso ab hinc anno quinto ordinarii Physici prouinciam publice tuendam credit, eam pro virili in hunc vsque diem ornare adlaborat; in maximo positurus lucro, si pro modulo virium dulcissimae suae Patriae imposterum quoque prodesse potuerit. Duplex illi iam contigit matrimonium: primum cum lectissima Virgine, *Eva Kapros*, an. 1760. me-

AUGUSTUM NUMISMA AUREUM SYMBOLICUM ST. WESZPREMIM DATUM 1767.

király székvárosában, s itt belekóstolt az orvostudomány minden ágába, bonctanba, sebészetbe, vegytanba, növénytanba, stb., űzte elméletileg és gyakorlatilag a szüléset, látogatta sűrűn a Szt. Tamásról, Sz. Györgyről, a cumberlandi hercegről elnevezett nyilvános betegfogadókát, a Londoni Kórházat s a himlőoltó házat. 1756. július 15-én kapta meg végre Utrechtben az orvosdoktor címet. Tanulmányútja befejeztével hazatért, s a magas Királyi Helytartótanács rendelete alapján szigorlati vizsgát tett Pozsonyban thaalfeldi Perbegg József Károly tanácsos és udvari orvos cenzor előtt 1757. április 27-én. Hogy a Magyarországon szabadon űzhető orvosi működés szabadalmának ekként való elnyerése után milyen sikerrel végezte orvosi munkáját itt Debrecen szabad királyi városában és környékén mai napig, tisztességtudása átallja elfecsegni. Azt viszont szent kötelességének tartja el nem hallgatni, mekkora páratlan kegyelemmel karolta fel őt, alacsony, de haló poráig hűséges emberét, császári, királyi és apostoli őfelsége, a jóakaratóak kegyes védasszonya, Mária Terézia, amikor 1767-ben egy nagyszerű, saját képét ábrázoló, köröskörül drága gyémántokkal, tetején a királyi koronával művészileg kiremekelt aranyéremmel kegyeskedett pazar bőkezűséggel megajándékozni, ami jóval meghaladja 2000 birodalmi forint értékét. Ami meg azt illeti, hogy április 4-én múlt öt éve annak, hogy Debrecen városának tekintetes elöljárósága a rendes fizikusi hivatalt bízta rá, azt ő tehetségéhez képest igyekszik mindmáig ellátni, legnagyobb haszonnak tekintve, ha szerény erejéhez mérve édes hazájának ezentúl is hasznára válhat. Kétszer házasodott, először 1760 június közepén a jeles *Kapros Éva* hajadonnal, kitől aztán egy Zsuzsanna nevű leánykája s két, István és Imre nevű fia lett, de közülük ma már csak Imre él. Mikor kedves felesége 1765. szept.

dio Iunio contractum, ex qua vnam filiolum Susannam, et duos filios, Stephanum et Emericum, suscepit, quorum nunc solus Emericus est superstes. Optima hac vxore an. 1765. d. 22. Sept. mortua, subsecuti anni mense Iulio ad secunda vota cum *Maria Miskoltzi*, Sigismundi Boldisar, viri praenobilis Szikszoviensis, vidua, transiit; quod coniugium concors tribus filiabus, Susanna, Helena, Sophia, et vno filiolo, iam est foecundum, Helena et Paulo coelitem numero adscriptis.

OPERA.

1. *A' Magyar országi Keresztyén Királyoknak Historiája, versekben foglalva.* Vien. 1752. 4.
2. *Programma. MARIA THERESIA. Sex Anagrammata, mutuo sese elucidantia, cum vberiore eorum enodatione.* Vien. 1752. in fol.
3. *Tentamen de inoculanda Peste.* Londini an. 1755. 8. plag. 2 $\frac{1}{2}$. Recensetur ab Eruditis Londinensibus in Mounthly Review, for Iuly an. 1755. p. 77. seq.
4. *Disput. inaug. Medica sistens Obseruationes medicas.* Traj. ad Rhen. an. 1756. 4. pl. 4. Recusa Lausan. an. 1768. et inserta Tomo VI. Disputat. Hallerian. ad Morborum Histor. et curat. facient. num. 226. Laudatur passim a Morgagno in Caussis et Sedib. morb. per anat. indag.
5. *A' Kisded Gyermekeknek nevelésekről való rövid Oktatás, mellyben elől adatik, miképpen kellessék azokkal banni születésektől fogva három esztendőskorokig. Hozzá adattak a' végin az egészségnek fenntartására és a' hosszsú életnek megnyerésére tartozó szükséges Regulák.* Claudiopol. 1760. 8. plag. 6 $\frac{1}{2}$. Eruditi Lipsienses in Commentar. de rebus in Scient. natur. et medicina gestis Tom. X. part. IV. pag. 753. ita Libelli titulum idiomate expresserunt: *Breuis institutio educationis infantum, in qua proponitur, qua ratione infantes, ab ipso partu ad*

22-én meghalt, a következő év júliusában lépett második házasságra *Miskoltzi Máriával*, Boldizsár Zsigmond előkelő szikszai polgár özvegyével. Ez a szerető házasság már három lánynak, Zsuzsannának, Ilonának, Zsófiának és egy fiúcskának adott életet, de Ilona és Pál már a mennybéliek közé költözött.

M Ű V E I

1. *A' Magyar országi Keresztyén Királyoknak Historiája, versekben foglalva*, Bécs, 1752. 4°.
2. [Kitétel: *MÁRIA TERÉZIA. Hat egymást kölcsönösen megvilágító betűkiforgató alak, bővebb megfejtésükkel együtt*]. Bécs, 1752, folió.
3. [Dolgozat a pestisoltásról]. London, 1755 8°, 2¹/₂ ív. Ismertetve a londoni tudósoktól a [Havi Szemle] júliusi számában a 77. laptól kezdve, 1755.
4. [Orvosi megfigyeléseket tartalmazó orvosavató értekezés]. Utrecht, 1756, 4°, 4 ív. Újra kiadva Lausanne, 1768, közölve a [Betegségek és gyógyításaik történetére vonatkozó Haller-féle értekezések] VI. k.-ének 226. számában. Morgagni többször dicséri [A betegségek okainak és fészkeinek boncolás útján való földérite] c. művében.
5. *A' Kisded Gyermekeknek nevelésekről való rövid Oktatás, mellyben elől adatik, miképpen kellessék azokkal banni születésektől fogva három esztendőskorokig. Hozzá adattak a' végin az egészségnek fenntartására és a' hosszu életnek megnyerésére tartozó szükséges Regulák*. Kolozsvár, 1760, 8°, 6¹/₂ ív. A lipcsei tudósok a [Jegyzetek a természet- és orvostudományban történt dolgokról] a X. k. IV. részének 753. lapján ezt a latin címet adták ennek a kis könyvnek: [Rövid oktatás a csecsemők neveléséről, mely azt adja elő, hogy hogyan való nevelni a kisdedeket születésük pillanatától kezdve három éves

tu ad tertium vsque annum educari debeant; cui sub finem adiunctae sunt necessariae regulae ad sanitatem tuendam, et senectutem acquirendam.

6. *Bába-mesterségre tanító Könyv.* Debretz. 1766. 8. plag. 12. c. figg. 17. tab. 9.
7. *Gazda Ember Könyvetskéje.* Cibin. 1768. 8. pl. 4.

OPERA INEDITA.

1. *Relatio de praeparatione et administratione ad inoculationem Variolarum necessariis.* Liber Iac. Burges Med. Doct. Londin. 1754. editus, in latinum sermonem versus ex Anglico.
2. *Institutiones catecheticae Danielis de Superville, ex Gallico in Hungaricum translatae.*
3. *Mulier temulenta Holbergiana methodo feliciter curata.* Fit huius mentio in Inaug. Disp. num. 3. p. 26.
4. *The grand Question debated, or an Essay to prove that the Soul of man is noth, neither can it be immortal. The whol founded on the arguments of Locke, Newton, Pope, Barnet, Watts etc.* Dublin an. 1751. 4. plag. 10. Liber hic quum sit impius et cimмериis dignus tenebris, translationem Hungar. praesentibus amicis in furnum ardentem conieci anno 1767. die 16. Septembr.
5. *De procidentia vaginae totali, et plenaria illius inuersione, cum descensu in eam vteri, ad genua vsque fere pendulae, in virgine XX. annorum obseruata, et feliciter curata, et plures huiuscemodi Obseruationes clinicae.*
6. *Examen chirurgicum, quale ex intimato Exc. Consil. Reg. Locumten. ad d. 28. Apr. an. 1761. emanato, subire tenebuntur omnes ac singuli inposterum chirurgiae Candidati, qui in gremium Societatis Chirurgorum Lib. R. que ciuitatis Debrecinensis cooptari voluerint.*

7. *Trac-*

korukig. E mű végéhez az egészség ápolására és az öregkor elérésére vonatkozó szükséges utastítások vannak csatolva].

6. *Bába-mesterségre tanító Könyv*. Debrecen, 1766, 8°, 12 ív, 17 ábrával és 9 táblával.
7. *Gazda Ember Könyvetskéje*. Nagyszében, 1768, 8°, 4 ív.

KIADATLAN MŰVEI

1. [*Híradás a himlőoltáshoz szükséges előkészületről és eljárásról*]. Ezt Burges Jakab orvosdoktor írta és adta ki Londonban 1754-ben, a szerző pedig angolból latinra fordította.
2. [*Daniel de Superville hittani oktatásai, franciából magyarra fordítva*].
3. [*Egy részeges asszonyinak Holberg módszerével való sikeres kigyógyítása*]. Erről az orvosavató értekezésben a 3. szám alatt, a 26. lapon történik említés.
4. [*A sokat vitatott nagy kérdés, vagyis egy azt bizonyító értekezés, hogy az ember lelke nem halhatatlan, meg nem is lehet az. Teljes egészében Locke, Newton, Pope, Burnet, Watts stb. megállapításaira alapítva*]. Dublin, 1751, 4°, 10 ív. Mivel ez a könyv vallástalan és a pokol tüzére méltó, magyar fordítását barátaim szeme láttára a kemence lobogó tüzébe dobtam, 1767. szept. 16-án.
5. [*A hüvelynek majdnem térdig való lecsuszamlásáról és tökéletes kifordulásáról s a méhnek bele való leereszkedéséről, amit egy 20 éves hajadonon észleltem, és sikeresen meggyógyítottam. Hozzájárul több afféle orvosi megfigyelés*].
6. [*A sebészvizsga, amelyet a magas királyi helytartótanács 1761. ápril. 28-án kibocsátott rendelete szerint ezentúl egytől egyig letenni tartoznak mindazok a sebészjelöltek, akik Debrecen szabad királyi városa sebésztestületének a kebelébe akarják magukat fölvetetni*].

7. *Tractatus de curanda lue pecorum agri Debrecinensis theoretico-practicus, Exc. Consil. Reg. Locumt. iussu scriptus, et Eidem Exc. Cons. Regio an. 1768. mense Septembri submissus.*
8. *Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Memoria. Altera Centuria, et plures, quae sequentur; singulae cum suis supplementis.*

* * *

Si laborem hunc eruditis Lectoribus conterraneis placuisse intellexero, dabo operam, vt altera quoque ex Aduersariis excerpatur Centuria, in qua sequentibus Patriae Medicis locum hac serie adsignare constitui:

1. *Abaris, Scytha.* 2. *Ajtai, Andreas.* 3. *Alstedius, Ioan. Henricus.* 4. *Anacharsis, Scytha.* 5. *Arkosi, Benedictus.* 6. *Ascanius, Solnensis, Michael.* 7. *Atz'l, Gabriel.* 8. *Baligha, Samuel.* 9. *Bátsmegi, Adamus, item Stephanus, item Ioannes.* 10. *Borosnyai, Nagy Martinus.* 11. *Centner, Ioan.* 12. *Conrad, Andreas.* 13. *Cornarius, Diomedes.* 14. *Cramer, Paullus.* 15. *Csapo, Iosephus.* 16. *Czeglédi, Ioannes.* 17. *Deccard, Ioannes Guilielm.* 18. *Dimjen Kolosvári, Paullus.* 19. *Drauth, Sam.* 20. *Ebhardt, Georgius Sigism.* 21. *Elkard, Ioan. Christoph.* 22. *Enyedi, Samuel, item Caspar, item Stephanus.* 23. *Felfalussi, Ioseph.* 24. *Foegler, Ioan. Baptista.* 25. *Fogarassi, Georg.* 26. *Francisci, Paullus, item Andreas, item Ioannes.* 27. *Franckenstein, Martinus Henric.* 28. *Friedel, Ioan.* 29. *Furlani, Ioan. Andreas.* 30. *Geiger, aliter Waldmann, Daniel et Esaias, pater et filius.* 31. *Gezenovius, Ioan.* 32. *Glatzinger, Ioan. Michael.* 33. *Gömöri, David, pater et filius.* 34. *Greising, Valentinus.* 35. *Grinaeus, Simon.* 36. *Grub.r, Abraham.* 37. *Grünblat, David.* 38. *Grundel, Georg.* 39. *Grundler, Ioan. Baptista.* 40. *Hambacher, Ioannes et, Samuel,*
pater

7. [A magas királyi helytartótanács parancsára írt, s neki 1768. szeptemberében fölküldött elméleti és gyakorlati értekezés a debreceni határban dúló baromvész gyógyításáról].
8. [Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. II. száz és az utána következők. Mindegyik a maga pótfüzetével].

* * *

Ha látom, hogy munkámat tetszéssel olvassa a hazai tudós-közönség, rajta leszek, hogy jegyzeteimből egy második centuriát is kiszedjek, amelybe az itt közölt sorrendben a következő hazai orvosokat szándékozom belefoglalni:

1. *Abaris* (szittyá), 2. *Ajtai András*, 3. *Alstedius János Henrik*, 4. *Anacharsis* (szittyá), 5. *Árkosi Benedek*, 6. *Ascanius Mihály*, zsolnai, 7. *Atzél Gábor*, 8. *Baligha Sámuel*, 9. *Bátsmegi Ádám*, István és János, 10. *Borosnyai Nagy Márton*, 11. *Centner János*, 12. *Conrad András*, 13. *Cornarius Diomedes*, 14. *Cramer Pál*, 15. *Csapó József*, 16. *Czeglédi János*, 17. *Deccard János Vilmos*, 18. *Dimjen Kolosvári Pál*, 19. *Drauth Sámuel*, 20. *Ebhardt György Zsigmond*, 21. *Elkard János Kristóf*, 22. *Enyedi Sámuel*, Gáspár és István, 23. *Felfalussi József*, 24. *Foegler Ker. János*, 25. *Fogarassi György*, 26. *Francisci Pál*, András és János, 27. *Franckenstein Márton Henrik*, 28. *Friedel János*, 29. *Furlani János András*, 30. *Geiger*, másképp *Waldmann Dániel* és *Ézsaiás*, apa és fia, 31. *Gezenovius János*, 32. *Glatzinger János Mihály*, 33. *Gömöri Dávid*, apa és fia, 34. *Greising Bálint*, 35. *Grinaeus Simon*, 36. *Gruber Ábrahám*, 37. *Grünblat Dávid*, 38. *Grundel György*, 39. *Grundler Bapt. János*, 40. *Hambacher János* és *Sámuel*, apa és fia,

pater et filius. 41. *Hammer*, Nicolaus. 42. *Hatvani*, Stephanus. 43. *Herczeg*, Ioannes. 44. *Hunyadi*, Franciscus. 45. *Husztii*, Stephanus. 46. *Ieszeni*, aliter *Ieszensky*, vel *Iessenius* a *Iessen*, Ioannes. 47. *Kastenholtz*, Honorius Wilhelm. 48. *Kepler*, Ludovicus. 49. *Kertzi*, Paullus. 50. *Khien*, Ferdinandus. 51. *Knogler*, Ioan. Christoph. 52. *Köpetzi*, Ioannes. 53. *Komáromi*, Ioannes Petrus. 54. *Kyr*, Paullus. 55. *Liebezeit*, Georg. Sigism. 56. *Lieffman*, Frideric. 57. *Lippai*, Ioannes. 58. *Matolai*, Ioannes. 59. *Melchioris*, Nicolaus. 60. *Metzger*, Martin. Christoph. et Christoph. Daniel, pater et filius. 61. *Moller*, Dan. Wilhelmus. 62. *Molnár*, Adamus. 63. *Nadányi*, Ioannes. 64. *Neuman*, Sam. 65. *Parschitzius*, Stephanus. 66. *Pataki*, vterque Samuel, Pater et filius. 67. *Pariz Pápai*, Franciscus iunior, et Andreas, fratres germani. 68. *Pek*, Ioan. Christophorus. 69. *Pedemontanus*, Ioannes. 70. *Perbegg*, Iosephus. 71. *Pétsi*, Andreas. 72. *Privigyeyi*, Nicolaus. 73. *Rayman*, Samuel et Ioannes Adamus, fratres germani. 74. *Rezenei* Ioannes. 75. *Samboki*, aliter *Sambuki*, vel *Sambucus*, Ioannes. 76. *Schemberger*, Andreas. 77. *Schüller*, Ioannes Georg. 78. *Schwab*, Christian, Ioachim. 79. *Sgolanits*, Ioseph. 80. *Simoni*, Martinus. 81. *Somogyi*, Iosephus. 82. *Sontag*, Samuel. 83. *Stancarus*, Franciscus. 84. *Stockinger*, Mich. Godofr. 85. *Szent Iváni*, Martinus. 86. *Thil*. Georg. Ericus. 87. *Tolnai*, Stephanus. 88. *Torkos*, Ioannes. 89. *Toxaris*, Scytha. 90. *Trogmayer*, Ioan. Gottlieb. 91. *Valmarin*, Israël. 92. *Váradi*, Matthias. 93. *Vásárhellyi*, Iacobus. 94. *Vizaknai*, Briccius. 95. *Wachsman*, Sigismundus. 96. *Wieland*. Ioan. Carolus. 97. *Windisch*, Ioan. Theophilus. 98. *Wipacher*, David, pater et filius. 99. *Wirth*, Georgius. 100. *Zoltan*.

41. *Hammer* Miklós, 42. *Hatvani* István, 43. *Herczeg* János, 44. *Hunyadi* Ferenc, 45. *Huszti* István, 46. *Jeszeni*, másképp *Jeszenszky* vagy *Iessenius* a *Iessen* János, 47. *Kastenholtz* Honorius Vilmos, 48. *Kepler* Lajos, 49. *Kertzi* Pál, 50. *Khien* Ferdinánd, 51. *Knogler* János Kristóf, 52. *Köpetzi* János, 53. *Komáromi* János Péter, 54. *Kyr* Pál, 55. *Liebezeit* György Zsigmond, 56. *Lieffman* Frigyes, 57. *Lippai* János, 58. *Matolai* János, 59. *Melchioris* Miklós, 60. *Metzger* Márton Kristóf és Kristóf Dániel, apa és fia, 61. *Moller* Dániel Vilmos, 62. *Molnár* Ádám, 63. *Nadányi* János, 64. *Neuman* Sámuel, 65. *Parschitzius* István, 66. *Pataki* Sámuel, apa és fia, 67. ifj. *Pápai Páriz* Ferenc és András, édestestvérek, 68. *Pek* János Kristóf, 69. *Pedemontanus* János, 70. *Perbegg* József, 71. *Pétfi* András, 72. *Privigyeyi* Miklós, 73. *Rayman* Sámuel és János Ádám édestestvérek, 74. *Rezenei* János, 75. *Samboki*, másképp *Sambuki* vagy *Sambucus* János, 76. *Schemberger* András, 77. *Schüller* János György, 78. *Schwab* Keresztély Joákim, 79. *Sgolanits* József, 80. *Simoni* Márton, 81. *Somogyi* József, 82. *Sontag* Sámuel, 83. *Stancarus* Ferenc, 84. *Stockinger* Mihály Gottfrid, 85. *Szent Iváni* Márton, 86. *Thil* György Erik, 87. *Tolnai* István, 88. *Torkos* János, 89. *Toxaris* (szittyá), 90. *Trogmayer* János Gottlieb, 91. *Valmarin* Izrael, 92. *Váradi* Mátyás, 93. *Vásárhellyi* Jakab, 94. *Vizaknai* Briccius, 95. *Wachsman* Zsigmond, 96. *Wieland* János Károly, 97. *Windisch* János Teofil, 98. *Wipacher* Dávid, apa és fia, 99. *Wirth* György, 100. *Zoltan*.

V É G E

VITIA OPERARUM ITA CORRIGET LECTOR.

- Pagina 3. Linea 27. Viniferum, lege Piniferum.
13. 25. Kollar, lege Hollar.
15. 5. Evangeliomok, lege Evangyeliomokra
16. 7. Meteghytö, lege Meleghytö.
40. 7. Eeau de la Reine, lege l'Eau de la Reine de Hongrie.
43. 2. Orhhanam, lege Orphanam.
51. 13. Supple sic: Montagna: *illum Matthiae regis Archiatrum, a Bonfinio et Celte laudatum; hos etc.*
52. 29. L. III. lege L. II.
65. 15. dele: eum.
72. 28. 29. Supple sic: *fauentiorem Matrem Lipsiacam artium bonarum Nutricem etc.*
76. 15. Szentivamio, lege Szent-Ivanio.
79. 13. Supple sic: *Castrensi Hungaricarum Decades.*
83. 3. XX. lege XV.
91. 24. equestris, lege pedestris.
93. 1. Tokolyi, lege Tökölyi.
96. 16. Plurimum, lege Plurium.
103. 26. peritissime, lege penitissime.
113. 9. Langia, lege Lanyia.
116. 33. seqq. dele omnia a verbis: *Auxit eam infelicitatem, vsque ad verba inclusiue: ignis consumsit.*
119. 11. comunicetur, lege comunicentur.

A MUNKA KÖZBEN EJTETT HIBÁKAT ÍGY JAVÍTSA KI
AZ OLVASÓ:

Lap	3. sor	27.	Viniferumot olvasd Piniferumnak.
	13.	25.	Kollárt olvasd Hollarnak.
	15.	5.	Evangeliumok, olvasd Evangyelio- mokra.
	16.	7.	Meteghytö, olvasd Meleghytö.
	40.	7.	Eeau de la Reine, olvasd l'Eau de la Reine de Hongrie.
	43.	2.	Orrhanam, olvasd Orphanam.
	51.	13.	Így egészítsd ki: Montagna: <i>amazt, Má- tyás királynak Bonfinitől és Celtestől em- lített udvari orvosát, emezeket meg</i> stb.
	52.	29.	III. könyv, olvasd II. könyv.
	65.	15.	töröld: eum.
	72.	28., 29.	Így egészítsd ki: <i>faventiorem Matrem Lipsiacam artium bonarum Nutricem</i> stb.
	76.	15.	Szentivamio, olvasd Szentivanio.
	79.	13.	Így egészítsd ki: <i>castrensiem Hunga- ricarum</i> Decades
	83.	3.	XX. olvasd XV.-nek.
	91.	24.	equestris, olvasd pedestris.
	93.	1.	Tökolyi, olvasd Tökölyi.
	96.	16.	Plurimum, olvasd Plurium.
	103.	26.	peritissime, olvasd penitissime.
	113.	9.	Langia, olvasd Lanyia.
	116.	33.	stb. Töröld ki mind az <i>Auxit eam infe- licitatem</i> szavaktól egészen az <i>ignis consumsit</i> szavakig bezárólag.
	119.	11.	communicetur, olvasd communicentur.

- Pagina 125. Linea 9. Paulli, Tsernaton, lege Paulli Tsernaton.
127. 22. La roj, lege La voj.
- 26. Lepse, lege Legse.
- 28. non, lege nou.
128. 1. bung, lege buny.
- 31. pastorculi, lege didascal.
143. 29. compositi, lege componi.
153. 7. functi, sepulti: lege functo, sepulto.
155. 33. 34. Lege sic: indubio Eperjesiensium hodie dum superstitem, immo ipso etc.
166. 32. adornavit, Londini editam, lege: adornavit editionem. Londini etc.
170. 28. Medicae, lege Melicae.
173. 21. Dec. An. II. lege Decur. II. An. II.
29. feliciter exercitam, lege: vtroque exercitam.
176. 17. Stridoniensis, lege Strigoniensis.
178. 5. Scepusiensium, lege Scepusium.
179. 35. apostando, lege apostatando.
188. 1. Submissae, lege Submissum.
190. 24. Hosvano, lege Ilosvano.

Lap	125. sor	9.	Paulli, Tsernatonii, olvasd Paulli Tsernatonii.
	127.	22.	La roj, olvasd La voj.
	—	26.	Lepse, olvasd Legse.
	—	28.	non, olvasd nov.
	128.	1.	bung, olvasd buny.
	—	31.	pastorculi, olvasd didascalii.
	143.	29.	compositi, olvasd componi.
	153.	7.	functi, sepulti, olvasd functo, sepulto.
	155.	33., 34.	Így olvasd: indubio Eperjesiensium hodie dum superstitum, immo ipso stb.
	166.	32.	adornavit, Londini editam, olvasd adornavit editionem. Londini stb.
	170.	28.	Medicae, olvasd Melicae.
	173.	21.	Decur. An. II. olvasd Decur. II. An. II.
	—	29.	feliciter exercitam, olvasd utrobique exercitam.
	176.	17.	Stridoniensis, olvasd Strigoniensis.
	178.	5.	Scepusiensium, olvasd Scepusium
	179.	35.	apostando, olvasd apostatando.
	188.	1.	Submissae, olvasd Submissum.
	190.	24.	Hosvano, olvasd Ilosvano.

[A jegyzékben felsorolt hibákat a latin szövegben kijavítottuk. A szerk.]

FÜGGELÉK

E függelékben könyvészeti érdekességet közlünk. A *Succincta medicorum biographia* I. kötetének ugyanis három kiadási változata van. Erre a körülményre Durzsa Sándor, az Országos Széchényi Könyvtár osztályvezetője hívta fel a figyelmet (Magyar Könyvszemle 1957. LXXIII. évf. 2. sz. 166. old.: Weszprémi István levelei Pray Györgyhöz). Foglalkozott a kérdéssel dr. Módos László, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának igazgatója is az 1959. évi Orvostörténeti Vándorgyűlésen elhangzott előadásában. Adataik alapján foglaljuk össze az eltérő kiadásokra vonatkozó tényeket.

Az első változat — a tulajdonképpeni alapkiadás — Lipcsében készült, azonos betűtípussal, terjedelme 208 oldal. E kiadás elején Bél Károly András előszavát találjuk és 100. cikke Weszprémi önéletrajzát, kiadott és kiadatlan műveinek jegyzékét tartalmazza a 202—207. oldalakon. Közvetlenül ezután a második kötetbe felvett újabb száz nevet sorolja fel a szerző a 207—208. oldalakon.

A második változat lényegesen eltér az elsőtől. A kötet elején, külön táblán Weszprémi Mária Teréziától kapott emlékérmének 140×140 mm nagyságú rajza látható. Bél előszava után Weszprémitől is találunk egy négyoldalas előszót, de az előbbitől eltérő betűtípussal szedve.

A kötet utolsó íve a 201. oldaltól mind terjedelmében, mind tartalmában eltér az alapkiadástól. Míg az alapkiadás a

208. oldalon végződik, addig ez a 216., sőt helyesen a 218. oldalon fejeződik be. A 216. lap után ugyanis még két oldal következik 207 és 208 számozással és a következő kötetben közreadandó száz nevet tartalmazza. Még egy lapszámozási hibát kell megemlítenünk, mint az alapkiadástól való eltérést. Nevezetesen a 201. oldal számozását a nyomdász a számok felcserélésével „012”-nek szedte, és nyomta.

Az ív tartalma is teljesen eltér az alapkiadásétól. Míg ott *Wernher* életrajza a 202. oldalon végződött, itt a 207. oldalig tart, tehát lényegesen bővebb. A 100. cikk itt Zoltán József életrajzát és műveit tartalmazza Weszprémi önéletrajza és műveinek jegyzéke helyett. Egészen új az alapkiadásban nem szereplő és pótlásokat tartalmazó rész is a 211—216. oldalakon. Az ív betűtípusa is észrevehetően eltér a kötet többi részétől, bár mindenben igyekszik követni az eredeti kiadás tipográfiai megoldásait. A papír minősége is eltér az eredeti kiadásétól, de egyező Weszprémi saját előszavának papírminőségével.

A harmadik kiadási változat általában megegyezik a másodikkal. A különbség mindössze annyi, hogy elől nincs benne a Mária Terézia-féle emlékérem rajza és hiányzik belőle Bél Károly András előszava, tehát csupán Weszprémi saját előszavát tartalmazza.

A változtatások okára nézve maga Weszprémi tájékoztat bennünket — jóllehet nem teljes őszinteséggel — a két utolsó változat 210—211. oldalán, csillag alatt található megjegyzésében. Weszprémi 1778. augusztus 22-én Pray Györgyhez írott levelében Pray előtt nyilvánvaló okra hivatkozik, a harmadik változatról szólva. Ami Pray számára nyilvánvaló lehetett, az számunkra egyáltalán nem az. Ma még nem tudunk megnyugtató magyarázatot adni e kiadási változatok miéttjére, nem ismerjük a valódi okokat, és ezért nem felelhetünk a legizgatóbb kérdésre: mi készíthette saját életrajzának későbbi elhagyására. A kutatás bizonyosan választ ad e kérdésekre.

Weszprémi kiterjedt levelezéséből viszonylag keveset ismerünk, s talán újabb leveleinek előkerülése segíteni fog a válasz megfogalmazásában.

Durzsa és dr. Módis közléseit, véleményüket e kötet szerkesztője annyival egészítheti ki, hogy megállapítása szerint Weszprémi saját előszava, valamint a 201—218. oldalig terjedő eltérés Bécsben, a *Trattnern-féle* nyomdában készült 1778 körül. Itt szedték és nyomták ugyanis a *Succincta medicorum biographia* második kötetét; az első kötet eltérést tartalmazó oldalainak betűtípusa, a papiros minősége megegyezik a második kötet betűtípusával és a felhasznált papír minőségével.

A függelékben közöljük a második és harmadik kiadási változat eltéréseit, itt is hűségesen követve az eredetit.

V. S.

LECTORI BENIVOLO
STEPHANUS
WESZPRÉMI

S. P. D.

*Laudabilibus cultiorum reliquarum Europae nationum
exemplis adducti coeperunt nostrae quoque Patriae ciues
eruditi Virorum in Republica sua litteraria illustrium
Vitas luci publicae exponere, at non nisi labenti hoc
demum seculo, quo, languentibus fatorum iniquitate,
musis nostris Augustae Domus Austriacae providentia
quies pridem desiderata procurata est sapientissime:
Czvittingerum in primis, Rotaridem et Petrum Bodium
intelligo, nec*

) (

non

A SZÍVES OLVASÓT
NAGY TISZTELETTEL KÖSZÖNTI

WESZPRÉMI

ISTVÁN

Európa többi műveltebb nemzetének dicséretes példáját követve a mi hazánk tudósai is belefogtak a maguk tudománykörében híres emberek életrajzának közzétételébe, de csak a most folyó században, amikor a sors mostohaságának enyhülése következtében a felséges Osztrák Ház gondoskodása a mi műzsáinknak is megteremtette végre bölcsen a rég áhított békét. Elsősorban Czvittingert,

non Peterfium, Schmeizelium, Kaprinaium, Felkerum, Schwartzium, Wallaszkyum, et ceteros, quorum hi quoque interspersas editis operibus suis ad locupletandam rem hanc litterariam suas contulerunt symbolas. Sed interim adfulsit spes non vana fore, ut nobile hoc studii genus vberioribus commentariis ab Horányio, Hanero, aliis, et maiori quidem eruditionis adparatu illustratum accipiamus propediem publice legendum. Sed quia laudatissimi Viri hi Biographi Theologos praeprimis, Philosophos et Iurisconsultos Patriae, et non nisi paucissimos duntaxat Medicorum ordini adscriptos, in sua retulerunt Aduersaria: e re nostra esse duximus, in hanc quoque historiae litterariae Hungaricae partem curatius introspicere, et fundum hunc eruditionis, qui

licet

Rotaridest, Bod Pétert értem itt, továbbá Péterfit, Schmeizelt, Kaprinait, Felkert, Schwartzot, Wallaszkyt és a többieket, akik kiadott műveikben maguk is hozzájárultak a maguk adagjával ennek a tudománynak a gazdagításához. De közben felcsillant az az alapos remény, hogy a tudós munkának ezt a nemes fajtáját bővebb jegyzetekkel és gazdagabb tudományos kellékekkel ellátva is megkapjuk hamarosan nyomtatásban Horányitól, Hanertől és másoktól. Mivel azonban ezek az igen dicsért életrajzírók mindenekelőtt hazánk papjait, bölcselőit és jogtudósait vették föl jegyzetükbe, és csak igen kevés orvost írtak bele, a magunk érdekének tartottam, hogy gondosabban belesnézzek a magyar irodalomtörténetnek ebbe a részébe is,

licet sterilis admodum videatur esse, non postrema virium contentione adnitendo excolere pertinacius. Si famigeratissimos bellorum Duces, in perniciem humani generis natos, eiusque sanguine satiari nescios, infinitis prope modum concelebrare elogiis nulla umquam aetas retro acta neglexerit, immo Eos in heroum, coelitum, deorumque numerum referre haud quaquam dubitarit, nonne maiori profecto iure fideles Aesculapii sectatores, hominum in vita conseruatores, soteres, aeternis monumentis ob seruatos tot tantosque ciues dignissimos, immortalitati hunc, vt coepimus, in modum consecrabimus? Ita interim in eruderandis et colligendis his Patriae rebus versabimur, vt praeter elementarium litterarum ordinem nullis certis nos legibus adstrictos esse Lector

beni-

és a tudománynak ezt a talán igenis meddőnek látszó
telkét erőm alapos megfeszítésével kitartó munkával meg-
műveljem. Ha az emberiség pusztítására született s
annak vére ontásában telhetetlen hadvezéreket soha egyetlen
elmúlt korszak se mulasztotta el szinte végeszakadatlan
hőskölteményekben magasztalni, sőt a félistenek, szentek
és istenek közé sorolni se habozott őket, ugy-e bizony
sokkal több joggal juttatjuk halhatatlansághoz a tölem
kezdeményezett módon Aesculapiusnak hű s oly sok polgár-
társ megmentéséért örök hálaemlékre legméltóbb követőit,
akik az embert életben tartják, és kimentik a bajból!
Közben majd úgy fogom kibányászni és összegyűjteni
hazánk történetének ezen emlékeit, hogy a szíves olvasó
azt látja, hogy engem a betűk ábécé-rendjén kívül semmi

beniuolus intelligat: si quando tamen in recensendis Medicorum scriptis iudicium subinde ferendum est, absque omni illud acerbitate ad exactam veritatis normam accommodabitur. Vale, L. B. et conatus hosce meos litterarios si vsibus tuis profuturos iudicaueris, plura quoque exspectare poteris. Viros interim omnium ordinum aestumatissimos enixe rogamus, immo per communia reipublicae litterariae sacra obtestamur, ut eruditas suas, quas ad has Patriae res illustrandas optumo consilio pertinere arbitrabuntur, nobiscum perbenigne communicare nulli intermittant symbolas. Dab. Debrecini ad d. IV. Id. Quintil. An. R. S. CID IO CC LXXIV.

szabály se köt. Ha azonban az orvosok iratainak ismer-
tetése közben néha mégis ítéletet kell mondanom, az
minden elkeseredés nélkül, az igazság kikristályosodott
törvénye szerint fogom tenni. Isten veled, szíves olvasóm,
és ha ezt az én tudományos munkámat magadra hasznos-
nak fogod találni, többet is várhatsz tőlem. Minden rendü
embert pedig arra kérek teljes hévvel és tisztelettel, sőt
a tudomány közös érdekében, hogy a hazánk ezen történeté-
nek megtrásához legjobb belátásuk szerint odatartozó
munkáikat velem tudatni egyikük se mulassza el.

Irtam Debrecenben a megváltás 1774. évében

július 12-én.

beniuolus intelligat: si quando tamen in recensendis
Medicorum scriptis iudicium subinde ferendum est,
absque omni illud acerbitate ad exactam veritatis normam
accommodabitur. Vale, L. B. et conatus hosce meos
litterarios si vsibus tuis profuturos iudicaueris, plura
quoque exspectare poteris. Viros interim omnium ordi-
num aestumatissimos enixe rogamus, immo per communia
reipublicae litterariae sacra obtestamur, vt eruditas
suas, quas ad has Patriae res illustrandas optumo
consilio pertinere arbitrabuntur, nobiscum perbenigne
communicare nulli intermittant symbolas. Dab. Debrecini
ad d. IV. Id. Quintil. An. R. S. CIO IO CC LXXIV.

szabály se köt. Ha azonban az orvosok iratainak ismer-
tetése közben néha mégis ítéletet kell mondanom, az
minden elkeseredés nélkül, az igazság kikristályosodott
törvénye szerint fogom tenni. Isten veled, szíves olvasóm,
és ha ezt az én tudományos munkámat magadra hasznos-
nak fogod találni, többet is várhatsz tőlem. Minden rendű
embert pedig arra kérek teljes hűvel és tisztelettel, sőt
a tudomány közös érdekében, hogy a hazánk ezen történeté-
nek megírásához legjobb belátásuk szerint odatartozó
munkáikat velem tudatni egyikük se mulassza el.

Írtam Debreczenben a megváltás 1774. évében
július 12-én.

2. *Elegia de ornatissimi Antistitis, Illustrisque Principis, D. Ioannis Thursonis, Episcopi Vratislaviensis, Regique olim in vtraque Silesia Vicarii obitu, ad Fratres inclutos, Alexium et Ioannem Thursones, liberos Dominos Plesnenses.* Cracou. ex aedib. Hieron. Vietoris an. 1520. in 4. Ab hoc munificentissimo praesule Wernerus hic Noster Pascouia, Silesiae oppido, vbi primam lucem adspexit, missus est Cracouiam, vbi postquam ab optimis magistris litteris elegantioribus ac liberalibus disciplinis excellenter institueretur, et mox Sigism. Herbersteinio, Germanor. ac Hungarorum Regis, Ferdinandi intimo, a Ioanne Lango laudati Regis oratore, validissime commendaretur, ad Hungariae indigenas receptus, atque insequenti tempore primarius eiusdem Regni Consiliarius renunciatus est, simulque supremus arcis primum Sóuariensis, et, ea diruta, Scepusiensis Comes constitutus est, et nouissime, vt dictum est superius, cunctis regiis in Pannonia superiore redivisus praefectus. In-

signem

[A 405. oldalon található Weszprémi életrajzig a szöveg egyezik az eredeti kiadás szövegével]

2. [A nagytekintetű Thurzó János boroszlói püspök herceg úrnak, annak idején mindkét Sziléziában megbízott királyi helynöknek a haláláról tekintetes testvéreihez, Thurzó Elek és János plesseni báró urakhoz intézett elégia.]
Krakkó, Vietoris Jeromos műhelyéből, 1520, 4°.
A mi Wernherünket a sziléziai Paskoviából, ahol született volt, ez a bőkezű püspök küldte Krakkóba. Miután ott a legjobb mesterektől kitűnően eltanulta a választékosabb irodalmat és az úri tantárgyakat, aztán pedig hathatós ajánlást nyert Herberstein Zsigmondhoz, Ferdinánd német—magyar király bizalmasához, a király követétől, Lang Jánostól, magyar honosságot kapott, majd meg ezt követőleg az ország főtanácsosa lett, s vele egyszerre előbb Sóvár várának, később meg — annak lerombolása után — Szepes várának lett főispánja, végül — mint följebb említettem — Felső-Magyarország valamennyi királyi jöve-

signem euangelicorum in Scepusio exstitisse Protectorem in Matricula Molleriana XXIV. Regalium pluribus verbis adseritur.

3. *Epigrammata* paruulo Libello *Luctui Pannoniae*, Cra-
cou. Hieron. Vietoris formulis an. 1544. in 8. plag.
3. impresso *inserta*, varia sunt, sola illorum argumenta
hoc ordine recitabo: 1 Epigramma in tumulum Ludouici
II. Regis. 2. De Clade Mohatsiana. 3. De Campis Mohat-
sianis. 4. De Maria Regina, Ludouici Regis coniuge.
5. Iacobo Pisoni Transilvano, Ludouici II. praeceptoris.
6. Ad Ioannem Goszton, episcopum Transilvaniae.
7. Stephano Báthori, palatino Regni. 8. Annae, filiae
Stephani Báthori ex Sophia Mazouiae principe. 9.
Thomae a Zalaháza, episcopo Agriensi ac Weszpre-
miensi et regni Cancellario Graecum carmen. 10.
Eidem Latinum. 11. Ladislao a Macedonia, Episcopo
Varadiensi. 12. Nicolao Gerendio, Episcopo Transilvano
et Thesaurario. 13. Naenia anniuersaria in persona
filii. 14. Barbarae, Francisci a Reua Pro-Palatini
Hungariae coniugi. 15. Valentino Zepsi, Praeposito
Eörsiensi. 16. Petro Berizlo, Episcopo Weszpremiensi
virtutis ergo. Elegantissima sunt, Hercle! haec Ver-
neri carmina, et poëtis vetustis conferenda. Non piget
quae de clade Mohacsiana pag. 4. cecinit, speciminis
loco in tabella hac flebili repetere calamo:

*Adeste moesti Pannonnes funeribus,
Causque vestros plangite.
Non sexus, aetas, ordo quispiam sibi
Lacrymare turpe duxerit.
Facienda Vestris iusta sunt funeribus,
Natis, Amicis, Patriae.*

Sed

delmének főintézője. A 24 királyi város Moller-féle anyakönyve bő szóval beszéli el, hogy a Szepességben kiváló támasza volt az evangélikusoknak.

3. Különbféle *epigrammái* jelentek meg Krakkóban, 1544-ben Vietoris Jeromos betűivel a 8° alakú, 3 íves [*Magyarország gyásza*] című könyvecskében. Itt csak tartalmukat közlöm: 1. Epigramma II. Lajos király sírhalmára. 2. A mohácsi vérszről. 3. A mohácsi mezőről. 4. Mária királynéről, Lajos király feleségéről. 5. Az erdélyi Jacobus Pisónak, II. Lajos tanítójának. 6. Goszton János erdélyi püspöknek. 7. Báthori István nádornak. 8. Annának, Báthori István Zsófia mazóviai hercegnőtől való lányának. 9. Szalaházi Tamás egrői és veszprémi püspökről, az ország kancellárjának írt görög vers. 10. Ugyancsak neki egy latin vers. 11. Macedon László váradi püspöknek. 12. Gerendi Miklós erdélyi püspök kincstartónak. 13. Fia személyében elsírt évfordulati gyászének. 14. Révai Ferenc alnádor feleségének, Borbálának. 15. Zepsi Bálint eörsi prépostnak. 16. Beriszló Péter veszprémi püspöknek, vitézségéért. Wernhernek ezek a költeményei bizisten igen szépek és méltók a régi költők műveivel való összehasonlításra. Nem sajnálom rá a fáradságot, hogy a mohácsi vérszről a 4. lapon közölt költeményét mutatóba ide írjam bánatos tollal erre a lapra:

*Pusztultodon keseregve mellém állj, magyar,
siratni szörnyű sorsodat.*

*Se nem, se kor, se rend ne szégyenelje most
könnyének árját ontani.*

*Temessük el halottaink, mint illik az:
fiúnk, barátaink s hazánk.*

*Sed quis dolorem lacrymis aequauerit,
 Quis explicarit funera?
 Cum fortiter congressus hosti barbaro,
 Ludouice Rex diue cadis.
 Tecumque quisque occumbit optimus simul
 Tuendae amore Patriae.
 Antistes aedis summus Istrogranicae
 Zalcanus, et fastigio
 Pari situs Thomoreus ad Colociam,
 Tum ceteri eius ordinis,
 Varadiensis Perenei sanguinis,
 Et Iauriensis Paxius,
 Caholumque Chanadinicus propagine,
 Et ab Athyna Georgius
 Bosnensis, et tu Quinque Ecclesiis tuis
 Philippe More nobilis.
 Omitto principes suis maioribus,
 Suosque dignos stemmate,
 Sarcaniumque, signiferumque Dragfium,
 Zechium, Balassam, Banfium,
 Suaeque gentis vltimum Palocium,
 Et Pereneum et Tharcium,
 Aliosque nobilitatis inter agmina
 Promiscue datos neci.
 Sed quod Georgi te tacebit seculum
 Zapolitani nominis?
 Qui regna fratris victimae in modum tui
 Tuo sacraſti sanguine.
 Verum facessant lacrymae sit luctui
 Modus. Fleantur ceteri,
 Quos siue luxus, siue foeda ambitio
 Inglorios letho dedit.
 At vos beatae ter, quaterque et amplius
 Mentem, quibus pro Patria,*

Az ám de vajj' egyáltalán meg bírjuk-e
siratni azt, mi elveszett!

Hisz ott veszett vitéz csatán Lajos király
barbár ellennel küzdve meg,
és véle hullt ott, ki csak nagyúr vala,
honunk megvédni vágyva hön,
miként Esztergomból az érsek, Szalkai,
és szintily állást töltve bé
elhulla déli érsekünk, Tomor fia.

E rendből ott veszett tovább
Perényi, Várad városának püspöke,
s a győri püspök, Paxius,
Csahol fajából is Csanádnak püspöke
és György, a bosnyák püspök is,
ki Athinából származott, s Móré Fülöp,
Pécs városának püspöke.

Említem őseikre méltó nagyjaink,
családjuk büszkeségeit:
Sárkányt és Drágfit, itt ki zászlónk hordozá,
Széchnit, Balassát s Bánfit is,
Pálócit oszt', kiben kihalt családja is,
Perényit is, meg Tárcit is,
s a sok nemest, ki szerteszét a harcmezőn
lelé halála színhelyét.

Feledhet-e el tégedet kor, Zápolyák
családja díszre, György vezér,
ki martalékul ott veszél s testvéredet
trónszékbe juttatád eként?
Elég reájuk már a könny, tartsunk határt,
sirassuk most a többit is,
kiket víg életük, vagy rút pártoskodás
vitt dicstelen halálba el.
Tí meg, határtalan boldog, szent szellemek,
kik éltetek vesztétek ott

*Et pro sacrato Christi Iesu nomine
 Obire supremum diem,
 Nec quae secuta porro sunt incendia
 Imbuta fratrum sanguine,
 Nec patriae interitum videre contigit,
 Vos sempiternum, viuite!*

Adnectimus praeterea Graecum Eius Carmen Thomae a Zalaháza, Episcopo Agriensi et Veszpremiensi et Regni Cancellario scriptum, quod eruditis Popullaribus Saliuam connoturum certo confido, pag. 17.:

*Παννονίας κόδος ἀρχιερεὺς ὅς ἐποίμανε πασῇ
 Σωφροσύνῃ κ' ἀγοιῆς Βεσπρεμιδύζε λέως.
 Παντοδαπῆς σοφίης κύκλον τὸν ἀπείριτον εἰδῶς
 Ἐν γλωθῆσιν ὁμως, Ἀτθίδι κ' Ἀῦσονιῇ.
 Ὅννεκα τῆς ἀρετῆς καί πίσεος εὐδοκιμοίο,
 Καί βασιλῆσι φίλος καί πατριδ ὠφέλιμος.
 Ἐνθάδε τῆς ξωῆς κατόπιν κηδῶνζε πονῶντε,
 Κοιμᾶτ' ἐν χρισῶ κῶιτον ὀφειλόμενον.*

Ligatam interpretationem Latinam mitto, quod Valentino Zepsio, Praeposito Eörsiensi occinuit carmen, illud hic eius loco repetam:

*Siqua Valentino monumenta locanda venirent,
 Qui columen templi Veszpremiensis erat.
 Non Mausolaei celebris fortuna sepulchri,
 Pyramidumue labor vinceret huncce locum.
 Tanta viri integritas, doctrina, modestia, virtus,
 Tanta in amicitia cum probitate fides.*

Varias Eius Epistolas, Carmina, et alia scripta laboriosus Rotarides collegit, quae sensim prout non vano accepimus rumore, ex Bibliotheca Hungaricae Nationis Vittebergensi magno reip. nostrae litterariae damno iam iam dissipantur. Vernerum vna cum coniuge Sophia Eperiessini tumulo conditum esse Bric-

*hazátokért s a Jézus Krisztus szent nevét
valló keresztény népekért,
s nem kelle érnekek testvéri háborút,
mely eztán nemsoká kitört,
s hazátok elvesztét se kelle látnotok,
éljétek égben éltetek!*

Ide csatolom még a 17. lapról a Szalaházi Tamás egri és veszprémi püspök országkancellárról írt görög versét is, amely biztos reményem szerint tetszeni fog tudós honfitársaimnak:

*Ebben a sírban Eger s Veszprém nagy püspöke fekszik
Krisztusban, méltán alva halála után.
Nagy munkát végzett: fáradt, őrizte a nyáját
bölcsen. Légyen ezért neki nyugalma a bér.
Mert a görög s a latin nyelv révén jól kitanulta
mind az egész tudomány számtalan ága-bogát
s nagy hire volt hitinek hűsége s erénye miatt is,
kedvelték a királyok s a köz üdvire vált.*

Ennek verses latin fordítását mellőzöm, de helyette ide iktatom azt a versét, amelyet Szepsi Bálint eörsi prépostról írt:

*Hogyha siremléket kaphat majd egyszer a Bálint
— Veszprém egyházának vala oszlopa ő —,
nem mulná felül ezt a helyet hirben Mausollus
pompás sirlaka, sem hegytömegű piramis:
lelke oly ártatlan, tudománya, fegyelme, erénye
oly nagy volt s oly igaz, ritka barát vala ő.*

Különféle leveleit, verseit és más iratait Rotarides gyűjtötte össze nagy fáradsággal, de ezek — mint a mendemonda nem alaptalanul hírlí — a magyar diákság wittenbergi könyvtárából tudósvilágunk nagy kárára lassacskán elkallód-

cius in Diario MScto pag. 9. testis est: immo Sabinam quoque Eius filiam Christiano Metzger Senatori Eperiesiensi elocatam in eundem tumulum an. 1567. illatam fuisse idem commemorat Historicus. Sed Sabinam hanc Iosepho Tectandro, Elisabethae Reginae, Ioannis I. electi Regis Hungariae coniugis, Medico, primum desponsatam fuisse liquet ex illius epitaphio, quod *Io. Langus* celebris sui temporis poëta Luctui Pannoniae pag. 40. verbis his inscripsit:

*Designata mihi Veneri filia, coniux,
Sed prope iam vita deficiente fuit.
Vita minus quam Virgo dolet deserta Sabina,
Ah properata mihi tarda que fata nimis!
Fructus erat saltem sanctam tetigisse puellam,
Clausa forent digitis lumina nostra suis.*

- *) Caue tamen L. B. vt *Vernerum* hunc vocis homonymia deceptus confundas cum *Georgio Venero*, ciue Cassouiense Hungaro, vt haud dubie perperam fecisse videtur Rev. *Car. Wagnerus* in *Analect. Scep. Sacr. et profani Part. II. pag. 167.* Hic quoque Cracouiae quidem poëticae, et eloquentiae, politiorumque omnium litterarum studia *Paullo Crosnensi & Rud. Agricola* ducibus diligentissime tractauit, sed non nisi patriae ciuitatis Consul euadere potuit: in dissidiis Ferdinandum inter et Ioannem Hungariae Reges agitatis, dum Legati potissimum munere ab Eperiesiensibus sibi imposito fungeretur, multa perpessum fuisse *Conradi Sperfogelii Annales contracti Scepusien-sium in Annalibus l. c. ad an. 1532.* meminerunt. *Erasmus* quoque *Rotterdamo Virum* hunc fuisse acceptissimum liquet *Operum Tom. III. part. I. edit. Lugd. Bat. an. 1703. pag. 1046. epist. 912. ad Io. Antonium Cassouien-sem Nostrum, patriae Me-*

dicum,

nak. Briccius azt írja kéziratosa naplójának 9. lapján, hogy Wernhert feleségével, Zsófiával együtt Eperjesen közös sírba temették, sőt ugyanő említi, hogy Szabina nevű lányát, Metzger Keresztély eperjesi tanácsos feleségét is, ugyanabba a sírba tették 1567-ben. Hogy azonban ez a Szabina előbb I. János választott magyar király Erzsébet nevű felesége orvosával, Tectander Józseffel, volt eljegyezve, ennek sírfeliratából tűnik ki, amelyet *Lang János* azonkori híres költő a következőleg írt le a [Magyarország gyászá]-nak 40. lapján:

*Eljegyzém feleségemnek Vernernek a lányát,
ámde mikor már-már éltem a végire járt.
Éltemet én úgy nem bánom, mint ezt a Szabinkát . . .
Ó de korán vitt el sírba a lassú halál!
Mert ha megérintem vala én csak e lányka kezét is,
ujjaival most ő fogja le árva szemem.*

*) Ne tévedsz azonban össze, kedves olvasóm, a név hasonlóság miatt ezt a Wernhert a kassai *Wernher Györggyel*, mint tisztelendő *Wagner Károly* teszi a [Szepesi egyházi és világi gyűjtemény] II. részének 167. lapján. Igaz, hogy ez is elsajátította Krakóban a költészet- és szónoklat-tant, meg a többi szép tudományt Paulus Crosnensis és Rudolfus Agricola vezetése mellett, de csak szülővárosának a főbírói székébe tudott fölemelkedni. Sperfogel Konrád a [Szepesiek rövid történeté]-nek. I. évkönyvében az 1532. évnél arról értesít a megfelelő helyen, hogy mikor a Ferdinánd és János magyar királyok közt folyó belháborúban az eperjesiek megbízásából főleg követ szerepet töltött be, sok kellemetlenségnek volt kitéve. Kedves embere volt Rotterdami Erasmusnak is, mint az Leydenben 1703-ban kiadott [Művei] III. kötetének I. részében kitűnik az 1046. lapon levő 912. leveléből, amelyet a mi hazai orvoskartársunknak, Kassai János Antalnak,

dicum, Basil. an. 1527. exarata. Ab hoc Georg. Venero editum fuisse nouimus *Elegiarum Librum Vnum, Reuerendissimo in Christo Patri, et Domino, D. Ladislao Salcano, Episcopo Agriensi, et Supremo Regni Hungariae Cancellario, maximoque gentis suae Maecenati*, nuncupatum. Cracou. per Hieron. Vietor. an. 1523. in 8.

100. ZOLTAN (IOSEPHUS) Mortuo Gyula Duce, alterum in administranda Transilvania Vaiwodam, Zoltanum, proauum suum, constituisse D. Stephanum, primum Hungariae Regem Turoczius in Chronica Hung. cap. XXX. edit. Schwandtner. pag. 95. refert ex *Simone de Keza* limpидissimo illo omnis Historiae Hungaricae fonte, cuius vberiore notitiam Illustriss. Kollarium Commentar. Lambec. Lib. I. pag. 688. nobis haud ita pridem dedisse grata mente commeminimus. Ex illustri ac perantiqua hac Zoltanorum familia hodieum in Hungaria florentissima IOSEPHUM hunc suam duxisse originem, fidelissimi testes, domestica litteraria nos edocuerunt instrumenta. Pater, *Paullus Zoltan*, ciuis ac mercator Claudiopolitanus, quod fidelissima eaque prorsus singularia Leopoldo Imp. feruentibus bellis, praestitisset repetitis vicibus seruitia, in omnibus iuribus suis ac priuilegiis vetustissimis nobilitaribus a munifico ac benignissimo illo Caesare, Augustis litteris testibus, anno 1697. confirmatus est. Hoc patre & Anna Lévai an. 1712. natus Noster, posteaquam domi elementis religionis, et iis litteriis, quibus aetas puerilis hominum institui solet, mature imbueretur, manifestis prodidit indiciis praeter incredibilem discendi cupiditatem etiam a natura nactum esse memoriam praestantissimam, ingeniumque ma-

1527-ben írt Basalból. Ez a Wernher György adott ki 1523-ban 8° alakban a krakkói Vietoris nyomdában [Egy könyv elégiát a Krisztusban tisztelendő pap úrnak, Szalkai László egri püspök úrnak, Magyarország főkancellárjának, nemzete legnagyobb irodalompartolójának] ajánlva.

100. ZOLTÁN JÓZSEF. Gyula vezér halála után István úr, Magyarország első királya, egy másik vajdát, Zoltánt, dédapját, állította Erdély élére kormányzónak, mint azt az egész magyar történelem *Kézai Simontól* írt tiszta forrása alapján — melynek Lambeck [Jegyzeteiben] az I. könyv 688. lapján velünk közölt nemrégibő ismertetéséért a hírneves Kollárnak tartozunk köszönettel — Thuróczi beszéli el a Schwandtnertől kiadott [Magyarok történetének] 30. fejezetében a 95. lapon. A Zoltánoknak ebből a Magyarországon még ma is népes, előkelő és ősi családjából származott ez a mi JÓZSEFünk a legmegbízhatóbb tanúknak, a hazai okleveleknek a tanúsága szerint. Apját, *Zoltán Pál* kolozsvári kereskedőt, mivel a zajló háborúkban több ízben hű és fontos szolgálatokat tett Lipót császárnak, a bőkezű és kegyes császár, felséges levele tanúsága szerint, 1697-ben minden régi nemesi jogában és kiváltságában megerősítette. Tőle és Lévai Annától született 1712-ben a mi itteni kartársunk. Miután a vallástant és a gyereknép szokásos tudnivalóit már otthon korán magába szívta, világos jelekkel árulta el, hogy hihetetlen tanulásvágyán kívül kiváló emlékezőképességet és igen fogékony tehetséget is kapott a természettől. Ezért

xime docile, quare an. 1730. ineunte in numerum togatorum ciuium patrii Lycei cooptatus, tulit breui seuerioris, diligentiae praemium, Generosissimus enim L. Baro, Wolfgangus Banfi de Lossoncz, erectae indolis trium filiorum adolescentulorum, Wolfgangi, Paulli, Michaëlis, institutioni, constituto liberali stipendio, illum praefecit, cuius fidelissima in studiis manuductione et saluberrimis illi vterentur consiliis. Singulari dum erga Studium Medicum a tenera inde aetate ferretur propensione, anno tandem labentis Seculi XLI. relicta patria, sitim expleturus, iter ad Hallensem in Germania Academiam susceperat, ibi biennii fere spatio magnorum Medicorum loci illius solida informatione vsus ad reliqua coepta Studia sua medica persequenda Lugdunum Batauorum properauit, sed facile mox inde Traiectum ad Rhenum breui itinere transpedauit, & emenso feliciter Stadio, an. 1745. ad d. 21. Octobr. gradu Doctoris in Medicina condecoratus est. Relictis Batauorum Germanorumque finibus, sospes patrios lares die 10. Iun. 1746. salutauit. Artis medicae praecepta exercitatione firmaturus, in aulam Illustriss. L. Baronis Gregorii Barcsai vocatus, Piskinium in Comitatum Hunyadiensem se contulit, in eo, et circumiacentibus agris medicinam per sedecim annos feliciter exercuit quoad an. 1760. Claudiopolim reuerteret; hic quoque dum muneri Medico non cum minori fide & fructu quam laude & amore praeesset, febre maligna correptus, ad d. 18. Ian. 1763. aetat. 51. medendo pariter ac viuendo, opinione nostra maturius, quam oportuit, finem imponere coactus est. Excellentem Virum hunc a facie laeta, ingenio acri, et animi alacri

aztán 1730 elején szülővárosa líceumában fölvtették a tógás diákok közé, s hamarosan megkapta kemény szorgalma jutalmát is: nemes losonczi Bánfi Farkas báró ugyanis bőkezű fizetéssel három emelkedett szellemű serdülő fia, Farkas, Pál és Mihály mellé fogadta nevelőnek, hogy tanulmányaikban megbízható vezetőjük és hasznos tanácsadójuk legyen. Mivel már gyerekkora óta nagy vonzalmat érzett az orvostudomány iránt, azért a jelen század 41. évében itthagytá hazáját, s tudományszomja oltására a hallei egyetemre ment Németországba. Ott körülbelül két évig hallgatta az ottani híres orvosokat, de aztán hátralevő orvosi tanulmányai folytatására Leydenbe, innen meg elég hamar Utrechtbe ment, ahol tanulmányait elvégezve, 1745. október 21-én szerencsésen orvosdoktor minősítést nyert. Átlépve a holland, majd a német határon, 1746. június 10-én ért haza. Hogy az orvostudományban szerzett ismereteit gyakorlatilag is megerősítse, Barcsai Gergely báró meghívására a Hunyad megyei Piskibe ment az ő udvarába, s 16 éven át ott, meg a környező vidéken folytatott szerencsés orvosi működést, míg 1760-ban vissza nem tért Kolozsvárra. Itt se végezte orvosi munkáját kisebb lelkiismeretességgel és sikerrel, mint amilyen dicsérettel és szeretettel környezték, míg el nem kapta egy rosszindulatú láz, s 1763. január 18-án, 51 éves korában, — hamarabb, mint hittük és kellett volna — véget nem vetett orvosi működésének és életének. Tudjuk, hogy ez a nyájas arca, éles esze és vidám kedélye miatt igen kedvelt, kiváló ember komoly hírnévnek örvendett

commendatissimum praeter Latinam, Graecam, Hebraeamque linguam, aliarum quoque, Germanicae puta, Gallicae et Italicae notitia inter suos inclaruissē serio intelleximus, pro merito itaque in funeris celebritate singularibus laudatus est elogiis a Cl. *Sam. Pataki*, Med. Doctore, Philos. et Mathemat. in Athenaeo Helu. Confess. addictorum Claudiopolitano, Professore P. O. celeberrimo, dum is de vitae humanae fatis sermone vernaculo scite admodum dissereret: *Elég annyi idöt az Embereknek élni e' világon, a' mennyit rend szerent közönségessen szoktunk el-érni.*

OPERA

1. *Inquisitio physiologico-pathologica in typos Februum intermittentium*, pro Gradu Doctoris in Medicina sine praes. Trai. ad Rhen. an. 1745. in 4. plag. 6. Illustriss. L. Baronum, Sigismundi & Wolfgangi, Banfiorum honoribus nuncupata.
2. *Telemachus in Sermonem Hungaricum transfusus*. Dum Libelli huius Translatio Hungarica, Cassouiae in forma quarti ordinis in lucem protrusa haud fuisset popularium nostrorum calculo probata, statuit Noster puriore sermone vernaculo versum nobis offerre. Haec in fine Manuscripti operis adiecta leguntur: *El-végeztem 18. April. 1758. Piskiben a' Strigyvize partyán Zoltán Iosef. Med. Doctor.* Maecenas, qui editionem libri non inutilis haud ita pridem liberaliter promisit, liberet fidem, oportet.
3. *Historia Hungariae et Transilvaniae e Numismatibus illustrata*. Quidquid temporis ab officiis medicis vacuum relinquebatur, id omne illustrandis pa-

polgártársai közt a latinon, görögön és zsidón kívül más nyelvekben, nevezetesen a németben, franciában és olaszban való jártassága miatt. Méltán illetve hát nagy dicsérettel őt temetésén hírneves *Pataki Sámuel* orvosdoktor, a reformátusok kolozsvári gimnáziumának sokat emlegetett bölcselet- és matematikatanára, mikoris a halált illetőleg igen szépen fejtette ki magyarul, hogy: *Elég annyi időt az Embereknek élni e' világon, a' mennyit rend szerent közönségessen szoktunk el-érni.*

M Ű V E I

1. [*A váltólázfajta élettani-kórtani vizsgálata*] az orvosdoktori minősítésért írt értekezés, elnök nélkül, Utrecht, 1745. 4.° 6 ív. Méltóságos Bánfi Zsigmond és Farkas bárónak ajánlva.
2. [*Magyar nyelvre fordított Telemachus.*] Mivel ennek a könyvnek Kassán negyedréte alakban kinyomtatott magyar fordítása nemigen nyerte meg honfitársaink tetszését, kartársunk elhatározta, hogy tisztább magyar nyelven fogja kiadni. A kézirat végén a következő bejegyzés olvasható: *El-végeztem 18. April. 1758. Piskiben a' Strigyvize partyán Zoltán József orvosdoktor.* Az irodalompártolónak, aki nem olyan régen nemesen megígérte e hasznos könyv kiadását, be kell váltania szavát.
3. [*Magyarország és Erdély története éremtani megvilágításban*]. Ami szabad ideje maradt orvosi munkája mellett, azt mind hazája történetének kidolgozására, első-

triae rebus, conquirendis in primis numis antiquioribus, iisque scite delineandis, impendit. Ingentem congestorum numismatum cumulum Fratris natu minoris filius, aequae Aesculapii sectator, in scriniis suis litterariis adseruat vna cum reliquis opusculis ineditis luce publica dignissimis. Optandum profecto, vt huiuscemodi opera patriae historica, fide numismatum roborata, tandem aliquando tenebricosa perfringerent repagula! Vtinam disertissimus euangelici eloquii apud Iglouienses in Scepusio praeco, *Andr. Ionas Czirbesz* quoque, suam vt promisit, in eam rem conferret Symbolam, *Adparatum scilicet ad illustrandam rem numariam Hungaro-Transiluanam, ex monumentis, partim ineditis, partim post editiones primas fugientibus vel in volumina maiora relatis, collectum, atque figuris et notis illustratum* luci publicae committeret. Quantum eruditissimi Viri huius valeant humeri, sane illustribus in Ephemeridibus litterariis Vindobonensibus demonstratum dedit specimenibus.

- *) Constituerat apud animum auctor opusculi huius, *Hippocratis, Thessali, Galeni, Cardani, Patini, Petrarchae, Slegelii, Baieri, Scheffelii*, aliorum exemplis adductus, vitae suae factorumque rationes cum enumeratione scriptorum vltimo Articulo paucis verbis enarrare, sed quia Cel. Hallensium Professor Medicinae, Acad. S. R. I. Nat. Cur. Praesidi Adiunctus, D. *Ern. Godofr. Baldinger* singulari hoc humanitatis et amicitiae munere in Biographia sua Medicorum nostri temporis Partic. IV. num. 5. iam ante biennium defunctus est, manum de tabula hac consulto subtrahendam duxit, et non nisi Observationes suas quasdam, in laudatissimo isto bonae frugis Libello Biographico om-

sorban régi pénzek gyűjtésére és szépen való lerajzolására fordította. Összegyűjtött pénzeinek roppant halmozát kiadatlan, de napvilágra érdemes műveivel együtt öccsének fia, aki szintén orvos, őrzi ládáiban. Valóban kívánatos, hogy hazánk történetének pénzek tanúságára épített efféle földolgozásai kitörhessenek sötét zárkájukból. Bárcsak a jeles iglói evangélikus pap is a Szepességből, *Czirbesz András Jónás*, erre a célra fordítaná ígérete szerint a maga munkáját, és tenné közzé az ő [*Részint kiadatlan, részint első kiadásuk után eltűnt, vagy nagyobb művekbe áttett emlékekből gyűjtött s ábrákkal és jegyzetekkel ellátott Előkészületét a magyar és az erdélyi pénztörténet megírására.*] Hogy mire képes ő, azt szép értekezésekben mutatta be a híres [Bécsi Tudományos Hetilapok]-ban.

- *) E mű szerzője tervbe vette, hogy *Hippocrates, Thessalus, Galenus, Cardanus, Patinus, Petrarcha, Slegel, Baier, Scheffel* és mások példáját követve a maga életének és sorsának az eseményeit is megírja röviden az utolsó cikkben, iratait is felsorolva, de mivel ezt a szíves és barátságos cselekedetet már két évvel előbb megtette [A mi korunk orvosainak életrajzai] c. művének 4. részében az 5. szám alatt a kitűnő hallei orvos-tanár, *Baldinger Ernő Gottfried* úr, a Szentbirodalmi Természettudós Társaság elnökhelyettese, elállott szándékától, és csak ez említett nagyérdemű életrajzgyűjteményből kimaradt néhány megfigyelését csatolja ide

clausisse docent Versus lugubres, a Clem. Ianitio scripti, et *Luctui Pannoniae* inserti, alias commemorandi.

In Artic. 85. Squarcialupi Medici opera hoc ordine collocanda sunt:

1. *Tractatus de Cometis*. Andreae Dudithio, emerito Episcopo Quinque Ecclesiarum an. 1570. inscriptus, in quo Commentariolus Erasti, Cometas ex mente Aristotelis explicantis, refutatur. Legitur in Collectione Dissertationum de Cometis, edit. Basil. an. 1580. 4.
2. *De Amygdalarum amararum in ebrietate vi, contra Plutarchum opinio, etc.* Pesclauii in Alpibus Rhaeticis ex officina Landulphorum, an. 1586. 4.
3. *Simonis Simonii, Lucensis, primum Romani, tum Caluiniani, deinde Lutherani, denuo Romani, semper autem Athei, summa Religio* Authore D. M. S. P. Cracou. typis Alexii Rodecii an. 1588. 4. id est, Doctore Marcello Squarcialupo Plumbinensi.
4. *De Fontium et Fluuiorum origine, et fluxu opinio Marcelli Squarcialupi Plumbinensis. Peripateticorum, Theologorum, et Senecae Sententiae ponderantur.* Claudiop. in officina Casp. Helti an. 1585. 4. plag. 5. Ill. et Excell. Principi, Petro, Valachiae Domino, proluxa Praefatione praemissa, oblatus Albae Iuliae Transiluanorum Ibid. Mart. An. 1585.
5. *M. T. Ciceronis eloquentissimi et sapientis Viri Morales Definitiones, et in easdem Scholia philosophica. Nec non Libellus de Ciceronis eiusdem Gloria, a Marcello Squarcialupo Plumbinensi.* Claudiop. Transiluanorum ex typographia Casp. Helti an. 1584. in 4. plag. 12. Praefixa est Epistola nuncupatoria ad Ill. et optatissimae spei Principem Regni Transilv. Sigism. Bathorem de Somlio, Stephani

ről írt s a [*Magyarország gyászá*]-ba iktatott [Gyász-
dalok] tanúsága szerint szülőföldjén halt meg 1544-
ben. Ezeket majd máshol ismertetem.

A 85. cikkben Squarcialupus orvos művei a következő
rendbe teendők:

1. *Értekezés az üstökösökről.* Ez a Dudith András hajdani pécsi püspöknek 1570-ben ajánlott mű, amely az üstökösöket Aristoteles felfogása szerint magyarázó Erastus [Kis értekezés]-ét cáfolja, a Baselben 1580-ban negyed-rét alakban kiadott [Üstökösökről szóló értekezés-gyűjtemény]-ben található.
2. [*A keserümandulának részeg állapotban való hatásáról Plutarchusszal szemben elfoglalt álláspont stb.*] Poschiavában, a Landulfok nyomdájában, 1586. 4°.
3. [*Az eleinte római katolikus, aztán kálvinista, majd meg luteránus, ismét római katolikus, de mindig istentagadó luccai Simonfi Simon fő vallása.*] Írta D. M. S. P., azaz a piombinói Marcellus Squarcialupus doktor. Krakkó, Alexius Rodecius nyomdája, 1588. 4°.
4. [*A források és folyók eredetéről és folyásáról való véleménye a piombinói Marcellus Squarcialupusnak. A peripatetikusok, teológusok és Seneca véleménye alapján.*] Kolozsvár, Heltai Gáspár nyomdájában 1585. 4°. 5 iv. A ragyogó és kimagasló Péter fejedelemnek, Oláhország urának, ajánlva Gyulafehérvárott, Erdélyben, 1585. március 15-én, hosszú előszóval.
5. [*Az ékes szavú, bölcs Marcus Tullius Cicero erkölcsi tétélei, bölcséleti magyarázatokkal. Továbbá egy ugyanazon Cicero dicsőségéről szóló könyv a piombinói Marcellus Squarcialupustól.*] Kolozsvár, Heltai Gáspár nyomdája, 1584. 4°. 12 iv. Elején egy pártoláskérő levél van a kitűnő és nagy reményeket keltő erdélyi fejedelemhez, somlyói Báthori Zsigmondhoz, István lengyel király

Poloniae Regis nepotem. Adiectum quoque Dau. Sigemundi Cassouiensis, Hungari, Philosophi et Oratoris eximii, de hoc Marcelli Libro Iudicium, inter alia sic: *edito hoc Libello testatus es te fidelem optimi Principis tum animi tum corporis esse custodem. Quare debet tibi plurimum, Marcelle, Princeps, debemus nos omnes etc.* Ita Marcellus Principem adolescentulum adlocutus Librum suum claudit: *En habes, Transilu. Princeps, donum, quod in Epistola promisi. Habet hoc regnum totum cum in TE, tum in Dacicam inclytam Vniuersitatem animi mei pignus non vulgare. Quantos in assiduitate mea quatuor annorum stimulos ad veritatem, ad modestiam animo admouerim tuo, te minime fugit. In posterum iste Liber erit meus in hac re Vicarius etc.* Ast ego mirari satis nequeo, qui fieri potuerit, studiorum et morum informatorem tanto Transilvaniae Principi Squarcialupum huncce homuncionem adpositum fuisse, quippe qui non nisi vitilitigiis, contentionibus, iurgiis, turbisque excitandis vnice operabatur: tales erant reliqui quoque illi *Quisquiliarum Magistri, Blandrata, Stancarus, Sabinus, Buccella, Simonius*, alii, quos docta Italia vt putidas faeces suas in Poloniam et Transiluaniam nostram magno reipublicae nostrae damno ea aetate eructauerat: obscoenis illi, blasphaemis, scurrilibusque dicteriis in Scriptis suis vsi, animos ciuium nostrorum foeda contentionis labe infecerunt: tanta est, mitto alia, Squarcialupiani Scripti, quod statim indicabitur, nefanda spurcicies, vt nemo cordatiorum illud absque graui indignatione e manu sua deposuerit, quin flammis quoque dignum iudicauerit:

unokájához. Hozzá van téve még a kassai magyar Zsigmond Dávid kiváló bölcseletnek és szónoknak Marcellus ezen könyvéről szóló bírálata, mely egyebek közt ezt mondja: *Ezzel a könyvvel bebizonyítottad, hogy a jóságos fejedelemnek hűséges lelki és testi öre vagy. Ezért igen sokkal adósod, Marcellus, a fejedelem, de mi is mind stb.* A serdülő korú fejedelmet megszólítva így fejezi be könyvét Marcellus: *Itt az ajándék, Erdély fejedelme, amit a levélben ígértem. Nem közönséges bizonyítást adtam benne az egész országnak az irántad és a nemes erdélyi Összesség iránt való felfogásomról. Nem kerüli ki figyelmedet, hogy négy éves buzgó munkámmal mennyi ösztönzést adtam neked az igazszívűségre és a szelidségre. Ezentúl ez a könyv lesz e tekintetben az én helyettesem stb.* De nem győzök eléggé csodálkozni azon, hogy miként lehetett a mellé a nagy erdélyi fejedelem mellé oktató és nevelő hatáskörrel ezt a kis jelentőségű Squarcialupust állítani, aki főleg csak gánccsokkodások, nyelvelések, pörpatvarok és zavarok keltesében mesterkedett. Ilyenek voltak azok a híres többi *aproléktudósok* is, mint *Blandrata, Stancarus, Sabinus, Buccella, Simonfi* és mások, akiket az olasz tudós világ, mintegy a maga kellemetlen tajtékját egyházunk nagy kárára vetett ki magából akkoriban. Iratainkban használt undok istenkáromlásaikkal és bohócos élcelődéseikkel honfitársaink szívébe a civakodás bűnét oltották be. A többiről nem is szólva, olyan gyalázatosan ocsmány Squarcialupusnak egy irata, amelyet rögtön ez után fogok ismertetni, hogy értelmesebb ember nem teszi le kezéből mélységes fölháborodás, sőt a nélkül, hogy megégetni valónak ne ítélje.

6. *Simonis Simonii Lucensis Primus Triumphus de Marcello Squarcialupo Plumbinensi ab eodem Squarcialupo adornatus, Claudiopoli Transiluanorum an. 1584. 4. alph. 1. plag. 5. Magnificis Transilvaniae Praesidibus, Alex. Kendio, Wolfg. Kouachocio, Lad. Somborio nuncupatus. Auctor in Opere hoc calumnias sibi a Simonio obiectas studiose ac mordacibus verbis obterit, vitae suae fata sparsim enarrat, se scil. in Academia Pisana an. aetat. XXIV. Med. Doctorem proclamatum, Campiliae postea in Hetruria per annum vnum Medicinam fecisse, inde Romam discessisse, mox Umbriam, Flaminiam, Longobardiamque perlustrasse, Mediolani substitisse, relicta deinde patria, in Rhaetiam intrauisse, Heluetiam peragrasse, immo Basileae Libris scribendis aliquamdiu vacasse, inde per Germaniam in Morauiam et Poloniam, nouissime Daciam quoque nostram penetrasse se commemorat: diras sibi imprecat, si cuculla aut toga vsurpata, sacerdotis aut presbyteri munere vmquam alicubi gentium fuerit defunctus: Scriptorum suorum Medicorum non minus quam philosophicorum longam seriem a Simlero in auctam Gesneri Bibliothecam ex parte insertam enumerat, quae singula huc exscribere, non leuem nobis facesseret molestiam; interim sequens adiicimus.*
7. *Wolfg. Kovászocii, Regni Transilvaniae Cancellarii, Dialogum de Administratione R. Transilvaniae Marcellus Squarcialupus Martino Berzeuicio inscripsit, et inscio fere auctore eruditissimo edidit, Claudiopoli typis Casp. Helti, an. 1584. in 4. quem in Sermonem postea Theoticum translatum an. eod. ibid. in 8. repetitum fuisse Czuittinger Biblioth. Scriptor. Rer. Hungar. pag. 35. commemorat.*

6. [*A luccai Simonfi Simon első diadalmenete a piombinói Marcellus Squarcialupus fölött, ugyanazon Squarcialupus kiadásában. Kolozsvár*] 1584. 4°. 1 alfabétum, 5 ív. Erdély nagyságos kormányelnökeinek, *Kendi Sándornak, Kovasóczi Farkasnak, Zombori Lászlónak* ajánlva. A szerző a Simonfitól ráfogott rágalmakat tapossa össze ebben a műben marónyelvű ékesszólással, s élettörténetét beszéli el itt-ott, nevezetesen, hogy a pisai egyetemen nyilvánították orvosdoktornak 24 éves korában, aztán egy évig a toszkánai Campiliában működött mint orvos, majd Rómába távozott, aztán meg végigjárta Umbriát, Flaminiát és Lombardiát, s Milánóban állapodott meg, aztán elhagyva hazáját Rhaetiába ment, bejárta Svájcot, sőt egy ideig Baselen könyvírással foglalkozott, innen Németországon át Morva- és Lengyelországba, végül pedig Erdélybe is eljutott hozzánk; az átoktündérek bosszúját kéri magára, ha kámzsában vagy pappalástban, bárhol is működött e világon papi vagy főesperesi tisztségben. Fölsorolja továbbá orvosi és bölcséleti műveinek hosszú sorát, melyeket Simler részben fölvelt, Gesner kibővített [Könyvtár]-ába, de ezeket egyenként mind ide iktatni nagy teher volna. De azért ide mellékelem a következőt.
7. [*Kovasóczi Farkas erdélyi kancellárnak Erdély kormányzásáról írt párbeszédét Berzevici Mártonnak ajánlotta Marcellus Squarcialupus és szinte a tudós szerző tudtán kívül adta ki Kolozsvárott Heltai Gáspár betűivel 1584-ben 4° alakban. Czwittinger említi a [Magyar történetírók könyvtára]-nak 35. lapján, hogy ezt a művet németre fordítva még abban az évben ugyanott újra kiadta.*

NÉVMUTATÓ*

- Abady, Benedictus 222
 Abaris 414
 Ab Hortis, Samuel 18
Ab Italia, Benedictus 152
 Adami, Melchior 226
Adrianus archidiaconus 2
Aemilius Iulius 4
 Aesopus 332
 Agnethler 10
 Agnethler Daniel 6
Agnethler Michael Gottlob 6
 Agricola Rudolphus 442
 Agriensis David 386
 Ajtai Andreas 414
 Alberti 138, 146, 202, 368
 Albertus 366
 Albertus Brandenburgicus 322
 Albertus Custos 402
 Albertus Rex Hung. 356
 Albizis Laurentius 368
 Alethophilus 336
 Alexander III., Pont. Max. 276
 Alexandrinus 148
 Alphen Hieronymus 364
 Alstedius Ioannes Henricus 392,
 414
 Amesius P. 160
 Ammannus 142
 Anacharsis 414
 Andreas Stiberius 4
 Anonymus 222, 224
 Apaffi Michael I. 250, 260
 Apaffi Michael II. 260
Apatzai Tsere Iohannes 12
 Apollonius 274
 Apollophanes 240
 Archimedes IV. 269
 Arciszewo Ioannes 452
 Aretaeus Cappadox 132
 Aristophanes I. 310
 Aristoteles 350, 458
 Arkosi Benedictus 414
 Arnold 284
 Armbruster Maria 200
 Ascanius Solnensis Michael 414
 Atzél Gabriel 414
Augustini Abhortis Christianus 14,
 18
 Augustini Georgius 14
 Augustinus Olomucensis 4
 Aulberus 290
 Aventinus 392
 Avicenna 352
 Babarci Thomasius 386
 Baboltsai Balthasar 386
 Babotsai colonellus 368
 Backius 126

---

* Azokat az orvosokat, akiknek személyével és munkájával külön életrajz foglalkozik, dőlt betűs szedés jelzi. — (A szerk.)

- Baierus Johannes Iacobus 114, 404,
 450
 Bakai Petrus 386
 Balasfi Thomasius 82
 Balassa 438
 Balassa Franciscus 160
 Balbus Hieron. 6
 Baldingerus Ernestus 404, 450
 Baligha Samuel 414
 Balk Laurentius 164
Balsarati Vitus Iohannes 20
 Baltha Beöltzeliensis Iohannes 386
 Banfi Michael 446
 Banfi Paullus 446
 Banfi Sigismundus 448
 Banfi Wolfgangus 448
 Banfi Id Bánfinál is
Banfi Hunniades Iohannes 24
 Banfi Lossontzi Franciscus 384
 Baranyi Clara 50
 Baranyi Michael 50
 Barcsai Gregorius 446
 Barnett 412
 Bartholomaeus Scipio 6
 Bartsai Achatius 14
 Bassius 366
 Bathay Matthaeus 402
 Battyán Balthasar 26, 30
 Battyáni Franciscus 30
 Battyáni Vrbanus 4
 Bauhinus Caspar 14, 118, 250,
 254
 Baumgarten 8, 10
 Bayle 42, 84, 206
 Bánfi Catharina 174
 Bánfi Georgius 180
 Báthori Christophorus 42
 Báthori Sigismundus 378, 458
 Báthori Stephanus 42, 70, 350,
 380, 388
 Bátsmeg Adamus 414
 Bátsmegi Ioannes 414
 Bátsmegi Stephanus 414
 Becatelli Ludovicus 72
 Beckmann 282
Beithe Stephanus 26
 Beithe Id még Bejthe, Beyte
 Bejthe 214
 Bekes Horváti Iohannes 262
 Bekesinus Iohannes G. 386
 Bela III. Rex. Hung. 276, 278
 Belebad Iacobus Rolandus 292
 Belius Matthias 98, 136, 138, 152,
 178, 186, 232, 236, 246, 348,
 366, 398, 404
 Belvari P. Iohannes 386
 Benedictus de Scepus 358
 Benedictus XIV, Pont. Max. 42
 Benedictus Ilosvanus 380
 Benedictus vicecancellarius 238
 Bentzig Iohannes 34
Bentzig Matthias 32
 Bentzig Sigismundus 34
 Bercka, de, Comes 110
 Bercsényi Nicolaus 128
 Beregszászi Petrus 22
 Bernárd Iohannes 258
 Bertram Bartholomaeus 98, 342
 Berzeviczi Martinus 42, 352
 Bessius 148
Bethlen Catharina 36, 38
 Bethlen Gabriel 324
 Bethlen Iohannes 36
 Bethlen Stephanus 316, 326
 Beughemius 162
 Beza Theodorus 76, 212, 378
 Beythe Emericus 28
 Békési Iohannes 386
 Békesinus Georgius 384
 Békési Iohannes 386
 Bisterfeldius Ioannes Henricus 392
 Biro Susanna 406

- Blancardus Stephanus 12
Blandrata Georgius 40, 210, 348,
 350, 460
 Blotius Hugo 82
 Blumentrostius 80
 Bocatius Ioannes 86, 106, 280
 Bodius Petrus 36, 62, 254, 260,
 262, 388, 426
 Boe Franciscus 52
 Boeckelmann Iohannes Fridericus
 10
 Boerhavius 120
 Boernerius 10, 176, 202, 330,
 382
 Bohaim Matthias 304
 Boheim Iuditha Catharina 304
 Bohnius 142
 Boissardus 324
Bonanus Procopius 44
 Bonfinius 4, 64, 102, 222, 224,
 274
 Bongarsius 404
 Bonomi 6
 Bornemisza Paullus, 400, 402
 Borosnyai Nagy Martinus 414
 Börveinus Michael 384
 Börveus Iohannes 384
 Braun Cunradus 154
 Breuer Samuel 376
Breuer Iohannes 46
 Breuer Laurentius 46
 Breynius 18
 Briccius 440, 442
 Broniovius Martinus 404
 Brucker 324, 338
 Bruckerius Iacobus 132
 Bruckmannus 18, 56, 90, 92,
 130, 136, 138, 198, 312, 404
 Brunfelsius Otto 208
 Bruno 230
 Brutus Ioannes Michael 74
 Brückmann ld Bruckmannus
 Bucella 350, 460
 Bukisch et Loevenfels C. I. 372
 Burckard Iohannes 150
 Burges Iacobus 412
 Burgstaller 136, 232, 330, 368
 Buzinkai Eua 50
Buzinkai Georgius 48, 50
 Buzinkai Michael 48
 Büchner Andreas Elias 12, 114
 Caius 88
 Callai Moses 386
 Calvinus 40
 Camerarius 78
 Caninius 68
 Capiuaccius 148
 Caraffa Antonius 396
Carceus Martinus 52
 Cardanus 148, 450
 Carolinus Andreas 382
 Carolus V., Imp. 66
 Carolus VI., Imp. 114, 128, 172,
 232, 344
 Carolus Patinus 404
 Carolus Robertus, Rex 78
 Carpentarius 148
 Carpovius 8
 Cassouiensis Ant. Ioan. 442
 Castellanus Petrus 206
 Catharina Brandenburgica 326
 Celtes Conradus 4, 102
 Centner Ioannes 414
 Christophorus Gallus 102
 Chrysostomus 218
 Cibrádi Michael 384
 Cicero Marcus Tullius 66, 284,
 458
 Clericus 132, 302
 Clusius Carolus 26, 28
 Columbus 394

- Comarominus Georgius 386
 Conrad Andreas 414
 Cornarius Diomedes 414
 Cornides Daniel 178
 Cortuso Iacobus Antonius 144
 Coschwitz 366
 Cramer Paullus 414
 Crato Iohannes 78, 148, 150, 352
 Crosnensius Paullus 442
 Cruciger Casparus 20
 Crusius Martinus 154
 Cusalinus Thoma 384
 Custos Albertus 402
 Cuspidius Henricus 6
 Cunradi Casparus 324, 340
 Czaholinus Iohannes 384
 Czáki Michael Id Csáki Michael
 Czáki Sigismundus 384
 Czeglédi Christophorus 386
 Czegledius Iohannes S. 384, 414
 Czirbesz Andr. Ionas 450
 Czuittinger 30, 46, 48, 70, 100,
 144, 148, 150, 158, 282, 324,
 396, 426
 Czwittinger Id Czuittinger
 Czyriaki Martinus 382
- Csanaki Id Tzanaki
 Csanádius Iohannes 384
 Csapó Georgius 160
 Csapó Iosephus 58, 414
 Csáki A. Petrus 160
 Csáki Emericus, Card. 136, 138
 Csáki Michael 4, 212
 Csáky Nicolaus 88
 Csáky Id Tsákynál is
 Csiba Stephanus 404
 Csihi Blasius 160
 Csontos Emericus 160
 Csuzi Cseh Debora 58
 Cszú Cseh Iohannes 52
- Damian Anna 164
 Daud Franciscus 40, 44, 210
De Dacia Nicolaus 62
 Debitz Bacharia 14
 Debrecinus Balthasar 386
 Debrecinus Franciscus 384
 Debrecinus Nicolaus 384
 Debrecinus Petrus 386
 Debretzeni Iohannes 52
 Deccard Ioannes Guillelmus 198, 414
 Decius-Barouius Ioannes Id Détsius-
 Barouius Ioannes
 Decius Stephanus 386
 Demendy 152
 Democritus 274
 Détsius-Barouius Ioannes 64, 384
 Dimjen Kolosvari Paullus 414
 Diodorus I. 110
 Dionysius Card. 356
 Dionysius Halicarnassus 72
Diószegi Stephanus 62
 Dobozi Stephanus 50
 Dobrai Matthaeus 386
Draco 64
 Dragfius 438
 Drahosoczki Andreas 160
 Drauth Samuel 414
 Dregely Palankius Iohannes 118
 Drieschius Gerhardus Cornelius 54
 Dubravius Iohannes 150, 452
 Dunkelius 8
 Dudith Iacobus 66
Dudithius Andreas 66, 150, 224,
 350, 352, 458
 Duschkius Iohannes 142
- Ebhardt Georgius S. 414
 Echius 456
 Eggererus Andreas 394
 Ehinger 134
 Ehwald 246

- Elisabetha Imperatrix 232
 Elisabetha Imp. Russ. 120
 Elisabetha Christina Imp. 372
 Elisabetha Reg. Hung. 356, 358
Elisabetha, regis filia 78
 Elkard Ioannes Christ. 414
Ellebodius Nicasius 72, 80
 Ember Paullus 4, 28, 220, 378,
 392
 Enyedi Caspar 414
 Enyedi Samuel 240, 414
 Enyedi Stephanus 414
 Epictetus 366
 Erasmus Rotterodamus 442, 454
 Erasmus Viniferus 6
 Erastus Theodorus 76
 Erdévi Péter 62
 Erdódi Georgius 218
 Ernestus archidux 222
 Esterhas Galanthensis Thom. 386
 Eszterházi, princeps 110
 Ettmüller 54
 Eugenius princeps 166
 Eustachius 148

 Fabri, Paullus 386
 Fabricius 62, 72, 84, 132
Fabuschi Georgius 84
 Fabuschi Susanna 86
 Facciolato Iacobus 144
 Farkas Fabianus 180
 Faschius Augustinus Henr. 142,
 144, 190
 Felegyhazi Stephanus 384
 Felfalussi Iosephus 414
 Felkerus Andreas 222, 224, 428
 Fell Iohannes 84
 Ferdinandus I., Imp. 68, 72, 222,
 398
 Ferdinandus II., Imp. 16, 286,
 316, 320

 Ferdinandus III., Imp. 16
 Ferdinandus Rex Siciliae 102
 Ficinus 102
 Fickius 194
 Fiebinger Catharina 230
 Filitzki Ioannes 388
Fischer Daniel 16, 88
 Fischeria Christina 328
 Foegler Ioannes Bapt. 414
 Fogarassi Georgius 414
 Folkes Martinus 368
 Fontidonius 72
 Fontius Bartolomaeus 102
 Forgách de Gyemes Mich. 384
 Franckius 366
 Francisci Ioannes 414
 Francisci Andreas 414
 Francisci Paullus 414
 Franckenstein Martinus Henr. 414
 Friedel Ioannes 414
 Frisius 142
 Fritschius C. F. 124
Froelich David 96, 342
 Froelich Iohannes 96
 Funccius 142
 Furlani Ioannes Andr. 414

 Gabriel Princeps Trans. 326, 328
 Galenus 208, 212, 214, 336, 352,
 404, 450
Galeotus Martius 100, 274
 Garai Tholn. Iohannes 384
 Garelli Pius Nic. de 196
 Gaudius archiepp. Coloc. 278
 Gally Iohannes 380
 Geiger Daniel 414
 Geiger Esaias 414
 Gensel Cornelius 108
Gensel Ioannes Ad. 108
 Genselius 290
 Georgius Wilhelmus, Elect. 326

- Gereb Ladislaus 222
 Gernlerus 250
 Gesner Conr. 208
 Gesnerus 206, 282
 Gesnerus Ioannes 406
 Gezenovius Ioannes 414
 Gezti Franciscus 380
 Glatzinger Ioann. Mich. 414
 Gläserus Ioh. Henr. 250, 254, 256
 Gorgius Valentinus 168
 Goszton Ioh. Augustus 208
 Gouzi 26
 Gömöri David 414
 Göntzinus Iosephus 386
Görgei Paullus 118, 160
Graegory Iacobus 118
 Granvella Nic. Perenottus 282
 Gregorius Nyssenus 84
 Greising Valent. 414
 Grinaeus Simon 414
 Gruber Abraham 414
 Grundel Georgius 414
 Grundler Ioann. Bapt. 414
 Grünblat David 414
Gyöngyösy Paullus 120
 Gyula dux 444
 Gyulai Franciscus 48

 Hackius Ludovicus 368
 Halicius Michael 254
 Haller 228
 Haller Ladislaus 36
 Hambacher Ioannes 414
 Hambacher Samuel 414
 Hambergerus 270
 Hammer Nicolaus 416
 Hanerus 428
 Harduin 72
 Hatvani Stephanus 406, 416
 Haynicenus Nicolaus 386
 Haynoczius Daniel 28, 232, 406

 Hebler Matthias 220
 Hebsaccer Ezechiel 86
Hellenbach Ioann. Godofr. 126, 230
 Helmetzi Stephanus 58
 Heltai Casparus 210, 224, 458
 Heltai Gáspárné 214
Henisch Georgius 130
 Hentschel Samuel 48
 Herbersteinus Sigism. 402, 434
 Herczeg Ioannes 416
 Herceg-Szölösinus Casparus 384
 Hermann 232
Herman Andreas 136, 232, 366
 Hesiodus 134
 Hess Andreas 222
 Hieronymus Cardanus 404
 Hilscherus 194
 Hippocrates 336, 352, 404, 450
 Hodor Id Szent-Péteri
 Hoffman 92, 230, 250, 366
 Hoffmann Franciscus 34
 Hoffmann Fridericus 156, 394
 Hoffmann Iohannes Iacobus 262
 Hoffmannis Ioannes Mauritius 112, 304
 Hoffmannus Mauritius 180
Hofsteter Ioannes Adam. 140
 Holbergius 412
 Holtzman Stephanus 340
 Homeros 332
 Homonnai Euphrosina 388
 Hoornbeck I. 44
 Honter Iohannes 224
 Horányius 428
 Horhi Melius Petrus Id Melius Juhász P.
 Horstius Iacobus 156
Hortel Iohannes 144
 Horváth de Lomnitza Ioh. 184
 Horvátlí Petrytwicz Casim. 378, 380

- Hottingerus 250
 Hoyerus Ioh. Georgius 80
 Hungar Hans Id Banfi Hunniades
 Ioh.
 Hunvadi Franciscus 416
 Huszti Stephanus 416

 Iaksit Petrus 20
 Ianitius Clemens 458
 Ianko Nicolaus 382
 Ianus Pannonius 102, 104
 Ieszeni Ioannes 416
 Iffju Iohannes 380
 Inantzinus Georgius 384
Institoris aliter Mossoczi Matthias
 146, 232
 Ioachimicus 78
 Ioannes archiepp. Strig. 106, 108
 Ioannes Coruinus 100
 Ioannes de Zápola 208
 Iohannes Cuspinianus 4
 Iohannes II, Rex electus 212
 Iohannes Stabius 4
 Ionston 346
Jordan Thomas 148
 Iosephus Archidux 10
 Ioubertus Laurentius 148
 Iouius P. 206
 Isabella regina 4
 Iselius 308
 Isocrates 332
 Iulius Aemilius 4
 Ivng Abrahamus 152
 Iustus Ionas 282

 Jessenius Id Ieszeni
 Jeszenszky Id Ieszeni
 Joannes Graecus Pierius 4
 Johannes I. Rex 2, 442
 Johannes II. Rex 40
 Julius Aemilius 102

 Kaestner 148
 Kapi Alexander 334
 Kapi Georgius 398, 400
 Kaprinai Stephanus 42, 224, 428
 Kapros Eva 408
 Kapy Sigismundus 84
 Karádi Paullus 44
 Karkovius Demetrius 384
 Kassai Antonius 454
 Kassai Io. Antonius 152, 452
 Kastenholz Honorius Wilh. 198,
 416
 Kállai Mózes Id Callai
 Károli Albertus 386
 Kávási Christina 248
 Keckermann 390
 Kehler Anna 162
 Kelley Edwardus 186
 Kemény Iohannes 34, 326
 Kendi Alexander 376, 380
 Kendi Franciscus 380
 Kenyeres Ioannes 160
 Kepler Ludovicus 416
Keresztessi Paullus 154
 Keresztési de Nagymegyer, Sam.
 180
 Kertzi Paullus 416
 Ketskemetinus A. Iohannes 386
 Ketskemetinus Basilius 384
 Keza Simon de 444
 Khien Ferdinandus 416
Király Stephanus 154
 Klesen Maria 146
 Klobusitzki 180
 Knogler Ioann. Christ. 232, 416
 Knogleria Anna Maria 288
Kober Tobias 156
 Kochlatsch Steph. Andreas 140
 Kollar Venceslaus 26
 Kollár 4, 444
 Kollarius Franciscus 80, 82, 92

- Kolosvari Iohannes Silv. 222
 Kolosvarius 68
 Komáromi Ioann. Petrus 416
 Kortholtus Christianus 274
 Kotsky Lucas 384
 Kouászolczki Wolfgangus 352, 378,
 380
 Kovaszoltzius Stephanus 324
Kovats Tatai Georgius 160
 Kovats Tatai Ioannes 160
Kökösi Stephanus 164
Köleséri Samuel 36, 164
 Köpetzi Ioannes 416
Kreisel Iohannes Sigism. 162
 Kreysel Andreas 162
 Kundmannus Ioh. Christ. 118, 178
 Kyr Paullus 416
- Labbeus Philippus 72
 Ladislaus dux 236
 Lambecius 82, 208, 444
Lang Iacobus Ambros. 180
 Langhamus Iacobus 334
 Langia Susanna 226
 Langius 230
 Langus Ioannes 434, 442, 456
 Lasicius I. 76
 Laskai Alexander 386
Laszky Albertus Leonh. 184
 Laszky Hieronymus 184
 Laszky Iohannes 186
 Latomus 206
 Laudon 146
Laurentius 182
 Lavater 74
 Lázár Iohannes 168
 Le Febure 78
 Lebelius 208
 Leennius 208
 Lehotzky Catharina 344
 Leibitzer 338
- Leopoldus Imp. 126
 Lévai Anna 444
 Liebezeit Georg. Sigism. 416
 Lieffman Fridericus 416
 Lindenius 206, 322, 382
 Linnaeus Carolus 10
 Lintzing Michael 48
 Liponius Barouius Ierem. 382
 Lippai Ioannes 416
 Lipsius 34
 Liscensis Demetrius 384
 Lisznyai Paullus 180
 Locke 412
Loew Andreas 188
Loew Carolus Frid. 190, 192
 Lonicerus Adamus 214
 Lorándfi Susanna 392
 Lossonczi Michael 386
 Lövei Georgius 388
 Lubomirszky Theodorus 226
 Lucas Agriensis 22
 Lucianus 332
 Lucius 278
 Lucius Apuleius 4
 Ludovicus I. 78, 152
 Ludovicus II. 204, 222, 438
 Ludovicus XI, rex Gall. 106
 Lutherus Martinus 382
- Macclesfield 374
Madai Daniel 200
Madai David Samuel 200
 Maleter Iohannes 146
 Maleter Id Mileter
 Mamhut Begius 224
Manardus Ioh. Iacobus 104, 204
 Manardus Thimotheus 208
 Manget I. Iacobus 206, 302
 Manilius Iános 30
 Mantegna 104
 Manutius Paullus 66

- Marcellus 460
 Margitai L. Petrus 386
 Maria Theresia 408, 410
 Marias, Georgius de 358
 Mariasi Sigismundus 384
 Marothi Georgius 406
 Marsilius Ficinus 272
 Martinius Iacobus 390
 Martinusius Georgius 4
 Martonfalvi Georgius 52
 Mathaeis Samuel 396
 Matolai Ioannes 416
 Matthias Rex 100, 102, 104, 106,
 108, 174, 222, 274, 356, 380,
 394, 452
 Matthiae Georgius 186, 380
 Mauks Tobias 162
 Maurocordatus 176
 Maximilianus Imp. 68, 100, 148,
 222
 Maximilianus rex 22, 72
 Mágoci Casparus 224
 Mártonfalvi Georgius 180
 Mednicenus Andreas 386
 Meibornius Henr. 158
 Melanchton Philippus 20, 324
 Melchioris Nicolaus 416
Mélius Juhász Petrus 76, 208
 Mercerus 68
 Merklinus 206, 322, 382
 Merula Georgius 108
 Mesko 152
 Mesuae Iohannes 206
 Metellus 78
 Metzger Christ. Daniel 416
 Metzger Mart. Christ. 416
 Miko Franciscus 324
Milleter aliter Malsier Ioan. 16,
 226
 Milleter Georgius 226
 Millius 62
 Miscolcinus Balthasar 382, 386
Miskoltzi Franc. 228
 Miskoltzi Maria 410
 Mocenigus Aloysius 110
 Moeglingius 286
 Mohinus Alexander 384
 Molinaeus Petr. iun. 256
Moller Carolus Otto 136, 200, 230,
 270, 366
 Moller Dan. Guilielmus 230, 234,
 416
 Molnar Adamus 416
 Molnar Albertus 30, 340
 Moravius Petrus 78
 Monedulatus Lascouius Petrus 282
 Monedulatus Id Tsókás Petrus
 Montagne Bartolomaeus 102
 More Philippus eppus 438
 Morerus 186
 Morgagni 96, 321, 410
 Morhof 134, 324
 Mosdossy Ambrosius 402
 Mossóczi Elias 146
 Mossóczi Id Institoris-Mossoczi
 Muraltus 250
 Muretus 78
Mutinius 236, 238
 Muys 50
 Müller a Loewenstein Fr. 338
 Mylen Adrianus 82
 Nadányi Ioannes 250, 416
 Nadasdy comes 46
 Nádasti Thomas 222
 Nádudvari Petrus 252
 Nagy Borsai Barbara 36
 Nagy Thallyai Bened. 384
 Nanticovius 86
 Nemesius 84
 Nemethi Nicolaus 386
 Nemethinus Franc. 384

- Neuhold Ioan. Iacobus* 238
 Neuman Samuel 416
 Newtonus 332, 412
 Norr Erhard 228
 Nögerinus Iohannes 386
 Nyirő Iuditha 254

 Olahus Nicolaus 72, 82, 84, 320
 Oligerus Jacobaeus 362
 Oporinus 108
 Origenes 218
 Orosz Georgius 20
 Ottius Christoph. 58
 Ovári Michael 386

Paekon Christianus 246
 Paep Iohannes 224
 Palfi 286
 Palfi Id Pálfi
 Palocius 438
 Pantke 324
 Papai Franciscus Id Pariz-Pápai
 Paracelsus Theophr. 336
 Paradinus Guillelmus 282
 Pariz Emericus 248
 Pariz-Pápai Andr. 258, 416
Pariz-Pápai Franciscus 174, 248
 Páriz-Papai Franc. iun. 416
 Parschitius 142, 416
 Paschalianus 174
 Past Lipouinus Bar. Ieremias 386
 Past Szegedinus Iohannes 384
 Pataki Samuel 416, 448
Paterson Hain Joh. 262
 Pathay Stephanus 28
 Pathius 148
 Patinus Carolus 404, 450
 Paullus Cursius 206
 Paullus V. 22
 Pazmanus Card. 28
 Paxius eppus 438

 Páldi Stephanus 124
 Pálfi Nicolaus 304, 368
 Peecz Sophia Cătharina 366
 Pedemontanus Ioannes 416
 Pejerus Conradus 250
 Pek Ioannes Christ. 416
 Perbegg Ioannes 416
 Perbegg Iosephus 408, 416
 Peren Iohannes de 356
 Pereneus 438
 Perénius Gabriel 22
Perlitzzi Iohannes Dan. 232, 236, 266
 Pesti Gabriel 222
 Peterfius 356, 428
 Petrarcha 450
 Petrus archiepp. 278
Petrus Hungarus 276
 Petrus IX archiepp. 278
 Petrus I. Imp. Russ. 226
 Peucerus Casparus 284
 Pécsi Iohannes 160
 Péterfy 82
 Pétsi Andreas 416
 Philippus Valor 102
 Philo II. 288
 Philo Nasturtius 338
 Philostratus 4
 Phrygepanus 102
 Pieruccy Petrus 368
Piperell Ezechiel 280
 Piscator Ludovicus 392
 Pittalus 194
 Pius II. 356
 Plinius 214
 Plutarchus 10, 332, 458
 Polus Card. 66
 Polus Reginaldus 72
 Pomponius Mela 134
 Pope 412
 Possevinus Antonius 402

- Possinger Franc. Frid. 196
 Praetorius 78
 Preisz de Springenberg Id Valentinus Pannonius
Preysius Christophorus 282
 Privygei Nicolaus 416
 Proclus 134
 Psellus 208
 Pulszky Ioh. Adamus 312
 Pulszky Samuel 312
 Pythagoras 274, 366

 Quetif Jacobus 62

 Radvánszky Euphrosine 344
 Rakoltz Ladislaus 358
 Rakotzius Franciscus 230
 Rakotzius Georgius I. 390, 392
 Rakotzius Id Rákóczi
 Ramazzini Bernardinus 114
 Raphanus Wenceslaus 78
Rayger Carolus 118, 258, 304, 348, 370, 404
 Rayger Susanna Cath. 286
Rayger Wilhelmus 286, 304
 Rayman Adamus 308
 Rayman Charitas 310
Rayman Ioannes Adamus 308, 416
 Rayman Maria 310
 Rayman Samuel 416
 Raynerus 276
 Raze 208
 Rákóczi Georgius 18, 326, 388, 392
 Reen Laurentius Ioh. 8
 Regius Szegedinus Iohannes 386
 Reineccius 78
 Retfalvinus Isaac 386
 Rettegi Transilvanus Iohannes 386
 Reuterus 74, 76, 78
 Reusner Nicolaus 322

 Rezenei Ioannes 3
 Rezikius Iohannes 396
 Rhédei Franciscus 180
 Ribezius 328
 Ricculinus Stephanus 386
 Richterius 142
 Richteria Maria Margaretha 202
 Richterius Christianus Frid. 202, 236
 Richterius Christophorus Sig. 202
 Rivinus Aug. Quirinus 240
 Rondeletius 148
 Rosnyai David 42
 Rostius Augustinus 366
 Rotarides 382, 440
 Rudolphus II. Imp. 14
 Rudolphus rex Hung. 222
 Ruischius 226
Rulandus Ioh. David 316
 Rulandus Martinus 292, 320
 Ruyter Adr. 52, 54

 Sabinus 460
 Sachsus 18
 Samboki Ioannes 416
 Sambuki Id Samboki
 Salcanus Ladislaus 444
 Sancta-Crucius Id Szent-Kereszti
 Sarcianus 438
 Sárdi Samuel 48
 Sárközinus Valentinus 384
 Sbardellat Augustinus 66
 Sborovia Elisabetha 70
 Scalichius 322
Scalichus Paullus 320
 Scalichius Philippus 320, 322
 Scheffelius Stephanus 404, 450
 Schelhornius 6, 74, 176, 324
 Schemberger Andreas 416
 Schenckius 150
 Schendi van der Bech Mich. 176, 178

- Schlegelius Christophorus 340
 Schlegelius Id Slegelius
 Schmeizelius Martinus 8, 198, 428
 Schmidius 142
 Schmitt Nicolaus 278
 Schmuzen Raphael 338
 Schneider 48, 188
 Scholtzius 352
 Scholtzius Ieremias 324
Scholtz Laurentius 78, 150
 Schönius Casparus 142
 Schroeckius Laucas 338
 Schroederus 348
 Schultensius Albertus 120, 126
 Schultz 10
 Schulzius 324
 Schüller Ioannes Georg. 416
 Schwabius Christ. oach, 226, 416
 Schwandtnerus 278, 404, 444
 Schwartzius 72, 74, 78, 84, 350, 428
Scultetus 324
 Sebizius Albertus 288, 292
 Sebizius Melchior 288
Segner Ioan. Andreas 328
 Segner Michael 328
 Seneca 458
 Senff Michael Aloysius Id Sinapi
 Sennertus 318, 346
 Sequanus 78
 Servet 40
 Severini 232
 Sgolanits Iosephus 416
 Siderius Stephanus 388
 Sigemundus David 22, 460
 Sigismundus rex 352, 454
 Sigismundus rex Pol. 68, 322, 326
Silvanus Georgius 332
 Simlerus Iosephus 72, 76, 282
 Simoni Martinus 416
Simonides Simon 232, 334
 Simonius 36, 78, 350, 458, 460
Sinapi Mich. Aloysius 336
 Slechea Iohannes 6
 Slegelius Marquardus 404, 450
 Sleuogtius 194
 Smithius Thomasius 24
 Socimus 40, 350
 Solimannus 40, 184
 Sombori Ladislaus 380
 Sommersbergius 178
 Somogyi Iosephus 416
 Sontag Samuel 416
 Soos Debrecinus Iohannes 384
 Sozanaki Matthaeus 164
Spaenholtz N. N. 338
 Sperfogelius Conrad 442
Spilenberger David 338, 342
 Spilenberger Ioannes 344
Spilenberger Samuel 338
 Spilenberger Susanna 344
 Spindler Andreas 152, 346
Spindler Paullus 292, 346
 Spondanus 72
Squarcialupus Marc. Cam. 348, 458, 460
 Stahlius 90
 Steinhofer 222
 Stancarus Franciscus 416, 460
 Stephanus I. rex Hung. 444
 Stephanus V. rex Hung. 236
Stock Ioannes 352
Stocker Laurentius 360
 Stockinger Mich. Godofr. 416
 Stollius 134, 206
 Strassius Regina 69
 Strauch 188
 Stupanus 118
 Sturlinus Smalcaldus 6
 Superville Daniel 412
 Sylvius 288

- Szamosközi Alexander 384
 Szaniszló Stephanus 326
 Szathmarius O. 122
 Szathmári Stephanus 406
 Szántai Stephanus 2
 Szegedinus Benedictus 386
 Szegedinus Iohannes R. 386
 Szegi Ioannes 160
 Szeleptséni Georgius 398
 Szeli Thamasius 386
 Szentivanius Martinus 6, 152, 416
Szent-Kereszti Daniel 362
Szent-Péteri Ionas Hodor 364
 Szent-Peterini Litt. Petrus 384
 Szentzi Ioannes 388
 Szentzi Paullus 34
 Szepesi Paullus 180
 Szepsinus Andreas 386
 Szepsius Iohannes Lent. 384
 Szeredaheli Stephanus 386
 Székely de Dobsa Balth. 16, 340
 Székely de Dobsa Susanna 16
 Székshalmi Andreas 252
 Szikszai Basilius Fabr. 22
 Szikszai Iohannes 386
 Szikszoviensis Georgius 384
 Szikszovinus Stephanus K. 386
 Szilágyi Georgius ld Silvanus
 Szilágyi Martinus 180, 406
 Szilágyi Samuel 50, 406
 Szilágyi Stephanus 406
 Szinervarali Michael 386
 Szkarinus Demetrius 384

 Tabajdi Ioannes 206
 Tabi Franciscus 160
 Taraczk Debrecinus Ioannes 384
 Tatai Kováts Georgius 52
 Tántzos Debrecinus Ioannes 386
 Tectandrus Iosephus 442
 Teichmeyerus 162, 164, 194, 330

 Teleki Iosephus 36
 Teleki Michael 180
 Thallyacinus Martinus 384
 Thasnadius Michael 384
 Thelegdi Stephanus 386
 Theocritus 332
 Thessalus 404, 450
 Theophylactus 218
 Thil Georgius Ericus 416
 Tholnaeus Franciscus 384
 Tholnensis Johannes S. 384
 Tholnensis Michael K. 386
 Tholnensis Stephanus A. 384
 Thoma de Sabaria 392
 Thomasius archidiacon. 278
 Thomoroeus archiepp. 438
 Thoronaeus Iohannes 384
 Threcius 76
 Thucydides 72
 Thurius Georgius 386
 Thurius Iohannes 386
 Thurius Laurentius 386
 Thurius Martinus 384
 Thurotzius 64, 444
 Thurzo Alexius 434
 Thurzo Ioannes 434
 Thurzo ld Turzó
 Timon Samuel 218, 278
 Tolnai Stephanus 416
 Tolophus Johannes 6
 Tomasini Iacobus Phil. 164
 Tomitius Petrus 452, 454
 Torda Sigismundus 100, 106
 Torkos Andreas 366
 Torkos Iacobus 160
Torkos Justus Ioannes 218, 286,
 304, 306, 366, 416
 Tótfalusi Kiss Miklós 260
 Toth-Sipkovics Ioannes 28
 Toxaris 416
 Tökölyi Sebastianus 186

- Traianus Imp. 392
 Trangus Elias 310
 Trewius 18, 98
 Trincauellus 148
 Trithemius 62
 Tromayer Ioannes Gottl. 416
 Tzaholinus Ioannes 384
 Tsanadi-Weszpremiensi Stephanus 404
 Tsáki Dionysius 380
Tseh Martinus 376
 Tsengeri Stephanus 250
 Tsernátonyi Paullus 250
 Tsétsi Ioannes 390
Tsókás-Monedulatus Petrus 376
 Turnebus 148
 Turocius 222
 Turzó Georgius 340
 Turzó Nicolaus 84
 Turzó Id Thurzó
 Tzanaki Andreas 390
Tzanaki Matthaëus 388
 Tzetz Iohannes 134
 Tziglerus Georgius 340
 Tyanaeus 274

 Ugoletus Thaddaeus 100
 Ujfalvinus Emercus K. 386
 Ujfalvinus Emericus R. 386
 Ujházi Daniel 344
 Ujházi Ioannes 344
 Ujházi Wilhelmus 344
 Ujhellyinus Stephanus 384
 Ulsenius Theodoricus 6
 Ungvarinus Andreas 386
 Ungvarinus Ioannes 384, 386
 Urbanus III. 278
 Urbisi 180

 Valentinus Pannonius 284
 Valerianus 106

Valerius David 392
 Valla Laurentius 108
 Valmarin Israel 416
 Valor Philippus 274
Vangio Francus Ioannes 392
 Varadino Michael de Id Váradi
 Varadinus Michael 384
 Varsánvi Daniel 160
 Vasarheli Iohannes 386
 Vasi Iohannes 386
 Vasi Thomasius 386
 Vass Dániel 364
 Vater 248
 Vaxman Sigismundus 310
 Vaxman Sophia 310
 Váczi Georgius 386
 Váli Michael 218
 Váradi Matthias 416
Váradi Michael 102, 392
 Vári Thomasius 386
 Vásárhellyi Iacobus 416
 Vernerus Georgius 442, 456
 Vghelli Ferdinandus 280
 Vicomercatus 68
 Vietoris Hieron. 434
 Virajilius 108
 Visolinus Michael 386
 Vitéz Ioannes 106
 Vizaknai Briccius 416
 Vogtius 176
 Volder 180
 Vossius 62, 100, 134
 Vrsinus Zacharias 76

 Wachsman Sigismundus 416
 Wagner 238
 Wagnerus Carolus 442
 Waitmyl Cristophorus 6
 Waldmann Daniel Id Geiger D.
 Waldmann Esaias Id Geiger E.
Wallaszikai Ioannes 394

- Wallaszkius 102
 Wallaszky Paullus 4, 428
 Watts 412
 Weber Daniel 396
 Weber Fridericus 396
Weber Ioannes 344, 394
 Wechnerus 142
 Wedelius 110, 114, 188, 194, 196,
 226
 Weigelius 406
 Welschius 142
Wernherus Georg. 304, 398, 434
 Wernheria Sabina 442
 Weszpremi Emericus 408
 Weszpremi Helena 410
 Weszpremi Paullus 410
 Weszpremi Sophia 410
Weszpremi Stephanus 404
 Weszpremi Susanna 408, 410
 Wettstenius 250
 Widius 148
 Wieland Ioannes Car. 416
 Windisch Ioannes Theoph. 192,
 416
 Wipacher David 416
 Wirmond 174
 Wirth Georgius 416
 Wladislaus princeps 326
 Wladislaus II. rex 102, 204
 Wolf Ioannes 74, 76
 Wolfius Hieronymus 132
 Wood Antonius 26
 Worthley Montague 310
 Wynen Gerardus 336
 Wyrungius Christophorus 132
 Wyrungius Regina 132
 Zabanius Iohannes 200
 Zabler 130, 182, 262, 312, 362
 Zalaháza Thoma 440
 Zalcanus archiepp. 438
 Zapata 80
 Zapolitanus Georgius 438
 Zarra Helena 280
 Zápolya Iohannes 42, 184
 Zepsius Valentinus 440
 Zilagi Udvarhelinus Georgius 384
 Zoltan 416
Zoltan Josephus 444
 Zoltan Paullus 444
 Zomborinus Petrus H. 386
 Zopffius 226
 Zuanna Georgius Melch. 108
 Zuanna Juditha 108
 Zwingerus 250
 Zwitteringer Id Czwitteringer
 Zwelferus 286, 338
 Xylander Stephanus 340
 Xystus 106

